

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ**

**ПОЛІТИКА ТА ПРАВО
В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПОШУК РІШЕНЬ**

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

...

23 КВІТНЯ 2024

**Київ
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова
2024**

УДК 32:341.3«364»(082)
П 50

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 8 від 28 березня 2024 року)*

П 50 **ПОЛІТИКА ТА ПРАВО В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОШУК
РІШЕНЬ** : збірник матеріалів Міжнарод. наук. конф. / за заг. ред.
П. В. Горінова ; Навчально-науковий інститут права та політології
УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 23 квітня 2024 р.). – Київ :
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. – 399 с.

Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень» містить короткий зміст результатів науково-дослідних робіт наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та студентів закладів вищої освіти, наукових установ і організацій. Збірник присвячено аналізу й оцінці політичних і правових аспектів у контексті воєнного стану, з особливим акцентом на українські реалії та міжнародну перспективу. У збірнику широко представлені теми, що стосуються захисту прав людини, правового регулювання під час воєнного стану, ролі національних та міжнародних інституцій у забезпеченні правопорядку та справедливості. Велика увага приділена питанням соціального захисту військовослужбовців та цивільного населення, особливостям правосуддя в умовах воєнного стану. Дослідження в збірнику відзначаються глибоким аналітичним підходом та різноманітністю методологій, що дозволяють оцінити складність та багатовекторність правових і політичних викликів сучасного світу.

Збірник є джерелом для науковців, юристів, політологів, а також для всіх, хто цікавиться глибоким розумінням сучасних правових і політичних реалій. Він сприяє науковому діалогу, обміну знаннями та досвідом між фахівцями різних галузей, що є ключовим для вироблення комплексних підходів до вирішення глобальних викликів сучасності.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань несуть автори матеріалів.

УДК 32:341.3«364»(082)
DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-MK_NNIPiP_2024

© Автори публікацій, 2024
© ННПіП УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024
© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024

ЗМІСТ

Віктор АНДРУЩЕНКО <i>Вітальне слово</i>	15
Михайло АКІМОВ ДО ПРОБЛЕМИ АМНІСТІЇ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 10419 ВІД 19 СІЧНЯ 2024 РОКУ)	18
Ольга БАБКІНА ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ І ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ...	20
Вікторія БАЗЕЛЮК РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ, – ЗАГРОЗА БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	24
Ігор БІДНИК АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	26
Оксана БОЙКО ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	29
Сергій БРАТЕЛЬ ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	32
Вікторія ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК КЕЙСИ СОЦІАЛЬНИХ, ПОВЕДІНКОВИХ, ОСВІТОЛОГІЧНИХ НАУК В ОРГАНІЗАЦІЇ ОПИТУВАННЯ МОНІТОРОМ НІПМ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ І ПЕРЕБУВАЄ У МІСЦІ НЕСВОБОДИ.....	33
Ольга ВОЛЯНЮК ФУНКЦІЇ ПОЛІТИК ПАМ'ЯТІ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	37
Тетяна ГАВРОНСЬКА СУСПІЛЬСТВО І ПРАВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	40

Павло ГОРІНОВ	
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ ТА СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ	43
Павло ГОРІНОВ, Ростислав ДРАПУШКО	
ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ ВИМІР І СТРАТЕГІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ.....	47
Роман ГРИНЮК	
РОЛЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	51
Анатолій ДАШКОВСЬКИЙ	
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ.....	54
Наталія ДЕРЕВЯНКО	
ПРАВНИЧА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	57
Людмила ЗАГОРУЙ, Іван ЗАГОРУЙ	
ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ	59
Олександр ЗАГУРСЬКИЙ, Андрій ЛИС	
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	62
Юрій ЗАКА	
ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ АБО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	65
Олексій ЗАЙЦЕВ	
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПІДТРИМКУ ОКУПАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ РЕСПУБЛІКИ ЕСТОНІЯ.....	67
Ірина ЗАЙЧЕНКО	
МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПРАКТИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	69
Марат ЗАКІРОВ	
ВЛАДА І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ПРАКТИКА ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ	71
Світлана ЗАКІРОВА	
СУСПІЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАПИТ ЩОДО ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	74

Наталія ІВАНОВА

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ
ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ЯК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
ТА РОЗКРИТТЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ77

Анна КАРНАУХ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....80

Наталія КЛЕЩЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....83

Лешек Фредерік КОЖЕНЬОВСЬКІ

БЕЗПЕКА ЄВРОПИ В ПЕРСПЕКТИВІ ІСТОРИЧНИХ І СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ
ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ.....85

Максим КОЛОДЯЖНИЙ

КРИМІНОЛОГІЧНА КОНВЕРГЕНЦІЯ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ:
ВІД ТЕОРЕТИЧНОГО УСВІДОМЛЕННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ.....90

Валентина КОНЧАКОВСЬКА, Олена МАКАРОВА

НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ БАЗОВИХ ПРИНЦИПІВ
МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....93

Олександр КОРОЛЬОВ

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ
ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....95

Олександр КОРОЛЬОВ

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНИ ЩОДО УЧАСТІ У МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ
З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ.....97

Олександр КРАСНОГОР, Діана КРИВОПУСК

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СКЛАДАННЯ ТА ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТУ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....99

Валентин КРИСАЧЕНКО

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ РАШИЗМУ: «ОБҐРУНТУВАННЯ» АГРЕСІЇ.....102

Олена КУЗЬМЕНКО

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....104

Володимир ЛАВРИНЕНКО	
СТРАТЕГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І СУСПІЛЬСВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	107
Юрій ЛІННІК	
ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ВЛАДИ	109
Тетяна МАДРИГА	
ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	111
Юлія МАЛЬОВАНА, Анна РУДНІСВА	
ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ	113
Ярослав МАРЧЕНКО	
ДІЯЛЬНІСТЬ ЗМІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....	116
Федір МЕДВІДЬ, Марія Чорна, Максим УРБАНСЬКИЙ	
ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	118
Любомира МЕЛЕХ, Богдан МЕЛЕХ	
СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	124
Віталій МИКУЛЕЦЬ	
ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ВОЄННОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	127
Ольга МИХАЙЛОВА	
ЦИФРОВІЗАЦІЯ АКТИВНОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ВІЙНИ	130
Сергій МОСКАЛЕНКО	
ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ	133
Ольга НАУМЕНКО	
ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	135
Владислав НЕГРЕБЕЦЬКИЙ	
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	137

Олена НОВАКОВА	
ЧИННИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ.....	140
Ірина ОВЧАР	
ЗМІНИ ПОЛІТИЧНОГО БАЛАНСУ ЗА ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	142
Наталія ОНІЩЕНКО	
ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ: ВЕКТОРИ ВЗАЄМОДІЇ.....	145
Марина ОСТАПЕНКО	
МОЛОДЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	148
Олег ПАНКЕВИЧ	
ЗРУЙНОВАНЕ ДОВКІЛЛЯ: ПОГЛЯД НА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ.....	151
Євген ПИСЬМЕНСЬКИЙ	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ПЕРЕШКОДЖАННЮ МОБІЛІЗАЦІЇ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ.....	154
Ірина ПОХИЛЕНКО	
ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИПИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПРОЗОРОСТІ.....	157
Олександр ПРАСОВ	
ПРАВО НА ЖИТТЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ.....	160
Інна ПРОНОЗА	
POLITICAL METAMORPHOSIS IN THE INFORMATION TECHNOLOGY LANDSCAPE: EVOLUTION OF THE SOCIO-CULTURAL SPHERES IN THE NETWORK SOCIETY.....	164
Максим ПУЗИРЕВСЬКИЙ, Антон СІКУН	
СУЧАСНИЙ СТАН ПРОВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	165
Лілія РЯБОВОЛ	
МІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ	168

Віта САВИЧ	
ПОЛІТИЧНА ОСВІЧЕНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ НЕПОЛІТОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НАВЧАННЯ.....	171
Наталія СВОЯК	
ЮРИДИЧНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	172
Тетяна СЕРГІЄНКО	
ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ	175
Євген СІРИЙ, Оксана СІРА	
НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙНИ	178
Тетяна СОКОЛЬСЬКА, Світлана ПОЛЩУК, Вікторія ПАНАСЮК	
МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	180
Ірина СОПЛКО, Ольга МЕРДОВА	
ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ТА ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	183
Валентина СТЕЦЕНКО	
ВЛАДА І СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ДЛЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПРОБЛЕМИ І МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ.....	186
Сергій СУНЄГІН	
СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	188
Наталія СУХИЦЬКА, Наталія ДЕРКАЧОВА	
ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ	191
Богдан ТЕЛЕФАНКО	
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	194
Ольга ТОКАРЧУК	
ІНСТИТУТ КОПНОГО СУДУ У ДОСЛІДЖЕННІ АДВОКАТА А. ЯКОВЛІВА	196
Інна ХРИСТИЧ	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВОДІЇВ ПРИ ВЗАЄМОДІЇ З ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	197

Лілія ХОРИШКО

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З ГРОМАДСЬКІСТЮ
В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....200

Оксана ЧОРНОМАЗ

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НА ФОНІ ПОДІЙ СЬОГОДЕННЯ.....202

Іван ЯЦЕНКО

ЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ДОКАЗУВАННІ ШКОДИ,
ЗАПОДІЯНОЇ ВЕДЕННЯМ ЗАГАРБНИЦЬКОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....206

Трибуна молодого вченого

Ксенія АРКАШОВА

СОЦІАЛЬНА БЕЗБАР'ЄРІСНІСТЬ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....211

Маргарита АРСЕНЮК

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ.....213

Ігор БЛОХІН, Павло ГОРІНОВ

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ
ЯК ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.....216

Ірина БУРКОВСЬКА

СУЧАСНІ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ.....219

Євген ВЕРГЕЛЮК

СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В УМОВАХ ВІЙНИ.....222

Богдан ВОВК

ОСОБЛИВОСТІ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....224

Дарина ВОЙТЮК, Руслан ПЕСЦОВ

ЗДІЙСНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНУ ДІЗНАННЯ
КАПІТАНОМ МОРСЬКОГО СУДНА.....227

Катерина ВОЛКОВА, Марина ОСТАПЕНКО

ДИНАМІКА ВРЯДУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ.....229

Ірина ГЕРМАН, Наталія СУХИЦЬКА	
СУТНІСТЬ ІНСТИТУТУ «ОСОБЛИВОЇ ДУМКИ СУДДІ».....	231
Олег ГЕТЬМАН, Сергій МОСКАЛЕНКО	
ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СПРАВЕДЛИВОГО ПОКАРАННЯ ДО ВИННОЇ ОСОБИ ЗА ЗГВАЛТУВАННЯ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ (ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ).....	234
Микола ГЛУЩЕНКО, Павло ГОРІНОВ	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОБОТИ ЗА ВИКЛИКОМ: ДОСВІД ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ.....	236
Артем ГОНЧАРЕНКО, Анна КАРНАУХ	
ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ.....	240
Катерина ГУЧЕНКО	
СТРАТЕГІЇ МІНІМІЗАЦІЇ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДЕЗЕРТИРСТВО (СТ. 408 КК УКРАЇНИ) В ЗСУ	242
Дмитро ДІДУС	
ДО ПИТАННЯ МЕХАНІЗМІВ СТЯГНЕННЯ РЕПАРАЦІЙ З РФ: ЛЕГАЛЬНИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	245
Олена ДМИТРИШИН	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЮ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДИТИНИ	247
Ярослав ДРОЗДЮК	
ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ	251
Марія ДЯЧЕНКО, Світлана КРИВОНОС, Петро ПАЛЬЧУК	
ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	254
Олена ЄВДОКІМОВА	
ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ.....	257
Анастасія ЄВТУШЕНКО, Петро ПАЛЬЧУК	
СОЦІАЛЬНИЙ І ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ.....	260
Богдана ЄРМОЛЕНКО, Тетяна ГАВРОНСЬКА	
ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ.....	262

Софія ЖУГРОВА, Олена МАКАРОВА	
ВИБОРИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	265
Тарас ЗАХАРОВ	
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАГНЕННЯ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ	267
Анастасія ЗАХАРЧУК	
ПОТЕНЦІАЛ МЕДІА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	270
Софія ЗИМА, Тетяна ГАВРОНСЬКА	
ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	272
Костянтин ІВАНЕНКО, Леся ДУБЧАК	
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОГРОЗУ ЧИ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ	274
Сергій КОВТУН	
ВЗАЄМОДІЯ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	277
Валерія КОЛЕСНІКОВА, Тетяна ГАВРОНСЬКА	
ПРАВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	280
Дар'я КОНОРЧУК	
РОЗВИТОК СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК ВИКЛИК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	283
Геннадій КРИВИЦЬКИЙ	
ВЛАДА І СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ І МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ	286
Дмитро КРУГОВИЙ	
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	288
Вікторія КУЗУБ, Лілія ЗАЙЧЕНКО	
ФЕМІНІЗМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	290
Владислав КУЛІНІЧ, Вікторія ЛОЛА	
ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ	293

Ігор КУРІВСЬКИЙ	
ЗАСТОСУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ РФ: СТРАТЕГІЧНА ДЕЗІНФОРМАЦІЯ VS РЕАЛЬНА ЗАГРОЗА.....	296
Юрій ЛАДНИЙ	
ЕТНОПОЛІТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ	298
Вікторія ЛАХМАНЮК	
ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	301
Олена ЛЕФТЕРОВА	
ЗАХИСТ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	304
Олександр ЛЕМЄШЕВ, Ірина СИМОНОВА	
ПРОБЛЕМИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	307
Марія ЛЯХВАЦЬКА, Наталія СУХИЦЬКА	
ПРОБЛЕМИ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ.....	309
Віка ЛЯШУК, Олена МАКЕСВА	
ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВЕТЕРАНІВ	312
Назарій МЕЛЬНИК	
СТАН ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СПІЛЬНОТНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	315
Катерина МИРОНЧУК, Наталія СУХИЦЬКА	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	317
Ігор МІНЕНКО	
АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ	319
Дар'я НІКИТЕНКО, Наталія СУХИЦЬКА	
ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ.....	322
Ігор ОЗАДОВСЬКИЙ	
КОНФЛІКТОГЕННІСТЬ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ	324

Владислав ПАВЛЕНКО	
СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ТА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	326
Владислав ПАЦ	
ПРАВО НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	329
Христина ПРИТУЛА	
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ: ЧИННИК ВІЙНИ	331
Софія РАЗУВАЄВА, Тетяна ГАВРОНСЬКА	
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА	333
Ганна РІЗНИК, Петро ПАЛЬЧУК	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	336
Станіслав РУБЦОВ, Сергій МОСКАЛЕНКО	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПЛАНУВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ В ГРОМАДАХ: ВИМОГИ ДО ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ.....	338
Леся РУДНИЦЬКА, Наталія СУХИЦЬКА	
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	341
Діана РУКІНА, Валентин ЛЮДВІК	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕЛІКТИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ.....	344
Євген РУШЕЛЮК, Наталія СУХИЦЬКА	
СТАН ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	347
Олесь РЯБЧУК	
ЗВІЛЬНЕННЯ КЕРІВНИКА МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ БЕЗ ЗГОДИ ВЛАСНИКІВ: ПОСЛІДОВНІСТЬ ДІЙ.....	350
Віталій СВІРІДОВ, Анна КАРНАУХ	
ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	353
Дар'я СИТНІКОВА, Олена МАКЕСВА	
ПРАВА БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	356

Мирон СТАН	
ВСТАНОВЛЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ПРАВА НА ДОСТУПНІСТЬ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ, ЯК ВАЖЛИВОЇ ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВЕТЕРАНІВ.....	358
Діана СТАНДРАТЮК	
ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК НАДАВАЧІ ПОСЛУГ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ.....	361
Іван СТАШЕВСЬКИЙ	
ВИКЛИКИ ТА ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	363
Віталій СТОЛЯРОВ	
ПРОЦЕС ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	366
Анна СТУЖУК	
ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ	369
Владислав СУХОМЛИН	
РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	372
Антон ТЕНИК	
ЕКОЛОГІЧНИЙ ДОГОВІР ДЛЯ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	374
Шота ТОДУА	
ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	377
Анастасія ТОМЕНКО, Павло ГОРІНОВ	
ВЗАЄМОДІЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ТА ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	380
Анна УДОВЕНКО	
ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА РЕАЛІЇ.....	383
Дмитро ХАНИКІН	
СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	386

Іван ХУДЯКОВ, Наталія СУХИЦЬКА

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ.....389

Сергій ЯКИМЕЦЬ

ПОНЯТТЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ:
ЗАГАЛЬГА ХАРАКТЕРИСТИКА392

Юлія ЯРЕМЧУК, Тетяна ГАВРОНСЬКА

РОЗВИТОК ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....395

ШАНОВНІ КОЛЕГИ! ДОРОГІ ДРУЗИ!

Із великою радістю та гордістю представляємо вашій увазі збірник матеріалів до Міжнародної наукової конференції «Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень», організованої Навчально-науковим інститутом права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова у співпраці з партнерами. Цей збірник є не лише відображенням наукового доробку визначних учених, але й

свідченням непохитної відданості нашого наукового співтовариства у пошуку ефективних рішень у складних умовах сучасності.

Зібрані тут роботи демонструють глибокий аналіз сучасних викликів, з якими стикається наше суспільство, а також пропонують шляхи вирішення нагальних проблем у сферах права та політики. Вони відображають різноманітність поглядів і підходів, збагачуючи наше розуміння важливих аспектів політики та права в умовах дії воєнного стану.

Ваша активна участь і внесок у цю конференцію стали можливими завдяки невгамовному прагненню до знань, глибокій професійній зацікавленості та бажанню сприяти розвитку суспільства. Це виявляє не лише академічну експертизу, але й соціальну відповідальність кожного з вас.

Упровадження знань, здобутих через наукові дослідження, у практику є ключовим для розбудови правової держави, що забезпечує справедливість, безпеку та благополуччя своїх громадян. Тематика цього збірника особливо важлива у зв'язку з сьогоденними реаліями нашої країни, де кожен з нас стикається з викликами воєнного стану. Ваші дослідження та розмірковування допомагають

формувати глибше розуміння цих складних процесів і розробляти реалістичні та ефективні стратегії відповідей на них.

Ваші наукові праці демонструють не лише теоретичну значущість, але й практичну релевантність, що є особливо цінним в умовах, коли від кожного рішення залежить майбутнє нашої країни.

Дослідження, представлені у цьому збірнику, охоплюють широкий спектр тем, від захисту прав військовослужбовців до питань відновлювального правосуддя. Ваші роботи показують, як ми можемо розвивати нашу правову систему, боротися з неправдою та допомагати тим, хто найбільше постраждав від війни. Ви не лише вносите внесок в академічну сферу, але й надихаєте нас на практичні зміни.

Наш університет гордий тим, що має можливість підтримувати та стимулювати такі важливі наукові дослідження. Ми розуміємо, що великий науковий потенціал, який ви представляєте, є фундаментальним для майбутнього нашої країни. Ваші ідеї та пропозиції допоможуть підвищити ефективність законодавства, забезпечити більшу справедливість та покращити умови життя українців.

За ці та багато інших причин, дозвольте висловити мою щирю вдячність кожному з вас за внесок у розвиток наукової думки, за вашу працю та відданість справі. Нехай ваші ідеї та висновки стануть відправною точкою для нових досліджень, що допоможуть нашій країні просуватися вперед у ці часи випробувань та змін.

Слава Україні! Героям Слава!

З глибокою повагою

Віктор АНДРУЩЕНКО,

ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
академік Національної академії педагогічних наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

Михайло АКІМОВ / Mykhailo AKIMOV

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

**ДО ПРОБЛЕМИ АМНІСТІЇ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ
РЕЄСТР. № 10419 ВІД 19 СІЧНЯ 2024 РОКУ)**

Обумовлені запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану виклики, що постали перед правоохоронними органами, спонукають вітчизняного законодавця до усунення виявлених недоліків та прогалин у кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин. Водночас такі законодавчі ініціативи (особливо якщо вони потенційно матимуть істотний вплив не тільки на криміногенну, а й на соціально-політичну ситуацію в державі) вимагають виваженого, науково обґрунтованого підходу, аби замість вирішення однієї проблеми не отримати декілька нових і не доповнити Кримінальний кодекс (далі – КК) України [1] сумнівними з точки зору доцільності та можливості реалізації новелами.

Законопроект реєстр. № 10419 від 19 січня 2024 року «Про амністію у 2024 році у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації для участі у захисті суверенітету і державної цілісності України» [2], далі – законопроект 10419, як вказано у пояснювальній записці, розроблений для законодавчого забезпечення у 2024 році міжгалузевого правового інституту вибачення державою осіб, які вчинили злочинні діяння, оперативного доукомплектування української армії та інших військових формувань, а також надання можливості громадянам України, придатним до військової служби за станом і віком, реалізувати конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни в умовах воєнного стану та закладення обґрунтованої системи критеріїв визначення кола осіб, до яких амністія застосовується, та обмежень щодо її застосування.

Утім, докладний розгляд законопроекту 10419 свідчить, що запропоновані ним доповнення до КК України не відповідають усталеним традиціям нормопроекування та правилам юридичної техніки і навіть певною мірою суперечать як одне одному, так і чинним положенням вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність і міжнародного права. Про що саме йдеться?

Почнемо з назви. З неї (а також зі змісту законопроекту, що розглядається) вбачається, що у разі прийняття запропоновані ним норми залишатимуться чинними до скасування в Україні правового режиму воєнного стану. У такому разі за умов, що склалися, навряд чи доцільно вказувати на конкретний рік проведення амністії. Водночас, якщо вже вдаватись до подібного кроку (прийнятність якого для суспільства та держави – взагалі тема для окремого дослідження), то логічним було б одразу передбачити особливості проведення амністії в умовах правового режиму воєнного стану шляхом внесення відповідних змін і доповнень до Закону України від 01 жовтня 1996 року № 392/96-ВР «Про застосування амністії в Україні» [3].

Далі, використання словосполучення «військова агресія» є зайвим уточненням (позаяк агресія за своєю природою не може відбуватись в інший спосіб). Ураховуючи визначення агресії, закріпленого резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року [4], а також зважаючи на визнаний в Україні пріоритет міжнародного права стосовно національного законодавства, слід вживати термін «агресія».

Так само і словосполучення «суверенітет і державна цілісність України» не відповідає законодавчій техніці, притаманній вітчизняному законодавству про кримінальну відповідальність. З огляду на вжиті у статтях 110 та 111-1 КК України формулювання доцільно було б використати у законопроекті 10419 словосполучення «державний суверенітет та територіальна цілісність України».

Так само є зайвим і формулювання «необережний або умисний злочин» у статті 1 законопроекту 10419, адже інші види кримінально протиправних діянь залежно від форми вини КК України не передбачає. Беручи до уваги подальший зміст законопроекту 10419, убачається більш прийнятним формулювання «кримінальних правопорушень, крім особливо тяжких злочинів»

Стаття 1 законопроекту 10419 містить перелік кримінально протиправних діянь, у разі вчинення яких амністія згідно цього законопроекту не застосовується. Будучи доволі розлогим, він тим не менше викликає обґрунтовані запитання, оскільки, передбачаючи неможливість амністії за одні діяння, одночасно дозволяє її застосування у разі вчинення тотожних (або однорідних) посягань. Зокрема, чинний КК України, крім:

- статті 115, що не підпадає під амністію за законопроектом 10419, містить інші статті, що також встановлюють відповідальність за посягання на життя особи (348, 348-1, 379, 400, 443), але за змістом цього законопроекту уможливають застосування амністії;

- статей 146, 146-1 та 147, що не підпадають під амністію за законопроектом 10419, передбачає також відповідальність за торгівлю людьми (стаття 149), захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (стаття 349), захоплення журналіста як заручника (стаття 349-1), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (стаття 444), за які застосування амністії за цим законопроектом можливе;

- статей 186, 187 та 189, передбачає також відповідальність за протидію законній господарській діяльності (стаття 206), протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (стаття 206-2), незаконне заволодіння транспортним засобом (стаття 289) примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (стаття 355);

- відповідальності за терористичний акт (стаття 258), передбачає також відповідальність за дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (стаття 392).

Відтак запропонований перелік кримінальних правопорушень, у разі вчинення яких (або при засудженні за які) амністія не застосовується, є явно неповним і має бути переглянтий.

Нарешті, певні положення законопроекту 10419 або не корелюють між собою (так, коло осіб, на яких розповсюджуватиметься амністія, та умови її застосування статті 4 та 5 визначають по-іншому, ніж стаття 1), або дублюють одне одного (як-от, пункт «е» статті 9 та стаття 1).

Підсумовуючи викладене вище, залишається висловити сподівання, що Верховна Рада України все ж таки зможе, дослухавшись до критичних зауважень, прийняти виважене рішення та не розглядатиме законопроект 10041 у запропонованій редакції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.03.2024).
2. Про амністію у 2024 році у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації для участі у захисті суверенітету і державної цілісності України: законопроект реєстр. № 10419 від 19 січня 2024 року. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43557> (дата звернення: 02.03.2024).
3. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 01 жовтня 1996 року № 392/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.03.2024).
4. Definition of Aggression: The United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX) dated from December 14th, 1974. URL : <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/739/16/pdf/nr073916.pdf?token=ojuAkWwwActZWmlLvK&fe=true> (дата звернення: 02.03.2024).

УДК 323.2:342.727(477)

Ольга БАБКИНА / Olga BABKINA

*доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ І ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Поняття політичного режиму є ключовим для розуміння політичних процесів і в політичній науці є нічим іншим як сукупністю методів, способів і засобів здійснення влади. Тобто характер політичного режиму відображає реальне співвідношення влади і суспільства в країні, особливості та рівень розвитку громадянського суспільства, політичного плюралізму, груп впливу, реальну картину принципів організації політичного життя та правила гри в політиці.

Саме тому аналіз не стільки формальних політичних інститутів, які прописані в Конституції України та відповідних нормативно-правових актах, скільки політичних практик або способів застосування формальних політичних інститутів є дуже актуальним і плідним з точки зору розуміння реального стану справ у політичному житті суспільства, його руху до демократії. Політичний режим України за 30 років свого існування пройшов декілька стадій, але його характеристика пов'язана з категоріями і гібридності, і гібридного політичного режиму, суттю якого є співіснування демократичних політичних інститутів, що формально діють, зі специфічними політичними процесами життя не за законом, а «за поняттями». Переплетіння цих двох інститутів і становить суть гібридного політичного режиму, який в Україні має ще й кланово-олігархічне забарвлення [1, с. 7].

Проблема такої гібридності є не стільки нормотворчою, а нормозастосувальною. Хоча саме правовий вакуум на етапі інституціоналізації демократії став ще однією з

причин формування гібридного політичного режиму. Після прийняття демократичної за змістом Конституції в 1996 р. не було ухвалено великої кількості законів, які б забезпечували відповідні процедури її функціонування. Йдеться про інститут імпичменту, закони про ВРУ, про КМУ, інститут політичної відповідальності. Склалася ситуація дефіциту інституціоналізації влади, що сприяло корупції, утвердженню преференцій фінансово-промислових груп у всіх сферах життя. Ці процеси поступово стали руйнувати державу через вихолощення її функцій.

Першопричинами такого режиму стали політичні рішення економічного спрямування – монополізація економіки, закріплення фактичної президентської форми правління (за Л. Кучми), захоплення держави олігархією вже на поч. 2000-х роках. Критерієм ефективності політики стала його належність до певної фінансово-промислової групи, натомість професіоналізм, досвід, об'єктивність відійшли на другий план. Отже, політичний режим довоєнної України явно не був демократичним, але не був він і тоталітарним, оскільки очевидним був процес інституціоналізації автономних гілок влади, права, громадянського суспільства.

За останні роки після Майдану гідності 2014 р. вдалося ухвалити велику кількість нормативно-правових актів, які змінили інституційну матрицю України, хоч і повільно, але почали відхід від кланово-олігархічного політичного режиму:

- посилювалися процеси політичної конкуренції завдяки розширенню повноважень парламенту і поверненню до парламентсько-президентської форми правління;

- запровадження е-декларування для народних депутатів, місцевих представницьких органів, державних чиновників, що сприяло боротьбі з політичною корупцією;

- реформа децентралізації стимулювала регіони, посилювала конкуренцію;

- запровадження змішаної системи виборів до парламенту, коли частина депутатів обираються за мажоритарною системою у регіонах, а більша частина – в загальнодержавному багатомандатному окрузі за виборчими списками від політичних партій, що стимулювало оновлення останніх;

- запровадження державного фінансування політичних партій, тобто знижено їх залежність від олігархічно-кланових груп;

- формування антикорупційних органів;

- істотне посилення організацій громадянського суспільства.

Як наслідок, інтегральний індекс демократії істотно покращився – з 4,61 пункт в 2017 р. до 3,39 у 2020 р.

З таким політичним режимом Україна увійшла в драматичний етап своєї історії – етап повномасштабної російської агресії, що розпочалась 24 лютого 2022 р. і не могла не позначитися на політичних процесах. І не тільки тому, що такі зміни передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», тобто такими обмеженнями як: призупинення виборів до всіх органів влади; заборона проведення референдумів, демонстрацій, мітингів; утвердження військових адміністрацій. Зрозуміло, постають питання:

- Як змінюється склад суб'єктів політики?

- Яких визначальних перетворень зазнає політичне поле?

- Як не лише не послабити, а в умовах війни і обмежень продовжити розвивати демократичні інститути України?

У той же час війна переформатувала політичне та інформаційне поле України. Однак зміни в політичній системі України не відмінила, адже продовжують функціонувати всі гілки влади з відповідним розподілом повноважень. ВРУ ухвалила

на 15 % законів більше, ніж у попередній період. Проте рівень довіри до парламенту втратив мінус 19 % у порівнянні з іншими структурами. Прийняття рішень переміщується до інституту президента та ЗСУ, що стали центром прийняття найважливіших воєнно-політичних рішень. Вони повністю репрезентують державу з її нічим не обмеженим правом в умовах тотальної війни мобілізувати все і всіх, всі необхідні ресурси. На перший план висувається постать лідера, який уособлює здатність і рішучість успішно протистояти вторгненню, що взагалі-то є типовим для авторитарних режимів минулого століття (США – Ф. Рузвельт, Велика Британія – В. Черчилль, Франція – Ш. де Голль).

Проведене в Україні влітку минулого року опитування свідчить про високий рівень легітимності діяльності В. Зеленського на посту Президента і Верховного головнокомандувача. Але підпорядковане становище інститутів поза домінуючого симбіозу (Президент – ЗСУ) означає ще й відмову від публічного обговорення сценаріїв можливих дій, пріоритетів у цілях, а критика виключається з правил. Багато демократичних процедур призупинено тотальною війною. Звичайна за нормального стану конкуренція інститутів не виявляє себе в політичній сфері. Централізована влада обмежує можливості регіональних і місцевих органів керувати і впливати. Військово-цивільні адміністрації, що формуються на термін дії воєнного стану, переймають частину функцій і обласних рад, і представницьких установ. Це виклик для демократії, особливо з урахуванням того, що це відбувається на фоні зростання довіри до силових структур.

Криза довіри до парламенту є суміжною із кризою довіри до ключових суб'єктів політичного життя – партійної системи і до партій як політичного інституту загалом, при чому парламентських партій. З початку війни більшість партій не знайшли свого місця в умовах дії нових викликів і зникли з інформаційного поля. Прогнози експертів розходяться: щодо виникнення після війни двох партій – військової і цивільної. Це зростання рівня довіри до ЗСУ, ДСНС, Національної гвардії та волонтерів і громадських організацій, що працюють на дипломатичному фронті, мають серйозні інституційні структури, і 100 % матимуть своє представництво в парламенті, в тому числі внаслідок зміни партійного фінансування, його деолігархізації.

Крім того, справедливо зазначити, що послаблення позицій олігархів, в т. ч. на медіаринку України, створює можливості для політичного представництва поза інтересами ФПГ. Ідея залучення коштів громадськості, неолігархічного бізнесу може бути реалізована. Важко передбачити ризики сьогодні – можлива й ще більше фрагментація політичного поля України. Тобто ми постаємо перед новою реальністю – військових у політиці – як нової її сили. О. Розумний, провідний експерт політико-правових програм Центру Разумкова, прогнозує інший сценарій – намагання політичних партій залучити до своїх лав військових, рівень довіри до яких дуже високий – 95 %. Безумовно можна констатувати зникнення проросійських сил, чимало партій заборонені через колабораціоністську діяльність.

Під час війни дуже складно аналізувати політичні процеси. В той же час вже зараз можна говорити про істотне прискорення процесу націєтворення. Останні дані соціологічних досліджень свідчать, що етап громадянської (політичної) самоідентифікації Україною пройдено. Повномасштабне вторгнення РФ на нашу територію практично завершило процес формування політичної нації та значною мірою нівелювало ті соціально-політичні розмежування, які завжди поглиблювали «кризу ідей» – мовні, релігійні, зовнішні орієнтири тощо [2, с. 21-23].

Українське суспільство трансформувалось у потужний соціальний організм спротиву російській агресії. Основи життєдіяльності такого суспільного організму у стані мобілізації знову нагадують феномен народного зібрання (Майдану) з його повсякденними практиками самоорганізації, солідарної взаємодопомоги, волонтерства, що є переважною моделлю поведінки більшості громадян.

Авторитетний американський дослідник Т. Снайдер, оцінюючи глобальний вимір війни, зауважує: «Ця війна – про утвердження принципів у ХХІ ст. та про можливості демократії майбутнього» (2022). Вона виявила світоглядні виміри демократії і авторитаризму, і актуалізувала ціннісний фундамент самої демократії. Російсько-українська війна – це конфлікт соціально-політичних смислів, які широко поширюються через кордони. Адже справжня причина російської агресії – не вигадані мілітарні загрози для РФ або утиски російськомовного населення, а саме «м'яка сила» прикладу демократичної трансформації колишньої сусідньої радянської республіки, де, на відміну від путінської РФ, відбуваються конкурентні демократичні вибори, функціонують основні свободи, зокрема слова і зібрань [3].

Які ж ключові завдання повоєнного відновлення України? Ключовим, на погляд багатьох українських вчених, є розвиток інституційно спроможної держави, тобто результативне виконання нею своїх базових функцій. Важливо, не дивлячись на воєнний стан, продовжувати кроки з деолігархізації політичного режиму, які зроблені за останні 8 років. Подолати політичну корупцію, неефективність держави можна лише змінивши правила гри, які б їх унеможливили. Тому розуміння всіх ризиків вимагають відповідних досліджень для вироблення рецептів вирішення тих проблем, які неминуче постають перед державою в умовах війни. Проте, вочевидь, ключовим чинником трансформації політичного режиму України вже сьогодні є саме українське суспільство, в якому формується запит на швидкі реформи та радикальні очікування на політику післявоєнної України без олігархів, корупції та неефективної бюрократії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання : монографія / авт. кол. : Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Р. В. Балабан, С. Г. Брехаря, Л. Л. Кияниця, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко. Київ : ППіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 352 с.
2. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство після 16 місяців війни». Кер. С. Дембіцький. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 40 с. URL : <https://i-soc.com.ua/ua/news/sociologichnij-monitoring-ukrainske-suspilstvo>
3. Snyder T. Ukraine Holds the Future. The War Between Democracy and Nihilism // ForeignAffairs. 2022. September/October.

Вікторія БАЗЕЛЮК / Viktoriia BAZELIUK

*кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального права
НДІ вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України (м. Харків)*

**РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ХАРАКТЕРУ,
ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ, – ЗАГРОЗА БЕЗПЕЦІ
ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Особливо актуальною тематика військових кримінальних правопорушень стала в останні декілька років в Україні. В першу чергу це пов'язано з тими подіями, що нині відбуваються в нашій країні. Як свідчить статистика, на превеликий жаль, останнім часом зросла чисельність кримінальних правопорушень, що вчиняється у сфері військової служби. Як наслідок, це підриває авторитет військових формувань не тільки всередині країни, а й ставить під сумнів можливість держави заявити про себе як про сильну та організаційно-дисципліновану в умовах особливої ситуації на міжнародній арені. Зокрема, серед кримінальних правопорушень, які наразі вчиняються, враховуючи їх можливу латентність, так чи інакше виступає і кримінальне правопорушення, передбачене ст. 422 КК України, а саме – розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості [1, с. 93].

Із зазначеної норми прямо випливає, що предметом даного кримінального правопорушення є відомості військового характеру, що становлять державну таємницю, або, як їх ще називають – державна таємниця у сфері оборони. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ до державної таємниці у сфері оборони відноситься інформація: про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань; про дислокацію, характеристики пунктів управління, зміст заходів загальнодержавного та регіонального, у разі необхідності міського і районного рівня, щодо приведення у готовність єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій до виконання завдань в особливий період та про організацію системи зв'язку (оповіщення) в особливий період, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів щодо евакуації, розосередження населення і забезпечення його життєдіяльності; забезпечення виробничої діяльності об'єктів національної економіки у воєнний час; про геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни; про застосування систем озброєння, підготовку та проведення військових операцій; про винаходи, дослідження і розробку нових зразків озброєння в інтересах забезпечення національної безпеки і оборони та про результати таких досліджень і розробок; про заходи та показники розвитку Збройних Сил України та їх спроможностей; про склад, завдання та матеріально-технічне

забезпечення розвідувального органу Міністерства оборони України та зібрану і створену ним інформацію в результаті його діяльності; про особовий склад Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, а також осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі із Силами спеціальних операцій Збройних Сил України, фінансування та матеріально-технічне забезпечення руху опору, засоби, зміст, плани, організацію, завдання, форми, методи і результати ведення руху опору, оперативний резерв та мережу осередків руху опору [3].

Виходячи з наведеного переліку інформації, яка може бути віднесена до державної таємниці у сфері оборони, можна з впевненістю сказати, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 422 КК України, має досить значну суспільну небезпечність, а його вчинення є обставиною, яка може суттєво вплинути на здатність держави захищатися. Його вчинення може завдати надзвичайно великої шкоди не тільки на внутрішньодержавному рівні, а й, з огляду на специфічні особливості наслідків даного суспільно небезпечного діяння, в подальшому може вплинути на мир та безпеку в усьому світі. Особливу небезпеку становить розголошення відомостей у сфері оборони в період воєнного стану, в якому наразі перебуває наша держава у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ.

У ч. 3 ст. 422 КК передбачена відповідальність за розголошення відомостей та втрату документів або матеріалів, що містять відомості військового характеру, які становлять державну таємницю, якщо вони спричинили тяжкі наслідки. При цьому ні закон про кримінальну відповідальність, ні інші нормативно-правові акти не розкривають поняття тяжких наслідків, тобто воно залишається оціночним. В літературі до тяжких наслідків відносять випадки, коли внаслідок розголошення відомостей чи втрати документів відповідні державні органи були змушені істотно змінювати зміст мобілізаційних, оперативних, стратегічних й інших важливих планів, організацію охорони певних об'єктів, систему зв'язку, напрями конструкторських або науково-дослідних робіт, що було пов'язане із спричиненням державі значної матеріальної шкоди. Також тяжкими наслідками вважається розголошення даних про осіб, які здійснюють оперативно-розшукову, розвідувальну чи контррозвідувальну діяльність, їх близьких родичів, осіб, яких на конфіденційній основі залучали, залучають, планують залучити до співпраці з метою виконання завдань оперативно-розшукової, розвідувальної чи контррозвідувальної діяльності, якщо таке розголошення призвело до посягання на їх свободу, здоров'я, життя чи створило серйозну небезпеку для їх здоров'я чи життя [4].

Ще більшу суспільну небезпеку становить вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 422 КК, в умовах воєнного або надзвичайного стану, оскільки такі дії здатні значно вплинути на здатність держави захищатися та несуть реальну загрозу національній безпеці України. Для прикладу Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 року № 2117-IX статті 185–187, 189 та 191 КК було доповнено такою кваліфікуючою ознакою як вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану [2]. Тому доцільно було б дану ознаку передбачити поряд із тяжкими наслідками і в ч. 3 ст. 422 КК.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карпенко М. І., Попченкова І. М. Причини, наслідки та профілактика військових злочинів, зокрема за ст. 422 КК України. *Юридична наука*. 2016. № 1 (55). С. 93–109.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6>

3. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

4. Розголошення державної таємниці та втрата документів, що містять державну таємницю. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Розголошення_державної_таємниці_та_втрата_документів,_що_містять_державну_таємницю

УДК 349.3-057.36«364»

Ігор БІДНИК / Igor BIDNYK

викладач Національної академії сухопутних військ (м. Львів)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Уже більше десяти років триває збройна агресія російської федерації проти України, яка за цей період зумовила значні порушення звичного життя мільйонів громадян України та можливості в повному обсязі реалізовувати свої соціальні права. Ці люди мають право на соціальний захист відповідно до категорії або життєвої ситуації. Унаслідок цього виникли проблеми з дотриманням прав людини на території України через фактори небезпеки для життя і здоров'я, окупації і порушень міжнародного гуманітарного права країною-агресором.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України відповідно до статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» є конституційним обов'язком громадян України, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Соціальні права мають особливе значення в системі основоположних прав та свобод людини. Відповідно до Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [4]. Таким чином, Україна зобов'язана вживати всіх можливих заходів для мотивації військовослужбовців та забезпечення соціальної підтримки членів їхніх сімей.

Соціальний захист військовослужбовців під час дії воєнного стану, на жаль, стикається з рядом проблем, що потребують подальшого дослідження науковцями, але разом з тим надає їм певні соціальні гарантії.

Зокрема за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи і посада на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі

незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб – підприємців, у яких вони працювали на час призову.

Право військовослужбовців на відпустки. Порядок надання відпусток, визначає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [1]. Закон містить перелік видів відпусток, які надаються військовослужбовцям, а також відсилає до норм Закону України «Про відпустки» [6]. На даний час питання соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства, під час дії воєнного стану в країні, у частині відпочинку законодавчо встановлене, військовослужбовці мають право на частину щорічної основної відпустки, а також окрему відпустку за сімейними обставинами та з інших поважних причин зі збереженням грошового забезпечення. У зв'язку з хворобою військовослужбовця йому надається відпустка для лікування зі збереженням грошового та матеріального забезпечення на підставі висновку ВЛК. Тривалість такої відпустки визначається характером захворювання комісії (пункти 16, 17 ст. 101) [9].

Грошове забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей. Постановою Кабінету Міністрів України від 09.08.2023 № 836 внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», зокрема змінено порядок виплати додаткової грошової винагороди військовослужбовцям. Зміни у частині виплати застосовуються з 1 червня 2023 року. На період дії воєнного стану військовослужбовцям надається додаткова винагорода за особливості проходження служби під час воєнного стану (особливого періоду) [5].

Медичне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей. Відповідно до статті 11 Закону військовослужбовці мають право на безоплатну кваліфіковану медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я; на безоплатну психологічну допомогу; на допомогу у зв'язку з поранення та отриманням інвалідності; на санаторно-курортне лікування та відпочинок у санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах і на туристських базах Міністерства оборони України; на позачергове одержання путівок до санаторно-курортних та оздоровчих закладів (які отримали захворювання, пов'язане з виконанням обов'язків військової служби, після лікування у військово-медичному закладі охорони здоров'я).

Пенсійне забезпечення військовослужбовців. Відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» гарантує виплату пенсій пенсіонерам, у разі призову їх на військову службу під час мобілізації, на особливий період на час такої служби.

Статтями 10, 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачено, що на сім'ї осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України, які загинули або померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час участі в антитерористичній операції та воєнних діях, захищаючи незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України поширюються пільги, які передбачені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Одноразова грошова допомога сім'ям загиблих військовослужбовців.

Сім'ям загиблих осіб (зазначених у пунктах 1 – 1² постанови) виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 15 000 000 гривень, яка розподіляється рівними частками на всіх отримувачів, передбачених у статті 16-1 Закону України

«Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (батьки, один із подружжя, який не одружився вдруге, діти, які не досягли повноліття, утриманці загиблого (померлого)), крім громадян рф або Республіки Білорусь та осіб, які постійно проживають на територіях цих країн, осіб, які засуджені за державну зраду, колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору.

У разі загибелі (смерті) військовослужбовців грошова компенсація за всі не використані ними за час проходження військової служби дні щорічних основної та додаткової відпусток, а також додаткової відпустки військовослужбовцям, які мають дітей або повнолітню дитину – особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, та додаткової відпустки, передбаченої статтею 16-2 Закону України «Про відпустки», виплачується членам сімей загиблих (померлих) військовослужбовців, зазначеним в абзаці четвертому пункту 6 статті 9 цього Закону, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а у разі їх відсутності – входить до складу спадщини.

Верховна Рада України 22 лютого 2024 прийняла за основу законопроект № 10313 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист». У цьому законопроекті більше десяти істотних нововведень. Зокрема, відтепер військовослужбовці зможуть на підставі рішення ВЛК лікуватися за кордоном більше як чотири місяці. Окремий акцент зроблено на перегляді пільг за вислугу років для визначення розміру пенсії. Після ухвалення цих змін проходження військової служби під час воєнного стану зараховуватиметься за принципом «місяць – за два місяці». Якщо ж говориться про бійця, який бере безпосередню участь у бойових діях, то це – «місяць за чотири місяці», для полонених – «місяць за п'ять» (якщо полонення не було добровільне). А також законопроект передбачає надання військовослужбовцям одноразової відпустки при народженні дитини зі збереженням грошового забезпечення у повному обсязі, звільнення від виконання службових обов'язків військовослужбовців у разі хвороби дитини віком до 14 років, яка потребує стаціонарного лікування, зі збереженням грошового забезпечення на весь період хвороби дитини та низку інших змін [2].

Звичайно, в умовах війни держава не може забезпечити можливість скористатися усіма соціальними правами, які забезпечувалися в мирний час, однак старається і зобов'язана дотримуватися обов'язків, що випливають із Конвенцій ООН та Європейської соціальної хартії. Зокрема, на виконання своїх зобов'язань щодо надання належного соціального забезпечення, соціальної та медичної допомоги особам, які її потребують держави-учасниці виділяють бюджетні ресурси на відшкодування доходу та іншу допомогу і підтримують осіб і сім'ї, що постраждали від війни [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
2. Законопроект № 10313 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист».
3. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.06.1996: ратифіковано Законом України № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, № 43, ст. 418. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під

час дії воєнного стану». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>

6. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-09#Text>

УДК 342.5:342.742«364»

Оксана БОЙКО / Oksana BOIKO

кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри інновацій, інформаційної діяльності в освіті та навчання за міжнародними проектами Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту (м. Київ)

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Цивільний захист України як сфера державного управління є одним із визначальних чинників подальшої розбудови нашої держави, зміцнення її національної безпеки.

За визначенням, наведеним у Кодексі цивільного захисту України, цивільний захист – комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані на захист населення, територій, майна, матеріальних і культурних цінностей від пожеж, надзвичайних ситуацій, запобігання виникненню таких ситуацій та небезпечних подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки [1].

Питання формування та реалізації державної політики, державного управління у сфері цивільного захисту займають особливе місце в функціонуванні єдиної державної системи цивільного захисту у зв'язку із введенням в Україні з 24 лютого 2022 року режиму дії воєнного стану.

В перший день введення в дію воєнного стану єдину державну систему цивільного захисту розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 179–р «Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану переведено у найвищу ступінь готовності [2].

На Державну службу України з надзвичайних ситуацій чинним законодавством покладено реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності [3].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» Державна служба України з надзвичайних ситуацій входить до складу сектору безпеки і оборони, сили цивільного захисту як складова сектору безпеки і оборони віднесені до сил безпеки держави [4].

Ефективного функціонування єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних та територіальних підсистем, органів та підрозділів цивільного захисту в умовах дії воєнного стану досягнуто завдяки оперативному прийняттю

впродовж 2022-2024 років Верховною Радою України і Кабінетом Міністрів України нових законопроектів та внесенню необхідних змін і доповнень до чинної нормативно-правової бази, виданню відповідних указів Президента України.

Законом України від 21 квітня 2022 року № 2228-ІХ внесено зміни до деяких законодавчих актів України та розмежовано повноваження у сфері цивільного захисту між Міністерством внутрішніх справ та Державною службою з надзвичайних ситуацій. Вперше в статті 17 Закону визначено повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері цивільного захисту (МВС), а в статті 17, пункті 2 Закону повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту (ДСНС) [5].

У табл. 1 наведено повноваження у сфері цивільного захисту Міністерства внутрішніх справ та Державної служби з надзвичайних ситуацій.

Таблиця 1

Повноваження у сфері цивільного захисту Міністерства внутрішніх справ та Державної служби з надзвичайних ситуацій

РОЗПОДІЛ ПОВНОВАЖЕНЬ в контексті формування та реалізації державної політики у сфері цивільного захисту	
Міністерство внутрішніх справ України	Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері цивільного захисту (стаття 17)	Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту (стаття 17, пункт 2)

Слід відмітити, що робота над цим законопроектом тривала з 25 квітня 2014 року, з того часу коли Кабінетом Міністрів України спрямування та координацію діяльності ДСНС покладено на Міністра внутрішніх справ (замість Міністра оборони).

Законопроекти, прийняті Верховною Радою України і Кабінетом Міністрів України в умовах дії воєнного стану в Україні дозволили оперативно врегулювати деякі питання функціонування єдиної державної системи цивільного захисту під час дії воєнного стану в Україні, посилити спроможності її функціональних та територіальних підсистем, які в перший день введення в дію воєнного стану були переведені у найвищу ступінь готовності.

Проблеми формування та реалізації державної політики, державного управління у сфері цивільного захисту займають важливе місце і серед наукових досліджень. Серед науковців, які досліджували цю сферу державного управління С. Андреев, В. Андронов, П. Волянський, А. Довгань, В. Доманський, С. Домбровська, Л. Жукова, Г. Іщенко, В. Костенко, Н. Клименко, І. Кринична, О. Лещенко, В. Михайлов, Є. Романченко, В. Садковий, Г. Ситник, А. Терент'єва, В. Тищенко, О. Труш, І. Шпильовий та інші.

В дисертаційному дослідженні автора статті також аналізуються питання становлення та розвитку державного управління у сфері цивільного захисту, виокремлено історичні етапи його розвитку [6].

Науковий пошук в дослідженні особливостей здійснення державного управління у сфері цивільного захисту в умовах дії воєнного стану проведено Н. Клименко, зокрема в контексті виконання вимог міжнародного гуманітарного права, законів України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [7].

Подальший розвиток системи цивільного захисту потребує постійного оновлення нормативно-правової бази, національного законодавства у сфері цивільного захисту, зокрема внесення змін до Кодексу цивільного захисту України, інших нормативно-правових документів.

Потребують внесення відповідних змін до законодавства питання вдосконалення державного управління у сфері цивільного захисту, формування та реалізації державної політики у сфері цивільного захисту; коригування розроблених раніше на виконання Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії національної безпеки України та відповідних доручень Кабінету Міністрів України проєктів Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України і Концепції безпекового середовища в Україні на 2023–2026 роки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403 – VI. (дата оновлення: 29.03.2024). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 26.03.2024).

2. Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 179–р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 26.03.2024).

3. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.03.2024).

4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469–VIII. Дата оновлення: 31.03.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 26.03.2024).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування повноважень між центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері цивільного захисту, та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту : Закон України від 21.04.2022 р. № 2228–IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2228-20#Text> (дата звернення: 26.03.2024).

6. Бойко О. А. Державне управління у сфері цивільного захисту в сучасних умовах українського державотворення : дис. ... канд. наук держ. упр. : 25.00.01. Дніпро, 2021. 285 с. URL : http://www.dridu.dp.ua/nauka/sv_rada_D/dis/Boyko_dissertation.pdf (дата звернення: 28.03.2024).

7. Клименко Н. Г. Особливості забезпечення цивільного захисту в умовах воєнного стану. *Науковий вісник: Державне управління*. Київ, 2022. № 2 (12). С. 218–233.

Сергій БРАТЕЛЬ / Serhii BRATEL

кандидат юридичних наук, професор,

перший проректор Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса)

ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Визначення особливостей адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції неможливе без з'ясування її сутності. Звернемося до етимології слова «юрисдикція» (з латинської мови означає *jurisdictio*; *jus* – право; *dictio* – говорю) [1, с. 35]. Термін «юрисдикція» включає коло повноважень суду або адміністративного органу з правової оцінки конкретних фактів, у тому числі з розв'язання спорів та застосуванню санкцій відповідно до чинного законодавства (юридичний енциклопедичний словник) [2, с. 47]. З іншого боку, юрисдикція – це встановлена законом або нормативним актом, сукупність повноважень відповідних органів та посадових осіб щодо вирішення правових спорів, вирішення справи про правопорушення, таким чином оцінювати дії особи чи іншого суб'єкта з точки зору їх відповідності закону, застосовувати юридичні санкції до правопорушників (за винятком звернення до суду) [3, с. 152].

На думку В. В. Пінчука, адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції, включає в себе не лише термін «унормованість», тобто закріплення у конкретних нормах права відповідно до регламентованої процедури, а й превентивну функцію поліції, тобто діяльність щодо припинення злочинів та інших правопорушень і запобігання їм [4, с. 192]. Науковець М. М. Тищенко вважає, що адміністративна юрисдикція полягає у розгляді адміністративно-правових спорів, справ про адміністративні правопорушення у встановлений законом адміністративно-правовій формі спеціально уповноваженими на те органами, які наділені правом розглядати спори та накладати адміністративні стягнення [5, с. 196].

У свою чергу, адміністративна юрисдикція – правоохоронна діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, уповноважених законодавством здійснювати підготовку матеріалів, розглядати та виносити рішення по справам про адміністративні правопорушення. Адміністративно-юрисдикційні повноваження вказаних органів та їх посадових осіб визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення, іншими законами та нормативними актами [2, с. 47]. Тому обов'язковими умовами здійснення юрисдикції є наявність події правопорушення, процесуального оформлення матеріалів та вирішення справи, прийняття юрисдикційного акту у встановлений законом формі та порядку.

Національна поліція в основу змісту юрисдикційної діяльності включає: збирання, дослідження та оцінку обставин вчиненого правопорушення та прийняття рішення по справі.

Розглянемо характерні риси адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції: по-перше, державно-владний характер її діяльності; по-друге, юрисдикція Національної поліції завжди є адміністративною, тобто здійснюється тільки уповноваженими підрозділами та їх посадовими особами; по-третє, головним у здійснення юрисдикційних повноважень Національної поліції є забезпечення ними в особі повноважних органів та посадових осіб правоохоронної діяльності; по-четверте,

здійснення правової кваліфікації посадовими особами Національної поліції тих чи інших протиправних діянь, тобто юридична оцінка інформації, аналіз конкретних юридичних фактів; по-п'яте, відповідно до чинного адміністративного законодавства Національна поліція є суб'єктом юрисдикційних повноважень у справах, які перебувають у їх підвідомчості. Вказані ознаки характеризують сутність адміністративно-юрисдикційної діяльності, є взаємообумовленими та взаємозалежними.

Однак, необхідно вказати, що адміністративна та адміністративно-юрисдикційна діяльність в науці співвідносяться як загальне та частина, оскільки адміністративно-юрисдикційна діяльність передбачає позасудовий розгляд справи про адміністративні правопорушення та винесення відповідних постанов і накладення санкцій [4, с. 192-193].

Таким чином, адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції – це врегульована нормами адміністративного права спеціальний різновид адміністративної діяльності, яка полягає у виявленні протиправних діянь, у зборі та оцінці матеріалів, кваліфікації адміністративних правопорушень, а також здійсненні адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення та притягнення винних до відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Остапенко О. І., Хитра О. Л. Юрисдикційна діяльність органів, що уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2017. 220 с.
2. Поліцейська діяльність : підручник / за заг. ред. О. С. Юніна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 432 с.
3. Бандурка О. М., Тищенко М. М. Адміністративний процес : підручник. Київ : Літера, 2002. 288 с.
4. Пінчук В. В. Поняття, ознаки та основні форми адміністративно-юрисдикційної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 191-195. DOI : <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.30>.
5. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України : навчальний посібник / за заг. ред. В. А. Глуховері. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 264 с.

УДК 343.1:303.62

Вікторія ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК / Viktoriia VOROZHBIT-HORVATIUK
доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташица Національної академії правових наук України (м. Харків)

КЕЙСИ СОЦІАЛЬНИХ, ПОВЕДІНКОВИХ, ОСВІТОЛОГІЧНИХ НАУК В ОРГАНІЗАЦІЇ ОПИТУВАННЯ МОНІТОРОМ НІПМ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ І ПЕРЕБУВАЄ У МІСЦІ НЕСВОБОДИ

Реалії воєнного стану і особливості періоду відновлення України актуалізують проблему неперервного підвищення рівня фаховості моніторів Національного

превентивного механізму (далі – НПМ). Під час моніторингу місць несвободи монітор, крім спостережень і вивчення документів, здійснює опитування осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, у контексті отримання достовірної, чіткої інформації щодо дотримання прав людини для запобігання жорстокому поводженню з людьми, які там утримуються.

Професійний розвиток моніторів НПМ відповідно до державної політики щодо реалізації завдань моніторингу місць несвободи передбачає синтезування людинознавчих наук для досягнення об'єктивних результатів моніторингових візитів. Науковцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України розробили і реалізували програму підвищення кваліфікації моніторів НПМ на тему «Орнаментика урахування реалій воєнного стану і особливостей періоду відновлення України під час моніторингу місць несвободи для запобігання жорстокому поводженню з людьми, які там утримуються» для працівників Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, регіональних співробітників та представників громадських організацій [5].

Такий досвід вкрай цінний у контексті розроблення фундаментальної теми «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні» РК УкрІНТЕІ № 0121U114397, номер бюджетної програми: 6581040.

Слухачам вебінару для чіткого цілепокладання і цільової орієнтації змісту курсів підвищення кваліфікації вебінарів, організації доцільного зворотного зв'язку було запропоновано відповісти на питання «Яка галузь Вашої професійної освіти?». Відповіді (малюнок 1) засвідчили, що серед слухачів цього циклу вебінарів переважна більшість обізнані з ключовими аспектами взаємодії в системі «людина – людина».

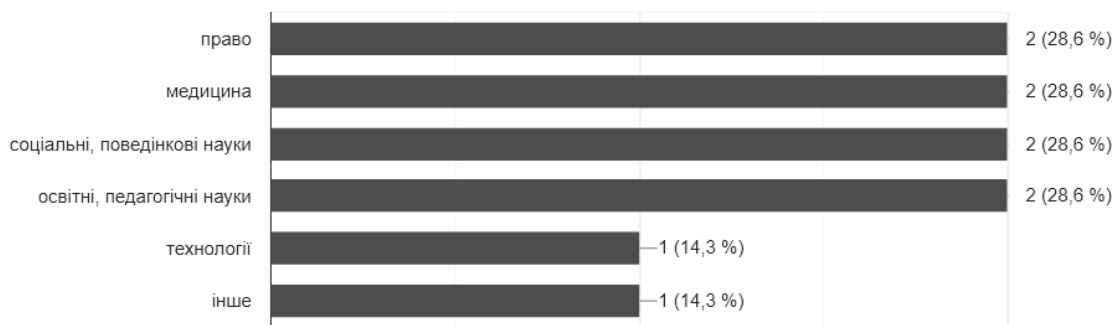

Рис. 1. Галузь професійної освіти слухачів серії вебінарів «Орнаментика урахування реалій воєнного стану і особливостей періоду відновлення України під час моніторингу місць несвободи для запобігання жорстокому поводженню з людьми, які там утримуються»

Слухачі вебінару могли також визначитися, яка тема їх зацікавила найбільше. На рис. 2 візуалізовано результати наданих відповідей.

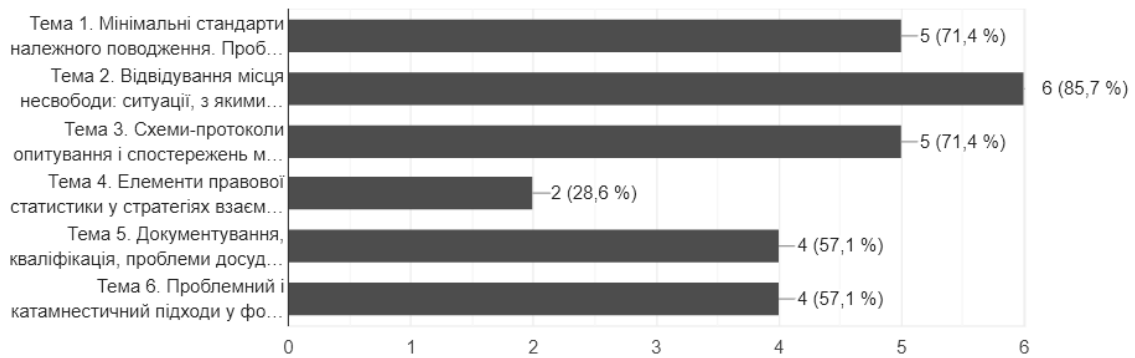

Рис. 2. Відповіді слухачів курсів підвищення кваліфікації моніторів НППМ на питання «Яка тема запропонованої програми викликає найбільший інтерес?»

Як видно з рис. 2, теми 1-3, які висвітлюють питання організації взаємодії моніторів НППМ і осіб, які перебувають у місцях несвободи, визначені фаворитами. Під час вебінарів було звернено увагу моніторів НППМ на те, що синтез людинознавчих наук акумулює рекомендації успішного опитування. Зокрема, освітологічні, соціальні і поведінкові науки акцентують увагу на значущості чіткого визначення мети опитування. Монітор НППМ має максимально точно і чітко конкретизувати мету запланованого опитування. Така мета, звісно, корелюється із загальною метою і гіпотезами моніторингового візиту. Це ґрунтується на глибокому міждисциплінарному осмисленні прав людини і процедурних аспектів аналізу проблем їх дотримання, реалізації, порушення тощо [2]. Серед загальних рекомендацій щодо успішного проведення опитування монітором НППМ осіб, які здійснили кримінальні правопорушення і перебувають у місцях несвободи, виокремлено доцільність проведення попереднього дослідження власне самого місця несвободи (інформація в медіа, розташування, особливості клієнтського контингенту, загальні характеристики персоналу тощо). Варто сформулювати своєрідний чекліст проведення опитування, накреслити вузлові питання опитувальника, продумати прийоми підтримки опитуваного, техніки прийнятної взаємодії і хронологію опитування. Особливу увагу моніторам НППМ варто звернути на праксеміку у спілкуванні, оскільки дистанція між монітором НППМ і клієнтами місць несвободи перебуває у площині і питань безпеки, і вірогідності та об'єктивності отриманих результатів візиту [1]. Тож слід практично пропрацювати техніки використання публічної, соціальної, комунікативної дистанцій, алгоритм зміни дистанцій залежно від передбачуваних типових ситуацій, дії у разі виникнення нестандартної ситуації.

Також має значення ретельна підготовка власне самого опитування: вибору формату опитування (зазвичай це неструктуроване чи змішане інтерв'ю, технологія наративу, моделі) [4]. Доцільно продумати заздалегідь умови проведення опитування, максимально комфортні для учасників, дії у разі оголошення сигналу повітряної тривоги тощо. Неабияке значення має зовнішній вигляд, емоційна налаштованість, простота мовлення монітора, дотримання етичного кодексу і принципів діяльності монітора: неупередженість, спокій, точність і простота висловлювань, володіння техніками психоемоційного контактування [1; 3].

Доцільно під час тренінгових занять з моніторами НППМ опрацювати прийоми і техніки активного вислуховування, наприклад: недирективної демонстрації зацікавленості, досягнення порозуміння через повторення або перефразування, використання доцільних невербальних дій (постава, розташування учасників,

віддзеркалення емоційного стану опитуваного), доцільні жести і міміка, фрази-маркери етапів опитування (початок, ключові питання, підсумок, узагальнення, уточнення).

Для слухачів вебінару особливе зацікавлення викликали питання розроблення гіпотез і орієнтовних сценаріїв опитування, попередження типових помилок під час встановлення психологічного контакту, зокрема гало ефекту, ефекту Розеншталя, наслідків зростання в опитуваних відчуття емоційної ізоляції, апатії, фрустрації. Людиноцентричність є основоположним принципом опитування осіб правопорушників у місцях несвободи під час моніторингового візиту. Адже монітор НПМ прагне отримати достовірну і максимально об'єктивну інформацію про проблеми, що турбують клієнта. Важливо дотримуватися суворої заборони питань до засудженого (ув'язненого) про вчинений ним злочин, чи про злочин, у вчиненні якого його підозрюють, потерпілу особу та співучасників злочину, його соціальний стан, національність, а також запитувати інформацію, що носить конфіденційний характер (сексуальні уподобання, близьких родичів (матір, батька, дружину/чоловіка, дітей), а також інформацію, яка не стосується порушених ним питань дотримання прав та свобод, не давати оцінку процесуальним діям та судовому рішення [1].

Ефективна комунікація передбачає, крім планування і розроблення покрокових інструкцій також продумані способи фіксації отриманої інформації про час, місце та обставини вчинення порушення, норму права, яку було порушено, коло осіб, причетних до цього, а також можливі докази (наявність свідків та очевидців, документів) [1]. Цей аспект важливо продумати завчасно у ході планування моніторингового візиту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кобзін Д. О., Черноусов А. М., Щербань С. В. Посібник з моніторингу соціальних місць несвободи. Київ : ВАІТЕ, 2016. 44 с.
2. Компас. Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. Друге видання, переглянуте у 2020 році. Патриція Брандер Лор де Вітте Націла Гані Руї Гомеш Еллі Кін Анастасія Нікітіна Юстина Пінкевічюте. За редакцією : Патриції Брандер Еллі Кін Віри Юхаж Аннетт Шнайдер. Остаточне редагування та координування : Руї Гомеш. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass>
3. Короткий вступ до процесуального інтерв'ю Практичний посібник. Розвиток спільних принципів та професійних стандартів у правоохоронних органах держав Європи. Майкл Бойл Жан-Клод Вульєрм. Рада Європи, січень 2021. URL : <https://rm.coe.int/guide-brief-introduction-to-investigative-interviewing-ukr/1680a132b3>
4. Луцик В., Гавгун С. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. *Часопис Київського університету права*, № 1, 2020. С. 316–323. DOI : 10.36695/2219-5521.1.2020.63
5. НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПРН України. Новини 25 грудня 2023 року. Офіційний ресурс : <https://ivpz.kh.ua/uk/>

Ольга ВОЛЯНЮК / Olha VOLIANIUK

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИК ПАМ'ЯТІ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У політичних науках та практиках проблематика суспільної / національної / колективної пам'яті традиційно викликала інтерес у фахівців зі соціальної та політичної комунікацій, у дослідників етнополітичних процесів, у експертів із виборчих технологій та електоральної й загалом політичної поведінки. В сучасних умовах війни політика пам'яті могла би не лише розвивати демократичну політичну культуру та свідомість, але й громадянську стійкість, патріотизм, національну самоусвідомленість, тобто проектувати інституційний і ціннісний шлях суспільства до перемоги над агресором. Зокрема важливо враховувати складну структуру й функції власне суспільної пам'яті, сучасні принципи права на пам'ять і справедливості, опираючись на теоретичні розробки та прикладні дослідження. Водночас такі оновленні завдання вочевидь розширюють проблематику до категорій ідентичності. Тож пропонуємо (пере)осмислити феномен політики пам'яті у контексті актуальних викликів протидії зовнішній збройній агресії, у зв'язку з політикою ідентичності, а також у структурно-функціональному вимірах таких політик.

Багаторівнева, навіть «мозаїчна» структура суспільної пам'яті – її локальних і національних, регіональних і глобальних, маргінальних та домінуючих вимірів – зазвичай зобов'язує демократично налаштовані політичні сили всіляко сприяти персональним, дослідницьким і творчим ініціативам, спрямованим на вивчення й донесення знань про минуле та ідентичності. Водночас в умовах протистояння автократичному режиму ці *адресні, представницькі функції* набувають додаткової ваги, особливо в епоху прискорених цифрових трансформацій. Ворог знищує національну та світову культурну спадщину на території України, пам'ятки архітектури, бібліотеки, музеї, переслідує інтелектуалів, культурних діячів, вчителів – усі ці практики є геноцидними за своєю сутністю. Політика пам'яті держави та інших суб'єктів, зацікавлених у протидії цим руйнівним силам, має вибудовуватися на протилежних засадах: демократичності, відкритості, наукової обґрунтованості, конкурентності, партнерства і взаємної підтримки тощо. Реалії та масштаби руйнувань в часи війни зобов'язують постійно посилювати інституційну та ресурсну стійкість на шляху самозбереження національної культури, множини ідентичностей, їх матеріальних і нематеріальних компонентів у структурі суспільної пам'яті та на міжнародній арені. До того ж суспільно-політичні орієнтири загальнонаціональної консолідації в умовах війни лише сприятимуть транспарентним конкурентним практикам у цій сфері.

Дослідники, які вивчають актуальні суспільно-політичні процеси, здебільшого сходяться на думці, що український соціум в умовах зовнішньої агресії залишається консолідованим, більш того, така згуртованість цілісної соціальної системи є своєрідною відповіддю громадян України на екзистенціальні загрози, повномасштабне російське воєнне вторгнення; це ознака сформованого, дієвого, самоорганізованого, цілеспрямованого, здатного мобілізуватися громадянського

суспільства, що усвідомлює цінності держави, її суверенітету, територіальної цілісності та готове до їх захисту [4, с. 55, 60-61]. А втім цей потенціал суспільної єдності важливо не лише декларувати у політичних цілях, але й розвивати у напрямку стабільної норми та навіть інституційного зміцнення. У цьому зв'язку суб'єкти політик пам'яті та ідентичності могли би активніше співпрацювати у напрямку розвитку спільних просторів роботи з минулим для людей різного віку, статі, професії, представників з різних етнічних груп та регіонів проживання тощо. Війна вносить суттєві відмінності досвідів, при цьому для демократії важливо, щоб цими досвідами ділилися й обмінювалися, а відтак реалізовувалася *комунікаційна функція* політик пам'яті та ідентичності.

Вивчаючи структуру суспільної пам'яті, ми неодноразово акцентували на її індивідуальному та родинному рівнях, які рідко потрапляють до загальнонаціональних наративів, однак часто визначальні у процесі політичної соціалізації та помітно ширші за своїми обсягами, адже це спогади про мільйони пересічних людей, які зберігаються переважно тільки в спогадах близьких, друзів та в інших малих соціальних групах [2]. Такі групи традиційно досліджуються як спільноти з розвинутою діалоговою комунікацією, що максимально прискіпливо зберігають свою (не)матеріальну спадщину: оповіді, пам'ятні події, зустрічі, пригоди, фото, листування тощо. Держава, що зазнає зовнішньої агресії, особливо зацікавлена у щонайповнішому збереженні пам'яті про війну, зокрема й через ці малі групи та персональні свідчення. Однак в умовах війни комунікація навіть всередині таких мікроспільнот зазнає втрат, зв'язки обриваються через інформаційно-психологічну напругу, вимушене переселення, втрату житла, загибель. Чимало сімейних і локальних реліквій вже знищено агресором. У цьому контексті організованим сторонам політики пам'яті варто об'єднувати зусилля довкола поширення чітких інструкцій щодо збереження приватних і родинних спогадів, а це заходи з оцифрування сімейних архівів, практики з (авто)біографічного письма/блогінгу, узгодження комемораційних подій і календарів тощо. Загалом йдеться про *просвітницьку функцію* політики пам'яті, що в умовах війни передусім передбачає поширення знань і можливостей про якісну «роботу з минулим» і про достовірну фіксацію історичних подій.

У продовження цієї думки відмітимо, що політики пам'яті та ідентичності за сучасних умов потребують комплексних рішень, ресурсної підтримки на постійній основі, а відтак і системної, узгодженої співпраці зацікавлених суб'єктів із потенційними донорами. Така політика виконує наразі надскладну *аккумулятивну функцію*, тобто покликана нагромаджувати великі обсяги даних, а відтак і відпрацьовувати їх відповідно до потреб суспільства, що переживає черговий досвід війни. Реалізуючи принцип наступності, у структурі суспільної пам'яті важливо зберегти змістовні, інформативні, емоційні, смислові навантаження цього періоду. Співзвучно у березні 2024 р. поміж експертів і парламентарів відбулося перше громадське обговорення комплексної меморіалізації російсько-української війни. Показово, що в обговоренні підіймалися питання щодо різних явищ, які структурують пам'ять суспільства: календар вшанувань жертв, військові кладовища, монументальне мистецтво, музеєфікація, документування, конкурентоспроможні (поряд з ворожою пропагандою) формати комеморацій, цифрові спогади про війну та віртуальні її репрезентації для іноземців. На заході озвучені затребувані концепти інституційного зміцнення та формування державної стратегії меморіалізації. кооперативної моделі реалізації такої політики. Водночас дискусійними видаються окремі пропозиції щодо

«систематизованого підходу до меморіалізації» або єдиної «рамки вшанування пам'яті на загальнодержавному і локальному рівнях» [3].

Водночас роль держави у просторах суспільної пам'яті не варто применшувати чи обмежувати лише умовним «*placemaking*» (конструюванням місць пам'яті). *Безпекова та адаптаційна функція* політик пам'яті та ідентичності особливо запитувана у складні кризові періоди, а тим більше за стихійних неконтрольованих процесів екстремального насильства. Наприклад, щонайменше 10 років російської агресії сформували таку базу знань і відомостей, що вже може стати потужним інструментом захисту та протидії ворогу. Зокрема таку ідею закладено у презентованій 26.02.2024 у Києві, з нагоди Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, виставці, яка підготовлена на матеріалах Віртуального музею російської агресії [1]. Це приклад партнерської взаємодії державних і громадських організацій, який реалізує комплексний підхід до політики у відповідній сфері, виходить із розуміння тяглості, тенденцій і закономірностей суспільно-політичного життя та орієнтований на посилення національної безпеки, зниження ризиків прийняття рішень.

Окреслений вище перелік функцій політик пам'яті та ідентичності в умовах війни не є вичерпним, потребує подальших досліджень. Гострий етап війни триває, а разом із ним і героїчні та руйнівні для нашої історії події, що потребують як традиційних, так і інноваційних підходів до їх збереження у пам'яті українського народу та людства загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виставка «10 років агресії – 10 років спротиву». Український інститут національної пам'яті. 26.02.2024. URL : <https://uinp.gov.ua/vystavkovi-proekty/vystavka-10-rokiv-agresiyi-10-rokiv-sprotyvu>
2. Воляннюк О. Я. Структурні елементи суспільної пам'яті: політологічний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2010. Вип. 3. С. 48–53. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2010_3_10
3. Під час круглого столу у Києві обговорили тему меморіалізації російсько-української війни. Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. 28.03.2024. URL : https://kompkd.rada.gov.ua/news/main_news/76169.html?fbclid=IwAR1vcqxjZnhestCaLc81j8ktxrETYOZGВ4PFA-VwogxC7-D9IjlC6n8bQEс
4. Шайгородський Ю. Суспільна консолідація: виклики воєнного часу. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 22 (34). 2023. С. 55–63. URL : <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.07>

Тетяна ГАВРОНСЬКА / Tetiana HAVRONSKA

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

СУСПІЛЬСТВО І ПРАВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Як стверджує історія, що кожен етнос – народ має завоювати право на визнання своєї нації і нарошувати свій політичний, економічний і культурний потенціал, а ті народи, які не пройшли цього випробування, зникають з історії як етнос.

Здавалося, що людство за свій не малий період існування на планеті повинен був зрозуміти і прийти до висновку, що території в світі поділені давно і ділити зараз нічого, але окремі диктатори терористичних держав хочуть це зробити за допомогою збройного нападу, користуючись тим, що вони це робили десятиліттями і ніхто їм не заважав руйнувати спокійне життя громадян цих держав.

У Законі України, зокрема в статті 1 «Про оборону України» вказано, що оборона України це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [1]. Крім того видано цілий ряд законів та підзаконних актів. Зокрема Закон України «Про національну безпеку України». Цей Закон відповідно до Конституції України визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Ним визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони [2].

З початком війни в державі було прийнято ряд законів які відповідали стану справ в певний період часу. З введенням воєнного стану в Україні були внесені зміни до ряду законів, а саме до закону України «Про збройні сили України». В ньому держава Україна враховуючи необхідність забезпечення власної воєнної безпеки та оборони, усвідомлюючи свою відповідальність у справі підтримання міжнародної стабільності, як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава має Збройні Сили України із необхідним рівнем їх бойової готовності та боєздатності [3]. З повномасштабним вторгненням вносились зміни до законів, зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Цей Закон визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [4], а 24 лютого 2022 року Указ Президента України «Про

введення воєнного стану в Україні» набирає чинності одночасно з набранням чинності Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Прийнято багато інших нормативних актів Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, а також Указів Президента України в зв'язку з війною.

Наша держава – Україна, яка знаходиться в центрі Європи від найдавніших часів до наших днів вимушена була воювати з численними загарбниками, які зазіхали на наші території, хотіли підкорити український народ, привласнити собі нашу історію, назву, культуру та зробити з нас рабів. Як свідчить історія українці завжди захищались, не захоплювали чужі землі, бо свого було вдосталь.

Китайський стратег, воїн і філософ Сунь-цзи понад два тисячоліття тому написав книгу «Мистецтво війни». Ця книжка є найдавнішим із відомих людству трактатів про воєнне мистецтво і його філософію. Він в стислій формі виклав базові принципи ведення війни та готування до неї. Сунь-цзи сказав: війна – це велика річ для держави, це ґрунт життя і смерті, це шлях існування і загибелі. Це слід збагнути. Перше – Путь, друге – Небо, третє – Земля, четверте – Полководець, п'яте – Закон. Путь – це коли досягають того, що думки народу – такі самі, як думки правителя, коли народ готовий купно з ним померти, готовий купно з ним жити, коли він не знає ні страху, ні сумнівів. Небо – це світло й морок, холод і спека, це порядок часу. Полководець – це розум, неупередженість, гуманність, мужність, суворість. Закон – це військовий шик, командування і постачання. Немає полководця, який не чув би про ці п'ять явищ, але перемагає той, хто засвоїв їх; а той хто їх не засвоїв, не перемагає [5, с. 7].

Нам треба вчитися жити в реаліях сьогодні, а не чекати після війни й говорити про все «не на часі». Люди, які були вчора ВПО, сьогодні вже просто жителі нової громади, повинні активно включатись в розбудову нашої країни. Активно займатись громадською діяльністю, враховуючи що забезпечення доброчесності у різних гілках влади, надасть суспільству прозорість у стосунках публічних посадових осіб у різних гілках державної влади. Нам треба врахувати всі проблеми, які є в цих нових громадах, навчити людей, навчити владу, і звісно розвивати свою правову комунікацію, щоб суспільство було захищене з правової точки зору [6, с. 100].

Соціально-політичною основою правової держави є демократичні перетворення та формування громадянського суспільства, а економічну основу становить змішана економіка, можемо говорити про розбудову правової держави в Україні. Тому створення механізму, що забезпечив би оптимальні умови для реалізації здібностей, інтересів громадян, надання умов для додержання соціальної справедливості, досягнення соціального миру і національної злагоди в суспільстві зумовлюють постановлення питання про необхідність побудови в Україні правової соціальної держави.

Взаємодія держави і права виражається в їхньому різноманітному впливі одне на одного. Вплив держави на право полягає, перш за все, в тому, що вона створює, змінює, удосконалює, охороняє від порушень, запроваджує в життя норми права. Держава або сама встановлює правові норми, або офіційно визнає ті, що вже діють. Вона може також делегувати можливість приймати окремі юридичні акти суспільним та іншим недержавним організаціям, надавати силу закону судовим та адміністративним прецедентам, нормативним договорам та угодам. Це означає, що процес формування права може йти як зверху вниз, так знизу доверху, виростаючи з правил поведінки, що склалися в суспільстві, і державі залишається лише закріпити ці

правила в законах. У цьому сенсі право створюється всім суспільством. Але, кінець кінцем, право виходить все ж таки від держави як офіційного представника суспільства. Не менш істотним і різноманітним є зворотний вплив права на державу. Право, перш за все, легалізує та конститує державну діяльність, визначає її загальні межі. За допомогою права закріплюються внутрішня організація держави, її форма, структура, апарат (механізм) управління, статус і компетенція різних органів і посадовців, принцип розподілу влади, оформляються необхідні інститути. Держава створює право і для регламентації власної діяльності. За допомогою права здійснюються завдання і функції держави, проводиться її внутрішня і зовнішня політика, законодавчо визначається і закріплюється суспільний лад, положення особистості в суспільстві.

Роль держави у правотворчому процесі була і залишається провідною, адже саме держава формує політику у сфері права, що спрямована на оптимізацію юридичного інструментарію для вдосконалення правового регулювання різних сфер життєдіяльності суспільства. Питання вироблення єдиної науково обґрунтованої концепції правової політики, що визначатиме конкретні дії, спрямовані на підвищення рівня правового життя суспільства в умовах євроінтеграційних процесів, набуває сьогодні особливої актуальності.

Таким чином, правова політика в суспільстві є важливим юридичним інститутом правової держави, що потребує сьогодні належної інституціоналізації. Суспільство має представити правову політику у своїй системі як комплексну категорію, що має свої завдання, цілі і пріоритети. Це потребує ґрунтовних юридичних розвідок, оскільки цілісна розробка проблеми правової політики є актуальним колективним завданням учених, що мають досліджувати не лише теоретичні аспекти, але і практичні сторони правової політики – проблеми її формування та реалізації в умовах сучасних глобалізаційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про оборону України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
2. Закон України «Про національну безпеку України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Закон України «Про Збройні Сили України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Мистецтво війни / Сунь-цзи. Переклад Григорія Латника. Київ : Арій, 2014. 128 с.
6. Калиновський Б. В. Шляхи удосконалення конституційної моделі адміністративно-територіального устрою та організації місцевої публічної влади України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 100–103.

Павло ГОРІНОВ / Pavlo GORINOV

*кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений працівник соціальної сфери України,
директор Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ ТА СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ

Сучасний світ відзначається постійною еволюцією правових систем, де одним із фундаментальних принципів є незалежність судочинства. Історично, цей принцип має давнє коріння, його важливість неодноразово підкреслювалася в міжнародних документах і правових актах різних країн. Особливої актуальності питання незалежності суддів набуває в періоди виняткових обставин, зокрема в умовах дії воєнного стану.

Актуальність теми обумовлена останніми подіями в Україні, де дія воєнного стану ставить перед судовою системою нові виклики. Воєнний стан, як інструмент реагування на збройну російську агресію, надає уряду розширені повноваження, що може вплинути на баланс між державною безпекою та гарантіями прав і свобод громадян, у тому числі на незалежність судової системи. В умовах воєнного стану суди зіштовхуються з непростим завданням забезпечення правосуддя, дотримуючись принципу незалежності, при одночасному врахуванні змінених обставин. Це вимагає аналізу як українського досвіду, так і міжнародних практик. Розгляд цього питання є критично важливим для забезпечення верховенства права та захисту прав людини в екстраординарних умовах.

Це дослідження покликане проаналізувати, як забезпечується незалежність суддів в Україні в умовах дії воєнного стану. Особливу увагу буде приділено впливу воєнного стану на судову систему, методам адаптації судочинства до нових умов, а також розробці стратегій, що забезпечують незалежність та ефективність судової системи в умовах кризи.

Концепт незалежності суддів зародився в європейському правовому просторі та з часом став ключовим принципом демократичного судочинства. Від початкових згадок у Великій хартії вольностей 1215 року (Магна Карта, лат. Magna Carta), де вперше було закріплено ідею судової незалежності від монарха, цей принцип постійно розвивався та модифікувався.

Розвиток концепту незалежності суддів відбувався паралельно з розвитком правових систем і демократизації суспільства. Важливим моментом у цьому контексті стало прийняття Загальної декларації прав людини в 1948 році, де в статті 10 проголошується право на незалежний і неупереджений суд [1].

Поняття незалежності суддів, що сформувалося в європейському правовому просторі, поступово знайшло відображення в конституціях багатьох держав, стаючи визначальним елементом їх судових систем. Вони встановили стандарти, за якими кожна людина має право на розгляд її справи незалежним та неупередженим судом, закріпивши принцип судової незалежності як фундаментальну гарантію справедливого судочинства. Ці принципи втілені у національних законодавствах і

процедурах, створюючи систему юридичних гарантій, що захищає права та свободи особи, а також забезпечує справедливість і об'єктивність судових рішень.

Історичний контекст формування концепцій незалежності суддів в Україні є багатовимірним та комплексним. Починаючи від часів Київської Русі, періоду Гетьманщини, належності до СРСР, і зрештою, до незалежної України, історія свідчить про постійний пошук оптимальних підходів до адміністрування правосуддя. Судова система втратила свою автономію під час радянської епохи, ставши інструментом комуністичної партії, що спричинило проблеми з дотриманням прав людини та державного суверенітету [2, с. 5].

У контексті України, питання незалежності суддів набуло нового звучання після Революції Гідності та подальших реформ. Зміни у законодавстві, спрямовані на забезпечення незалежності суддів, стали відповіддю на виклики часу та потребу суспільства у справедливому правосудді.

Міжнародні документи визначають рамки та напрямки для національних судових систем, щоб забезпечити високий рівень незалежності суддів. Аналізуючи ці документи (Основні принципи незалежності судових органів, Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року; Європейська хартія про статус суддів; Київські Рекомендації щодо незалежності судочинства у східній Європі, на південному Кавказі та у середній Азії; рішення Венеціанської комісії; рекомендації Ради Європи тощо), можна зробити висновок, що універсальні стандарти незалежності включають незмінність суддівських повноважень, захист від необґрунтованого відсторонення, незалежність від політичних впливів і гарантії професійної безсторонності.

У контексті забезпечення гарантій незалежності суддів під час дії воєнного стану, який було введено в Україні у відповідь на збройну російську агресію, важливо підкреслити, що хоча воєнний стан надає уряду та військовому командуванню широкі повноваження, включно з можливістю тимчасового обмеження деяких прав і свобод, система правосуддя має залишатися недоторканою та незалежною.

Згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3], навіть у воєнний час має бути забезпечена судова захищеність, і судові органи продовжують функціонувати згідно з основними принципами правосуддя, незалежно від зовнішніх обставин. Це підкреслює ключову роль судової системи у забезпеченні правопорядку та прав людини, навіть під час кризових ситуацій, які вимагають виняткових заходів управління на державному рівні.

В умовах воєнного стану судова система України зіткнулася з рядом викликів, що вимагали адаптації та негайного реагування. Стаття 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» забороняє скорочення або прискорення судочинства, незважаючи на воєнні дії. Таке положення забезпечує правову захищеність громадян, але водночас створює практичні труднощі у здійсненні правосуддя.

Відповідаючи на ці виклики, Рада суддів України прийняла низку важливих рішень для підтримки стабільної роботи судової системи. Одним із них були рекомендації від 02 березня 2022 року, що включали відкладення розгляду справ, крім невідкладних, та можливість проведення судових засідань у форматі відеоконференцій. Ці рекомендації дозволили гнучко підійти до організації судового процесу, забезпечуючи правосуддя в умовах обмеженої доступності судів та зберігаючи безпеку всіх учасників судових процесів.

Зміна територіальної підсудності стала ще одним важливим аспектом реагування на виклики воєнного часу. Закон України від 03 березня 2022 року «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» [4] дозволяє тимчасово змінювати підсудність справ від судів, робота яких припинена, до найближчих територіально судів. Це рішення дало можливість забезпечити неперервність судочинства навіть у регіонах, де активні бойові дії або окупація унеможливили роботу місцевих судів.

У воєнний час судова система України зіткнулася з рядом конкретних викликів, що стосуються забезпечення незалежності та ефективності правосуддя. На XI Міжнародному судово-правовому форумі у Києві, організованому виданням «Юридична практика» та Вищою радою правосуддя, обговорювались ці важливі питання. Основні виклики та їх наслідки для незалежності суддів були висвітлені у спеціальній доповіді голови Вищої ради правосуддя Григорія Усика. Одним із важливих аспектів є зміна підсудності справ у зв'язку з окупацією та бойовими діями. З 2014 по 2016 рік змінено підсудність справ 55 судів, а з початку повномасштабного вторгнення в 2022 році – підсудність 171 суду. На початку червня 2023 року роботу не відновлено 131 суду. Попри це, суди України продовжують розглядати справи, за 2022 рік розглянули понад 2 млн справ. Також війна впливає на фізичну інфраструктуру судів. За оприлюдненими даними, 15 судів повністю зруйновані, 116 із 777 судів мають різний ступінь руйнації. Це створює величезні проблеми для функціонування судів та доступу до правосуддя [5].

Серед інших проблем, пов'язаних з воєнними діями, є забезпечення безпеки працівників судів і відвідувачів. Біля судів у регіонах України змонтовані укриття для їх захисту. Проте, проблема наявності в судах стаціонарних об'єктів укриття залишається актуальною.

Ці приклади відображають специфічні виклики, що стоять перед судовою системою України в умовах війни. Вони підкреслюють необхідність забезпечення незалежності суддів та адаптації судової системи до нових умов, водночас зберігаючи принципи верховенства права та захисту прав людини.

Додатково, суттєвим викликом є утримання високого стандарту правосуддя та доступу до суду в умовах, коли ресурси обмежені, а процесуальні терміни можуть бути порушені через надзвичайні обставини. Також існує складність в організації дистанційного судочинства та використання цифрових технологій, що необхідні для забезпечення безперервності судових процесів. Ці проблеми вимагають адаптації законодавства, процесуальних кодексів, а також розробки нових технічних та методологічних рішень, здатних забезпечити ефективно та незалежно функціонування судової системи під час воєнного стану.

Підсумовуючи результати дослідження впливу воєнного стану на судову систему України, можна визначити ряд ключових аспектів та висунути пропозиції щодо майбутніх дій. Воєнний стан, що був запроваджений у відповідь на збройну російську агресію, вніс серйозні виклики для судової системи, вимагаючи значних змін у її роботі.

Перш за все, важливо підкреслити, що незважаючи на воєнні дії, право на судовий захист і принципи незалежності судочинства залишаються непорушними. Адаптація до нових реалій потребувала зміни підсудності, організації роботи судів, а також впровадження новітніх технологій для забезпечення доступу до правосуддя.

Незважаючи на значні зруйнування інфраструктури та виклики, пов'язані з окупацією територій, судова система зуміла адаптуватися та продовжити свою роботу.

У контексті цих викликів, необхідно виробити стратегії та пропозиції для майбутнього. Однією з ключових пропозицій є подальше інтенсивне впровадження цифрових технологій у судовий процес. Використання відеоконференцій, електронного документообігу, та інших інноваційних рішень дозволить судам оперативного реагувати на виклики воєнного часу, забезпечуючи ефективність та доступність правосуддя.

Також важливим є забезпечення фізичної безпеки судів і їхнього персоналу. Наявність необхідних укриттів та систем безпеки має бути стандартом, особливо в умовах воєнного стану. Окрім цього, важливим аспектом є забезпечення психологічної підтримки та соціальних гарантій для суддів і працівників судів, які працюють у вкрай складних умовах.

Підсумовуючи, важливо продовжувати розробку та впровадження комплексних стратегій, що забезпечуватимуть незалежність, ефективність та доступність судової системи в Україні, а також її адаптацію до воєнних умов, забезпечуючи при цьому максимальний захист прав і свобод громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мартинов А. Ю. Загальна декларація прав людини 1948 *Енциклопедія історії України* : Т. 3: Е-Й / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Вид-во «Наукова думка», 2005. 672 с. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Zagalna_deklaraciya_prav_ljudyny_1948

2. Горінов П. В. Адміністративно-правове регулювання гарантій незалежності суддів: принципи, процедури та стандарти : монографія. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 5. URL : https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/44403/Horinov%20V._monohraifia.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

4. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 03 березня 2022 року № 2112-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>

5. Офіційний портал PRAVO.UA. XI Міжнародний судово-правовий форум: експерти проаналізували основні виклики для правосуддя під час війни. 2023. URL : <https://pravo.ua/khimizhnarodnyi-sudovo-pravovyi-forum-eksperty-proanalizuvaly-osnovni-vyklyky-pravosuddia-pid-chas-viiny/>

Павло ГОРИНОВ / Pavlo GORINOV

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений працівник соціальної сфери України,
директор Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Ростислав ДРАПУШКО / Rostyslav DRAPUSHKO

*кандидат філософських наук, доцент, заслужений працівник соціальної сфери України,
проректор з науково-педагогічної роботи,
доцент кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ:
ПРАВОВИЙ ВИМІР І СТРАТЕГІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ**

Амбітне прагнення України до вступу в Європейський Союз, що відображається у стратегічному баченні становлення країни як повноправного члена європейської спільноти, являє собою відповідь на комплекс національних інтересів у контексті пострадянських перетворень. Це зобов'язання, утверджене після проголошення незалежності в 1991 році, підкріплене засадами зовнішньої політики, що були конкретизовані у Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України», ухваленій 2 липня 1993 року.

Відзначимо, що на ранньому етапі розвитку державності, Україна, усвідомлюючи своє геополітичне положення та нові виклики сучасного світопорядку, ініціювала та почала розвивати відносини з ЄС, що позначилось у залученні України до європейських процесів. Ці зусилля підкреслюють історичну та стратегічну перспективу України в європейській інтеграції, що є не тільки показником зовнішньополітичної стратегії, а й виразом внутрішньої трансформації в контексті адаптації до європейських правових стандартів і норм.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» однією з основоположних засад зовнішньої політики України є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС [1].

Ключовим кроком у процесі інтеграції України в європейську правову систему стало підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами, що відбулося у 1994 році. Угода, ратифікована Законом України від 10 листопада 1994 року № 237/94-ВР, заклала фундамент для детального аналізу та пристосування українського законодавства до європейських норм, відкриваючи перспективи політичної, економічної та, найважливіше, правової інтеграції.

Цей ініціативний акт знаменував собою початок системного впровадження міжнародних правових норм в національну систему України, що вимагало суттєвих зусиль у сфері гармонізації внутрішнього законодавства з європейськими стандартами. Протягом наступного десятиріччя, Україна зосередила зусилля на адаптації свого правового поля, зокрема, шляхом модифікації та реформування ключових аспектів правової системи, що стосуються верховенства права, захисту прав людини та фундаментальних свобод.

Подальший важливий крок був зроблений у 2014 році з укладенням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що позначило суттєвий прогрес у напрямку політичної асоціації та економічної інтеграції. Однак, євроінтеграційний процес не обмежується лише політичними та економічними аспектами, але й включає в себе значні правові трансформації. Це передбачає посилення демократичних інституцій, подальше реформування правової системи, особливо в сферах правосуддя, законодавчої влади та прав людини.

Аналіз сучасного стану та перспектив подальших відносин України з ЄС у контексті євроінтеграції засвідчує велике значення юридичної складової цього процесу. Зокрема, необхідність подолання внутрішніх та зовнішніх викликів, прискорення реформ у правовій, політичній, соціальній та економічній сферах, висуває перед Україною складне завдання узгодження національного законодавства з європейськими стандартами та нормами, вимагаючи комплексного підходу та системних змін у правовій сфері.

Досягнення Україною статусу повноправного члена Європейського Союзу, яке є стратегічною метою держави, набуває нового виміру в контексті триваючої збройної російської агресії. У цьому аспекті, необхідність реалізації внутрішніх передумов інтеграції, зокрема через системні реформи в соціально-економічній сфері, розвиток громадянського суспільства, а також зміцнення демократичних інституцій, набуває особливої актуальності. Важливим є також пошук найбільш ефективної моделі національної безпеки, що має враховувати як необхідність протидії зовнішній агресії, так і забезпечення внутрішньої стабільності та державного суверенітету.

В умовах воєнного стану і ведення бойових дій, виклики перед Україною у сфері євроінтеграції стають ще більш складними. Національна безпека та обороноздатність країни вимагають особливої уваги та підходів, які б гарантували ефективну реакцію на зовнішні загрози, одночасно зберігаючи та розвиваючи демократичні процеси та інституції. У цьому контексті, реформи у правовій сфері, спрямовані на гармонізацію з нормами та стандартами ЄС, повинні враховувати також необхідність адаптації до умов воєнного стану, забезпечуючи правову безпеку та захист прав громадян. Отже, баланс між досягненням євроінтеграційних цілей та відповіддю на виклики воєнного часу стає ключовим завданням на шляху України до Європейського Союзу.

28 лютого 2022 року президент України Володимир Зеленський, прем'єр-міністр України Денис Шмигаль та голова Верховної Ради України Руслан Стефачук разом підписали заявку на членство України в ЄС. З правової точки зору, мова не йде про швидкий вступ до ЄС, а сам процес вступу займатиме достатню кількість часу. Проте, процес є запущеним. Як не дивно, але саме період російської збройної агресії на території України став найкращим часом для подання такої заявки. Навіть за спокійних часів незалежна Україна не була такою близькою до Євросоюзу [2, с. 367]. Прагнення України до прискореної інтеграції в Європейський Союз зіштовхується з його обережною позицією, який наразі не готовий розглядати можливість повноправного членства України у найближчому майбутньому. Це зумовлено необхідністю комплексного впровадження реформ, спрямованих на узгодження українського законодавства та економічних стандартів з вимогами Європейського Союзу. Процес адаптації національного законодавства та економічних механізмів є критично важливим для вирішення ряду питань, що охоплюють не тільки правову сферу, але й економічну, соціальну та політичну стабілізацію.

Однак, ці виклики також відкривають перед Україною можливості для докорінного оновлення та модернізації системи, що включає в себе розвиток

інституціональних механізмів, утвердження верховенства права, забезпечення прозорості урядування, а також створення умов для сталого економічного розвитку. З цієї перспективи, відкладення повноправного членства може виступати як додатковий стимул для України, підштовхуючи до необхідності поглиблення та прискорення процесів реформування, відповідно до європейських стандартів і цінностей.

Відтак, інтеграція України до ЄС є доволі непростим питанням і процес його вирішення не може проходити швидко. Не один рік в Україні точилися дискусії щодо її інтеграційного вибору, тобто вибору моделі інтеграції: європейської чи євразійської. Революція гідності, анексія Криму та військові дії на території України остаточно усунули полярність руху Захід – Схід і, нарешті, визначили наші інтеграційні пріоритети до європейського шляху розвитку. Інтеграційний вибір будь-якої країни має щонайменше три аспекти: правовий, економічний, політичний. Для України ці три аспекти мають особливе значення. Правовий аспект – це збереження суверенітету і державності, економічний – розвиток країни і добробут народу, політичний – це забезпечення цивілізаційного майбутнього Українського народу [3, с. 165].

Україна рухається в напрямку вступу до Європейського Союзу, проте цей процес є доволі складним і супроводжується численними викликами. Основна проблема для України полягає у повільному реформуванні основних засад державної влади, незмінного законодавства, рівня корупції, «ручного» правосуддя та організованої злочинності, що унеможлиблює входження країни в ЄС. Проведене дослідження показало, що за думкою експертів, «прискорити процес вступу може й сама Україна шляхом злагодженої роботи законодавчої та виконавчої гілок влади задля внесення змін до законодавства з метою імплементації положень законодавства Євросоюзу» [4, с. 256]. Особливу увагу варто приділити комплексу проблем, які виникають на шляху України до входження в Європейський Союз. Ключовою серед них є системна корупція в органах державної влади та необхідність глибокого реформування правоохоронної системи. Ці виклики потребують втілення європейських стандартів у національну правову інфраструктуру, що є невіддільною частиною інтеграційного процесу. Подолання цих бар'єрів вимагатиме значних зусиль та ресурсів, які будуть направлені на створення прозорого та ефективного судочинства, законодавчих ініціатив і механізмів контролю.

Додатково, соціально-економічні умови в Україні, такі як низький рівень життя населення та високі показники безробіття, ускладнюють процес виконання економічних критеріїв, необхідних для вступу до ЄС. Ці фактори, які потребують широкомасштабних економічних реформ та соціальної модернізації, вимагають уваги як з правового, так і з соціально-економічного боку. Україна стикається з необхідністю розробки та імплементації нових законодавчих ініціатив, які сприятимуть підвищенню життєвого стандарту громадян та створенню сприятливих умов для економічного розвитку.

Значну роль у цьому процесі відіграє також триваюча російська війна проти України. Війна не лише завдає великої шкоди українській економіці та інфраструктурі, але й ставить під загрозу виконання критичних вимог ЄС, особливо у сферах безпеки та оборони. Ці обставини вимагають від України не тільки вирішення безпосередніх наслідків збройної агресії, але й адаптації правових рамок до нових реалій, що включають захист суверенітету, реформування оборонної сфери, забезпечення стабільності та безпеки в країні.

Попри значні виклики на шляху до євроінтеграції, Україна демонструє послідовність та рішучість у втіленні європейських норм і стандартів. У цьому

контексті, національні зусилля спрямовані на гармонізацію законодавства, удосконалення інституційних структур і впровадження необхідних реформ, які відповідають європейським моделям управління, правової держави та захисту прав людини. Співпраця та підтримка з боку держав-членів ЄС відіграє ключову роль у цьому процесі, допомагаючи Україні поступово досягати визначених цілей і водночас поглиблювати стратегічне партнерство, яке має потенціал взаємної вигоди.

З погляду економічного розвитку, вступ України до ЄС обіцяє вагомі переваги. Відкриття доступу до спільного ринку ЄС, з його майже півмільярда споживачів, створить для України значні можливості для розширення експорту, збільшення обсягів виробництва та підвищення прибутковості вітчизняних компаній. Важливим аспектом є також спрощення торговельних умов і відсутність митних бар'єрів, що робить українську продукцію більш конкурентоспроможною на європейському ринку. Ці переваги не тільки сприятимуть економічному зростанню України, але й забезпечать важливий крок у напрямку інтеграції з європейською економічною системою, відкриваючи ширші перспективи для розвитку в майбутньому.

Наступна перевага – це фінансова допомога. Як було зазначено, що членство в ЄС дозволить Україні отримати доступ до різних видів фінансової допомоги, такої як гранти та кредити. Це може включати не тільки допомогу в розвитку економіки, але й допомогу в соціальних та інших сферах. Україна має можливість отримати фінансову допомогу в рамках різних програм та ініціатив ЄС. Наприклад, це можуть бути програми підтримки демократії та прав людини, розвитку малого та середнього бізнесу, енергоефективності тощо. Така допомога може допомогти Україні знизити свій борговий тягар, зменшити залежність від зовнішніх кредиторів та забезпечити стабільність економіки країни. Крім того, членство може сприяти привабливості України для іноземних інвесторів, що також може мати позитивний вплив на розвиток економіки країни [5, с. 349].

У контексті євроінтеграційного процесу України, важливо зазначити, що вступ до Європейського Союзу набуває виміру, що виходить далеко за межі економічних переваг. Важливим аспектом цього процесу є стимулювання глибоких внутрішніх реформ, включаючи правові, політичні та соціальні зміни. Щоб досягти стандартів, необхідних для членства в ЄС, Україні здійснено реформи, спрямовані на зміцнення верховенства права, боротьбу з корупцією, децентралізацію влади, оптимізацію податкової та митної політик. Ефективне впровадження цих реформ призведе до поліпшення управління та прозорості в прийнятті рішень, підвищення якості адміністративних послуг, що має ключове значення для забезпечення добробуту населення та розвитку цивільного суспільства.

Після вступу до Європейського Союзу Україна отримає можливість активної участі у формуванні спільної політики та процесах прийняття рішень на рівні ЄС. Це відкриває перспективи для більш значної політичної інтеграції, а також забезпечує можливість спиратися на політичну підтримку та захист від провідних європейських країн. Такий розвиток подій істотно зміцнить міжнародне становище України, відкриваючи нові горизонти для зовнішньої політики та міжнародної співпраці. У цьому контексті, правовий вимір євроінтеграції стає особливо актуальним, оскільки передбачає не тільки відповідність українського законодавства стандартам ЄС, але й забезпечує реальну участь у правотворчих процесах на європейському рівні.

Таким чином, процес євроінтеграції України залишається одним з пріоритетних напрямків її зовнішньої політики, незважаючи на численні виклики, зокрема, в умовах триваючої збройної російської агресії. Протистояння військовій загрози, а також

необхідність подолання внутрішніх проблем, таких як корупція, політична нестабільність та низький рівень життя населення, ставлять перед Україною складні завдання. Водночас, євроінтеграція відкриває шлях до важливих економічних та соціальних перетворень, стимулюючи проведення необхідних реформ і зміцнення демократії.

Отже, після вступу до ЄС Україна зможе сповна скористатися перевагами членства у великій європейській родині. Це не лише підвищить економічний потенціал держави через доступ до європейських ринків, але й значно зміцнить її політичні позиції на міжнародному рівні. Участь у спільній політиці та прийнятті рішень у ЄС надасть Україні можливість більш активно впливати на європейську агенду, в той же час забезпечуючи підтримку та захист з боку провідних європейських країн. У цьому контексті, успішна реалізація внутрішніх реформ і дотримання європейських стандартів відіграють ключову роль, підкреслюючи важливість послідовної та ефективної стратегії на шляху до євроінтеграції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01 липня 2010 року № 2411-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення 06.03.2024).
2. Макаренко Н. А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на Євроінтеграцію. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 366–369.
3. Савка Х. Україна та ЄС: проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. № 23. 2022. С. 164–169.
4. Слободянюк А. Дослідження перспективи вступу України до Євросоюзу, її подальший розвиток. *Management, administration and law: problems, trends, achievements*. № 5, 2022. С. 254–260.
5. Коротка А. Вступ України до Європейського Союзу: проблеми та перспективи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. С. 343–352.

УДК 342.53(477)«364»

Роман ГРИНЮК / Roman GRYNIUК

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ)*

РОЛЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Функціонування інститутів публічної влади в умовах війни є значним викликом. Держава, перебуваючи в надзвичайній ситуації, повинна здійснювати заходи щодо захисту національного суверенітету, основних прав і свобод людини і громадянина, задоволення потреб військових. Тобто, в умовах воєнного часу акцент у діяльності органів публічної влади робиться на пріоритетне забезпечення воєнних потреб Збройних Сил України та вирішення гуманітарних питань населення. Тому, запровадження воєнного стану є саме тим інструментом, який направлений на збереження нормального функціонування публічної влади України. У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року на всій

території нашої держави введено воєнний стан, який на сьогоднішній момент продовжено до 13 травня 2024 року. Це вже десяте рішення щодо дії воєнного стану й загальної мобілізації з початку повномасштабної війни.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, який передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки... [1].

Таким чином, в умовах війни система органів публічної влади не тільки зберігається, а ще й доповнюється спеціальними органами і повноваженнями, які передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до статті 4 цього закону в умовах воєнного стану окрім органів державної влади і місцевого самоврядування повноваження здійснюють військові адміністрації та військове командування.

Разом вони мають сформувати таку систему органів, яка буде ефективно здійснювати функції управління державою в умовах війни. В цьому контексті, слід погодитися з думкою В. Венгера, що функціонування цієї системи органів публічної влади має підпорядковуватися основним конституційним засадам організації публічної влади [2, с. 83-84].

Мова йдеться про такі конституційні принципи, як верховенство права, поділ влади, гарантованість місцевого самоврядування тощо. Саме такий підхід з одного боку, унеможливить в умовах воєнного стану узурпацію влади, делегування законодавчих повноважень іншим органам, безконтрольне обмеження прав і свобод людини і громадянина, а з іншого боку надасть системі влади легітимного і збалансованого характеру.

Конституція України (стаття 92) закріплює велику кількість питань, регулювання яких здійснюється тільки шляхом прийняття законів [3]. Тому, відсутність дієвого парламенту може призвести до значних складнощів і загроз для держави в умовах війни.

На третьому році повномасштабної війни Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади, продовжує здійснювати свої конституційні повноваження. За цей час парламент адаптувався до нових умов безпекових викликів. Наскільки робота Верховної Ради України була ефективною за цей період ми можемо побачити, проаналізувавши Звіт «Парламент в умовах війни: приклад України», який підготовлено групою експертів Програми USAID «Рада: Наступне покоління» [4]. У звіті представлені основні факти та кількісні показники роботи ВРУ, які визначили як позитивні тенденції в роботі парламенту, так і негативні.

До негативних аспектів слід віднести: ухвалення законів зі зворотною дією в часі; зниження рівня виконання рішень Конституційного Суду України; відсутність комунікаційної стратегії парламенту у воєнний період; внутрішньопарламентські процеси щодо зменшення кількості народних депутатів України тощо.

Саме на останній аспект хочу звернути увагу і проаналізувати його більш детально. Ще до повномасштабного вторгнення у Верховної Ради України 27 місць були вакантними. Вже після 24.02.2022 року кількість депутатів знову зменшилась. Основні причини: втрата громадянства України; перехід на державну службу; за власним бажанням тощо. Наразі в парламенті працює 401 народний депутат. Як стверджується в ЗМІ – це антирекорд за всю історію незалежності України.

Якщо процес здачі депутатських мандатів буде продовжуватися, а такі побоювання є, то це може призвести до певних негативних наслідків.

В першу чергу, мова йдеться про депутатів, які обрані в мажоритарних округах. Якщо такий народний депутат втрачає мандат, необхідно проводити вибори, а вони під час воєнного стану Конституцією України не передбачені. В зоні ризику також є – члени ОПЗЖ, партії, яка заборонена в Україні. Враховуючи ці обставини кількісний склад парламенту може ще зменшитися. Відсутність більше 10% депутатів, однозначно, впливає на здатність приймати рішення і в комітетах і в цілому в парламенті. Важливим є також питання щодо збереження депутатських груп (мінімум 17 депутатів). У Верховній Раді України всі чотири депутатські групи можуть припинити свою діяльність. Ще один, мабуть найбільший ризик, на який наражається Верховна Рада України – втрата монобільшості. Тобто може виникнути ситуація, яка буде вимагати від правлячої фракції створити коаліцію, об'єднавшись із іншою фракцією.

Як стверджує автор матеріалу, підготовленого Лабораторією законодавчих ініціатив і опублікованого в газеті «Дзеркало тижня» від 23.10.2023 року: «Постійне зменшення кількості народних депутатів найбільше нагадує цугцванг – ситуацію на шаховій дошці, коли кожен наступних хід лише погіршує наявну ситуацію» [5].

Щоб не допустити цього Верховна Рада України буде всілякими способами зволікати із позбавленням мандатів депутатів, якими б не були підстави. Все ж такі, в умовах воєнного стану, конституційна більшість народних депутатів в Україні повинна бути збережена і тоді парламент, як правомочний і легітимний орган публічної влади зможе оперативно реагувати на реалії війни і постійно адаптувати національне законодавство до потреб, в першу чергу Збройних Сил України.

Як може бути вирішена проблема? Тільки через досягнення політичного консенсусу, як це було в перші місяці війни. Найбільш прийнятним кроком в цій ситуації буде створення коаліції «Перемоги» куди увійдуть всі депутатські фракції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 1449 (із змінами на 19.10.2023).
2. Венгер В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. *Право України*. 2023. № 1. С. 76–93.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР України)*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Парламент в умовах війни: приклад України. Звіт групи експертів Програми USAID «Рада: Наступне покоління». 05.02.2024. URL : <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74995.pdf>
5. Лабораторія законодавчих ініціатив. Як працював парламент у другому півріччі повномасштабного вторгнення: тенденції та висновки. *Газета «Дзеркало тижня»*. 26.07.2023. URL : <https://zn.ua/ukr/POLITICS/jak-pratsjuvav-parlament-u-druhomu-pivrichchi-povnomasshtabnoho-vtorhnennja-tendentsiji-ta-visnovki.html>

Анатолій ДАШКОВСЬКИЙ / Anatoliï DASHKOVSKIY
викладач кафедри державної безпеки факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України (м. Київ)

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ

В Україні після 2014 року відбулися значні реформи, що відображають нові реалії політичного та управлінського життя. Війна з Росією та ростучі загрози, зокрема в інформаційній сфері, ставлять перед країною складні завдання. Забезпечення інформаційної безпеки стає пріоритетом, особливо з огляду на гібридну війну. Тісна співпраця з міжнародними організаціями, такими як ООН, ЄС, НАТО, відіграє важливу роль у цьому контексті. Захист інформаційних прав громадян, включаючи право на інформацію, є важливим завданням. Для досягнення цього необхідно приймати політичні, економічні та організаційні заходи для запобігання та нейтралізації загроз інформаційній безпеці країни та її громадян. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [1].

Сучасні соціальні умови свідчать про розвиток глобальної інформаційної мережі, що суттєво впливає на мільйони людей. Велику тривогу викликає потік різноманітної інформації, такої як новини, рекламні матеріали, фільми та телепрограми, які можуть впливати на свідомість за допомогою насильства. Це призводить до поширення ідей, що підвищують соціальну напругу, спонукають до хаосу і страху, та підривають довіру до влади. Такий вплив на свідомість можна розглядати як форму інформаційного тероризму, оскільки його методи стають все більш вдосконаленими і становлять серйозну загрозу як окремим державам, так і міжнародній спільноті в цілому. Особливо тривожним є зростання інформаційного тероризму в українському суспільстві, що робить вибрану тему дослідження дуже актуальною.

Інформація у сучасному світі виступає як невід'ємний компонент соціально-політичних систем у всіх країнах. Вона стала потужним інструментом впливу і контролю, що дозволяє впливати на окремих осіб, суспільство та державу в цілому. Швидке та широке поширення інформації є важливим досягненням, але також може мати негативні наслідки, зокрема, збільшення ризику інформаційних загроз. У сучасній епосі інформаційних технологій стає все актуальнішим питання інформаційних конфліктів, що породжує нові форми інформаційного тероризму як засобу ведення інформаційної війни. Цей тип тероризму набуває нових, більш загрозливих форм, і його поширення може підірвати суверенітет, незалежність та територіальну цілісність країни. Проблема інформаційного тероризму залучає все більше уваги науковців через його вплив на свідомість людини та функціонування держави. Однак серед вчених існують різні точки зору на форми та види цього явища, і поки що немає єдиної думки щодо його місця серед загроз національній безпеці країни.

З початку кінця ХХ століття українські науковці активно досліджують інформаційний тероризм як одну з форм сучасного тероризму, проте й досі існує непорозуміння щодо його сутності та основних ознак.

Законодавство України не містить визначення інформаційного тероризму. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» містить поняття «технологічний тероризм», яке не збігається з дефініцією «інформаційний тероризм», а Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» містить визначення «кібертероризму», який можна визнати лише одним із різновидів інформаційного тероризму, про що йдеться далі.

Зазвичай, в залежності від цілей, виділяють два типи інформаційного тероризму: 1) «психологічний» (поширення терористичної пропаганди, створення атмосфери страху й паніки в суспільстві); 2) «технічний» (контроль або блокування масових каналів інформації, порушення роботи об'єктів інформаційної інфраструктури). Залежно від мети та засобів впливу, інформаційний тероризм поділяється на два види: медіа-тероризм і кібертероризм. Медіа-тероризм використовується для розповсюдження терористичних ідей та підтримки актів тероризму за допомогою різноманітних інформаційних систем, мереж та медіа-каналів. Засобами медіа-тероризму можуть бути друковані ЗМІ, телебачення, радіомовлення, Інтернет, електронна пошта й інше. Кібертероризм включає намірені політично мотивовані атаки на інформаційний простір з метою створення загрози для життя та здоров'я людей або призводить до інших серйозних наслідків. Ці дії можуть спрямовуватись на порушення державної чи громадської безпеки, залякування населення або провокації військових конфліктів.

Міжнародний досвід вказує на вразливість будь-якої країни перед кібертероризмом, оскільки цей вид загрози не зупиняється кордонами держав. Кібертерорист може здійснювати атаки на інформаційні системи, розташовані в будь-якому куточку світу, використовуючи спеціальне програмне забезпечення для незаконного доступу до цих мереж та проведення кібератак на інформаційні ресурси потерпілої сторони. Комплексний огляд сектору безпеки і оборони включає проведення: оборонного огляду, огляду громадської безпеки та цивільного захисту, огляду оборонно-промислового комплексу, огляду розвідувальних органів України, огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури [2].

Сутність інформаційного тероризму полягає у дестабілізації суспільства, створенні в ньому атмосфери громадянської непокори і недовіри суспільства до дій та намірів влади шляхом організації спеціальних медіакампаній [3].

Отже, інформаційний тероризм становить серйозну загрозу як для окремих осіб, так і для держави в цілому, оскільки спрямований на порушення стабільності об'єкта впливу та національних інформаційних структур у сучасному інформаційному просторі. Чимало внутрішніх і зовнішніх факторів сприяють формуванню та активізації інформаційного тероризму в Україні. Дослідження діяльності вітчизняних ЗМІ та глобальної мережі Інтернет свідчить про те, що основними джерелами формування та поширення інформаційного тероризму є комерційна спрямованість ЗМІ, активне використання Інтернету для маніпулювання громадською думкою та нерівномірне покриття українським контентом медіапростору, що сприяє дезінформації. Крім того, війна з РФ та радикальні настрої деяких політичних груп і населення також стимулюють активізацію інформаційного тероризму. Висновки проведеного аналізу підкреслюють важливість подальшого дослідження можливих

наслідків впливу контенту інформаційного тероризму на внутрішньо-соціальні та політичні процеси. Тому необхідно звернути увагу на цей аспект для подальших наукових робіт.

У підсумку, важливо підкреслити, що боротьба з інформаційним тероризмом та його протидія є складними та нагальними завданнями. Наші закони повинні відповідати сучасним стандартам і забезпечувати необхідний рівень захисту.

Головним пріоритетом в Україні є створення та реалізація комплексної та узгодженої інформаційної стратегії, спрямованої на інформування суспільства та забезпечення його розуміння основних причин тероризму. Це охоплює підвищення рівня медіа-грамотності, що означає здатність адекватно реагувати на спроби маніпулювання через інформаційні канали, а також підтримку довіри до держави. Рівнозначно важливою є розробка системи захисту кожної особи від негативного впливу інформаційного тероризму. Крім того, необхідно розвивати та впроваджувати програми, спрямовані на формування ціннісних аспектів особистості через співпрацю з ЗМІ, що сприятиме поширенню здорового способу життя, взаємоповаги та соціально-культурного розвитку громадянського суспільства, що також істотно знизить рівень інформаційного тероризму.

На мою думку, у Стратегії інформаційної безпеки України [4] слід визначити інформаційний тероризм, як форму шкідливого впливу, що спрямована на маніпулювання або залякування населення, або завдання шкоди суспільству, державі або окремим особам за допомогою інформаційних технологій з метою примусити органи державної влади, міжнародні організації, юридичні або фізичні особи (групи осіб) здійснити певні дії або утриматися від їх виконання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про інформацію : Закон України. 02.10.1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Про національну безпеку України : Закон України. 21.06.2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
3. Герасименко К. С. Сучасні ознаки загроз «інформаційного тероризму». Форум права. 2009. № 3. С. 162–166.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України 28.12.2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 26.03.2024).

Наталія ДЕРЕВ'ЯНКО / Nataliia DEREVIANKO

*докторка філософії у галузі права, завідувачка кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін юридичного факультету
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука» (м. Рівне)*

ПРАВНИЧА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Послідовно обстоюємо позицію, що право на професійну правничу допомогу є основоположним правом людини, а також належить до системи юридичних гарантій, зокрема права на справедливий суд, що підпадає під юрисдикцію принципу верховенства права (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [1]. Означене в принципі зумовлює значну наукову увагу до права на професійну правничу допомогу та різних аспектів його реалізації. Особливого звучання відповідним дослідженням надав воєнний стан, запроваджений в Україні внаслідок масштабної агресії рф. Отже пропонуємо деякі наші міркування щодо проблематики надання правничої допомоги в умовах воєнного стану.

Передусім зауважимо, що право на правничу допомогу у конституційній доктрині визначено як гарантована Основним законом можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги [2]. Відповідно до роз'яснень Конституційного Суду України, конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість [3]. Принциповим моментом для розуміння сутності права на правничу допомогу вважаємо його превентивну функцію, що сприяє як правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, так і попередженню потенційних порушень або незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади й місцевого самоврядування.

Необхідно також відзначити, що правнича допомога є: 1) багатоаспектною, 2) різною за змістом, обсягом та формами. Результати аналізу нормативно-правових актів, що регламентують практику правової допомоги, а також наукових праць з означеної проблематики, вказують на те, що правова допомога може здійснюватися у формі: 1) консультацій і роз'яснень; 2) складення процесуальних документів; 3) підготовки звернень, довідок, заяв, скарг; 4) здійснення представництва (у судах та інших державних органах); 5) захист від обвинувачення; 6) допомога в доступі до медіації тощо. Фактично, правнича допомога охоплює будь-яку діяльність, що спрямована на сприяння реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, а також законних інтересів юридичних осіб.

Необхідно наголосити, що говорячи про правничу допомоги ми маємо на увазі її платний й безоплатний варіанти. Адже особа (фізична чи юридична) може скористатися платними послугами правничої допомоги (наприклад представництво в суді за договором, що передбачено процесуальними кодексами) або використати своє право на безоплатну допомогу (первинну або вторинну, що встановлено Конституцією й Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» [4]). Крім того, відповідно до рішень Конституційного Суду України, «у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи

під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правової допомоги» [4].

На підставі означеного справедливо стверджувати, що питання реалізації права на професійну правничу допомогу потребує відповідно участі й активності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб; уповноважених державою установ та організацій (наприклад, Центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, спеціалізованих установи або Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді); фізичних та юридичних осіб приватного права (наприклад, адвокатів, юридичні консультації, громадських організацій). Роль вказаних суб'єктів в умовах воєнного стану лише зростає.

Як відзначають експерти, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну спричинило значну кількість нових юридичних питань як у цивільних так і у військовослужбовців, пошук відповідей на які ускладнюється відчутною динамікою національного законодавства під час війни. «Таким чином, доступ до якісної та кваліфікованої правової допомоги для громадян є пріоритетом» [5, с. 11]. Показово, що населення України згідно з даними опитування експертів Програми ООН із відновлення та розбудови миру (UN RPP) найчастіше потребувало послуг ЦНАПів (кожен/-а сьомий/-а дорослий/-а мешканець/-ка України), тоді як потребу у зверненні до поліції, Державної міграційної служби, Системи безоплатної правничої допомоги, судів, Офісу Омбудсмана згадали менш як 5% опитаних громадян/-ок.

Крім цього, для розуміння ситуації з наданням правничої допомоги в умовах воєнного стану необхідно варто звернути увагу на те, що найчастіше громадяни/-ки потребували правової допомоги у форматі: 1) консультацій і роз'яснень з правових питань (41 %); 2) складення документів, не пов'язаних із судовими справами (35 %); 3) інформації про права і закони (30 %). При цьому про вторинну правову допомогу запитували значно рідше: 1) складення документів, пов'язаних із судовими справами (9 %); 2) захист чи представлення інтересів в суді, в органах влади, в спорах (7 %) [5, с. 33].

Зауважимо, що за даними Координаційного центру з надання правничої допомоги після 24 лютого 2022 року відбулося відчутне розширення спектру питань, з якими громадяни звертаються до правників. Зокрема, це питання про визнання особи безвісно відсутньою, про інформацію стосовно пошуку особи, яка вважається зниклою безвісти, встановлення батьківства зниклого безвісти військовослужбовця, встановлення факту перебування в полоні, звернення до Територіального центру комплектування та соціальної підтримки щодо виплат родичам загиблих військовослужбовців. Водночас, не втрачають актуальність і класичні види правничої допомоги. Сукупно відбувається значне збільшення навантаження на суб'єктів надання професійної правничої допомоги, зростає необхідність залучення та втримання висококваліфікованих фахівців, здатних виконувати відповідну роботу.

Одним зі шляхів вирішення означеної проблеми вбачаємо наповнення функціоналу Системи безоплатної правничої допомоги новими опціями. Зокрема регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги могли б стати майданчиками, на яких правничу допомогу (як мінімум інформаційного, консультаційного і роз'яснювального характеру) надавали представник соціальних служб, Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, інших державних установ щодо яких значно збільшилися питання. Відповідна ініціатива очевидно потребує опрацювання й нормативно-правової регламентації, втім її реалізація сприятиме реалізації права на професійну правничу

допомогу громадянами України. Зрештою, Конституція України недвозначно вказує, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деревянко Н. З. Юридичні гарантії забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 7 (7). С. 23–35.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами та доповненнями). Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.02.2024).
3. Право на правову допомогу. Конституційний суд України. URL : <https://ccu.gov.ua/storinka-knpu/4310-pravo-na-pravovu-dopomogu> (дата звернення: 24.02.2024).
4. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI (зі змінами та доповненнями). Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 24.02.2024).
5. Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану: комплексне дослідження. Опитування громадян, внутрішньо переміщених осіб та фахівців системи безоплатної правової допомоги. Програма ООН із відновлення та розбудови миру (UN RPP). 2022. 158 с. URL : <https://legaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-compressed.pdf> (дата звернення: 24.02.2024).

УДК 439.2«364»

Людмила ЗАГОРУЙ / Liudmyla ZAGORUY

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ)*

Іван ЗАГОРУЙ / Ivan ZAGORUY

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ)*

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Масштабні пошкодження, руйнація державної та приватної інфраструктури в Україні, масова міграція – негативно впливають на економіку, ринок праці (зниження рівня зайнятості, втрата роботи, вимушена евакуація в іншу місцевість, за кордон, неможливість знайти роботу за фахом тощо), а також ускладнюється ведення бізнесу, особливо для малих та середніх підприємств. Отже, тема захисту трудових прав в умовах війни в Україні залишається актуальною та продовжує визначатися декількома ключовими факторами, як-то: загроза безпеки на робочому місці (відсутність фізичної безпеки, тобто доступу до бомбосховищ), особливо на територіях, які зазнають обстрілів чи бойових дій; соціальна захищеність, оскільки війна може призвести і призводить до зниження рівня такої захищеності через втрату робочих місць, економічну нестабільність, зниження доходів тощо; гуманітарні кризи, включаючи внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), які потребують підтримки та захисту у сфері праці, у тому числі.

Захист трудових прав в умовах війни має ґрунтуватися на комплексному підході та адаптації трудового законодавства до воєнних реалій. У певному сенсі для вирішення цього питання з березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136-IX) [1], який діє протягом введення воєнного стану та враховує можливість обмеження конституційних прав і свобод, закріплених у статтях 43, 44 Конституції України, про що прямо зазначається в частині 2 статті 1 цього Закону із змінами, внесеними згідно із Законом № 2352-IX від 01.07.2022 року. Однак, не зважаючи на вказаний підхід, Закон № 2136-IX викликає критичні зауваження у науковців, оскільки зміст окремих статей спрямований на звуження прав працівників. Така стратегія законодавця є об'єктивно виправданою в умовах воєнного стану («легітимна мета», «встановлено законом»), але виникає запитання чи є достатньо виваженою.

Звернемо увагу на правила щодо встановлення випробування при прийнятті на роботу. Нагадаємо, статті, що регулюють інститут випробувань у трудовому праві, були вперше внесені до Кодексу законів про працю Української РСР (далі – Кодекс) з моменту його ухвалення 10 грудня 1971 року (статті 26, 27, 28) [2]. У статті 26 Кодексу було визначено мету встановлення випробування – перевірка відповідності працівника роботі, яка йому доручається, та закріплено перелік осіб щодо яких не встановлюється випробування при прийнятті на роботу. Оновлення положень про випробування (зі збереженням мети) в подальшому відбувалися у зв'язку зі змінами в трудовому законодавстві, обумовленими переходом до ринкової економіки після здобуття незалежності України в 1991 році, а потім у 2016 році. Попередній висновок – істотне розширення переліку осіб щодо яких не встановлюється випробування, у тому числі за рахунок ВПО. Хоча офіційного поняття «випробування» в КЗпП України немає (до речі його немає і в проєкті нового Трудового кодексу), на доктринальному рівні науковці (Н. В. Кохан, Н. О. Мельничук, М. Д. Ждан, Л. Менів та ін.) пропонують визначення поняття «випробування», але єдиного підходу немає [3, с. 111]. Немає роз'яснення щодо терміну «випробування» і в правових позиціях Верховного Суду. Втім, інститут випробування (як своєрідний організаційно-правовий «фільтр»), вважаємо, є гарантією захисту трудових прав для певних груп потенційних претендентів на роботу, сприяє забезпечуванню більшої гнучкості у трудових відносинах, є базовою основою для підтримки розвитку ринку праці. З іншого боку, він є достатньо дієвим інструментом в руках роботодавця. Ми зараз не обговорюємо недоліки, зловживання, ризики, щодо його застосування, оскільки це окрема тема для міркувань та обговорень.

Введення в дію Закону № 2136-IX в принципі змінює правила про випробування, оскільки у частині 2 статті 2 зазначено, що при укладенні трудового договору в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників [1], що суперечить частині 3 статті 26 КЗпП України. На нашу думку, такий підхід є не зовсім виваженим, навіть враховуючи введення воєнного стану в країні, хоча останнє безумовно вимагає адаптації трудових правовідносин до воєнних реалій. Чому? По-перше, порушується баланс інтересів між роботодавцем та робітником, оскільки перевага інтересів на стороні роботодавця, на що справедливо звертають увагу науковці [4, с. 90]. Однак, позитивним є те, що в Законі № 2136-IX збережена диспозитивність щодо умови випробування працівника під час прийняття на роботу шляхом формулювання «... може встановлюватися ...» [1], тобто це залишається правом роботодавця й в період дії воєнного стану (на розсуд роботодавця). По-друге, суттєво порушується

баланс між робітниками, які мають досвід, перебувають в кращих соціальних умовах, проживають вдома у порівнянні з іншими групами населення, які перебувають у вразливому стані. До прикладу, ВПО, а деякі з них були переміщені двічі, а то й більше, починаючи з 2014 року з Луганської та Донецької областей і, не маючи соціальної «подушки», на новому місці перебування стикаються з конкуренцією на ринку праці з місцевим населенням. До того ж, інколи статус ВПО стає нездоланною перешкодою для прийняття на роботу за місцем тимчасового перебування, а втрата документів, які підтверджують освіту та досвід роботи, ще більше ускладнюють питання працевлаштування. Такі підходи суттєво погіршують матеріальне становище і ще більше ускладнюють ситуацію в якій опинились люди в умовах війни.

Нерівний доступ до ринку праці та ще більший ризик потрапити за межі бідності очікує на жінок, які мають неповнолітніх дітей, дитину з інвалідністю, одиноких матерів, вагітних жінок. У багатьох випадках жінки змушені обирати неофіційну зайнятість, тож позбавляються соціальних пакетів, що в довготривалій перспективі матиме негативні наслідки, оскільки не проводяться страхові відрахування.

В складних умовах опиняються особи, які не досягли вісімнадцяти років; молоді робітники після закінчення професійних (професійно-технічних) закладів освіти; молоді спеціалісти після закінчення вищих закладів освіти. Вразливість становища цих категорій осіб очевидна: відсутність досвіду практичної роботи, необхідних професійних навичок, а, отже, вони не можуть конкурувати з досвідченими робітниками, що призводитиме до зростання безробіття серед молоді та зростання рівня неофіційної зайнятості, наприклад, в будівництві, сфері обслуговування тощо.

Недоліки неофіційної зайнятості пов'язані з тим, що працівники не мають можливості користуватися теми перевагами соціального захисту, які мають офіційно влаштовані робітники. На підставі цих декількох прикладів (перелік можна продовжити) бачимо негативні наслідки зміни правил щодо запровадження випробувань при прийнятті на роботу до будь-якої категорії працівників. Отже, обрана стратегія впливає як на систему соціального захисту в країні, так і на ринок праці не на користь вразливих груп населення та загалом не сприяє реалізації і захисту трудових прав.

З огляду на викладені міркування, вважаємо за доцільне зберегти баланс рівних прав та можливостей (не поглиблювати гуманітарної кризи) і внести зміни до пункту 2 статті 2 Закону № 2136-IX, залишивши перелік осіб щодо яких не встановлюються випробування при прийнятті на роботу (частина 3 статті 26 КЗпП України). Мета внесення змін – зниження підвищених ризиків порушень прав працівників, можливості зловживання випробувальними строками роботодавцями, допомога у забезпеченні захисту прав працівників під час введення воєнного стану та збереження балансу між потребами держави, роботодавців та інтересами працівника. Такий підхід знаходить підтримку у науковців.

Відповідно до Європейської соціальної хартії (переглянутої) кожна людина має право на захист від бідності та соціального відчуження (стаття 30), держава гарантує та забезпечує рівні можливості у вирішенні питань щодо працевлаштування (стаття 20). У разі необхідності (а саме такою і є нагальна потреба за умов воєнного стану) ці заходи можна переглядати для надання ефективного доступу до роботи з метою їхнього коригування [5]. Отже, наші міркування з приводу зазначеного корелюються з принципами та правами Хартії.

Зрештою, під час воєнного стану, враховуючи дефіцит робочої сили та з метою оперативного залучення робітників до виконання робіт можливе підписання строкових договорів з новими працівниками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 року № 2136-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
2. Кодекс законів про працю України. Редакція від 24.12.2023, підстава – 3494-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Менів Л. Випробування під час прийняття на роботу: перспективи розвитку. URL : <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/3/21.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).
4. Коваленко О. О. Реформація випробувань при прийнятті на роботу як умови основної форми реалізації права на працю: проблеми свободи волі сторін трудового договору у період режиму воєнного стану. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики*. Збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції. 23 червня 2022 року, Маріупольський державний університет. С. 87–91. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/> (дата звернення: 16.03.2024).
5. Європейська соціальна хартія (переглянута). Страсбург, 3 травня 1996 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 16.03.2024).

УДК 316.3-027.555:355.01

Олександр ЗАГУРСЬКИЙ / Oleksandr ZAGURSKYY

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила» (м. Івано-Франківськ)

Андрій ЛИС / Andrii LYS

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила» (м. Івано-Франківськ)

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Виконання завдань місцевою владою, представниками мешканців, обраних радниками або об'єднаними в організації економічного самоврядування та неурядових організацій, і нарешті постулюючи очікування та бачення розвитку міста самими жителями в безпосередніх контактах з місцевою владою, є результатом та свідченням ефективності політичної комунікації на місцевому рівні.

Аналіз впливу процесів політичної комунікації на активізацію громадянського суспільства на місцевому рівні, свідчить про те, що політична комунікація трактувалася як інструмент передачі інформації сторонами комунікаційного процесу, і одночасно аналіз самих комунікаційних процесів, як джерела громадянських знань, визначення потреб та очікувань окремих учасників публічного дискурсу та можливості формування громадянських установок.

З. Нецький вказує, що «комунікаційний процес, коли суб'єкти (якими можуть бути громадяни, групи людей, організації та суспільства) передають і отримують

інформацію, сигнали та повідомлення, здається не тільки адекватним, але й ідеально відображає комунікаційний процес, який відбувається у сфері політичної комунікації» [1, с. 7].

Громадянське суспільство може існувати лише як самостійна, незалежна від держави організація, заснована на спільних цілях і поглядах індивідів. Громадянське суспільство складається з громадян, які розуміють свої права та обов'язки, поділяють спільні інтереси та цілі та, зрештою, здатні спільно діяти для досягнення своїх цілей.

На думку Б. Барбера, «громадянське суспільство є проміжним місцем між публічною владою та приватним сектором. Тут ми не голосуємо і не тут ми продаємо та купуємо, але ми розмовляємо з сусідами про те, щоб перевезти дітей через дорогу, ми плануємо благодійну акцію для школи, цікавимося чи не могла б наша парафія створити притулок для бездомних, ми організуємо літні спортивні змагання для дітей. Це суспільство формується вільно асоційованими особами та групами, які прагнуть створити спільний ґрунт для дій» [2].

Кількість нових зареєстрованих благодійних та громадських організацій в 2022 році за областями зображено на рис. 1.

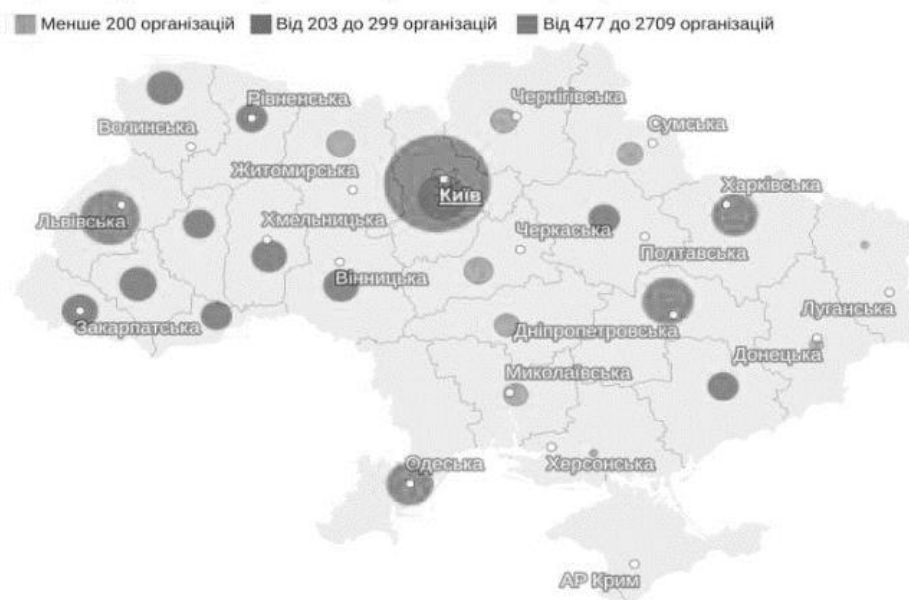

Рис. 1. Кількість нових зареєстрованих благодійних та громадських організацій в 2022 році за областями. Примітка: складено автором за [3].

Важливим елементом розповсюдження громадянської позиції та побудови громадянського суспільства – це розвиток взаємодії в рамках системи місцевого самоврядування. Публічна влада та громадянське суспільство – це інститути, що виступають автономними один від одного, але все ще у зворотному зв'язку. Сучасне громадянське суспільство неефективно функціонує без добре функціонуючої інституційної системи самоврядування.

До того ж, не існує добре функціонуючого місцевого самоврядування без посилення його співпрацею з інститутами громадянського суспільства. Більше того, місцева влада територіально не може належним чином виконувати свої соціальні функції без реалізації принципу субсидіарності.

Частка представників БО/ГО, згодних з висловленнями щодо ролі громадянської активності в Україні під час війни зображена на рис. 2.

Рис. 2. Частка представників БО/ГО, згодних з висловленнями щодо ролі громадянської активності в Україні під час війни. Примітка: складено автором за [3].

«Громадянське суспільство вийшло на новий рівень: воно ніколи не погодиться жити, як раніше. Українці зрозуміли, що за короткий час можна знайти житло для сотень евакуйованих сімей, приготувати велику кількість гарячої їжі, зібрати сотні тисяч гривень на армійське спорядження, знайти це спорядження і доставити на передову. Тому в майбутньому вони однаково зможуть впливати на всі сфери місцевого та національного життя» [4].

Таким чином, було б зовсім трагічно, якби Україна не мала сильного громадянського суспільства, яке після демократичних революцій намагалося побудувати правову державу та сьогодні відстоює національну ідентичність та незалежність в умовах російської агресії. В принципі це неможливо. Тому можновладцям не варто так стримано і неохоче ставитися до механізмів прямої демократії, оскільки недостатня участь громадян у суспільних справах перешкоджає формуванню громадянського суспільства. Без цієї складової демократія рано чи пізно перетвориться на партійну олігархію і може призвести до втрати держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Nęcki Z. Funkcje komunikacji społecznej. W zbiorze: Funkcje komunikacji społecznej pod red. K i J Wódcz, Dąbrowa Górnicza, 2003. 300 s.
2. Barber B. R. Dżihad kontra McŚwiat, Warszawa, 2001. 400 s.
3. Громадянське суспільство України в умовах війни-2022 – звіт за результатами дослідження. URL : <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12447-gromadyanske-suspilstvo-ukrajini-v-umovakh-vijni-2022-zvit-za-rezultatami-doslidzhennya>. (дата звернення: 03.03.2024).
4. Очеретяна М. Спільноти війни. Як громадянське суспільство відстояло Україну. URL : https://lb.ua/news/2023/03/30/550475_spilnoti_viyni_yak_gromadyanske.html (дата звернення: 03.03.2024).

Юрій ЗАЙКА / Yurii ZAIKA

*доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України (м. Київ)*

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ АБО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією із засад приватного права є непорушність права приватної власності. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосовано тільки як виняток по мотивах суспільної необхідності, на підставі та в порядку, встановленому законом, і за умови попередньої і повної компенсації їх вартості. Випадками припинення права власності може бути і передача, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Відкрита військова агресія проти нашої держави не може не впливати на розвиток вітчизняної цивілістичної доктрини та перегляд правового регулювання окремих цивільно-правових інститутів [1, с. 99].

У ч. 6 ст. 16 Закону «Про правовий режим надзвичайного стану» серед заходів, які можуть запроваджуватися інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням або кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей на період надзвичайного стану зазначено і примусове відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб.

Проте вилучення майна навіть в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану не повинно спричинити негативні наслідки для життя чи здоров'я власника майна або членів його родини.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності в умовах воєнного стану (реквізиція) повинно проводитись із урахуванням необхідності балансу інтересів людини, суспільства і держави [2, с. 100].

Врегулювання правовідносин, пов'язаних із відшкодуванням державою вартості майна, яке може бути примусово відчужене у власника в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, а також механізм, як попереднього, так і наступного повного відшкодування його вартості визначає Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. [3].

У доктрині цивільного права мирних часів передбачалося, що у разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно, одночасно вона зобов'язується повернути грошову суму або річ, яка була нею одержана у зв'язку з реквізицією, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна [4, с. 319]. Звичайно, що в сучасних умовах про виплату компенсації за час користування майном вже не йдеться.

Необхідно розмежовувати порядок визначення вартості майна, що підлягає примусовому відчуженню в різних правових режимах. Так, якщо при введенні правового режиму надзвичайного стану можливо визначити ринкову вартість майна,

то при введенні правового режиму воєнного стану окреме майно може значно знецінюватися у зв'язку із воєнними діями в тій чи іншій місцевості.

Гарантіями забезпечення прав і інтересів власника при примусовому вилученні майна є: перевірка правових підстав примусового припинення права власності, зокрема відповідності оголошеної мети конкретним обставинам справи (інтереси громадської безпеки, невиконання цивільно-правових зобов'язань та ін.); можливість оскарження у встановленому порядку рішень про примусове вилучення майна; оскарження встановленого розміру компенсації за вилучене майно і можливість його повернення за умови його збереженості у натурі.

Оскільки оголошений воєнний стан є підставою для примусового відчуження майна навіть без попереднього відшкодування вартості необхідно провести його оцінку, щоб надалі, за неможливості повернення майна, виплатити відшкодування за нього.

Під час примусового відчуження майна законодавець передбачає складання відповідного двостороннього акту, у якому обов'язково зазначається: особа, яка прийняла рішення, відомості про власника (для фізичних осіб – прізвище, ім'я, по батькові, постійне місце проживання та ідентифікаційний номер), відомості про правовстановлюючі документи на майно і його опис та інші відомості.

Проте за надзвичайних обставин виконати такі законодавчі приписи не завжди є можливим. Якщо йдеться про потребу термінової евакуації поранених, забезпечення боєприпасами, зброєю, переміщення особового складу безпосередньо в зоні військових дій, повинна бути передбачена спрощена процедура вилучення окремих видів майна, зокрема, транспортних засобів.

У разі, якщо після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна, таке повернення здійснюється в судовому порядку, а підставою для повернення майна є рішення суду, яке набрало законної сили.

Законом передбачено позасудовий порядок вилучення майна у власника, проте повернення його за умови збереження, можливе лише на підставі судового рішення, що зумовлює складність захисту прав і інтересів власника при поверненні майна, наданні йому взамін іншого майна і виплаті за нього повного відшкодування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заїка Ю. О. Здійснення цивільних прав громадянами України в умовах воєнного стану. Problems of implementing legal norms under modern challenges : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 88–106.

2. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану : монографія / за ред. : Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт ; упор.–укл. Ю. С. Маршук ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. 336 с.

3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Закон України від 17 травня 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

4. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. Загальні положення. Особисті немайнові права фізичної особи. Право власності та інші речові права. Спадкове право. Право інтелектуальної власності. Загальні положення про зобов'язання і договори. Київ : Алерта, 2014. 510 с.

Олексій ЗАЙЦЕВ / Oleksiy ZAYTSEV

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПІДТРИМКУ ОКУПАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ РЕСПУБЛІКИ ЕСТОНІЯ

Військове вторгнення РФ на територію України пришвидшило прийняття рішень Верховною Радою України щодо встановлення кримінальної відповідальності за нові прояви злочинної поведінки проти основ національної безпеки України. Однією із таких новел є ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». На сьогодні судова практика виявила суттєві проблеми у застосуванні новели, зокрема, складнощі кримінально-правової кваліфікації за ст. 111, 111-1, 111-2, 436-2 КК України [1; 2]. Це зумовило необхідність комплексного дослідження проблеми колабораціонізму, у т.ч. звернення до зарубіжного досвіду.

Зауважимо, що наша держава не єдина, що має негативний досвід окупації своєї території з боку росії. Серед держав, законодавство яких передбачає кримінальну відповідальність за співпрацю з ворогом, звернемо увагу на Естонську Республіку (далі – Естонія).

В радянський період вважалось, що Естонія за власною ініціативою увійшла до складу СРСР у серпні 1940 р. Водночас, вже у Постанові «Про державний статус Естонії», прийнятій 30 березня 1990 р. Верховна Рада Естонської РСР заявила про окупацію Естонської Республіки Радянським Союзом 17 червня 1940 р. [3, с. 243]. У подальшому у 1994 р. парламент Естонії прийняв декларацію, в якій звернувся до держав світу здійснити вплив на РФ з метою примусити її змінити точку зору, згідно з якою Естонська Республіка не була окупована СРСР, а сучасна Естонська Республіка створена через вихід із складу СРСР у 1991 р. [4, с. 195]. У 2018 р. урядовими установами навіть здійснено підрахунок збитків через окупацію [5].

Наведені заклики знайшли свою підтримку у європейських інституціях, зокрема, Європейський парламент у своїх резолюціях [6], як Європейський Суд з прав людини [7] визнають факт радянської окупації Естонії у 1940 р.

Слід визнати, що естонців ніколи не покидала тривога за те, що російські посягання на їх незалежність можуть повторитися, оскільки вони живуть поряд з великим агресивним і непередбачуваним сусідом. Після військового вторгнення РФ до Грузії у 2008 р. естонці швидко зробили свої висновки. Зокрема, 15 жовтня 2009 р. прийнято Закон «Про внесення змін до Кримінального кодексу, Закону про державну службу та Закону про іноземців» [8], яким внесено зміни до Кримінального (Пенітенціарного) кодексу Естонії (Karistusseadustik) [9]. У новій редакції викладено § 231 «Насильницькі дії проти Естонської Республіки», § 232 «Державна зрада», § 233 «Ненасильницькі дії, вчинені іноземцем проти Естонської Республіки» та ін.

Серед статей, якими кодекс доповнено, привертає увагу § 234¹ «Підтримка війни проти Естонської Республіки або її окупації». З об'єктивної сторони злочин полягає у таких діях громадянина Естонської Республіки: 1) вступ до збройних сил ворога; 2) участь у військових діях проти Естонської Республіки або 3) виконання воєнних завдань з метою підтримки воєнних дій проти Естонської Республіки або окупації Естонської Республіки чи 4) керівництво завданнями у цивільній сфері із тією ж

метою. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є час вчинення злочину – під час війни проти Естонської Республіки або окупації Естонії. Злочин карається позбавленням волі на строк від шести до двадцяти років або довічним позбавленням волі. Пізніше, Законом від 19.12.2018 р. § 234¹ доповнений частиною другою – криміналізовані вчинення тих самих дій юридичною особою [10].

У свою чергу, державною зрадою (§ 232) визнається: 1) надання громадянином Естонської Республіки допомоги іноземній державі, іноземній організації, іноземцю або особі, яка діє за завданням іноземної держави, у вчиненні не пов'язаних з насильством дій, спрямованих проти суверенітету та незалежності або територіальної цілісності Естонської Республіки; 2) збирання з метою передачі інформації, що становить державну таємницю, чи є засекреченою зовнішньою інформацією; або 3) її передача іноземній державі, іноземній організації, іноземцю або особі, яка діє за завданням іноземної держави.

Таким чином, можна зробити висновок, що передбачена § 234¹ КК підтримка війни проти Естонії або її окупації, за своєю сутністю, є своєрідним складом колабораційної діяльності. Об'єктивна сторона підтримки війни виражена альтернативними діями, які відомі українському законодавству як перехід на бік ворога під час воєнного стану, і вже тривалий час вважаються державною зрадою.

Підтримка окупації громадянином Естонії є кримінально караною у випадках виконання воєнних завдань або керівництво завданнями у цивільній сфері з метою підтримки воєнних дій проти Естонської Республіки або окупації Естонської республіки. Привертає увага диференціація об'єктивних ознак для визначення караності колабораційної діяльності. Так, воєнні завдання можуть мати різноманітний характер, визначальним є їх скерованість саме на підтримку війни або окупації республіки. Їх суб'єктом визнається будь-який громадянин Естонії. У цивільній ж сфері злочинним визнається виключно керівництво завданнями, які переслідують таку саму мету. Це унеможливило застосування цієї норми до так наз. «рядових» виконавців.

У цілому, зрозуміло, що § 234¹ КК Естонії виконує, перш за все, є превентивна функція. Хоча Естонська Республіка вступила до Північноатлантичного альянсу у березні 2004 р. і отримала гарантії безпеки, але побоювання щодо можливої військової агресії та окупації не зникли. Зокрема, у серії військових ігор, проведених з літа 2014 року по весну 2015 року, американський аналітичний центр RAND Corporation зробив висновок, що після східної України наступними найбільш ймовірними російськими цілями є прибалтійські республіки Естонія, Латвія та Литва. Висновки ігор однозначні: НАТО не може успішно захищати територію своїх найбільш незахищених членів, а максимальний час, який знадобився російським військам для досягнення околиць естонської та/або латвійської столиць, становив 60 годин [11].

Таким чином, криміналізація естонським законодавцем співпраці з ворогом, яка передбачена § 234¹ КК, свідчить як про врахування досвіду радянської окупації у 1940-1990 рр., так і визнання потенційних ризиків повторної агресивної поведінки РФ вже в сучасних умовах, незважаючи на членство Естонії у Північноатлантичного альянсі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зайцев О. В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014–2022 років). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія:*

Право. 2023. Випуск 78: частина 2. С. 174–179.

2. Зайцев О. В. Колаборація з ворогом в освітній сфері і особливості її кваліфікації (аналіз судової практики 2022-2023 рр.). *Кримінальне право України періоду глобальних викликів: від воєнного стану до повоєнного відродження* : матеріали дискус. кримін.-прав. панелі VII Харків. міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 29 верес. 2023 р.); НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2023. С. 86–90.

3. К Союзу Суверенных Народов. Сборник документов КПСС, законодательных актов, деклараций, обращений и президентских указов, посвященных проблеме национально-государственного суверенитета. М., 1991. URL : <http://soveticus5.narod.ru/85/sborn91.htm#p243> (дата звернення: 29.02.2024).

4. Мьяксоо Л., Советская аннексия и государственный континуитет: международно-правовой статус Эстонии, Латвии и Литвы в 1940–1991 гг. и после 1991 г. Исследование конфликта между нормативностью и силой в международном праве. 2005, Tartu : Изд-во Тартуского университета. 400 с.

5. Комиссия при минюсте насчитала более миллиарда евро ущерба за оккупацию Эстонии. 15.10.2018. URL : <https://rus.err.ee/869103/komissija-pri-minjuste-naschitala-bolee-milliarda-evro-uwerba-za-okkupaciju-jestonii> (дата звернення: 29.02.2024).

6. European Parliament resolution on the situation in Estonia URL : https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-6-2007-0218_EN.html (дата звернення: 29.02.2024).

7. Decision as to the Admissibility of Application no. 23052/04 by August KOLK and Application no. 24018/04 by Petr KISLYIY against Estonia 17.01.2006 URL : <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-72404&filename=KOLK%20AND%20KISLYIY%20v.%20ESTONIA.docx&logEvent=False> (дата звернення: 29.02.2024).

8. Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse ja välismaalaste seaduse muutmise seadus. Vastu võetud 15.10.2009 URL : <https://www.riigiteataja.ee/akt/13230387> (дата звернення: 29.02.2024).

9. Karistusseadustik: Vastu võetud 06.06.2001. URL : <https://www.riigiteataja.ee/akt/121052021009?leiaKehtiv> (дата звернення: 31.10.2021). <https://www.riigiteataja.ee/akt/112032015021?leiaKehtiv> (дата звернення: 29.02.2024).

10. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (terrorismivastase võitluse direktiivi ülevõtmine). Vastu võetud 19.12.2018. URL : <https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019012> (дата звернення: 29.02.2024).

11. Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank Wargaming the Defense of the Baltics. Published Jan 29, 2016 by David A. Shlapak, Michael Johnson URL : https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1253.html (дата звернення: 29.02.2024).

УДК 341.32:355.422

Ірина ЗАЙЧЕНКО / Iryna ZAICHENKO

*кандидатка історичних наук, доцентка кафедри міждисциплінарної освіти
Києво-Могиланської школи професійної та неперервної освіти
Національного університету «Києво-Могиланська академія» (м. Київ)*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПРАКТИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасних умовах, коли політичні процеси стають все більш гібридними, глобальна невизначеність і геополітична напруга вимагають використання міждисциплінарних інструментів дослідження збройних конфліктів. У цьому тексті авторка спробувала поєднати політологічний та юридичний підходи для аналізу

збройних конфліктів, зокрема, проаналізувати основні поняття і категорії, які використовуються для оцінки сучасних збройних конфліктів.

Після завершення Другої світової війни, 2022-2023 рр. стали найбільш конфліктними: за даними Uppsala Conflict Data Program, у світі зараз відбувається 183 регіональні та локальні збройні конфлікти [8]. Український збройний конфлікт, як свідчать дані International Crisis Group, обіймає перше місце в Топ-10 сучасних збройних конфліктів поряд із конфліктами в Мозамбіку, Демократичній Республіці Конго, в Секторі Гази (ізраїльсько-палестинський конфлікт), що обумовлено наступними чинниками: тривалість впродовж десяти років (з 2014 р.); ескалація («гаряча фаза») – з 24 лютого 2022 р. – дотепер; кількість загиблих військових (31 тис. осіб – Сили Оборони України і більше 200 тис. російських військових); патова ситуація (ні Україна, ні Росія не можуть перемогти); потенційна ядерна ескалація [6].

Правове визначення категорії «збройний конфлікт» було запропоноване вітчизняним дослідником В. М. Денисовим. Збройний конфлікт – це зіткнення між збройними силами держав усупереч міжнародно-правовій забороні війни як засобу вирішення спорів, при цьому розрізняється збройний конфлікт міжнародного і неміжнародного характеру [4]. Саме за ознакою перетину або не перетину конфліктом державного кордону він може кваліфікуватися як: внутрішній (неміжнародний), що характеризується тривалим протистоянням *в межах території держави* між військовими й незаконними формуваннями, або між двома протиборчими сторонами при відсутності центральної влади уряду, дії яких несуть загрозу основам конституційного ладу країни, правам і свободам громадян тощо; міжнародний збройний конфлікт, який відповідно до норм Міжнародного гуманітарного права може мати наступні форми:

- оголошена або неоголошена війна;
- часткова або повна окупація, навіть без збройного опору;
- збройний конфлікт, в якому народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для реалізації свого права на самовизначення.

Отже, правова наука визначає війну, з одного боку, як стан, у якому держави застосовують одна проти одної усі форми тиску з дотриманням дії законів та звичаїв ведення війни (*jus in bello*) [5, с. 111-112]. Відповідно до Гаазької конвенції 1907 р. основоположна ознака війни полягає у тому, що вона має бути оголошена [1]. Тож у сучасній правовій дискусії зазвичай не звертаються до терміну «війна», і після 1945 р., попри весь масив реальних збройних конфліктів, що відбулися у світі, війну як таку ніхто не оголошував [3].

З іншого боку, за методологією Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, де в основу однієї з типологій покладено критерій кількості жертв, війна – це вид збройного конфлікту, де людські втрати становлять понад 10000 осіб на рік [7].

У політичній науці війна також означає конфлікт між політичними утвореннями (державами, етносами, політичними угрупованнями тощо), що відбувається у формі збройного протиборства, воєнних (бойових) дій між їх збройними силами; регулюється законами та звичаями [5, с. 96].

Таким чином, і з правової, і з політологічної точки зору, відносно України коректними є використання обох категорій: міжнародний збройний конфлікт і війна, що є типом збройного конфлікту. Практично ж неточна правова оцінка, слабка міжнародна реакція і позиція самої України відносно анексії АР Крим та окупації

Росією частин Донецької і Луганської областей в 2014 р., вплинули на формування оцінки цього конфлікту як «громадянської війни», «війни на Сході України», «сепаратистського заколоту», тобто неміжнародного збройного конфлікту. Незважаючи на це, російсько-український збройний конфлікт фактично є глобальним, оскільки обидві сторони мають значні внутрішні та зовнішні ресурси, укладають партнерства, що впливають на безпекову ситуацію та геополітичну картину світу. Цей конфлікт має глибокі історичні корені, національні міфи, ключові фігури та події, навколо яких розгортаються інформаційно-психологічні операції і виробляється інформаційна політика для виправдання насильства. Його наслідки впливають на громадську думку, рівень легітимності влади, можливість кризових явищ у суспільстві і загалом взаємодіють з демографічною та соціокультурною ситуацією на глобальному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Дата підписання: 18.10.1907. Дата набрання чинності для України: 24.08.1991. Гаага, 18 жовтня 1907 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України. Ю. С. Шемчушенка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.
3. Вовк К. Війна, геноцид чи збройний конфлікт: як в підручниках історії напишуть про російське вторгнення? Свідомі, 24.06.2023. URL : <https://svidomi.in.ua/page/viina-henotsyd-chy-zbroinyi-konflikt-iak-v-pidruchnykh-istorii-napyshut-pro-rosiiske-vtorhnennia>
4. Денисов В. М. Війна. Збройний конфлікт міжнародного характеру. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України. Ю. С. Шемчушенка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. С. 293–294.
5. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. : Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.
6. International Crisis Group. URL : <https://www.crisisgroup.org/Stockholm> International Peace Research Institute. URL : <https://www.sipri.org/>
7. Uppsala Conflict Data Program. URL : https://reliefweb.int/report/world/uppsala-conflict-data-program?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw8J6wBhDXARIsAPo7QA9DJeOBGoiP2oLvRjE4FLYy1pKccOZvGy46hEZF5q-Pyo5vUcaT3bkaAgQwEALw_wcB

УДК 323.2:316.3-027.555«364»

Марат ЗАКІРОВ / Marat ZAKIROV

*доктор політичних наук, доцент, завідувач відділу політологічного аналізу
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ)*

ВЛАДА І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ПРАКТИКА ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Українське суспільство протягом останніх десятиліть неодноразово демонструвало приклади самоорганізації і ініціативи щодо протистояння зовнішньому тиску. Кульмінацією громадянського спротиву були події Помаранчевої революції 2004 року і Революції гідності 2013–2014 років, коли найбільш активна частина громадянського суспільства спромоглась ефективно опиратись намірам певних

політичних сил узурпувати владу. На початку гібридної агресії Російської Федерації в Луганській і Донецькій областях активна позиція громадян України сприяла створенню добровольчих загонів, які протистояли російським диверсантам, найманцям, колаборантам, а потім і регулярним військовим формуванням РФ, що намагалися захопити міста на Сході України. Паралельно з цим розгортався громадський рух, спрямований на підтримку і забезпечення військових, вирішення питань із розміщенням переселенців, пошуком і розподіленням гуманітарної допомоги тощо. Важливою ознакою зрілості громадянського суспільства стала швидка самоорганізація волонтерського руху, створення об'єднань, які суттєво підвищували ефективність роботи волонтерів.

Широкомасштабне вторгнення військ Російської Федерації у лютому 2022 року не лише згуртувало суспільство, але і підвищило рівень довіри до влади. Зокрема, за даними відкритих джерел КМІС повідомляв, що перед вторгненням довіра громадян до президента України В. Зеленського складала 37 %, а у травні 2022 року досягла вже 90 %. Рішуча позиція президента, активна робота урядової команди, професійні і ефективні дії військового керівництва стали великим сюрпризом і несподіванкою для агресора. Масовий приплив добровольців у збройні сили, активне формування підрозділів територіальної оборони, численні приклади протидії громадян загарбникам на шляху просування російських військ допомогли зупинити ворога.

У перші часи і дні було організовано евакуацію населення із зони ведення бойових дій. Зокрема, вже 24 лютого 2022 року з Маріуполя до Дніпра було відправлено два поїзди о 13:14 та о 16:18. [1]. За даними Human Rights Watch, у перший тиждень повномасштабної війни Маріуполь покинули близько 100–120 тисяч людей. Українські залізничники провели унікальну у світовій історії масову евакуацію громадян. Від початку повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну евакуаційні потяги здійснили понад 6 тис. рейсів. Вокзали відправляли та приймали по 100 000 людей. Всі потяги стали евакуаційними. Проїзд – безкоштовним. З початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну евакуаційними поїздами Укрзалізниці було перевезено 4,1 млн громадян. Зокрема, 1 млн дітей та 120 тис. домашніх тварин. [2]. До організації евакуації долучилися і волонтери, які на власному транспорті, іноді під вогнем вивозили людей із Ірпеня, Сум, Херсона, Чернігова і багатьох інших місць.

У відповідь на масове й екстрене переміщення мас людей українська влада використала сучасні інформаційні технології з метою оперативного реагування на виклики воєнного часу у сфері відносин «громадянин-держава». Зокрема, унікальним є прирівнювання на законодавчому рівні цифрових документів громадян України («Документ») до звичайних під час дії воєнного стану. Єдиний портал державних послуг «Дія» розширив спектр надання послуг для громадян України. Найнеобхідніші функції доповнили наступні можливості: допомога для ВПО; «Підтримка – можливість отримати допомогу від держави, від міжнародних організацій; подання повідомлення про пошкодження або знищення нерухомості; допомога армії в рамках ініціативи Президента України В. Зеленського United24; «Ворог – повідомлення ЗСУ про ворожу техніку або окупантів; для підприємців послуга – «Декларація, документ, який на час воєнного стану замінює 374 види дозвільних документів; запуск віртуального центру Дія.Бізнес – інноваційний формат гарячої лінії щодо працевлаштування, підприємництва та тимчасової реєстрації в країнах ЄС [3, с. 325].

Єдиний портал державних послуг «Дія» продовжує розвиватися надалі й навіть стає частиною активної оборони країни. Зокрема, авторизація у розробленому одеською волонтерською групою «Технарі» застосунку для смартфонів «ППО»

відбувається саме через «Дію», а розробка застосунку була узгоджені з оперативним командуванням «Південь».

Важливим кроком у подальшому спрощенні взаємовідносин держави і громадян стала можливість оформлення пенсії онлайн як в Україні, так і для осіб, які перебувають за кордоном, що набуло особливої актуальності в умовах масової міграції і тривалого перебування за кордоном осіб старших вікових груп.

Разом з тим, від початку широкомасштабного вторгнення військ РФ, значно зросла і активність громадянського суспільства. Зокрема, громадянські неурядові організації і волонтери реалізують масштабні проекти. Зокрема: «Детектор медіа» створив «Дошку ганьби», де ведеться облік компаній, які залишилися працювати в Росії після початку агресії в Україні та розповсюджують дезінформацію; Фонд «Відважні» зібрав понад 2000 волонтерів для розчищення завалів і відновлення понад 130 соціальних об'єктів; Громадське об'єднання «Освіторія» відновило навчання в 46 школах, які постраждали від війни. Продовжують активно працювати і неурядові організації, що були створені після Революції Гідності з метою координації зусиль і взаємодії з державними інституціями. Зокрема, Реанімаційний Пакет Реформ – коаліція громадських організацій та експертів, створена з метою вироблення консолідованої позиції щодо необхідних реформ та їх належного впровадження. Наразі до нього входять 26 громадських організацій [4].

Активно працюють волонтерські організації у сфері OSINT-аналітики. Волонтери *InformNapalm* оперативно фіксують найбільш резонансні злочини російських військ в Україні і оприлюднюють результати своїх досліджень, розкриваючи прізвища і особисті дані воєнних злочинців. Розслідування волонтерських організацій та інтернет-видань *InformNapalm*, *Molfar*, *Bellingcat* та інших доповнюють доказову базу для проведення державними органами України ефективного досудового слідства і справедливого покарання злочинців.

Завдяки роботі волонтерських організацій значно спростився механізм пошуку необхідної інформації, а відповідно і доступ до допомоги. Наприклад, Українська Волонтерська Служба спільно із *SoftServe* вже у перші дні повномасштабного вторгнення запустила *Паляницю.Інфо* – ресурс, на якому організації можуть запропонувати свої послуги безоплатної допомоги, а українці, які цього потребують, скористатися ними. Вдалим логістичним інструментом стала розробка черкаськими ІТ-фахівці «ВолонтерВантаж Бот», за допомогою якого члени волонтерських центрів можуть шукати водіїв для доставки гуманітарних вантажів як в Україні, так і за кордоном.

Активна позиція громадян України у сфері комунікації стало важливим чинником оперативного інформування світової спільноти і важливим фактором зміцнення обороноздатності країни. Висвітлення у ЗМІ та соціальних мережах злочинів російських військ, трансляції з місця подій, оприлюднення фото- і відеоматеріалів, розповіді очевидців і учасників подій, історії полонених і біженців разом складають емоційне тло флешмобів, демонстрацій, різноманітних мистецьких заходів, що відбуваються в різних країнах світу

Саме завдяки активному інформуванню світу громадські діячі і волонтерські організації успішно використовують такий інструмент як фандрейзинг, який являє собою публічний процес збору коштів. Дослідники серед найбільш успішних недержавних фандейзерів називають Благодійний Фонд «*Razom*», Ініціатива Міли Куніс і Ештона Катчера та Благодійний Фонд «Повернись живим». Ці та інші фонди

за час повномасштабного вторгнення зібрали мільярди доларів допомоги від донорів з усього світу [5, с. 23–25].

Збереження вже досягнутого рівня і подальший розвиток ефективної взаємодії держави і громадянського суспільства, на думку фахівців у галузі права, потребує прийняття уніфікованого Закону України «Про неурядові громадські організації», який би врегулював правовий статус і діяльність національних та іноземних громадських організацій. Також слід розглянути можливість доповнення Конституції України окремим розділом «Громадянське суспільство», в якому повинні бути закріплені норми, які б визначали поняття громадянського суспільства, суб'єктів громадянського суспільства, закріплювали б принципи взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади тощо [6, с. 176–177].

Отже, неурядові громадські об'єднання і влада України продемонстрували ефективність злагодженої роботи, відбулася інституціоналізація волонтерського руху, створено підґрунтя для подальшого правового регулювання набутого досвіду взаємодії держави і громадянського суспільства

ЛІТЕРАТУРА:

1. Об 01:00 Укрзалізниця надсилає додатковий склад з Маріуполя до Львова URL : t.me/mariupolrada/8473 (дата звернення: 26.03.2024).
2. Потяг надії: залізниця в час війни. *Rail.insider*. URL : <https://www.railinsider.com.ua/potyag-nadii-zalznitsya-v-chas-viyni/> (дата звернення: 26.03.2024).
3. Руднева А., Мальована Ю. Імідж України в умовах сучасних інформаційний процесів: цифрової трансформації та становлення електронного урядування. *Вісн. Львів. нац. у-ту. Серія: філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 41. С. 320–327. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.42>
4. Mygal M. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни: рекомендації для міжнародних партнерів. *Інститут аналітики та адвокації*. URL : <https://iaa.org.ua/articles/civil-society-development-in-times-of-war-recommendations-for-international-partners/> (дата звернення: 23.03.2024).
5. Закіров М. Деякі аспекти подієвої комунікації в інформаційному суспільстві в умовах війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 18–34. DOI : <https://doi.org/10.15407/np.67.018>
6. Ковальчук С., Пивовар М. Напрямки реформування громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах війни в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 173–178. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.32>

УДК 342.7-058.65:314.151.3

Світлана ЗАКІРОВА / Svitlana ZAKIROVA

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу обслуговування інформаційними ресурсами
Національної юридичної бібліотеки
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ)*

СУСПІЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАПИТ ЩОДО ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Початок широкомасштабної російської агресії проти України 24 лютого 2022 р. спричинив найбільшу в історії України хвилю вимушеного переміщення українських

громадян. Станом на кінець 2023 року в Україні тільки офіційно було зареєстровано 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб, а реальні цифри можуть бути значно більшими. За інформацією ООН, через повномасштабне вторгнення РФ в Україну близько 6,3 мільйона українців були змушені виїхати за кордон. Пік вимушеного переміщення припав на літні місяці 2022 р., утім через продовження війни і агресивне руйнування країною-терористом великої кількості населених пунктів у різних областях України говорити про стабілізацію процесу вимушеного переселення є передчасним.

Відповідно до Закону України «Про інформацію» предметом суспільного інтересу може виступати інформація, яка забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків громадян або свідчить про можливість порушення прав людини. Проблема забезпечення прав українців, які внаслідок військової російської агресії були вимушені покинути власні домівки, та шляхи її розв'язання увійшли до категорії суспільно важливої інформації, що потребує у тому числі й активної репрезентації громадськості на різних рівнях. Суспільний запит на інформацію стосовно вимушеного переселення посилюється тим, що відсутність інформації ставить під сумнів доцільність навіть правильних і виправданих дій з боку держави, а туманність перспектив породжує невпевненість громадян у необхідності прийняття вкрай важкого рішення про переїзд до більш безпечних місць перебування.

Перші інформаційні проекти щодо підтримки ВПО, які відповідали на запит суспільства, (наприклад, Донбас SOS і КримSOS) були засновані громадськими організаціями і з'явилися після захоплення РФ частини територій Донецької і Луганської областей та окупації Криму у 2014 р. Їх робота, зважаючи на нечисельність відповідних ресурсів, була надзвичайно важливою, оскільки містила різноманітну інформацію про проблеми ВПО і можливості їх вирішення. Фахівці на веб-ресурсах проводили консультації з різних питань, роз'яснювали особливості нормативно-правових документів, розміщували приклади заяв до офіційних органів влади, навіть рекомендували найкращі шляхи виїзду із небезпечних місць.

Держава створила спеціальний орган – Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України – лише у квітні 2016 р., і загалом високопродуктивною його комунікаційну роботу з суспільством щодо реагування на інформаційний запит про ситуацію з ВПО назвати складно.

Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. актуалізувало проблему утікачів від війни, частково змістивши інформаційні акценти з внутрішньо переміщених осіб на українських біженців за кордон. Такий стан речей має об'єктивне пояснення, оскільки значна частина українців у пошуках безпеки виїхали саме за межі України, чого не спостерігалось у процесах вимушеного переміщення у 2014-2022 роках. Репрезентація громадськості аналізу ситуації щодо українських біженців і переселенців знову отримала потужний інформаційний запит у суспільстві, оскільки відсутність кваліфіковано підготовленої, верифікованої інформації стрімко заповнюється в комунікаційному просторі різноманітними чутками і домислами. Наслідком браку точної і правдивої інформації стає неадекватна оцінка суспільством подій і явищ, формування невиправданих (завищених чи занижених) очікувань.

Поява «нової-старої» суспільно важливої теми спричинила необхідність адекватного реагування на неї з боку державних інституцій, місцевих органів влади, міжнародних організацій і громадських організацій. Відповіддю на суспільний інформаційний запит стала активна інформаційна робота з боку практично усіх суб'єктів формування громадської думки, значно якісніша за формою і змістом порівняно з ситуацією до 24 лютого 2024 р.

Органами державної влади створено ряд спеціальних ресурсів на своїх офіційних порталах (наприклад, «Інтерактивна карта світу» на порталі МЗС України). Відмінністю цих ресурсів є офіційний характер інформації, наявність реєстру інстанцій, до яких можуть звернутися за допомогою українці.

Суттєво активізували роботу й інформаційні ресурси міжнародних організацій (зокрема, УВКБ ООН, МОМ). Особливістю роботи МОМ в Україні стало проведення регулярних досліджень з використанням інструментарію Матриці відстеження переміщення і презентація спеціальних звітів про рівень переміщення і пріоритетні потреби різних категорій вимушено переміщених українських громадян. За період 03.2022 р.-03.2024 р. на сайті МОМ оприлюднено 52 системні звіти про внутрішнє переселення і повернення українських громадян на рівні держави, макрорегіонів, областей, районів і громад України [1]. Висока інформативність документів МОМ певним чином пом'якшила проблему браку системного представлення офіційних статистичних і аналітичних матеріалів щодо ВПО та їх потреб, особливо у перші місяці повномасштабного російського вторгнення в Україну.

Сторінки зі спеціальною інформацією для ВПО з'явилися практично на всіх сайтах органів місцевої влади України. Такі ресурси частіше за все розміщують офіційну інформацію для ВПО, надають роз'яснення і коментарі фахівців місцевих органів соціального захисту, презентують статистику щодо переселенців у своїх громадах, повідомляють про можливості отримання гуманітарної допомоги, проводять інформаційні кампанії для переміщених осіб.

Як і у 2014 р. активно відреагували на суспільний інформаційний запит щодо проблем вимушеного переміщення громадські організації. Наприклад, відкрита ще у січні 2021 р. з метою об'єднання ВПО, членів приймаючих громад, уряду та ЗМІ для сприяння інтеграції ВПО, надання всебічної підтримки для розробки місцевих та національних планів інтеграції ВПО програма «Єднання заради дії» посилила свою роботу і натеper реалізується у 25 громадах 15 областей України [2]. Особливістю даного проєкту є зусилля з організації соціальної адаптації переселенців у нові приймаючі громади. Ресурс представляє інформацію про реалізацію проєктів соціальної згуртованості, місцевих програм інтеграції ВПО, практики створення спеціальних Рад ВПО, розміщує організаційні документи і методичні посібники для переселенців і територіальних громад.

Громадськими організаціями проводяться власні дослідження ситуації з вимушеним переміщенням в Україні, результати яких містять як інформацію про узагальнений соціальний портрет ВПО, їх потреби, так і практичні рекомендації для органів влади, громадськості і самих переселенців. Наприклад, ГО «Європейський діалог» після 24 лютого 2022 р. у межах проєкту «Партнерство між громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування в інтеграції та адаптації ВПО у територіальні громади Львівської області» за результатами своєї роботи оприлюднено ряд матеріалів: «Дослідження громадської активності та ініціативності ВПО у громадах західної частини України», «Дотримання соціально-економічних прав ВПО на Львівщині: висновки та рекомендації», «Аналітичний звіт щодо зацікавлених сторін (картування), що здійснюють підтримку ВПО у соціально-економічній сфері у Львівській області» [3].

Натомість створення достатньої кількості спеціальних інформаційних ресурсів не завжди є вирішенням проблеми браку інформації, оскільки обмеження доступу до них може викликати відсутність зв'язку або стан людини. Попри представленість в інфопросторі практичних матеріалів для ВПО, за даними Української Гельсінської

спілки з прав людини більшість питань, з якими ВПО звертаються до юристів УГСПЛ стосуються проблем соціального захисту і забезпечення: затримки, призначення/отримання соціальних виплат, пенсій, надання соціального житла тощо [4]. Тож існування приймалень при органах влади і громадських організаціях, де відбувається особисте спілкування і консультації фахівців з приводу вирішення проблем переселенців, залишається актуальною формою інформаційно-комунікаційної роботи.

Отже, зважаючи на реалії повномасштабної війни рф проти України, варто зазначити, що ситуація з вимушеним переселенням у нашій державі буде зберігати свою актуальність ще певний час. Відтак інформація щодо стану і ступеню вирішення проблем українських вимушених переселенців продовжуватиме мати важливий характер, що підтримуватиме на високому рівні суспільний інтерес до неї. Так само важливою має залишатися і комунікаційна робота з переселенцями, не втрачаючи високого рівня напрацювань у цій сфері, якого досягнуто з лютого 2022 р. Адже незадовільний рівень реагування на інформаційний запит суспільства щодо проблем вимушеного переміщення може породжувати різного роду страхи, викликати додаткові побоювання під час запровадження обов'язкової евакуації з районів ведення активних бойових дій, спричиняти перешкоди для соціальної адаптації переселенців і біженців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ukraine. DTM Global Support. International Organization for Migration. URL : <https://dtm.iom.int/es/ukraine>
2. Єднання заради дії. URL : <https://yednanniazaradydii.org.ua/>
3. Дослідження громадської активності та ініціативності ВПО у громадах західної частини України. Громадська організація «Європейський діалог». 13.02.2024. URL : <http://dialog.lviv.ua/doslidzhennya-gromadskoyi-aktivnosti-ta-initsiativnosti-vpo-u-gromadah-zahidnoyi-chastini-ukrayini/>
4. З якими запитамі звертаються ВПО до юристів: аналітична довідка. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 02.02.2023. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/z-iakymy-zapytamy-zvertaiutsia-vpo-do-iurystiv-analitychna-dovidka/>

УДК 342.34:316.3-027.555«364»

Наталія ІВАНОВА / Nataliia IVANOVA

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри політичних технологій

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (м. Київ)

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ЯК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА РОЗКРИТТЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Громадянське суспільство формальне і реальне давно існує в Україні та активно виявляє себе під час повномасштабної війни. Саме воно започаткувало різноманітні волонтерські проекти, виявило здатність до довгострокових ініціатив, націлене грати «в довгу». 81 % організацій громадянського суспільства, створених на початку війни,

працюють і сьогодні. Ініціативи з перших днів повномасштабної війни мали надзвичайно широкий спектр діяльності і намагались закрити якнайбільше запитів ЗСУ і пересічних громадян: збирали і збирають кошти на зброю та амуніцію для військових, знаходять потрібну техніку і відправляють на фронт, допомагають переселенцям з житлом і засобами існування, дбають про психологічну підтримку військових і евакуйованих родин, роблять ще багато потрібних справ. Громадяни України висловлюють найвищий рівень довіри армії, громадським і волонтерським організаціям, що забезпечує консолідацію суспільства. Громадянське суспільство давало можливість органам влади перелаштуватись на роботу в новій реальності, підтримало державу в найкритичніші моменти.

Важливі не тільки наслідки, а і мотиви діяльності цих організацій. Вони в Україні демонструють моральне здоров'я, моральну цілісність української політичної нації. Цінність громадянського суспільства для України в тому, що представлені в ньому групи об'єднані спільними інтересами, цілями, установками, цінностями, що передбачає солідарність і згуртованість її членів при реалізації спільних, об'єднуючих цілей та інтересів. Українці сьогодні переконливо демонструють, що позбавляються комплексу безпорадної дитини. Коли суспільство активізується, влада неодмінно реагує. Випадок з воєнкомом-хабарником в Одесі, мітинги щодо витрат з місцевих бюджетів на ЗСУ, а не на стадіони і бруківку під час повномасштабної війни.

Громадянське суспільство в Україні сьогодні здатне формувати завдання перед владою. Його представники проявляють вміння розуміти складну ситуацію інколи краще, ніж певні державні службовці, креативно мислити, використовують досвід своєї попередньої роботи, швидко вчаться. Особливо під час повномасштабної війни механізми самоорганізації означають досягнення і успіхи народу, його здатність концентруватись на вирішенні найбільш важливих проблем. Держава має ставитись до цього з повагою, сприяти розвитку ініціатив та зусиль громадян, не перешкоджати їхній реалізації.

Суспільство – це перш за все союз особистостей, без останніх воно позбавлене будь-якого сенсу. Якість суспільства залежить від якості особистостей з яких воно складається, саме вони накладають відбиток своєї волі, своїх прагнень, моральних орієнтирів на форми суспільного життя. Громадянське суспільство в екстремальних умовах створює підґрунтя для прояву творчих можливостей кожного індивіда і всіх соціальних груп. Важливою є роль людини і групи, молоді, інтелігенції, пенсіонерів. Безперечно, домінантою громадянського суспільства є окрема особа. Саме вона конструює різноманітні інститути, організації, групи. Нам потрібні громадяни, які вірять у свою здатність вирішувати великі і малі справи у суспільстві, їм не чужі суспільні проблеми і вони зорієнтовані на громадські справи. Індивідуалізм та конкурентність в їхній діяльності поєднуються з відносинами взаємної довіри та співпраці, здатністю йти на обґрунтовані компроміси, поміркованістю, толерантністю. Громадянське суспільство – це самостійна громадська активність свідомих особистостей, примноження людського та соціального капіталу і народного ентузіазму ідейно вмотивованих, орієнтованих на задоволення потреб суспільства і особистий успіх суб'єктів. Вони проявляють здатність розуміти складну ситуацію, ставити діагноз відносно того, що відбувається, креативно мислити і вирішувати проблеми, використовувати досвід своєї попередньої діяльності, швидко вчаться, розкривають прихований в собі потенціал, набувають нових знань і досвіду.

Як вважає український соціолог Є. Головаха, в Україні формувалася дуже важливий інституціональний резерв у вигляді соціально активних людей, які були

готові включитись у суспільне життя. Саме війна їх в це життя включила, і цей інституціональний резерв може забезпечити успіх модернізації і повноцінної європейської інтеграції України. Тому готовність до реального демократичного транзиту набагато вища, ніж була до війни. Але не можна забувати про інший важливий аспект. Чому держава виявилась не готовою вирішувати нагальні суспільні проблеми? Чому державні чиновники не проявили себе як активні, креативні менеджери у вирішенні суспільних справ, під час повномасштабної війни, розв'язаною росією проти України. А подекуди проявляли бездіяльність і безвідповідальність, та ще і перешкоджали діяльності громадянського суспільства. Організації громадянського суспільства брали на себе ініціативу, а бюрократи, забуваючи про те, що держава – це не бізнес, а сервіс (слова Кондолізи Райс), не працювали на повну, відпочивали на дорогих курортах, прикривали «батальйон Монако», і цю ініціативу не підхоплювали. Державним чиновникам часто не болять те, що відбувається у суспільстві. Вони в Україні в значній мірі залежать не від суспільства, а від вище стоячого начальства. Це дозволяє їм проявляти байдужість, відсутність ініціативи, непрофесіоналізм та безвідповідальність. А під час повномасштабної війни кожне не розв'язане питання – це життя людей і майбутнє країни. Нам потрібне громадянське суспільство, бо воно змушує чиновників триматись у формі, а державу – активно діяти. Громадянське суспільство сприяє більш швидкій реакції державних органів влади, допомагає створювати Україну без непрофесійних чиновників, без корупції, з налагодженою комунікацією між владою і народом. Самі громадяни змушують владу рахуватись з головним ресурсом України – життям її громадян.

Громадянське суспільство сьогодні – це в значній мірі наш інтелектуальний потенціал, підґрунтя для формування еліти і лідерів критично мислячого народу. Саме громадянське суспільство може навчити народ обирати не тих, хто захищає інтереси олігархів і чиновників, а тих, хто здатен захищати народ, воно здатне займатись формуванням критично мислячих людей, формувати відповідну моральність і відповідальність українців. У функціонуванні громадянського суспільства в Україні сьогодні є проблеми. Частина організацій носить формальний характер, деякі волонтери просто збагачуються, приховуючи цілі своєї справжньої діяльності (скандали з організацією «Шлях» і деякими іншими). Актуальною є боротьба із сурогатними формами громадянського суспільства – злочинністю і корупцією. Попри це громадянське суспільство в Україні сьогодні робить все можливе і неможливе для держави, для людей, для перемоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зміна політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керів. наук. ред.) та інші. Київ : ІРіЕнД ім. І. Ф. Курбаса НАН України, 2021. 416 с.
2. Головаха Є. Як змінились українці і що до цих пір не можуть пояснити вчені. Інтерв'ю з Є. Головахою, А. Гужви. 12.02.24. URL : <https://un-sci.com>
3. Політичний процес в незалежній Україні: підсумки і проблеми : монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : ІРіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с.

Анна КАРНАУХ / Anna KARNAUKH

*кандидат політичних наук, доцент,
заступник директора з наукової роботи та міжнародної діяльності
Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри політичних наук*

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Комунікація притаманна всім сферам суспільства – економічній, політичній, правовій, культурній, соціальній тощо.

Термін «комунікація» в сучасному значенні вперше запропонував Н. Вінер у 1943 році. Комунікація – це процес спілкування і передачі інформації між людьми або їх групами у вигляді усних і письмових повідомлень, мови рухів тіла і параметрів мови. Під комунікацією в широкому сенсі розуміють спілкування, передачу інформації від людини до людини. В свою чергу, інформація – зафіксовані у документованій формі або публічно виголошені відомості про події та явища в суспільстві, державі, які людина сприймає безпосередньо за допомогою власних органів чуття чи спеціальних пристроїв в процесі використання різних каналів комунікації, включно із засобами масової інформації, текстовими, вербальними повідомленнями.

Інформацію можна розглядати і як абстрактне поняття, що має різні значення залежно від контексту. Зокрема, крім терміна «інформація» на практиці вживають й інші споріднені з ним поняття – «дані», «відомості», «повідомлення», «знання», тому набув поширення спрощений підхід до використання цього терміна, згідно з яким інформацію розглядають як будь-яке повідомлення, відомості, факт, сукупність даних, знання [1].

Політична комунікація – це процес, що охоплює політичну сферу життя людини, посередництвом якого відбувається спілкування між органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями і рухами, посадовими особами, виборцями, населенням.

Під політичною комунікацією розуміють процес передачі, обміну політичною інформацією, який структурує політичну діяльність та надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з урахуванням їхніх потреб та інтересів [2, с. 162]

Витоки сучасних уявлень щодо розуміння політичних комунікацій сягають своїм корінням до античних часів, коли ще Аристотель звернув увагу на комунікації, які відігравали важливу роль у політичній діяльності і які він розглядав як процес «спілкування», спрямований на досягнення вищого «суспільного блага» [3].

Серед вчених, які в свою чергу доповнювали й розвивали вивчення ідей у галузі політичної комунікації, можна назвати Г. Лассуелла, Шеннона-Уівера, Ж.-М. Котре, Л. С. Саністебана; вітчизняних вчених – В. Бебика, С. Денисюк, О. Картунова, М. Остапенко та інших.

На думку Ж.-М. Котре, роль комунікації в політичному житті суспільства можна порівняти зі значенням кровообігу для організму людини [4, с. 158].

Слід зазначити, що політична комунікація традиційно ототожнюється з великими масами, і відповідно, пов'язана з масовою комунікацією. Масова комунікація – систематичне розповсюдження спеціально підготовлених повідомлень із застосуванням технічних засобів тиражування інформації (радіо, телебачення, преса, відео-, звукозаписи тощо), які мають соціальне значення і використовуються з метою впливу на установки, поведінку, думки й оцінки людей.

Політична комунікація, як передача смислів є безперервним процесом, якому притаманні такі функції: *інформативна* – передача істинних або хибних даних; *інтерактивна* – спонукальна форма взаємодії між людьми, у тому числі, переконання, узгодження тощо; *перцептивна* – сприйнятлива щодо розуміння один одного та знаходження порозуміння; *експресивна* – збуджувальна або мінлива щодо характеру емоційних переживань [5].

Зосередимо увагу на соціальних функціях масової комунікації, які є ключовими при розгляді проблем публік рилейшнз, реклами, пропаганди та ін. Серед яких, *інформаційна функція* є основною функцією, оскільки на організації й управлінні потоками інформації побудовані публік рилейшнз (PR), реклама тощо; *соціалізуюча* – пов'язана із соціальним вихованням членів суспільства, формуванням або зміною інтенсивності і спрямованості соціальних настанов, цінностей та ціннісних орієнтацій аудиторії, з якою здійснюється комунікація; *організаційно-поведінська функція* – пов'язана з ініціюванням або припиненням певних дій масової аудиторії, з нею можна поєднати тактичний PR (політична, виборча або рекламна кампанія); *емоційна функція* – полягає в регулюванні емоційного рівня аудиторії, стимулюванні її емоційних реакцій; *комунікаційна функція* – пов'язана з регулюванням зв'язків між різними індивідами або сегментами аудиторії [6].

Значення політичної комунікації важко переоцінити, адже вона має підтримувати цілісність суспільства, зокрема забезпечувати постійний зв'язок між владними структурами, політичними партіями, громадськими організаціями, об'єднаннями, лобістськими угрупованнями, засобами масової інформації і громадянами з приводу актуальних проблем громадсько-політичного і соціально-економічного життя.

Для аналізу політичної комунікації можна використати структуру інформаційно-комунікаційних процесів, автором якої є Дж. Томсон. Вчений пропонує виділяти такі рівні: *семантичний* (використання знаково-мовних форм, за допомогою яких може відбутися чи не відбутися процес комунікації при взаємному обміні інформацією), *технічний* (використання технічних засобів) та *інфлуентальний* (ступінь впливу інформації на свідомість людини).

Семантичний рівень розкриває залежність процесів передачі інформації і виникнення комунікації між суб'єктами від вживаних знаково-мовних форм. Тобто, до уваги береться здатність використаних мовних засобів (знаків, символів, зображень) зберігати (чи перешкоджати збереженню) сенс і значення переданих сигналів і повідомлень та забезпечити їх адекватну інтерпретацію реципієнтами. У цьому сенсі враховуються як вербальні (словесні), так і невербальні (жести, міміка, рух тіла, діапазон мови, сміх, мова етикету, тощо) засоби передачі інформації [7].

Важливу роль при здійсненні комунікаційних стосунків в політиці відіграють технічні засоби, що знаходяться у розпорядженні суб'єктів, що дозволяє говорити про технічний рівень інформаційно-комунікаційних процесів. Значення і роль технічних інструментів комунікації визначається тим, наскільки вони здатні своєчасно і в потрібне місце передати повідомлення. Саме ЗМІ створюються для суспільства

картину світу, що робить їх головним інструментом політичного управління суспільною свідомістю. В світі постійно відбувається велика кількість подій, але суспільно значимими подіями вони стають тільки за допомогою ЗМІ, які самі визначають що є важливим, а що ні.

Інфлуентальний рівень інформаційно-комунікативної діяльності розкриває міру впливу інформації на людську свідомість. По суті справи на цьому структурному рівні визначаються джерела, передумови і чинники ефективності політичних міфів, ідей і уявлень, що функціонують на інформаційному ринку. Для підвищення ефективності своєї діяльності в цьому напрямі політичні суб'єкти повинні керуватися міркуваннями адресності подання інформації, враховувати особливості аудиторії, яка сприймає те чи інше повідомлення. Формульовані гасла, заклики повинні відповідати умовам соціального середовища, орієнтуватися на традиції, що діють в груповій і масовій свідомості, звичаї, домінуючі стереотипи та звички [7].

Підсумовуючи, слід зазначити, що характер політичної комунікації в суспільстві, рівень її розвитку визначаються рівнем загальної та політичної культури суспільства. Процес політичної комунікації є безперервним, проте його активізація спостерігається у виборчий період, коли застосовуються найрізноманітніші шляхи впливу на електорат з метою завоювання його прихильності; політична комунікація здійснюється через ЗМІ, політично організовані утворення і неформальні канали.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українська бібліотечна енциклопедія. URL : <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
2. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Генеза, 1997. 395 с.
3. Aristotel (1983). Politika. Sochineniye v 4-kh t. [Politics. Composition in 4 vols.].
4. Милосердна І. М. Комунікація та зворотній зв'язок у структурі кібернетичного механізму політичного управління. *Актуальні проблеми політики*. Випуск 63. 2019. С. 154–165.
5. В. Дабіжа, Д. Кіслов. Сучасний науковий дискурс щодо визначення поняття «політичні комунікації» [Електронний ресурс]. *Освіта регіону: український науковий журнал*. 2012. Вип. 3. URL : <http://social-science.com.ua/article/863>
6. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві. URL : <https://studentbooks.com.ua/content/view/1028/42/1/3/>
7. Михайлишин Л. М. Комунікативна складова активізації політичних міфів. URL : <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/20/123>
8. Остапенко Марина. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ostapenko_politychna.pdf

Наталія КЛЕЩЕНКО / Nataliia KLESHCHENKO
кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу
теорії держави і права Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Правотворчість, як явище соціальної дійсності, відіграє значну, якщо не першоосновну роль у розвитку суспільних відносин, які нині пов'язані з воєнними станом. Окрім цього, у науковій сфері вже робляться спроби обрисів правотворчої діяльності і у повоєнний період, яка безсумнівно, буде інша у порівнянні з довоєнними світовими реаліями. Адже війна багато в чому змусила нас по-новому подивитись на історію, довоєнні обриси світу, на декларовані і справжні цінності, за якими жило в свій час і за якими людство має жити в майбутньому, що буде відображено у правотворчій діяльності.

На початку дослідження звернемося до термінологічного формулювання поняття правотворчості, адже сучасна правова доктрина демонструє потужний внесок у розробку цієї категорії. Одразу зауважимо, що, здавалося б, суто теоретичне спрямування, пов'язане з правотворчою діяльністю, має надзвичайно важливе практичне значення, оскільки є безумовною впевненістю, що якість нашого життя залежить саме від якості правотворчості взагалі та її результативності зокрема [1, с. 20-21]. Відтак, аналізуючи літературу, правотворчість умовно можна звести до таких визначень: 1) як форма правового регулювання суспільних відносин; 2) як вид соціальної діяльності та форма відображення правової дійсності; 3) як спеціальні діяльність державних органів по виданню, зміні чи скасуванні правових норм (законотворчість); 4) як процес творення права, який сягає за межі суто державного правового регулювання [2, с. 4].

Сьогоднішня правотворчість знаходить втілення у двох напрямках: 1) фактичні питання, що стосуються внутрішнього регулювання суспільних відносин; 2) питань пов'язаних з євроінтеграційним курсом. Перший напрям, є найбільш відповідним політико-соціальним реаліям сьогоднішнього буття українського суспільства. Характеризується постійною динамікою, адже на порядку денному нині стоять багато питань пов'язаних, в першу чергу, з військово-політичним фронтом, а також інші питання, що стосуються забезпечення функціонування регулювання решти сфер суспільного життя (соціальні, культурні питання тощо).

У контексті характеристики першого напрямку правотворчості, не можна не згадати про ухвалений після багаторічних дискусій і намірів 24 серпня 2023 року Закон «Про правотворчу діяльність». Цей Закон, який тільки на перший погляд, має загальнотеоретичне значення, стає основою правового регулювання нормотворчої діяльності в державі. Зокрема він наводить базові дефініції, встановлює чітку ієрархію нормативно-правових актів, визначає структурні елементи нормативно-правових актів тощо. Важливо, що Закон уже набув чинності, але буде введений у дію через один рік після завершення воєнного стану в Україні, що виглядає не зовсім логічно.

Хочемо наголосити, що якість діючих нормативно-правових актів залишає бажати кращого, так як вони не завжди підготовлені з урахуванням вимог юридичної

техніки, містять неузгоджену термінологію та, у деяких випадках, суперечать один одному. Зауважимо, що станом на 23 грудня 2023 р у Єдиному державному реєстрі нормативно-правових актів України міститься 124 994 документи [3], що саме по собі є вражаючою ілюстрацією рівня складності системи українського законодавства. Прийнятий Закон покликаний зменшити таку негативну тенденцію, а натомість прийняті норми можуть не застосовуватися ще рік після завершення воєнного стану. Зрозуміло, що за цей невизначений період часу (адже скільки часу триватиме воєнний стан невідомо), буде прийнята значна кількість нових нормативно-правових актів, які не будуть відповідати чинному Закону.

Тепер перейдемо до другого напрямку правотворчості, який стосується євроінтеграційного курсу. Після рішення Ради Європейського Союзу розпочати переговори щодо вступу України до ЄС, перед владою постала (частина з них стояла і раніше) низка завдань (пов'язані з функціонуванням судової влади, боротьбі з корупцією, організованою злочинністю тощо) для продовження процесу інтеграції. Основним інструментарієм виконання цих завдань є правові засоби правотворчості, яка є первинною правовою матерією, якість та зміст якої забезпечують нормальне функціонування всієї правової системи: прийняття ефективних законів та підзаконних нормативно-правових актів, повноцінну реалізацію норм права, ефективне правозастосування та виконання рішень правозастосовних органів.

Не можемо не погодитись з думкою О. Левченкова, який вказує на вплив норм міжнародного права, міжнародних інститутів, органів та організацій (міжнародної правової політики) на формування, функціонування, ефективність національного права, тобто ефективне регулювання суспільних відносин у державах перехідного типу. Вважаємо, що такі процеси реально існують і розвиваються по висхідній лінії та є в цих умовах об'єктивно закономірними. Це виявляється в такому: формуванні, визначенні змісту й шляхів розвитку правової політики в Україні та ціннісних орієнтирів українського права; пріоритетах і темпах його розвитку; здійсненні експертизи проєктів найважливіших нормативно-правових актів, що приймаються в державі; фінансуванні та лобюванні нормативно-правових актів, які виражають і пропагують західні світоглядні, економічні, політичні, правові та духовні цінності, часто без урахування національно-історичних традицій і підвалин суверенних держав; усіякому прямому чи прихованому перешкодженні, у тому числі і в юридичних формах відстоювання національних інтересів з боку держав перехідного типу. Глобалізаційні процеси включають в себе інтеграцію та уніфікацію нормативно-правових актів. З одного боку, це є позитивним, адже законодавча база України реформується за європейськими зразками. Але проявляється негативна сторона, а саме: втрата адвентичного правотворчого процесу в Україні [4, с. 133].

Отже можемо підсумувати, правотворча діяльність являє собою діяльність органів державної влади, змістом якої є реалізація їхніх державно-владних повноважень щодо ухвалення загальнообов'язкових рішень у юридичній формі законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів. Розвивається правотворча діяльність у двох напрямках: 1) фактичні питання, що стосуються внутрішнього регулювання суспільних відносин; 2) питань пов'язаних з євроінтеграційним курсом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оніщенко Н. М. Правотворчість: проблеми сьогодення. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 20–26.
2. Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації суспільства : монографія / за ред. В. П. Плавича. Одеса : Фенікс, 2018. 348 с.

3. Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів. URL : <https://www.reestrnra.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/wpage/FirstPage?OpenDocument> (дата звернення: 23.12.2023).

4. Окопник О. М., Гаврилюк Ю. В. Міжнародна правотворчість в умовах глобалізації та вдосконалення для України. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «ПРАВО»*. 2020. № 1 (1). С. 133. URL : <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/18.pdf>

УДК 327:351.746.1(438:477)

Лешек Фредерік КОЖЕНЬОВСЬКІ / Lieshek Frederik KOZhENOVSKI
доктор наук, іноземний член НАПН України, голова Вченої ради EAS
доцент Університету м. Жиліна (Словаччина),
професор Педагогічного Університету в Кракові (Польща),
засновник та президент Європейської асоціації наук з безпеки
EUROPEAN ASSOCIATION for SECURITY (2000 – 2020)

БЕЗПЕКА ЄВРОПИ В ПЕРСПЕКТИВІ ІСТОРИЧНИХ І СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Основна теза доповіді надіслана та опублікована українською мовою на конференції 14 вересня 2014 року в прес-центрі Українського інформаційного агентства «Столиця» в Києві (Україна), англійською мовою на конференції «SecurityForum» 11 лютого 2015 року у Банській Бистриці (Словаччина), польською мовою з нагоди 100-річчя відновлення незалежності Польщі 11 листопада 2018 року та чеською мовою з нагоди 100-річчя Чехословаччини на конференції 22 листопада 2018 року в Празі (Чеська Республіка) з нагоди 100-річчя Чехословаччини.

Цей нарис не має на меті спроби аналізу міжнародних відносин в Європі. Це лише спроба оцінити сьогоденну ситуацію в Європі з точки зору попереднього досвіду з азійською Росією.

*О року той! Хто тебе бачив в нашим краю!
В народі й досі звешся роком урожаю,
Серед солдатів – війни роком (...)¹.*

*О спокою наш небесний!
Де тебе знайти в наш час? (...)
За тобою марширують, палять, знищують міста,
Цілий вік бомбардирують, а чи зможе хто дістать?*

[СКОВОРОДА Григорій.: *Повне зібрання творів у двох томах*. Київ, 1973, т. 1, с. 82].

Україна потрапила в найгірше місце, між жорнами історії. Там ніколи не було добре, але буде ще гірше. Тисячі українців проливають свою кров і віддають своє життя за незалежність, без гарантії, яке майбутнє очікує Україну.

Перелом ХХ і ХХІ століть є для нашого покоління поляків, українців і багатьох інших народів періодом змін і переоцінок, а також періодом розвитку простору для перевиховання дорослих для іншого життя в європейському суспільстві. У Польщі та

¹ МІЦКЕВИЧ Адам: Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві. Книга XI, 1812 рік. (переклад Юлія Каленська-Родзай).

Україні прийнялися зовсім інші організаційно-програмні концепції цього процесу, але доповнюючи одна одну вони можуть забезпечити абсолютно новий погляд на свідомість і знання посткомуністичного і постмодерністського суспільства. У той же час нас пов'язують минулий досвід, спільні загрози і надії, які привели спочатку Польщу, а потім Україну до національного і державного відродження.

17 березня 2014 р. Росія визнала Крим¹ частиною Російської Федерації, підтверджуючи тим самим факт окупації України. Міжнародна спільнота визнала цей факт порушенням міжнародних угод, які *status quo* кордонів в Європі вважають найважливішим висновком, зробленим з жахливого досвіду Другої світової війни.

Але все ж, коли ми дивимося в калейдоскоп подій, ми помічаємо, що це тільки малий епізод у тисячолітній історії воєн між Сходом і Заходом.

В XIII (тринадцятому) столітті територія сучасної України була під ярмом монголів, а потім під владою Великого князівства Литовського, а також під владою Речі Посполитої².

В результаті запорізьких повстань проти Королівства Польського (серед яких найбільш важливим було повстання під керівництвом Богдана Хмельницького в 1648-1655 рр.) Козаки підкорилися царю Росії (Переяславська рада 1654). Багаторічні війни Речі Посполитої з Росією і з Туреччиною привели до розрухи, депопуляції та колонізації земель т. зв. *Новоросії*.

Поразка Російської імперії у Кримській війні (1856) дала імпульс для боротьби за українську національну ідентичність, незважаючи на повну русифікацію. У 1876 році російський цар Олександр II заборонив користуватися назвою «Україна», видавати книги українською мовою (названої в документі «малоросійським діалектом»), користуватися цією мовою в школах, театрах, наказав користуватися тільки російською мовою і видалити зі шкіл українських вчителів³. Загальна русифікація тривала більше 200 років, а на підлеглих або окупованих російським президентом Володимиром Путіним територіях триває і понині.

Королівство Польське, пізніше Річ Посполита, розділила долю східного «краю»⁴.

У другій половині XVIII століття відбулося три поділи Польщі⁵. Після 123 років рабства, в 1918 році відродилася незалежна Польща, але ненадовго.

Двадцять роки ХХ ст. були для Чехії, Польщі, Словаччини та України, а також для багатьох інших європейських країн десятиліттям великих змін і переоцінок, а також нового досвіду життя в суспільстві, що значно відрізнялося від існуючого раніше. Після періоду феодальної відсталості і розвитку, загальмованого чужими державами – Росією по відношенню до України, Австрією, Росією і Німеччиною по відношенню до Польщі, Австро-Угорщиною по відношенню до Чехії та Словаччини – з'явилася можливість здобуття власної державності, культури, інновацій та економічного прогресу.

Республіка Польща і Українська Народна Республіка 21 квітня 1920 р. підписали у Варшаві таємну міжнародну угоду, в якій сторони провели польсько-український

¹ У Криму проживає близько 2,4 млн. осіб, у тому числі 60% росіян, 24% українців і 10% кримських татар. В XVIII чисельність населення становила 467 тис. в тому числі 95% кримських татар, 2% греків, 2% вірменів, менше одного відсотка кримчаків і караїмів.

² Річ Посполита – держава, заснована в результаті об'єднання земель Королівства Польського і Великого князівства Литовського, що існувала у 1569-1795 рр. Іноді також використовується назва «Корона польського, литовського і російського народів» Див. АУГУСТИНЯК Урсула: Історія Польщі 1572-1795. (поль.) AUGUSTYNIAK Urszula: Historia Polski 1572-1795. Warszawa: 2008, s. 31-32.

³ СЕРЧИК В. А.: Історія України. (поль.) SERCZYK W. A.: Historia Ukrainy. Wyd. 3. Wrocław: 2001, s. 207, 232.

⁴ «Україна – це кожна земля, що лежить на краю, тобто наприкінці, при кордоні держави» ГЛОГЕР Зигмунт: Історична географія земельколишньої Польщі. (поль.) GLOGER Zygmunt: GeografiahistorycznaziemdawnejPolski. Kraków: 1903.

⁵ Розділ Польщі між Австрією, Пруссією та Росією 1772, 1793 і 1795.

кордон по річці Збруч (залишаючи Рівне та Кам'янець-Подільський по польській стороні), зобов'язалися не укладати міжнародні угоди, спрямовані один проти одного і гарантували дотримання прав українського населення в Польщі та польського на Україні¹.

Згідно підписаної три дні потому таємної військової конвенції, польські та українські війська зобов'язані були проводити військові дії спільно, як союзницькі війська. **Юзеф Пілсудський**, головнокомандувач польської армії в опублікованій з цього приводу 26 квітня 1920 р. Відозві до народу України заявив, що всім жителям України, без відмінності класу, походження й релігії армія Польської Республіки забезпечує захист і заступництво.

Через рік Польща підписала в Ризі перемир'я з більшовицькою Росією, розриваючи союз з урядом прозахідної Української Народної Республіки. Українські солдати в Польщі були інтерновані². Відвідуючи табір для інтернованих у Щиперно 15 травня 1921 р., маршал Юзеф Пілсудський звернувся до українських офіцерів, вимовляючи своє знамените: *Панове, вибачте мені. Я перед вами дуже винен*. Таким чином ідея вільної України була похована на 90 років.

Ризький мирний договір³ розділив між Польщею і Росією землі, заселені українцями, поклавши край їх мріям про власну державу і викликавши розкол між ними і поляками. Варшава – ще недавно союзник Києва – визнала національні прагнення українців політичною загрозою і рішуче їх викоринювала. У 20-і роки в Польській Республіці навіть заборонено було користуватися прикметником «український» – в установах необхідно було говорити «російський» чи «русинський»⁴.

У 1926 році, в умовах політичної кризи, Юзеф Пілсудський здійснив військовий переворот у Польщі, в результаті якого в братовбивчих боях загинуло 379 осіб (215 солдатів і 164 цивільних), близько 1000 осіб було поранено⁵.

Москва розпалювала ворожість українців по відношенню до поляків, допровадивши до прославлення фашистських українських націоналістів і навмисного знищення української нації: в 1921-1947 роках померло від голоду близько 10 мільйонів жителів України⁶.

У 1939 році відбувся четвертий розділ Польщі, цього разу між СРСР і Німеччиною⁷.

1 вересня 1939 року, без оголошення війни, відбулося військове вторгнення Німеччини до Польщі із заходу і півночі, а до Словаччини – з півдня, а 17 вересня – Радянського Союзу зі сходу. Почалася Друга світова війна. Злочин геноциду

¹ Угода між урядами Польської Республіки та Української Народної Республіки, укладена у Варшаві 21 квітня 1920 р. Зміст першого параграфа договору був опублікований у зверненні польського Міністерства закордонних справ та Української дипломатичної місії у Варшаві. «Монітор Польські», № 97 від 28 квітня 1920 р.

² Табір інтернованих № 10 в Каліші (укр. Табір інтернованих вояків Армії УНР в Каліші, 1920-1924) - польський табір для інтернованих солдатів Діючої армії Української Народної Республіки в першій половині двадцятих років ХХ століття.

³ Ризький договір - мирний договір між Польщею, Російською Радянською Соціалістичною Республікою та Українською Радянською Соціалістичною Республікою, підписаний у Ризі 18 березня 1921 р. (Dz. U. Nr 49, poz. 300), ратифікований Головою Держави 16 квітня 1921 р., вступив в дію 30 квітня 1921, тобто з днем обміну документами.

⁴ МАЗЯРСКИ Войцех: Росія запрошує нас до розділу України. «Газета Виборча» 20.03.2014. [доступ: 29.10.2014] http://wyborcza.pl/1,75968,15652108,Rosja_zaprasza_nas_do_rozbioru_Ukrainy.html#ixzz3GkuVWQKw

⁵ Andrzej Skrzypek, *Zamachy stanu w Polsce XX wieku* (Державні перевороти в Польщі 20 ст.). Działania spiskowców i bezpardonowa walka o władzę (Дії змовників і нещадна боротьба за владу), Варшава 2014, с. 53).

⁶ Апеляційний суд у Києві після розгляду справи визнав 13 січня 2010 р. Йосипа Сталіна, В'ячеслава Молотова, Лазаря Кагановича, Павла Постишева, Станіслава Косіора, Власа Чубаря та Менделя Хатаєвича винними у скоєнні злочину геноциду, як це визначено у ст. 442 § 1 Кримінального кодексу України. Суд також відхилив ведення кримінальної справи у зв'язку зі смертю обвинувачених. Рішення Апеляційного суду м. Києва у кримінальній справі за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932-1933 роках. Харківська правозахисна група (ХПГ) [доступ: 14.09.2014] <http://khp.org/index.php?id=1265039604>

⁷ Секретний протокол Ріббентропа-Молотова від 23 серпня 1939 року, що стосується розділу території Польщі між III Рейхом і Союзом Радянських Соціалістичних Республік.

стосувалося євреїв і поляків, але всі національності, які проживають на території тодішньої Польщі були піддані германізації та русифікації, вбивствам, грабеджам і виселенню.

Роком раніше, 30 вересня 1938 року в Мюнхені, глави урядів Великобританії (**Невіль Чемберлен**), Франції (**Едуар Даладьє**), Німецького Рейху (**Адольф Гітлер**) та Італії (**Беніто Муссоліні**) підписали угоду про вилучення з Чехословаччини 29 тис. кв. км території, що межує з III Рейхом¹, і приєднання її до Німеччини. Чехословаччини при цьому не було. У Парижі та Лондоні святкували запобігання війни. Польща також отримала користь із слабкості сусіда і 2 жовтня 1938 року польські війська зайняли частину Тешинської Сілезії (Заользе). Через рік Німеччина і Росія зайняли всю Польщу.

«Знищення Польщі – наша основна задача. Мета – знищення живої сили, а не досягнення певної лінії. Навіть якби війна почалася на Заході, знищення Польщі має бути нашою першою задачею. Рішення має бути блискавичним через пору року. Я дам пропагандистський привід для початку війни – неважливо чи буде він правдоподібний. Переможця ніхто ніколи не запитає, чи говорив він правду. На початку і в ході війни важливо не право, а перемога. Будьте нещадні, будьте жорстокі» – ці слова були сказані Адольфом Гітлером під час наради командирів напередодні підписання пакту Молотова-Ріббентропа. Напевно сьогодні, ми могли б їх приписати Путіну, варто тільки замінити назви «Польща» на «Україна».

Центральна та Східна Європа після багатьох років сну прокинулася під кінець ХХ ст. і знову звернулася до європейських і національних цінностей (у Польщі переговори «круглого столу», частково вільні вибори і «план Бальцеревича» в 1989 р.; у Чехословаччині «оксамитова революція» в 1989 р. і розділ 01.01.1993 р. на дві суверенні держави – Чеську Республіку та Словацьку Республіку; «падіння Берлінської стіни» в 1989 році і об'єднання Німеччини 3.10.1990 р.)².

Україна, керована «великим братом» зі сходу, пробудилася на початку ХХІ століття, і пригадала собі й світу, що український народ є частиною європейського суспільства і європейської цивілізації («помаранчева революція»³ 2004 р. і «Євромайдан»⁴ 2014 р.).

У відповідь «великий брат» прийняв аналогічні заходи, що і Гітлер по відношенню до поляків в 1939 році: захопити землю, знищити українську культуру і привести до виродження української нації.

У військовій доктрині від 2010 р. Російська Федерація «залишає за собою право» збройної інтервенції включаючи використання ядерної зброї держави також «для захисту співвітчизників, що проживають поза межами Росії»⁵. Реалізація цієї концепції будувалася на шовінізмі, який підсилювався ілюзією царської могутності і пропагандою сучасних загроз, на цензурі і фальшуванні інформації, на економічній залежності держав-імпортерів сировинних ресурсів, головним чином газу і нафти, від політиків з Москви, а також на військовій окупації сусідніх територій – Молдавії

¹ Третій рейх (нім. Das Dritte Reich) - неофіційна назва німецької держави в 1933-1945 роках. Офіційно держава називалася Німецький Рейх (Deutsches Reich).

² ХОФРАЙТЕР, Л.: Шлях до Європейської стратегії безпеки, с. 123.(словацькою мовою).HOFREITER, L.: Cesta k Európskej bezpečnostnej stratégii. „Politické vedy“ 2013, No 3, s. 113-126. ISSN 1335-2741.

³ Помаранчева революція – події, які відбулися в Україні з моменту оголошення 21.11.2004 р. Віктора Януковича переможцем за результатами президентських виборів до перемоги Віктора Ющенка в повторі другого туру виборів 26.12.2004 р. Назва «помаранчева революція» походить від кольору, який символізував передвиборний штаб Віктора Ющенка.

⁴ Євромайдан (від назви Майдану Незалежності у Києві) – маніфестації з 21.11.2013 р. (протест проти відкладення президентом Віктором Януковичем підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом) перейшли в революцію, яка привела до втечі 21.02.2014 р. Януковича з Києва.

⁵ Військова доктрина РФ затверджена 5 лютого 2010р. Роз. III, п. 22 та ін.

(Придністров'я у 1990 р.), Грузії (Абхазія та Південна Осетія у 2008 р.), Україна (Крим у 2014 р.) а також на злочини проти людяності та воєнні злочини, вчинені під час війни в Україні від 24 лютого 2021 року.

Нова доктрина 2014 р.¹ основними зовнішніми загрозами для Росії вважає «Нарощування силового потенціалу Організації Північноатлантичного договору (НАТО) і наділення її глобальними функціями, реалізованими в порушення норм міжнародного права, наближення військової інфраструктури країн – членів НАТО до кордонів Російської Федерації, в тому числі шляхом подальшого розширення блоку. [...] Розгортання (нарощування) військових контингентів іноземних держав (груп держав) на територіях держав, суміжних з Російською Федерацією та її союзниками». Вперше як внутрішні загрози були вказані «діяльність, спрямована на дестабілізацію внутрішньополітичної та соціальної ситуації в країні», «діяльність з інформаційного впливу на населення, що має на меті підірив історичних, духовних і патріотичних традицій в галузі захисту Вітчизни», а також «розпалювання етнічної та релігійної ненависті».

Володимир Путін, президент Російської Федерації заявив, що Україна є штучною державою («artificial state»), і більшість її земель історично належать Росії². Володимир Жириновський з Ліберально-демократичної партії Росії, заступник голови Державної Думи (нижньої палати Російської Федерації), святкуючи приєднання Криму до Росії, публічно закликав до приєднання до Росії східних і південних регіонів України, а західних – до Польщі³.

На цей раз Польща не прийняла всерйоз пропозиції участі в розділі України, але існують політики в Чехії, Франції, Італії та Угорщини, які, не пам'ятаючи кінцевого результату поступок в бік Гітлера в 1938 році в Мюнхені, бажають взяти участь розграбуванні української державності.

5 вересня 2014 в Мінську в Білорусі колишній президент України Леонід Кучма, російський посол в Києві Михайло Зурабов, представник ОБСЄ⁴ у справах врегулювання ситуації на Україні Хайді Тальявіні і прем'єр-міністри самопроголошених республік України: Донецької – Олександр Захаренко і Луганської – Ігор Плотницький підписали заяву про капітуляцію України. Росія отримала те, що хотіла.

Все вказує на те, що цілі і методи 1876, 1939 і 2014 років, залишилися незмінними, помінялися тільки імена режисерів. Якщо це так, то і наслідки будуть настільки ж серйозні, а боротьба за суб'єктивність української нації, подібно боротьбі за суб'єктивність польського народу, буде також довгою і трагічною.

Перелом ХХ і ХХІ століть є для нашого покоління поляків, українців і багатьох інших народів періодом змін і переоцінок, а також періодом розвитку простору для перевиховання дорослих для іншого життя в європейському суспільстві.

Нарешті, в 2014 році, стало ясно, що: *по-перше*, Польща є сусідом і союзником українського народу; *по-друге*, росіяни є хибним «братнім народом» і загрозою для миру в Європі; *по-третє*, суверен України – це український народ, який усвідомлює свою ідентичність і суб'єктивність.

¹ Військова доктрина Російської Федерації затверджена 26 грудня 2014р. президентом В. Путіним.

² КЛІХ Богдан: Погрозу Путіна чув Лех Качинський, Сікорський і я. Onet.pl 22.10.2014. [доступ: 29.10.2014]

³ Російські депутати: Крим - це тільки початок. Почався збір російських земель. Onet.pl 17.03.2014. [доступ: 20.10.2014]

⁴ Організація з безпеки і співробітництва в Європі, ОБСЄ - регіональна міжнародна організація, створена 1 січня 1995 року, метою якої є запобігання конфліктів в Європі.

Одне стає зрозумілим: після сотень років поневолення український народ встає з колін і бореться за свою європейську ідентичність, політичну суб'єктивність і державний суверенітет.

УДК 343.346.2

Максим КОЛОДЯЖНИЙ / Maxim KOLODYAZHNY

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (м. Харків)

КРИМІНОЛОГІЧНА КОНВЕРГЕНЦІЯ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ: ВІД ТЕОРЕТИЧНОГО УСВІДОМЛЕННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ¹

Сучасний світ характеризується, окрім іншого, багатьма ознаками: бурхливі геополітичні зрушення та формування оновленого біполярного світу за участі нових суб'єктів; намагання окремих держав переглянути існуючу усталену систему міжнародного правопорядку, розширити власний вплив у військовий спосіб, включаючи застосування агресії до сусідніх країн (постімперський синдром); активна глобалізація; цифровізація; запровадження штучного інтелекту в усі сфери людського життя і виробництва; технологізація; поглиблення участі приватного сектору у діяльності держави (державно-приватне партнерство); оптимізація витрат (у тому числі у сфері запобігання злочинності); посилення наукової складової різних соціальних процесів й практик тощо.

Характерною властивістю сучасного світу є також конвергенція. Вона полягає у появі у різних процесах схожих ознак, їх зближення, формування елементів схожості, еволюції й удосконаленні типових соціальних систем. Яскравим прикладом конвергенції у сфері політики, економіки, соціальних процесів та ін. є багаторічний процес створення ЄС та його подальше розширення. Він (процес) передбачає приведення різних боків життя держав і гармонізацію їх законодавства до єдиних високих європейських стандартів. Цим шляхом пішла й Україна, доказом чому є взяття нею низки зобов'язань у межах Угоди про асоціацію із ЄС (2014 р.) та отримання у 2022 р. офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС. Тому російсько-українську війну у цьому сенсі можна назвати платою Українського народу за свій європейський вибір та небажання повторно бути частиною автократії й тоталітаризму, до якого прагне рф.

Своєрідна кримінологічна конвергенція має місце (зобов'язана бути) й у специфічній сфері, якою є безпека дорожнього руху (далі – БДР). З урахуванням великих ризиків і загроз, які несе у собі для життя та здоров'я людей (учасників дорожнього руху) ця галузь, а також колосальних економічних збитків прогресивна

¹ Примітка. Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0120U10561).

частина світової спільноти, у першу чергу країни-члени ЄС, приділяють вирішенню цієї соціальної проблеми об'єктивно підвищену увагу.

Для України царина БДР як до війни, так й, особливо, зараз уявляє собою «Ахілесову п'яту» українського суспільства. Це виражається у загибелі щороку до 3 тис. учасників дорожнього руху, травмування десятків тис. громадян на дорогах. Порівняно з усіма країнами ЄС Україна має найнижчий рівень БДР, через що шанси померти на українських дорогах є вдвічі більшими, ніж у середньому в ЄС, та аж уп'ятеро – порівняно із Норвегією. У цьому зв'язку необхідність у конвергенції державної політики та законодавства України у сфері БДР та наближенні її до кращих європейських стандартів не викликає жодних сумнівів. Загалом ця ідея (з акцентуацією уваги на різних складових такої політики) підтримується багатьма науковцями [1; 2].

Для початку слід з'ясувати базис сучасної європейської парадигми забезпечення дорожнього руху, а потім вже намітити перспективні напрями удосконалення відповідної державної політики України згідно із європейськими стандартами. Так, у 1997 р. парламент Швеції прийняв революційну у свій час довгострокову стратегію БДР під назвою «Vision Zero» (Мета нуль). Ця стратегія спрямована на зведення загибелі або серйозного травмування внаслідок ДТП до нульового значення. Філософія цього документу виходить з неприйнятності того, що людські помилки призводять до фатальних наслідків. Адже ідеальних людей не існує і помилятися є природним для них. Тому така поведінка не має коштувати для інших людей їх життя чи здоров'я. Остаточна відповідальність за БДР відповідно до Vision Zero, умовно кажучи, перекладається з особи, яка керує транспортним засобом, на тих, хто: проектує транспортну систему, управляє транспортними потоками, виробляє транспортні засоби, приймає законодавство у цій сфері. При цьому за такого підходу ніхто не знімає відповідальності з водія та не звільняє його від обов'язків дотримувались правил дорожнього руху [3]. Тобто указаним документом фактично була змінена парадигма запобігання автотранспортним правопорушенням і змінена уся система БДР у цій країні. Сучасними стандартами згідно зі стратегією Vision Zero, закріпленими шведським законодавством, є: а) управління БДР; б) безпека пересування по дорогах; в) безпека транспортних засобів; г) безпека учасників дорожнього руху; д) поставарійна діяльність (медицина катастроф) [4].

На теперішній час шведський досвід забезпечення дорожнього руху покладений в основу європейської та світової системи транспортної безпеки. Стратегії, програми та відповідні плани, які стосуються питань БДР на європейському та національному рівнях [5], спираються на апробовану роками у Швеції нестандартну (асиметричну) концепцію зменшення дорожньо-транспортної смертності й травматизму. Є глибоке переконання, що цим шляхом має піти й Україна.

Незважаючи на той факт, що в Україні мала місце Стратегія підвищення рівня БДР на період до 2024 року, вона ще до недавнього часу не виправдано акцентувала увагу на застосуванні репресії у всіх її проявах: від активізації превентивної складової у діяльності органів та підрозділів патрульної поліції – до істотного підвищення адміністративної відповідальності за вчинення окремих правопорушень у сфері БДР.

Попри важливість правової охорони суспільних відносин у цій сфері роботи ставку на репресії не варто. Головний (людський) фактор більшості правопорушень у сфері БДР можна нівелювати не тільки і не стільки страхом притягнення до юридичної (адміністративної чи кримінальної) відповідальності, як, окрім іншого, виробленням у мільйонів учасників дорожнього руху стійких соціальних навичок.

Останні так чи інакше перебувають у площині посилення правосвідомості та правової культури громадян. Миттєвих позитивних соціальних результатів це не дасть, однак, на відміну від сумнівного ефекту загальної превенції адміністративного та кримінального законодавства, саме посилення правової культури здатне закласти фундамент для дієвої профілактики автотранспортних правопорушень на десятиліття вперед.

Інструментом цього напряму діяльності є потужна державна інформаційна політика, спрямована на: широке суспільне обговорення проблеми смертності й травматизму на дорогах; доведення до громадян сумної інформації про чисельність загиблих та травмованих учасників дорожнього руху; демонстрація на білбордах та інших інформаційних табло зображень ДТП із загиблими; регулярні виступи керівництва Департаменту та територіальних управлінь патрульної поліції про стан БДР у державі та регіонах; викладання у навчальних закладах обов'язкового предмету з БДР; навчання у центрах раннього розвитку дітей правилам поведінки на дорозі, управління велосипедом та ін.

Потужна інформаційна політика держави у сфері БДР має доповнюватись низкою інших, не менш важливих, напрямів діяльності щодо: будівництва та реконструкції, особливо після завершення війни в Україні, дорожньо-транспортної інфраструктури, поєднаної з усуненням багатьох корупційних ризиків у цій галузі; удосконалення управління дорожнім рухом; істотного розширення мережі засобів автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху; лібералізації чинного законодавства, яке б сприяло розширенню наявного національного автопарку сучасними та безпечними, бажано електричними та гібридними, транспортними засобами; запровадження нових стандартів та збільшення фінансування медицини катастроф (навчання медичного персоналу європейським протоколам надання невідкладної медичної допомоги постраждалим у ДТП, закупівля нових карет швидкої медичної допомоги) тощо.

Кримінологічна конвергенція у царині забезпечення дорожнього руху в Україні відповідно до європейської теорії та практики може виражатись й в низці інших напрямів діяльності правового, організаційного, технічного, соціально-психологічного, інформаційного характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України : монографія. Харків : Право, 2022. 300 с.
2. Культурологія безпеки дорожнього руху в Україні: теорія та практика запобігання автотранспортним правопорушенням : монографія / В. В. Голіна, С. С. Шрамко ; Нац. акад. прав. наук України; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2023. 184 с.
3. Vision Zero – no fatalities or serious injuries through road accidents. URL : <https://www.roadsafetysweden.com/about-the-conference/vision-zero-no-fatalities-or-serious-injuries-through-road-accidents/>.
4. About programme We live Vision Zero. URL : About program We live VISION ZERO – world without victims.
5. Стратегії безпеки дорожнього руху ЄС та зарубіжних країн : зб. норм. актів : електрон. вид. / уклад. М. Г. Колодяжний ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2023. 162 с.

Валентина КОНЧАКОВСЬКА / Valentyna KONCHAKOVSKA

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Олена МАКАРОВА / Olena MAKAROVA

кандидат юридичних наук, доцент,

заступник директора з навчально-методичної роботи

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ БАЗОВИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Збройна агресія, що розпочала росія в ХХІ ст. проти України, зруйнувала створену після Другої світової війни, систему колективної світової безпеки. Поставила під сумнів існування, функціонування та роботу міжнародних організацій, які створені забезпечувати мир у всьому світі. Війна в Україні – це проблема не лише самих українців, адже перемога диктатора і тирана може призвести до прагнення силового захоплення інших територій.

Кожен громадянин нашої держави та мільйони інших, хто цікавиться новинами або знає з інших джерел, що відбувається в світі, переконався у безсиллі норм міжнародного права, організацій, основним завданням яких, є забезпечення миру в світі. Крім того, викликає подив, нерозуміння і запитання навіщо декларувати права, правила, принципи тощо, якщо вони лише існують на папері. Питання так і залишаються риторичними. Мова йде саме про норми міжнародного гуманітарного права, які вступають у дію з моменту початку збройного конфлікту. Здавалося б, говорити про насильство, жорстокість, безкарність, звірство по відношенню до мирного населення та військових не було б сенсу, якби ті правила ведення війни, які прийняті на міжнародному рівні мали б пріоритет для агресора.

Умиротворення агресора – головна задача світової спільноти, адже, цілком зрозуміло, що в разі завоювання однієї території, призведе до розуміння всемогутності агресора, що може призвести до більш пагубних наслідків.

Розпочавши війну, РФ продовжує порушувати прийняті правила ведення війни (зокрема, Женевську конвенцію, Додатковий протокол, Статут ООН, Кримінальний кодекс України та інші), тим самим, демонструючи неповагу та байдужість до світової спільноти і жорстокість, насильство, звірство по відношенню до українців.

Особливе місце в міжнародному гуманітарному праві, які утверджені цивілізованими державами задля забезпечення миру і прав людини, займають наступні принципи:

1) **принцип розрізнення**, який полягає в тому, що єдиною легітимною мішенню у війні можуть бути лише комбатанти і військові об'єкти. Дане твердження можемо знайти у ст. 48 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., а саме: «для забезпечення поваги й захисту цивільного населення та цивільних об'єктів сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти

цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й військові об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів» [1];

2) **принцип пропорційності**, який полягає у мінімізації випадків руйнувань цивільних об'єктів, а в разі неможливості уникнення руйнувань цивільних об'єктів, шкода має бути пропорційна військовій перевазі.

Даний принцип закріплений у ст. 51 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., а саме : «Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів... Цивільні особи користуються захистом..., за винятком окремих випадків і на такий період, поки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях.

До того ж, цивільне населення має особливий статус, а тому обидві сторони мають оберігати його, зокрема:

– цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення;

– цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями;

– сторонами мають бути обрані ті засоби і методи досягнення воєнних цілей, щоб звести до мінімуму або до нуля втрати серед цивільного населення і цивільних об'єктів [1];

3) **принцип обережності**, тобто сторона, що здійснює напад, повинна зробити все можливе, щоб упевнитися, що об'єкти нападу є військовими цілями. Вона повинна обрати такі засоби і методи нападу, які дозволять уникнути випадкових втрат серед цивільного населення і випадкової шкоди цивільним об'єктам або хоча б звести їх до мінімуму. Вона повинна утримуватися від нападу, якщо здається очевидним, що викликані ним втрати або шкода будуть надмірними щодо конкретної й безпосередньої військової переваги, яку передбачається отримати [2].

Цілком логічно, що зазначені вище принципи мають дотримуватися кожною зі сторін військового конфлікту чи збройної агресії. Це стосується як сторони агресора, так і сторони, яка захищається.

Підводячи підсумки, з упевненістю можемо констатувати, що усі перераховані принципи та багато інших рф, вторгнувшись на нашу землю, порушувала і далі продовжує порушувати щодня. Кожен громадянин нашої держави, особливо ті, які тримають інформаційний фронт (журналісти, кореспонденти, блогери), можуть навести не одну сотню прикладів жорстокого поводження, звірства, порушення основних принципів та правил ведення війни, які закріплені у зазначених вище нормативно-правових актах та інших міжнародно-правових документах.

Тож, агресоркою порушено кожний з названих принципів, зокрема військові рф навмисно:

– наносять ракетні та інші удари по цивільним об'єктам (багатоповерхові та приватні будинки, торгово-розважальні центри, зупинки міського транспорту, медичні та освітні заклади тощо);

– розстрілюють автобуси, автомобілі, де є цивільні, і що найжахливіше, де є діти;

– завдають ударів, незважаючи на те, що може постраждати велика кількість цивільних осіб;

– вчиняють акти насильства, жорстокості, репресалії, знущання серед цивільного населення та військових.

Наслідки не лише руйнувань інфраструктури, фізичного здоров'я, а й психологічного вже прогнозують спеціалісти. Адже протистояти впливу війни неспроможна жодна людина в світі. Навіть виборовши довгоочікувану перемогу, Україна понесе як матеріальну, так і моральну шкоду, яку неможливо оцінити. Руйнівний вплив на психологічне здоров'я нації загалом, так і окремо взятої людини, агресивні настрої, постійне перебування в стресі, уповільнення, а подекуди і унеможливлення вільно розвиватися дітям – це лише частина негативних наслідків, до яких призводить війна. Причому, ці та інші наслідки будуть усуватися десятиліттями, проте, все одно, залишать помітний відбиток на нових поколіннях, адже війна в Україні назавжди залишить сумний відбиток в історії людства, яке потягло за собою численні воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини про екологічної безпеки тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 21.03.2024).

2. Принципи міжнародного гуманітарного права щодо ведення воєнних дій. URL : https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/DD_mod_04-1.pdf (дата звернення: 21.03.2024).

УДК 347:355.1(477)

Олександр КОРОЛЬОВ / Oleksandr KOROLOV
старший викладач кафедри тактики Сил підтримки
факультету Сил підтримки Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

До основних функцій Цивільно-Військового Співробітництва (ЦВС) Збройних Сил України (ЗСУ) належать:

- I. Забезпечення підтримки дій військ, що об'єднала:
 - забезпечення оцінки ситуації в цивільному середовищі;
 - визначення ключових цивільних показників, які мають критичний вплив на ведення бойових дій;
 - вироблення пропозицій для попередження негативного впливу цивільного середовища на війська та військову операцію загалом;
 - організацію та проведення попереджувальних заходів щодо недопущення перешкоджання діям військ, блокування військових колон на шляхах пересування, вантажів, місць дислокації, районів дій військ або обмеження свободи їх пересування;
 - визначення та аналіз негативного впливу дій військ на цивільне середовище та надання пропозицій щодо його зменшення;
 - формування позитивної громадської думки та прозорості щодо дій військ; участь в інформуванні цивільного населення у розрізі стратегічних комунікацій;

– організацію та координацію доступу військ до ресурсів цивільного середовища;

– участь у підтриманні заходів правового режиму воєнного та надзвичайного стану.

II. Цивільно-військова взаємодія, яка включає:

– визначення ключових посадових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, впливових політичних лідерів, бізнесменів, лідерів думок, громадських діячів, представників релігійних організацій тощо; розвиток структур, мереж, механізмів взаємодії з об'єктами цивільного середовища;

– збір інформації у сфері ЦВС (для розуміння цивільного середовища).

III. Підтримка цивільного середовища, яка об'єднала:

– надання підтримки органам державної влади та місцевого самоврядування для розбудови (відновлення) їхніх спроможностей;

– надання необхідної інформації населенню про дії військ з метою зменшення випадкових втрат;

– підтримку цивільного населення військовими засобами в ситуаціях, коли Збройні Сили України є єдиними, хто може надати допомогу (як «остання надія»).

Застосування ЦВС у військових операціях і в операціях з врегулювання кризових ситуацій (наприклад, гуманітарні операції) мають певні відмінності. Так, не лише ситуація в навколишньому середовищі є різною, але також відрізняється характер відносин між військовими, цивільними організаціями і владою. Є безліч завдань оперативного рівня, які виконуються підрозділами ЦВС і в межах яких тактичні завдання є загальними для всіх видів операцій. Ці завдання можуть бути згруповані в три окремі, але суміжні стадії: підготовчу, оперативну і перехідну.

Підготовча стадія включає:

I. Планування.

Підрозділ ЦВС готує інформацію з цивільно-військового співробітництва до головного плану операції. Він забезпечує включення до планування всіх цивільних питань. Інформація базується на відомостях розвідки і детальних оцінках та включає:

– історію політичного життя і культури;

– стан національних і місцевих органів влади;

– статус цивільної адміністрації і сфери послуг;

– потреби цивільного населення;

– процеси переміщення населення (внутрішньо переміщені особи, біженці); присутність міжнародних та/або неурядових організацій, їх мандати, можливості і наміри;

– цивільну інфраструктуру;

– економіку і торгівлю; пануючі настрої, думки і сприйняття військових цивільним населенням.

II. Пропозиції командиру.

III. Навчання і тренування.

Оперативна стадія. Завдання – забезпечення ефективного ЦВС для підтримки командиру у виконанні бойового завдання. Це вимагає встановлення і підтримки в ході операції відносин з широким спектром цивільних осіб, у тому числі – встановлення ефективних стосунків з новими особами. Підкріпленням цього співробітництва з цивільними організаціями є: зв'язок (співробітництво на всіх рівнях), інформаційний обмін, координація діяльності, сприяння угодам, необхідним

для підтримки ЦВС, діяльність ЦВС, постійна оцінка обстановки в цивільному середовищі.

Перехідна стадія.

Передбачає поступову передачу обов'язків та повноважень від військового командування до відповідних цивільних структур. На цій стадії проводяться аналіз і оцінка цивільних потреб, які не були задоволені під час оперативної стадії, а діяльність ОЦ ЦВС згортається.

УДК 341.3:355.422(477)

Олександр КОРОЛЬОВ / Oleksandr KOROLOV

старший викладач кафедри тактики Сил підтримки факультету Сил підтримки Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНИ ЩОДО УЧАСТІ У МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ

Миротворча діяльність є складним багатогранним процесом, що переплітається з національними інтересами багатьох держав світу, та пов'язаний з низкою політичних, економічних, соціальних та інших проблем. Ця діяльність в багатьох випадках дає змогу вирішувати такі питання, які жодна держава світу самотійно вирішити не спроможна. Україна з 1992 року почала приймати участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під егідою міжнародних організацій. У 2018 році 448 військовослужбовців Збройних Сил України заплановані до участі у дев'яти міжнародних операціях під проводом ООН, НАТО та у складі спільних миротворчих сил. Наших військових задіють у місіях ООН у Конго, Ліберії, Південному Судані, в Аб'ей, Косово, Кіпрі. З НАТО українці працюватимуть у «КФОР», Косово, тренувально-дорадчій місії «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан. А також у зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова. Окрім цього, з 2018 року такі ротації військовослужбовців до миротворчих операцій проводяться що півроку. Сучасна миротворча діяльність, за більш ніж 50 років з моменту початку першої миротворчої операції, має значний досвід з питань урегулювання конфліктів з метою підтримки миру та стабільності, який набули Організація Об'єднаних Націй (ООН), регіональні організації та окремі держави. ООН була створена у Сан-Франциско в 1945 р., загальна кількість держав – членів складала 51. Сьогодні ООН включає більше ніж 160 держав. Концептуально Україна розглядає участь в миротворчих операціях як важливий напрям своєї зовнішньої політики та забезпечення регіональної воєнної безпеки.

Участь України в миротворчих операціях здійснюється шляхом надання:

- національного контингенту;
- національного персоналу;
- матеріально-технічних ресурсів і послуг, які визначаються рішеннями про проведення таких операцій.

За роки участі Збройних Сил України в миротворчих операціях, у державі було розроблено і введено у дію більше 100 нормативно-правових документів, з метою

забезпечення якісного і своєчасного виконання миротворчих завдань, соціального і правового захисту миротворців і членів їх сімей. Міжнародно-правова база миротворчої діяльності включає міжнародні угоди, меморандуми, акти, протоколи, хартії, міжнародні договори, резолюції міжнародних організацій, до складу яких входить Україна. Основу національної нормативно-правової бази складають: Конституція України, Закон України «Про оборону України», Закон України «Про Збройні Сили України», Закон України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях», Закон України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав», Закон України «Про національну безпеку України», Воєнна доктрина України. Розглянемо порядок прийняття рішення щодо виділення міжнародного миротворчого контингенту в Україні. На етапі, коли Секретаріат ООН, секретаріати ОБСЄ, інші регіональні міжнародні організації надішлють офіційне звернення щодо направлення національного контингенту (персоналу) або надання матеріально-технічних ресурсів і послуг, МЗС України, за погодженням із зацікавленими центральними органами виконавчої влади, подають на розгляд до РНБО України відповідну пропозицію. Після розгляду отриманої пропозиції РНБО України подає її на розгляд Президенту України. Після прийняття рішення Президентом України про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, а також схвалення цього рішення Верховною Радою України, МЗС України інформує про це Секретаріат ООН, секретаріати ОБСЄ, відповідні регіональні міжнародні організації. Основними принципами миротворчих операцій є: законність, згода сторін, безсторонність, цілеспрямованість, безпека, нейтральність, відкритість дій миротворчих сил, багато національність, єдність дій, передбачення інцидентів та визнання повноважень місцевої влади.

Для підготовки і проведення миротворчих операцій розробляються:

- мандат на проведення операцій з підтримання миру;
- домовленість про Статус Сил, що встановлює юридичне становище сил;
- умови щодо направлення миротворчих сил;
- правила відносно сутичок (ПВС).

З початком повномасштабного вторгнення, Україна згорнула усі миротворчі програми, оскільки збройна боротьба з росією потребує залучення колосальних внутрішніх та зовнішніх ресурсів як матеріальних так і людських. Тільки після остаточної перемоги України у цій війні, після стабілізації та відновлення економіки, відновлення міст та сіл, інфраструктури буде відновлено миротворчу діяльність України, сильної, квітучої, гордої демократичної Європейської держави.

Олександр КРАСНОГОР / Oleksandr KRASNOGOR
кандидат юридичних наук, голова ГО «Академія нотаріату України»,
докторант Національного університету «Чернігівська політехніка»,
приватний нотаріус у м. Чернігів (м. Чернігів)

Діана КРИВОПУСК / Diana KRYVOPUSK
студентка 4 курсу юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»,
відповідальний секретар ГО «Академія нотаріату України» (м. Чернігів)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СКЛАДАННЯ ТА ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

24 лютого 2022 року почалася повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України. Військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань грають ключову роль в обороні держави, що вимагає підвищеної уваги до мотивації та захисту їх прав, зокрема соціальних.

Згідно ст. 17 Конституції України держава має забезпечити соціальний захист громадян, які служать у Збройних Силах та інших військових формуваннях та членів їх сімей [1]. Активні бойові дії на території України та окупація значної частини українських земель призвели до порушення діяльності нотаріальних та квазінотаріальних органів на відповідних територіях, внаслідок чого законодавець активно здійснював нормативне врегулювання сфери нотаріальних послуг, в тому числі інститут заповіту, як підстави спадкування в умовах воєнного стану.

Соціальний захист військовослужбовців – це система правових і соціальних гарантій, яка спрямована на задоволення їхніх матеріальних і духовних потреб відповідно до особливостей їхньої службової діяльності, статусу в суспільстві та забезпечення соціальної стабільності у військовому середовищі [2]. У зв'язку з високим ризиком ушкодження здоров'я або навіть загибелі під час виконання службових обов'язків у захисті Вітчизни, військовослужбовці мають спеціальні потреби одним із яких є необхідність швидкого та спрощеного укладення заповіту.

Перш за все слід зазначити, що в статті 40 Закону України «Про нотаріат» та в статті 1252 Цивільного кодексу, ще до початку російсько-української війни було передбачено випадки, коли заповіт через певні обставини міг посвідчуватися не лише нотаріусом. Так, згідно вказаних вище законодавчих актів до квазінотаріальних суб'єктів, серед інших, належать: 1) посадові та службові особи установ охорони здоров'я держави, які в свою чергу поділяються на три підгрупи, де особливу увагу, згідно дослідження, слід звернути на начальників госпіталів, санаторіїв, інших військово-лікувальних закладів, їх заступників з медичної частини, старших або чергових лікарів, які посвідчують заповіти військовослужбовців або інших осіб, що перебувають на лікуванні в таких закладах; 2) капітани українських морських та річкових суден мають право складати заповіти від імені осіб, які перебувають під час плавання, з урахуванням воєнних дій, це стосується в переважній більшості морських та військових суден; 3) начальники пошукових та інших експедицій; 4) командири (начальники) військових частин, з'єднань та установ (в пунктах дислокації); командири (начальники) військово-навчальних закладів; 5) начальники установ

виконання покарань (якщо військовослужбовець засуджений); б) начальники слідчих ізоляторів (якщо військовослужбовець підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину і щодо нього здійснюється кримінальне провадження) [3; 4].

Оскільки захисники та захисниці нашої держави в умовах жорстких бойових дій не мали доступу до нотаріальних послуг, з метою захисту їхніх цивільних прав та інтересів, а також для опосередкованого захисту прав неповнолітніх та осіб з інвалідністю, виникла потреба у врегулюванні цього питання. Як наслідок, для захисту прав та інтересів громадян України, зокрема цивільних та спадкових прав військовослужбовців, 28 лютого 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», яка регулює особливості провадження нотаріальної діяльності під час воєнного стану в державі [5].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від 06.03.2022 року, було внесено зміни до постанови № 164. Ці зміни розширили перелік суб'єктів, які мають право посвідчувати заповіти, що прирівняні до нотаріально посвідчених, в умовах воєнного стану, які посвідчуються у зоні бойових дій (безпосередньо або на недалекій відстані) [6].

Постановою Кабінету Міністрів України № 480 від 19 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» в новій редакції викладений пункт 4 постанови Кабінету Міністрів України № 164.

Слушно зазначає О. Кухарев, що вказані зміни фактично доповнили перелік осіб, що можуть посвідчувати заповіти згідно законів, а отже і зміни мали бути внесені не постановою до іншої постанови, а через прийняття відповідного закону про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» та до Цивільного кодексу [7].

Особи, які мають право посвідчувати заповіти, повинні складати їх відповідно до вимог Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, який регулюється постановою Кабінету Міністрів України № 419 від 15 червня 1994 року, при цьому змін стосовно переліку нових суб'єктів, до відповідного Порядку внесено не було, що фактично створює прогалину в правовому регулюванні.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 164 зі змінами нові суб'єкти, що мають право скласти заповіт поділяються на три групи:

1) військовослужбовці Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань;

2) працівники правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави;

3) військовополонені.

В умовах воєнного стану посвідчувати заповіти вищезгаданих суб'єктів можуть:

1) Командир (начальник) або уповноважена ним особа Збройних Сил, інших створених відповідно до законів військових формувань, а також представники правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучені до виконання заходів забезпечення національної безпеки та оборони, стримування збройної агресії з боку іноземної держави;

2) Начальник табору (або установи, де утримуються військовополонені).

За законом такі суб'єкти вправі посвідчувати заповіти лише за наявності двох свідків, якими можуть бути фізичні особи, що мають повну цивільну дієздатність, крім осіб на користь яких складено заповіт, близьких родичів та членів сім'ї спадкоємців заповіту, осіб, які не можуть прочитати або підписати заповіт та нотаріуса, також вище перелічені суб'єкти не можуть посвідчувати секретні заповіти.

Після вчинення дій спрямованих на посвідчення заповіту квазінотаріальними органами нотаріус повинен провести правову оцінку заповіту, перевірити його реєстрацію у Спадковому реєстрі та переконатися в його чинності на момент смерті заповідача. У випадку, якщо заповіт, не відповідає вимогам законодавства, нотаріус має обов'язок відмовити в його прийомі. Отже процес посвідчення заповіту згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 164 включає в себе: складання та посвідчення заповіту начальниками, командирами та іншими новими суб'єктами, що мають право на посвідчення заповітів в умовах воєнного стану; передача одного примірника складеного заповіту через відповідні органи нотаріусу/державній нотаріальній конторі на реєстрацію в Спадковому реєстрі, що є електронним доказом його укладення, та на тимчасове зберігання, зберігання [8, с. 170].

Таким чином, створення можливостей для складання та посвідчення заповітів за спрощеною процедурою є безумовним та важливим способом захисту прав та законних інтересів як безпосередньо захисників та захисниць нашої держави так і членів їх сімей, малолітніх та неповнолітніх спадкоємців тощо. Водночас, таке правове регулювання посвідчення заповітів в умовах воєнного стану потребує вирішення окремих недоліків, серед яких: необхідність закріплення розширеного переліку суб'єктів, що здійснюють квазінотаріальні функції на законодавчому рівні, шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про нотаріат» та Цивільного кодексу України, а також до Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, який регулюється постановою Кабінету Міністрів України № 419 від 15 червня 1994 року.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
3. Цивільний кодекс України. Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#n430>
5. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 року № 164. Урядовий кур'єр від 28.02.2022. № 43.
6. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 року № 209. Урядовий кур'єр від 06.03.2022. № 49.
7. Кухарев О. Проблеми здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. 7 жовтня 2022 року. URL : <https://sud.ua/uk/news/blog/251193-problemi-zdiysnennya-spadkovikh-prav-v-umovakh-voennogo-stanu>
8. Долинська М. С. Заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*, № 78 (частина 1). Ужгород, 2023. С. 166–171.

Валентин КРИСАЧЕНКО / Valentyn KRYSACHENKO

*доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу військово-патріотичного виховання
Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (м. Київ)*

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ РАШИЗМУ: «ОБҐРУНТУВАННЯ» АГРЕСІЇ

Осердьовою ідеологемою нового агресивного політичного курсу Росії стала доктрина «русского міра». Насправді, «русській мір» – це лише фантомне прикриття агресивної експансіоністської політики Кремля. Все це до болю нагадує Третій Рейх, з його заявами: про зверхність арійців, утиски і приниженням етнічних німців за кордоном, засилля «унтерменшів» і їхніми намаганнями урівнятися з елітою тощо. Подібна маніпуляція для вождів утверджувала утопічний наслідок, а саме: потребу нового «життєвого простору» для нації, тобто загарбницька війна навсібіч. Для Росії ж, нові обрані політичні дороговкази, це не тільки втручання в чужі справи скрізь і повсюди, але й своєрідний варіант комуністичної ідеї, в якій всім «русскомірним» людям гарантовано процвітання, а після земного життя, в термінології Путіна – рай. Звісно ж, за рахунок аборигенів, котрі попрямують до пекла. Таким чином, в цьому дикому, атеїстично-релігійному кремлівському наративі, імперська влада забезпечує сама собі своєрідну індульгенцію на виправдання власних злочинів проти людства.

Отже, на експорт – агресія, причому в найрізноманітнішій формі: пряме військово втручання, гібридна війна, інформаційне зомбування, економічний шантаж, кібератаки, фізичне усунення «зрадників» тощо. Лінор Горалік, талановита ізраїльська письменниця, колишня дніпрянка яскравими фарбами змалювала образ сучасної світової рашистської сарани як «психопата с постійною потребою в гіперкомпенсації, с примітивною підлітковою потребою в дрібному бандитському самоутвердженні». Але весь трагізм сьогодення полягає в тому, що за цією миршавою постаттю стоїть жахлива імперська машина, ненаситні амбіції якої у самоствердженні зовсім не обмежуються вуличними бійками. Вона, мов той молох, щоб жити, має пожирати все навкруги. І, нагадаємо, найближча її жадана пожива – це Україна, а за нею і вся Європа.

Мова йде, насамперед, про старі, заяложені, але психологічно дієві, стратегіми: світова змова, зрада, приниження, занепад цивілізації, вселенська катастрофа, власний месіанізм тощо. А навкруги – одні вороги. Хто лише не точить зуби на московію як «спасителя» світу: США, НАТО, сіоністи, хитрі «япошки» і, найгрізніші посеред них, «жидобандерівці». А тому, щоб гідно протистояти міжнародній змові, необхідно озброюватися, озброюватися, і ще раз озброюватися. Лише так можна дати належну відповідь та відсіч усім недоброзичливцям, захистити свої національні інтереси, утвердити «русській мір» як єдиний «правильний» світоустрій загалом.

При маніпулятивній атаці на те чи інше суспільство його індивідуальна та колективна пам'ять ставляться в стан ревізії, безжалісної критики та відторгнення, нагромаджений життєвий досвід та раціональність відкидаються як екзистенційні критерії адаптації до світу. Ціннісний вимір життя, нагромаджений власним та родовим життям, підміняється образом нав'язаної, вигаданої суб'єктом впливу, фантомної реальності. Але за цією фантомною реальністю завжди знаходиться

замовник і користувач, зазвичай в тотожні один одному. Нав'язані суб'єктом впливу для об'єкту світобачення та алгоритм дій стають поживним матеріалом для реалізації намірів ініціатора маніпуляцій.

Тоталітарна, деспотична система не лише позбавляє людей людських прав, насамперед на свободу та власну гідність, але й знеособлює їх. Власна індивідуальність має розчинитися в колективному «ми», в якому існує лише один-єдиний організуючий чинник – верховний правитель. Він є джерелом і носієм всіх чеснот, знань та цінностей, а функція підданих – сприйняття істини та безумовне її виконання. Знеособлення призводить до втрати власного «Я» і розчинення індивіда в колективній міфології. В цій системі приписів вчинки та дії кожного зокрема і всіх разом сприймається крізь призму заданих стандартів реагування/ігнорування на певну інформацію, з наступним поведінковим актом. Все залежить від заданого владою кліше поведінки для контрольованої людності: послух, лють, ненависть, поклоніння, терпимість, пожертва, страждання тощо. Все залежить від цільової установки з боку зверхників та доведені до мас відповідної моделі поведінки.

Відома дослідниця сутності та злочинів нацизму Ханна Арендт зауважувала, що «для політичної та соціальної науки важливо, що природа тоталітарного уряду, і, мабуть, природа кожної бюрократії полягає в перетворенні людей на функціонерів та звичайні гвинтики адміністративного механізму, таким чином знелюднюючи їх» [1, с. 339]. Це робить зрозумілим феномен «банальності зла», оскільки в цій матриці буття звірства проти «інших» є прийнятним і схвальним явищем. Це спостерігалось в гітлерівській Німеччині, подібна поведінка притаманна і переважній більшості підданих путінської Росії. Але це зовсім не дає злочинцям права уникати відповідальності за скоєні ними злочини, залишає чинним поняття колективної відповідальності та ін.

У системі людської моралі і права усталились загально визнані і прийнятні цінності, вимоги і норми цивілізованого співжиття. Натомість, в тоталітарному суспільстві інформація постає обов'язковим інструментом здійснення як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Для внутрішнього споживача практикується жорстка селекція знань щодо дійсного стану речей як всередині держави, так і поза її межами. Межі селекції визначаються загальною догматикою влади та поточними стратегемами її функціонування. Причому зміст інформації, зазвичай, біполярний: з одного боку, позитивний, життєствердний, мобілізуючий – для створення відповідного образу фантомної реальності буття підлеглого населення, з іншого, – різко негативний, для презентації «іншого світу», як ворожого, невдалого, аморального, агресивного і т. д і т. п. Уярмлена свідомість обивателя незмінно стоїть перед антиномією «добро-зло» і мусить здійснювати вибір на користь бажаного для себе та для своїх близьких суцього. Весь парадокс і вся трагедія бранців кремля полягає в тому, що зміст складових цієї антиномії прямо протилежний їхньому номінуванню: в ній «добро» насправді є злом, а останнє, реальним світом людського життя, з можливостями людині бути вільною та безпечною.

Рашизм цілеспрямовано використовує різноманітні засоби мас-медіа для просування власних наративів. Ключове місце при цьому займає потужна система пропаганди, тобто цілеспрямоване поширення власних ідеологем, цінностей та смислів. В реалізації відповідних стратегем знакові тоталітарні режими ХХ ст., тобто фашизм і рашизм, практично тотожні у своїх вихідних засадах.

Рашизм є державною ідеологією і практикою московії. Він закорінений в традиціях східного деспотизму, з освяченням правителя релігією, централізованим

управлінням, безправ'ям населення та державною власністю на всі ресурси, включаючи людські. Визначальними інструментами інформаційної політики рашизму є: жорстка селекція інформації на предмет її відповідності/невідповідності пануючій доктрині влади; створення образу фантомної/метафізичної реальності як образу бажаного/ідеального суспільства і обґрунтування його безальтернативності; кодифікація знання та цінностей на предмет істинності/неістинності згідно офіційній догматиці.

Для надання видимості істинності дискурсів влади, особливо для зовнішнього споживання, широко використовується метод спекулятивних наративів. Сутність його полягає в поширенні інформації, котра не ґрунтується на реальних чи частково дійсних фактах. При цьому здійснюється некритична конверсія знання про один об'єкт на інший. Наслідком постає підміна смислів і значення цього об'єкта/події, із наступною кодифікацією його як нетотожного самому собі. Так відбувається, наприклад, у випадку із Стокгольмським синдромом, коли вина за злочин покладається на саму жертву. Рашизм масово використовує аберацію смислів на потенційний об'єкт свого впливу, власних агресивних зазіхань та дій. Таким чином свій неспровокований повномасштабний напад на Україну подається як самозахист від неї самої чи, навіть, всього західного світу. А жертві своєї політики приписуються найрізноманітніші негативні ознаки, включно з офіційно засудженими міжнародним співтовариством (нацизм, геноцид, сепаратизм і т. д.), з тим, щоб мати позірне виправдання своїм протизаконним діям.

Ідеологія і практика рашизму становлять будівельний остов сучасного російського тоталітаризму. Лицемірна політика людиноненависницького режиму повинна стати неприйнятною і несприйнятною для цивілізованого людства, а її очільники, виконавці та носії дістати належне правове оцінку і нести за вчинене кримінальну відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арентс Ханна. Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла / пер. з англ. Антона Котенка. Видання друге, виправлене. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА. 2021. 376 с.

УДК 342.7«364»(477)

Олена КУЗЬМЕНКО / Olena KUZMENKO

кандидат юридичних наук, доцент,

*завідувач відділу науково-організаційного забезпечення та видавничої діяльності
Науково-дослідного центру «Інститут соціально-правових та політичних досліджень
імені Олександра Яременка» Навчально-наукового інституту права
та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(м. Київ)*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Права людини є засобом, що обмежує публічну владу, запобігає її сваволі. Тому права людини є характерною рисою демократичного правового режиму. Авторитарні

та тоталітарні режими, навпаки, не визнають природних основ прав людини і пов'язують їх із власною волею. Тобто права існують лише тоді, коли їх дозволила влада, закріпивши в тексті нормативно-правового акту. При цьому здебільшого йдеться про соціально-економічні права.

Тому в умовах недемократичного режиму права людини повністю залежать від волі державних органів. Введення воєнного стану в державі з недемократичним державно-правовим режимом суттєво не впливає на стан забезпечення прав людини, оскільки вони не визнаються такими, що належать людині від народження. При цьому визнання тих чи інших прав істотно не впливає на державу, яка в будь-який момент може відмовитися від їх прийняття, виходячи з «революційної доцільності».

Держава з демократичним державно-правовим режимом переважно не буде ініціатором збройної агресії проти іншої держави. Загарабницька війна характерна для недемократичної держави, яка не визнає прав людини навіть на території під своєю юрисдикцією, що вже говорити про територію іншої держави, яку вона вторгається та окупує.

Тому висновок очевидний: якщо ми говоримо про забезпечення прав (у тому числі в умовах воєнного часу), то ми говоримо про демократичну державу. Це не означає, що до осіб, які представляють тоталітарну державну владу, не можуть бути застосовані міжнародно-правові заходи, спрямовані на покарання за порушення прав людини (наприклад, трибунал проти президента Югославії Слободана Мілошевича).

Відповідно до Конституції України обов'язком держави є забезпечення прав людини. При цьому передбачено, що права людини є тим явищем, яке визначає напрям діяльності держави, її функціональну спрямованість, і саме держава є відповідальною за реалізацію та утвердження прав людини.

Отже, можна зробити однозначний висновок, що воєнний стан не може бути використаний для того, щоб Україна відмовилась від свого обов'язку забезпечувати права людини. Окрім цього, у Конституції України викладено окремі положення, які визначають особливості реалізації прав людини в умовах воєнного стану.

Відповідно до ст. 64 Конституції України права людини не можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених Конституцією України. Наголошуємо, що в цій статті йдеться про нормативну основу обмеження прав людини – Конституцію України. Не підзаконний акт, не закон, а Конституція, оскільки в демократичному суспільстві Конституція розглядається насамперед як акт установчої влади народу, який встановлює повноваження органів державної влади та їх обмеження [1].

Конституція України передбачає особливий порядок внесення до неї змін, який є засобом захисту Конституції, в тому числі обмеження прав людини. Виходячи з характеру обмеження прав людини, конституційно-правовий механізм їх обмеження видається правильним.

Відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть встановлюватися деякі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

На період дії воєнного стану в указі Президента України про введення воєнного стану визначено вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану.

Вони включають:

– невтручання в особисте та сімейне життя. Зокрема, контроль засобів зв'язку, огляд речей, документів, житла;

– свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законом. Тобто військове командування може встановлювати заборони чи обмеження щодо вибору місця перебування чи проживання осіб на території, де діє воєнний стан. Він може встановлювати особливий режим в'їзду та виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірку документів у осіб, а в разі потреби огляд речей, транспортні засоби, багаж і вантажі, службові приміщення та житло громадян [2].

Під час воєнного стану може бути введена комендантська година – тобто заборона перебувати на вулиці в певний час доби без спеціальних дозволів;

– право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;

– право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування. Вибори та референдуми у воєнний час забороняються;

– право збиратися мирно, без зброї, проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Також заборонені масові зібрання та акції;

– право володіння, користування та розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності. Під час дії воєнного стану майно приватної чи комунальної власності, майно державних підприємств може бути примусово вилучено для потреб держави. Однак обов'язковою умовою є попереднє або наступне повне відшкодування вартості такого майна.

– право на працю. На території, на якій введено воєнний стан, військово командування разом з іншими органами влади або й самостійно має право запроваджувати трудову повинність та залучати громадян до суспільно-корисних робіт. Трудова повинність полягає у виконанні робіт оборонного характеру, а також у ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, а також їх наслідків. При цьому тривалість виконання таких робіт та їхня оплата встановлюються відповідно до трудового законодавства. Крім того, військовому командуванню надається право використовувати потужності, ресурси та майно підприємств та організацій усіх форм, а також окремих громадян.

З кожним залученим до суспільно корисних робіт укладається строковий трудовий договір;

– недоторканність житла;

– таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;

– право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом;

– право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів;

– право на освіту [3, с. 109].

Слід також зазначити, що Конституція України передбачає перелік прав, які не можуть бути порушені у воєнний час. Вони включають:

– права на рівність і повагу до людської гідності

– право на особисту недоторканість

– право на шлюб

– право на громадянство

– право на справедливий суд, правову допомогу та захист

– право на житло [1].

Отже, можна зробити висновок, що відповідно до законодавства України права людини можуть бути обмежені лише на певний час і лише в тих межах, які не впливатимуть на їх істотний зміст. Крім того, публічна влада в кожному конкретному випадку, що потребує введення воєнного стану, повинен визначити ті права, які будуть обмежені за даних умов.

Таким чином, права людини визначають межі діяльності органів державної влади щодо запровадження воєнного стану та засобів, що нею використовуються. При цьому низка прав не може бути обмежена, а обмеження інших прав не може знищувати їх сутність. Окрім визначення прав людини, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, конституційно-правові норми визначають особливості реалізації окремих прав під час воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 28.03.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Ковалів М. В., Скриньковський Р. М. Конституційні права та свободи громадян України в умовах воєнного стану. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану* : матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р., м. Львів). Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 107–111.

УДК 323.2:355.01(470+571)

Володимир ЛАВРИНЕНКО / Volodymyr LAVRYNENKO
*кандидат історичних наук, проректор з міжнародних зв'язків
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

СТРАТЕГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І СУСПІЛЬСВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Однією із головних причин, чому варто розглянути питання взаємодії влади і суспільства в умовах російської агресії через призму формування Стратегічної Культури, є факт, що це явище можна віднести до одного із ключових чинників, які визначають можливість та засоби досягнення цілей держави, перед усім, в сфері безпеки. Від її формування залежить в якій мірі ці цілі мають шанс на реалізацію, якою мірою вони віддзеркалюють реальні потреби суспільства і в якій мірі ці потреби будуть враховані в діях влади. Тим самим можна стверджувати, що стан Стратегічної Культури в значній мірі вказує на реальний стан і напрями політики безпеки держави, а також механізми її реалізації.

Тим самим, можна стверджувати, що Стратегічна Культура віддзеркалює ступінь готовності суспільства і його еліт до виконання спільних дій і стримування від інших.

Процес формування Стратегічної Культури є дуже тривалим і залежить від багатьох чинників, як матеріальної природи, так і нематеріальної. В результаті, багато характерних ознак можуть свідчити про не до кінця сформовану Стратегічну

Культуру. Така ситуація може мати багато причин. Починаючи з історичних явищ (короткий період державності, геополітичне положення, відсутність національної ідентичності), так і з політичних міркувань (обмеження державного суверенітету: номінально, або практично) і т. д.

Одним із чинників, що ускладнюють остаточне формування Стратегічної Культури конкретної держави, а насправді унеможливають досягнення такого стану, є її невідповідність. Це може бути результатом, або функціонування всередині країни кількох Стратегічних Культур (одночасне існування на даній території відмінних, часом суперечливих самим собі, історичних, політичних, культурних традицій), або відсутність консенсусу у поглядах на шляхи та механізми організації безпеки держави, що існують між елітами та суспільством.

Враховуючи довготривалість формування Стратегічної Культури, можна констатувати, що у випадку з Україною, вона зараз знаходиться в процесі завершення формування, який характеризується узгодженістю поглядів стосовно цілей національної політики безпеки та заходів охорони держави від різних загроз, що існують, як серед суспільства, так і серед еліт. Саме явище узгодженості відноситься, як до питання формування, так і до збереження єдності поглядів стосовно основних цілей політики безпеки та шляхів їх досягнення.

Адже до цього часу Україна мала серйозну проблему з визначенням, погодженням та систематизацією повного каталогу своїх національних інтересів, які слід розуміти як національну ідею. Природно, це позначалося на розмитості стратегічних цілей, які ставила перед собою держава в галузі безпеки. Це стало причиною постійного балансування України між різного роду вибором стратегічного характеру, обумовленим як політично, так і в результаті більш-менш реальних оцінок узгодженості української Стратегічної Культури. Природним наслідком такої ситуації було те, що українська держава залишалася у стані геополітичного дрейфу між двома основними центрами інтеграції, тобто між Брюсселем і Москвою. За протязі 30 років незалежної України це проявлялося у «багатовекторній політиці» і «політиці балансування», а також раптових і не повною мірою закінчених «поворотах» до членства в НАТО. Це призвело до ситуації, в якій українська держава стала об'єктом впливу центрів інтеграції, що знаходяться в безпосередній близькості до неї.

В той же час, не має сумнівів, що хід подій в Україні, які мали місце з 2014 року, несе на собі відбиток «шоку», генерованого ззовні, що призвело до зміни (що розуміється, як процес консолідації так і формування) Стратегічної Культури України. Особливо цей «шок» поглибився після повномасштабної агресії росії проти України. Можна також стверджувати, що поглиблення інтеграції України в ЄС і НАТО трактується тепер і елітою і суспільством як форма підтримки незалежності та суверенітету держави, і, навіть, чинником зміцнення її міжнародних позицій.

Незалежно від темпів еволюції Стратегічної Культури України, немає ніяких сумнівів, що досягнення єдності та консолідації в стані Стратегічної Культури, як у площині суспільних відносин так і площині відносин суспільство – еліти, призведе до сталості державної політики в сфері національної безпеки.

Юрій ЛІННІК / Iurii LINNIK

*кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія» (м. Рівне)*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ВЛАДИ

Війна не лише фізично, але й психологічно впливає на суспільство та владу, залишаючи довготривалі наслідки на психіку і колективну свідомість. Психологічні наслідки війни можуть виявлятися у вигляді стресу, тривоги, депресії, посттравматичного стресового розладу та інших психічних порушень як серед цивільного населення, так і серед військових. Крім того, війна може викликати зміни в суспільному менталітеті, спричиняючи переоцінку цінностей та відносин між людьми. Для влади психологічні наслідки війни включають в себе необхідність управління психологічною стійкістю населення, вирішення питань реабілітації військових та цивільних постраждалих, а також створення умов для відновлення соціального та психологічного благополуччя суспільства. Тому розуміння психологічних наслідків війни для суспільства та влади є ключовим для розробки ефективних стратегій відновлення післяконфліктного розвитку та міжнародної безпеки.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) у військових та цивільних осіб є серйозною проблемою, що може виникнути в результаті досвіду воєнних дій, терористичних актів або інших травматичних подій. У військових ПТСР може виникати внаслідок безпосередньої участі в бойових діях, свідчення страшних подій чи втрати товаришів. У цивільних осіб ПТСР може виникнути внаслідок досвіду насильства, природних катастроф або інших подій, що загрожують життю або безпеці.

Симптоми ПТСР можуть включати повторні спогади про травматичні події, відчуття тривоги та паніки, відчуття відчуженості від оточуючих, проблеми зі сном та концентрацією, а також агресивність. Ці симптоми можуть значно погіршувати якість життя та здоров'я військових та цивільних осіб, а також впливати на їхні взаємини з оточуючими [2, с. 142].

Для запобігання та лікування ПТСР важливо забезпечити доступ до психологічної підтримки та психотерапевтичного лікування для тих, хто постраждав від травматичних подій. Також важливо проводити інформаційну роботу та освіту щодо проявів та методів лікування ПТСР, щоб підвищити усвідомленість та підтримку від оточуючих.

Психологічна підтримка та реабілітація військових та цивільних постраждалих є критично важливими аспектами управління післявоєнною ситуацією. Після військових конфліктів, терористичних актів або інших травматичних подій, багато осіб можуть потребувати психологічної підтримки та спеціалізованої реабілітації для подолання травм та повернення до повноцінного життя.

Психологічна підтримка може включати консультування психологів та психотерапевтів, групові терапевтичні сесії, підтримку спеціалізованих груп індивідуальними та колективними методами. Головною метою психологічної підтримки є надання пацієнтам можливості висловити свої емоції, освоїти ефективні стратегії управління стресом та депресією, а також забезпечити їхню підтримку та розуміння.

Реабілітаційні програми можуть включати фізичну реабілітацію, професійну підготовку та перевиховання, соціальну та професійну адаптацію, а також підтримку у здійсненні повернення до повсякденного життя та роботи. Важливою частиною реабілітації є створення умов для відновлення самостійності та самооцінки, а також підтримка у вирішенні практичних та емоційних труднощів.

Відновлення психологічного благополуччя суспільства після війни є складним та тривалим процесом, що потребує комплексного підходу та співпраці всіх рівнів влади та громадських організацій. Після війни суспільство може відчувати наслідки травматичних подій, які включають стрес, тривогу, депресію, втрату довіри та небезпеку розладів у колективній психіці [1, с. 66].

Однією з ключових складових відновлення психологічного благополуччя є забезпечення доступу до психологічної підтримки для всіх груп населення, особливо для тих, хто був безпосередньо постраждалим від військових дій. Це може включати консультування психологів, проведення групових терапевтичних сесій, психосоціальну підтримку та надання інформації про доступні ресурси.

Далі, важливо сприяти процесу соціальної реінтеграції та відновлення взаємин між людьми у постраждалому суспільстві. Це може включати проведення мирних заходів, відновлення міжетнічної та міжрелігійної гармонії, а також створення умов для відновлення довіри та співпраці у суспільстві.

Військові конфлікти можуть мати значний вплив на культурні та ідентичнісні аспекти суспільства. Однією з основних проблем є втрата культурної спадщини та ідентичності через знищення архітектурних пам'яток, мистецьких цінностей, традицій та обрядів. Крім того, війна може призвести до перерви в передачі культурних та ідентичнісних знань між поколіннями, що може призвести до втрати цінних аспектів культури.

Військові конфлікти також можуть спричинити переосмислення культурних та ідентичнісних цінностей суспільства. Вони можуть викликати питання про справедливість, мир та війну, гуманізм та насильство, що може призвести до змін у культурних та ідентичнісних підходах до життя [3, с. 198].

З іншого боку, військові конфлікти можуть підсилити відчуття національної єдності та ідентичності. Суспільство може об'єднатися в боротьбі за власну незалежність та відстоювання своїх цінностей, що може сприяти зміцненню культурної та ідентичноснійсної спадщини.

Отже, врахування культурних та ідентичнісних аспектів у відновленні після військових конфліктів є важливим для збереження та розвитку культурної спадщини та ідентичності суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білик І. Психологічні аспекти військових конфліктів. Київ : Вид-во «Київська психологічна думка», 2020. 210 с.
2. Коваль. М. Культурна спадщина в умовах війни. Львів : Вид-во «Українська культура», 2018. 180 с.
3. Семененко О. Ідентичність українського суспільства під час військових конфліктів. Київ : Вид-во «Наукова думка», 2017. 240 с.

Тетяна МАДРИГА / Tetiana MADRYHA

кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Загострення безпекової ситуації в Україні та розгортання повномасштабної військової агресії з боку РФ стало справжнім викликом для українського суспільства, активізувавши нову хвилю волонтерства в нашій державі. Посягання на територіальну цілісність України і її недоторканість самоорганізувало людей на захист державного суверенітету, заклавши фундамент міцності українського суспільства та перетворивши волонтерів на реальну, впливову силу у системі соціальної стійкості країни у протидії ворогу. З перших днів повномасштабного вторгнення росії волонтерство набуло особливого значення та значно змінилося за масштабами, заявивши про свою вагомую роль у збереженні життів захисників та цивільних, боротьбі за суверенітет та територіальну цілісність України та підтримці національної безпеки загалом. Зважаючи на це, питання дослідження волонтерства, як провідного явища для забезпечення національної безпеки в країні, є надзвичайно актуальним.

Повномасштабна війна російської федерації проти України продемонструвала небачений досі приклад консолідації суспільства та масове зростання волонтерських практик українців, охоплення ними практично усіх верств населення, включаючи дітей, і відповідно наявність у населення активної життєвої позиції, активних форм політичної участі, високого рівня довіри до інститутів громадянського суспільства тощо. З першого дня повномасштабної війни, маючи досвід допомоги і оснащення армії з 2014 року, наші громадяни знаючи, що перемогти зовнішнього агресора можна тільки мобілізувавши внутрішні сили, почали невтомно працювати кожен на своєму напрямку. Почуття невідомості і страху швидко змінилися бажанням діяти. Війна показала, що волонтерство не має віку, кордонів чи соціального становища і не залежить від сфери діяльності чи наявності досвіду організаційної роботи. Якщо у мирні часи волонтерство – це, перш за все, можливість ініціювати власні проекти і впливати на те, що відбувається довкола, змінювати країну загалом, то під час війни – це дієвий засіб протидії загрозам національній безпеці та запорука збереження державності.

Нормативно-правові засади волонтерства в Україні визначені в Конституції України та Законах України «Про волонтерську діяльність» [7], «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності в Україні», «Про гуманітарну допомогу», Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг», прийнятій 10 грудня 2003 року № 1895 (втратила чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 06.07.2011 року № 711), Указі Президента України від 27 вересня 2021 року № 487 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026», Законі України «Про внесення

змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, зібраної волонтерами» (проект закону № 7492 від 27.06.2022).

Фундаментом для формування законодавчої бази волонтерської діяльності України слугували наступні міжнародні нормативно-правові акти: Міжнародна Конвенція про права дитини [6]; Загальна Декларація прав людини [3]; Загальна Декларація волонтерів, що була прийнята 14 вересня 1990 р. у Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної Асоціації [2]; Декларація про волонтерську діяльність була прийнята у січні 2001 р. на XVI Всесвітній конференції добровольців.

Волонтерська діяльність базується на принципах добровільності, безоплатності, суспільної корисності, солідарності, законності.

З початком збройної агресії росії в Україну було запроваджено спрощений механізм пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України з метою посилення спроможності держави у забезпеченні обороноздатності, залучивши до волонтерського руху тисячі людей. Реєстр волонтерів антитерористичної операції було створено ще у 2014 р. і до повномасштабного вторгнення росії в Україну в ньому було лише 320 осіб. У рік повномасштабного вторгнення у Реєстрі волонтерів в Державній податковій службі (ДПС) зареєструвалися 2383 українця. Загалом на початок 2023 року ДПС нарахувала 2 699 волонтерів [4]. Станом на грудень 2023 року в Україні офіційно зареєстровано волонтерами 6734 осіб [5]. Проте реальна кількість людей, що збирає кошти на власні картки та волонтерить, не повідомляючи про це державу, й з різних причин не набуває статусу волонтера, більша.

Волонтери разом із Збройними силами України залишаються лідерами народної довіри за підсумками Всеукраїнського опитування громадської думки, проведеного 29 листопада – 9 грудня 2023 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС). З травня 2022 року до грудня 2023 року серед інституцій зберігається єдність у ставленні до Сил оборони України та волонтерів. Так, станом на грудень 2023 року 96 % українців довіряють ЗСУ (у травні 2022 року – 98 %), а 84 % довіряють волонтерам (у травні 2022 року – 87 %) [1].

За два роки повномасштабного вторгнення волонтерський рух виявив готовність і спроможність доповнити функції держави та покращити взаємодії волонтерів з органами державної влади. Однак і з сторони держави повинні бути створені чіткі та швидкі механізми надання допомоги ЗСУ. Тоді як зміна правил ввезення гуманітарної допомоги після набуття чинності нового Порядку пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 № 953, може стати нездоланною перешкодою для волонтерської діяльності фізичних осіб і значно ускладнити роботу невеликих благодійних організацій та суттєво впливати на ефективність діяльності, мотивацію та подальший розвиток волонтерства. Держава, маючи на меті запобігти зловживанням, пов'язаними з отриманням і розподілом гуманітарної допомоги не повинна забувати і про важливість швидкого механізму отримання допомоги військовослужбовцями. Незважаючи на досвід, отриманий під час Революції Гідності та з початком російської агресії на сході України в 2014 році, державний апарат виявився не готовий до широкомасштабних глобальних викликів, пов'язаних з військовим вторгненням рф в Україну. Тільки в умовах здорової консолідації всіх гілок влади та громадянського суспільства закладається міцний фундамент для здійснення гідного опору російському агресору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всеукраїнське опитування громадської думки «Омнібус» 29 листопада-9 грудня 2023 року Київського міжнародного інституту соціології (КМІС). URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>
2. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. Права людини : навчальний посібник. Київ : Просвіта, 2002. С. 67–80.
3. Загальна декларація прав людини 1948 р. Київ : Либідь, 2004. 339 с.
4. Кількість волонтерів в Україні зросла у вісім разів: скільки їх зараз у реєстрі. *Слово і діло. Аналітичний портал*. 20 лютого 2023 р. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/20/novyna/suspilstvo/kilkist-volonteriv-ukrayini-zroslo-visim-raziv-skilky-yix-zaraz-reyestri>
5. Лише близько 7 тисяч осіб в Україні офіційно зареєструвалися волонтерами. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2023/12/15/707741/>
6. Міжнародна Конвенція про права дитини. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021
7. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-17. URL : <http://zakon3.ra'da.gov.ua/laws/show/3236'17>

УДК 342.34(477)

Юлія МАЛЬОВАНА / Yuliia MALOVANA

*кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології
Запорізького національного університету (м. Запоріжжя)*

Анна РУДНЄВА / Anna RUDNIEVA

*кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології
Запорізького національного університету (м. Запоріжжя)*

ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна є одним з найважливіших випробувань для будь-якої демократії, висуваючи перед владою та суспільством низку важливих проблем, які вимагають негайного вирішення. У цих надзвичайних обставинах державі доводиться боротися зі складними проблемами, пов'язаними з безпекою, свободами та правами громадян, створювати основу для ефективного управління кризовими ситуаціями загалом. Проте водночас війна може відкрити нові можливості для зміцнення демократичних інститутів та процесів.

Серед основних викликів демократичному режиму під час війни або військового стану є такі:

1. Обмеження свобод, яке проявляється у тимчасових обмеженнях на свободи громадян, такі як свобода слова, зборів та асоціацій, як запобіжний захід держави у боротьбі з загрозами безпеці. Це може призвести до порушення прав людини та погіршення положення громадян.

2. Збереження легітимності та підтримки владних структур під час воєнних дій. Війна часто супроводжується порушенням конституційних норм, обмеженням прав та свобод громадян, що може підірвати довіру до влади та призвести до кризи легітимності. Тому важливо, щоб влада дотримувалася принципів правової держави та забезпечувала захист прав і свобод громадян.

3. Введення цензури в питаннях висвітлення військової тематики. Умови війни можуть спричинити посилення цензури стосовно питань безпеки й перебігу військових дій, що обмежує доступ до інформації та свободи преси. Це може ускладнити передачу об'єктивної інформації до громадськості.

4. Посилення авторитарних тенденцій у владі. Провладні політики та посадовці можуть використовувати умови війни як виправдання для посилення своєї влади та обмеження політичної опозиції. Стосовно України та можливостей розвитку подібного сценарію можна згадати дослідження Петра Бурковського, аналітика фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, в якому автор зауважує, що «національний уряд встановив режим воєнного стану на початку війни, яка поставила додаткові межі та обмеження конституційних прав людей, а саме заборона мітингів, призупинення виборів і референдумів, централізований контроль головних національних та регіональних ЗМІ, комендантська година та обмеження пересування всередині та за межами країни. Державний лад був реорганізовано і президент отримав нові повноваження кабінету міністрів на воєнний час, обмежуючи роль парламенту» [5, с. 22]. Так, очевидно, що для стабілізації ситуації під час війни, потрібно приймати злагожені рішення та запобігати вирогідним внутрішнім загрозам безпеки. Проте потенційна монополізація влади може призвести до зростання авторитарних тенденцій та порушень прав людини. А з огляду на менталітет українців, подібні обмеження здатні спровокувати коливання й невдоволення суспільства та нову хвилю громадського супротиву.

На користь тенденції до послаблення демократичних інститутів в Україні свідчать показники індексу демократії. За президентства Віктора Ющенка Україна увійшла до топ-50 держав з індексом демократії 6.94 з 10 [2]. В подальшому спостерігалось поступове згортання демократичних досягнень, яке пов'язується з правлінням проросійської влади та недовірою до демократичного режиму внаслідок економічної кризи 2009 року. Протягом п'яти років після Майдану 2014 року до 2020 року показник Індексу демократії в Україні постійно покращувався і свого піку досяг у 2019 році – 5.9 пунктів [1]. Динаміка крайніх років показує, що попри воєнний стан, у 2022 році показник України мало змінився (5.42 порівняно з 5.57 у 2021 році) [2]. Тривала війна в Україні продовжує негативно відобразитися на зниженні індексу демократії і у 2023 році він склав вже 5.1 пункти [3]. Проте важливо забезпечити, щоб такі обмеження демократичних свобод були тимчасовими, обґрунтованими, пропорційними та під суворим контролем задля уникнення порушення прав людини та збереження основних принципів демократії.

Не зважаючи на складні події та процеси, які супроводжуються війною, існують і певні можливості для розвитку демократії в нинішніх умовах:

1. Активізація громадянського суспільства та мобілізація громадян на досягнення суспільно значимих цілей. Війна може спонукати громадян до активної участі в політичному житті та захисту демократичних цінностей. Це, у свою чергу, обумовлює зміцнення громадянського суспільства та розвиток політичної культури. В Україні повномасштабне вторгнення росії посприяло самоідентифікації громадян як беззаперечно представників української нації.

2. Пожвавлення міжнародної співпраці та підтримки України. Умови війни спонукають державу до спільної дії й співпраці для забезпечення міжнародної безпеки та стабільності. У боротьбі з російською агресією навколо України та захисту нею своїх національних інтересів об'єднався весь цивілізований світ. Це здатне створити можливості для розвитку міжнародних демократичних інститутів і норм.

3. Здійснення значимих для держави реформ. Війна може виступати як каталізатор для проведення політичних та соціальних реформ у державі, що включає в себе реформу військового сектора, політичну децентралізацію та розширення прав громадян.

Центр розвитку інновацій в рамках проєкту «Посилення демократичних процесів у територіальних громадах» за підтримки проєкту USAID «Демократичне врядування у Східній Україні» провів дослідження з метою оцінки стану демократії участі. За результатами проведеного дослідження 56,4 % опитаних громадян зазначили, що відчують посилення взаємодії та співпраці між мешканцями та органами місцевого самоврядування щодо вирішення питань громади під час війни [4]. Крім того, було відмічено, що створені нові громадські простори взаємної підтримки та впроваджені нові способи комунікації в громаді, а саме набули поширення такі інструменти взаємодії як Е-опитування, Е-петиції та Е-звернення через соціальні мережі, групи у месенджерах та офіційні вебсайти громади. Проте виявлено і недоліки, серед яких зазначено частково обмежений доступ до засідань місцевої ради та до ознайомлення з проєктами рішень.

Збереження демократії під час війни є складним і суперечливим питанням, адже наявні виклики вимагають переосмислення звичних для мирного часу принципів та норм. Проте правильна реакція та адаптація до умов війни може виявитися надійним інструментом для захисту прав та свобод громадян, зміцнення демократичних цінностей та інститутів як у внутрішній, так і в міжнародній сфері, забезпечення стабільності та сприяння міжнародному співробітництву.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боротьба України за захист своїх кордонів є демонстрацією демократії в дії – дослідження «Індекс демократії» від The Economist. URL : <https://www.oporaua.org/viyna/borotba-ukrayini-za-zakhist-svoyikh-kordoniv-ie-demonstratsiieiu-demokratiyi-v-diyi-doslidzhennia-indeks-demokratiyi-vid-the-economist-24517>

2. Війна за демократію і демократія у війні. URL : <https://svidomi.in.ua/page/viina-za-demokratiiu-i-demokratiia-u-viini>

3. Індекс демократії 2023: на якому місці Україна серед держав світу. URL : <https://psm7.com/uk/news/indeks-demokrati-2023-na-kakom-meste-ukraina-sredi-gosudarstv-mira.html>

4. Результати дослідження стану демократії участі під час повномасштабної війни на місцевому рівні: аналітичний дашборд, лютий 2024. URL : <https://cid.center/results-study-of-the-state-of-democracy-participation/>

5. Burkovskiy P. Perceptions of democracy in Ukraine amid war with Russia. *UA: Ukraine Analytica*. 2023. Issue 3 (32). URL : <https://ukraine-analytica.org/wp-content/uploads/Burkovskiy.pdf>

Ярослав МАРЧЕНКО / Yaroslav MARCHENKO

кандидат історичних наук, перший заступник начальника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗМІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Забезпечення встановлених Конституцією України гарантій свободи слова, вільного отримання, збирання й поширення інформації (з урахуванням встановлених законами України обмежень, пов'язаних з воєнним станом) повинно стати одним з ключових завдань держави [1]. З перших днів повномасштабного вторгнення Росії на територію України наша держава неухильно дотримується принципів свободи слова, проте воєнний стан, закономірно, привів до введення певних обмеження для роботи мас-медіа.

Одним із основних документів, який регулює діяльність ЗМІ в умовах воєнного стану став Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» (із змінами, внесеними згідно з наказом № 196 від 12.07.2022; № 266 від 03.10.2022) [2] від 03 березня 2022 р.

Наказ вводив в дію Алгоритм роботи з акредитованими представниками засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану, містив: а) перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України (ЗСУ); б) Порядок акредитації представників засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану; в) Правила роботи представника засобу масової інформації у районі ведення бойових дій [2].

Відповідно до документу, посадові (службові) особи, які виконували бойові (спеціальні) завдання, були зобов'язані:

– утримуватися від надання інтерв'ю (коментарів) представникам засобів масової інформації;

– надавати інтерв'ю (коментарі) тільки з дозволу відповідних керівників, командирів (начальників) виключно після проходження інструктажу стосовно недопущення поширення інформації з обмеженим доступом та вимог законодавства України у цій сфері;

– не допускати до роботи (усувати від роботи) на військовому об'єкті представників засобів масової інформації, які порушують Правила роботи представника засобу масової інформації у районі ведення бойових дій [3].

Наказ чітко вказував на інформацію, розголошення якої могло призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану. До такої інформації, зокрема, належали: найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельність особового складу військових частин (підрозділів); кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання; описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати

об'єкти; інформація щодо операцій (бойових дій), які проводяться або плануються; інформація щодо системи охорони та оборони військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються (крім тих, які видимі або очевидно виражені); порядок залучення сил та засобів до виконання бойових (спеціальних) завдань; інформація про збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються); інформація про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху); інформація про військові частини (підрозділи), форми, методи, тактику їх дій та способи застосування за призначенням; інформація про проведення унікальних операцій із зазначенням прийомів та способів, що використовувались; інформація про ефективність сил і засобів радіоелектронної боротьби противника; інформація про відкладені або скасовані операції; інформація про зниклий або збитий літак, літальний апарат, зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться; інформація про планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації); відомості про проведені інформаційно-психологічні операції, ті, що проводяться, а також плануються; інформація, яка має на меті пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії РФ проти України [4].

Значне зацікавлення викликають «Правила роботи представника засобу масової інформації у районі ведення бойових дій» [5]. Відповідно до документу, представники ЗМІ зобов'язані:

- пред'являти прес-карту на вимогу представників Збройних Сил, інших складових сил оборони;

- мати при собі та пред'являти документи, що посвідчують особу, представника ЗМІ;

- здійснювати переміщення у районі ведення бойових дій виключно у терміни та за маршрутом, визначених та погоджених в установленому порядку з відповідними керівниками, командирами (начальниками), керівником служби зв'язків з громадськістю (прес-служби) військової частини у зоні її відповідальності;

- перед здійсненням переміщення до району ведення бойових дій, засобами електронного поштового або телефонного зв'язку повідомити керівника служби зв'язків з громадськістю (прес-служби) про термін відрядження, маршрут, яким будуть рухатись, мету редакційного завдання;

- протягом усього часу перебування в районі бойових дій, носити (розміщувати) знаки розпізнавання (позначки) представників ЗМІ (транспортних засобів ЗМІ) на видному місці, за винятком ситуацій, коли зазначене може призвести до виникнення загрози життю та здоров'ю представникам ЗМІ;

- мати при собі засоби індивідуального захисту, що включають в себе, як мінімум, захисний шолом і бронежилет з відповідним маркуванням «ПРЕСА», «PRESS» (за виключенням ситуацій, наведених у попередньому пункті) та ін. [5]

Констатовано, що «Збройні Сили України, інші складові сил оборони не несуть відповідальність за безпеку, життя та здоров'я, забезпечення повернення, а також питання страхування життя, здоров'я та майна публічних осіб, до думки яких прислуховується громадськість (лідери думок, блогери тощо) та є їх особистою відповідальністю» [5].

У спільній заяві Міністерства культури та інформаційної політики України та Міністерства оборони України та представників ЗМІ від 27.04.2022 р. визначено

строки, після спливу яких дозволяється оприлюднення окремої інформації [6]. Представники влади та журналістської спільноти «Медіарух» дійшли згоди, що задля дотримання всіх необхідних безпекових умов журналісти можуть збирати інформацію на місцях відразу після обстрілів. При цьому дозволяється оприлюднення зроблених фото та відео представниками ЗМІ та журналістами щодо подій на місці ведення бойових дій по завершенню 12 годин для військових об'єктів, через 3 години – для цивільних об'єктів [6].

Таким чином, навіть в умовах воєнного стану зберігається свобода слова та вільна діяльність ЗМІ за винятком випадків, передбачених окремими нормативно-правовими актами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діяльність ЗМІ під час воєнного стану. URL : <https://law-in-war.org/diyalnist-zmi-pid-chas-voennogo-stanu/>
2. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану (Із змінами, внесеними згідно з Наказом № 196 від 12.07.2022; № 266 від 03.10.2022). URL : https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf
3. Алгоритм роботи з акредитованими представниками засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану. URL : https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf
4. Перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану. URL : https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf
5. Правила роботи представника засобу масової інформації у районі ведення бойових дій. URL : https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf
6. Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-zayava-ministerstva-kulturi-ta-informacijnoyi-politiki-ukrayini-ministerstva-oboroni-ukrayini-ta-predstavnikiv-zmi>

УДК 323:364-322(477)

Федір МЕДВІДЬ / Fedir MEDVID

доктор наук у галузі політології, кандидат філософських наук, професор МКА, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності (м. Київ)

Марія Чорна / Mariia CHORNA

доктор філософії в галузі права (м. Київ)

Максим УРБАНСЬКИЙ / Maksym URBANSKII

аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ)

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Волонтерство виступає важливим соціокультурним феноменом сучасної України, її цивілізаційним брандом, одним з елементів національної

самоідентифікації української нації, визначальною засадою зовнішньої та внутрішньої політики держави як на національному, так і міжнародному рівнях. В Україні волонтерство розглядається як унікальний соціальний ресурс з різними видами, формами, методами діяльності, що доповнює подальші перспективи для активізації духовного, культурного й інтелектуального потенціалу нації [2, с. 4-5]. Феномен волонтерської діяльності в Україні знайшов осмислення у дисертаційних дослідженнях ряду авторів, зокрема, К. О. Сидоренка [21], В. С. Сірка [22], І. В. Петренка [16], В. В. Вашковича [1], цілого ряду наукових статей, навчальних посібників і монографій.

На міжнародному рівні питання організації та здійснення волонтерської діяльності регулює резолюцією Генеральної асамблеї ООН 73/140 від 19 грудня 2018 р. «Волонтерство для Порядку денного сталого розвитку до 2030 року» [19]. Правове регулювання волонтерської діяльності в усьому світі здійснюється на основі Загальної декларації волонтерів, прийнятої 14 вересня 1990 р. у Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації добровольчих зусиль (IAVE). Волонтерська діяльність розглядається в ній як інструмент соціального, економічного, культурного й екологічного розвитку і підкреслюється, що волонтерство – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди та позиції; це активна участь громадянина в житті суспільства, що виражається, як правило, у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій. Волонтерство сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху будівництва справедливішого і мирного суспільства, більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій. Нині цей документ є основою декларацій волонтерів окремих країн, національних і регіональних концепцій, програмних документів окремих організацій та рухів. Він не тільки визначає ключові цінності волонтерства, а й регламентує діяльність волонтерських спільнот.

У січні 2001 року Міжнародною радою директорів Міжнародної асоціації волонтерських зусиль на XVI Всесвітній конференції добровольців було прийнято Декларацію про волонтерську діяльність, в якій закріплені принципи волонтерської діяльності:

- визнання права на волонтерство за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їхньої раси, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального стану; повага гідності та культури всіх людей; надання допомоги, безкоштовних послуг особисто чи організовано в дусі партнерства та братерства; визнання рівної важливості особистих і колективних потреб, сприяння їх колективному забезпеченню; перетворення волонтерства на елемент набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи при цьому ініціативу та творчість людей, надаючи кожному можливість бути творцем, а не користувачем, спостерігачем [11, с. 116].

Важливим кроком у напрямі адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні стало видання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 р. № 225-р «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху» [20]. Перше офіційне визнання волонтерської діяльності та закріплення її на нормативно-правовому рівні в Україні було зроблене у Постанові Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 р. № 1895 «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» [17].

У цьому документі волонтерська діяльність визначалась як «добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб-волонтерів, яка спрямована на надання допомоги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, та сприяє самореалізації волонтера» [18].

19 квітня 2011 року у зв'язку з проведенням в Україні футбольного чемпіонату Євро-2012 було прийнято ЗУ «Про волонтерську діяльність», де визнано, що «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [8] та визначено напрями здійснення волонтерської діяльності; шляхи здійснення її підтримки державою; особливості правового статусу волонтерів і діяльності волонтерської організації; питання укладання договору про провадження волонтерської діяльності. Ст. 5 ЗУ «Про волонтерську діяльність» волонтерська організація визнавалася як «юридична особа, яка здійснює свою діяльність без мети одержання прибутку і отримала статус волонтерської» [8; 3, с. 267].

Справжній народний волонтерський рух в Україні зародився у 2014 р. на Майдані Незалежності у Києві під час Революції Гідності, коли тисячі людей як місцевих, так і з інших регіонів, надавали безкоштовну допомогу мітингувальникам: організовували польові кухні, встановлювали намети, допомагали в розміщенні мітингувальників у квартирах киян.

Вторгнення Російської Федерації на територію України стало новою стадією війни, яка триває вже десятий рік, і гібридної агресії, закоріненої у неготовності Кремля і значної частини росіян під впливом пропаганди сприйняти незалежність нашої держави і навіть саме існування українського народу. У цих умовах особливого значення набуває правовий фронт протистояння агресору, бо деокупація виступає як процес в царині політико-правового фронту з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації та притягнення до юридичної відповідальності держави агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності [4, с. 1-224; 10, с. 96-117].

Національна безпека виступає як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати здатність країни зберігати цілісність, суверенітет, політичні, економічні соціальні та інші основи суспільного життя і виступати як самостійний суб'єкт міжнародних відносин. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони, як зазначено у ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України», спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій» [6; 24].

Закон України «Про основи національної безпеки України» (2003), Закон України «Про національну безпеку України» (2018) визначили загрози національним інтересам і національній безпеці України у зовнішньополітичній сфері, у сфері державної безпеки, у воєнній та сфері безпеки державного кордону України, у внутрішньополітичній сфері, в економічній сфері, у соціальній та гуманітарній сферах, в екологічній сфері, в інформаційній сфері (ст. 7) та основні напрями державної політики з питань національної безпеки у цих сферах (ст. 8) [6; 24].

Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010) теж визначив засади внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони (ст. 6)

та загрози внутрішній політиці в економічній сфері (ст. 7), соціальній сфері (ст. 8), екологічній сфері та сфері техногенної безпеки (ст. 9), в гуманітарній сфері (ст. 10).

Нова редакція Стратегії національної безпеки України була розроблена і введена в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» [17; 24; 14, с. 100-108].

Основними цілями Стратегії є: мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародновизнаного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО [17; 24; 9, с. 76-82].

Досягнення визначених цілей потребує: зміцнення Української держави шляхом забезпечення поступального соціально-політичного й соціально-економічного розвитку України; якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки й оборони України; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки. що передбачає створення ефективного сектору безпеки і оборони і уможливує стабільний суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток України; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки [17; 24; 12, с.178-188; 13, с. 221-229].

Втілення в життя засад національної безпеки полягає у реалізації національних інтересів, що виступають як реалізація природного права народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію [5; 23]. До актуальних проблем національної безпеки вартує віднести проблему цінності безпеки, адже система національної безпеки включає широкий спектр державних і недержавних інститутів, що діють в інтересах досягнення необхідного рівня захищеності від загроз і небезпек у різних сферах життєдіяльності.

Важливу нішу у вирішенні цілого ряду питань займають волонтерські організації, бо саме мобілізація ресурсів громадянського суспільства в Україні була реалізована саме через волонтерство у зв'язку із зовнішньою загрозою втрати територіальної цілісності української держави. Хоча такий чинник не є типовим для активізації волонтерського руху в інших країнах світу, він в Україні спрацював [15, с. 27]. Одним з чинників активізації волонтерського руху в період 2014–2015 рр. стало доповнення функцій державних структур у сфері забезпечення обороноздатності країни. До об'єктивних причин дослідники відносять обмеженість фінансових ресурсів та наслідки анексії АР Крим та бойові дії на території Донецької та Луганської областей. Серед суб'єктивних чинників дослідники називають: неефективну систему управління у багатьох сферах державного управління; застарілі стандарти матеріального забезпечення Збройних Сил України та підходи до забезпечення обороноздатності країни; зниження боєздатності військових частин і підрозділів; корумпованість правоохоронних органів та інших органів державної влади і місцевого самоврядування; відсутність модернізації зброї та військової

техніки; неготовність органів, відповідальних за соціальну політику держави, реагувати на зміну місця перебування великої кількості внутрішньо переміщених осіб [15, с. 29].

У 2014 р. Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яким визначено такі повноваження Центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності: відповідальність за забезпечення формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб; забезпечення надання внутрішньо переміщеним особам гуманітарної допомоги; розробка державних програм підтримки та вирішення соціально-побутових питань внутрішньо переміщених осіб; подання Кабінету Міністрів України пропозицій про заходи, необхідні для реалізації цього Закону, щодо забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб [7].

Отже, огляд нормативно-правових актів, що регулюють волонтерську діяльність в Україні, достатньою мірою забезпечують передумови для становлення волонтерського руху в Україні, його поширення та організаційного оформлення, як важливих структурних елементів громадянського суспільства, що відіграють значну роль у зміцненні і забезпеченні багатьох сегментів національної безпеки і оборони України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вашкович В. В. Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2019. 220 с.
2. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
3. Горінов П. В., Драпушко Р. Г. Адміністративно-правове регулювання волонтерського руху в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8.
4. Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання] : матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму ; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. 224 с.
5. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, І. О. Кресіна, А. І. Кудряченко, Ю. С. Шемшученко та ін. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ : Національна академія наук України. 2019. 328 с.
6. Закон України «Про національну безпеку України». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31, ст. 241.
7. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII (у ред. від 03.08.2022 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/sp:max50:nav7:font2>
8. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/317209__551310.
9. Заросило В. О., Медвідь Ф. М., Авсієвич А. В. Права людини як цінність. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства* : збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. Частина І. Київ : Вид-во Людмила, 2023. С. 76–82.
10. Лазарович М., Мироненко П. Московсько-українська війна (2014–2024 роки) : монографія 4-те вид., переробл. Київ : Політія, 2024. 520 с.
11. Мандзій І. В. Аналіз міжнародних документів у сфері волонтерського руху. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С.114–118.

-
12. Медвідь Ф. М., Чорна М. Ф. Гуманітарна безпека України // Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України : навч. пос. : у 2-х ч. : ч. I / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін. ; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : МАУП, 2021. С. 178–188.
13. Медвідь Ф. М., Твердохліб А. І. Екологічна безпека України // Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України : навч. пос. : у 2-х ч. : Ч. I / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін. ; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : МАУП, 2021. С. 221–229.
14. Медвідь Ф. М., Чорна М. Ф. Національна безпека України в умовах деокупації: актуальні проблеми. *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша* : зб. наук. пр. та навч.-метод. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, О. Б. Ярош, Я. Б. Яроша. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. Вип. 11. С. 100–108.
15. Панькова В. О., Касперович О. Ю., Іщенко В. О. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2 (57). С. 25–40.
16. Петренко І. В. Організаційно-методичні основи удосконалення підготовки спортивних волонтерів в системі проведення змагань : дис. ... канд. наук з фізичного виховання і спорту : 24.00.01. Харків, 2018. 277 с.
17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020.
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 р. № 1895 «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-п> (втратила чинність).
19. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/73/140 від 19.12.2018 р. «Волонтерство для Порядку денного сталого розвитку до 2030 року». URL : <https://www.unv.org/news/resolution-volunteering-2030-agenda-sustainable-development-formally-adopted-un-general>
20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 р. № 225-р «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2003-р> (втратило чинність).
21. Сидоренко К. О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя. 2013. 18 с.
22. Сірко В. С. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2018. 204 с.
23. Стратегічні пріоритети політико-правового розвитку України в контексті європейської інтеграції : монографія / кол. авт. ; за ред. І. О. Кресіної. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Норма права, 2024. 860 с.
24. Стратегії національної безпеки України : навчальний посібник для закладів вищої освіти / за заг. ред. д. ю. н., проф. А. М. Кислого. Київ : «Вид-во Людмила», 2023. 516 с.

Любомира МЕЛЕХ / Liubomyra MELEKH
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів)

Богдан МЕЛЕХ / Bohdan MELEKH
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнології імені С. З. Гжицького (м. Львів)

СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Професійну правничу допомогу потребують різні суб'єкти суспільних відносин: юридичні особи публічного і приватного права, а також громадяни. Але конституційне право на професійну правничу допомогу, гарантоване у статті 59 Конституції України, яка міститься у Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України, орієнтує на забезпечення правничою допомогою фізичної особи [1].

Конституційне право на професійну правничу допомогу входить у правовий інститут прав та свобод людини і громадянина, що є основою правового статусу особи. У цьому контексті право на професійну правничу допомогу має найвищу юридичну силу і підлягає правовому захисту.

При дослідженні права на професійну правничу допомогу варто зауважити те, що положення статті 59 Конституції України необхідно розглядати у зв'язку із приписами статті 55 Конституції України, згідно із якими «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» (ч. 1 статті 55 Конституції України) і «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» (ч. 5 статті 55 Конституції України).

Аналіз даних норм дозволяє нам стверджувати, що норма про професійну правничу допомогу має установчий характер. Використання словосполучення «кожному гарантується» свідчить про закріплення в позитивістському трактуванні. Особливість закріплення права особи на професійну правничу допомогу полягає у тому, що це закріплення здійснено матеріальною конституційною нормою, що впливає із загального характеру конституційного регулювання основних прав і свобод людини і громадянина. Дана норма є уповноважуючою, а не забороняючою. Конституційно в Україні не має вимог до осіб, які надають професійну правничу допомогу. Лише деякі нормативні акти, які регулюють діяльність адвокатів, нотаріусів, існують спеціальні вимоги до кваліфікації.

Для вирішення питання про віднесення правничої допомоги до професійної, варто звернути увагу на тих суб'єктів, які її надають, та як надається така допомога. Безумовно, професійну правничу допомогу кожна особа може отримати від суду, прокуратури, нотаріату, громадських об'єднань, однак широкі можливості в наданні професійної правничої допомоги має адвокатура. Відповідно до ст. 151-2 Конституції України: «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура» [1].

На нашу думку, саме адвокатура в конституційно-правовому значенні є основним інститутом надання професійної правничої допомоги.

На адвокатуру як у певний спосіб організоване об'єднання юристів – професіоналів покладається ряд завдань, виконання яких свідчить про ефективність адвокатської діяльності [2, с. 89].

Аналізуючи вказану конституційну норму, можна відзначити, що на сьогодні саме адвокат є основним суб'єктом захисту людських прав. Також на це вказує і норма стаття 16 Господарського процесуального кодексу України, що учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється винятково адвокатом (професійна правничка допомога), окрім випадків, встановлених законом [3].

Погоджуємося із твердженням Д. В. Гончара, що «адвокат є суб'єктом, що здійснює свою діяльність на користь суспільства та на захист проголошених прав і обов'язків особи. Через адвокатуру як інститут громадянського суспільства правова держава забезпечує своїм громадянам можливість реалізувати їх права і свободи, користуючись при цьому гарантованим державою правом на юридичну допомогу, реалізація якого переважно здійснюється адвокатурою. Але остання виступає в цій парадигмі не як інструмент держави, а як соціальний інститут, за допомогою якого держава забезпечує реалізацію цього права. У такий спосіб адвокатура збалансовує відносини між державою та її громадянами, оскільки правова держава повинна забезпечити пріоритет прав та свобод людини і громадянина, а адвокатура зобов'язана сприяти їх реалізації та захисту. Без сумніву, адвокатура – своєрідний орган, що гармонізує інтереси громадянського суспільства з потребами і можливостями держави. Вона, безперечно, хоч і не є до кінця структурованою організацією в Україні, але входить в її громадянське суспільство як інститут з спеціальними повноваженнями» [4, с. 4].

Адвокат як основний суб'єкт захисту людських прав здійснює свою діяльність в основному через представництво інтересів своїх клієнтів у судах, тобто адвокат бере участь у справах як представник осіб, при цьому його наділено загальними цивільними процесуальними правами таких осіб, а також спеціальними цивільними процесуальними правами представника. Водночас адвокат наділений відповідним матеріально-правовим статусом, який, здавалося б, у певний спосіб має впливати на його процесуальний статус. Тож є необхідність у визначенні адвоката як представника у цивільному процесі, який наділений спеціальними цивільними процесуальними правами, виходячи із його матеріально-правового статусу адвоката як професійного захисника. Тобто саме адвокат як основний суб'єкт захисту людських прав наділяється спеціальними додатковими правами, порівняно з громадянами чи навіть юристами, наприклад можна відзначити його права на адвокатський запит. Однак потрібно додати, що кожен адвокат зобов'язаний діяти тільки в межах повноважень, наданих йому клієнтом, з урахуванням обмежень щодо вчинення окремих процесуальних дій. Перелік повноважень чи обмежень стосовно вчинення певних процесуальних дій має бути визначено договором, який укладається між адвокатом та особою, інтереси якої він представляє у відповідному судовому процесі. Також нині широко обговорюється нова редакція Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», прийняття якої розглядається як наступний етап реформування адвокатури, що має розв'язати низку проблемних питань адвокатури з урахуванням новітніх політико-правових змін, які мають місце в державі і суспільстві. Але

удосконалення законодавства без глибокого наукового аналізу існуючих проблем неможливе.

З метою належного здійснення функції надання професійної правової допомоги об'єктивно існує необхідність розвитку знань про адвокатуру та адвокатську діяльність, розробки теоретичних положень, які було би покладено в основу законодавчого удосконалення питань організації та діяльності адвокатури у світлі судово-правової реформи [5, с. 112].

До загальних завдань адвокатури можна віднести такі: сприяння охороні прав і законних інтересів усіх фізичних і юридичних осіб, сприяння здійсненню правосуддя, дотримання і зміцнення законності, виховання громадян у дусі точного і неухильного виконання законів, поваги до прав, свобод, честі та гідності особи. Спеціальним і головним завданням адвокатури є забезпечення кваліфікованою юридичною допомогою кожного, хто її потребує. Для виконання цих завдань адвокатура виконує свої функції у різних напрямках діяльності: від надання консультацій до захисту у кримінальному провадженні і представництва у цивільних, господарських та адміністративних справах. Тож, ефективність діяльності органів правосуддя, дотримання ними принципу верховенства права, забезпечення прав і свобод людини є однією з ознак демократизації суспільства і формування правової держави. Розбудова правової держави є неможливою без створення гарантій для захисту прав людини, без забезпечення механізму функціонування такого специфічного демократичного інституту, яким є адвокатура.

Адвокат немає повноважень спеціально слідкувати за дотриманням прав і свобод людини, не може застосовувати заходи примусу у разі їх порушення, але він є, по суті, специфічним способом контролю за дотриманням законів у процесі здійснення правосуддя.

Присутність і супровід адвоката, який допомагає у розумінні законів, завжди важливі для непрофесіоналів у правових питаннях, що підлягають захисту. На жаль, до недавня спосіб надання країнами безоплатної правової допомоги був різним. Відповідно до твердження Гарта і Каппеллетті: «Способи здебільшого базувалися на послугах приватних адвокатів без розгляду (*munus honorificum*)». У результаті цього факту доступ бідних був гарантований, а держава, у свою чергу, залишалася інертною, не вживаючи жодних заходів для захисту та гарантування цього права. Очікувано, що ця система виявилася неефективною [6].

Саме тому безоплатна правова допомога є цілісною частиною будь-якого правосуддя, як міжнародного так і національного. На даний час в Україні правнича допомога в цивільному, господарському та кримінальному провадженні здійснюється на засадах норм національного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254 к/96 ВР. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
2. Іванцова А. В. Організаційні форми діяльності адвокатури : монографія. Харків : «ФІНН», 2014. 248 с.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 6. ст. 56.
4. Гончар Д. В. Адвокат як суб'єкт захисту прав особи в правозахисному механізмі. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (2). С. 3–7.

5. Крушніцька О. В. Адвокат як основний суб'єкт захисту людських прав. *Права людини та публічне врядування*: матеріали II всеукраїнського правничого форуму. (15 травня 2019 року). Чернівці. С. 112–115.

6. De Lima, Frederico Rodrigues Viana. *Defensoria Pública*. Salvador: JusPodivm, 2010.

УДК 341.3:355.2

Vitalii MIKULETS / Vitalii MYKULETS

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, декан юридичного факультету приватного закладу вищої освіти «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне)

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ВОЄННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У своїх попередніх дослідження ми висловлювалися в тому дусі, що у період воєнного стану – починаючи з 24 лютого 2022 року, військове законодавство так чи інакше стало предметом цікавості практично усього суспільства [1]. При цьому, нині військове законодавство розглядається як система правових актів, у яких закріплені норми, що регулюють відносини у галузі військового будівництва і діяльності Воєнної організації держави [2]. Зауважимо, що військове будівництво обґрунтовано розглядається як система економічних, соціально-політичних, правових, власне військових та інших заходів держави, що здійснюються в інтересах зміцнення обороноздатності.

Як справедливо відзначає українська дослідниця Ірина Шопіна, особливістю військово-правових норм є комплексний характер: « з елементами норм військового права в їх структурі можуть поєднуватися елементи норм конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного та інших галузей права» [3]. Базовим рівнем поєднання правових норм, наголошує Шопіна, є інститут права – сукупність військово-правових норм, призначених для регулювання окремих якісно однорідних військово-правових відносин (наприклад інститут військової служби, демократичного цивільного контролю, операційного права, правового забезпечення діяльності військ).

Дозволимо собі наголосити, що «на практиці військове законодавство реалізується через правомірну поведінку військовослужбовців, практичну життєдіяльність Збройних сил України, при цьому воно є явищем динамічним, особливо в умовах воєнного стану, а тому орієнтоване на ефективне регулювання правовідносин, що виникають у військовій сфері» [1, с. 52]. Не буде перебільшенням стверджувати, що військове будівництво у період воєнного стану виходить за межі суто військової сфери і, передусім, у питаннях мобілізаційної роботи і саме ця робота і суб'єкти її діяльності – територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК), а також їхні службовці, стали предметом жвавого суспільного обговорення. Не вдаючись у деталізацію змісту такого обговорення, зауважимо, що суто з юридичної точки зору мовиться про правовий статус

відповідних суб'єктів. Зрештою, така постановка питання підтверджується і самими ТЦК.

Неоднозначна або, м'яко кажучи, критична реакція суспільства на певні аспекти діяльності ТЦК змусило її представників обґрунтовувати правомірність існування ТЦК та їхні повноваження (як приклад – позиція в цьому питанні Львівського обласного ТЦК [4]). При цьому представники ТЦК апелюють до Положення «Про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки» від 23 лютого 2022 р. № 154. Відповідно до вказаного документу «територіальні центри комплектування та соціальної підтримки є органами військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації» [3]. На думку представників ТЦК цей документ забезпечує правову рамку й основу їхньої діяльності.

Принагідно відзначимо, що у національному законодавстві дійсно існує практика регламентації діяльності органів військового управління за допомогою положень – тут доречно згадати Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України (УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВІД 30 СІЧНЯ 2019 РОКУ № 23/2019) АБО Положення про Міністерство оборони України (ПОСТАНОВА КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ВІД 26 ЛИСТОПАДА 2014 Р. № 671).

МІЖ ТИМ, НЕОБХІДНО НАГОЛОСИТИ, ЩО Положення – це нормативно-правовий, підзаконний акт, що встановлює основні правила організаційної діяльності підприємств та установ, а також їх структурних підрозділів. Положення виконує регулятивну функцію, адже містять правила поведінки, що мають загальнообов'язковий характер для певної категорії суб'єктів (наприклад, для службовців органу вади, або працівників певної установи). Положення також виконують регламентуючу функцію, адже покликані упорядкувати певної сфери діяльності того чи іншого органу чи організації. З означеного походить, що положення, наприклад про органи військового управління, призначені саме для цих органів, тобто є локальними актами, які регулюють діяльність відповідного органу, а також права та обов'язки її працівників. Втім, чи достатнім документом є положення у ситуації, коли певний орган здійснює свої повноваження через комунікацію з іншими суб'єктами (у випадку ТЦК з фізичними та юридичними особами? Вважаємо, що ні.

Наша позиція передусім ґрунтується на положеннях Конституції України. Зокрема ст. 19 ОСНОВНОГО ЗАКОНУ ВИЗНАЧАЄ, ЩО «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [6]. Крім того, ст. 6 Конституції також вказує на те, що органи виконавчої влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Зрештою, ст. 65 КОНСТИТУЦІЇ ВИЗНАЧАЮЧИ захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України обов'язком громадян України, встановлює, що «громадяни відбувають військову службу відповідно до закону». З означених конституційних положень походить, що правовий характер функціонування органу державної влади забезпечується чіткою регламентацією його діяльності, зокрема стосовно взаємодії фізичними та юридичними особами. Відповідне правило очевидно має поширюватися і на територіальні центри комплектування та соціальної підтримки. При цьому, підвищенню правової якості діяльності ТЦК, яка, до слова, виходить за межі суто мобілізаційної роботи, на нашу думку сприяло б перепідпорядкування системи ТЦК Міністерству оборони України.

Зокрема, цьому сприяло б ухваленні Верховною Радою України спеціального закону, наприклад, про Державну службу комплектування та соціальної підтримки Сил безпеки й оборони України. Відповідним актом логічно визначити, що ця служба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра оборони, і який реалізує державну політику у сферах військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації, соціального супроводу військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів, призваних на збори, ветеранів війни та військової служби, пенсіонерів та членів їх сімей. Очевидно такий закон давав би відповіді (1) щодо принципів діяльності, скажімо так, нового ТЦК, (2) системи і правового статусу його працівників, (3) їхніх повноважень та (4) законом допустимі заходи мобілізаційного характеру (особливо тих, що входять у площину обмеження прав і свобод особи), зрештою, (5) про механізми громадського контролю Державної служби комплектування та соціальної підтримки Сил безпеки й оборони, якого нинішнє ТЦК практично не знає.

Створення нового органу державно влади з одночасним ухваленням спеціального закону сприятиме удосконаленню правової регламентації діяльності чинних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки і, водночас, поява такого закону стала б важливим елементом удосконалення воєнного законодавства. Вважаємо, що запропонована реформа системи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки сприятиме, зрештою, позитивній трансформації ставлення до ТЦК громадян, а також буде ще однією ілюстрацією правового характеру української держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Микулець В. Ю. Сучасне поняття військового законодавства та його систематизація. *Інноваційні дослідження та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. до 30-річчя Приват. вищ. навч. закл. «Міжнар. економ.-гуманітар. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука» (м. Рівне, 19 жовт. 2023 р.). Рівне : ВПНЗ «МЕГУ», 2023. Ч 2. С. 51–52.
2. Військове законодавство. Encyclopedia of Modern Ukraine. URL : <https://esu.com.ua/article-34472> (дата звернення: 25.08.2023).
3. Шопіна І. М. Система військового права України. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*. Харків : Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук, 2019. С. 126–128.
4. Левко М. Діяльність ТЦК та СП здійснюється у правовому полі. *Zaxid.net*, 30 травня 2023. URL : https://zaxid.net/diyalnist_ttsk_ta_sp_zdiysnyuyetsya_u_pravovomu_poli_n1564506 (дата звернення: 24.02.2024).
5. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: Постанова Кабінет міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.02.2024).
6. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами та доповненнями). Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.02.2024).

Ольга МИХАЙЛОВА / Olga MYKHAILOVA
кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ)

ЦИФРОВІЗАЦІЯ АКТИВНОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ВІЙНИ

Цифровізація – потужний тренд соціального і політичного життя, в т. ч. життя українського громадянського суспільства (далі – ГС). Його комунікація з державними інститутами дедалі частіше опосередковується засобами мережі Інтернет. Інтернет-платформи, блоги, месенджери та соціальні мережі – необхідний атрибут активності ГС, зручні інструменти інформування й координації українців, їхньої участі в різноманітних громадських ініціативах. Дедалі частіше це вже не додаткові сервіси, що супроводжують громадську активність, а провідний формат, в якому вона перетікає.

Держава підтримує процеси цифрової трансформації діяльності інститутів ГС, що зафіксовано в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки [1]. В її втілення від початку 2022 р. внесла свої корективи повномасштабна російська агресія. Форсована цифровізація зумовлена в основному наступними чинниками:

– адаптація, від 2020 р., до умов карантину через пандемію COVID-19, що пришвидшила перехід до віддаленого режиму роботи, опанування платформ на зразок ZOOM, перехід багатьох сервісів в електронний формат тощо;

– спричинена агресією РФ мобільність українського населення (зовнішня та внутрішня міграція, мобілізація військових, релокація підприємств) та потреба швидкого реагування в складній безпековій ситуації;

– зміна пріоритетів довіри в суспільстві у зв'язку з війною і пов'язана з цим пріоритетна увага до інформації, яка надходить неформальними каналами, яку надають військові, волонтери, організації громадянського суспільства (далі – ОГС), лідери суспільної думки;

– психологічна вразливість осіб, які постраждали внаслідок війни, урівноважується інтенсивним спілкуванням, обміном травматичним досвідом, формуванням спільнот у месенджерах та соціальних мережах;

розвиток державних електронних сервісів («Дія», «ВзаємоДія» тощо) та каналів інформування громадян;

доступність послуг інтернету по всій території України, а також за її межами (важливим актом підтримки українців у війні став доступ до супутникового інтернету Starlink за підтримки уряду США).

Перехід багатьох сервісів та активностей «у смартфон» допоміг адаптації громадського життя України, дав можливість збалансувати спричинені нею швидкі, стресові зміни у політичному, громадському та культурному житті. Цей перехід відбувався за кількома магістральними напрямками.

Участь ГС у формуванні та реалізації державної політики. Найвиразніше вона проявляється при поданні петицій та звернень в органи влади та при їх підтримці громадянами. Зокрема, важливе місце посідала тема присвоєння звання Героя України

українським захисникам. Протягом року війни 22 таких петиції було розглянуто і підтримано Президентом України [2].

Українці активно реєструють петиції на інтернет-ресурсах Верховної Ради України та Кабінету міністрів України, а також місцевої влади. Результативність таких запитів, як свідчить практика застосувань, критично залежить від простоти процедур реєстрації та голосування. Зокрема, інтеграція сервісу «Петиції» у додатку «Київ Цифровий» викликала активізацію громадської активності, оскільки спростився механізм валідизації учасників та водночас зросла довіра до цього сервісу. В результаті за два місяці було подано 426 пропозицій, тоді як за аналогічний період до інтеграції лише 36 (тобто кількість поданих ініціатив зросла у майже 12 разів) [3].

Інституційний розвиток інститутів ГС. Це завдання артикульоване у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. Важливим його аспектом є впровадження прозорості роботи ОГС. Наявність у відкритому доступі інформації щодо діяльності ОГС дозволяє зацікавленим сторонам робити висновки щодо їх спроможності та досвіду. Така прозорість критично важлива при розподілі грантових коштів. Зокрема, західні партнери України при їх розподілі вимагають повної відкритості і публічної звітності.

Доступ до такої інформації важливий для організації ефективної взаємодії ОГС з державними структурами, а також з громадянами. Він уможливорює для них спрямований пошук організацій, наприклад тих, що надають матеріальну підтримку або фахові консультації. Віднедавна в онлайн режим була повністю переведена і процедура проведення конкурсів проектів ОГС.

Інформування – функція громадської журналістики, що здійснюється переважно каналами соціальних мереж та месенджерів. В умовах війни стрімко зріс запит на оперативний контент та інформацію «з перших рук». КМІС фіксує [4], що з початком повномасштабного вторгнення відбулось «велике переселення» українців в онлайн для пошуку новин. При цьому 48% часу, витраченого українцями на пошук новин, припадає на соціальні мережі (тоді як на телебачення – лише 34%).

Найпопулярнішою платформою, де українці шукають новини, став Telegram. Його переваги – зручність, оперативність, доступ до новин, яких нема в традиційних медіа. Водночас російська влада активізувала операції з дезінформації та психологічного тиску на українців, в т. ч. через заснування та активізацію Telegram-каналів. Боротьба з дезінформацією стала предметом основної діяльності деяких ОГС та волонтерських ініціатив. Фактчекінг – важливий напрям журналістського контролю, який здійснюють з метою визначити ступінь достовірності інформації, яку надає те чи інше інформаційне джерело. В Україні фактчекінгом активно займаються структури ГС.

Гуртування і взаємна підтримка українців – запорука стійкості ГС під час війни. Інструментом для підтримки горизонтальних зв'язків та формування спільнот стали Facebook, Telegram, Twitter, Viber, WhatsApp, Signal. Зокрема, переміщені внаслідок війни громадяни об'єднуються за принципом місця походження або місця передислокації. Обмін досвідом дозволяє їм краще зорієнтуватися в нових життєвих обставинах.

Самоорганізація українців інструментарієм соціальних мереж має і проблемні аспекти. Психологічна напруга часом знаходить вихід у гострих дискусіях українців між собою. Такі дискусії можуть набувати форм сварок, бойкотів, організованого цькування та поділу на табори. Задіяна в таких випадках «культура відміни» не сприяє єдності громадянського суспільства.

Кваліфікована допомога для тих, хто її потребує, дедалі активніше розподіляється за посередництва ресурсів мережі Інтернет. Значний внесок у забезпечення такої допомоги здійснюють ОГС. Вони пропагують свою діяльність через офіційні Інтернет-сайти, а також власні платформи у соціальних мережах та сервіси Viber, Signal, Telegram, WhatsApp. Вебінари на платформі ZOOM – популярний формат, за посередництва якого ОГС забезпечують правовою допомогою чи психологічними консультаціями.

Традиційні канали зв'язку виявляють вразливість при значних навантаженнях: більше 100 одночасних телефонних дзвінків ведуть до збою системи. Це зумовлює потребу перенести частину комунікації у месенджери. Реєстрація он-лайн стає усталеним етапом надання допомоги, в т. ч. гуманітарної. Така практика ставить постраждалих громадян у залежність від наявності смартфона та навичок користувача. Особи похилого віку, нужденні та з обмеженими можливостями не завжди можуть скористатися відповідними сервісами. Крім того, проблеми можуть бути пов'язані також з доступом до мережі Інтернет.

Волонтерський рух від лютого 2022 р. сфокусувався на тому, аби компенсувати недостатню інституційну спроможність держави. Це передовсім питання забезпечення військових, підтримки ВПО та постраждалих від війни. Важливими перевагами волонтерів у порівнянні з державними інститутами стали гнучкість та динамічне реагування на виклики. Цю динаміку волонтерському руху забезпечило застосування засобів електронного зв'язку, можливостей соціальних мереж та месенджерів. Наочний доказ – збір коштів на потреби фронту. Як правило, закривати ці потреби вдається протягом лічених годин. Найвиразніше ці можливості демонструє мережа Facebook.

Підсумовуючи, слід визнати 2022-2023 роки часом стрімкої цифровізації активностей ГС в Україні. Цей тренд був підтриманий державою через реалізацію Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. До цього спонукали надскладні умови війни, що затребували від українського суспільства максимальної мобільності та ефективності. Результатом став перехід «у смартфон» багатьох функцій ГС – від участі у врядуванні до просвітництва та збору коштів на волонтерські ініціативи. Цей перспективний тренд, очевидно, триватиме й надалі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. Указ президента України № 487/2021 від 7.09.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
2. За рік підтримано 22 петиції про призначення статусу Героя України, – аналітикиня руху «Чесно». 18.04.2023. Суспільне. URL : <https://suspilne.media/culture/449130-za-rik-pidtrimano-22-peticii-pro-priznacenna-statusu-geroa-ukraini-analitikina-ruhu-cesno/>
3. Інтеграція петицій у «Київ Цифровий» популяризувала сервіс у десятки разів – КМДА. 16.12.2022. Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3635589-integracia-peticij-u-kiiv-cifrovij-popularizuvala-servis-u-desatki-raziv-kmda.html>
4. Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни: результати опитування КМІС для ОПОРИ. 17.08.2022. URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1132>

Сергій МОСКАЛЕНКО / Serhiy MOSKALENKO

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

В Україні з початку 2019 року діє програма відновного правосуддя. Метою Програми є максимально раннє виведення неповнолітніх із кримінального процесу з обов'язковим ужиттям узгоджених заходів для їх ресоціалізації та запобігання повторним кримінальним правопорушенням. Потрібно зазначити, що в 2019 році пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» впроваджувався на базі системи надання безоплатної правової допомоги у 6 регіонах країни, а вже у квітні 2020 року реалізація проєкту поширилася на всю територію нашої держави.

Принципами відновного правосуддя є: добровільність і самовизначеність сторін, конфіденційність, прийняття правопорушником відповідальності за свій вчинок, відшкодування завданої шкоди, активна участь сторін, залучення до процесу найближчого соціального оточення та нейтральність медіатора. Відновне правосуддя є за своєю суттю медіацією в кримінальному процесі. Тобто, фактично неповнолітньому надається можливість виправлення.

Медіація у кримінальному провадженні – це процес, що проводиться посередником (медіатором) за участю потерпілого з однієї сторони та підозрюваного/обвинуваченого – з іншої, з метою досягнення між сторонами згоди та примирення щодо конфлікту шляхом вироблення взаємоприйняттого рішення. Суть медіації полягає саме у відновному правосудді полягає у здійсненні добровільної, позасудової процедури, під час якої неповнолітній підозрюваний у вчиненні кримінального правопорушення та потерпілий за допомогою медіатора намагаються врегулювати конфлікт шляхом укладення угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення. Необхідно відмітити, що якщо обставини кримінального провадження відповідають всім умовам, то прокурор інформує неповнолітнього, його законного представника та потерпілого, його законного представника про можливість реалізації Програми шляхом залучення регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги посередника та укладення угоди про застосування Програми. Також він повідомляє, що результати участі у Програмі враховуватимуться під час прийняття рішення про наявність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності або закриття кримінального провадження.

Варто зауважити, що посередником у цьому випадку є адвокат, включений до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, який пройшов навчання з реалізації Програми. Саме він допомагає двом сторонам примиритися заради позасудового врегулювання конфлікту. Таким чином, для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності підліток має компенсувати завдану шкоду потерпілому, задля цього адвокат-посередник налагоджує процес переговорів між потерпілим та неповнолітнім. І лише досягнувши згоди щодо шляхів і строків компенсації сторони підписують угоду про застосування Програми. На

національне законодавство в поширені відновного правосуддя впливають міжнародні акти. Так, за останні кілька десяти років було прийнято низку міжнародних нормативно-правових документів щодо застосування відновного правосуддя. Зокрема, Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві», прийняте 2001 року, зобов'язує всі держави ЄС поширювати медіацію в кримінальних справах та забезпечувати прийняття до розгляду будь-які угоди між жертвою та правопорушником, досягнуті в процесі медіації; Резолюція Ради з соціальних та економічних питань ООН, прийнята 2002 року, рекомендує всім державам розробляти та впроваджувати програми відновного правосуддя у національне кримінальне судочинство. Саме тому, слідуючи кращим європейським та світовим практикам, з 2019 року в нашій державі впроваджений пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину». Наразі він вже поширений на всю територію України. Програма відновного правосуддя може бути застосована за чотирьох умов: – є потерпіла сторона – фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди; якщо неповнолітній вперше вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин; якщо неповнолітній визнає факт вчинення ним злочину; неповнолітній, і потерпілий дали згоду на участь у програмі. Особливо актуальною, програма відновного правосуддя в умовах військового часу. Аналіз Кримінального Кодексу, призвів до висновку, що суд не обмежений в колі обов'язків, що можуть бути покладені на неповнолітнього обвинуваченого. Між неповнолітнім та потерпілим укладається медіаційна угода. Далі неповнолітній працює з психологом і обов'язково проходить призначені ресоціалізаційні заходи – це і є особливістю пілотного проекту.

Якщо неповнолітній відшкодує шкоду і примириться з потерпілим, успішно пройде етап ресоціалізації – має шанс бути звільненим від кримінальної відповідальності. Така дитина не отримає «клеймо» злочинця.

Варто зазначити, що саме успішне проходження програми відновного правосуддя для неповнолітніх є реальною підставою для звільнення їх від відповідальності. На кінець 2020 року прийнято рішення суду щодо звільнення 84 неповнолітніх від кримінальної відповідальності.

Програма дає можливість підліткам не розлучатися зі своїми батьками, рідними та близькими, не потрапляти під негативний вплив осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, продовжувати навчання у школах та інших навчальних закладах усіх рівнів, займатися спортом, працювати та прагнути стати свідомими і відповідальними громадянами України [1-2]. Потрібно зазначити, що шкода, заподіяна неповнолітніми може бути заподіяна як фізичній особі, так і юридичній особі (наприклад, в галузі авіаційного транспорту). В цьому разі, стороною угоди, потерпілим може бути фізична або юридична особа.

Таким чином, впровадження програми відновного правосуддя свідчить про імплементацію Міжнародних стандартів в галузі прав людини в Україні, їх імплементацію в національне законодавство. Зазначена програма надає можливість неповнолітнім шляхом медіаційної угоди, та відшкодування збитків, виправити заподіяну суспільству (потерпілому шкоду).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Відновне правосуддя – новий підхід реагування на злочин вчинений неповнолітнім. URL : <https://minjust.gov.ua/m/vidnovne-pravosuddya-noviy-pidhid-reaguvannya-na-zlochyn-vchineniy-nepovnolitnimi> (дата звернення: 26.03.2024 р.)
2. Що таке відновне правосуддя як воно допомагає неповнолітнім Українцям. URL : <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/shho-take-vidnovne-pravosuddya-i-yak-vono-dopomagaє-nepovnolitnim-ukrayinczyam/> (дата звернення: 26.03.2024 р.).

УДК 323.39:355.01

Ольга НАУМЕНКО / Olha NAUMENKO

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (м. Київ)*

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Російсько-українська війна внесла значні корективи в безпекову сферу української держави. Захист національного суверенітету та територіальної цілісності стали першочерговими. Представники політичної еліти, включно з президентом України В. Зеленським кожного дня, щохвилини забезпечують функціонування політичної системи та громадянського суспільства, міжнародне співробітництво в умовах безпекових викликів.

В демократичній системі значне місце займає політичний клас, яким є політичні активісти та професійні політики, об'єднані в політичні партії, які репрезентують різноманітні ідеологічні напрямки чи визначені соціальні групи. Різні групи інтересів за умов демократії здійснюють вплив на політичний процес: бізнес, профспілки, громадські рухи, та політичні партії як головний суб'єкт політичного процесу.

Повномасштабна велика російсько-українська війна зумовила замороження внутрішньої політики в Україні. Основну роль у виробленні та здійсненні державної політики покладено на державну бюрократію рівня центральної влади – Офіс Президента України, відповідні міністерства, та на місцевому рівні військовій адміністрації. Відбулося стрімке зростання авторитету військового керівництва країни, що спрямовує свої функції до умов війни, відмежовуючись від впливу на політичний процес.

Значно зменшився вплив політичного класу, в саме, опозиційного сегменту. Проте відбулося збільшення впливу громадянського суспільства за умов війни, що взяло на себе роль прийнятного та конструктивного критика влади, і при цьому є активним партнером держави щодо організації опору російській агресії. З-поміж інституцій громадянського суспільства помітного впливу набув волонтерський рух [4].

Новою українською силою можуть бути представники різноманітних сфер життя України, що володіють високою внутрішньою мотивацією у створенні суспільного блага. Війна стала кристалізатором і основним джерелом щодо пошуку таких людей. За період війни підприємці систематично здійснювали допомогу армії і фронту, волонтери об'єднувалися щодо допомоги військовим і цивільним, дипломати

формували вірні меседжі ззовні і всередині країни, військові стоять на захисті нашої держави зі зброєю.

Основними силами в формуванні політичної еліти можуть стати інтелектуали і представники культурних еліт; новий український бізнес; військовослужбовці; найголовнішою такою силою нової української еліти є волонтери, які сформували масштабний волонтерський рух всередині і поза межами країни; досвідчені експерти компетентні у вузьких сферах – економісти, політологи, військові експерти [2].

В умовах воєнного стану відбулася тісна взаємодія політичної еліти з суспільством задля допомоги та підтримки Збройних сил України. За час війни волонтерська допомога була та є для українців як спосіб вияву підтримки і відданості Україні і народу, що є не тільки виявом громадянської позиції, а й певний внесок у відстоюванні незалежності держави [3].

В перші місяці війни волонтерський рух в Україні перетворився з рівня «стихійної самоорганізації» поодиноких активістів чи руху до централізованого системного руху, який в своїй роботі застосовував сучасні інструменти менеджменту і логістики, завдячуючи запровадженню у партнерстві з профільними державними міністерствами такої новації як гуманітарна платформа «Допомога», незваної ще в Європі, що сприяло акумуляції великих коштів і надання ефективної допомоги потребуючим [5, с. 34].

Багато волонтерів допомагають українським військовим підтримуючи у вигляді спеціального спорядження, зброї, засобів зв'язку, транспорту, навчання. Волонтери закордоном та всередині країни здійснювали збір коштів та пожертв задля підтримки військового захисту, гуманітарних організацій, які здійснюють допомогу постраждалим від конфлікту, в особливості, внутрішньо переміщеним особам. Допомога у вигляді їжі, одягу, житла, необхідних речей і медичного обслуговування.

Волонтери мають вагомe значення в розповсюдженні інформації про війну в Україні, в лобістських та інформаційних зусиллях, направлені на підвищення обізнаності іноземців щодо російської агресії. Волонтери беруть участь в різних культурних заходах, спрямовані на посилення національної гордості і єдності, що розвиває в українських громадян почуття спільноти, солідарності і національної ідентичності. Основними мотивами залучення громадян до волонтерства є: патріотизм, відчуття власної гідності, співчуття (альтруїзм) [3]. В Україні відзначають 5 грудня Міжнародний день волонтерів, який набув вагомості на офіційному рівні держави.

Важливими напрямками розвитку українського волонтерства на сьогодні є: нове законодавче врегулювання для волонтерів і зміни до Податкового кодексу; об'єднання волонтерських ініціатив навколо однієї мети і згуртування громадян навколо культурних ініціатив; спрощена процедура реєстрації волонтерів; набуття особливого статусу волонтерами і гарантій соціального захисту [1, с. 164].

По завершенню російсько-української війни одним із механізмів рекрутування до політичної еліти мають бути представники громадянського суспільства. Ефективна взаємодія політичної еліти та суспільства стане запорукою подальшої колективної світової системи безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Віннічук О. В. Волонтерський рух в умовах російсько-української війни. *Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу* : збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної Конференції (м. Київ, 22 квітня 2023 р.). Київ : ВАДЕКС, 2023. С. 161–165. URL :

<https://dphs.univ.kiev.ua/files/conference20230422new.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).

2. Гайдайчук С. Кристалізація нової української еліти – єдиний фактор, що принесе Україні процвітання після війни. Українська правда: веб-сайт. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/gajdajchuk/6455124d84939/> (дата звернення: 26.03.2024).

3. Резнік О. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва: веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyuni> (дата звернення: 03.04.2024).

4. Фесенко В. Рушійні сили української політики. УКРІНФОРМ: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3754327-rusijni-sili-ukrainskoi-politiki.html> (дата звернення: 26.03.2024).

5. Яремчук В. Громадянське суспільство як середовище формування майбутньої політичної еліти України. *Нове покоління українського політикуму в умовах війни та повоєнних суспільних трансформацій*: матеріали круглого столу (Київ, 15 листопада 2022 р.) [Електронний ресурс]. Київ: Талком, 2023. С. 33–35. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zbirnyk_za_materialamy_kr.stolu-2023.pdf (дата звернення: 26.04.2024).

УДК 351.746.1:004(477)

Владислав НЕГРЕБЕЦЬКИЙ / Vladyslav NEHREBETSKYI

кандидат юридичних наук, доцент,

науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташица Національної академії правових наук України (м. Харків)

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В Україні відбувається поступова цифровізація в галузі застосування права. Наша країна поступово інтегрується в Європейський простір. Так, Україна взяла на себе зобов'язання щодо реформування судових і правоохоронних органів шляхом прийняття Стратегії реформування системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [1]. Даним документом серед основних проблем, які зумовлюють необхідність подальшого удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, названо недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя та відсутність належної комунікаційної політики у судах. Ця тенденція спостерігається і в діяльності всіх правоохоронних органів, і в першу чергу тих, що забезпечують інформаційну безпеку нашої держави.

В той же час і компанії-постачальники інформаційних послуг приймають активну участь в забезпеченні інформаційної безпеки. Так, в 2023 році компанія Google впровадила технологію Search Generative Experience (SGE) [2]. Цей пошуковий сервіс ретельно розроблений та навчений виявляти й представляти користувачеві високоякісні результати, які відповідають інформації у видачі та підтримують її. Об'єднавши найсучасніші поєднання мовних моделей і цілеспрямовані методики навчання, компанія Google створила пошукову систему, яка надає надійну і підтверджену інформацію. Google прагне запобігати демонстрації шкідливого, образливого або відвертого контенту у своїх системах ранжування. Технологія Search

Generative Experience (SGE), на які ґрунтуються пошук, створена саме для цього. Основна увага приділяється створенню інформативних відповідей, підтверджених надійними джерелами, щоб користувачі отримували правдиву і перевірену інформацію. У випадках, коли системи Google мають меншу довіру до джерела або стикаються з інформаційними прогалинами, мета полягає в тому, щоб уникнути надання знімків, згенерованих штучним інтелектом. Крім того, відверті або небезпечні теми навмисно уникаються, щоб підтримувати відповідальне та безпечне середовище пошуку.

Безумовно технології персоніфікованого підбору відомостей мають велике майбутнє, надають багато переваг особам, що навчаються або підвищують свій професійний рівень. Але нажаль будь-який інструмент в руках правопорушника може перетворитись на зло. І якщо йдеться про інформаційні технології, то сила цього лиха збільшується у багато разів. Так, месенжери, а також соціальні мережі, доступ до яких має майже кожний, надають найбільше можливостей для поширення практично будь-якої інформації. Є можливість не просто одноразово поширити новину, а запустити «ланцюжкову реакцію», коли новина багаторазово пересилається користувачами соц. мережі від однієї особи до цілою групи осіб, або навіть до інших соц. мереж.

Нажаль не всі пошукові сервіси та інформаційні ресурси здатні виявляти ненадійні джерела інформації. Новини та повідомлення можуть не відповідати дійсності [3]. Фейк у перекладі з англійської «fake» означає – «фальшивка», «підробка», «обман». Таким чином, фейк – це завідомо неправдива інформація. Дезінформація – відомості, що розраховані на введення особи в оману [4, с. 158].

Особливого значення набуває питання про відповідальність за поширення інформації, яка загрожує Національній безпеці України, а саме спрямованої на заподіяння шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці держави. Таким чином, ворог намагається методично і послідовно підірвати авторитет держави і органів влади, і послабити обороноздатність країни. Так, Службою безпеки України виявлено та припинено функціонування за 2022 рік – 45 ботоферм, загальною потужністю понад 4 млн. ботів, діяльність яких поширювалась на багатомільйонні аудиторії користувачів соціальних мереж у різних регіонах України (і не лише). Разом з тим, вжитими заходами було викрито та заблоковано близько 11 тис. облікових записів, що використовувались на користь російських окупантів. Непоодинокими стали і випадки, коли користувачі облікових записів (акаунтів) видають себе за інших осіб, зокрема за представників влади, інших публічних осіб, до яких прикута особлива увага, і від імені цих осіб розміщують і поширюють в соцмережах та на інших інтернет-платформах різну неправдиву, маніпулятивну інформацію. На жаль, соцмережі не дуже реагують на повідомлення про фейкові профілі і сторінки, які причетні до інформаційних атак. Тому існує необхідність підвищити контроль з боку правоохоронців. Якщо інформація розміщена у вільному доступі, є можливість використовувати методику збирання й аналізу інформації з відкритих джерел (*Open source intelligence, OSINT*).

Центр протидії дезінформації є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації», уведеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106 [5]. Центр підпорядкований Раді національної безпеки і оборони України [6]. Центр забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим

загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою.

Зокрема, до завдань Центру належать:

– виявлення та протидія дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою;

– проведення аналізу та моніторингу подій і явищ в інформаційному просторі України, стану інформаційної безпеки та присутності України у світовому інформаційному просторі.

Інформаційний імунітет – це здатність ідентифікувати маніпуляцію, фейк, оцінити рівень їх небезпеки і як їм можна запобігти. Для протидії дезінформації необхідно виробити у суспільства інформаційний імунітет.

Для повноцінної боротьби з поширенням фейків і інформації, що загрожує національній безпеці країни необхідно вдосконалити законодавство. В цьому аспекті корисним є вивчення досвіду інших країн. Відомо, що з проблемою інформаційної безпеки в еру активного розвитку соціальних мереж свого часу зіткнулася провідна європейська країна – Німеччина.

Німеччина є однією з перших країн, яка запровадила санкції на рівні законодавства за поширення неправдивої інформації. Парламентом Німеччини 30 червня 2017 р. був прийнятий Закон «Про вдосконалення правозастосування в соціальних мережах» (Net Enforcement Act (NetzDG) [7]. Це також називається законом Про Facebook. Закон спрямований на боротьбу з дифамацією (поширення про особу неправдивої інформації, яка принижує її честь та гідність, завдає шкоди діловій репутації) і розпалюванням ненависті в Інтернеті. Закон зобов'язує платформи соціальних мереж з більш ніж 2 мільйонами користувачів встановити прозору процедуру розгляду скарг на незаконний контент і зобов'язує надавати звітність і документацію. Провайдери повинні видаляти «явно незаконний» контент протягом 24 годин, а весь незаконний контент – протягом 7 днів з моменту його публікації, в іншому випадку їм загрожує адміністративний штраф у максимальному розмірі 50 мільйонів євро. Подавачі скарг та користувачі повинні бути негайно проінформовані про прийняті рішення. Віддалений вміст повинен зберігатися щонайменше десять тижнів як доказ, а платформи повинні подавати звіти про прозорість роботи з нелегальним вмістом кожні шість місяців.

Висновок: для ефективної боротьби з поширенням неправдивої інформації за допомогою інноваційних цифрових технологій необхідно використовувати досвід провідних європейських країн, підвищити роль цифрових інструментів в роботі правоохоронних органів, зробити це основним пріоритетом розвитку права в умовах інтеграційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10> (дата звернення: 26.03.2024).

2. Новий алгоритм пошуку Google на основі AI: чого очікувати. URL : <https://livepage.ua/blog/the-new-ai-powered-google-search-what-to-expect.html> (дата звернення: 26.03.2024).

3. Аналітичний звіт щодо російської книги «Українські злочини проти людяності (2022-2023)». URL : <https://cpd.gov.ua/reports/analytichnyj-zvit-shhodo-rosijskoyi-knygy-ukrayinski-zlochyny-proty-lyudyyanosti-2022-2023/> (дата звернення: 26.03.2024).

4. Велика українська юридична енциклопедія: У 20 т. Т.20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2018. 952 с.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації»: Указ Президента України від 19.03.2021 р. № 106/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421> (дата звернення: 26.03.2024).

6. Центр протидії дезінформації. URL : <https://cpd.gov.ua/>

7. Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG) 01.09.2017 (Закон про поліпшення правозастосування в соціальних мережах). URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html> (дата звернення: 26.03.2024).

УДК 352.07:533.01

Олена НОВАКОВА / Olena NOVAKOVA

доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук

Навчально-наукового інститут права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ЧИННИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

Третій рік триває протистояння України вкрай агресивному ворогу, головною метою якого є знищення не тільки суверенної державності, але і самих українців, їх прагнення до свободи та незалежності. За таких умов особливої важливості набуває проблема забезпечення національної стійкості та витривалості українського суспільства у жорстких випробуваннях війни. В даному контексті на перший план виходить стійкість місцевого самоврядування, оскільки саме територіальні громади стали основою міцності тилу та соціальної стабільності усього суспільства, підтверджуючи твердження Тімоті Снайдера, що українська головна зброя у боротьбі з росією – це громадянське суспільство [1].

Аналіз практичного досвіду функціонування місцевого самоврядування в Україні доводить його життєздатність в умовах війни. Про це свідчить те, що більшість органів місцевого самоврядування не тільки зберегли свою функціональність і керованість, але й організували ефективне управління на місцевому рівні у співпраці з державною владою. Через декілька місяців після початку повномасштабної війни більшість громад відновили показники соціально-економічного розвитку, що забезпечувало стійкість тилу, розміщення внутрішньо переміщених осіб та релокацію підприємств. Яскравим прикладом може слугувати Дніпропетровська область, де, не дивлячись на усі складнощі воєнного часу, соціально-економічна діяльність почала швидко відновлюватися. Зокрема, за перший квартал 2022 р., навіть за умов воєнних дій та значної міграції населення, місцеві бюджети територіальних громад Дніпропетровської області отримали 9915 млн грн податкових надходжень, що на 1163 млн грн (на 13,4 %) більше проти відповідного періоду минулого року [2, с. 16].

Важливим джерелом стійкості місцевого самоврядування є громадянська активність. За даними дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні», проведеного в червні 2022 р. в межах Проекту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні», можна констатувати вагоме підвищення активності мешканців територіальних громад, частіш за все у волонтерському русі, у громадських радах. Ефективними формами участі громадян у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування опитаними визначено також: публічні консультації, петиції, звернення, слухання, онлайн обговорення [3].

Рівень суспільно-політичної активності суттєво залежить від характеру комунікативної взаємодії в територіальних громадах. Воєнний стан змінив структуру та напрямки політичної комунікації в Україні. Ситуація у сфері інформування і громадсько-політичної участі значно змінилася після російського вторгнення 24 лютого 2022 р. Такі зміни були викликані військовими діями, новаціями у законодавстві та окремими суб'єктивними рішеннями на місцях. Постанова КМУ від 12.03.2022 р. № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» рекомендувала органам місцевого самоврядування зупиняти або обмежувати діяльність інформаційно-комунікаційних каналів і публічних електронних реєстрів з метою убезпечення даних від ворожих втручань [4]. Виконання вимог безпеки потребувало дуже виваженої політики від органів місцевого самоврядування, щоб, з одного боку, забезпечити збереження необхідних даних, з іншого – не допустити невиправданого обмеження в інформуванні громадян.

В умовах постійно існуючої інформаційної агресії громадян закликають довіряти лише офіційним перевіреним джерелам. Це створює додаткову відповідальність за оперативність, достовірність і повноту інформування суспільства в умовах війни. Змінилася й інструментальна складова комунікації з громадянами, яка все частіше здійснюється в онлайн форматі. Результатами дослідження громадсько-політичної участі також відзначено, що комунікація між органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства в умовах війни була активізована переважно за рахунок оперативності інформування через використовувані в конкретній громаді соцмережі (Телеграм канали, Фейсбук групи, Інстаграм сторінки) та на сайтах [2, с. 19-20]. Наприклад, у Харківській області станом на початок 2023 р. працювали та регулярно оновлювалися 15 із 17-ти офіційних сайтів міських рад. Усі 56 громад регіону мають власні сайти, 11 громад підвищили рівень інформаційної відкритості місцевих програм та джерел їхнього фінансування [5, с. 32-33].

Війна руйнує не тільки людські та матеріальні ресурси, але й негативно впливає на діяльність демократичних інститутів у громадах. Особливо це виявляється у тих ТГ, де запроваджені військові адміністрації, спостерігається підсилення одноосібності в прийнятті рішень. Дослідженнями також було виявлено проблеми у застосуванні інструментів громадської участі, що ускладнюють взаємодію громадян та органів місцевого самоврядування. Зокрема опитані зазначали, що «через запровадження військового стану міська рада не функціонує повноцінно»; «виконавчим комітетом рішення ухвалюються в закритому режимі, лише через декілька днів після ухвалення інформацію про ухвалені рішення публікують»; «на сайті зникли списки депутатів місцевої ради, люди не можуть навіть подивитися хто їх депутат» [2, с. 19].

Для здійснення активної комунікації з жителями громади під час воєнного стану органам місцевого самоврядування необхідно застосовувати як традиційні канали

інформування населення про прийняті рішення, доступні послуги, гуманітарну допомогу, так і нові оперативні засоби зв'язку (популярні серед мешканців громади телеграм-канали, чат-боти, соціальні мережі тощо). Досягнення інформаційної безпеки потребує розробки та активного запровадження системи верифікації профілів посадових осіб чи сторінок місцевої ради. У випадку призупинення використання того чи іншого інструменту зв'язку в громаді, необхідно здійснювати публічне обґрунтування причин. Позитивно зарекомендували себе інформування та співпраця з волонтерськими організаціями через створення та діяльність комунікаційних хабів, міських інформаційних порталів, проведення спільних інформаційних кампаній.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українська зброя – громадянське суспільство – головний об'єкт агресії Росії – історик. Радіо свобода Україна 2 лютого 2015 року. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/26825543.html>
2. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу (2023). Аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД. 54 с.
3. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». (2022). Проект Ради Європи. URL : <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85>
4. Постанова КМУ від 12.03.2022 року № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text>
5. Дослідження «Самоврядування воєнного часу: як працювали міські ради та військові адміністрації Харківщини у першому кварталі 2023 року». 2023. Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». Харків. 119 с.

УДК 323.2«364»

Ірина ОВЧАР / Iryna OVCHAR

*кандидат політичних наук, старший науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України (м. Київ)*

ЗМІНИ ПОЛІТИЧНОГО БАЛАНСУ ЗА ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Два роки повномасштабного вторгнення дозволяють системно аналізувати минулі події і прогнозувати майбутні. Адже процеси на політичній карті України настільки чітко викристалізовані як з точки зору зовнішніх чинників, так і внутрішніх запитів, що не помітити їх можна лише з глибини прірви, або цілковитого небажання сприймати причинно-наслідкові зв'язки тих обставин, в яких ми (країна, суспільство) опинилися.

На перший погляд може бути дивним, що в назву статті винесено саме акцент про зміну політичного балансу, адже в умовах правового режиму воєнного стану немає виборчих кампаній, які б суттєво змінили розстановку політичних факторів та вплинули на управлінські процеси. Водночас, зміна сукупності факторів зовнішніх вплинула на політичні події в середині країни, і часом навіть більше їх трансформувала, ніж можливі вибори в термін, визначений Конституцією України.

Щоб дещо пригадати політичний фон, з якого починалося прийняття рішень, повернемося на початок 2022 року. Попри прогнозування вторгнення з боку РФ, політики все ж намагались заперечити таку ймовірність. «Сьогодні найкращим другом для ворогів є паніка в нашій країні, і вся ця інформація, яка допомагає тільки паніці, не допомагає нам», – повідомив президент [1].

Ризик повномасштабного наступу російських військ на Україну існує вже вісім років – з моменту початку агресії Росії проти нашої держави. Про це заявив в ефірі «Свободи слова» на телеканалі ICTV головнокомандувач Збройних сил України Валерій Залужний [2].

Парламент в цей час сповільнив турбо режим, а фактор моно більшості частіше замінювався неформальною коаліцією фракції «Слуга народу» з групами «За майбутнє» та «Довіра». Це прослідковується за результатами голосувань. Але кінець лютого орієнтовно на пів року змінив цю парадигму. Від початку війни опозиційні фракції у ВРУ заявили про припинення внутрішньополітичної ворожнечі та згуртування парламенту в неформальну «оборонну коаліцію» задля перемоги України [3]. Також про стосунки з «чистого аркуша» із президентом Володимиром Зеленським заявив Петро Порошенко. Такі кроки зводились до необхідності спільно працювати над посиленням безпеки та обороноздатності країни.

Щоправда спікер парламенту таку коаліцію назвав «антивоєнною»: «з початку війни у Верховній Раді створена «антивоєнна коаліція», куди увійшли всі фракції та групи. Я хочу подякувати колегам, що ми зберігаємо нормальний деполітизований підхід. Ми з першого дня домовилися, що у нас є одна політика – Україна», – наголосив Руслан Стефанчук [4].

Відсутність юридичного документу дає можливість по-різному називати той період в роботі ВРУ. Фактично зрозуміло, що мова йде про синхронність дій, коли спільний ворог на певний час об'єднав усіх, а захист зовнішніх кордонів став важливішим за внутрішньополітичні перипетії.

Синхронними в той час з владними інституціями були волонтери, військові і громадянське суспільство. Але фактор страху, з певними перепадами до ейфорії, який мав тривати від двох-трьох тижнів до кількох місяців, перетворювався на втому від позитивних очікувань і швидких рішень. І вона суттєво підживлювалася тезами з урядових кабінетів про перемогу та швидке звільнення територій, відновлення цілісності України в межах кордонів 1991 року.

За фасадом цієї синхронності, змінювалася і конфігурація сил в парламенті. Депутатська фракція «Опозиційна Платформа – За Життя» (ОПЗЖ) була розпущена, а депутати, які колись до неї входили, сформували дві нові групи – «Платформа за життя та мир» і «Відновлення України». Щоправда потім частина з цих нардепів склала свої мандати.

Політичний фон законодавчого органу посилюють міжнародні делегації та постійні виступи світових лідерів з заявами про підтримку України. При цьому Офіс президента все більше фокусує можливість впливу та прийняття рішень довкола будівлі на Банковій. А представники влади на Грушевського в межах своїх повноважень узаконюють ті рішення, які прийняті в оточенні президента.

В 2023 році окремі депутати почали заявляти про «тестування моделі переходу від парламентсько-президентської держави до президентської». Баланс сил на час такої заяви суттєво перемістився на Банкову. Тому незалежно від того, що закладав Олександр Корнієнко в зміст тези, яку потім намагався спростувати, парламент помітно втрачав свою суб'єктність в парламентсько-президентській республіці [5].

Хоча якщо зважити на виклики і практику протистояння, то посилення одноособової влади є позитивом в тих умовах, коли колегіальні органи можуть затягувати прийняття рішень через суперечки і непорозуміння. Або що гірше, через наявність власних інтересів. Однак між прийняттям рішень на користь і тиском заради впливу (або спроби впливу) все ж є різниця.

Паралельно з цим, окремі опозиційні депутати закидали владі, що без голосів депутатів із забороненої ОПЗЖ монокоаліція не мала б голосів для ухвалення рішень. Олена Шуляк, голова партії «Слуга народу», визнала, що така співпраця існує, і що ці депутати «працюють дуже конструктивно, підтримують всі ініціативи монобільшості» [6].

Такий політичний фон за нетривалих для політики, але важливих в умовах воєнного стану для країни два роки, дозволяє зробити кілька висновків. Попри весь негатив, який несе війна, вона відкриває можливості і дозволяє зрозуміти ті речі, які в повсякденному житті ніколи б не змінили пріоритети людей загалом, і політиків зокрема. В політичній площині чи не вперше за багато років сформувався прагматичний баланс сил, хоч і не на тривалий час.

Парламент, а разом з ним і країна, втратила частину проросійського впливу в середовищі політиків, та в публічній площині. Хоча припускаємо, що все ще зберігається відсоток тих, хто мовчки відсиджується, з надією на кращі для себе часи.

Для того, що політичний баланс зберігався тривалий період, треба йти далі, і забезпечувати інституційну спроможність органів влади і фактор стримувань і противаг. Не буде ідеальної форми управління, якщо вона не буде наповнена змістом. Підміна цих понять не працює.

Попри появу в публічній площині волонтерів та військових, які можуть мати електоральну підтримку після скасування правового режиму воєнного стану та старту виборчої кампанії, немає на даний час сприятливого підґрунтя для формування альтернативних чинній владі політично впливових проектів, і тим більше виходу в публічну площину фахівців, які здатні стати ефективними управлінцями. Все це може знівелювати наступну виборчу кампанію до формальних ознак, за якими буде сформовано інституції перехідного періоду.

З'явилися чіткі ознаки, при яких Україна може претендувати на статус суб'єкта міжнародної політики. Але для забезпечення такого процесу потрібен якраз політичний баланс сил в середині країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зеленський відреагував на інформацію ЗМІ про можливе вторгнення РФ. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/12/novyna/polityka/zelenskyj-vidreahuvav-informacziyu-zmi-pro-mozhlyve-vtorhnennya-rf> (дата звернення: 22.03.2024).

2. Залужний про можливість масштабного вторгнення РФ: Ризик є вже вісім років. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220214-zaluzhnyj-pro-mozhlyvist-masshtabnogo-vtorgnennya-rf-ryzyk-ye-vzhe-visim-rokiv/> (дата звернення: 22.03.2024).

3. Заява очільника фракції «Слуга народу» Давида Арахамії. URL : https://t.me/SlugaNarodu_Official/6250 (дата звернення: 22.03.2024).

4. Руслан Стефанчук: Приклад України має стати стимулом для інших парламентів у прийнятті законодавчих актів про відповідальність рф. URL : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/225047.html> (дата звернення: 23.03.2024).

5. Чи справді в Україні тестують перехід на президентську республіку: Корнієнко пояснив свої слова. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230928-chy-spravdi-v-ukrayini-testuyut-perehid-na-prezydentsku-respubliku-korniyenko-poyasnyv-svoyi-slova/> (дата звернення: 23.03.2024).

УДК 316.3-027.555:355.1(477)

Наталія ОНИЩЕНКО / Nataliia ONISHCHENKO

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
академік НАПрН України, заступник директора з наукової роботи
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ)*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ: ВЕКТОРИ ВЗАЄМОДІЇ

Аналіз проблематики правового забезпечення взаємодії Збройних Сил України і громадянського суспільства свідчить про її комплексний і системний характер, який вимагає визначення насамперед загальних концептуальних підходів, принципових (засадничих) положень розвитку відповідних комунікативних практик і платформ, спрямованих на створення належних умов ефективного функціонування військових формувань та військовослужбовців, успішного виконання поставлених перед ними завдань і функцій.

Тобто необхідно розуміти, що така взаємодія (Збройних Сил України і громадянського суспільства) у мирний час і під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну може мати, мала і має різні форми, методи та засоби. У такому контексті важливе значення мають нормативна джерельна база цієї взаємодії, перш за все міжнародна нормативно-правова та національна законодавча база, а також суб'єкти взаємодії та її мета – захист прав людини в широкому сенсі.

З урахуванням наведеного вище необхідно зазначити, що під час війни виникають особливі форми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України. У цьому сенсі мова йде, з-поміж іншого, про допомогу в будь-яких сферах, спрямовану на забезпечення ефективного функціонування ЗСУ в умовах війни (постачання зброї, ліків, харчування тощо).

Крім цього, особливою формою взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України як у воєнний, так і в мирний час є створення системи ефективного громадського контролю за виконанням державою своїх зобов'язань перед ЗСУ, які, у свою чергу, виступають чи не найважливішою гарантією її незалежності та суверенітету. Постійний і дієвий контроль, насамперед за державно-владною діяльністю, який може стати важливим чинником демократизації суспільства, передбачає забезпечення права народу на належне урядування. Навряд чи є особлива потреба нагадувати всім добре відомі констатації, що відповідно до чинного законодавства громадські організації мають право брати участь у політичній діяльності, проводити масові заходи, одержувати від суб'єктів владних повноважень інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань. Реалізація таких можливостей громадськими організаціями дає змогу здійснювати відповідний контроль за органами та посадовими особами, які здійснюють державно-управлінські повноваження.

Окремим вектором взаємодії інститутів громадянського суспільства і ЗСУ є волонтерська діяльність, яка регулюється Законом України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. (з наступними змінами і доповненнями). Відповідно до ст. 1 вказаного закону волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. При цьому одними з найважливіших напрямів здійснення волонтерської діяльності є, безсумнівно, такі:

1) надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та/або іншої країни проти України;

2) надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації;

3) надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії російської федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України;

4) надання волонтерської допомоги особам / сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією російської федерації проти України та/або іншої держави проти України.

У цьому сенсі слід звернути увагу на те, що надання волонтерської допомоги, яка є однією з форм благодійної діяльності і включає в себе роботи та послуги, що безоплатно виконуються та надаються волонтерами, вимагає здійснення адекватного державного та громадського контролю за нею. Адже волонтерська діяльність, особлива та, яка стосується допомоги Збройним Силам України у період війни та, відповідно, правового режиму воєнного стану, вимагає залучення великих обсягів тих чи інших матеріальних ресурсів, зокрема коштів та майна. У зв'язку із цим, в процесі здійснення волонтерської діяльності можуть мати місце відповідні зловживання, які вимагають належної, своєчасної та ефективної реакції з боку відповідних контролюючих суб'єктів, спрямованих як на усунення причин і умов, що їм сприяли, так і подолання їх негативних, шкідливих соціальних наслідків.

Втім, на жаль, але питання правового забезпечення контролю за волонтерською діяльністю так і не знайшло свого втілення у нормах зазначеного вище Закону, що слід визнати прогалиною у цій сфері, яка має бути подолана Верховною Радою України з урахуванням відповідних громадських та інших необхідних експертних консультацій.

Більше того, належної правової деталізації вимагає норма статті 13 Закону України «Про волонтерську діяльність», яка закріплює по суті декларативне положення щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері волонтерської діяльності. Адже конкретна юридична відповідальність за порушення норм чинного законодавства, зокрема адміністративна та кримінальна, є однією з найважливіших правових гарантій забезпечення ефективності, передбачуваності та прогресивного розвитку відповідних суспільних відносин.

Слід звернути увагу на те, що одним із векторів або, скоріше, забезпечувальних чинників налагодження ефективної взаємодії Збройних Сил України та інститутів громадянського суспільства є ветеранська політика, яка спрямована на створення правових, організаційних, соціальних, економічних, політичних та інших умов для забезпечення соціалізації та інтеграції ветеранів, членів їх сімей у суспільні процеси.

Державна ветеранська політика в Україні, на нашу думку, повинна здійснюватися, зокрема, на таких засадах:

1) верховенство права – забезпечення пріоритету прав і свобод ветеранів, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів, що визначають зміст і спрямованість державної ветеранської політики;

2) гуманізм – повага до гідності ветеранів, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів, забезпечення та захист їх права на життя, вільний розвиток, реалізацію ними своїх здібностей;

3) демократизм – можливість ветеранів, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів, як безпосередньо, так і через своїх представників, або через ветеранські центри та організації брати участь у формуванні та реалізації державної ветеранської політики;

4) рівність прав ветеранів, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів – недопущення надання привілеїв чи встановлення обмежень для ветеранів, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, мови, етнічного чи соціального походження, сімейного чи майнового стану, місця проживання або іншими ознаками;

5) безбар'єрність – забезпечення безперешкодного доступу ветеранів, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів до різних сфер життєдіяльності.

Таким чином, взаємодія Збройних Сил України з інститутами громадянського суспільства передбачає реалізацію широкого спектра комунікацій, кожна з яких спрямована на виконання як загальних (наприклад, консолідація українського суспільства, підвищення рівня взаємної довіри громадян і ЗСУ), так і спеціальних завдань та цілей (наприклад, підвищення рівня правосвідомості військовослужбовців, створення якісно підготовленого військового резерву). При цьому структура такої взаємодії включає в себе нормативно закріплені механізми, серед яких слід виокремити, зокрема, такі, як громадські експертизи та моніторинги, громадський контроль, волонтерська діяльність, консультації з громадськістю, науково-консультативна діяльність, підприємницькі ініціативи тощо.

Марина ОСТАПЕНКО / Maryna OSTAPENKO

*доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

МОЛОДЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Не потребує додаткової аргументації теза щодо важливості ролі молоді у житті суспільства. Молодь є певним «зрізом» майбутнього суспільства, що дозволяє окреслити напрямок його розвитку і прогресу, соціально-економічної, культурної, політичної, правової та іншої сфер. В умовах збройної агресії РФ проти України молодь активно бере участь у захисті країни. Варто додати, що після завершення війни молодь також буде брати участь у відновленні і розбудові «нової» України з урахуванням викликів і тенденцій сучасних умов. Ситуація воєнного часу позначилася на молоді, змінила її життя, загострила низку негативних відчуттів та станів (страх за своє життя та життя близьких людей; тривогу; невизначеність тощо). З іншого боку, складні умови нинішнього життя не можуть позбавити молодих людей прагнення жити повним та активним життям, а саме навчатися, працювати, займатися спортом, самовдосконалюватися тощо.

Якщо щодо ролі молоді у розвитку суспільства однакова позиція і науковців, і практиків, то щодо визначення вікових меж є певні дискусійні моменти. Так, згідно вітчизняних нормативно-правових документів, молодь – «це громадяни України віком від 14 до 35 років» [1]. У Резолюції 2250 Ради безпеки Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) визнається, що «молодь – це особи віком від 18 до 29 років» [7]. Разом з цим, в згаданому документі вказується можливість визначення вікових меж на національному та міжнародному рівнях, серед яких і визначення молоді в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН [7]. В останніх документах молоддю вважається соціальна група віком від 15 до 24 років [8]. У Стратегії Європейського Союзу молодь – це люди віком від 13 до 30 років [2].

Також можна зазначити, що фахівці поділяють молодь на такі групи як: школярі (14-17 років); студентство (18-24 роки); молодь, що працює (25-29 років) [2]. Логічно, що молодь віком 30-35 років (що відповідає нормативним документам) також доповнює останню групу. Разом з тим, часто ця група з якихось причин позбавлена окремої дослідницької уваги. Варто відзначити, що у 2020 році у Верховній раді України було ухвалено законопроект «Про основні засади молодіжної політики» (№ 3718), у якому пропонується знизити вік молоді до 29 років. Аргументується це тим, що є проблеми з цілеспрямованим використанням ресурсів підтримки молоді, а також це наближення до європейських стандартів [2].

Молодь є групою, яка долучається до громадських ініціатив. Як слушно зауважують фахівці, що «саме молодь як найбільш проактивна частина громадськості, використовуючи різноманітні канали комунікації (передусім соціальні мережі), змогла об'єднатись і миттєво акумулювати ресурси для допомоги державі перед обличчям ворога» [6].

Як вище зазначалося, вторгнення РФ на територію України позначилося на житті молоді. Які тенденції виявляють фахівці у молодіжному середовищі в умовах війни? Згідно дослідження, проведеного наприкінці 2022 року ГО «Аналітичний центр

Cedos» і дослідницькою агенцією «Info Sapiens» за підтримки Представництва Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України, МЗС Данії, окреслено такі: «зростання громадської активності, зокрема волонтерської діяльності; збільшення частки молоді, для якої серед пріоритетів – бути корисними своїй країні; зростання частки молодих людей, які не бажають виїжджати з України і частки молоді, хто хоче повернутись в Україну; підтримка територіальної цілісності України згідно кордонів 1991 року; збільшення частки молоді, яка підтримує вступ до НАТО та Європейський Союз (далі – ЄС); «зростання толерантного ставлення до стигматизованих вразливих груп» [3, с. 4-5].

Дослідниками також акцентовано увагу на тому, що перебуваючи за кордоном, більше половини опитаних респондентів вважають, що бути корисним Україні – це одна із важливих цілей в їхньому житті [3, с. 5].

У розрізі питання участі молоді у громадському та політичному житті результати згаданого вище соціологічного дослідження демонструють таку ситуацію. У 2022 році фіксується:

- низький рівень залученості молоді у діяльність інститутів громадянського суспільства (70% вказали, що не брали участі в діяльності жодного з інститутів громадянського суспільства);

- зростання удвічі частки тих, то долучався до участі у волонтерських організаціях (у 2021 р. – 8%, у 2022 р. – 16% опитаних);

- зростання участі молоді у діяльності благодійних або гуманітарних організацій (у 2021 р. – 7%, у 2022 р. – 8% опитаних);

- зменшення частки молодих людей, які брали участь у шкільному або студентському самоврядуванні (у 2021 р. – 12%; у 2022 р. – 8%);

- зниження участі у діяльності молодіжних і дитячих організацій (у 2021 р. – 5%; у 2022 р. – 3%);

- зниження участі у молодіжних радах (у 2021 р. – 4%; у 2022 р. – 2%);

- зниження участі у діяльності організацій, пов'язаних з освітою, мистецтвом, наукою, музикою (у 2021 р. – 9%, у 2022 р. – 6%), спортом та дозвіллям (у 2021 р. – 9%; у 2022 р. – 4%) [3, с. 62].

Заслуговує на увагу питання участі молоді у діяльності молодіжних та дитячих організаціях. Результати дослідження зафіксували низький рівень залученості молоді (у 2021 і 2022 рр. – 2% опитаних є членами цих організацій). Також знизилася епізодична участь молоді у діяльності цих організацій (у 2021 р. – 5%, у 2022 р. – 4% респондентів іноді відвідували окремі заходи цих організацій) [3, с. 61].

Серед причин, які пояснюють окреслені тенденції, фахівці визначили воєнний стан; дистанційне навчання; низький рівень обізнаності про діяльність молодіжних і дитячих організацій тощо. Щодо останнього, то досить чіткою є проблема поінформованості у молодіжному середовищі про існуючі молодіжні і дитячі організації: «тільки знаю, що такі існують» у 2021 р. – 33%, у 2022 р. – 43%; «ні, не знаю» у 2021 р. – 40%, у 2022 р. – 37%; «дізнаюся про їхню діяльність медіа» у 2021 р. – 14%, у 2022 р. – 8% [3, с. 61].

Дослідники також відзначають і низьку участь молоді у діяльності політичних партій та об'єднань. За результатами дослідження ГО «Молодіжна платформа» у 2022 менше, ніж 1% опитаних респондентів вказали, що вони беруть активну участь у діяльності цих організацій; 2% – є членами цих організацій, але не виявляють активності у їхній діяльності; 7% респондентів зазначили, що відвідують заходи, але

не є членами цих організацій; 84% опитаних не планують брати участь у діяльності політичних партій та об'єднань [цит. за: 3, с. 63].

Щодо участі молоді на рівні місцевих громад, то переважна частина опитаних вказали на те, що молодь може долучатися до прийняття рішень у різних форматах, як офлайн, так і онлайн. Також 72% опитаної молоді висловили готовність долучитися до відновлення у своїй громаді, лише 1% вказали, що беруть активну участь у цьому. Серед причин такої низької залученості молоді люди виокремили невелику частку присутності молоді в органах влади, бюрократичність установ і процедур, недостатню обізнаність щодо інструментів громадянської участі, недостатність важелів впливу у молоді на органи влади тощо.

Разом з тим, можна виокремити і таку особливість, що більше третини молоді знають про існування молодіжних і дитячих організацій, проте лише 2% є членами цих організацій, а 4-5% виявляють ситуативну чи епізодичну участь у їхній діяльності. Це актуалізує проблему не лише інформування про діяльність цих організацій, а й посилення мотивації та стимулювання інтересу молоді та більш активної участі у них.

У цьому контексті варто звернутися до досвіду проведення серії діалогів з молоддю, ініційованих ГО «Молодіжна платформа» за підтримки Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в Україні, Міністерства молоді та спорту України. Ці діалоги було проведено у 2022 році і були присвячені «ролі молоді у гуманітарному реагуванні та подальшому відновленню України» [4]. Ініціатива проведення діалогів з молоддю на цій платформі проводяться і нині [5].

За підсумками цих заходів були окреслені запити і проблеми молоді, які дозволяють визначити шляхи роботи щодо стимулювання її інтересів та участі у громадському та політичному житті. Зокрема: активізація діяльності молодіжних рад і створення мережі молодіжних центрів; підтримка взаємодії і зокрема забезпечення міжсекторальної взаємодії з владою; допомога та адаптація внутрішньо переміщених осіб; активізація інформаційної та просвітницької діяльності; посилення уваги до проблеми працевлаштування та розвитку молодіжного бізнесу (фінансова підтримка проєктів молоді); залучення до проєктів та ініціатив соціального спрямування; надання психологічної допомоги і психологічних консультацій; національно-патріотичне виховання (популяризація української культури; дії та заходи з обмеження російського контенту) [3, с. 62-64].

На місцевому рівні для посилення громадської активності молоді люди відзначили пріоритетність таких шляхів: створення молодіжних проєктів для або за участі молоді; фінансування проєктів молоді; комунікація та проведення публічних заходів, де беруть участь доросла і молодіжна аудиторії; створення молодіжних центрів для організації дозвілля; просвітницька робота щодо суспільно важливих тем; проведення суспільно важливих заходів; запровадження і розвиток практики стажувань на базі інститутів громадянського суспільства; більш активне висвітлення про життя громади у соціальних медіа [3, с. 66].

Отже, згадані соціологічні дослідження не розкривають пласт усіх проблем молодіжного середовища в умовах воєнного стану. Проте висвітлюють певну дистанцію між готовністю молоді брати участь у громадському, політичному житті і реальною участю. Збройна агресія рф проти України актуалізувала патріотичні почуття і національну свідомість молоді, посилила громадську активність молоді у формі волонтерства та соціальних ініціатив. Це може стати основою для

стимулювання подальшої громадської участі та розширення її форм та інструментів, а також для активізації участі молоді у політичному житті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, № 28, ст. 233. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
2. В Україні планують знизити офіційний вік молоді з 35 до 29 років. Укрінформ. 2020. 21 липня. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3067292-v-ukraini-planuut-zniziti-oficijnij-vik-molodi-z-35-do-29-rokiv.html>
3. Вплив війни на молодь в Україні. ГО «Аналітичний центр Cedos» і дослідницькою агенцією «Info Sapiens». 2023. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini>
4. Діалоги перемоги: участь молоді у відновленні України. ГО «Молодіжна платформа». 2022. URL : <https://www.prostir.ua/?grants=zaproshennya-do-uchasti-v-initsiatyvi-%E2%80%8Edialohy-peremohy-uchast-molodi-u-vidnovlenni-ukrajiny>
5. Молодіжний форум «Роль молоді у відновленні України». Міністерство молоді та спорту України, ГО «Молодіжна платформа». URL : <https://mms.gov.ua/news/molodizhnyi-forum-rol-molodi-u-vidnovlenni-ukrainy>
6. Ясьмо О. Молодь як рушійна сила повоєнної відбудови України. СД «Платформа». URL : <https://sdplatform.org.ua/blogs/youthrecovery>
7. Resolution 2250 (2015) / adopted by the Security Council at its 7573rd meeting, on 9 December 2015. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/814032?ln=ru&v=pdf>
8. Resolution adopted by the General Assembly 50/81. World Programme of Action for Youth to the Year 2000 and Beyond. 13 March 1996. URL : <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F50%2F81&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

УДК 349.6

Олег ПАНКЕВИЧ / Oleh PANKEVYCH

*кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
Львівської лабораторії прав людини і громадянина*

*Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України (м. Львів)*

ЗРУЙНОВАНЕ ДОВКІЛЛЯ: ПОГЛЯД НА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Згідно з даними міністра захисту довкілля та природних ресурсів України Р. Стрільця, Росія за час розв'язаної нею повномасштабної війни вчинила в Україні майже 4 тисячі випадків екологічних злочинів на загальну суму шкоди понад 2,4 трильйона гривень. Найбільшої шкоди зазнає атмосферне повітря – це майже половина від усіх збитків, бо вибухи, пожежа – це неконтрольований викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Коли рашисти палять ліс, то крім збитків лісу та біорізноманіття, ми маємо викид забруднюючих речовин, який точно буде переміщений десь в іншу частину не тільки України, не тільки Європи, а й світу [1].

У цьому зв'язку вважаємо за потрібне звернутися до деяких правових позицій Європейського суду з прав людини щодо захисту екологічних людських прав.

Ст. 2 Конвенції. Вперше питання про порушення *права на життя* у контексті екологічних загроз було розглянуто ЄСПЛ у справі «*Guerra and Others v. Italy*». Заявники у цій справі жили приблизно за кілометр від заводу з виробництва добрив і капролактамів. За час роботи останнього неодноразово ставалися аварії, найбільша із яких призвела до значного викиду забруднюючих речовин в атмосферу, через що півтори сотні осіб були госпіталізовані із важким отруєнням миш'яком. Заявники стверджували, що відсутність практичних заходів зі зменшення рівня забруднення та високий ризик аварій, пов'язаний із діяльністю заводу, порушували їхнє право на повагу до життя та фізичну недоторканність (статті 2 та 8 Конвенції). Вони також скаржилися на те, що відповідні органи влади не поінформували громадськість про ризики та про порядок дій в разі виникнення серйозної аварії, що порушило їхнє право на свободу інформації (стаття 10 Конвенції). Розглянувши факти у цій справі, Суд не визнав порушень статей 2 та 10, натомість постановив про порушення статті 8 Конвенції [2].

У справі «*Öneryıldız v. Turkey*» зміст скарги полягав у тому, що національні органи влади не зробили всього, що від них можна було очікувати, щоб запобігти загибелі близьких родичів заявника в аварії 28.04.1993 р. на муніципальному сміттєзвалищі. Суд зазначив, що стаття 2 «стосується не лише смертей внаслідок застосування сили представниками держави, але ... встановлює *позитивне зобов'язання держав* вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під їхньою юрисдикцією. ... це зобов'язання слід тлумачити як таке, що застосовується в контексті будь-якої діяльності, публічної чи ні, в якій право на життя може бути поставлене під загрозу, і тим більше у випадку промислової діяльності, яка за своєю природою є небезпечною, такою, як робота місць збору відходів (п. 71) [3].

Отже, в цьому рішенні, де *уперше було визнано порушення статті 2 у контексті екологічних факторів*, Велика палата ЄСПЛ по суті інтерпретувала право, встановлене цією статтею, як «*право на захист життя*».

Ст. 14 Конвенції. У справі «*Hudorovič and Others v. Slovenia*» заявники – представники ромської громади, посилаючись на статтю 3 і статтю 8 Конвенції, скаржилися на те, що їхні будинки не мали доступу до основних комунальних послуг, зокрема питної води та каналізації. Вони також стверджували, що зазнали негативного та дискримінаційного ставлення з боку місцевої влади, яка відмовлялася будь-яким чином вирішувати їхні проблеми. У цьому зв'язку вони посилалися на статтю 14 Конвенції у поєднанні зі статтями 3 і 8 (п. 106) [4].

Зауважимо, що здебільшого, коли в певній справі йдеться про порушення декількох конвенційних прав, Суд зазвичай, як і в даному випадку, вирішує, що немає необхідності розглядати окремо статтю 14 [5, с. 61].

Важливо також, що у процесі розгляду «екологічних» справ ЄСПЛ використовує значну кількість джерел міжнародного екологічного права, де закріплено відповідні принципи, умови чи гарантії судового захисту прав людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. З цього приводу професор О. W. Pedersen слушно зауважує, що Страсбурзький суд, посилаючись у своїх рішеннях на міжнародні документи, рідко вказує точний правовий статус міжнародних норм чи пояснює значення цих норм для конкретних фактів у справі [6].

Наприклад, у справі «*Taşkin and others v. Turkey*», яка стосується надання дозволів на експлуатацію золотодобувної копальні в Оваджику, район Бергама (Ізмір), ЄСПЛ зробив пряме посилання на «Декларацію про навколишнє середовище та

розвиток» 1992 р., прийняту на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, Бразилія) та Орхуську конвенцію 1998 р. [7].

На думку вказаного науковця, цей момент є важливим з кількох причин: «По-перше, Декларація Ріо сама по собі не є юридично обов'язковим інструментом. По-друге, Туреччина не є учасником Орхуської конвенції, тому значення останньої для позову проти Туреччини не є таким вже очевидним, за винятком тієї міри, в якій можна сказати, що Конвенція відображає загальні положення міжнародного права. Здається, це, безумовно, не відображає формулювання «міжнародне право, [яке] застосовне у відносинах між сторонами» [6].

До того ж певні сумніви щодо цілковитої релевантності використовуваних Судом міжнародних документів породжують й непоодинокі посилання в різних справах «екологічного змісту» [8-9] на спроби ПАРЄ прийняти додатковий протокол до Конвенції про право на сприятливе навколишнє середовище, незважаючи на те, що вони були до сих пір невдалими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Росія скоїла в Україні екологічних злочинів на понад 2,4 трильйона гривень – Міндовкілля. URL : <https://ukr.radio/news.html?newsID=103575> (дата звернення: 05.03.2024).
2. Judgment in the Case of «Guerra and Others v. Italy» (116/1996/735/932), 19.02.1998. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58135> (accessed: 05.03.2024).
3. Judgment in the Case of «Öneryildiz v. Turkey» (Application no. 48939/99), 30.11.2004. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-67614> (accessed: 05.03.2024).
4. Judgment in the Case of «Hudorovič and Others v. Slovenia» (Applications nos. 24816/14 and 25140/14), 10.03.2020. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201646> (accessed: 05.03.2024).
5. Панкевич О., Гаврильців М. Концепція захисту екологічних прав у практиці Страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 51–68.
6. Pedersen O. W. The European Court of Human Rights and International Environmental Law (June 15, 2018). Chapter 5 in J H Knox, R Pejan (eds), *The Human Right to a Healthy Environment* (CUP 2018). URL : <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3196971> (accessed: 05.03.2024).
7. Judgment in the Case of «Taşkin and others v. Turkey» (Application no. 46117/99), 10.11.2004. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67401> (accessed: 05.03.2024).
8. Judgment in the Case of «Taşkin and others v. Turkey» (Application no. 46117/99), 10.11.2004. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67401> (accessed: 05.03.2024).
9. Judgment in the Case of «Ivan Atanasov v. Bulgaria» (Application no. 12853/03), 02.12.2010. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-101958%22%5D%7D%3A%2Fhudoc.echr.coe.int%2Ffre%3F%3D001%2D101958> (accessed: 05.03.2024).

Євген ПИСЬМЕНСЬКИЙ / Yevhen PYSMENSKYY

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький)*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ПЕРЕШКОДЖАННЮ МОБІЛІЗАЦІЇ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ¹

Згідно з Указом Президента України «Про загальну мобілізацію» № 65/2022 від 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави на території України оголошено та проводиться мобілізація. Станом на сьогодні вчинена агресія триває, тож мобілізаційний процес не припиняється, а строк проведення загальної мобілізації щотримісяці продовжується.

На тлі війни високої інтенсивності, що триває, суб'єкти формування правової політики намагаються вдосконалити наявний порядок мобілізації в Україні, звзити коло осіб, які не підлягають мобілізації, запровадити заходи реагування щодо осіб, які уникають військового обліку тощо. Щоправда, за межами уваги зазначених суб'єктів лишаються питання, які стосуються кримінально-правового реагування на дії з перешкоджання мобілізації. Саме кримінальне право покликане повноцінно забезпечувати належну охорону мобілізаційних відносин – розділ XIV Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» містить низку заборон у цій сфері (ст. ст. 335–337). Разом з тим наявні кримінально-правові норми передбачають відповідальність за діяння, так чи інакше спрямовані на ухилення від військової служби осіб, які підлягають такій службі. Натомість дії, які вчиняються для того, щоб перешкодити мобілізації, не можуть бути оцінені за статтями розділу XIV Особливої частини КК. Вочевидь відповідна проблема потребує розв'язання, а виявлена прогалина – усунення.

У контексті викладеного постає питання про те, яким чином на сьогодні суб'єкти реалізації кримінально-правової політики реагують на поведінку осіб, які заважають мобілізації, якщо таке реагування, справді, відбувається.

Аналіз практики застосування КК показав, що з моменту повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, вітчизняні правозастосовувачі стикнулися з безліччю нових і неординарних викликів. Одним з них є, поза всяким сумнівом, поведінка осіб, які в той чи інший спосіб заважають процесу мобілізації, тобто вчиняють будь-які дії, що мають на меті перешкодити вчиненню передбачених законом заходів з мобілізації, істотно ускладнити його, завадити військовому облікуванню громадян України тощо. За умов установленної прогалини в кримінальному законодавстві протидія перешкоджанню здійснення мобілізації почала здійснюватися з використанням ст. 114-1 КК «Перешкоджання законній діяльності

¹ Тези доповіді підготовлені в межах виконання проєкту «Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці» (реєстраційний номер 2022.02/0046) Національного фонду досліджень України за підтримки Кембриджського університету, Велика Британія.

Збройних Сил України та інших військових формувань», що можна визнати помилковим проявом розвитку кримінального права у сфері його застосування. Адже перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань як злочин проти основ національної безпеки України навряд чи може тягти відповідальність за дії з перешкодження мобілізації. Згідно з ч. 1 ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК (усі його ознаки – Є.П.). Тобто кримінальним правопорушенням може бути лише діяння, яке передбачене КК.

Далі спробую обґрунтувати висловлену позицію про безпідставність застосування ст. 114-1 КК до осіб, які вчиняють дії з перешкодження мобілізації, а також потребу належного врегулювання цього питання.

Стаття 114-1 КК з'явилася з ухваленням 08 квітня 2014 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу» в умовах початкової стадії першої фази російсько-української війни, у межах якої поширювалися випадки, коли деякі громадяни України ставали на заваді переміщенню військової техніки в межах заходів з відбиття (гібридної) агресії.

Спогади бійців 2-ї механізованої бригади чудово ілюструють тогочасну ситуацію, яка виникла на сході України: «На початку травня батальйон отримав наказ вирушити в напрямку Маріуполя. Для виконання завдання задіяли близько десяти БМП-2, зенітно-ракетний комплекс «Стріла» та БТР. Але дійти до міста того разу не вдалося. Мало не під гусениці бойових машин кидалися цивільні мешканці. Вони «підрізали» військову техніку на своїх автівках та всілякими способами перешкождали руху військової колони. Батальйон отримав команду не застосовувати силу та зброю й повернутися на місце дислокації [1]».

Саме дії з перешкодження бойовій роботі або підготовці до її здійснення (як-от блокування руху колон військової техніки та інше подібне) насамперед зумовили появу кримінально-правової норми, передбаченої ст. 114-1 КК, розміщеної у розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України». Показаний поведінці мало протидіяти застосування відповідної заборони, що на відповідному етапі не спрацювала як слід. Про це свідчить аналіз офіційних даних, відбитих у результатах кримінальної статистики, та вивчення нечисленних перших вироків, постановлених за ст. 114-1 КК.

Водночас після введення в Україні воєнного стану ст. 114-1 КК стала на порядок більш затребуваною у порівнянні з попередніми роками. Так, якщо за період 2014 р. – 2021 р. було обліковано 118 фактів вчинення відповідного кримінального правопорушення, то лише протягом 2022 р. – 2023 р. зафіксовано 235 таких фактів (75 у 2022 р. і 159 у 2023 р.). Вочевидь 2024 р. продовжить тенденцію до збільшення реєстрації вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 114-1 КК. Кількість засуджених осіб за 2022 р. – 2023 р. теж помітно, але разом з тим неістотно, збільшилася у порівнянні з попередніми роками. Дані судової статистики свідчать, що за цей час було засуджено 12 осіб, з яких 2 особи у 2022 р. і 10 осіб у 2023 р. [2]. Цілком логічно припустити, що кількість постановлених вироків так само поступово зростатиме.

Вивчення матеріалів судової практики демонструє тенденцію, що здебільшого проявилася після повномасштабного вторгнення, яка полягає у застосуванні норми, передбаченої ст. 114-1 КК, як інструмента впливу на осіб, які перешкоджають не стільки діяльності військових формувань, скільки мобілізації. Тобто перешкодження

діяльності військових формувань у практиці застосування ст. 114-1 КК у зазначений період часу фактично зводиться та ототожнюється з діями, вчинюваними на шкоду мобілізації та у сфері відповідних правовідносин.

Зазначене можна проілюструвати на такому прикладі. Ось як в одному з інформаційних повідомлень представники прокуратури описують поведінку, що знайшла кримінально-правову оцінку за ст. 114-1 КК: згідно з даними слідства підозрюваний створив та адміністрував групу у месенджері «Viber», де розміщував повідомлення про вручення повісток. На цю групу підписалось понад 11 тисяч осіб. Він інформував про місця і час вручення повісток співробітниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також рекламував аналогічні тематичні групи. Така інформація давала можливість особам призовного віку уникати отримання повісток і *перешкоджала мобілізації* (курсив – Є. П.) [3]. Показово, що надаючи оцінку вчиненому, перешкоджання діяльності військовим формуванням підміняється перешкоджанням мобілізації.

Логіка правозастосовувачів при цьому є простою: територіальні центри комплектування та соціальної підтримки належать до категорії військових формувань згідно зі ст. 1, ст. 3 Закону України «Про Збройні Сили України». Їх діяльність щодо здійснення мобілізації врегульована законом і становить один з елементів діяльності військових формувань. Отже, особа, яка протидіє, обмежує, не допускає, ускладнює, запобігає реалізації законній функції відповідних суб'єктів військових формувань [4, с. 151], вчиняє перешкоджання їх законній діяльності.

Такий підхід щодо застосування ст. 114-1 КК утвердився на тлі відсутності належної підстави кримінальної відповідальності за дії, які пов'язані із перешкоджанням мобілізації або /та грубим порушенням мобілізаційного законодавства. Водночас він (підхід) є класичним проявом формального застосування кримінального закону – коли не з'ясовується справжній зміст його норм, а перевага надається буквальному (зазвичай найбільш очевидному і водночас поверховому) його розумінню або /та здійснюється таке їх тлумачення, за якого фактично вчинений акт поведінки «підлаштовується» під юридичні ознаки певного складу кримінального правопорушення (у результаті справжній зміст кримінально-правової норми, яка до того ж може характеризуватися низкою законодавчих недоліків, лишається не встановлений).

Ситуація із кваліфікацією порушень мобілізаційного законодавства та інших пов'язаних з цим діянь проти порядку комплектування військових формувань за ст. 114-1 КК може бути яскравим прикладом такого стану застосування кримінального закону. Адже починає формуватися неоднозначна практика, коли органи правопорядку намагаються здійснювати таке тлумачення кримінально-правової норми про відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, за якого спотворюється справжній зміст ст. 114-1 КК. Не враховується, що він має відповідати призначенню зазначеної заборони, яка покликана забезпечувати охорону основ національної безпеки, а саме відповідальність за ст. 114-1 КК повинна наставати не за перешкоджання будь-якій законній діяльності, до якої належать, зокрема, господарська або мобілізаційна, а лише тій діяльності, яка безпосередньо пов'язана із забезпеченням національної безпеки України, і насамперед стосується ведення воєнних (бойових) дій.

Отже, для того, щоб забезпечити ефективну та законну протидію поведінці осіб, які вчиняють дії, спрямовані на перешкоджання мобілізації, суб'єкти формування кримінально-правової політики повинні ухвалити рішення щодо запровадження

самостійної підстави кримінальної відповідальності за таку поведінку. Водночас негативною слід визнати тенденцію, яка на сьогодні простежується в Україні із застосуванням до подібних випадків неналежної норми (ст. 114-1 КК), що не містить ознак перешкоджання мобілізації і становить посягання на основи національної безпеки України, а не правопорушення у сфері забезпечення призову та мобілізації (Розділ XIV Особливої частини КК).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жирохов М. Від Мелітопольщини до кордону: бойовий шлях 2-го батальйону 72-ї механізованої бригади / ЧЕline (05 грудня 2016 р.). URL : <https://cheline.com.ua/news/mens-club/vid-melitopolshhini-do-kordonu-bojovij-shlyah-2-go-batalonu-72-yi-mehanizovanoji-brigadi-44515>
2. Карчевський М. (2024). Протидія злочинності в Україні: інфографіка (2013 – 2024): інтерактивний довідник. URL : <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>
3. Перешкоджав мобілізації: на Прикарпатті викрито адміністратора viber-спільноти, який повідомляв про місця видачі повісток / Івано-Франківська обласна прокуратура (20 жовтня 2023 р.). URL : https://ifr.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=344865
4. Ясиновський П. В. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 234 с.

УДК 347.191

Ірина ПОХИЛЕНКО / Iryna POKHYLENKO

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних наук і права

Київського національного університету будівництва і архітектури (м. Київ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИПИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПРОЗОРОСТІ

В умовах воєнного стану, коли економіка країни зазнає значних потрясінь, а ризики ведення бізнесу істотно зростають, роль ефективного корпоративного управління стає ще більш значною.

У цьому контексті важливим є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» від 22.02.2024 року, яким доповнено ч. 3 статті 1 Закону України «Про акціонерні товариства» новим абзацом такого змісту: «Розпорядження активами акціонерних товариств має відповідати принципам ефективного корпоративного управління та прозорості».

Говорячи про принципи, доцільно згадати, що Організація Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) спільно із Світовим банком, Міжнародним валютним фондом та іншими міжнародними економічними інституціями ініціювала у 1998 р. глобальну програму по створенню універсальних стандартів та норм корпоративного управління, націлену на істотне поліпшення національних систем корпоративного управління. Ці принципи покликані допомогти урядам як країн-членів, так і країн, що не є членами ОЕСР, у заходах щодо оцінки та удосконалення

правової, інституціональної та нормативної бази корпоративного управління, а також надати орієнтири та рекомендації фондовим біржам, інвесторам, корпораціям та іншим сторонам, які б відігравали домінуючу роль у процесі удосконалення управління. Принципи мають еволюційний характер і повинні переглядатися у світлі суттєвих змін. Щоб зберегти конкурентоспроможність у середовищі, що змінюється, слід оновлювати та коригувати свою практику корпоративного управління відповідно до нових вимог і можливостей [1].

Принципи корпоративного управління за методологією ОЕСР полягають у: захисті прав акціонерів; забезпеченні однакового ставлення до акціонерів, включаючи дрібних та іноземних акціонерів; визнанні передбачених законом прав зацікавлених осіб та заохочення активного співробітництва між компанією та зацікавленими особами в створенні добробуту, робочих місць та забезпеченні фінансової стабільності підприємства; забезпеченні своєчасного і точного висвітлення інформації з усіх найважливіших питань, що стосуються акціонерного товариства, включаючи його фінансовий стан, продуктивність, власність та управління; забезпеченні стратегічного керівництва компанією, ефективного нагляду за діяльністю виконавчих директорів з боку Ради, а також звітність цієї Ради перед компанією та акціонерами.

Також слід згадати Конфедерацію європейських асоціацій акціонерів «Євроакціонери» (Брюссель), головними цілями якої є представлення інтересів акціонерів, фізичних осіб, у Європейському Союзі [2].

Визначимо принципи корпоративного управління від асоціацій акціонерів «Євроакціонери» [3]:

1. Головною метою компанії повинна бути максимізація вартості акцій акціонерів.

2. Рішення, що мають суттєвий вплив на природу, розмір, структуру та ризики компанії, а також на позиції акціонерів, повинні підлягати затвердженню акціонерами та прийматися річними загальними зборами.

3. Акціонери більшості повинні робити попередні пропозиції щодо купівлі акцій акціонерів меншості у випадку, коли частка акціонера більшості перевищує певний рівень (від 25% до 33,3%).

4. Процеси злиття та поглинання повинні регулюватися.

5. Компанії повинні відразу розкривати інформацію, яка може мати вплив на ціну акцій, а також інформацію про акціонерів, частка яких стає більшою або меншою, ніж певний рівень (5%).

6. Інформація щодо порядку денного та інших питань, що виносяться до загальних зборів, повинна публікуватися вчасно.

7. Акціонери повинні мати можливість вносити пропозиції до порядку денного річних загальних зборів.

8. Акціонери повинні мати право обирати членів принаймні однієї ради та приймати рішення про їх звільнення, до виборів – висувати кандидатів до членів ради.

9. Членство у правлінні (виконавчі директори) та у спостережній раді (не виконавчі директори) слід обмежити строком до дванадцяти років.

Слід відмітити, що основні принципи корпоративного управління затверджені рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 липня 2014 р. № 955, до них належать:

1. Мета товариства, яка полягає у максимізації добробуту акціонерів за рахунок зростання ринкової вартості акцій товариства, а також отримання акціонерами дивідендів.

2. Права акціонерів. Товариство забезпечує захист прав, законних інтересів акціонерів та рівне ставлення до всіх акціонерів незалежно від того, чи є акціонер резидентом України, від кількості акцій, якими він володіє, та інших факторів.

3. Наглядова рада і виконавчий орган. Ефективне управління потребує наявності у корпоративній структурі товариства дієвої, незалежної наглядової ради та кваліфікованого виконавчого органу (менеджменту), раціонального і чіткого розподілу повноважень між ними, а також належної системи підзвітності та контролю.

4. Контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства здійснюється як через залучення незалежного зовнішнього аудитора (аудиторської фірми), так і через механізми внутрішнього контролю.

5. Товариство поважає права та враховує законні інтереси заінтересованих осіб (тобто осіб, які мають легітимний інтерес у діяльності товариства і до яких передусім належать працівники, кредитори, споживачі продукції товариства, територіальна громада, на території якої розташоване товариство, а також відповідні державні органи та органи місцевого самоврядування) та активно співпрацює з ними для створення добробуту, робочих місць та забезпечення фінансової стабільності товариства.

6. Розкриття інформації та прозорість. Слід відмітити, що розкриття інформації публічним акціонерним товариством (ПрАТ), свідчить про високий рівень прозорості. Це гарантує, що всі заінтересовані особи мають доступ до достовірної, повної та своєчасної інформації про ПрАТ, що дає їм змогу приймати зважені рішення.

Говорячи про переваги прозорості, слід виділити:

Суттєва та повна інформація: ПрАТ має розкривати інформацію про всі аспекти своєї діяльності, включаючи мету, цілі, стратегію, фінансові результати, структуру власності, ризики та інші важливі відомості.

Достовірність: Інформація, що розкривається, має бути чіткою, правдивою та відповідати дійсному стану справ ПрАТ.

Своєчасність: ПрАТ має негайно розкривати інформацію про суттєві події та зміни, а також регулярно оновлювати інформацію про свою діяльність.

Рівний доступ: ПрАТ має гарантувати, що всі заінтересовані особи мають доступ до інформації на однакових умовах.

Зручні засоби поширення: ПрАТ має використовувати різні канали для розкриття інформації, щоб зробити її доступною для всіх.

Інформаційна політика: ПрАТ має чітко визначену політику, яка описує принципи та процедури розкриття інформації.

Також можна висловити рекомендації щодо покращення прозорості:

1. ПрАТ може публікувати інформацію в більш доступних форматах, наприклад, у інфографіках або коротких відео.

2. ПрАТ може організувати регулярні зустрічі з інвесторами та іншими заінтересованими особами для обговорення актуальних питань.

3. ПрАТ може створити систему онлайн-запитів, щоб дозволити людям легко отримувати доступ до інформації.

Отже, прозорість є ключовим фактором для забезпечення довіри до ПрАТ з боку інвесторів, акціонерів, клієнтів та інших заінтересованих осіб. Вона також сприяє корпоративному управлінню та відповідальності.

Підсумовуючи викладене слід відмітити, що в умовах воєнного стану роль ефективного корпоративного управління та прозорості стає ще більш значущою,

проте, тут наявні свої переваги та виклики. До позитивних моментів слід віднести: прогресивність, що знаходить прояв у поєднаннях національного досвіду з кращими світовими практиками, підвищення прозорості та підзвітності компаній, залучення інвестицій, в тому числі з приватного сектора, захист прав акціонерів. До проблем та викликів слід віднести: формальний підхід до застосування принципів корпоративного управління та їх факультативний характер, вплив воєнного стану, зокрема, зміну пріоритетів, адже першочерговим завданням стало забезпечення безпеки людей та активів, зростає увага до етичних питань, таких як ведення бізнесу з росією та відповідальне використання ресурсів, багато компаній перейшли на віддалений режим роботи, що потребує нових підходів до управління та комунікації, порушення ланцюгів постачання змушують компанії шукати нових партнерів та маршрути, війна робить економічні прогнози невизначеними, що ускладнює планування, зростають ризики, пов'язані з війною, такі як руйнування інфраструктури та кібератаки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мороз О. В., Карачина Н. П., Халімон Т. М. Корпоративне управління на підприємствах України: постприватизаційний етап еволюції : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2007. 180 с.
2. Харун О. А. Розвиток корпоративного управління в умовах глобалізації. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 6 (17). С. 409–415.
3. Юргачова М. І. Проблеми корпоративного управління в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/52.pdf

УДК 343.262-061 «364»

Олександр ПРАСОВ / Oleksandr PRASOV

доктор юридичних наук, доцент,

суддя Запорізького окружного адміністративного суду (м. Запоріжжя)

ПРАВО НА ЖИТТЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Дослідження присвячене проблемі покращення здійснення особистих немайнових прав особами, засудженими до позбавлення волі. Її вирішення має велике теоретичне і практичне значення, зважаючи на те, що вона пов'язана з такими актуальними завданнями: з'ясування обсягів особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі, встановлення тенденцій їх можливого розвитку, удосконалення забезпечення здійснення цих прав.

Аналізуючи наукову літературу з цієї проблеми, слід відзначити цікаві праці Бандурки А. М., Геля А. П., Джужі О. М., Колба О. Г., Копотуна І. М., Пузирьова М. С., Прусса В. М., Степанюка А. Х., Чеботарьової Ю. А., Ягунова Д. В., Яковець І. С. Представляючи значущі результати, всім їм проте бракує висвітлення питання щодо права на життя осіб, засуджених до позбавлення волі, в умовах воєнного стану. Звідси, мета нашого дослідження – зняти зазначену прогалину.

У ст. 27 Конституції України проголошено, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [3].

При цьому, за ч. 1 ст. 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [3].

Як зазначено у ч. 2 ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [3].

Згідно з ч.1 ст.20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону [8].

Відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України [8].

Отже, право людини на життя, у тому числі й особи, засудженої до позбавлення волі, в умовах воєнного стану не може бути обмеженим.

У п. 2 «Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану», затвердженого 07.11.2018 постановою Кабінету Міністрів України № 934, зазначено, що у разі введення правового режиму воєнного стану у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, проводиться обов'язкова евакуація засуджених та осіб, взятих під варту [6].

Указом Президента України від 24.02.2022 за № 64/2022 «Про введення воєнного стану» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації в Україні введений воєнний стан [7].

Тобто, понад два роки в Україні введений правовий режим воєнного стану та на її території ведуться активні бойові дії.

Стан ведення сучасних бойових дій свідчить, що в Україні від районів, де ведуться бойові дії, та до Карпатських гір фактично відсутня безпечна територія – всюди територія може бути піддана ракетному обстрілу.

Разом із цим, є територія України, яка може бути піддана активному артилерійському обстрілу.

Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини у «Щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році», зазначено, зокрема, про наступне: «... Відповідно до рішень начальників обласних військових адміністрації Донецької, Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей, Мін'юстом прийнято рішення про евакуацію засуджених та осіб, взятих під варту, з 11 установ, які були розташовані в районах, наближених до бойових дій. Забезпечено виконання евакуаційних заходів щодо засуджених та осіб, взятих під варту, з 7 виправних колоній, 2 установ виконання покарань та 2 виправних центрів, зокрема з державних установ: Оріхівська виправна колонія (№ 88), Вільнянська виправна колонія (№ 20), Софіївська виправна колонія (№ 55), Кам'янська виправна колонія (№ 101), Покровська виправна колонія (№ 17), Торецька виправна колонія (№ 2), Селидівська виправна колонія (№ 82), Вільнянська установа

виконання покарань (№ 11), Бахмутська установа виконання покарань (№ 6), Дружелюбівський виправний центр (№ 1), Новобузький виправний центр (№ 103). Загальна кількість евакуйованих склала 4628 осіб, а саме: 648 осіб, узятих під варту, та 3980 засуджених до позбавлення та обмеження волі, серед яких: 48 жінок, 7 неповнолітніх та 215 засуджених до довічного позбавлення волі. ...» [4, с. 158].

Водночас, відомо, що особи, засуджені до позбавлення волі, які відбувають покарання у Державній установі «Біленьківська виправна колонія (№ 99)» взагалі не евакуювались (підтверджується, крім іншого, інформацією візиту 18.11.2022 до установи виконання покарань моніторингової групи у складі помічника народного депутата України Костянтина Касая, члена громадської ради при Міністерстві юстиції України Сергія Зуйкова, помічника народного депутата України Ярослава Юрчишина, координатора програм Харківської правозахисної групи Андрія Діденка і журналіста Олексія Ярославцева [1]), хоча відстань від колонії до території тимчасово окупованої Російською Федерацією по прямій всього біля 20 кілометрів. Колонію відділяє від території тимчасово окупованої Російською Федерацією лише Каховське водосховище.

У березні 2024 року онлайн-медіа «Інформаційне агентство «Главком» інформувало, що у Державній установі «Кам'янська виправна колонія (№ 101)» відбувають покарання особи, засуджені до позбавлення волі [5]. Дана колонія знаходиться від території тимчасово окупованої Російською Федерацією по прямій на відстані всього біля 42 кілометрів.

Особи, засуджені до позбавлення волі, на відміну від інших людей, обмежені у можливості при ракетному та/або артилерійському обстрілі сховатись у захисній споруді цивільного захисту, переміститись у безпечне місце. Це обумовлено передусім об'єктивними причинами: встановленим порядком виконання та відбування покарання (режимом) осіб, засуджених до позбавлення волі; неможливістю працівниками кримінально-виконавчої служби швидкого одночасного переміщення всіх осіб, засуджених до позбавлення волі, у безпечні місця у межах установи виконання покарань; негативним станом захисних споруд цивільного захисту установ виконання покарань; тощо.

Варто погодитись з висновками, зробленими Івчук Ю. Ю. у статті «Забезпечення правового статусу засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань під час воєнного стану: проблемні аспекти» щодо залишення відкритими та потребуючими нормативного врегулювання питань, зокрема, гарантування безпеки засуджених під час ракетних атак на території установ виконання покарань [2, с. 17].

Вказані висновки Івчук Ю. Ю. слушно обґрунтовує наступним: «... При цьому, проблема доступу засуджених осіб до безпечних укриттів на території установ виконання покарань пов'язана не тільки із застарілими будівельними проектами та відсутністю належного матеріально-технічного забезпечення приміщень. Відкритим є питання забезпечення під час повітряних загроз особистої безпеки осіб, засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях, у яких встановлюється роздільне тримання засуджених відповідно до вимог ст. 92 Кримінально-виконавчого кодексу України ... Окрім цього, перебування значної кількості засуджених осіб в одному приміщенні-укритті створює ризики порушення порядку та ставить під загрозу безпеку персоналу установи виконання покарань. У даному випадку наявна проблема співвідношення інтересу дотримання загального порядку та дисципліни з ідеєю забезпечення права засудженого на особисту безпеку під час повітряної тривоги. ...» [2, с. 17].

Враховуючи викладене можна відзначити наступні висновки: 1) право людини на життя, у тому числі й особи, засудженої до позбавлення волі, в умовах воєнного стану не може бути обмеженим; 2) особи, засуджені до позбавлення волі, на відміну від інших людей, обмежені, передусім за об'єктивними причинами, у можливості при ракетному та/або артилерійському обстрілі сховатись у захисній споруді цивільного захисту, переміститись у безпечне місце; 3) потребує удосконалення (нормативного, матеріального, організаційного, тощо) забезпечення безпеки знаходження осіб, засуджених до позбавлення волі, в установах виконання покарань в умовах воєнного стану.

Зазначені результати дослідження мають загальний базовий характер та можуть стати у пригоді при наукових дослідженнях можливостей удосконалення нормативного закріплення особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діденко А., Зуйков С., Ярославцев О. Моніторинговий візит до ДУ «Біленьківська виправна колонія № 99». *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. 2022. 15 грудня. URL : <http://khp.org/1608811539>
2. Івчук Ю.Ю. Забезпечення правового статусу засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань під час воєнного стану: проблемні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. Київ, 2023. № 1 (45). С. 11–20.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*: [Електронний ресурс]. URL : <http://www.rada.gov.ua>
4. Лубінець Д.В. Стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році: Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2022 рік. Київ : Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2023. 242 с. URL : <http://ombudsman.gov.ua>
5. Мужчина О. Анатомія зради. Репортаж з колонії для колаборантів // Онлайн-медіа «Інформаційне агентство «Главком», ідентифікатор медіа – R40-01991. – 2024. – 15 березня. URL : <http://glavcom.ua/longreads/anatomija-zradi-reportazh-z-koloniji-dlja-kolaborantiv-990716.html>
6. Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 № 934 // Офіційний сайт Верховної Ради України: [Електронний ресурс]. URL : <http://www.rada.gov.ua>
7. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24.02.2022 №64/2022 // Офіційний сайт Верховної Ради України: [Електронний ресурс]. URL : <http://www.rada.gov.ua>
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України: [Електронний ресурс]. URL : <http://www.rada.gov.ua>

Інна ПРОНОЗА / Inna PRONOZA,
*Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky» (Odesa, Ukraine)*

**POLITICAL METAMORPHOSIS IN THE INFORMATION TECHNOLOGY
LANDSCAPE: EVOLUTION OF THE SOCIO-CULTURAL SPHERES
IN THE NETWORK SOCIETY**

The network society, which became a reality in the 21st century, the desire to conceptualize the transformations taking place in society in a new way, is determined by the "virtualization" of almost all spheres of society, first of all – politics, economy, culture. Politics within the framework of the concept of virtualization is "cyberprostheticized" in the struggle of the images of politicians and the activities of PR agencies, which, in turn, actualizes the overcoming of social anemia and requires an increase in the role of positive actions for the formation of a new quality of social communications and communicative practices. The concepts of "media space" and "mediatization of politics" have steadily entered scientific circulation and practical use.

Public discussions among citizens, which appeared at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, became the "calling card" of the mediatization of politics. JS Mill in his famous work "On Freedom" was one of the first to justify the importance of this kind of discussion for the socio-political process of any state. And it is thanks to these discussions that verification of facts, detection of counterarguments and detection of potential truth is ensured. That is, we are talking about the fact that only through confrontation with other, opposing views, you can get more or less true information. Only the media space can "guarantee a rich supply of facts and arguments about facts that cultivate the habit of questioning or revising views, thereby ensuring the victory of truth over lies [1, p. 72]. Only in this case, the desire to achieve the truth in the process of public discussion will become the basis for understanding democracy as communication and an important information technology for changing the socio-cultural, educational and socio-political space.

In modern times, with the advent of mass media, the focus of research was shifted to the study of the mechanisms of mass media influence on citizens' participation in elections and communication technologies involved in the process of forming public opinion. New communication tools-technologies appear, such as, for example, "opinion leaders", "setting agenda items" (that is, this is a cognitive process, the meaning of which is determined by the fact that society is interested in those news of the day that are covered by mass media), "spiral of silence" (the author E. Noel-Neumann examines the relationships between mass communication, interpersonal communication and how an individual correlates his opinion with the opinion of others). This contributed to the transformation of mass media as sources of information into effective means of information and communication technologies. The development of online networks and the need to assess their actions and consequences led to the creation of concepts of information and network society, which gave impetus to the emergence of new tools of influence on the socio-political process and the determination of its orientation vector.

Taking into account the collective nature of the goals and ideas implemented in politics, it is possible to assert the use of special means aimed at broadcasting the desired information, capable of ensuring the single direction of the actions of a large number of people in order to organize them into mass actions. Therefore, information and communication technologies in any society play a significant role in its transformation in the desired direction.

The work of J. Klapper "Effects of mass communication" played a significant role in understanding the place and significance of mass media in the political process. The problem of the mass media is that the inertia of their apparatus leads to a loss of contact with the spirit of the times. Therefore, the Internet and mass media are mutually beneficial. Interactive technologies suggest the image of the consumer of tomorrow to the mass media, and the mass media promote the offers of interactive media [2, p. 29]. The effect of media influence is considered by most researchers in this direction as a set of all quantitative and qualitative changes that occur in the consciousness and behavior of a person in the pre-communicative, communicative and post-communicative phases of his contact with mass media. Therefore, information and communication technologies in any society play a significant role in its transformation in the desired direction.

REFERENCES:

1. Kin J. Mass media and democracy / Trans. with English. Kyiv : K.I.S., 2009. 134 p.
2. Volyansky V. V. Media politics in a democratic society: modern trends and development prospects. Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of political sciences, specialty 23.00.02 – political institutions and processes. Odesa : NA «Odesa Law Academy», 2013. 201 p.

УДК 341.3:001.891

Максим ПУЗИРЕВСЬКИЙ / Maksym PUZYREVSKYI

старший викладач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології юридичного факультету Пенітенціарної академії України (м. Чернігів)

Антон СІКУН / Anton SIKUN

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права юридичного факультету Пенітенціарної академії України (м. Чернігів)

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Необхідно відзначити, що проведення в Україні наукових досліджень у галузі міжнародного гуманітарного права, зокрема, у сфері забезпечення правового статусу військовополонених в Україні (у період з 1991 р. по теперішній час) можна охарактеризувати за трьома основними напрямками:

1) особливості становлення та розвитку міжнародного гуманітарного права (у тому числі, міжнародного кримінального права);

2) особливості імплементації норм міжнародно-правових стандартів та впровадження позитивного зарубіжного досвіду у сфері поводження з військовополоненими;

3) особливості кримінальної відповідальності в Україні за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Перший напрям охоплює сукупність досліджень у галузі міжнародного публічного права, насамперед, тих, де значну увагу приділено дослідженню особливостей становлення та розвитку теорії галузі міжнародного гуманітарного права (у тому числі, міжнародного кримінального права), різноманітних аспектів міжнародної кримінальної відповідальності тощо. Насамперед, це дисертаційні праці «Захист жертв злочинів у міжнародному праві» (Т. Л. Сироїд, 2000 р.), «Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів за злочин геноциду» (Аль-Захарна Салім Мухаммед Сааді, 2001 р.), «Система принципів міжнародного гуманітарного права» (Ю. В. Климчук, 2002 р.), «Ефективність дії норм міжнародного гуманітарного права в їх еволюційному розвитку» (В. І. Дяченко, 2002 р.), «Гуманітарна інтервенція в міжнародному праві» (В. І. Мотиль, 2005 р.), «Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину» (Н. А. Зелінська, 2006 р.), «Правовий статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві» (В. М. Лисик, 2008 р.), «Кримінальна відповідальність фізичних осіб за порушення норм міжнародного гуманітарного права» (І. О. Колотуха, 2010 р.), «Розвиток міжнародно-правових норм, що стосуються збройних конфліктів неміжнародного характеру» (К. В. Доді, 2010 р.), «Міжнародно-правова регламентація боротьби з найманством» (О. О. Скрильник, 2010 р.), «Концепція кримінальної відповідальності держави» (К. А. Важна, 2012 р.), «Кваліфікація злочинів за сучасним міжнародним правом» (Т. Х. Хачатурян, 2013 р.), «Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених» (М. В. Грушко, 2015 р.), «Кваліфікація неміжнародних збройних конфліктів у міжнародному гуманітарному праві: зарубіжний досвід» (Е. Е. Кузьмін, 2018 р.), «Міжнародно-правове забезпечення права на життя в умовах збройних конфліктів та ситуацій насильства всередині держави» (Ю. І. Усманов, 2018 р.), «Міжнародний злочин «агресія» в сучасній доктрині міжнародного права» (А. В. Майснер, 2018 р.), «Теорія та принципи міжнародного гуманітарного права» (В. П. Базов, 2020 р.), «Сексуальне і гендерно-обумовлене насильство, пов'язане з конфліктом, як міжнародний злочин» (І. Г. Заворотько, 2020 р.), «Міжнародно-правове регулювання надання та отримання медичної допомоги під час збройних конфліктів» (Г. В. Габрелян, 2020 р.), «Заборона пропаганди війни у сучасному міжнародному праві» (У. З. Коруц, 2023 р.), «Концепт злочинів проти людяності в сучасному міжнародному праві» (Ю. І. Ругало, 2023 р.), «Воєнні злочини проти довілля за міжнародним кримінальним правом» (Т. С. Садова, 2023 р.), «Воєнні злочини за Римським статутом Міжнародного кримінального суду: питання теорії та практики» (В. П. Пилипенко, 2024 р.) та ін. [1].

Другий напрям охоплює дослідження, що присвячені особливостям імплементації вимог норм міжнародно-правових стандартів до національного правового поля України та впровадження позитивного зарубіжного досвіду у сфері поводження з військовополоненими, а саме, дисертації «Міжнародне гуманітарне право, що застосовується в період збройних конфліктів, та імплементація його Україною» (В. Х. Ярмакі, 2002 р.), «Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України» (В. П. Попович, 2010 р.), «Імплементація норм міжнародного кримінального права про воєнні злочини у Кримінальний кодекс України» (М. В. Піддубна, 2020 р.), «Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у законодавство України» (Н. В. Мадзігон, 2020 р.),

«Організаційно-правові засади імплементації міжнародного гуманітарного права в Україні» (А. В. Капустін, 2021 р.) та ін. [1].

Третій напрям охоплює сукупність досліджень особливостей кримінальної відповідальності в Україні за вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, зокрема, дисертаційні дослідження «Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти» (М. П. Куцевич, 2007 р.), «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину)» (В. П. Базов, 2008 р.), «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни» (В. О. Миронова, 2008 р.), «Кримінальна відповідальність за геноцид (порівняльний аналіз)» (І. І. Строкова, 2010 р.), «Місце скоєння злочинів міжнародного характеру» (К. В. Юртаєва, 2010 р.), «Кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України)» (І. М. Ральченко, 2016 р.), «Кримінально-правова характеристика посягання на життя представника іноземної держави» (Н. В. Акулова, 2018 р.), «Кримінально-правова характеристика поганого поводження з військовополоненими (ст. 434 Кримінального кодексу України)» (Ю. В. Бадюков, 2019 р.), «Кримінально-правова характеристика виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» (Ю. М. Беклеміщева, 2020 р.), «Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни» (Х. В. Олійник, 2022 р.), «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни» (М. К. Зубанський, 2023 р.), «Кримінальна відповідальність за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів» (С. В. Лаба, 2023 р.) та ін. [1].

Зі свого боку вважаємо, що найбільш актуальними та перспективними напрямами для проведення наукових досліджень у галузі міжнародного гуманітарного права, насамперед, у сфері забезпечення правового статусу військовополонених в Україні, зокрема, на дисертаційному рівні, є:

- адміністративно-правове забезпечення порядку та умов тримання військовополонених;
- кримінологічна характеристика злочинності військовополонених;
- кримінально-виконавчі засади тримання військовополонених;
- особливості імплементації норм міжнародного гуманітарного права до національного кримінально-виконавчого законодавства;
- особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених військовополоненими;
- особливості проведення процесуальних дій щодо військовополонених у кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Національний репозитарій академічних текстів Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації»: офіційний веб-сайт. URL : <https://nrat.ukrintei.ua> (дата звернення: 12.03.2024 р.).

Лілія РЯБОВОЛ / Liliia RIABOVOL
доктор педагогічних наук, професор,
Воєнна академія імені Євгенія Березняка
(м. Київ)

МІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У другій половині ХХ століття в міжнародному праві почав широко використовуватися термін «міжнародний збройний конфлікт», уведений на заміну терміну «війна», що вже не охоплював усі/різні види збройних протистоянь. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I), як й інші акти міжнародного законодавства, не містить визначення поняття міжнародного збройного конфлікту (МЗК). Розумінню його сутності сприяє Преамбула до ДП I, згідно з якою, на кожен державу покладено зобов'язання утримуватися в міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-яким державам, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН [2]. У зв'язку з тим, що у міжнародному законодавстві відсутнє чітке й однозначне визначення МЗК, наукові дискусії з цього питання тривають.

Проблематику збройного конфлікту як міжнародного (МЗК), так і неміжнародного (НМЗК) характеру частина фахівців (Х. Бехруз, В. Гутник, Е. Кузьмін, В. Попович, О. Северінова та інші) вивчають в контексті розмежування збройного конфлікту, воєнного конфлікту та війни, а також МЗК та НМЗК як таких. Досліджуючи проблематику, окреслену темою нашої доповіді, вчені традиційно звертаються до рішень Міжнародного кримінального трибуналу стосовно колишньої Югославії (МКТЮ), зокрема у справах «Кордіча й Черкеза», «Блашкіча», «Гадіча».

Виходячи із Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV), війна є різновидом збройного конфлікту. Так у ст. 2 ЖК IV зазначено: «ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни» [4]. Отже, МЗК – це збройний конфлікт, що виникає між двома чи більше державами, що є його істотною ознакою.

Такий підхід до розуміння сутності МЗК реалізується і в рішеннях МКТЮ. Так, у рішенні Судової палати МКТЮ у справі «Блашкіча» зазначено: «збройний конфлікт, який вибухнув на території однієї держави та який, є внутрішнім, може вважатися міжнародним, коли в конфлікт втручаються війська іншої держави або навіть коли деякі учасники внутрішнього збройного конфлікту діють від імені цієї іншої держави». З позиції Апеляційної палати МКТЮ у цій справі, збройний конфлікт може розглядатися як міжнародний, зважаючи також на територіальні амбіції щодо іншої / інших держав з боку керівників/ голів держави-агресора [8, п. 16, п. 122].

У п. 84 Рішення Апеляційної палати МКТЮ у справі «Гадіча» від 15.07.1999 також зазначено, що збройний конфлікт є міжнародним, якщо: він відбувається між двома або більше державами; якщо внутрішній збройний конфлікт виходить за межі

території держави, він може стати міжнародним (або, залежно від обставин, мати міжнародний характер поряд із внутрішнім збройним конфліктом); якщо інша держава втрутиться в цей конфлікт за допомогою своїх військ; якщо деякі з учасників внутрішнього збройного конфлікту діятимуть від імені іншої держави [3, с. 57].

Суттєвою ознакою МЗК є те, що він завжди супроводжується агресією. Як вказано в Резолюції ХХІХ сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974, агресія – це застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави, чи будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН (що корелює з Преамбулою до ДП І). Як акт агресії у цій Резолюції, незалежно від оголошення війни, розглядається: вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини; бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; тощо [5].

Перелічені вище ознаки МЗК були враховані при кваліфікації Прокуратурою Міжнародного кримінального суду (МКС) (Гаазький трибунал, Нідерланди) збройного конфлікту між РФ та Україною саме як міжнародного, починаючи з 2014 року, коли було встановлено факти військового протистояння між українськими військовими та збройними силами РФ на Донбасі. У Доповіді про дії з попереднього розслідування (2017) Канцелярії Прокурора МКС зазначено: 1) збройні формування, що включають бойовиків «ДНР» і «ЛНР», «досить організовані, щоб розглядатися як сторони неміжнародного збройного конфлікту», що дає підстави розглядати протистояння на сході України як міжнародний конфлікт; 2) встановлено факт існування прямого військового протистояння між збройними силами РФ та України; 3) з початку збройного конфлікту зафіксовано два періоди особливо запеклих боїв, ескалації конфлікту (в Іловайську в серпні 2014 та в Дебальцевому Донецької області з січня по лютий 2015), що пояснюється можливим надходженням з РФ військ, транспортних засобів і озброєнь для посилення позицій збройних груп бойовиків [1].

Звернемося до авторських наукових визначень. Так, М. Топольницька пропонує широке розуміння «природи збройного конфлікту як досягнення такого ступеня протистояння між противниками (організованими недержавними збройними групами, державами, збройними коаліціями), яке супроводжується використанням збройних ресурсів, що спирається на політичні, економічні та культурні спроможності сторін-противників, з метою досягнення певних політичних цілей, зокрема нав'язування противнику власних інтересів, отримання контролю над частиною території противника або завоювання суверенної держави, а також людськими жертвами та заподіянням шкоди критичній інфраструктурі». Такий підхід пояснює і природу МЗК, проте, вчена дала окреме визначення цього виду збройного конфлікту як «зіткнення між двома або більше державами із використанням збройних сил, незалежно від його офіційного оголошення, тривалості, території охоплення, кількості жертв» [7, с. 52-53].

На думку О. Сенаторової, МЗК має місце кожного разу, коли між суверенними державами існує застосування збройної сили, незалежно від інтенсивності такої сили і визнання стану війни, її оголошення чи введення військового стану. Початком воєнних дій є кожна ситуація навмисного застосування насильства з боку збройних сил держави проти іншої держави. В сучасних умовах суб'єктом МЗК, окрім безпосередньо держав як основних суб'єктів МЗК, можуть бути міжнародні

організації, що мають право застосовувати колективні збройні сили як санкції проти держави-агресора – операції примусу до миру (ООН) [6, с. 140, 143-144].

Проблематика МЗК притягує науковий інтерес фахівців не лише у галузі юриспруденції, але й політології. До прикладу, К. Шихієва розглядає МЗК як різновид зовнішньополітичного та/ або військово-політичного конфлікту. До видів останнього вчена відносить такі, як: військова анексія, військовий інцидент, військова провокація, вторгнення, агресія [19, с. 71].

Виходячи з проведеного вище аналізу, можемо виокремити такі ознаки / прояви МЗК, як: оголошення війни між двома або більше державами; окупація всієї чи частини території держави (навіть якщо окупація не зустрінє жодного збройного спротиву); фактичне застосування збройної сили (між двома чи більшою кількістю держав, навіть якщо будь-яка або жодна з них не визнає стану війни); ведення народами боротьби для здійснення свого права на самовизначення проти расистського, колоніального, імперіалістичного панування. У найбільш широкому розумінні, МЗК – це зіткнення між збройними силами держав всупереч міжнародно-правовій забороні війни як засобу вирішення спорів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаазький трибунал зафіксував ознаки міжнародного збройного конфлікту на Донбасі. URL : <http://surl.li/rykdl> ; Доповіді про дії з попереднього розслідування (2017) Канцелярії Прокурора МКС. URL : <http://surl.li/rykeu>
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Протокол від 08.06.1977. URL : <http://surl.li/brsas> (дата звернення: 26.03.2024).
3. Застосування норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. URL : <http://surl.li/rykvu> (дата звернення: 26.03.2024)
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: ООН; Конвенція [...] від 12.08.1949. URL : <http://surl.li/bpkpd> (дата звернення: 26.03.2024).
5. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 (XXIX) (Визначення агресії) : ООН, Резолюція від 14.12.1974. URL : <http://surl.li/tyhlq> (дата звернення: 26.03.2024).
6. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. для студ. юрид. вищ. навч. закл. Київ : Вид-во «ФОРМ» Голембовська О. О., 2018. 208 с.
7. Топольницька М. І. Зміна правових систем в умовах збройного конфлікту: досвід країн колишньої Югославії та України (2014 – перша половина 2021 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2023. 193 с.
8. Prosecutor v. T. Blaskić: Case No.: IT-95-14-T: Judgement. 3 March 2000. URL : <http://surl.li/tyhoa> (дата звернення: 26.03.2024).
9. Shikiyeva K. M. International armed conflicts: main features, reasons and types. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2023. № 1 (67). С. 71–78. URL : [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-10)

Vima САВИЧ / Vita SAVYCH

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу

ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м. Київ)

ПОЛІТИЧНА ОСВІЧЕНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ НЕПОЛІТОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НАВЧАННЯ

Актуальність теми дослідження обумовлена насамперед тим, що сьогодні освіта в Україні повинна враховувати такі ключові процеси, як війна, руйнування освітньої інфраструктури, дистанційність, агресивне проникнення інформаційних технологій, вимушена внутрішня та зовнішня міграція, демографічна криза, проте орієнтуватись на всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її розумових та фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, підвищення освітнього рівня населення, його інтелектуального, творчого потенціалу, підготовка кваліфікованих фахівців, створення освітнього середовища, яке є ефективним та відповідає сучасним вимогам і тенденціям.

Наведені вище обставини вказують на те, що заклади вищої освіти повинні не лише формувати навички, необхідні для фахівців у вузьких галузях, а і виховувати свідомих громадян-патріотів. Політична освіта є ефективним механізмом та джерелом становлення політичної свідомості. Тому метою підвищення політичної освіченості здобувачів неполітологічної освіти не лише засвоєння політичних знань, а і сформувати свідому громадянську позицію в політико-правовому, соціо-економічному, культурно-інформаційному полі держави. Вивчення політології визначає цілісне ставлення студента до світових подій, укріплює власну політичну позицію, почуття патріотизму, громадянської активності у відстоюванні незалежності держави, прищеплює свободу висловлювати свої думки.

Розуміння цієї проблеми зумовило необхідність підкреслити значення політичної освіченості у національних нормативно-правових актах. Згідно ст. 26 Закону України «Про вищу освіту» на заклади вищої освіти покладено завдання «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, ... вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності; створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів; збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства; поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян; налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури [1].

Слід звернути увагу, що успішний розвиток країни не можливий без ефективного впровадження інновацій у всі сфери діяльності, зокрема і в освітню галузь. «Процвітання держави на світовій арені досягається лише за умови, що кожний громадянин матиме можливості для індивідуального саморозвитку, професійного зростання та самовдосконалення» [2, с. 276]. Створення і забезпечення ефективного функціонування системи політичної освіти сприятиме підвищенню

політичної культури не лише студентства, а українського суспільства в цілому. У сучасних умовах суспільної та соціальної нестабільності, глобальних викликів і загроз цей аспект набуває особливого значення.

Звертаємо увагу, у час інтернет-технологій багато аспектів нашого життя переноситься в мережу, прискорюючи тим самим темпи нашого навчання. Тим часом, ще в своїх ранніх дослідженнях канадський вчений з Університету МакЮена С. Бульян наголошував на позитивній ролі Інтернету, та його вплив на офлайн політичну участь громадян [3]. У цьому контексті особливо актуальною є проблема, що Інтернет сприяє вищій доступності політичної взаємодії між громадянами-користувачами, в тому числі і студентами з інвалідністю, пропонуючи їм нові можливості для отримання політичної інформації, дистанційного навчання, і більш зручні форми участі у політичному житті (наприклад, онлайн-петиції, голосування у застосунку Дія).

Сучасні студенти усвідомлюють нагальну потребу у підвищенні політичної освіченості, враховуючи що у суспільстві зростає попит і зацікавленість у інформації про політичні інститути та процеси. Тому в умовах швидких і непередбачуваних світових змін назріла необхідність переосмислити і підвищити роль політичної освіти для кожного. Політологія є вибірковою дисципліною для здобувачів не політологічної освіти в Україні, проте слід відзначити достатньо високий попит на вивчення цієї навчальної дисципліни студентами різних спеціальностей, який спостерігається під час вибору загально університетських навчальних дисциплін в останні роки. Війна в Україні привернула увагу до політичного виховання молоді та формування свідомого громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL : https://kodeksy.com.ua/pro_viwu_osvitu/statja-26.htm
2. Прокопенко А. О. Сучасні тенденції розвитку вищої педагогічної освіти України в умовах діджиталізації освіти. *Наука і техніка*. 2022. № 7 (7). С. 270–281. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-270-281](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-270-281)
3. Boulianne S. Does Internet Use Affect Engagement? A Meta-analysis of Research. *Political Communication*. 2009. Vol. 26. No. 2. P. 193–211.

УДК 349.6«364»

Наталія СВОЯК / Nataliia SVOIAK

кандидат біологічних наук, доцент,

*доцент кафедри екології Черкаського державного технологічного університету
(м. Черкаси)*

ЮРИДИЧНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Військові конфлікти, які були на початку ХХ століття, не мали вагомого впливу на навколишнє середовище. Тому багато часу питання впливу військових дій на довкілля не розглядалося та не було досконало досліджено. Але деякі діячі в галузі

історії почали відмічати негативні аспекти, що пов'язані в ланцюгу війна-довкілля. Наприклад, зафіксовано, що перший випадок нанесення серйозної шкоди природі стався під час війни між персами і скіфами в 512 р до н.е. Скіфи для запобігання перемоги військ перського царя Дарія вперше застосували тактику "випаленої землі", знищуючи при своєму відступі всю рослинність і свої будинки. У результаті цих військових дій було знищено чимало видів флори і фауни [1].

З розвитком людства війни почали бути більш «розвиненими» в плані використання сучасної зброї. У результаті з'являється науковий напрям «війна і довкілля». Будь яка війна наносить тяжкий удар на навколишнє природне середовище місцевості, де проводяться бойові дії. Військові дії призводять до цілого ряду негативних екологічних наслідків.

З урахуванням проведеного аналізу можна так класифікувати негативні наслідки військових дій на навколишнє природне середовище:

1. Забруднення ґрунту та води.
2. Зміна біогеохімічного балансу територій.
3. Руйнування гідротехнічних, електричних та газових споруд.
4. Знищення лісів та господарських угідь.
5. Знищення природи та фауни заповідних територій.
6. Нанесення шкоди здоров'ю людини.

Сусідня держава підступно напала на нашу державу в кінці зими 2022 року. Повномасштабне вторгнення росії до України з 24 лютого вже завдало та продовжує завдавати величезної шкоди людям та інфраструктурі населених пунктів, де тривають бойові дії. Але війна впливає і на дику природу.

Руйнування довкілля є воєнним злочином, що встановила у 2022 році Комісія з міжнародного права ООН. Як відомо, військові дії росії в Україні завдали величезної шкоди довкіллю. За оцінками Уряду України, з початку війни екологічні збитки становлять 52 млрд доларів США або приблизно 2 трлн грн. За інформацією Міндовкілля, під час повномасштабного вторгнення зафіксовано майже 3,6 тис. російських злочинів проти довкілля. Крім того, наголосив голова уряду, сотні тисяч квадратних кілометрів землі потенційно забруднені мінами та снарядами. Така оцінка відрізняється від розрахунків, здійснених Світовим банком у координації з ЄС. За їхніми даними, сума збитків становить близько 2 млрд доларів США. Такі відмінності пов'язані із застосуванням різних методик.

З початку повномасштабних військових дій на території України Урядом розроблені Методики розрахунку розмірів шкоди, внаслідок надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану:

Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди.

Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану.

Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами.

Методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях.

Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами.

Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Методики визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації [2].

Екологи Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, які представляли ГО «Екосоціум» (керівник – Олександр Спрягайло), в результаті кропіткої роботи розробили нову методику оцінки впливу воєнних дій на стан об'єктів природно-заповідного фонду та їхнє біорізноманіття. Методика дозволяє здійснити експрес-діагностику фактичного стану різних природоохоронних об'єктів конкретної громади, адміністративного району чи області на територіях, які зазнали впливу воєнних дій для подальшого планування відновлювальних або інших заходів. Проведення такого оцінювання може здійснюватися працівниками природоохоронних установ, департаментів екології державних адміністрацій, службовцями різних рівнів тощо.

У Черкаській області не відбуваються воєнні дії, однак наш регіон також постраждав від війни під час ракетних обстрілів та їхніх наслідків. За повідомленням начальника Черкаської ОВА Ігоря Табурця, у перший день повномасштабного вторгнення росії на територію України ворог вдарив по складах боєприпасів. Уламки та вибухові речовини розлетілись на багато кілометрів навкруги. Рятувальники вже обстежили понад 26 тисяч гектарів території області та виявили 36 тисяч вибухонебезпечних предметів. Наразі ці роботи тривають.

У зв'язку з цим, оцінка впливу воєнних дій на довкілля є актуальною і для Черкаської області, і особливо – для деокупованих областей та тих, де досі ведуться бойові дії.

У Черкаській області у кожній із чотирьох районних адміністрацій нині створено по дві комісії: по визначенню шкоди та збитків, заподіяних територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, а також лісовому фонду внаслідок збройної агресії російської федерації. Координує роботу цих комісій Черкаська обласна військова адміністрація [3].

З метою інформування про екологічні злочини, формування переліку всіх порушень у сфері охорони довкілля та притягнення росії до відповідальності в Україні створено Оперативний штаб при Державній екологічній інспекції. Відтак, кожен може надати інформацію про злочини рф, внаслідок яких завдано шкоди навколишньому середовищу.

Передати інформацію можна, заповнивши гугл-форму на офіційному сайті Оперативного штабу при Державній екологічній інспекції: <https://shtab.gov.ua/#information> [4].

Наразі спрогнозувати всі можливі наслідки та назвати остаточну шкоду, завдану довкіллю від агресії рф, неможливо. Держава фіксує всі злочини рашистів та підраховує збитки, щоб виставити окупанту рахунок у міжнародному суді. Відновлення потребуватиме десятків років. І тут без допомоги міжнародних партнерів Україні не обійтися. Держава вже заручилася підтримкою та має стратегічні плани на післявоєнний час.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блага А. Б., Загородюк І. В., Короткий Т. Р., Мартиненко О. А., Медведєва М. О., Пархоменко В. В. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України: Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ : Кит, 2017. 88 с.
2. Сайт Державної екологічної інспекції України.
3. За інформацією пресслужби Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
4. ЕкоШкода бот для фіксації екозлочинів. URL : <https://region.dp.ua/v-ukrainy-zapustyly-bot-ekoshkoda-dlia-fiksatsii-ekozlochyniv-podrobytsi/>

УДК 342.5:316.3

Тетяна СЕРГІЄНКО / Tetiana SERGIENKO

кандидат політичних наук, доцент,

*доцент кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро)*

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що взаємодія між владою і суспільством та прояви консолідації в умовах війни означають спільні зусилля та об'єднання усіх суспільних секторів для вирішення викликів, що виникають під час війни. Процеси формування національного єднання та консолідації завжди були та залишаються важливими чинниками у розвитку держав і націй. Як свідчить міжнародний досвід, більшість суспільств мають різноманітні протиріччя, які проявляються у формуванні різних груп. Причини цих розділів можуть бути різноманітними: економічні, релігійні, мовні, етнічні, соціальні, ідеологічні, культурні та інші.

Кожна країна старається розробити свою власну модель національної єдності та консолідації. Термін «консолідація» використовується для опису процесу об'єднання, зміцнення чи утвердження певних структур або цінностей в суспільстві, політиці, економіці тощо. У контексті суспільства, консолідація вказує на процес об'єднання різних соціальних, культурних або політичних груп для досягнення спільної мети або покращення умов життя [2, с. 11]. Цей термін також може використовуватися для опису процесу зміцнення чи утвердження влади або інших інститутів у суспільстві. Тож, консолідація є ключовим аспектом стабільного функціонування держави та формування сучасних націй, важливим елементом зміцнення національного суверенітету в процесі будівництва політичної нації. У широкому розумінні, національна консолідація визначає якість державності та конкурентоспроможність нації, що робить її важливим і актуальним аспектом для багатьох країн, включаючи Україну.

Війна може посилювати як співпрацю, так і конфлікти між владою і суспільством. Хоча в деяких випадках війна може сприяти об'єднанню суспільства, але в інших він може призводити до соціальних розладів і протистоянь. Умови війни вносять значні зміни в динаміку взаємодії між владою і суспільством, вимагаючи

адаптації та спільних зусиль для подолання викликів, що виникають у зв'язку з воєнним станом.

Реалії сьогодення свідчать, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування діють відповідно до умов воєнного стану. Українське суспільство продемонструвало свою громадянську зрілість, виступаючи переважно у ролі партнера держави, що сприяє оперативному вирішенню проблем, які влада не змогла б вирішити в обмежені терміни. Події 24 лютого 2022 року змінили ситуацію в українській політиці та суспільстві. Поява спільного зовнішнього ворога та необхідність протистояти йому призвели до консолідації. Тож, війна стала потужним каталізатором до соціальних змін у суспільстві та сприяла формуванню української самоідентичності. Також, зазначимо, що з початку повномасштабного вторгнення суспільство демонструє високий рівень життєстійкості.

Для протидії військовій агресії російської федерації проти України, важливе значення має взаємодія влади та суспільства, адже громадськість організовує надання цільової допомоги Збройним Силам України, вирішують проблеми внутрішньо переміщених осіб, тим самим зменшують навантаження на органи влади. Тож, незважаючи на постійне перебування в складних безпекових умовах, українське суспільство усвідомлює свою важливу роль, яку воно відіграє у суспільстві. Доводить свою незламність, суспільну стійкість та соціальну згуртованість в умовах повномасштабної військової агресії російської федерації. Порівняно із мирним часом масова свідомість зазнала змін. Війна соціально згуртувала різні соціальні спільноти в суспільстві. Збройні сили України продовжують тримати рубежі та боронити нашу землю, а просто небайдужі громадяни продовжують долучились до боротьби за нашу Перемогу усілякими доступними їм засобами та не забувають тих хто віддав своє життя за наш спокій і вшановують їх пам'ять.

В регіонах продовжують працювати громадські організації, волонтери, благодійні фонди та звичайні активні громадяни які об'єдналися і взялися розв'язувати безліч завдань, щоб підтримати армію та населення. Робота гуманітарних хабів та волонтерських центрів вказує на неперервний потік допомоги ВПО та людям із вразливих груп населення. Соціальна згуртованість небайдужих людей на волонтерських засадах підкреслює солідарність та готовність допомагати одне одному в складних ситуаціях. А волонтерська допомога військовим свідчить про підтримку та вдячність за їхню службу та жертвовність [1, с. 37]. Все це говорить про те, що повномасштабне вторгнення російської федерації змінило світогляд українського суспільства у протистоянні російському агресору і як ніколи соціально згуртувало та підвищило стійкість. Волонтери відправляють гуманітарні вантажі по територіях областей, організовують психологічну підтримку громадян, які переживають тривогу і паніку. Також, надають допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, органам цивільного захисту, добровольчим формуванням територіальних громад та всім, хто зараз захищає Україну від агресора. Таким чином, зазначимо, що українське населення під впливом зовнішньої загрози показало реальні приклади консолідації, згуртованості та єдності. Насамперед це проявилось у роботі гуманітарних центрів спільними зусиллями волонтерів та громадськості.

Проте, така діяльність не сприяє значному покращенню загальної політичної та соціально-економічної ситуації у державі, адже не тільки не стимулює органи державної влади та органи місцевого самоврядування бути більш ефективними, а й

навпаки, дозволяє таким чином переадресувати на громадськість вирішення проблемних питань, які мали б вирішувати органи влади [3, с. 36].

Війна стала каталізатором соціальних змін у суспільстві та стимулювала становлення Української самоідентичності. В той же час, постійні обстріли та тривоги негативно впливають на морально-психологічний стан українських громадян. Спостерігається психологічне вигорання, зневіра та відчуження населення від сприйняття і підтримки державної політики. Все це свідчить про загальну негативну динаміку у суспільстві, де відсутність успіху на фронті, сполучена зі зростанням рівня корупції та неефективним використанням бюджетних коштів, викликає розчарування серед громадян щодо дій влади. Це сприяє зниженню рівня довіри до державних інституцій і ускладнює ситуацію у країні.

Отже, війна має складний та різноплановий вплив на суспільство. Реакція індивідів, груп та суспільства в цілому може бути різноманітною, варіюючись від позитивної мобілізації до негативних наслідків для психологічного стану та соціальних цінностей. Війна спонукає суспільство до прискорення або посилення різних процесів, які включають зміни в політиці, економіці, культурі, соціальних структурах тощо. Вона також сприяє змінам у світогляді, цінностей, призводячи до перетворень у структурі та функціонуванні суспільних інститутів, а також у ставленні людей один до одного та до влади. Такі суспільні зміни можуть відбуватися швидше або інтенсивніше через вплив воєнних подій та їхніх наслідків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арабаджиев Д. Ю., Сергієнко Т. І. Теоретико-методологічні засади моніторингу соціальної згуртованості та стійкості у сучасних реаліях України (на прикладі Запорізької області). *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 35–39.
2. Арабаджиев Д. Ю., Постол О. Є., Сергієнко Т. І. Сучасні канали комунікації як детермінанта інформаційної стійкості в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації. *Політикус*. 2023. № 6. С. 9–14.
3. Гончарук В. Реалізація механізмів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства: виклики та перспективи. *Public administration aspects*. 2022. № 10 (5). С. 35–46.

Євген СІРИЙ / Yevgen SIRY`Y

доктор соціологічних наук, професор (м. Київ)

Оксана СІРА / Oksana SIRA

кандидат філософських наук, завідувач відділу

Науково-дослідного центру «Інститут соціально-правових та політичних досліджень імені Олександра Яременка» Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Один із ключових аспектів розвитку молодіжного волонтерського руху – це створення сприятливого середовища, що заохочує молодь до участі у волонтерських активностях. Держава повинна створювати належні соціальні умови через органи місцевого самоврядування надавати громадянам необхідні інструменти для самостійного розв'язання проблем. Хоч волонтерська діяльність розвивається на добровільних засадах, але для її реалізації має бути дотримано ще ряд вимог та чинників. Однак, як показує практика сьогодення, з боку держави не належним чином приділяється цьому увага, що зумовлює деактивізацію волонтерського руху в Україні.

Чинники, які стримують поширення волонтерства генеруються як зовнішніми інституційними обставинами/умовами, так і внутрішніми суб'єктивними чинниками. Перша проблема – це економічна спроможність активної залученості до волонтерства з використанням частково власних, частково залучених інвестицій. Багато молодих людей мають обмежені фінансові можливості та не можуть собі дозволити витратити багато часу на безоплатну волонтерську роботу. Тому, власне й існує потреба у створенні фінансових підтримок та стипендій для молодих людей, щоб забезпечити доступність волонтерських програм для всіх охочих.

Також у багатьох випадках волонтерські програми не мають належної координації та підтримки з боку організацій або державних структур. Крім того, не всі молоді люди переймаються бажанням допомогти, або вони можуть бути байдужими до ситуації в країні. Волонтерська діяльність у конфліктному середовищі може бути дуже емоційно виснажливою та призвести до емоційного вигорання. Волонтерство в умовах війни часто вимагає допомагати у бідах та важких ситуаціях, тому люди можуть відчувати стан апатії через негативні емоції. Однак, велика чисельність із таких характеризується громадянською байдужістю, відсутністю або ж – слабо розвинутою громадянською позицією.

Відповідно, ми зіштовхуємося з двома проблемами одночасно: потенційні волонтери не є вмотивованими до допомоги, а волонтерські організації не є мотивованими в питанні залучення нових помічників та розвитку цієї галузі. Волонтери побоюються підозр. Вже два роки українці гуртуються за для допомоги збройним силам України та постраждалим від війни. Люди проводять збори коштів та закупають необхідні можливі доступні засоби для війни, для виживання. Однак, чимало трапляється випадків, коли волонтери, які допомагають – потрапляють до суду, зокрема, за ніби-то продаж гуманітарної допомоги, «незаконне» проведення господарських операцій тощо.

Інша складність, з якою зіштовхуються волонтери – оподаткування. Начебто логічним було б повне звільнення волонтерів від оподаткування, якщо їх діяльність спрямована на потреби ЗСУ, але на практиці є нюанси. За нормами ПКУ, кошти отримані від волонтерської діяльності вважаються «іншим доходом громадян» і на всю суму зібраної волонтерської допомоги може бути нараховано 18% ПДФО та 1,5% ВЗ. Однак, відповідно до ст.165 ПКУ, звільнюються від оподаткування зокрема доходи, отримані благодійниками-фізичними особами, внесеними у реєстр волонтерів за умови, якщо вони використані на допомогу ЗСУ/іншим підрозділам, або фізичним особам, що є ВПО й тощо. Однак, щоб ця стаття спрацювала, потрібно бути зареєстрованим волонтером, а більшість українців, які реально допомагали в 2022 році, не думали про реєстрацію та бюрократичні моменти і в результаті були вимушені сплачувати податок зі своїх власних коштів.

З боку держави існує чимало бюрократичних перешкод. Через аудит витрат не можна перерахувати кошти на придбання чогось. Аналогічні проблеми є і стосовно передачі коштів через благодійні організації, оскільки в обмін на отримані кошти волонтер передасть благодійній організації товар, придбаний як гуманітарна допомога, тобто – фактично трактується як продаж «гуманітарки». Саме як гуманітарну, тобто безкоштовну допомогу ввозять в Україну машини та інші товари для військових, хоча, по факту – за кордоном закупляється все за гроші. Поняття волонтерської допомоги у законі немає. І через це, за кожен зібрану від українців гривню волонтери ризикують потім мати проблеми із законом.

Варто зазначити, що новий закон про волонтерську діяльність (Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності) [1], за оцінкою фахівців і самих волонтерів, на практиці лише заважає розвитку цього руху. Проіснувавши більше як півтори року, документ вже вимагає кардинальних змін та доповнень. На думку фахівців, керівники волонтерських організацій, через нові вимоги, зокрема, через необхідність мати статус волонтерської організації, разова допомога вводиться нанівець. Згідно за його принципом: якщо не має статусу, то не має права залучати до волонтерської діяльності і людей для своєї роботи.

Тому подальший розвиток молодіжної волонтерської діяльності в Україні потребує вдосконалення чинного законодавства, зокрема: зміни до трудового законодавства, вдосконалення законодавство про волонтерську діяльність щодо залучення до такої діяльності молоді, а також не менш основне – здійснення заходів для формування культури волонтерської діяльності у здобувачів освіти, мотивувати їх.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України: Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text>

Тетяна СОКОЛЬСЬКА / Tetiana SOKOLSKA

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки
Білоцерківського національного аграрного університету
(м. Біла Церква, Київська область)*

Світлана ПОЛИЩУК / Svitlana POLISHCHUK

*кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління,
адміністрування та міжнародної економіки
Білоцерківського національного аграрного університету
(м. Біла Церква, Київська область)*

Вікторія ПАНАСЮК / Victoria PANASYUK

*кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління,
адміністрування та міжнародної економіки
Білоцерківського національного аграрного університету
(м. Біла Церква, Київська область)*

**МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Сучасний міжнародний розвиток відбувається в умовах російської воєнної агресії проти України. Повоєнне відновлення є першочерговим завданням та одним із основних завдань, яке обговорюють як представники влади, так і організації громадянського суспільства та пересічні громадяни. Головним пріоритетом має бути не лише відбудова країни, а й досягнення інтенсивного економічного розвитку, тому, як приклад, може бути шлях відновлення країн Західної Європи після Другої світової війни, що дало змогу їм об'єднатись та досягти високого рівня добробуту населення.

За оцінками Світового банку та вітчизняного Міністерства економіки, для повоєнного відновлення Україні знадобиться щонайменше \$411 мільярдів. Пріоритетні напрями – відбудова критичної інфраструктури, житла та важливих соціальних і транспортних об'єктів. Але не варто забувати також про відновлення промисловості, потенціалу в агросекторі, ІТ-сфері та в інших галузях. Амбітне завдання – досягти за десять років показників ВВП у \$500 мільярдів проти менше ніж \$160 мільярдів (за попередніми оцінками) за підсумками 2022 року [1].

Відбудова України відбуватиметься в умовах розвитку та впливу світової економіки і реалізовуватиметься за відповідними параметрами. Наша країна і надалі залежатиме від зовнішніх джерел фінансування і матеріальної допомоги. У цьому контексті вкрай актуальним є збереження зовнішніх пріоритетів розвитку країни, у першу чергу набуття повноцінного членства в Європейському Союзі. Крім того, беззаперечною повинна бути максимальна коректність у відносинах з іноземними партнерами, зокрема, у питаннях розрахунку потреб України у фінансуванні процесу відбудови з огляду на відмінності в ставленні до проблем корупції в Україні й країнах Заходу [2].

Післявоєнна відбудова іноземних держав мала свої унікальні особливості в цьому процесі:

1. Економічне відновлення. Відновлення економіки було одним з головних пріоритетів після війни. Країни зруйновані бойовими діями мали відновлювати

промисловість, інфраструктуру, сільське господарство та інші галузі. Це часто вимагало значних інвестицій, як з власних ресурсів, так і з міжнародної допомоги.

2. Політична перебудова. Багато країн після війни ставили перед собою завдання змінити політичну систему. Це може включати перехід від колоніального правління до незалежності (наприклад, більшість країн Африки та Азії), встановлення демократії в країнах, що були під контролем фашистських режимів, та реформи у системах управління.

3. Соціальні питання. Відновлення суспільства включало в себе розбудову соціальної інфраструктури, такої як освіта, охорона здоров'я, житло та соціальний захист. Це має включати також реабілітацію учасників бойових дій, допомогу внутрішньо переміщеним особам та відновлення місцевих громад.

4. Міжнародна співпраця і допомога. Багато країн отримували міжнародну допомогу для свого відновлення. Наприклад, Маршаллівський план надавав значну фінансову допомогу країнам Європи, щоб допомогти їм у відновленні після війни. Також важливим було встановлення нових міжнародних структур, таких як Організація Об'єднаних Націй, яка сприяла міжнародному співробітництву та забезпеченню миру після війни.

5. Боротьба з психологічними наслідками війни, необхідність реабілітації та психологічної підтримки для тих, хто постраждав внаслідок війни. Це включає в себе відновлення фізичного здоров'я, а також реінтеграцію в суспільство для учасників бойових дій та постраждалих цивільних.

Перша в історії міжнародна післявоєнна відбудова була здійснена в Австрії після закінчення Першої світової війни. Вона була здійснена Лігою Націй і ґрунтувалася на роботі та пропозиціях економічної комісії для встановлення фактів. Реконструкція Австрії передбачала призупинення виплати репарацій, початок економічних реформ і призначення верховного комісара з економіки країни. Подібна, але менш масштабна робота, була згодом проведена в Угорщині, тоді як третя міжнародна програма реконструкції міжвоєнного періоду була зосереджена на репатріації вигнаних етнічних греків з Туреччини після війни 1922 року. Найбільш вражаюча післявоєнна реконструкція була здійснена після закінчення Другої світової війни. Йдеться про роботу Адміністрації ООН з питань допомоги та реабілітації в Європі та Китаї (1943-1946), позики Міжнародного банку реконструкції та розвитку Європі, План Маршалла для Західної Європи (1948-1951) та економічну допомогу для Японії. З усіх цих програм план Маршалла виділяється як найуспішніша ініціатива [3, с. 7].

Післявоєнне відновлення світу пройшло різними шляхами в різних країнах, але деякі загальні тенденції виявилися на всіх рівнях:

1. План Маршалла. Велика частина Європи, зруйнована Другою світовою війною, отримала значну допомогу від США за допомогою Маршаллівського плану. Цей план сприяв економічному відновленню та модернізації промисловості, інфраструктури та суспільства.

2. Європейський Союз. Створення Європейського союзу (тоді ще першочергово Європейське співтовариство вугілля та сталі згідно плану Шумана) стало ключовим моментом у відновленні Європи після війни. Він сприяв зростанню торгівлі, економічній інтеграції та мирному співіснуванню.

3. Японське економічне диво. Після катастрофічних наслідків Другої світової війни Японія швидко відновилася та перетворилася в одну з провідних світових економік. Це стало можливим завдяки ефективному використанню ресурсів, науково-технічному прогресу та активній експортній політиці.

4. Підйом Німеччини. Німеччина також швидко відновилася та стала однією з найбільших економік світу. Величезна роль у цьому відіграла економічна реформа та реіндустріалізація, а також зростання міжнародної торгівлі.

5. Азійське відновлення. Країни Азії, такі як Японія, Південна Корея та Тайвань, зазнали значного економічного зростання після війни. Це було досягнуто завдяки активній промисловій політиці, експортно-орієнтованому підходу та великим інвестиціям у технології.

6. Зміни у світовій політиці. Після війни виникла нова світова політична система з двома основними суперниками – США та Радянським Союзом. Це спричинило розмаїття конфліктів та напругу у світі, яка тривала до кінця Холодної війни.

7. Соціальні зміни. В післявоєнний час в багатьох країнах відбувалися соціальні зміни, такі як розширення соціального захисту, підвищення життєвого рівня та покращення умов праці. Також зросла увага до прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Для розробки плану відновлення України, найдоцільніше розглядати план Маршалла і сценарії відновлення наступних країн: Західної Німеччини, Італії, Японії, Південної Кореї та Ізраїлю. Досвід цих країн відрізняється між собою за інструментами, але одночасно дещо схожі щодо кінцевої мети. Проаналізовані країни зіткнулися з значними руйнуваннями та змогли зробити економічний прорив, тому у списку для порівнянь немає таких країн як Ангола, Хорватія, Боснія і Герцеговина. Як мінімум три країни, яким довелося відновлюватись після війни, зараз входять у топ-5 економік світу. Період їхнього відновлення називають «економічним дивом», що свідчить про нові можливості повоєнного часу для економік постраждалих країн [4].

Однак бачення того, що певна іноземна модель повоєнної відбудови може бути використана за основу процесу відновлення національної системи України, є хибним, адже потрібно враховувати ряд загроз і викликів. Післявоєнний стан, спричинений масштабною війною, численними людськими жертвами, руйнуваннями інфраструктури, значними екологічними наслідками та ін., не схожий на інші та потребує рішень, притаманних певній ситуації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чим прислужиться Україні світовий досвід повоєнної відбудови. URL : <http://surl.li/hhcrh>
2. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.) / ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2023. 125 с. URL : <http://surl.li/sfqnh>
3. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. Наталія Шаповал, Максим Федосєнко, Олексій Грибановський, Ольга Терещенко. URL : <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf>
4. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. URL : <http://surl.li/dmzmg>

Ірина СОПЛКО / Iryna SOPILKO

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
в.о. декана Юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)*

Ольга МЕРДОВА / Olha MERDOVA

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ТА ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Військова агресія російської федерації проти України спричинила масштабні руйнування, людські втрати та суттєво ускладнила роботу правоохоронних органів. Окупація частини території України поставила перед ними нові виклики, які потребують невідкладного вирішення. Згідно з Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021, важливими напрямками є захист прав людини, включаючи право на життя, запобігання катуванням, свободу та особисту недоторканність, свободу вираження поглядів, доступ до інформації, право на приватність, свободу зібрань і об'єднань, запобігання дискримінації та боротьба з насильством, включаючи торгівлю людьми [1].

Нові виклики перед Україною, пов'язані із військовою агресією росії, тимчасовою окупацією частини території та намагання її збільшити, ворожі насильницькі дії, здійснювані російськими вояками, щодо цивільного населення, примусова депортація громадян України на територію росії, нищівне руйнування інфраструктури, житла громадян визначають нагальну потребу оновлення положень Стратегії, напрямів і способів їх реалізації, в тому числі і у частині, яка безпосередньо стосується діяльності правоохоронних органів.

До 2014 року експертами, науковцями, політиками відзначалась необхідність трансформації пріоритетів діяльності правоохоронних органів у напрямку надання переваги застосуванню превентивних методів з метою попередження протиправної діяльності, профілактики порушень норм законодавства. Дослідники, такі як А. Кучук та О. Соколенко, визначали різні функції правоохоронних органів, пріоритети яких включають охорону, профілактику, нагляд, регулювання, каральну та виховну функції [2, с. 13; 3, с. 11]. Крім того, остання, у своїй дисертації визначає напрямки правоохоронної діяльності, надаючи пріоритет запобігання правопорушенням, а потім їх виявленню, припиненню, розкриттю, розслідуванню, притягненню до відповідальності правопорушників. Поряд із цим вчена, формулюючи поняття правоохоронної діяльності, вказує спочатку про захист та охорону прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, засад конституційного ладу, законності та правопорядку [3, с. 386].

Стратегія розвитку органів внутрішніх справ, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 № 118-р, визначає вимоги до поліції як основної ланки МВС, зокрема: обслуговування окремих громадян та суспільних груп, відповідальність перед законом, захист прав людини і громадянина, а також прозорість. Наголошується на необхідності того, щоб правоохоронні органи були

«сервісними службами», які сприяють у влаштуванні безпечного та законного добробуту в державі. Стратегія спрямована на перетворення МВС на орган європейського зразка та формування в його складі поліції як головного органу із забезпечення громадської безпеки [4].

Отже, і у програмних документах була передбачена необхідність принципів змін в організації та діяльності одного з найбільш чисельних правоохоронних органів – органів внутрішніх справ та подальша реорганізація у поліцію, що знайшло своє законодавче врегулювання у прийнятому у 2015 році Законі України «Про Національну поліцію» [5].

Під час реформи МВС України створено не тільки Національну поліцію, а й нові підрозділи: Державну службу України з питань надзвичайних ситуацій, сервісні центри МВС України, патрульну поліцію, підрозділи спецпризначення КОРД (Корпус оперативно-раптові дії), дорожню поліцію, кіберполіцію, розпочато реформу Державної міграційної служби України, Державної прикордонної служби України, впроваджено нові підрозділи річкової та морської поліції [6]. Поряд із досягненнями, пов'язаними із організаційними та функціональними змінами, експерти групи Реанімаційного пакету реформ відзначали про те, що «рівень злочинності стабільно високий, а єдині детективні підрозділи і спрощена процедура розслідування для дрібних кримінальних правопорушень досі не створені. Органи досудового розслідування залишаються перевантаженими та неефективними» [7].

Про необхідність подальшого реформування правоохоронної системи, не зважаючи на суттєві здобутки у цьому напрямку свідчать і цифри про кількість зареєстрованих кримінальних справ «щодо державної зради та колабораційної діяльності працівників органів прокуратури, органів досудового розслідування, інших правоохоронних органів», наведені Президентом України В. Зеленським при обґрунтуванні причин звільнення Генерального прокурора України І. Венедиктової та Голови Служби безпеки України І. Баканова у липні 2022 року. Президент України вказав про зареєстроване 651 кримінальне провадження [8].

Реалізація новітніх методів вимагає ефективної організації, узгодженості і співпраці між правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, а також на міжнародному рівні.

Додатково, О. Попівняк аналізує функції правоохоронних органів, надаючи пріоритет судовому виконанню рішень, розгляду справ про адміністративні правопорушення та оперативно-розшуковій діяльності [9, с. 56-57]. О. Тильчик вказує на необхідність посилення «силової» складової діяльності щодо забезпечення громадської безпеки та цивільного захисту [10, с. 16]. Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 передбачені заходи для системного захисту національної безпеки, включаючи зміцнення демократичного цивільного контролю та оптимізацію структури та функцій правоохоронних органів. Стратегія національної безпеки України передбачає реформування правоохоронної системи, спрямоване на системне посилення сектору безпеки і оборони [11]. Проект Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, опублікований Міністерством внутрішніх справ у 2021 році, встановлює посилення спроможності сил громадської безпеки та цивільного захисту, захист особи та суспільства від правопорушень, а також створення безпечних умов життєдіяльності та ефективної системи цивільного захисту [12].

Таким чином, науковий аналіз вказує на важливість та актуальність діяльності правоохоронних органів у адміністративно-правовому вимірі для забезпечення прав

людини, громадської безпеки та національної безпеки України. Переорієнтація їхньої функціональної діяльності в умовах викликів та загроз сучасності стає критично важливою для ефективного захисту прав та інтересів громадян та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
2. Кучук А. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2007. 22 с. URL : <https://cutt.ly/cZeAkVg> (дата звернення: 07.11.2023).
3. Соколенко О. Адміністративно-правові засади захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2012. 460 с.
4. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 15.11.2017 р. № 1023-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII : станом на 5 жовт. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
6. Реформа МВС. Портал МВС [Електронний ресурс]. URL : <https://mvs.gov.ua/uk/activity/reform-ministry-internal-affairs> (дата звернення 19.07.2022).
7. Проблеми, які має вирішити реформа. Реформа органів правопорядку. Реанімаційний пакет реформ: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. URL : Реформа органів правопорядку – Реанімаційний Пакет Реформ (grp.org.ua) (дата звернення 20.07.2022).
8. Звільнення Баканова та Венедіктової: початок реформування СБУ та ОГПУ? DW: офіційний веб-сайт. Дата 19.07.2022. [Електронний ресурс]. URL : <https://www.dw.com/uk/zelenskyi-vziavsia-za-reformuvannia-sbu-ta-ofisu-henprokurora/a-62525979?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (дата звернення 19.07.2022).
9. Попівняк О. та ін. Правове забезпечення захисту економічних інтересів держави. Теоретико-прикладне дослідження : монографія / ред. О. Рябченко. Суми: Мрія, 2020. 352 с.
10. Тильчак О. Адміністративно-правове забезпечення протидії тінізації економіки: теорія і практика. : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2018. 37 с. URL : <https://cutt.ly/ZZeIP36> (дата звернення: 07.11.2023).
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
12. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України. *Офіційний веб-сайт МВС України*. URL : <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021> (дата звернення: 07.11.2023).

Валентина СТЕЦЕНКО / Valentyna STETSENKO

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ВЛАДА І СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ДЛЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПРОБЛЕМИ І МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ

Реалії сьогодення засвідчують низку доленосних проблем, які мають місце у царині забезпечення суверенітету та територіальної цілісності України та у можливостях держави об'єктивно гарантувати реалізацію низки прав громадян, зокрема у сфері охорони здоров'я. Звертаючи увагу на ту обставину, що життя та здоров'я людини є одними із найважливіших соціальних цінностей, вкажемо на ті фактори, які спричиняють актуальність дослідження взаємодії влади та суспільства у напрямі покращення стану справ із організацією охорони здоров'я та безпосереднім наданням медичної допомоги в умовах сучасних викликів:

– по-перше, це порушення після 24 лютого 2022 року багатьох усталених організаційно-правових механізмів організації та надання медичної допомоги всім категоріям населення;

– по-друге, це значний кадровий голод у медичних закладах сходу та півдня країни, спричинений вимушеним переселенням медичних працівників у більш безпечні регіони як всередині України, так і за її межами;

– по-третє, це де-факто уніфікація процесу організації надання медичної допомоги різним категоріям громадян в умовах державної, комунальної, приватної медицини, де реальна медична допомога надається всім громадянам, які за нею звертаються. У цій частині відзначаю функціонування багатьох приватних медичних закладів, власники яких, керуючись у тому числі засадами гуманізму, справедливості, благодійності, нерідко надають медичну допомогу на безоплатних засадах;

– по-четверте, це реальна потреба формування в Україні єдиного медичного простору, де, у сучасних умовах воєнного стану, на єдиних засадах функціонували б медичні заклади різної підпорядкованості та форми власності. Як видається, іншого механізму, який би дозволив забезпечити можливості для різних категорій громадян на отримання медичної допомоги, мабуть не існує.

Традиційно відомо, що суб'єктами права в теоретико-правовому розумінні є учасники правовідносин, тобто носії суб'єктивних прав і обов'язків. Зважаючи на різноплановість медичної діяльності, різноманіття суспільних відносин, що виникають у цій сфері, доцільно розрізняти наступні групи суб'єктів медичних правовідносин:

1. Суб'єкти, що надають медичну допомогу.
2. Суб'єкти, що, отримують медичну допомогу.
3. Суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги.

В умовах воєнного стану такого роду розподіл залишається актуальним, проте, без перебільшення, він набуває різноплановості. Суб'єкти, що надають медичну допомогу, можуть, як ми вже зазначали, можуть бути державними, комунальними та

приватними. Суб'єкти, які отримують допомогу, – це військовослужбовці, пенсіонери, інваліди, неповнолітні, особи із гострими та хронічними захворюваннями тощо. І, насамкінець, суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення) в умовах воєнного стану теж зазнають суттєвих змін у плані як ресурсного забезпечення, так і механізмів своєї безпосередньої забезпечувальної діяльності потреб медичної сфери.

Механізми взаємодії влади та суспільства в умовах сучасних викликів для охорони здоров'я можуть полягати у самих різноманітних проявах, пов'язаних єдиною метою: зробити кращою та більш гарантованою можливість отримання медичної допомоги. З поміж іншого, такими механізмами можуть бути:

- організаційно-правові кроки, які спрямовані на сприяння та усунення штучних бар'єрів у волонтерській діяльності (митне оформлення, оподаткування, розподіл медичного обладнання, ліків тощо);

- видозміни орієнтирів діяльності органів та управлінь охорони здоров'я на районному та обласних рівнях;

- урахування нинішньої безпекової ситуації при плануванні диспансеризації, евакуації, наданні медичної допомоги;

- чітке усвідомлення того, що кожен організатор охорони здоров'я, медичний працівник, особа, яка сприяє наданню медичної допомоги, – на своєму робочому місці мають прикладати максимум зусиль для досягнення спільного результату, причому ці зусилля нерідко неспівставні із тим, що вони робили у мирний час.

Влада із залученням громадянського суспільства, як видається, має напрацювати та впровадити єдині «правила гри» для життєдіяльності охорони здоров'я в умовах воєнного стану. В основі такого роду діяльності, на наше глибоке переконання, має знаходитись ідея єдиного медичного простору. Ми погоджуємося із авторами ґрунтовного вітчизняного монографічного дослідження з проблематики правових засад формування єдиного медичного простору, які стверджують, що «інтегральним явищем, що здатне покращити стан справ у вітчизняній охороні здоров'я та містить чіткий правовий вимір, виступає єдиний медичний простір, формування якого намагаються здійснити в Україні. Як видається, успішному запровадженню єдиного медичного простору як складного, багатокomпонентного явища перешкоджає відсутність належної науково обґрунтованої концепції його побудови. Це завдання може бути реалізованим за умови застосування комплексного підходу. Однією з підвалин такого роду діяльності може стати формування медико-правової моделі єдиного медичного простору України з подальшим напрацюванням конкретних пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства» [1, с. 13].

На завершення зазначу, що всі гілки влади у межах власної компетенції мають робити все від них залежне для того, щоб у взаємодії із суспільством напрацювати організаційно-правові механізми, які в складних умовах воєнного стану зможуть забезпечити організацію та безпосереднє надання медичної допомоги тим громадянам, які її потребують. Незалежно від місця проживання, реєстрації, майнового стану інших подібних чинників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єдиний медичний простір України: правовий вимір : монографія / за заг. ред. С. Г. Стеценка. Харків : Право, 2022. 672 с.

Сергій СУНЄГІН / Sergey SUNYEGIN

кандидат юридичних наук,

*старший науковий співробітник відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ)*

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Досліджуючи відповідні виклики і загрози, пов'язані з цифровізацією суспільних відносин, потрібно насамперед наголосити на тому, що віртуалізація сучасних комунікативних практик обумовлює суттєві зрушення не лише у механізмі соціально відповідальної поведінки, але й у її індивідуальному та громадському сприйнятті як важливого метанормативного інституту для забезпечення належного режиму законності і правопорядку, що проявляється у трансформації лояльності, толерантності суспільства як до визначених діянь (дій чи бездіяльності), поведінки особи, так і до обраного нею способу життя та професійної діяльності.

Проблема забезпечення належного рівня соціальної відповідальності в сучасному інформаційному суспільстві, в якому онлайн та офлайн сфери суспільних відносин вже фактично функціонують нерозривно одне від одного, має системний характер і, на нашу думку, не може бути належним чином вирішена суто правовими засобами, зокрема, шляхом посилення відповідної юридичної відповідальності за ті чи інші правопорушення у віртуальному просторі або вчинені з використанням сучасних інформаційних технологій. Адже основу соціальної відповідальності складає моральне переконання, тобто відповідна моральна складова, яка полягає, по-перше, в усвідомленні чіткої кореляції між публічними та приватними інтересами, їх взаємообумовленості та взаємозв'язку і, по-друге, у внутрішній впевненості громадян у тому, що для реалізації громадянського обов'язку в процесі прийняття суб'єктом тих чи інших рішень необхідно враховувати не лише особисті інтереси, але й інтереси та цінності інших осіб, соціальних груп та суспільства в цілому.

У зазначеному контексті потрібно звернути увагу на те, що віртуальна або онлайн комунікація сприяє суттєвому зниженню рівня моральної свідомості особи, сприяє утвердженню в суспільстві стану соціальної аномії, у зв'язку із чим посилює соціальну безвідповідальність насамперед в межах цифрових відносин. Водночас, враховуючи те, що онлайн-життя сучасної людини є невід'ємною складовою її офлайн-відносин і з кожним роком індивіду стає все складніше орієнтуватися в специфіці відповідної комунікації, соціальна безвідповідальність особистості дедалі більше стає чинником реального суспільного буття.

Необхідно зазначити, що в межах сучасного цифрового суспільства відбувається трансформація культури, формування нового середовища людського буття, яке істотно впливає на ціннісні орієнтири людини. При цьому для представників сформованого за останні десятиліття суспільства споживання, яке отримало новий імпульс свого розвитку у зв'язку із всеохоплюючим проникненням цифрових технологій у життя пересічних громадян, все більш популярними стають орієнтації на утилітаризм та гедонізм, а отже, у сфері моральних цінностей поширення отримують переважно егоцентричні установки, які нівелюють значення моральних імперативів, заперечують їх універсальний характер, підкорюючи у такий спосіб мораль суто

суб'єктивним бажанням, прагненням, інтересам та інстинктам. Очевидно, що подібні ціннісні установки, які в умовах сучасних інформаційно-комунікативних технологій пропагуються без жодних просторових обмежень, підвищують ризик дегуманізації особистості, руйнування фундаментальних моральних засад функціонування будь-якого суспільства [1, с. 73-132].

Саме завдяки сучасним інформаційним технологіям та транскордонним електронним (цифровим) комунікаціям, які все більше проникають у життя навіть малолітніх дітей, у особистості поступово формується відчуття абсолютної свободи, а також прагнення до прагматизму і гедонізму, що розповсюджується у небачених і неможливих раніше масштабах. Адже у сучасному віртуальному просторі індивід може реалізовувати будь-які індивідуальні бажання та інтереси, у тому числі повністю аморальні та протиправні, оскільки анонімність, недостатня правова регламентація відповідних віртуальних практик, а також об'єктивна складність застосування інституту юридичної відповідальності до осіб, які вчинили правопорушення у віртуальному просторі або з використанням цифрових технологій, значно знижують рівень внутрішніх моральних бар'єрів до відповідної поведінки, спонукаючи тим самим до утвердження егоцентричних засад розвитку особистої волі та свідомості. Така ситуація поступово призводить до руйнування традиційних цінностей у найрізноманітніших сферах життя, зокрема, в мистецтві, освіті, управлінні, побуті тощо, на зміну яким приходять нові цінності, які загрожують не удосконаленням, а деградацією особистості і суспільства.

Як бачимо, у наведених реаліях навряд чи можна вести мову про формування належного рівня соціальної відповідальності особистості, яка є первинним елементом громадянського суспільства та безпосереднім суб'єктом будь-яких відносин. Це, у свою чергу, практично унеможливує досягнення позитивного ефекту від удосконалення відповідної юридичної відповідальності, у тому числі кримінальної, зокрема, шляхом посилення санкцій за ті чи інші кримінальні правопорушення. Більше того, вирішити вказану проблему за рахунок розробки правил так званої «цифрової етики» теж навряд чи вдасться, оскільки подібна «етика» сприймається у цифровому середовищі здебільшого як певні благі наміри, які можна суб'єктивно ігнорувати, а використання так званих «банів» або заборон і «чорних списків» для її порушників (або порушників правил віртуальної комунікації) не вирішує цієї проблеми, оскільки неможливо занести у «чорний список» фактично весь світ.

У вказаному контексті слід звернути увагу на те, що анонімність є невід'ємним атрибутом сучасного інтернет-простору та відповідних цифрових технологій, у зв'язку із чим навряд чи є можливим забезпечення повної ідентифікації учасників віртуальних комунікативних практик у всіх відносинах, які мають місце в Інтернеті. При цьому навіть якщо уявити реальну можливість забезпечення повної ідентифікації особи у цифровому середовищі, закріпивши необхідність її проведення на законодавчому рівні з відповідними санкціями за порушення правових норм, це навряд чи сприятиме підвищенню рівня соціальної відповідальності особистості, насамперед її моральної основи, що, на нашу думку, обумовлюється наступним:

1) по-перше, жодні моральні цінності неможливо встановити за допомогою одних лише директив «зверху», у тому числі державно-владних. Адже високий рівень моральної свідомості людини є наслідком узгодженої дії великої кількості соціокультурних та інших чинників протягом тривалого періоду часу, зокрема, відповідного сімейного виховання, особливостей освітньої системи, релігійної

традиції, відображення позитивних моральних ціннісних орієнтацій у формах мистецтва тощо;

2) по-друге, сучасні цифрові відносини вже фактично знищили відповідні межі приватності/публічності, що надавали можливість кожній людині самостійно визначати та захищати так званий «особистий простір», в якому індивід може повноцінно реалізувати право на самовизначення. Адже навіть особиста сторінка в Інтернеті, акаунт у відповідній соціальній мережі, у тому числі з обмеженим доступом, набуває публічної якості у зв'язку із надзвичайною легкістю копіювання та передання інформації, що на ній розміщена, будь-яким іншим особам та з будь-якою метою. У такий спосіб кожна дія, здійснена навіть в межах «приватного цифрового простору», зокрема, залишений коментар з приводу певної події або вчинку, завжди перетворює її на потенційний об'єкт публічної оцінки, причому для необмеженого кола суб'єктів надання такої оцінки, наслідки якої можуть мати цілком реальний і небов'язково позитивний вимір для особи-власника такої «приватної сторінки». Якщо додати до цього той факт, що інформація про людину в Інтернеті та інших цифрових просторах стає своєрідною «вічною» цифровою пам'яттю, потенційно доступною для необмеженого кола осіб, тобто публічною за своїм характером, ми вимушені визнати також і те, що людині в таких умовах дедалі складніше буде повноцінно розвиватися, досягати успіху у виправленні своїх помилок, а отже, самостійно підвищувати рівень своєї соціальної відповідальності;

3) по-третє, тотальна ідентифікація всіх користувачів, а отже, повна втрата анонімності у віртуальному середовищі, суттєво змінить масштаб або рівень соціальної відповідальності, яка фактично не обмежуватиметься визначеною мірою відповідальності перед окремим суб'єктом або, принаймні, чітко встановленим колом осіб, а переросте в ситуацію відповідальності перед всім світом, причому за будь-які слова і вчинки, перетворені в результаті публічної інтерпретації у проступки або навіть злочини.

Таким чином, можемо підсумувати, що основною передумовою забезпечення позитивних перспектив обмеженої цифровізації суспільних відносин є значне посилення рівня колективної та індивідуальної моральної свідомості, яка, на жаль, в умовах сучасного інформаційно-технологічного розвитку невинно знижується, що обумовлюється, серед іншого, об'єктивними параметрами організації та функціонування віртуального простору. Вказана проблема, яка включає в себе проблему морального лідерства, в сучасних реаліях не може бути вирішена належним чином, оскільки передбачає орієнтацію не на гру чи відповідні «медіа-шоу», в межах яких відбувається маніпулювання суспільною свідомістю та не більше ніж номінальний дискурс стосовно різноманітних проблем забезпечення належного морального клімату суспільства, а на здійснення реальних, соціально значущих і корисних справ, не пов'язаних з перспективами посилення соціального статусу відповідних суб'єктів, а отже, їх особистого збагачення. Без визнання пріоритету даного положення будь-які інформаційно-технологічні новації та відповідні реформи влади не досягатимуть тих позитивних результатів, які закладаються в їх мету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Право і прогрес: запити громадянського суспільства : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Наукова думка, 2020. 368 с.

Наталія СУХИЦЬКА / Nataliia SUKHUTSKA

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Наталія ДЕРКАЧОВА / Nataliia DERKACHOVA

старший викладач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін,

заступник директора по роботі за студентами

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

24 лютого 2022 року увійшло до історії як чорний день для України та всього світу. Саме тоді, всупереч нормам міжнародного права та без жодних обґрунтованих підстав, російська федерація розпочала повномасштабну збройну агресію проти суверенної держави Україна. Ця неспровокована війна стала найбільшим збройним конфліктом в Європі від часів Другої світової війни.

Російське вторгнення супроводжувалося численними випадками грубих порушень норм міжнародного гуманітарного права та загальновизнаних прав людини. Задokumentовані звірства російських військ на окупованих територіях України шокували світову спільноту своєю жорстокістю та цинізмом. Безжалісні обстріли житлових кварталів, лікарень та шкіл, застосування забороненої зброї проти цивільного населення, масові вбивства та зґвалтування мирних жителів, катування полонених – ці та інші воєнні злочини й злочини проти людяності були виявлені в багатьох містах та селах, які зазнали російської окупації.

Ретельний збір доказів цих злочинних діянь, їх належна правова кваліфікація та притягнення винних до відповідальності згідно з нормами міжнародного кримінального права є надзвичайно важливим завданням. Воно має вирішальне значення не лише для встановлення справедливості для жертв війни, а й для відновлення поваги до верховенства права та запобігання повторенню подібних злочинів у майбутньому.

Збройний конфлікт здебільшого супроводжується низкою міжнародних злочинів. Кримінальна відповідальність на підставі міжнародного права наразі існує щодо: воєнних злочинів, злочинів проти людяності, злочини агресії та геноцид [1, с. 21]. Терміни «воєнні злочини» та «злочини проти людяності» часто вживаються як взаємозамінні, так, ніби вони стосуються одних і тих самих діянь. Однак ці слова мають чітке юридичне визначення і різні значення та наслідки.

Воєнні злочини – це серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні проти захищених осіб або об'єктів, а також із застосуванням забороненої зброї чи забороненими методами ведення війни. Воєнні злочини можуть бути скоєні лише під час збройного конфлікту, який відповідно кваліфікується міжнародним гуманітарним правом. Характер збройного конфлікту (міжнародний чи неміжнародний) має значення для визначення елементів конкретного воєнного злочину.

Злочини проти людяності – це дії, направлені на знущання, приниження честі та гідності, порушення прав та свобод людини, як катування, звалтування, поневолення, незаконне позбавлення волі та вбивство (ст. 7, 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду), можуть каратися як загальнокримінальні злочини, воєнні злочини або злочини проти людяності, залежно від обставин. Однією з суттєвих відмінностей є те, що воєнні злочини можуть бути скоєні лише під час збройного конфлікту, в той час як злочини проти людяності можуть бути скоєні в будь-який час, в тому числі в мирний час [2, с. 251-252].

Під час війни найбільше страждає мирне населення. Тому, принципово необхідно усвідомлювати факт важливості забезпечення прав людини під час збройних конфліктів. Сьогодні міжнародне право забороняє війну та, звичайно, засуджує будь-яке насилля. Але для багатьох країн – це все рівно «засіб ведення» власної зовнішньої політики. Зрозуміло, що незалежно від того чи конфлікт міждержавного, чи недержавного характеру він ставить під загрозу реалізацію всіх прав та свобод людини, в тому числі найважливішого права – права на життя (ст. 2 ЄКПЛ.) [1, ст. 20].

З початку повномасштабного вторгнення російські збройні сили та інші російські військові формування вчинили численні тяжкі міжнародні злочини на території України. Найбільша кількість злочинів відбувалася на тимчасово окупованих російськими військами українських територіях. Свідченням цих злочинів стали жахливі кадри з Бучі, Ірпеня, Маріуполя та інших міст після їх звільнення. Ці злочини включають:

Свавільні вбивства, страти цивільних, зокрема розстріли невинних людей, у тому числі жінок і дітей.

Масові руйнування цивільної інфраструктури, житлових будинків, шкіл, лікарень шляхом обстрілів із важкої артилерії та ракетних ударів.

Тортури, катування, жорстоке поводження, сексуальне насильство над жінками, дітьми та підлітками.

Насильницькі зникнення людей, викрадення та незаконне ув'язнення цивільних.

Примусова депортація сотень тисяч українців, зокрема дітей, на територію росії.

Захоплення та обстріли атомних електростанцій, створюючи загрозу ядерної катастрофи. Блокада та обстріли українських портів, крадіжка зерна, використання голоду як зброї проти мирного населення.

Після ознайомлення з численними свідченнями воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених російською армією в Україні, стає очевидним, що ця війна веде до колосальних руйнувань і людських страждань. Навмисне вбивство цивільних, тортури, звалтування, насильницькі депортації та інші звірства є абсолютно неприпустимими за будь-яких обставин і становлять грубе порушення міжнародного права. На нашу думку, такі дії російського керівництва та збройних сил є не просто воєнними злочинами, а проявом жорстокості, деградації людських цінностей і повного зневажання до людського життя. Це кидає виклик самим основам цивілізованого світового порядку.

Воєнні злочини та злочини проти людяності є об'єктами універсальної юрисдикції. Кожна держава може здійснювати правосуддя або вимагати його здійснення щодо підозрюваних у вчиненні цих злочинів, незалежно від їхнього громадянства. Національні органи досудового розслідування та суди відіграють ключову роль у системі міжнародного кримінального правосуддя і є її першою ланкою. Тому в більшості кримінальних проваджень щодо міжнародних злочинів

досудове розслідування та правосуддя здійснюватимуть уповноважені органи України, зокрема Служба безпеки України, якій закон покладає обов'язок розслідування воєнних злочинів. Судовий розгляд справ, пов'язаних із зазначеними злочинами, в Україні здійснюється судами загальної юрисдикції за загальними правилами територіальної підсудності.

Сьогодні основним для міжнародного права органом міжнародного кримінального правосуддя щодо найтяжчих міжнародних злочинів є Міжнародний кримінальний суд (МКС). Таким чином, якщо розслідуванням буде встановлено достатньо доказів здійснення на території України злочинів проти людяності, керівництво РФ може бути притягнуто до відповідальності Міжнародним кримінальним судом. Водночас безпосередні виконавці таких злочинних дій можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності українськими судами за вчинення воєнних злочинів. За цієї умови видається, що різна кваліфікація дій організаторів та виконавців злочинів на міжнародному та національному рівнях може негативно вплинути на процес доведення вини усієї владної вертикалі держави-агресора [3]. МКС може здійснювати юрисдикцію щодо чотирьох вищезазначених категорій злочинів у міжнародному праві незалежно від громадянства та місця вчинення злочину. Цей суд діє за принципом комплементарності: не замінює юрисдикцію національних судів щодо злочинів проти міжнародного права, а доповнює її [2, с. 21].

Також повідомляють, що незабаром в Україні з'явиться високотехнологічна лабораторія, обладнана для проведення різноманітних експертиз, пов'язаних із воєнними злочинами. Вона матиме можливість здійснювати балістичні, хімічні та вибухотехнічні дослідження, яких в багатьох країнах світу немає. У роботі лабораторії будуть застосовуватися новітні методики, 3D-сканери та 3D-дрони для створення моделей зруйнованих будівель.

Отже, збройні конфлікти, на жаль, супроводжуються численними порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини у формі воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Ці тяжкі міжнародні злочини вимагають ретельного розслідування та невідворотного притягнення винних до кримінальної відповідальності. Лише так можна відновити справедливість для жертв, забезпечити верховенство права та запобігти повторенню подібних злочинних діянь у майбутньому. З огляду на масштабні злочини, скоєні російськими силами в Україні, вкрай важливо створити необхідні заходи та інфраструктуру для ефективного збору доказів. Водночас міжнародне співтовариство має тісно співпрацювати для забезпечення невідворотності покарання для всіх винних, незалежно від їхнього статусу чи посади в ієрархії держави-агресора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жукорська Я. М., Мельничук А. С. Відповідальність за воєнні злочини та злочини проти людяності. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 47: матеріали, 2023. С. 20–23.
2. Шевченко В. О. Проблеми розмежування воєнних злочинів і злочинів проти людяності. *Проблеми розмежування воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 251–254.

3. Кольчинська К. Злочини проти людяності в Україні: відмінність від воєнних злочинів та проблематика притягнення до відповідальності. *GOLAW*. 2023. URL : <https://golaw.ua/ua/insights/publication/zlochiny-proti-lyudyynosti-v-ukrayini-vidminnist-vid-voeyennih-zlochyniv-ta-problematika-prityagnennya-do-vidpovidalnosti/>

УДК 342.7«364»

Богдан ТЕЛЕФАНКО / Bohdan TELEFANKO

*кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри права
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького (м. Львів)*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є особливо небезпечні для всього людства, тому що вони підривають основи міжнародних відносин і здатні знищити саме людство.

Статтею 3 Конституції України закріплено, що головним обов'язком держави є утвердження прав і свобод людини, адже людина – найвища соціальна цінність [1].

Права людини, як закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства.

Основними правами і свободами, які мають бути гарантованими державою, є право на життя і тілесну недоторканість, право на справедливий суд та принцип презумпції невинуватості, рівність громадян перед законом та право не зазнавати дискримінації. Обмеження решти прав і свобод у тому чи іншому вигляді допускається законодавствами зарубіжних держав. У цій сфері законодавство України відповідає світовій практиці.

Такий підхід щодо забезпечення прав та свобод людини повинен здійснюватися не тільки на основі законодавчих актів, указів держави під час воєнного стану – в умовах сьогодення України, а й з боку країни-агресора – Російської Федерації на основі актів, які базуються на міжнародному гуманітарному праві про закони і звичаї війни: Конвенція про запобігання геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р.; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. Тому російські воєнні злочини необхідно постійно документувати і тоді будуть шанси на покарання винних. Воєнні злочини належать до сфери міжнародного гуманітарного права. Їх перелік вказаний у ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а також у Женевських конвенціях, додаткових протоколах до них та у звичаєвому праві. Специфіка розглядуваних злочинів визначається не лише посяганням на суспільні відносини у сфері забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а й заподіянням шкоди суспільним відносинам в інших сферах – охорони здоров'я, честі та гідності особи, власності тощо [2, с. 742].

Україна підписала Римський статут 20 січня 2000 року, але не ратифікувала його, хоча після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році ратифікація цього документу є одним із прямих міжнародних зобов'язань України.

Водночас Римський статут передбачає можливість визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду державою, яка не ратифікувала статут [3]. Міжнародний кримінальний суд обрав кілька основних напрямів злочинів, на яких зосереджує свою увагу в Україні: сексуально зумовлене насильство, обстріл цивільної енергетичної інфраструктури та злочини щодо дітей.

Розглядувані злочини характеризуються надзвичайно високим ступенем суспільної небезпеки. Тяжкий досвід людства, що зіткнувся з цими міжнародними злочинами (агресивними війнами, геноцидом тощо), свідчить про те, що вони ставлять під загрозу саме існування людства або принаймні існування націй чи народів. Тому небезпідставно, відповідно до положень ст. 12 Кримінального кодексу України, більшість з аналізованих злочинів віднесена до категорії особливо тяжких [2, с. 742]. На початку березня 2022 року Міжнародний кримінальний суд ухвалив рішення про початок повноцінного розслідування подій в Україні. Суд взявся не тільки за поточні, а й за минулі факти злочинів починаючи від 21 листопада 2013 року. Кінцевою метою документування цих подій які мають ознаки воєнних злочинів є імена людей, які відповідальні за вчинення злочинів, встановити ступінь вини кожного з них та притягнути до відповідальності. Головним органом у процесі обвинувачення в Україні є Офіс генерального прокурора. Ще до повномасштабного вторгнення Офіс генерального прокурора створив «Департамент війни», завданням якого є збирати докази воєнних злочинів Росії проти України. Згідно з ч. 5 ст. 49 та ч. 6. ст. 80 Кримінального кодексу України давність не застосовується у разі вчинення кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства. Поліція ідентифікувала понад тисячу російських загарбників, які в кінці лютого 2022 року вдерлись у Бучу. Також вдалося встановити особи більш як 100 військових, які безпосередньо вчиняли воєнні злочини [4].

Як висновок, необхідно вказати, що нашою метою у цей непростий час воєнного стану – довести Міжнародному кримінальному суду, що в Україні набагато ширші категорії злочинів, наприклад, викрадення людей, катування людей, тому ними теж необхідно займатися. Головне – це індивідуальна кримінальна відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: чинне законодавство: Офіційний текст. Київ : Правова Єдність, 2022. 64 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. [2-ге вид.]. Київ : «ВД «Дакор», 2013. 786 с.
3. Ліскович Мирослав (3 квітня 2023). Україна та Римський статут: чому треба ратифікувати цей договір? URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3691045-ukraina-ta-rimskij-statut-comu-treba-ratifikovati-cej-dogovir.html> (дата звернення: 26.03.2024).
4. Правоохоронці ідентифікували понад сотню військових РФ, які вчиняли воєнні злочини в Бучі. URL : <https://zmina.info/news/pravoohoronczi-identyfikovali-ponad-sotnyu-vijskovyih-rf-yaki-vchynyalu-voeyenni-zlochynu-v-buchi/> (дата звернення: 26.03.2024).

Ольга ТОКАРЧУК / Olha TOKARCHUK

доктор юридичних наук, професор,

Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України (м. Київ)

ІНСТИТУТ КОПНОГО СУДУ У ДОСЛІДЖЕННІ АДВОКАТА А. ЯКОВЛІВА

Андрій Яковлів (1872 –1955) – український історик права, адвокат, державний і громадський діяч. Дипломатична діяльність періоду Української Народної Республіки та Української Держави. Боротьба за визнання Української Держави. Фундація товариства українських адвокатів у Києві. Заснування Музею Визвольної боротьби України у Празі. Започаткування української історико-правової науки в діаспорі. Ці здобутки дозволяють зарахувати Андрія Яковліва до плеяди визначних українських інтелектуалів першої половини ХХ століття. Свідченням наукового авторитету Андрія Яковліва стало обрання його до Українського наукового товариства в Києві (1907), Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові (1926), Української Могиллянсько-Мазепинської академії наук (1938), Української Вільної академії наук.

У XIV ст. в межах України виникає правовий інститут копного суду, який у своїй діяльності застосовував норми українського звичаєвого права. Копний суд був звичаєво-правовим інститутом, сформувавшись унаслідок зміни та розвитку суспільних відносин і підвищення рівня правової свідомості українського суспільства. Інституту копного суду передували вервні судові громади, що характеризуються окремими спільними рисами, однак існувало чимало відмінних ознак [1].

Андрій Яковлів дослідив побудову та компетенцію копних судів, детально проаналізував і дав визначення «копної околиці», охарактеризував процес у копному суді, з'ясував обставини зникнення копних судів в Україні, що обумовлено передусім, зміною соціально-економічних умов побуту та тогочасних уявлень політичної влади щодо функцій органів забезпечення охорони та правопорядку.

Правник зазначав, що компетенція копних судів не була чітко означеною. Виключенням стали злочини проти держави й порядку управління, політичних (публічних) справ, карних і цивільних справ, які виникали в середовищі населення сіл. Повноваження копного суду поширювалися на усіх мешканців околиці, різноманітні суспільні верстви. Учений ознайомився з документами, де мова йшла про відмову панів, шляхти, іноді міського населення та євреїв «брати участь у копі, посилаючись на своє право, на свій стан чи на окремі привілеї» [3].

Копне право мало внутрішню систему (норми, інститути), що забезпечувалася механізмом судового захисту – копними судами. Деякі норми копного права розвинулися наступних формах козацького, карпатського звичаєвого права, окремі норми – стали частиною майбутнього законодавства. Копне право посіло першорядне місце в історії українського права, ґрунтовно вплинуло на українську правову традицію та правову культуру й свідомість.

У період функціонування копних судів у Литовсько-Руській державі законодавство й судочинство не розмежовувало поняття карного злочину та цивільної шкоди. А. Яковлів писав, що з карного вчинку ще не було виділено публічного елемента, злочин розглядався не як порушення загально-громадської безпеки та державного правопорядку, а за ступенем матеріальної шкоди, пов'язаної з карним

вчинком. Державні органи не надавали допомоги потерпілому (не втручалися у його справи пов'язані з вчиненням злочину), з власної ініціативи держава не переслідувала злочинця, не виступала в суді з публічним обвинуваченням. Потерпілий самостійно ініціював процес – самостійно розшукував злочинця, знаходив свідків та інші докази, виступав у суді з обвинуваченням. Обрані судді заслуховували сторони і свідків. Значення суду зводилося до винесення рішення у справі та призначення покарання [2].

У випадках, якщо потерпілий не зібрав належної інформації і не зміг самостійно знайти правопорушника, підкреслював А. Яковлів, то «зібрана ним копа ставала йому на допомогу» та разом із потерпілим у визначений спосіб проводила розшук винного та здійснювала попереднє слідство. Якщо правопорушник став відомим і був присутній, то спочатку заслуховували потерпілу сторону, яка звернулася до суду. Далі тривав допит свідків. У разі доведення злочину правопорушник зізнався у скоєному, а «копа виносила присуд, вказання, декрет». На підставі зібраних доказів суд приймав рішення або передавав справу до «суду городського», який для копного суду був вищою інстанцією.

Судовому процесу в означений період відповідали процесуальні інститути сформовані звичаєвим правом. У судовому процесі застосувалися обряди, що було прикладом широкого ужитку звичаєвого права. Обряд виступав як гарантія публічності права, участь у судовому процесі різних суспільних верств, а не виключно сторін та осіб, що мають інтерес у справі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бедрій М. М. Копні суди на українських землях у XIV-XVIII ст.: історико-правове дослідження : монографія. Львів : Галицький друкар, 2014. 264 с.
2. Токарчук О. В. Розвиток державно-правових учень представниками української еміграції (1920-1930-і рр.) : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 477 с.
3. Яковлів А. Про копні суди на Україні. Наклад Українського університету в Празі. Прага, 1930. 24 с.

УДК 351.741:656.091.1

Інна ХРИСТИЧ / Inna KHRYSTYCH

кандидат економічних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (м. Харків)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВОДІВ ПРИ ВЗАЄМОДІЇ З ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ¹

24 лютого 2022 р. в Україні було введено воєнний стан, який продовжено до 13 травня 2024 р. Зрозуміло, що проблеми фіксації правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху відійшли на другий план. Хоча, ведення бойових дій, окупації та де окупації окремих територій, блокування авіаційних перевезень та багатьох портів,

¹ Тези наукового повідомлення підготовлено у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0120U10561).

призвело до істотного збільшення автомобільних перевезень порівняно до періоду введення воєнного стану.

При цьому необхідно підтримати точку зору Батиргарєєвої В. С., що слід наголосити на тимчасовій зміні деяких правил дорожнього руху для водіїв, що запровадила держава на період воєнного стану. Ці нововведення спрямовані на спрощення й пришвидшення певних процесів під час відсічі збройної агресії РФ. Серед таких змін слід вказати, зокрема, на: заборону використання на всій території України відеореєстраторів у транспортних засобах із метою нерозголошення відомостей про переміщення та хід виконання завдань сил оборони, витік яких може допомогти ворогу, а так само фото- і відеозйомки доріг загального користування; об'єктів загального призначення; об'єктів інфраструктури; блокпостів; укріплень; розташування, зосередження чи переміщення військових частин (підрозділів) сил оборони. Крім того, відтепер керувати транспортними засобами категорії С, С1 на території України можуть особи, які мають посвідчення водія категорії В. До того ж водіям дозволяється використовувати протерміновані права як у паперовому, так і в електронному вигляді. І хоча перелічені заходи за своїм характером є вимушеними темпоральними, однак вони так само створюють неабиякі виклики для безпеки дорожнього руху в прифронтних регіонах в умовах тривання воєнного стану. Отже, ситуація на автошляхах потребує подальшого моніторингу та запропонування заходів, що здатні знизити ситуацію підвищеної ризикованості у період, коли всі сили суспільства і держави мобілізовані на оборону країни. [1, с. 10-11]. При цьому необхідно відмітити, що деякі з цих змін було обумовлено Постановою Кабінету Міністрів від 25 березня 2022 р. [2].

Як загальновідомо автотранспортні пригоди відносяться до злочинів з необережності. За минулий 2023 Р. В Україні зафіксовано вражаючу кількість дорожньо-транспортних пригод. У 2023 р. за всіма показниками кількість їх значно більша ніж у 2022 р. Так, загальна кількість дорожньо-транспортних пригод склала 23642, приріст по відношенню до 2022 р. склав 26,9 %. Загинуло внаслідок їх у 2023 р. 3053 особи, приріст склав 9,4 %. Травмовано внаслідок дорожньо-транспортних пригод 29502 особи, приріст склав 27,5 % [3]. Підтримуємо точку зору, що аналізувати потрібно лише за період існування воєнного стану. Підтримуємо висновок, який сформульовано В. С. Батиргарєєвою про те, що статистичний вимір того чи іншого виду правопорушень за часів дії у країні воєнного стану має набути особливого «статусу». Цей період не можна розглядати як такий, що придатний до порівняння як із відрізком часу, що передував до нього, так і з тим періодом (завичай підв'язаним до календарного відрізка часу), що буде йти після нього [4, с. 155].

Передбачалось, що з 1 січня 2024 р. в країні будуть проведені зміни, які зможуть зменшити цю жахливу статистику. Так, вже у 2024 р. повинні повернутися на дороги патрульні автомобілі-фантоми, які будуть стежити за дотриманням правил. З їхньою допомогою поліція непомітно фіксуватиме порушення ПДР. Ці автомобілі вже з'являлися в січні 2022 р., але зникли з доріг після того, як почалась повномасштабна війна.

Так, з 1 січня 2024 р., набули чинності нові стандарти Європейського Союзу. Водіям у віці 65 років і старше для продовження терміну дії водійських прав буде необхідно пройти психологічне обстеження. Ця вимога спрямована на підвищення безпеки на дорогах та зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод. Але навряд чи таке положення запрацює.

Це відноситься і до повернення обов'язкового технічного контролю автомобілів в Україні. Це питання є актуальним уже протягом кількох років. Європейський Союз довгий час намагається наголосити на необхідності впровадження цього стандарту в Україні, але на сьогодні це технічно важко здійснити. Тому питання обов'язкового технічного контролю залишається відкритим. На жаль, в нашій країні ще є значна кількість старих та зношених автомобілів, які під час воєнного стану виїхали на дорогу. Зрозуміло, що під час руху вони починають ламатися і викликають пробки на автомагістралях та вулицях міст. Це призводить до того, що права інших учасників дорожнього руху також порушуються. Тому вважаємо, що рішення адміністрації м. Харкова щодо необхідності аналізувати пробки по усьому місту є дуже доречним.

При цьому необхідно звернути увагу, що якщо в більшості країн світу уся увага спрямована на підвищення технічного рівня автотранспортних засобів з використанням штучного інтелекту, то в наших умовах головна Фігура на дорозі – це водій. Ученими зазначається, що у період воєнного стану на стан дорожньої безпеки впливає низка факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До таких факторів можна віднести (відповідно до трикутника «особа-механізм-дорога»): 1) стан автотранспортних шляхів (у тому числі й можливість наявності на них вибухонебезпечних предметів, пошкодження дорожнього покриття через обстріли чи бої та ін.), на які також впливають елементи дорожньої інфраструктури, у першу чергу ті, що залежать від електропостачання (як, наприклад, освітлення проїжджої частини, світлофори), а також поява нових, викликаних потребами воєнного стану (зокрема, блокпостів, укріплень), оснащення шляхів дорожніми знаками, нанесення дорожньої розмітки та ін.; 2) кількість транспортних засобів на дорогах, у тому числі й поява військової техніки, та їх технічний стан (зокрема, відсутність належного контролю за підтриманням технічних умов використання транспортного засобу); 3) культуру учасників дорожнього руху (як водіїв, так і пішоходів) та ін. [5, с. 109].

Тому стикаючись кожного дня на дорозі водії з працівниками Національної поліції повинні звертати увагу на пам'ятку [6], яка була офіційно представлена на сайтах 26 квітня 2022 р. В ній чітко з посиланням на законодавчі акти сформульовано 18 питань, які можуть виникнути і виникають при спілкуванні водіїв з працівниками Національної поліції з метою захисту своїх конституційних прав.

В цілому, зрозуміло, що функції органів Національної поліції під час вторгнення РФ в Україну істотно розширені. Тому що вторгнення Росії в Україну має серйозні правові наслідки. Але конституційні права водіїв під час спілкування з працівниками Національної поліції не повинні порушуватися.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батиргарєва В. С. Дорожній рух у прифронтовому регіоні: виклики воєнного стану. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 148 с.

2. Деякі питання підготовки та допуску водіїв до керування транспортними засобами в період дії воєнного стану на території України або окремих її місцевостях. Постановою Кабінету Міністрів від 25 березня 2022 р. № 360. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2022-%D0%BF#Text>

3. Статистика ДТП в Україні. Офіційний сайт Патрульної поліції. URL : <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>

4. Батиргарєва В. С. Статистичний аналіз правопорушень у сфері дорожнього руху: про коректність співставлення. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 25 лист. 2022 р. Одеса : ОДУВС, 2022. 257 с.

5. Калініна А. В. Запобігання дорожньо-транспортним пригодам в умовах воєнного стану. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / редкол. : В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2022. Вип. 44.

6. Спілкування з правоохоронцями під час війн. Пам'ятка. URL : <https://www.slideshare.net/CentrePravo/ss-251667948>

УДК 659.4:355.01(477)

Лілія ХОРИШКО / Liliia KHORISHKO

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя)*

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З ГРОМАДСЬКІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В умовах сучасної політичної дійсності однією із складових стійкості України є консолідованість зусиль політичної еліти та громадянського суспільства у протидії державі-агресору. Цьому сприяє систематична інформаційно-комунікативна взаємодія, спрямована на інформування про динаміку воєнно-політичної ситуації в державі, включеність до порядку денного питань, пов'язаних із задоволенням ключових потреб та інтересів громадян. Активність і відкритість комунікації в умовах війни позитивно впливає на інформаційно-комунікативну стабілізацію політичної системи в цілому, формуючи передумови консолідованості заяв і дій суб'єктів взаємодії.

Комунікація з громадськістю забезпечує формування відповідного сприйняття змісту інформації у контексті визначеного порядку денного з метою консолідації зусиль влади та суспільства [3]. Щоденна практика відеозвернень Президента України до громадян забезпечує інформування про зміст основних подій дня та державно-політичних рішень, спрямованих на забезпечення національної стійкості у протидії російській агресії. Вказані звернення акцентують також увагу на потребі консолідації зусиль держави, стейкхолдерів та громадськості в реагуванні на ключові виклики у сфері безпеки та оборони.

Значна увага приділяється інформуванню громадськості про налагоджену систему комунікацій з іншими державами щодо надання гарантій безпеки Україні та залучення додаткових ресурсів, необхідних для успішної реалізації українських національних інтересів у сфері безпеки та оборони. В. Зеленський досить часто наголошує на активності державних інституцій у пошуку фінансових ресурсів для забезпечення стійкості національної економіки до викликів сьогодення, відновлення пошкодженої та зруйнованої інфраструктури, відшкодування витрат громадянам, які втратили домівки та майно внаслідок бойових дій. У цьому контексті ініційовано утворення Всеукраїнської економічної платформи «Зроблено в Україні», яка передбачає активний діалог представників влади, бізнесу, інвесторів та громадських організацій. Серед ключових завдань платформи – синхронізація зусиль держави та бізнесу у подоланні наслідків російської агресії для української економіки, активізація підприємницької ініціативи суб'єктів економічної діяльності та громадян, підтримка

українських виробників товарів і послуг [2]. Систематичними є також робочі поїдки керівництва держави, спрямовані на комунікативну взаємодію з різними групами громадськості та стейкхолдерами з метою розв'язання актуальних проблем регіонального розвитку в умовах війни.

Періодично відбуваються пресконференції для ЗМІ за участю Президента України, в ході яких акцентується увага на основних тенденціях та перспективах суспільно-політичного розвитку держави. На пресконференції «Україна. Рік 2024» В. Зеленський, відповідаючи на питання українських та закордонних журналістів, окреслив ряд ключових напрямків розвитку держави, серед яких – подальше нарощування безпекового потенціалу України, сприяння залученню ресурсного потенціалу стейкхолдерів з метою посилення національної стійкості, синхронізація та консолідація зусиль суспільства та держави у протистоянні російській агресії [1]. Загалом вказані форми комунікативної взаємодії сприяють консолідації ресурсного потенціалу суспільства та формують відповідний рівень довіри громадян до рішень і дій владних структур в умовах війни.

Широкий спектр спеціальних подій, спрямованих на всебічне інформування громадськості про актуальні питання суспільно-політичного розвитку держави в умовах воєнного стану, представлений також у рамках роботи Медіацентру «Україна» – <https://mediacenter.org.ua/uk/>. Наприклад, протягом березня 2024 року серед ключових подій порядку денного можна виділити: 1) інформування про оперативну воєнну обстановку від речників пресцентрів сил оборони України; 2) онлайн-брифінги представників регіональної влади з аналізом ситуації у регіонах в умовах воєнного стану; 3) обговорення наслідків для української економіки та населення ударів держави-агресора по енергетичній інфраструктурі; 4) панельну дискусію щодо сприйняття корупції українцями та механізмів формування практик доброчесності серед молоді. Спікерами цих спеціальних подій є представники органів влади, громадських організацій, експерти різних сфер діяльності.

Отже, в умовах війни актуалізується потреба розширення комунікативної взаємодії з громадськістю, яка потребує систематичної та правдивої інформації про стан функціонування держави, рівень національної стійкості в умовах викликів сьогодення. Відкритість комунікації сприяє формуванню відповідного рівня довіри громадян до заяв і рішень представників влади, забезпечуючи синхронізацію спільних зусиль у протидії російській агресії. Цьому сприяють безпосередні та опосередковані форми комунікації з громадськістю, а також організація спеціальних подій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пресконференція Президента України В. Зеленського «Україна. Рік 2024». URL : https://www.youtube.com/watch?v=xGR2k_8nkVY (дата звернення: 26.03.2024).
2. Снігова О. Платформа «Зроблено в Україні»: шлях до економічної стійкості в умовах війни. *Дзеркало тижня*. URL : <https://zn.ua/ukr/macroeconomics /platforma-zrobleno-v-ukrajini-shljakh-do-ekonomichnoji-stijkosti-v-umovakh-vijni.html> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Хорішко Л. Стратегічні комунікації України у контексті російсько-української війни / *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 1069–1077.

Оксана ЧОРНОМАЗ / Oksana CHORNOMAZ

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів)*

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НА ФОНІ ПОДІЙ СЬОГОДЕННЯ¹

Унаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України відбулося суттєве руйнування укладу життя усього населення нашої держави, різко змінились економічні умови та спроможність людей, їх соціальні ролі та взаємовідносини, у тому числі й всередині родини. Відповідно, проблема домашнього насильства та ефективного реагування на його прояви не втратила своєї актуальності.

Домашнє насильство є хворобою всього суспільства, яка століттями розвивалася в умовах толерантності та сприйняття його як невід'ємної частини сімейного життя і, відповідно, не визнавалася, ігнорувалась, приховувалась, та з часом набула різноманітних форм прояву [1, с. 355].

Стандартом у сфері протидії домашньому насильству є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (або Стамбульська конвенція). Стандартом у сфері протидії домашньому насильству є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (або Стамбульська конвенція). Нагадаємо, що від імені України ця конвенція була підписана ще у листопаді 2011 року, однак із ратифікацією виникли проблеми на довгих одинадцять років. Протягом цього періоду декілька разів намагались її ратифікувати, однак під тиском консервативних сил парламентарі голосували проти цього. Тим не менш, після запеклих дебатів більшість положень Конвенції були імплементовані в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1, с. 355].

У 2017 році ЄС підписав Стамбульську конвенцію, яка стала чинною на території Європи у 2021 році. Наразі в ЄС є також кілька директив, які сприяють рівності жінок та чоловіків, у тому числі у сфері кримінальної юстиції (особливо щодо запобігання злочинності та прав жертв злочинів). Наприклад, права жертв посилено на всіх стадіях кримінального процесу через директиву ЄС, яка встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв усіх злочинів [2].

Крім того, прийнято Стратегію ЄС щодо гендерної рівності на 2020–2025 роки, в рамках якої мають бути впроваджені комплексні заходи запобігання та боротьби з гендерним насильством, підтримкою і захисту потерпілих, притягнення винної особи до відповідальності. В обґрунтуванні прийняття Стратегії невтішна статистика, що в ЄС 33% жінок є жертвами сексуального чи психологічного насильства, 22% жінок стають жертвами насильства від своїх партнерів [3]. У Стратегії наголошується на важливості ефективності насамперед профілактики насильства, що можливо досягти навчанням хлопчиків та дівчаток гендерній рівності з раннього віку та підтримку розвитку ненасильницьких стосунків.

¹ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть нести за них відповідальність».

Окрім того, необхідним є впровадження мультидисциплінарного підходу серед служб та уповноважених осіб, включаючи систему кримінального правосуддя, служби підтримки потерпілих, програм для кривдників, а також забезпечення дієвості соціальних та медичних служб [4, с. 592].

8 березня 2022 року Комісія ухвалила пропозицію прийняти Директиву про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством. Пропозиція містить правила захисту потерпілих та пропонує посилити відповідальність, а також гарантувати належний захист від насильства, незалежно від того, відбувається воно онлайн чи офлайн. Згідно вказаної Директиви правопорушеннями визнаються: сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, калічення жіночих статевих органів, примусові шлюби, примусові аборти або стерилізацію, торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, переслідування, сексуальні домагання, феміцид, мову ненависті та злочини на ґрунті статі та різні форми онлайн-насильства («кібернасильство»), включаючи обмін або маніпулювання інтимними матеріалами, кіберпереслідування [5].

Насильство по відношенню до жінок та дітей під час збройних конфліктів, у тому числі всі форми сексуального насильства, були засуджені Резолюцією 1888 (2009), ухваленою Радою Безпеки ООН 30 вересня 2009 року.

Під час війни, 20 червня 2022 Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, яка набула чинності з першого листопада. Не дивлячись на ратифікацію із суттєвим застереженнями, а саме, що наша держава має право не приводити національне законодавство у відповідність до Конвенції [6], враховуючи ст. 9 Конституції України та ч. 2 ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори», положення Стамбульської Конвенції все одно підлягають застосуванню та матимуть пріоритет, у випадку неузгодженості національного нормативно-правового акту із міжнародною нормою, оскільки остання матиме пріоритетне застосування.

Окрім того, прийнятий ще 7 грудня 2017 р. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вже заклав багато інструментів протидії насильству в сім'ї, що відповідають європейським стандартам та Стамбульській Конвенції. Зокрема, передбачено для національної поліції повноваження щодо винесення термінового заборонного припису щодо кривдника, ведення профілактичного обліку кривдників, проведення профілактичних заходів, контроль за виконанням кривдником спеціального заходу тощо [4, с. 592].

В Україні створено різні спеціалізовані служби, що мають на меті надати допомогу потерпілим від домашнього насильства, а саме: притулки для потерпілих, центри медико-соціальної реабілітації, кол-центри з питань запобігання та протидії домашньому насильству, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги тощо. Україна не несе відповідальності за вчинення домашнього насильства на окупованих та непідконтрольних територіях. Водночас виникає питання, щодо статистики на українських територіях.

В умовах війни ситуація із домашнім насильством загострюється. Оскільки такі негативні фактори як зниження рівня доходів, втрата житла, безробіття стають причинами конфліктів та насильства, а у випадку, коли родина опиняється у новій громаді, такі випадки ще більше замовчуються. При проведенні опитування на Національній гарячій лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації потерпілих, було виявлено, що 40 з 202 жінок стали жертвами вперше під час війни [7]. Це доволі тривожний показник.

За статистикою до повномасштабного вторгнення РФ від домашнього насильства в нашій державі потерпало близько 1,8 мільйона жінок і була тенденція до зростання показників, зокрема, у 2021 році було зафіксовано на 56% більше звернень, аніж у 2020 році. Після 24 лютого кількість офіційно зареєстрованих випадків зменшилася, за даними Національної поліції України в першому півріччі 2022 року звернень було на 27.5% менше, аніж у першому півріччі 2021 року, також Офіс Генерального прокурора зафіксував на 56% менше кримінальних проваджень у сфері домашнього насильства [8].

Зменшення статистичних даних щодо домашнього насильства на національному рівні у 2022 році має декілька об'єктивних причин, зокрема виїзд багатьох жінок разом із дітьми за кордон через війну та для гарантування особистої безпеки (за даними УВКБ ООН тільки в Європі тимчасовий захист отримали 4,9 млн українців), роз'єднання багатьох родин в межах України (через проживання у різних містах, селах та різних областях, мобілізацію), а також через зміну проживання багато українських жінок та дітей в нових громадах не звертаються за допомогою через страх чи з інших причин і т.п. [4, с. 593].

Щодо регіональної статистики по домашньому насильству, то зокрема у Закарпатській області, на обліку перебуває 2606 кривдників. Тільки у січні 2023 року поліція склала на 264 особи адміністративні протоколи за статтею 173-2 КУпАП (вчинили насильство у сім'ї, не виконали захисний припис чи не проходять корекційну програму), у 83 випадках порушникам було винесено термінові заборонні приписи (містять заходи щодо зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, заборону на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи та заборону контакту) [9]. Зростання показників у Закарпатті та інших західних областях зумовлені збільшенням фактично мешканців за рахунок внутрішньо переміщених осіб [4, с. 593].

В Україні також створено багато різних програм, щодо захисту та протидії такому систематичному явищу, наприклад, новий проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок», освітній проєкт «Дім (не) безпеки», які націлені помічати насильство, розрізняти його види, розуміти причини та наслідки.

Державна політика в сфері протидії домашньому насильству реалізується у нас через правові й організаційні основи запобігання домашнього насильства, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з його попередження це є служби у справах дітей; уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти; органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; центри з надання безоплатної правничої допомоги; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); центри соціально-психологічної допомоги; територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг); інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам [10].

Отже, війна не скасовує домашнє насильство, а навпаки, загострює ситуацію. Традиційно домашнє насильство зачіпає вразливі групи населення, які, поміж іншого, обтяжені вирішенням інших проблем, що виникли через збройний конфлікт у державі. Але, незважаючи на війну, необхідно докласти максимальних зусиль, щоб факти домашнього насильства було зафіксовано, а постраждалим надавалися відповідна

допомога та захист. Отже, під час війни захист потерпілих від домашнього насильства в Україні набув ще більшого значення.

І робота в цьому напрямі значно посилюється у зв'язку з тим, що Верховна Рада 20 червня 2022 р. ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція). Ця угода передбачає захист жінок від усіх форм насильства та дискримінації, рівність між жінками та чоловіками, політику та заходи для захисту всіх жертв насильства та надання їм допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блага А. Б., Адашик А. С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2023. С. 355–358.
2. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 Establishing Minimum Standards on the Rights, Support and Protection of Victims of Crime, and Replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX-:32012L0029> (Last accessed: 26.01.2024).
3. Gender Equality Strategy 2020-2025. URL : https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en (Last accessed: 26.01.2024).
4. Менджул М. В. Принцип заборони насильства в сім'ї: впровадження європейських та міжнародних стандартів в умовах воєнного стану в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Міжнародне право. 2023. С. 591–594.
5. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Combating Violence Against Women and Domestic Violence. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC01051>. (Last accessed: 27.01.2024).
6. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#n2> (дата звернення: 10.01.2024).
7. Запобігання домашньому насильству під час війни. URL : <https://law.chnu.edu.ua/zapobihannia-domashnomu-nasylstvu-pid-chas-viiny/> (дата звернення: 16.01.2024).
8. Марта Змисла. Домашнє насильство крізь призму війни. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/> (дата звернення: 18.01.2024).
9. Про насильство не мовчать: в поліції Закарпаття продовжують роботу спеціальні мобільні групи по протидії домашньому насильству. URL : <https://zk.npu.gov.ua/news/pro-nasylstvo-ne-movchat-v-politsii-zakarpattia-prodovzhuut-robotu-spetsialni-mobilni-hrupy-po-protydii-domashnomu-nasylstvu> (дата звернення: 20.01.2024).
10. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

Іван ЯЦЕНКО / Ivan YATSENKO

доктор ветеринарних наук, професор,

*провідний науковий співробітник Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків)*

ЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ДОКАЗУВАННІ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВЕДЕННЯМ ЗАГАРБНИЦЬКОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

З 24 лютого 2022 року Україна чинить героїчний опір країні-агресору – російській федерації, яка в результаті повномасштабного військового вторгнення в Україну заподіяла матеріальну й моральну шкоду як фізичним особам і бізнесу (вбивства, поранення, викрадення, пограбування, руйнування майна тощо), інфраструктурі, рослинному й тваринному світу в цілому, та тваринництву, як аграрній галузі, зокрема. Жертвами російської агресії проти України є як люди, так і тварини. Ворожі ракети і снаряди відбирають життя у всіх без розбору [1].

Зафіксовані значні руйнування аграрних комплексів, у т.ч. й великих тваринницьких потужностей, в яких розводять і вирощують сільськогосподарських продуктивних тварин: велику рогату худобу, коней, свиней, овець, кіз, птицю та отримують продукцію від них. Також від масованих ракетних обстрілів постраждали фермерські господарства, підсобні індивідуальні господарства населення, притулки для тварин; території, на яких утримують, зберігають, розмножують зникаючі види тварин (заповідники, заказники), а також заклади, що здійснюють публічний їх показ (зоопарки, екопарки тощо). В цілому, негативних наслідків для здоров'я і життя від воєнних дій зазнали як продуктивні сільськогосподарські тварини, так і дикі й непродуктивні тварини.

Найбільше постраждали фермерські тварини в Донецькій, Луганській, Київській, Чернігівській, Миколаївській, Запорізькій, Харківській, Херсонській та Сумській областях. Попередньо відомо про загибель понад 6 тисяч корів, близько 100 тисяч свиней, більше 4,5 мільйонів фермерських птахів, повністю знищені рибні господарства в зоні бойових дій. Наразі загальна кількість загиблих тварин в Україні перевищила 10 мільйонів. Тваринництво в Україні знищено на 15% від загального обсягу.

З огляду на вище зазначене, економіці України заподіяно значні збитки як в цілому, так і тваринництву, зокрема, а це негативно впливає на державну безпеку. Проілюструємо окремі випадки із воєнної хроніки. Так, на найбільшій у Європі птахофабриці у Чорнобаївці, що у Херсонській області, загинуло 4 мільйони курей через виведення з ладу місцевої електростанції російськими окупантами, що призвело до відключення автоматизованої системи годівлі. Також на Київщині окупанти живцем спалили коней [2].

Одна з найбільших агроферм Харківської області «Агромол», де утримувались понад 3000 голів худоби, внаслідок обстрілів у 2022 році була зруйнована на понад 80 %, вбиті 2000 корів, збитки оцінені в мільярд гривень [3].

На території Чкалівської громади, що на Харківщині, через обстріли три ангари агропідприємства згоріли разом із коровами. Російські солдати вбили 110 корів на молочнотоварній фермі «Напорівське», що в с. Лукашівка, Чернігівська обл.

20-21 березня 2022 р. ферму в Анисові, що біля Чернігова внаслідок авіаударів російських літаків загинули сотні тварин, декілька людей отримали травми та одна загинула. Живцем згоріли та померли від вибухових ушкоджень майже 80 малих телят, 60 новонароджених і понад 4 десятки корів – близько половини поголів'я.

Екопарк «Ясногородка» на Київщині постраждав від обстрілу. На території екопарку знаходилася найбільша в Україні страусина ферма. Загинула велика кількість страусів, а їхні вольєри згоріли.

Внаслідок обстрілу росіян була повністю знищена хутряна норкова ферма польського селекціонера Щепана Войцека, що на Харківщині під Ізюмом.

Росіяни вбили близько 100 тварин, зруйнували частину вольєрів і повністю знищили інфраструктуру екопарку Фельдмана (м. Харків).

У селі Калинівка Миколаївської області окупанти вбили 20 тварин. Під час обстрілу притулку у селищі Бородянка під Києвом близько 500 тварин з місцевого притулку провели чотири тижні без води та їжі, замкненими у вольєрах. Майже 300 собак загинули від голоду і спраги.

Зафіксовані удари ворожих безпілотників у с. Мокра Рокитна Харківського району, внаслідок чого загинуло 15 корів. Також через обстріли окупантів, згоріла ферма разом із тваринами у Малій Рогані. На станції «Александрія», що у селищі Гостомель Київської області російські війська знищили стайню, у якій згоріли живцем коні [4].

Для деяких видів тварин війна стала фатальною, адже лише у 2022 році зафіксована загибель близько 50 тисяч дельфінів, більшість з яких, ймовірно, загинули внаслідок роботи гідролокаторів надводних та підводних човнів, пусків ракет, вибухів бомб та мін у морі тощо [5].

В цілому станом на початок 2024 року екологічні збитки від бойових дій оцінюються у 56 мільярдів доларів [6]. Також через повномасштабну війну та заборону полювання кількість лисиць в Україні значно збільшилася до 500 тисяч, а кількість нападів на людей скажених собак і лисиць зросла на 40 % порівняно з 2023 роком. Збільшилась також кількість диких кабанів, що призвело до спалахів гострозаразної інфекційної хвороби – африканської чуми свиней серед домашніх свиней.

На території деокупованої Херсонської області виявили вбитими червонокнижних хом'яків, тіла яких окупанти розвісили на деревах [7]. Варто зауважити, що у багатьох окупованих та прифронтових селах, тварини, що залишились покинутими, блукають без догляду, підриваються на мінах, повільно вмирають від отриманих травм або від голоду, зневоднення та холоду [9].

Наразі одним із складних завдань, яке постало перед Україною та міжнародною спільнотою є забезпечення відшкодування (компенсація) шкоди, завданої унаслідок військової агресії РФ на території нашої держави [9, с. 17-19].

Від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну проведено безліч наукових форумів, на яких обговорювались проблемні питання та вироблялись алгоритми забезпечення всебічного розслідування кримінальних правопорушень, учинених під час воєнного стану, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих внаслідок загарбницької війни. Проте, українське законодавство у цій сфері залишається вкрай вразливим, зокрема й щодо визначення шкоди та відшкодування збитків у тваринницькій галузі у разі травмування чи загибелі тварин. Це необхідне для з'ясування розміру страхових відшкодувань страховими компаніями потерпілим

юридичним і фізичним особам, а в перспективі – отримання репарації від країни-агресора.

З огляду на окреслені факти, для визначення шкоди, заподіяної здоров'ю і життю тварин внаслідок воєнних дій, вагоме значення має судово-ветеринарна експертиза, яка започаткована в 2019 році у системі експертних установ Міністерства юстиції України за ініціативи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків) (далі – ННЦ «ІСЕ»). Констатуємо, що зазначена експертиза є науково обґрунтованим засобом доказування у судочинстві фактичних даних та обставин кримінальних правопорушень, пов'язаних із шкодою, заподіяною здоров'ю і життю тварини, а висновок судово-ветеринарного експерта є доказом в суді. Наразі серед судово-експертних установ Міністерства юстиції України судово-ветеринарна експертиза активно розвивається в ННЦ «ІСЕ».

Суб'єктом судово-ветеринарної експертизи є судово-ветеринарні експерти за спеціальністю: 18.1 «Ветеринарні дослідження». Вченими харківської наукової судово-ветеринарної школи акцентовано увагу на тому, що спеціальні ветеринарні знання можуть бути використані під час досудового розслідування воєнних злочинів рф, зокрема для огляду фахівцем ветмедицини місця події або місця виявлення трупів тварин, а також під час проведення судово-ветеринарної експертизи як трупів тварин з ознаками насильницької смерті, так і живих тварин з ушкодженнями, заподіяними вогнепальними та вибуховими чинниками [10].

Під час судово-ветеринарного дослідження можуть бути встановлені: локалізація, характер, механізм, черговість, послідовність, ступінь тяжкості; прижиттєвість чи посмертність, а також давність утворення травм, небезпечність ушкоджень для життя у момент їх заподіяння; каліцтво тварин; характер та особливості зброї чи інших знарядь, якими заподіяні травми; наслідки заподіяних ушкоджень для здоров'я тварини; причину смерті, а також причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженням та смертю або розладом здоров'я тварин, які залишилися живих, а також можуть бути вирішені інші експертні завдання [11].

Вирішення зазначених експертних завдань у разі доцільності може здійснюватись шляхом інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження, зокрема: ветеринарно-біологічні; ветеринарно-молекулярно-генетичні; ветеринарно-транспортно-трасологічні; ветеринарно-балістичні; екологічно-ветеринарні; ветеринарно-пожежо-технічні; ветеринарно-електротехнічні; ветеринарно-товарознавчі тощо [12].

З метою проведення судово-ветеринарної експертизи, зокрема й тварин, постраждалих від воєнних дій, на науково обґрунтованій основі автор цього повідомлення у межах виконання науково-дослідної роботи в ННЦ «ІСЕ» брав участь у розробці методик (дві з яких вже включені до Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України) та методичних рекомендацій, зокрема:

- методики судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва (реєстраційний код: 18.1.01);

- методики судово-ветеринарної експертизи трупів тварин (реєстраційний код: 18.1.02);

- методики судово-ветеринарної експертизи трупів тварин за їх різних станів та виду смерті;

- методики судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини;

- правил судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини;

– порядку вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи з трупа тварини для лабораторних досліджень.

Також отримано авторські свідоцтва на наукові твори з судово-ветеринарної експертизи, з-поміж них:

– обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого при призначенні судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження;

– спосіб укладання висновку судового експерта за результатами проведеної судово-ветеринарної експертизи живої тварини;

– методика огляду трупа тварини на місці події чи на місці його виявлення;

– судово-ветеринарний експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності за чинним законодавством України;

– професійна підготовка судово-ветеринарних експертів у державних спеціалізованих експертних установах України.

Крім того, окреслено, аргументовано та деталізовано:

– застосування методів судової експертизи у судово-ветеринарних дослідженнях;

– процесуальне значення етапів і стадій підготовки матеріалів для призначення і проведення судово-ветеринарної експертизи;

– правовий статус об'єктів судово-ветеринарної експертизи;

– укладання уповноваженою особою постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи;

– стадії експертного дослідження та їх застосування у судово-ветеринарній експертизі трупів та живих тварин;

– структуру висновку судово-ветеринарного експерта за результатами дослідження трупів тварин, а також живих тварин;

– доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження;

– можливості судово-ветеринарної експертизи у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку із жорстоким поводженням з тваринами, знищенням мисливських тварин, масовою загибеллю бджіл та тваринних гідробіонтів, екоцидом.

Отже, розробка та впровадження в судово-експертну діяльність нових методів, способів та засобів судово-ветеринарних досліджень, а також використання спеціальних ветеринарних знань під час розслідування воєнних злочинів, наслідком яких стало заподіяння шкоди здоров'ю та життю тварин у формі судово-ветеринарної експертизи чи залучення фахівця ветеринарної медицини до слідчих дій, розширює пізнавальні можливості органів досудового розслідування та суду, створює умови для надання обґрунтованого й об'єктивного висновку судового експерта, як доказу у судочинстві, у т. ч. й для забезпечення відшкодування збитків тваринництву, завданих внаслідок ведення російською федерацією агресивної війни проти України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Спесівцев Д. С. «Переможець отримує все»: відшкодування шкоди, завданої російською федерацією у ході збройної агресії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 152–156. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/32>

2. Окупанти на Київщині живцем спалили коней. URL : <https://zmina.info/news/okupanty-na-kyuivshhyni-zhyvczem-spalyly-konej/>

3. Дві тисячі вбитих корів, збитки на мільярд та робота на руїнах. Як ферма на Харківщині відновлюється після окупації та знущань росіян. URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/03/3/7391787/>

-
4. Ситуація на тваринницьких фермах України під час війни: звіт зоозахисників ГО «Відкриті клітки Україна». URL : <https://opencages.com.ua/blog/fermy-ukrajiny-pidchas-vijny>
 5. Звіт з виконання Плану дій з дослідження та охорони морських ссавців (ряд Cetacea та Pinnipedia) Чорного і Азовського морів в Україні у 2022 році. URL : https://sea.gov.ua/uploads/Zvit_z_vykonannia_Planu_dii_morski_ssavtsi_2022.pdf
 6. На заході оцінили, як війна вплинула на тварин в Україні. URL : https://varta1.com.ua/news/na-zahodi-ocinili-yak-viyuna-vplinula-na-tvarin-v-ukrayini_377995.html
 7. На своїй позиції на Херсонщині червонокнижних хом'яків. URL : <https://zmina.info/news/rosijski-soldaty-zarady-rozvagy-povyisyly-na-svoyij-pozycziyi-na-hersonshhyni-chervonoknyzhnyh-homjakiv/>
 8. Як війна вплинула на життя тварин та зоозахист в Україні. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/02/24/253030/>
 9. Капліна О., Шаренко С. Проблеми відшкодування збитків, завданих громадянину внаслідок збройної агресії: кримінальний процесуальний аспект. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 2 (27). С. 12–31. DOI: 10.32353/khrife.2.2022.02
 10. Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 485–505. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/114
 11. Яценко І. В. Проблеми укладання уповноваженою особою постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи та шляхи їх вирішення. *Форум Права*. 2022. Вип. 73, № 2. С. 6–21. DOI: 10.5281/zenodo.6471059
 12. Яценко І. В. Доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження: проблеми та шляхи їх вирішення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 646–670. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.114.

Трибуна молодого вченого

УДК 349.3:314.151.3-058.65

Ксенія АРКАШОВА / Kseniia ARKASHOVA

*здобувачка освіти I курсу освітнього рівня «Магістр» спеціальності 281
«Публічне управління та адміністрування» Навчально-наукового інституту неперервної
освіти Національного авіаційного університету (м. Київ)*

СОЦІАЛЬНА БЕЗБАР'ЄРНОСТІ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

З початком повномасштабного вторгнення перед державою Україна та українським суспільством постала низка викликів, пов'язаних із зростанням кількості громадян, які були вимушені покинути своє місце проживання. За даними Міністерства соціальної політики, в Україні офіційно зареєстровано близько 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб [1].

Однією з найпоширеніших проблем на сьогоднішній день є стереотипне та упереджене ставлення до внутрішньо переміщених осіб. Стереотипізація мешканців Донецької та Луганської областей існує у соціумі впродовж всієї російсько-української війни, починаючи з 2014 року, а з повномасштабним вторгненням у 2022 році – серед більшості громадян України з'являються стереотипи щодо населення усіх прифронтових територій (Харківська, Херсонська, Запорізька, Миколаївська області). В українському суспільстві з'являється віктимблеймінг щодо мешканців окупованих територій – звинувачення в тому, що вони є першопричиною російської агресії. Так, не можна погодитися з Іриною Фаріон щодо її висловлень на адресу мешканців Маріуполя про те, що все, що вони переживають є «кармічністю» за їхні вчинки та політичні (на її думку, проросійські) погляди [4]. Таких ситуацій, нині, на жаль, безліч.

Усі ці явища пов'язані з тим, що тривалий час російська пропаганда мала певний вплив не тільки на своїх громадян, працюючи на внутрішню аудиторію, а й на українське суспільство, розповсюджуючись зовнішньо переважно через соціальні мережі та медіа. Пропаганда сформувала образ мешканця окупованих або прифронтових територій, який підтримує російську агресію та створює небезпеку для решти України. Як наслідок – в Україні з'являється стигматизація ВПО та посилений контроль держави за ними (наприклад, детальна перевірка документів та багажу на блокпостах та вокзалах), а в медіа, зокрема в новинах про коригувальників російських ракет, з'являється акцент на те, з якої області походить злочинець.

Репрезентація внутрішньо переміщених осіб в українських медіа на сьогоднішній день ставить фокус більш на тому, щоб викликати співчуття до таких громадян, а не представити їх як рівних, платоспроможних мешканців нових громад,

незважаючи на те, що громади сприяють релокації бізнесів внутрішньо переміщених осіб та фінансово підтримують їх [3]. Утім, деякі медіа все більше показують історії ВПО, які успішно асимілювалися в нових містах та ведуть свій малий або середній бізнес. Така репрезентація однозначно є плюсом та одним з кроків до цивілізованого сприйняття громадянами внутрішньо переміщених осіб.

Держава має продумувати політику і здійснювати заходи не лише щодо спростування існуючих стереотипів про ВПО та дестигматизації, а і задля успішної інтеграції переселенців в нові міста та громади та створення умов для соціальної безбар'єрності. Це мають бути умови, в яких ВПО ставатимуть повноцінними суб'єктами громадянського та економічного життя на новому місці та не будуть почуватись нерівними у зіставленні з місцевими мешканцями. Одним з таких проектів є створена у 2022 році програма «Єднання заради дії», яка спрямований на інтеграцію ВПО у приймаючі громади, надання психологічної допомоги постраждалим, надання грантової підтримки на проведення заходів для дітей та підлітків ВПО, організація для проведення заходів для ВПО, надання юридичних консультацій тощо [2].

З метою досягнення демократичного суспільства, яке вільне від стереотипів та не підвладне впливу російської пропаганди, для запобігання певних внутрішніх розколів всередині українського суспільства слід усвідомлювати і владі, і кожному громадянину України, що внутрішньо переміщені особи є такими ж громадянами як і всі інші, що вони не несуть загрози та можуть бути повноправними суб'єктами суспільного, економічного та політичного життя. Упереджене ставлення до ВПО та перешкоджання їхньої інтеграції на нові місця проживання та роботи лише підігрує ворожій пропаганді. Усвідомлення цього та сприяння створенню соціальної безбар'єрності на місцях є одними з кроків до перемоги України в російсько-українській війні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інтернет-ресурс: Офіційний сайт Міністерства з соціальної політики: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
2. Офіційний сайт програми «Єднання заради дії». URL : <https://yednanniazaradydii.org.ua> (дата звернення: 20.03.2024 р.).
3. URL <https://decentralization.ua/news/16794>
4. URL <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/learn/2023-03-23/za-eti-slova-chelovek-doljen-otvechat-sumskaya-otreagirovala-na-zayavlenie-farion-o-mariupoltsah/51180?amp>

Маргарита АРСЕНЮК / Marharyta ARSENIUK
студентка 4 курсу спеціальності «Політологія» факультету соціології
та управління Запорізького національного університету (м. Запоріжжя)

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ

Культурна дипломатія сьогодні виступає як інструмент формування іміджу держави та актуалізується у сучасному світі. Вона допомагає налагодженню комунікативних та міжнародних зв'язків через обмін культурними цінностями. Дослідження цієї теми знаходиться в центрі уваги науковців, оскільки вона відіграє ключову роль у міжнародних відносинах та сприяє вирішенню глобальних проблем через інтеграцію суспільства.

Культурна дипломатія є широким поняттям, яке може відрізнитися в залежності від дослідника та контексту дослідження. Наприклад, можливо визначити культурну дипломатію як вид публічної дипломатії та інструмент «м'якої сили», який сприяє обміну ідеями, інформацією, творами мистецтва та іншими культурними компонентами між державами та народами. Але, також можливо стверджувати, що культурна дипломатія це – «процес міжнародних комунікацій з метою просування іміджу держави, створення її авторитету, забезпечення поваги й довіри до неї» [4].

Її метою є зміцнення взаєморозуміння та вплив на контакти з іншими країнами. Незважаючи на те, що культурній дипломатії часто не надається належного значення, вона може відігравати важливу роль у досягненні цілей зовнішньої політики держави та навіть у підтриманні національної безпеки, що актуально на теперішньому етапі розвитку української держави. За допомогою використання культурної дипломатії як інструменту формування іміджу держави можливо підвищити престиж країни, налагодити міжнародні зв'язки та просувати національні інтереси на світовій арені.

Мета дослідження полягає у розгляді основних завдань та можливостей, які вирішує культурна дипломатія, та вироблення стратегії розвитку іміджу держави в міжнародному середовищі для просування інтересів України. Тему культурної дипломатії досліджували Джозеф Най, Мільтон С. Каммінгс, Сінтія Шнайдер, Ілан Манор, Емма Маркам, Ендою В. Купер та інші. Загалом тема культурної дипломатії сьогодні є ще мало вивченою, але можливо прослідкувати чіткий розвиток досліджень на дану тему з розвитком цифровізації та глобалізації. Тобто, феномен культурної дипломатії сьогодні виступає актуальним питанням для дослідження в сферах політичної комунікації, конфліктології, іміджу.

Як було зазначено вище, сьогодні Україна активно використовує культурну дипломатію, а діяльність спеціалізованих інституцій та відзначення сторіччя культурної дипломатії України свідчать про її важливість для держави. Для досягнення цілей, які ставить перед собою культурна дипломатія, можливо використовувати такі засоби як: культурні обміни, мистецькі виставки, літературні фестивалі. Поширення культурної складової відбувається і за допомогою цифровізації. Наприклад, в застосунку «Дія» в 2024 році українці змогли обрати представників «Євробачення». Налагодження взаємодії у сфері культури шляхом використання таких заходів підсилює вибудовування позитивного іміджу країни.

Формування культурної дипломатії в Україні було розглянуто в праці Луцишин та Гончарук «Особливості розвитку культурної дипломатії України в сучасних умовах», зокрема в роботі зазначено: «На початку 2000-х років створено низку державних структур завданням яких був розвиток культурної дипломатії, зокрема у 2009 році створена державна агенція промоції культури України однак її робота залишається малопомітною на внутрішньому рівні не кажучи вже про міжнародну промоцію» [2]. Тобто, очевидним є низький розвиток культурної дипломатії на перших етапах формування держави. Це було пов'язано зі змінними пріоритетами у реалізації політичного курсу та проблемами відсутності фахівців й стратегії використання культурної дипломатії.

Проте ще в 2011 році було засновано фонд «UART» – некомерційну благодійну організацію, метою якої виступає популяризація України та української культури за кордоном. Фонд проводить фестивалі та спрямовує отримані гранти на розвиток українського мистецтва і культури.

Поширеною перепоною у роботі різних фондів та реалізації ініціатив культурної дипломатії в Україні є те, що фінансування культури залишається критично низьким, а за останні п'ять років бюджетне фінансування культури і мистецтва в Україні знизилося вдвічі. В своїй роботі «Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи» О.Розумна вказує, що однією з проблем здійснення культурної дипломатії України є критична нестача фахового бачення політики. Як було зазначено вище, для успішної реалізації культурної дипломатії та просування інтересів України на міжнародній арені варто залучити державну підтримку функціонування культурних установ. В своїй праці авторка наводить перспективи розвитку культурної дипломатії України аналізуючи європейський досвід. Серед них: популяризація мови, ретрансляція українських цінностей, налагодження довготривалих зв'язків та розвиток продуктивного партнерства, підтримка сучасної культури і мистецтва, підтримка літературних проєктів і книговидавання [5]. На нашу думку, це є актуальними напрямками розвитку культурної дипломатії, адже через їх втілення держава має змогу заявити про свою діяльність та самобутність. Популяризація української культури в світі сприятиме формуванню позитивного іміджу держави, що вплине на зростання довіри міжнародної спільноти та інвестиційну політику.

Після початку повномасштабного вторгнення Україна почала розвивати культурну дипломатію та вибудовувати свій імідж на міжнародній арені. Активно ініціативи з розвитку книговидавання та культурних заходів підтримує перша леді України Олена Зеленська. Серед таких проєктів – «Українська книжкова полицка», що поширює українську літературу у країнах Заходу, проєкт було реалізовано в Канаді, Іспанії, Угорщині. Це, за словами Олени Зеленської, не тільки читацький проєкт, але і частина культурної дипломатії, яка розширює обізнаність про українську літературу в світі. На нашу думку, даний проєкт також вибудовує імідж України в позитивному сприйнятті як держави з високим рівнем зацікавленості у літературних надбаннях, сприяє можливості замовляти більшу кількість видань та примірників і популяризувати українське книговидавання за кордоном.

Не дивлячись на проблеми фінансування, культурна дипломатія України поступово реалізовується. Наприклад, було проведено «Міжнародний форум культурної дипломатії», який включав різноманітні заходи, такі як виставки, концерти, лекції та культурні обміни, що допомагають показати сучасну Україну та її досягнення. В 2021 році на міжнародному форумі обговорювали можливості культурної дипломатії у вирішенні спільних глобальних викликів. Програма форму

містила такі основні положення: можливості культурної дипломатії у вирішенні спільних глобальних викликів, геополітична картина світу глобальний порядок денний та культурна дипломатія, Україна на мапі світу, міжнародна політика та культурні відносини, культурна дипломатія та проблема дезінформації, гендерна рівність, захист прав людини, врегулювання конфліктів, постколоніалізм та міжкультурні зв'язки [3]. Даний форум мав позитивні результати – було створено чітку стратегію реалізації культурної дипломатії України, проведено заходи для молоді, присвячені висвітленню зазначених вище проблемних аспектів. Сьогодні ми можемо побачити, що в Україні розпочалися реформи, які стосуються гендерної рівності та проведення ініціатив від Верховної ради щодо освіти дітей та молоді.

Сьогодні на прикладі успішних держав, які входять до індексу «м'якої сили», серед яких: США, Великобританія, Німеччина, Китай, Японія, Франція, Канада, Швейцарія, Італія, Іспанія [1], можливо побачити позитивні наслідки використання культурної дипломатії як інструменту формування іміджу держави. За допомогою різноманітних проєктів ці країни стали впливовими та змогли вибудувати свою економічну, політичну та культурну силу, завдяки якій було підвищено міжнародний престиж, міжнародні зв'язки та захист інтересів держави на міжнародній арені. Завдяки дослідженню теми можливо побачити значний розвиток України у використанні інструментів культурної дипломатії та подальше просування інтересів нашої держави в міжнародному середовищі. Таким чином, культурна дипломатія допомагає конструювати позитивний імідж держави шляхом взаємодії у сферах культури, освіти та мистецтва. Це сприяє більш широкому розумінню держави та залученню іноземців до співпраці та туризму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Global soft power index URL : <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://brandirectory.com/softpower/> (дата звернення: 06.03.2024).
2. Гончарук А. Луцишин Г. Особливості розвитку культурної дипломатії України в сучасних умовах URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/nov/6654/lucishin.pdf> (дата звернення: 08.03.2024).
3. Міжнародний форум культурної дипломатії URL : <https://ui.org.ua/sectors/projects/2021-cultural-diplomacy-forum/> (дата звернення: 06.03.2024).
4. Парчевська В. Паніна І. Дискусія щодо поняття «Культурна дипломатія» URL : <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/> (дата звернення: 08.03.2024).
5. Розумна О. Культурна дипломатія України стан проблеми перспективи URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf (дата звернення: 07.03.2024).

Ігор БЛОХІН / Ihor BLOKHIN

*здобувач вищої освіти третього рівня (доктор філософії у галузі права)
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Павло ГОРІНОВ / Pavlo GORINOV

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений працівник соціальної сфери України,
директор Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

**ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЯК ОБ'ЄКТА
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ**

Публічні закупівлі є невід'ємним елементом функціонування державного сектору економіки та мають широкомасштабний вплив на ефективність використання бюджетних коштів та розвиток національної економіки загалом. Вони охоплюють придбання товарів, робіт і послуг державними органами, установами та організаціями за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також коштів державних цільових фондів з метою задоволення суспільних потреб. Згідно з даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), обсяг публічних закупівель у країнах-членах цієї організації в середньому становить близько 12% валового внутрішнього продукту. Зважаючи на масштаби та суспільну значущість публічних закупівель, держава здійснює їх системне регулювання.

Закупівельна діяльність у загальному розумінні є комплексом процедур, що регламентують процес вчасного забезпечення суб'єкта господарювання необхідними товарно-матеріальними ресурсами в необхідній кількості необхідної якості. Публічна ж закупівля – це придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому Законом України «Про публічні закупівлі» [1].

Основними цілями державного регулювання публічних закупівель є:

Забезпечення раціонального та ефективного використання бюджетних коштів шляхом створення умов для справедливої конкуренції між постачальниками та вибору найбільш вигідних пропозицій на основі об'єктивних критеріїв оцінки.

Підвищення рівня прозорості та підзвітності процесу публічних закупівель на всіх його етапах з метою запобігання корупційним ризикам, зловживанням та марнотратству бюджетних ресурсів.

Забезпечення рівних можливостей та недискримінації для всіх потенційних учасників процедур закупівель незалежно від форми власності, країни походження, розміру підприємства чи інших факторів.

Сприяння розвитку добросовісної конкуренції на ринку товарів і послуг, що закуповуються за державні кошти, стимулювання економічної активності та залучення більшої кількості суб'єктів господарювання до участі в публічних закупівлях.

Використання системи публічних закупівель як інструменту для досягнення соціальних та екологічних цілей державної політики, зокрема шляхом встановлення відповідних кваліфікаційних та технічних вимог до предмета закупівлі.

Для реалізації зазначених цілей держава створює відповідне законодавче підґрунтя та запроваджує механізми регулювання публічних закупівель на різних рівнях управління. Це передбачає формування спеціалізованих органів, відповідальних за організацію, контроль і моніторинг закупівельного процесу, а також системи оскарження рішень замовників для захисту прав учасників та підвищення рівня конкуренції. Крім того, держава може використовувати фіскальні та нефіскальні інструменти регулювання з метою підтримки вітчизняних виробників під час здійснення публічних закупівель.

Водночас, регулювання публічних закупівель відбувається не лише на національному, а й на наднаціональному рівні. Так, низка регіональних торговельних угод, зокрема Угода СОТ про державні закупівлі, містить положення щодо лібералізації та уніфікації правил здійснення закупівель у державному секторі, спрямовані на забезпечення більш вільного доступу іноземних постачальників до національних ринків публічних закупівель. Якщо говорити детальніше про законодавчу базу, то закупівельна діяльність держав – учасниць Світової організації торгівлі (СОТ) повинна відповідати нормам Угоди про державні закупівлі (далі – УДЗ; також Agreement on Government Procurement, або GPA). У зв'язку із вступом у дію в 2016 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, норми національного законодавства в галузі державних закупівель, мали бути гармонізовані з відповідним законодавством ЄС. Важливо, щоб законотворча діяльність у цій галузі не мала суто формального характеру і брала до уваги пріоритети національної економічної політики [2].

Отже, публічні закупівлі є комплексним об'єктом державного регулювання економіки, що поєднує в собі фіскальні, адміністративні, правові та інституційні аспекти. Ефективне регулювання цієї сфери є надзвичайно важливим для забезпечення прозорого та раціонального використання бюджетних коштів, створення сприятливого конкурентного середовища, підтримки вітчизняних виробників, а також досягнення стратегічних соціально-економічних цілей розвитку держави.

Важливість державних закупівель у сучасній світовій та національній економіці важко переоцінити. Це пояснюється величезністю обсягів державних закупівель. Державні закупівлі становлять від 10 до 15 % ВВП для розвинених країн світу. Для країн, що розвиваються, ця частка може становити до 20 % ВВП. Слід також зауважити, що деяка частка державних замовлень, насамперед, на задоволення потреб армії, часто класифікується окремо і не підпадає під відповідне законодавство. Країни не зобов'язані дотримуватись норм УДЗ, коли це суперечить інтересам національної безпеки. Деякі політично або соціально чутливі сектори економіки, такі як медицина, постачання енергоносіїв, комунальне господарство, публічний транспорт, також можуть розглядатися окремо. Якщо враховувати державні витрати за цими спеціальними категоріями, частка державних закупівель може сягати третини ВВП [3, с. 131].

З моменту запровадження реформи в сфері публічних закупівель в Україні спостерігається позитивне зростання цього ринку: з 2018 по 2019 рр. кількість організаторів збільшилася на 46 % (з 26,6 тис. до 38,87 тис.), ілюструючи прогресуючий приріст (у 2018 році на 5 % порівняно з 2017 роком, а у 2019 році – вже майже на 39 %); кількість учасників публічних закупівель зросла вдвічі (з 127 тис. до 266 тис.). Продовжується наближення до стандартів Європейського Союзу в сфері здійснення державних закупівель. З іншого боку негативними аспектами залишаються незначна частка договорів з іноземними учасниками, переважання неконкурентних

методів здійснення публічних закупівель, нерівномірність розподілу публічних закупівель між регіонами України. Діюча система публічних закупівель потребує постійного удосконалення з метою пошуку більш раціональної і прийнятної для української економіки моделі розвитку та функціонування системи публічних закупівель. Про це свідчить наявність проблем у проведенні процедури закупівель, як з нормативно-правової точки зору, так і з організаційної, проблем порушення процедури, проблем відсутності належної кваліфікації суб'єктів публічних закупівель тощо. Таким чином, проблема підвищення ефективності публічних закупівель у сталому розвитку національної економіки України за рахунок їх державного регулювання є актуальною і невирішеною [4, с. 23-24].

Згідно з офіційними даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, за минулий рік система пережила деяку трансформацію під вимоги воєнного часу – була суттєво скорочена тривалість процедур, з'явилася можливість приховувати саме чутливу інформацію, був масштабований такий швидкий та ефективний інструмент закупівель, як Prozorro Market. У результаті обсяги закупівель, які були проведені через систему Prozorro, у 2023 році зросли утричі – до 480 млрд грн. І станом на останні місяці понад 80% коштів на закупівлях витрачаються саме через систему Prozorro, а отже у конкурентний та відкритий спосіб [5].

Підсумовуючи, можна зазначити, що публічні закупівлі є життєво важливою сферою державного регулювання економіки. Завдяки своєму масштабу та впливу на ефективний розподіл бюджетних ресурсів, вони виступають інструментом досягнення низки економічних, соціальних та екологічних цілей державної політики.

Ключовими напрямками державного регулювання публічних закупівель є створення законодавчої бази, формування інституційного середовища, забезпечення прозорості та підзвітності, підтримка добросовісної конкуренції, а також врахування зобов'язань в рамках міжнародних торговельних угод. Ефективне регулювання дозволяє раціонально використовувати бюджетні кошти, залучати більше суб'єктів господарювання, стимулювати економічну активність та розвиток вітчизняних виробників.

В Україні система публічних закупівель пережила суттєву трансформацію під впливом воєнного стану, проте зберегла основні засади прозорості, конкурентності та відкритості. В подальшому важливо продовжувати адаптацію вітчизняного законодавства до європейських норм та стандартів, усуваючи наявні проблеми на шляху формування оптимальної моделі публічних закупівель в інтересах національної економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шалева О. І. До питання оцінювання ефективності публічних закупівель. *Підприємництво і торгівля*. 2023. С. 69–77.
2. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.05.2016 № 418-р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/184-2016-%D1%80>
3. Мельников О. С. Особливості публічних закупівель як об'єкта державного регулювання економіки. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 1. С. 129–135.
4. Севостьянова Г. С. Державне регулювання публічних закупівель в умовах євроінтеграційних процесів : дис. ... канд. ек. наук : 08.00.03. Харків, 2021. 260 с.

5. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Підсумки публічних закупівель. 2023.
URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=38c083f3-2571-466a-95833b43c2804ad9&titleReformaDerzhavnikhZakupivel>

УДК 321.01:17.022.1]:004.77

Ірина БУРКОВСЬКА / Iryna BURKOVSKA

аспірантка кафедри державного управління

*Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

СУЧАСНІ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ

Продовжується зростання інтересу до досліджень щодо іміджу держави. Загалом, конструювання іміджевої складової держави є стратегічною задачею будь-якої країни, де позитивний імідж це стратегічний ресурс, значима конкурентна перевага, яка дозволяє зробити голос країни на світовій арені – сприйнятливим, а виражені нею ідеї та концепції – достойними уваги, а її саму привабливим місцем для інвестицій та туристів. Коли мова йде про ефективну іміджеву політику держави, виникає образ держави з високим рівнем економічного розвитку та культурними надбаннями. Вдало сформований імідж держави – важлива складова для проведення державою успішної внутрішньої, а тим більше зовнішньої політики.

Саме імідж забезпечує привабливість і довіру до держави, відіграючи важливу роль у якості компонента «м'якої сили». Привабливість формувалася через такі ресурси «м'якої сили» як культура, ідеологія, внутрішня політика, стан фінансової та економічної систем.

У різні історичні періоди були різні способи інформаційного впливу на суспільство та на інші держави. До створення засобів дистанційного зв'язку – основними поширювачами інформації були торговці, моряки та посланці (дипломати). Вони історично передавали інформацію про свою державу та розповсюджували відомості про країни, в яких перебували.

Сьогодні інші підходи до передачі інформації – швидкі, мають можливість її кодувати та зберігати, а цьому процесу сприяло накопичення знань, що призвело до виникнення комп'ютерів й з часом формування Інтернету.

Тому, починаючи з 80-х років ХХ століття набувають стрімкого поширення інтернет-ресурси. І станом на сьогодні саме інтернет засоби поширення інформації є основним постачальником відомостей про державу, її керівництво та роботу інституцій.

Це важливо, адже формування позитивного інформаційного поля довкола держави впливає на усі без винятку сфери її функціонування. Це дозволяє формувати торгово-економічні зв'язки з іншими країнами, залучати інвестиції, висококваліфікованих спеціалістів, переймати досвід та вивчати культуру тощо.

Тобто, Інтернет впливає на формування масової свідомості, смаків споживачів інформації, у тому числі щодо привабливості чи непривабливості певних політичних перспектив країни, іміджу політичної влади в цілому або окремих політичних акторів,

формують суспільну думку, ціннісні орієнтири, політичні цінності і стандарти політичної діяльності, популяризуючи певні ідеї серед населення [1, с. 145].

Нині застосовуються різні способи формування іміджу держави через інтернет-ресурси: природний та штучний. Так, при взаємодії представника державної служби із суспільством – імідж складається природним шляхом. В той же час, при використанні цілеспрямованих інформаційних контентів через відповідні ЗМІ – формується штучно створений імідж, який не завжди відображає дійсний стан справ роботи державних інституцій [2, с. 104].

Разом з тим, на мою думку, на сьогоднішній день саме штучний спосіб в основному формує імідж, оскільки значна частина відомостей піддається цензурі чи викривленню (в залежності від рівня розвитку демократичних основ в суспільстві). Тим більше, що імідж є тим утворенням який представляється у вигляді стереотипізованої думки; суб'єктивного сприйняття; відношення, яке може складатися роками (особливо по відношенню до держави); та ірраціонального відображення уявлень [3, с.110].

Згідно з К. Боулдінгом імідж держави включає в себе синтез наступних аспектів:

– географічний (розміщення держави, кліматичні показники, ландшафт та її сусіди);

– позиція держави на міжнародній арені (а точніше: стан економіки держави, робота органів державної влади, соціальна сфера, інвестиції, інновації та рівень дружелюбності чи агресивності, що як бачимо на власному досвіді є важливим показником, бо мати агресивного сусіда, який може розв'язати війну заради війни);

– рівень «могутності» держави [5, с. 93].

Отже, вчений виділяє географічний імідж та іміджевий ресурс з позиції використання «розумної» сили – тобто, вміння держави використовувати потенціал як «м'якої» так і «жорсткої» сили.

Й тут на допомогу виходять інтернет-ресурси, які можуть сформувати позитивний образ держави як всередині країни, так і за її межами.

Можна спробувати поділити інтернет-ресурсів іміджу держави за напрямками – на зовнішній та внутрішній.

Зовнішні способи впливу – це відображення як дій керівництва тої чи іншої держави, так і її окремо взятого громадянина при комунікації із міжнародним співтовариством та суспільством інших держав. Для прикладу, жодна держава не зможе бути привабливою у різних сферах, якщо її окремо взяті громадяни висвітлюватимуть негативне бачення політичних, економічних та культурних процесів. Ми маємо на увазі політичні переслідування, корупція, класова нерівність тощо.

Зазначимо, що в контексті зовнішнього способу впливу з'являється таке поняття як «бренд». Тобто символ або опис найбільш популярного інформаційного продукту конкретної держави. І присутність у загальному інформаційному просторі такого бренду формує відповідне позитивне сприйняття. Брендом можуть бути предмети, природа, особистість тощо, що безповоротно впливає на розвиток покоління [4, с. 51].

У свою чергу, внутрішні способи формування іміджу держави направлені більше на внутрішнє соціальне середовище. Використання інтернет-ресурсів в таких випадках може бути направлено більше на вибудовування проєкції політичного життя країни, можлива конкуренція та способи домінантності різних етнічних та класових груп.

Окремо ми згадаємо про соціальні мережі, які створювалися для спілкування людей і підтримки зв'язку. Нині соціальні мережі стали «другою» реальністю життя не тільки людини, але й обміном механічною інформацією [1, с. 152].

Велика кількість громадських організацій, блогери, політики, державні посадовці можуть «зручно» спілкуватися один з одним створюючи офіційні групи. Все частіше організатори різних заходів, корпорації, органи державної влади, держави на міжнародному рівні дають меседжі в соціальних мережах для інформування громадян: і не тільки у своїй країні, а й в інших державах. Й таким способом рекламують свою діяльність, ідеї, позиції, переваги, створюючи позитивний імідж.

Ураховуючи євроінтеграційні процеси України, інтернет-ресурси є основним джерелом донесення інформації про перспективність, актуальність, необхідність та привабливість обраного напрямку розвитку держави. Крім того, в умовах російсько-української війни держава Україна потребує кропіткої роботи щодо формування позитивного іміджу саме «м'якими» способами. Адже вважається, що «м'які» способи це універсальний інструмент з покращення іміджу, який є зручним, в першу чергу, для країн, у яких на відміну від великих, немає можливості вести затратну зовнішню політику, підкріплену такими ресурсами «жорсткої сили» як армія та фінансово-економічні важелі тиску.

З урахування викладеного можна зробити висновок, що швидкий розвиток всевітньої мережі Інтернет, поглинання нею інформаційного продукту для населення і державних інституцій безповоротно пливає на формування думки про ту чи іншу державу. Такий процес відбувається в комплексі – починаючи із штучного формування іміджу шляхом контрольованого поширення інформації і до думки особи, яка висвітлює своє бачення через відповідні соціальні мережі.

Вільний доступ до таких інформаційних ресурсів дозволяє більш якісно дотримуватись прав і свобод громадянина, мати чітку мету в інформаційній політиці держави та її поетапну реалізацією, а також створювати привабливий інформаційний продукт для населення та міжнародного співтовариства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сахань О. М. Про використання соціальних мереж інтернету як засобу створення іміджу політичної влади в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 2 (21). 2014. С. 143–154.
2. Волотко Е. В. Вплив засобів масової інформації на формування іміджу державного службовця. *Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку*. № 14. 2019. С. 103–106.
3. Лікарчук Н. В. Ілюзорні аспекти іміджу в політичній рекламі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 22. Т. 29. С. 108–114.
4. Старостіна А. О., Кравченко В. А., Личова Г. Міжнародний імідж країни: сутність, фактори формування, рівні сприйняття. *Маркетинг в Україні*. 2010. № 4. С. 61–66. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mvu_2010_4_14
5. Boulding K. *The Image. Knowledge in Life and Society* MI: University of Michigan Press. 1956. 175 p.

Євген ВЕРГЕЛЮК / Yevhen VERHELIIUK

аспірант кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Вивчення поняття й сутності інституту громадянського суспільства є відносно молодим і розпочалося в 90-х роках ХХ ст. з набуттям Україною незалежності й розбудовою демократичного суспільства, яке, власне, за своєю природою тотожне громадянському. Дискусія довкола інституту громадянського суспільства набула в Україні особливої актуальності останні десять років. Пов'язано це з агресією з боку Російської Федерації та насильницькою зміною державного кордону, коли вже всім стало зрозуміло, що без тісного взаємозв'язку та взаємопідтримки між державою та громадянським суспільством неможливо побудувати по-справжньому сильну державу.

Сьогодні інтереси громадянського суспільства розповсюджуються практично на всі сфери діяльності держави, відповідно, громадянське суспільство є ключовим елементом для забезпечення національної безпеки України.

Громадянське суспільство характеризується розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами та зв'язками, воно взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права [6, с. 646-647], є обов'язковим складником демократичної держави, оскільки його представники впливають як на місцеві, так і загальнодержавні справи, консолідуються з метою захисту своїх прав, інтересів, досягнення певних цілей, створюючи відповідні організації, спілки, установи, волонтерські рухи тощо. Громадянське суспільство становлять громадяни з високим рівнем правосвідомості, освіченості, відповідальності, політично активні, які знають свої права та обов'язки, відстоюють їх у взаємодії з державними інститутами, впливають на життєдіяльність суспільства.

Процес формування громадянського суспільства базується на низці фундаментальних детермінант, серед них засадничі: демократичний режим як необхідна умова існування та зміцнення громадянського суспільства; високий рівень освіченості й політичної грамотності; система цінностей, ідеалів, пріоритетів; доступний до вивчення та подальшого застосування успішний досвід політичної активності; навички, які дозволяють сформуванню громадянську позицію та ефективно її відстоювати; бажання громадян діяти – відстоювати свої права й свободи, взаємодіяти з владою та ін.

Українці сьогодні переживають доленосний, критичний період свого існування, виборюючи у війні з росією право на життя, власну державність та європейське майбутнє. Українське суспільство проходить через складну історичну полосу переосмислення, перевизначення, трансформації власної культурно-цивілізаційної ідентичності, формування політичної нації.

В Україні громадянське суспільство тривалий час характеризувалося нечисельністю та слабкістю, що є наслідком колоніального минулого – перебування у межах інших державно-політичних утворень, особливо деструктивним та руйнівним

був вплив Російської імперії та Радянського Союзу [2, с. 49]. Миролюбивий український народ, користуючись досягненнями демократичного режиму, обирає (або ж навпаки: масово не обирає – не голосував, бо не відчував важливості та впливовості власного голосу) владу, досить часто під впливом пропаганди та власних емоцій, надмірно толерантно трактуючи корупцію та численні зловживання з боку влади.

Громадянське суспільство його цінності та пріоритети формують національні інтереси держави. Вони полягають у забезпеченні національної безпеки, економічного розвитку, поширення духовних та культурних цінностей. Становлення політичної нації залежить від забезпечення національних інтересів. Важливим елементом державотворення виступає процес залучення громадянського суспільства до законотворчої діяльності. Ведення ефективного діалогу між державою та суспільством сприяє формуванню ефективної системи забезпечення національної безпеки держави.

На сьогодні великі інформаційні потоки з різних точок світу за рахунок розрізненості інформації здатні створити хибне уявлення про діяльність владних структур. Вони дезорієнтують громадян в обранні власної позиції щодо правлячої еліти чи політичних процесів у державі. ЗМІ намагаються створити уявлення про прозорість роботи державної влади, але у суспільстві відбувається зворотний процес. Така ситуація призводить до розрізненої позиції громадян щодо роботи владних структур та не дозволяє звести громадську думку до спільної ідеї. Таким чином виникає нова масова культура. Вона руйнує соціальні зв'язки та не дозволяє становленню політичної культури в державі

Сталою тенденцією останніх років залишається зростання кількості офіційно зареєстрованих громадських об'єднань значна частина з яких, тією чи іншою мірою, зміцнює обороноздатність держави. Це стосується, зокрема, незалежних аналітичних центрів, науково-технічних товариств, об'єднань ветеранів бойових дій, ветеранів збройних сил та спецпідрозділів, оборонно-спортивних товариств, оздоровчих та фізкультурно-спортивних об'єднань, козацьких об'єднань, молодіжних патріотичних організацій тощо. [5, с. 145–147].

Показники дієвості громадянського суспільства входять до оцінки якості життя, за декількома методиками. Так методика European Statistical System Committee налічує індикатори громадське життя та політична стабільність; методика European Statistical System Committee містить напрям державне управління та індикатори: інституції (установи) та громадські послуги, дискримінація та рівні можливості, активна громадянська позиція; методика International Living містить напрям дослідження – свобода з індикатором громадянські свободи і політичні права [1, с. 36–48].

Таким чином, активізація громадянського суспільства має прояв у діяльності громадських та бюджетних організацій, які використовуючи свій потенціал можуть впливати на соціально-економічний розвиток держави, при цьому державні органи влади могли би застосувати економіко-організаційний механізм державного регулювання, який може містити наступні складові:

- вживання заходів, які будуть спрямовані на формування потенціалу громадських організацій для сприяння сталого розвитку суспільства;
- розроблення актуальних та суспільно важливих напрямів діяльності, програм, проектів, для реалізації яких громадським організаціям на конкурсній основі надаватиметься державне фінансування;
- створення алгоритму залучення громадських організацій для здійснення моніторингу діяльності органів публічної влади;

– застосування системи заходів, які будуть спрямовані на активізацію діяльності профспілок на сучасних підприємствах різних форм власності [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вимірювання якості життя в Україні, Аналітична доповідь, Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. та ін. Київ, 2013. 48 с.
 2. Гордійчук О. Основні детермінанти трансформації української ментальності у 20–90-тих роках ХХ століття. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Філософські науки, 2018. № 10 (383). С. 49–54.
 3. Ільїна М. В. Соціально-економічна роль некомерційних організацій у забезпеченні сталого розвитку суспільства. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 3. С. 28–37.
 4. Луньова А. Роль громадянського суспільства під час війни Росії проти України. ZMINA, 9 червня 2022. <https://zmina.info/columns/rol-gromadyanskogo-suspilstva-pid-chas-vijnny-rosiyi-protu-ukrayiny> (дата звернення: 26.03.2024).
 5. Найда В. О. Роль громадянського суспільства у забезпеченні національної безпеки України в умовах агресії російської федерації. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2017. С. 145–147.
- Шемшученко Ю. С. Громадянське суспільство. *Юридична енциклопедія*. Київ, 1998. Т. 1. С. 646–647.

УДК 339.92:355.01(477:4)

Богдан BOBK / Bohdan VOVK

студент ІV курсу спеціальності «Політологія»

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Актуальність питання євроінтеграції України в умовах повномасштабної війни обумовлюється проблемами та складнощами політичних процесів залучення до європейського середовища. Саме особливості прагнення України в умовах війни заради вступу до ЄС до високих стандартів демократії, прав людини, правової держави, боротьба з корупцією, розвиток ринкової економіки і т. д. потребують на сьогодні вагомій уваги.

Від початку повномасштабного нападу РФ на Україну (24 лютого 2022 р.) процеси євроінтеграції України пришвидшилися. Так, Президент України В. Зеленський подав заявку про вступ до Європейського Союзу 28 лютого 2022 р., активізувавши таким чином процес європейської інтеграції в державі. Уже 1 березня Європарламент переважною більшістю голосів рекомендував надати Україні статус кандидата на вступ до ЄС. 7 березня Рада Європейського Союзу закликала Комісію надати свої висновки щодо цієї заяви. 8 квітня Єврокомісія передала Україні опитувальник щодо політичних й економічних критеріїв, а 13 квітня частину опитувальника щодо *acquis* ЄС. Україна надала свої відповіді 17 квітня та 9 травня відповідно. Після цього 17 червня Єврокомісія рекомендувала Раді підтвердити

перспективу України стати членом ЄС і сформулювати свій висновок щодо надання Україні статусу кандидата.

Уже на засіданні Європейської ради (23 й 24 червня 2022 р.), на підставі висновку Комісії щодо заявки України на членство в ЄС Україні надано європейську перспективу й статус кандидата на вступ до ЄС за одностайною згодою лідерів усіх 27 держав-членів ЄС. Статус кандидата надано за умови, що Україна зробить указані ключові кроки (визначені висновком Єврокомісії щодо заявки України на членство в ЄС) [1, с. 123]. Загалом, для практичного вступу в ЄС Україна повинна відповідати Копенгагенським критеріям, яких є всього три:

- наявність стабільних державних інституцій, які гарантують демократію, верховенство права людини та захист меншин;

- дієва ринкова економіка;

- здатність ефективно виконувати обов'язки члена ЄС (політичного, економічного та монетарного союзів).

Повноцінне виконання цих критеріїв є умовою для членства. Частково Україна виконала ці критерії, але ще є багато роботи.

Зі вступом до ЄС Україні буде наданий певний фінансовий ресурс, який допоможе відбудувати країну, зруйновані будинки війною. Ця ініціатива буде фінансуватися з бюджету фонду допомоги країнам – кандидатам до вступу до Європейського Союзу (Instrument for Preaccession Assistance). Він становить 14 162 мільярди євро. Зараз ці гроші розподіляються між 7 країнами-кандидатами ЄС: Албанією, Боснією і Герцеговиною, Косово, Чорногорією, Північною Македонією, Сербією та Туреччиною. Після того, як наша країна отримає статус членства ЄС, вона матиме доступ до цих грошей, але на практиці, після закінчення війни [2, с. 188-189].

Загалом європейське співтовариство продемонструвало солідарність з Україною, непохитну підтримку її територіальної цілісності, незалежності та суверенітету. Європейський Союз: (а) засудив російську агресію, не визнав анексію Криму і «приєднання» до РФ окупованих українських територій; (б) здійснює різноманітну воєнну допомогу Україні; (в) забезпечує фінансово-економічну та гуманітарну підтримку; (г) зміцнює і поширює санкційну політику проти країни-агресора; (д) забезпечує захист і допомогу українським біженцям; (е) сприяє реалізації реформ в Україні [3, с. 12].

З початку російського вторгнення ЄС активізував і розширив фінансово-економічну допомогу та гуманітарну підтримку України. Брюссель ініціював низку грантових програм, позик, кредитів і гуманітарних поставок. Зокрема в червні 2022 р. Рада ЄС схвалила € 9 млрд термінової макрофінансової допомоги на 2022 р. У грудні 2022р. лідери ЄС затвердили план надання Україні у 2023 р. регулярної макрофінансової допомоги в обсязі до € 1,5 млрд щомісяця, на загальну суму € 18 млрд.

Важливою складовою гуманітарної допомоги ЄС є надання притулку та допомоги українським біженцям. За оцінками експертів ООН, станом на вересень 2022 р., число українських біженців, зареєстрованих в Європі, перевищило 7 млн. У березні 2022 р. Рада ЄС ввела в дію Директиву про тимчасовий захист громадян України на території країн об'єднаної Європи. Цей механізм передбачає доступ до ринку праці, житла, соціального забезпечення, медичної допомоги, освіти для мільйонів громадян України, які тимчасово перебувають у країнах ЄС [4, с. 5].

Серед експертів існує думка, що суттєвого збільшення витрат на власну оборону держав-членів ЄС є малоімовірним. Банальне збільшення витрат на оборону в

державо-членів ЄС лише для того, щоб витратити їх на заміну обладнання, що буде надіслано Україні, залишить європейські збройні сили в тому ж технологічному стані, якими вони були до 24 лютого 2022 р.

Щоби пом'якшити це фінансове навантаження, Європейський Союз може надати фінансові ресурси для підтримки надходження допомоги Україні. Для цього він може погодитися позичити або перерозподілити десятки мільярдів євро, щоб стимулювати європейську оборонну промисловість надавати сучасне обладнання Україні. Це надасть Європейському Союзу фінансову потужність і гнучкість, щоб не лише підтримувати Україну, а й зміцнювати власну безпеку і оборону [5, с. 17].

Очевидно, багато що залежить від того, на яких умовах завершиться війна в Україні. Якщо війна закінчиться перемогою України та відновленням суверенітету та територіальної цілісності над усіма міжнародно визнаними кордонами, то перспективи країни на членство у ЄС значно зростуть. Можливість того, що Україна, а також Молдова та Грузія не зможуть стати членами ЄС у найближчому майбутньому або через те, що вони не відповідають критеріям вступу, або через небажання деяких нинішніх членів ЄС розширювати ЄС без попереднього поглиблення, призводить до необхідності розгляду різних орієнтованих форм європейської інтеграції для цих країн, що включає більше ніж чинні угоди про асоціацію, але менше ніж повне членство у ЄС. Нинішня війна – це війна за майбутнє. Тому Україна має перемогти. Ця перемога принесе користь і Європі, і всьому світу, і навіть (як не парадоксально) країні-агресору [6, с. 85].

На початку лютого 2023 р. було офіційно затверджено символи миру соціального діалогу в Україні. В Україні відкрито Офіс з адаптації законодавства до європейських норм при Верховній Раді України, який діє за підтримки Європарламенту. Уже відбулося спільне засідання європейських та українських парламентарів, де головували президент Європарламенту Роберта Мецола та спікер Верховної Ради – Руслан Стефанчук. Дискусія була розділена на дві панелі: «Відновлення європейської України» та «Разом будуюмо стійке майбутнє». Головною передумовою реалізації цих планів є стійка система соціального діалогу в Україні, активізація процесів колективно-договірної регулювання в системі соціально-трудових відносин України [7, с. 90].

23 червня 2023 року для відкриття переговорів про вступ Україна отримала «домашнє завдання» – сім рекомендацій Єврокомісії щодо необхідних реформ, переважно у сфері правосуддя, а також медіа та захисту прав національних меншин. Істотний прогрес у їх виконанні став передумовою для переходу до наступного етапу євроінтеграції. Виходячи з цього, Єврокомісія 8 листопада 2023 року у своєму Повідомленні про політику розширення ЄС рекомендувала Раді розпочати переговори з Україною про вступ, а 14 грудня 2023 року Європейська Рада ухвалила рішення про початок цих перемовин [8].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Близняк О., Риков А. Процес євроінтеграції України в умовах повномасштабної російсько-української війни: проблеми та перспективи. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 2 (16). С. 119–135.
2. Ліннік Ю. Європейський вектор України – перспектива вступу до ЄС. *Формування та особливості реалізації східної політики Європейського Союзу*. 2022. С. 182–191.
3. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. *Національна безпека і оборона. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи*. 2022. № 1-2 (187-188). 132 с. URL : https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf

-
4. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи. – Центр Разумкова. 2022. 9 с. URL : <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf>
5. Загуменна Ю. О. Правові засади безпекової політики України в умовах євроінтеграції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Сер.: Юридичні науки. 2023. Т. 34 (73), № 4. С. 8–22.
6. Тимошук О. Г. Вплив російсько-української війни на євроінтеграційні процеси в контексті набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС: міжнародно-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. *Правова система: теорія і практика*. 2022. № 4 (3). С. 81–86.
7. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Соціальний діалог і трудова сфера України в умовах воєнного стану, євроінтеграції, цифровізації: проблеми та перспективи для повоєнного відновлення. *Економіка промисловості*. 2023. № 2 (102). С. 78–104.
8. Правова євроінтеграція: як українське законодавство адаптується до європейського URL : <https://forbes.ua/money/pravova-evrointegratsiya-yak-vidbuvaetsya-adaptatsiya-ukrainskogo-zakonodavstva-do-evropeyskogo-15012024-18295>

УДК 344.4

Дарина ВОЙТЮК / Daryna VOYTYUK
*студентка 4-го курсу факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Київ)*

Руслан ПЄСЦОВ / Ruslan PIESTSOV
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ЗДІЙСНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНУ ДІЗНАННЯ КАПІТАНОМ МОРСЬКОГО СУДНА

Капітан морського судна посідає особливе місце серед членів екіпажу. Як керівник екіпажу, він здійснює свої повноваження на засадах єдиноначальності, повної відповідальності та підпорядкування перед судовласником. Капітан вживає всіх необхідних заходів по забезпеченню безпеки судноплавства, запобігає заподіянню шкоди судну, вантажу, членам екіпажу, пасажиром, які перебувають на судні, а також забезпечує підтримання правопорядку на борту судна.

Важливість ролі капітана неодноразово підкреслювалася Міжнародною Морською Організацією. Так Резолюція Асамблеї ММО А443 (IX) зазначає, що безпека на морі та охорона морського середовища мають бути першочерговою турботою капітана [1].

Досліджуючи правовий статус капітана морського торговельного судна можна погодитися з класифікацією його повноважень, яку надає О. Шемякін, зокрема, – управління судном, представництво інтересів судовласника та власника вантажу, адміністративно-владні функції (посвідчення заповітів, фактів укладання шлюбу, народження та смерті на борту судна, вчиняти дізнання при виявленні кримінальних правопорушень) [2, с. 254].

При виявленні кримінального правопорушення на борту судна, яке знаходиться в далекому плаванні за межами України під прапором України, капітан, згідно ст. 519

КПК України, є службовою особою, яка уповноважена на здійснення процесуальних дій [3].

Відповідно до ч. 2 ст. 520 КПК України під час проведення процесуальних дій капітан має право: застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження кримінального провадження у вигляді тимчасового вилучення майна, здійснення законного затримання особи, проведення слідчих (розшукових дій) ц вигляді обшуку житла чи іншого володіння особи і особистого обшуку без ухвали суду, огляду місця вчинення кримінального правопорушення. Зазначені процесуальні дії докладно описуються в процесуальних документах і, за можливості, фіксуються технічними засобами. Такий же перелік повноважень щодо вчинення процесуальних дій капітаном морського судна передбачені Інструкцією № 112 від 14.10.2012 р. «Про порядок процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України» [4].

Стаття 67 КТМ також визначає капітана судна, як службову особу, яка уповноважена на вчинення процесуальних дій у кримінальному провадженні, і передбачає, окрім вищезазначених повноважень, можливість направити підозрювану особу та зібрані матеріали в Україну, в разі необхідності, на іншому судні, яке зареєстроване в Україні [5].

Капітан зобов'язаний невідкладно повідомити про початок досудового розслідування прокурора, юрисдикція якого поширюється на територію порту приписки, або перебування судна. Він несе особисту відповідальність за своєчасність та законність проведення слідчих (розшукових) дій.

Отже, здатність капітана ефективно виконувати свої обов'язки щодо підтримання правопорядку на борту судна безпосередньо пов'язана не лише з його діловими та моральними якостями та відповідністю вимогам щодо професійної придатності, але й з високим ступенем правової культури та обізнаністю щодо норм національного морського законодавства, міжнародних нормативно-правових актів, а також законів держави прапора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єфіменко Ю.О. Реалізація владних повноважень капітана в підтриманні правопорядку та безпеки на борту торговельного судна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019.
2. Шемякін О. Морське право : навчальний посібник. Харків : Одиссей, 2004. 384 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/card2#Card>
4. Інструкцією № 112 від 14.10.2012 р. «Про порядок процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>
5. Кодекс торгового мореплавства: Закон України від 23.05.1995 № 176/95-ВР. Електронний ресурс : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80/card2#Card>

Катерина ВОЛКОВА / Kateryna VOLKOVA

студентка 4 курсу спеціальності 052 Політологія

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Марина ОСТАПЕНКО / Maryna OSTAPENKO

доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ДИНАМІКА ВРЯДУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ

Взаємодія між урядом і суспільством під час війни являє собою складний комплекс нагальних проблем, що має ключове значення для розуміння стійкості суспільства та ефективності управління.

Війна є значним порушенням нормального функціонування держави і суспільства. Уряди стикаються з нагальною проблемою захисту держави та її громадян в умовах підвищеної небезпеки. Водночас суспільство перебуває у стані підвищеної тривоги і напруженості, що супроводжується переміщенням населення як в середині держави, так і за її межі.

Воєнний стан впливає на можливість посилення державного контролю, що створює значні виклики для структур демократичного управління та соціальної згуртованості. Ніде це не проявляється так очевидно, як у зонах конфліктів, таких як Україна, де триваюча війна з росією перевіряє на міцність як системи управління, так і суспільні зв'язки.

Запровадження воєнного стану в Україні після повномасштабного вторгнення, питання анексії Криму та окупації східних областей України, яке розпочалося ще в 2014 році стало переломним моментом у системі врядування країни. Централізація влади в поєднанні з обмеженням громадянських свобод створили виклики для демократичного врядування. Критика авторитарних тенденцій і занепокоєння ерозією демократичних норм підкреслили складнощі, притаманні управлінню в умовах війни.

Більше того, війна з росією загострила існуючі проблеми врядування, включаючи корупцію, неефективність і брак інституційної спроможності. Необхідність збалансувати імперативи безпеки з повагою до прав людини та верховенства права стала для української влади випробуванням на «делікатне балансування». Вирішуючи ці завдання, державні структури опинилися під пильною увагою як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, що підкреслило важливість підзвітності та прозорості.

Воєнний стан вимагає певної гнучкості у діях влади. Уряди ставлять на перше місце нагальні питання безпеки, потенційно обмежуючи громадянські свободи та посилюючи контроль над інформацією. Це може призвести до кількох проблем, серед яких дефіцит ресурсів, втрата безпеки та порядку, міграція населення, ерозія довіри тощо.

Війна часто виснажує ресурси, обмежуючи здатність уряду надавати основні послуги і задовольняти базові потреби. Порушення правопорядку створює відчуття незахищеності, що потенційно може призвести до соціальної фрагментації та

опортуністичного насильства. Війна часто призводить до міграції населення всередині країни або за її кордони. Це збільшує навантаження на ресурси і може створювати напруженість у приймаючих громадах, а пропаганда й дезінформаційні кампанії під час війни можуть підірвати довіру громадськості до державних інституцій. Це може ускладнити отримання громадської підтримки військових зусиль.

Разом з тим, на тлі потрясінь з'явилися приклади стійкості та солідарності. Організації громадянського суспільства, низові ініціативи та волонтери відіграли і нині відіграють вирішальну роль у наданні гуманітарної допомоги, підтримці переміщених осіб та адвокації миру. Ці зусилля продемонстрували і продовжують демонструвати стійкість українського суспільства перед обличчям несприятливих обставин, проілюструвавши здатність соціальної згуртованості долати політичні розбіжності та сприяти солідарності.

Війна, що триває в Україні, є переконливим прикладом того, як вищезгадані механізми можуть бути ефективно використані в умовах воєнного стану. Тісна співпраця між українським військовим і цивільним керівництвом є важливою для координації оборонних зусиль і мобілізації населення. Широка мережа волонтерів та організацій громадянського суспільства була мобілізована для підтримки військових зусиль, від надання гуманітарної допомоги до участі в територіальній обороні.

Хоча існуючі раніше розколи в суспільстві створювали певні труднощі, жорстокість російського вторгнення значною мірою сприяла тому, що громадськість підтримала дії і політику уряду. Досвід України підкреслює ключовий момент: громадська активність відіграє важливу роль у формуванні динаміки управління у воєнний час.

Для вирішення проблем врядування та соціальної згуртованості під час воєнного стану в Україні застосовуються різні механізми взаємодії. Міжнародна підтримка, включаючи фінансову допомогу, дипломатичне посередництво та військову допомогу, зміцнила здатність України протистояти російській агресії та відновлювати зруйновані громади.

На внутрішньому рівні зусилля, спрямовані на зміцнення врядування та соціальної згуртованості, включають ініціативи з боротьби з корупцією, сприяння децентралізації та розвитку інклюзивного діалогу. Організації громадянського суспільства виконують важливу роль у забезпеченні підзвітності влади, захисті прав людини та сприянні діалогу як між владою та суспільством, так і в середині суспільства, між громадянами. Низові ініціативи, спрямовані на примирення та розбудову миру, намагалися подолати суспільні розбіжності та сприяти формуванню почуття спільної ідентичності.

Динаміка врядування та соціальної згуртованості під час воєнного стану в контексті українсько-російської війни підкреслює складнощі та виклики, притаманні управлінню в умовах воєнного стану. Хоча авторитарні тенденції та недоліки в управлінні викликають занепокоєння, зусилля, спрямовані на підвищення підзвітності, прозорості та інклюзивності, виступають певними обмежувальними інструментами для прояву окреслених тенденцій. Аналогічно, суспільні зв'язки, хоча й зазнали випробувань, продемонстрували стійкість перед обличчям негараздів, підкреслюючи потенціал солідарності, здатної вийти за межі політичних розбіжностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковальчук С. В. Правові засади взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави : дис. ... д-ра філос. / Національний у-т «Львівська політехніка». Львів, 2019. 216 с.
2. Мірошник О. Місцеве самоврядування в умовах війни: підсумки за період від 24 лютого до 30 квітня. *UPlan*. 2022. URL : <https://uplan.org.ua/analytics/mistseve-samovriadvannia-v-umovakh-viiny-pidsumky-za-period-vid-24-liutoho-do-30-kvitnia/>

УДК 347.962

Ірина ГЕРМАН / Iryna HERMAN

студентка 4 курсу зі спеціальності 081 «Право»

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Наталія СУХИЦЬКА / Nataliia SUKHUTSKA

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

СУТНІСТЬ ІНСТИТУТУ «ОСОБЛИВОЇ ДУМКИ СУДДІ»

Якість судових рішень є ключовим показником рівня правосуддя в державі. Вимоги до змісту та структури рішень суду містяться в процесуальних кодексах, проте кожен суддя має свій власний стиль викладу. В умовах реформування судової системи України на шляху до європейських стандартів все більшого значення набуває інститут особливої думки судді.

Особливі думки відіграють декілька важливих ролей. По-перше, вони є каналом інформування суспільства про суть судових дискусій та аргументацію сторін. Це сприяє прозорості та відкритості судової влади. По-друге, можливість публічно висловити особливу думку підвищує особисту відповідальність конкретного судді за прийняте колегіальне рішення. По-третє, це є способом захисту професійної гідності та репутації суддів. І нарешті, право на особливу думку є однією з гарантій незалежності та об'єктивності суддів.

Варто зауважити, що у наш час інститут особливої думки набуває особливого значення як для розбудови ефективної судової системи, так і для утвердження принципів відкритості, індивідуальної відповідальності та незалежності суддів.

Термін «окрема думка» в юриспруденції використовується на позначення думки члена колегіального органу, який повністю або частково не погоджується з рішенням, прийнятим більшістю представників цього органу. Зокрема, як слушно зауважив суддя Верховного Суду Д. Гудима, «окрема думка – це вираження позиції щодо проблеми, яка вже вирішена судом. Це крик душі з приводу того, що певні аргументи судді не знайшли свого відображення у мотивувальній частині судового рішення, або ж він не погоджується з резолютивною його частиною» [1, с. 59]. На думку вчених, особлива думка являє собою «публічне вираження судьями, які беруть участь у судовому розгляді, власної правової, політичної або ідеологічної позиції» [2, с. 2447].

Інститут особливих думок слугує гарантом суддівської незалежності і дає змогу суддям позиціонувати себе не тільки частиною дискурсивного експертного співтовариства, а й суверенною особистістю, носієм і транслятором суб'єктивної творчої правової позиції, максимально експлікувати своє професійне «я» [3].

З'ясовано, що окремі думки мають досить тривалу історію, що дає змогу виокремити тенденції їх розвитку в Україні та зарубіжних країнах. Історично в судовій практиці склалися дві категорії особливих думок, що мають свої лінгвопрагматичні особливості: 1) особлива думка незгоди (*dissenting opinion*), яка, по суті, і є власне «особливою думкою», оскільки це випадки, коли суддя не приймає саму суть ухваленого рішення і голосує проти нього; 2) особлива думка згоди, або просто думка (*concurring opinion*), заявляється у випадках, коли суддя не має заперечень проти самого рішення колегії і приєднується до нього, проте або вважає наведені доводи чи шляхи вирішення правового спору невдалими, або привносить в аргументацію додаткові міркування. Цей вид особливих думок характеризується більшою свободою вираження правової позиції і щодо змісту, і щодо аргументів. У конституційному судочинстві України сформувалася модель повної відкритості окремої думки судді конституційної юстиції, найвищим ступенем якої є публікація окремої думки разом із рішенням [4, с. 4]. Отже, можна дійти висновку, що особлива думка є унікальним незалежним жанром судового дискурсу. В ній поєднуються логічність, посилення на букву закону та емоційно забарвлені мовні засоби для аргументації позиції автора.

У науковій літературі описано основоположні ознаки особливої думки, прагматично значущі для її вивчення як компонента тексту судового рішення:

- суб'єкт права на особливу думку (суддя, що входить до складу колегії);
- відмінність позиції цього суб'єкта від позиції більшості членів колегії;
- час заяви (особлива думка завжди слідує за рішенням суду);
- відмінність від актів неофіційного тлумачення права, оскільки їхні закони діють як офіційні [1, с. 60-61].

Висловлення суддею окремої думки розглянуто як його невід'ємне право – як право судді на окрему думку. Це право містить два аспекти: 1) закріплення права судді заявити окрему думку (матеріальний аспект окремої думки судді, що визначає сам факт наявності відповідного права судді); 2) регламентація порядку та умов доступу до текстів цих окремих думок (процесуальний аспект окремої думки судді, що характеризує «зовнішні» прояви реалізації відповідного права судді). На відміну від індивідуальних правових позицій, які вирішують конкретні справи, окрема думка не є обов'язковою для сторін чи інших осіб і безпосередньо не породжує правових наслідків [4, с. 5].

Отже, стильова специфіка особливої думки зумовлена її персоналізованим, суб'єктивним характером, що знаходить вираження в емоційно-експресивних, образних, оціночних засобах [3].

Наголошено, що органи конституційної юстиції звертаються до досвіду зарубіжних держав при ухваленні рішень. У рішеннях Конституційного Суду України, а також в окремих думках і думках суддів аналізується досвід таких країн, як Австрія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Німеччина, Іспанія, Італія, Канада, Латвія, Литва, Португалія, Словаччина, США, Франція, Хорватія, Швейцарія, Швеція та ін. У своїх рішеннях Конституційний Суд України керується і науковими доробками вчених-юристів, і коментарями до законодавства для аргументування власної позиції. Крім теоретичних новел, в окремих думках конституційних суддів

можуть бути посилання на практику іноземних судів або інших владних установ. Такі правові позиції також слугують розширенню знань, оскільки дають змогу дізнатися і використати чужий досвід врегулювання спірних ситуацій [4, с. 4-5].

Існування інституту окремої думки суддів підштовхує до глибшого, всебічного і повного розгляду справи, що дає необхідну міру достатнього обґрунтування рішення. Він мотивує окремих суддів в професійному вдосконаленні, а Суду виходити в конституційний простір, долаючи межі позитивізму.

І, хоч, в останні роки збільшується популярність окремих думок: після прийняття окремих рішень ми можемо спостерігати не сталість і однозначність, а нестійке занепокоєння, яке поступово приходиться до певної рівноваги протилежностей. Якщо ж після прийняття рішення ми не спостерігаємо дану рівновагу, це вказує не на порушення процесу, не на неналежний професіоналізм окремих суддів, не на функціональну неспроможність Суду, а на незакінченість процесу становлення [5].

Відтак, в кожній ситуації можуть існувати різні ракурси тлумачення правових норм чи обставин справи. Можливість висловити альтернативний погляд сприяє більш глибокому аналізу проблеми. Це як терези з двох чашок: інститут особливої думки додає ваги на чашу додаткових міркувань, які збагачують загальну картину.

Окрім комплексного розгляду, особлива думка виконує важливу контролюючу функцію. Вказівка на можливі недоліки чи непереконливість основного рішення стимулює суддів пильніше зважувати всі докази та аргументи. Адже хтось побачить ці логічні діри чи фактичні помилки. Так формується культура обґрунтованих та вивірених рішень.

І, нарешті, аналіз особливих думок суддів дає змогу побачити, де саме виникають проблеми у правозастосовній практиці, які норми законодавства потребують уточнення чи уніфікації. Тобто це своєрідний барометр якості всієї системи судочинства.

Отже, інститут особливої думки судді має не лише важливе теоретичне, але й прикладне значення для удосконалення системи правосуддя. Саме тому цей механізм є гарантією об'єктивності та неупередженості розгляду судових справ, а тому – однією з опор справедливого та якісного правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куп'янська А. М. Особливості інституту «особливої думки судді». *Гарантії та забезпечення прав людини в Україні: становлення, розвиток та перспективи* : збірник тез доповідей та повідомлень за матеріалами круглого столу (м. Харків, 4 грудня 2022 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. 146 с. URL : <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/vnd/zbirnyky-naukovyh-konferenczij/>

2. Suetina O. G., Serebriakova S. V. The Types of Intertextual Connections in the Judicial Discourse. *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS*. 2020. Vol. 92. London: Future Academy, 2020. P. 2445–2452.

3. Куп'янська А. М. Інститут особливої думки як гарантія незалежності судді конституційної юстиції. *Функціонування Україна на сучасній геополітичній шахівниці світу: феноменологічний та конституційно-правовий аналіз*: матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 14 липня 2022 р. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2022. С. 67–74.

4. Куп'янська А. М. Становлення та розвиток інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах : дис. ... канд. юр. наук. Львів, 2023. 244 с.

5. Токар Л. В. Токар Л. В. Окрема думка судді: загроза дисонансу або умова поліфонічної єдності? Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022.

Олег ГЕТЬМАН / Oleh HETMAN

*аспірант Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Сергій МОСКАЛЕНКО / Serhiy MOSKALENKO

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СПРАВЕДЛИВОГО ПОКАРАННЯ ДО ВИННОЇ ОСОБИ ЗА ЗГВАЛТУВАННЯ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ (ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ)

Важливою детермінантою сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), є рівень гендерної нерівності загалом у суспільстві до війни, оскільки гендерна нерівність і дисбаланс влади міцно вкорінені і передаються з покоління в покоління, відтворюючись у значних масштабах. На міжнародному рівні нині визнається неоднаковий вплив збройних конфліктів на жінок та дівчат. Зокрема, у Преамбулі Резолюції 1325 (2000) Ради Безпеки ООН йдеться про розуміння цього впливу та про необхідність ефективних інституційних механізмів для їх захисту. Ці відмінності у тому, як жінки, дівчата, чоловіки та хлопчики стикаються з конфліктом, пов'язані з тим, що вони мають різний статус у своїх громадах, стають об'єктами нападу по-різному, їхні травми мають різні соціальні та економічні наслідки, вони мають різні способи підтримання свого існування, різний доступ до ресурсів, необхідних для виживання та відновлення. Патріархальні соціальні моделі часто зображують жінок та дівчат покірними, пасивними та менш цінними у порівнянні з чоловіками. Укорінення ідеальних типів жіночності, пов'язаних з уявленням про жінок як пасивних суб'єктів, яким притаманна «сексуальна чистота і непорочність», також веде до того, що жінки розглядаються як «природні» жертви. Аналогічно гетеронормативні припущення та стереотипи стосовно чоловічої мужності та сили можуть призводити до небажання взагалі визнавати існування чоловіків-постраждалих від сексуального насильства. Очевидно, що обидва підходи мають єдине коріння і перешкоджають справедливості для усіх постраждалих. Групове згвалтування підвищує згуртованість між членами таких формувань, породжуючи колективне відчуття влади та переваги, дозволяє їм отримати гарантії конфіденційності, особливо у невеликих групах з 3-5 осіб, де гвалтівники разом мовчатимуть щодо скоєного. Також є командири, які намагаються використовувати групові згвалтування, беручи у них участь, щоб показати «приклад для наслідування» підлеглим та зробити своє угруповання відомим подібними зразками поведінки.

На даний момент, існує проблема щодо потенційного покарання, яке повинно застосовуватися до винної особи, безпосередньо при кваліфікації згвалтування, вчиненого, зокрема, військовослужбовцями РФ в умовах повномасштабного вторгнення (окупації території) та вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а саме, за якою статтею Кримінального кодексу України мають кваліфікуватися такі дії для покарання осіб: за ст. 438 як воєнний злочин чи ст. 152 як злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Слід зазначити, що на думку як міжнародної спільноти, так і українських правників, зважаючи на те, що зґвалтування вчинено в контексті війни, ведення бойових дій, окупації території (наявний контекстуальний елемент). В умовах повномасштабної війни росії з Україною наявність МЗК (міжнародно-збройного конфлікту) є загальновідомим фактом. Тому на перший план доказування воєнних злочинів, вчинених з 24 лютого 2022 року, виходить саме встановлення зв'язку діяння та збройного конфлікту, і цей елемент не завжди є простим для доказування. Адже, як визнано у стандартах розслідування міжнародних злочинів, не усі злочинні діяння, які вчиняються під час збройного конфлікту, кваліфікуються як воєнний злочин. Тільки ті, які скоєні «в контексті» та «пов'язані» із збройним конфліктом, можуть прирівнюватись до воєнних злочинів. Вимога наявності зв'язку означає, що діяння має бути тісно пов'язане із збройним конфліктом, що відбувається у будь-якій частині територій, контрольованих сторонами у конфлікті. Іншими словами, має існувати достатній територіально-темпоральний зв'язок між діянням та бойовими діями. Докази не обов'язково повинні показувати, що конфлікт був причиною діяння, і діяння не обов'язково має відбуватися саме під час бою.

Тому, саме при визначенні контекстуального елемента, який служить для того, щоб відрізнити воєнні злочини від так званих загальнокримінальних, то під час кваліфікації зазначених злочинних дій, слід застосовувати ст. 438 КК України. Хоча в ній законодавцем, безпосередньо й не згадується про зґвалтування, однак вочевидь такі дії проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є порушенням законів і звичаїв війни з огляду на Женевські конвенції та Римський статут.

Водночас, існує проблема щодо потенційного покарання, яке може бути застосоване до винного за злочини вчинені щодо потерпілої особи. Опрацюванням даної теми встановлено, що законодавцем не передбачене дієве та справедливе покарання за зґвалтування в умовах повномасштабного вторгнення. Так, відповідно до Кримінального кодексу України за зґвалтування, що спричинило тяжкі наслідки, вчинене повторно, передбачено покарання у виді позбавлення волі строком на 15 років або довічне позбавлення волі (ч. 6 ст. 152 КК України); за зґвалтування малолітньої дитини – 10-15 років позбавлення волі (ч. 4 ст. 152 КК України). А за порушення законів і звичаїв війни – 8-12 років позбавлення волі (ч. 1 ст. 438 КК України).

Таким чином, порушення законів та звичаїв війни, яке полягало у вчиненні зґвалтування, карається менш суворо, ніж кваліфіковане зґвалтування як загальнокримінальний злочин.

Фактично у ч. 1 ст. 438 КК України не враховується ні кількість жертв, ні їхній вік, ні тяжкі наслідки для потерпілих (втрата здатності до дітонародження, психічна хвороба, інші тяжкі тілесні ушкодження тощо).

Тому існує проблема, яку потрібно негайно вирішити щодо збільшення санкції за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України.

Також, існують такі виклики щодо захисту постраждалих від сексуального насильства у процесуальному аспекті (в частині застосування КПК України):

- значна кількість допитів спершу на досудовому розслідуванні, а потім ще раз під час судового розгляду і, як наслідок, повторна віктимізація жертв;
- в аспекті доказової бази (неможливість проведення експертиз у зв'язку з тим, що після вчинення злочину минуло багато часу);
- проблематичне отримання показань потерпілих, які виїхали за межі України тощо.

Установлено, що при кваліфікації категорій справ – щодо порушення законів та звичаїв війни, яке полягало у вчиненні зґвалтування (з наявним контекстуальним елементом, тобто злочин скоєний, з огляду того, що під час окупації Київщини а саме міста Ірпінь, Буча та Гостомель, де мали випадки злочинів даної категорії, відповідно до чинного законодавства, орган досудового розслідування повинен кваліфікувати за ст. 438 КК України, але вказана стаття взагалі не враховує обставини зґвалтування і включаючи до неї характерні компоненти та сукупність повторності злочину, як наприклад у загальнокримінальному злочині цієї категорії, що в подальшому унеможлиблює застосування правильного покарання судом, як до особи яка скоїла злочин, так і настання моральної та соціальної справедливості по відношенню до потерпілої особи.

Незважаючи на складність умов та виклики, пов'язані з збором доказів та забезпеченням справедливого судочинства, важливо забезпечити відповідальність за злочини зґвалтування та запобігти безкарності. Потрібно провести диференціацію кримінальної відповідальності за зґвалтування, яке водночас є воєнним злочином, створити умови для зменшення повторного переживання жертвою зґвалтування події злочину, а також законодавчо врегулювати ширше використання цифрових доказів та свідчень, зокрема тих, які отримані прокурорами МКС, іншими міжнародними інституціями під час збирання інформації про воєнні злочини рф в Україні (тобто забезпечити можливість «спільного» використання доказів).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харитонова О. «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у війні рф проти України: можливості правового реагування». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.
2. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. URL : <https://www.gp.gov.ua>;
3. Гловюк І. В. «Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування sui generis». Інститут права Львівського державного університету внутрішніх справ.

УДК 349.2(477)

Микола ГЛУЩЕНКО / Mykola GLUSCHENKO

*аспірант кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Павло ГОРІНОВ / Pavlo GORINOV

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений працівник соціальної сфери України,
директор Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОБОТИ ЗА ВИКЛИКОМ: ДОСВІД ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ

З отриманням Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі у червні 2022 року перед Україною постав складний виклик продовжити, ба більше,

активізувати євроінтеграційні реформи у трудовій та соціальній сферах в умовах триваючої війни з РФ.

На виконання відповідних зобов'язань щодо імплементації ряду директив ЄС у сфері зайнятості у липні 2022 року був ухвалений Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості» № 2421, яким у національне трудове право було запроваджено таку нестандартну форму зайнятості як робота за викликом. З цією метою у КЗпП України було доповнено нормами про трудовий договір з нефіксованим робочим часом. Він визначений як особливий вид трудового договору, умовами якого не встановлюється конкретний час виконання роботи, обов'язок працівника виконувати яку виникає виключно у разі надання роботодавцем передбаченої цим трудовим договором роботи без гарантування того, що така робота буде надаватися постійно, але з дотриманням умов оплати праці, передбачених законом [1].

Не можна не зауважити, що деякі вчені ототожнюють фріланс і роботу на умовах трудового договору з нефіксованим робочим часом, оскільки ця форма нестандартної зайнятості дозволяє залучати осіб на нерегулярній основі для виконання тих чи інших робіт, які носять непостійний, але повторюваний характер [2, с. 145], що схоже на фріланс. Саме тому трудовий договір з нефіксованим робочим часом вважається механізмом легалізації праці фрілансера і є альтернативою цивільно-правовим договорам. На поширення підходу ототожнення роботи на умовах трудового договору з нефіксованим робочим часом та фрілансу вплинуло те, що Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості», яким були внесені зміни до чинного КЗпП щодо трудового договору з нефіксованим робочим часом, у медіа отримав неофіційну назву «закон про фрілансерів» [3, с. 147].

Проте очевидно, що між працею фрілансерів і роботою на умовах трудового договору з нефіксованим робочим часом є відмінності, які не дозволяють ототожнювати ці форми нестандартної зайнятості. По-перше, праця фрілансерів зазвичай є проєктна, оплатна, після завершення проєкту для замовника або навіть під час його виконання фрілансер має можливість шукати нові завдання від інших замовників. Робота на умовах трудового договору з нефіксованим робочим часом передбачає обов'язок роботодавця платити визначену заробітну плату навіть тоді, коли фактично відсутня робота, яку можна надати працівникові. По-друге, працівник під час роботи за трудовим договором з нефіксованим робочим часом має мінімальні трудові права, зокрема, право на відпочинок, на охорону праці, оплачувану відпустку, в той час як фрілансер таких прав не має. По-третє, до праці фрілансера не встановлюються вимоги щодо часу, коли робота ним виконується, замовника цікавить результат роботи, тоді як від працівника, який працює на підставі трудового договору з нефіксованим робочим часом, роботодавець вправі вимагати працювати у відповідні інтервали (базові години і дні). Спільною рисою розглядуваних нестандартних форм праці є можливість особи працювати у кількох роботодавців (замовників) одночасно.

Розглядаючи питання захисту інтересів працівників та ризиків, які несе укладення трудових договорів з нефіксованим робочим часом, варто звернутися до європейського законодавства, насамперед положень Директиви 2019/1152 від 20 червня 2019 року про прозорі та передбачувані умови праці [4], яка фактично стала першим законодавчим актом ЄС, спрямованим на зменшення ризиків змінних графіків роботи, таких як робота за викликом, робота на платформі або трудові договори з нульовим робочим часом, і доповнює існуючий захист від дискримінації за

типом зайнятості, передбачений директивами ЄС про неповний робочий день і строкові трудові договори. Зокрема, у ній йдеться про працівників, які не мають гарантованого робочого часу, в тому числі тих, хто працює за трудовим договором з нульовим робочим часом і за іншими трудовими договорами за викликом. З огляду на їх гнучкість, трудові договори з негарантованою кількістю годин, як правило, широко використовуються роботодавцями у секторах, що зазнають коливань попиту, таких як роздрібна торгівля, ресторани швидкого харчування, кінотеатри тощо. Водночас для найманих працівників така зайнятість призводить до нестабільних заробітків, недостатнього обсягу роботи та дисбалансу між роботою та особистим життям, негативними наслідками чого можуть бути тривога та хронічний стрес. У зв'язку з цим, Директива спеціально включає працівників з негарантованим робочим часом у сферу своєї дії, визнаючи їхню "особливо вразливу ситуацію". Хоча Директива не забороняє трудові договори з негарантованою кількістю годин (або з нульовим робочим днем), у статті 11 вона передбачає обов'язок держави вживати заходів для запобігання зловживанням, таким як: (а) обмеження використання та тривалості трудових договорів за викликом або подібних трудових договорів; (б) спростовна презумпція або наявність трудового договору з мінімальною кількістю оплачуваних годин, що базується на середній кількості відпрацьованих годин за певний період; (в) інші еквівалентні заходи, що забезпечують ефективно запобігання зловживанню щодо укладення таких договорів [4].

Фактичне впровадження наведених у Директиві запобіжних заходів відрізняється в різних державах-членах ЄС, так само як і використання та рівень поширення договорів з негарантованим робочим часом. Зокрема, Німеччина та Франція законодавчо встановили мінімальну гарантовану кількість робочих годин на тиждень. Наприклад, у Німеччині трудові договори з негарантованою тривалістю робочого часу регулюються у Законі «Про неповний робочий час і строкову зайнятість», який визначає, що якщо в трудовому договорі не зазначено гарантованої тривалості робочого часу, то все одно гарантується мінімум 20 годин на тиждень. Якщо тривалість щоденного робочого часу не визначена, роботодавець повинен надати працівникові можливість працювати щонайменше три години поспіль.

У Франції також встановлено мінімальну кількість годин на тиждень для працівників з неповним робочим часом, яка становить 24 години, якщо більше не передбачено колективним договором, за винятком працівників віком до 26 років, які продовжують навчання.

У Нідерландах трудові договори з негарантованою кількістю годин є виключно тимчасовими, а працівники з нульовим робочим часом мають право на укладення трудового договору з фіксованою кількістю годин через 12 місяців роботи.

Варто погодитися з Я. Сімутіною, що український законодавець достатньо виважено підійшов до врегулювання особливостей трудових договорів з нефіксованим робочим часом у КЗпП, зокрема, у питаннях прав та гарантій для працівників. Зокрема, на захист інтересів працівників спрямована норма щодо встановлення мінімальної тривалості робочого часу працівника, що визначена в розмірі 32 годин протягом календарного місяця, та обов'язку роботодавця виплатити заробітну плату не менше ніж за 32 години робочого часу, якщо працівник протягом календарного місяця виконував роботу менше 32 годин або у разі ненадання роботодавцем роботи такому працівникові. Крім того, працівникам, котрі відпрацювали на умовах трудового договору з нефіксованим робочим часом понад 12 місяців, надана можливість звертатися до роботодавця з вимогою укладення

строкового або безстрокового трудового договору на умовах загальновстановленого у роботодавця графіка роботи з відповідною оплатою праці, та отримувати від роботодавця у разі відмови обґрунтовану відповідь у письмовій формі [5, с. 100].

Водночас слід звернути увагу на те, що положення про встановлення у трудовому договорі з нефіксованим робочим часом додаткових підстав для його припинення, передбачене у статті 21-1 КЗпП України, не відповідає міжнародній та європейській практиці, а також цілям Директиви 2019/1152. Фактично, замість того, щоб забезпечити спеціальний захист цієї особливо вразливої групи працівників (без гарантованого робочого часу та з нестабільними трудовими відносинами), це положення негативно дискримінує таких працівників, дозволяючи встановлювати у трудовому договорі додаткові (окрім тих, що прямо передбачені законодавством) підстави для припинення трудових відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості: Закон України № 2421-IX від 18.07.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#Text>

2. Кузьменко Г. В. Вплив нестандартних форм зайнятості на правове регулювання трудових відносин в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 116–121. URL : <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.17>

3. Драчевська О. «Фріланс» як особливий вид трудового договору. URL : <https://postfactum.info/ua/opinion/frilans-yak-osobliviy-vid-trudovogo-dogovoru-29.html>

4. Директива 2019//1152 від 20 червня 2019 року про прозорі та передбачувані умови праці. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_748901.pdf

5. Сімутіна Я. В. Трудові договори з нефіксованим робочим часом: досвід Великої Британії та перспективи їх застосування в Україні. *Актуальні проблеми захисту прав громадян України на працю та соціальний захист на шляху до Євроінтеграції* : тези доп. та наук. повідомл. учасників XII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 7 жовт. 2022 р.) / уклад. О. Г. Середи, О. М. Ярошенко, О. В. Соловійов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2022. С. 96–101.

Артем ГОНЧАРЕНКО / Artem HONCHARENKO

студент 4 курсу спеціальності 052 Політологія

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Анна КАРНАУХ / Anna KARNAUKH

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних наук Навчально-наукового інституту права

та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

(м. Київ)

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

Від початку повномасштабного вторгнення в Україні з'явилась низка актуальних проблем, пов'язаних з правовим захистом окремих груп населення. Насамперед, це стосується найбільш вразливих на сьогодні представників українського суспільства – військовослужбовців та осіб, які постраждали від повномасштабної війни – цивільних, які стали жертвами російської агресії. Протягом багатьох років чинними є положення національного та міжнародного права, які регламентують окремі аспекти щодо захисту прав цих груп населення, однак, на жаль, далеко не всі існуючі положення наразі є дієвими та у повній мірі втілюються у життя на практиці. Сьогодні існує низка проблем, пов'язаних з недостатнім правовим захистом військовослужбовців та осіб, які постраждали від війни, що сьогодні є неприпустимим. Тому важливо з'ясувати, у чому саме полягає захист прав військовослужбовців і осіб, що постраждали від війни, а також сучасний стан правового захисту цих груп населення.

Згідно з Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», військовослужбовець – це громадянин України, що проходить службу в Збройних силах або у інших військових формуваннях, які створені відповідно до законодавства. До військовослужбовців належать як військові, що служать у ЗСУ, так і представники Державної прикордонної служби, Служби безпеки України, війська цивільної оборони, а також інші військові формування незалежно від статі. Крім того, військовослужбовцями також є курсанти військових навчальних закладів, які ще продовжують навчання [1].

Особами, що постраждали від війни, вважаються як повнолітні, так і ті, хто не досягнув віку 18 років, і при цьому: отримав поранення, контузію, каліцтво; зазнав фізичного, сексуального, психологічного насильства; був викрадений і насильно вивезений з України; залучався до участі у воєнізованих або збройних формуваннях; незаконно утримувався, зокрема – у полоні тощо. Відповідно, це особи, які фізично та/або психологічно постраждали від війни та отримали відповідний правовий статус, який наділяє таких осіб відповідним переліком прав, що має регламентуватись і захищатись на державному рівні [2].

Крім того, у деяких джерелах до числа осіб, що постраждали від війни, належать також внутрішньо переміщені особи, які мають особливий правовий статус. Внутрішньо переміщеною особою (ВПО) вважається громадянин України, іноземець або особа без громадянства, що перебуває на законних підставах на території України,

яка була вимушена покинути місце проживання у зв'язку з початком збройного конфлікту [3].

Розглядаючи питання захисту прав військовослужбовців, у першу чергу слід окреслити їх основні права. Так, військовослужбовці володіють наступними правами: право на сповідання будь-якої релігії або не сповідання жодної, право на вибір місця проживання і виїзд за кордон, право на продовольче і речове забезпечення, право на відпустки, право на охорону здоров'я, право на освіту, право на безоплатний проїзд, право на пенсійне забезпечення, право на правову допомогу тощо. Реалізуються ці права шляхом запровадження спеціальних заходів і процедур, діяльності служб соціального і психологічного захисту, служб безкоштовної правової допомоги тощо. Крім того, важливою є реалізація прав військовослужбовців під час безпосереднього перебування на службі. Військові мають бути належним чином забезпечені продовольством, одягом та спеціальною амуніцією, мають вчасно отримувати усю необхідну медичну та психологічну допомогу, вчасно та у повному обсязі отримувати необхідні грошові виплати тощо [4].

Захист прав військовослужбовців здійснюється згідно з нормами як вітчизняного, так і міжнародного права. Захист прав військових, які перебувають на службі, регулюється, зокрема, Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», ветеранів – Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Крім того, зазначимо наступні міжнародно-правові акти: Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод, Женевська конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючій армії, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими тощо [5].

Щодо прав осіб, які постраждали від війни, то вони мають право на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, право на реабілітацію та забезпечення необхідними засобами, право на отримання матеріального забезпечення, право на безоплатну медичну і правову допомогу, право на безперешкодне отримання засобів реабілітації без встановлення інвалідності тощо. Захист їх прав здійснюється нормами міжнародного права, зокрема – Женевськими конвенціями про захист цивільного населення під час війни, а також вітчизняними нормативно-правовими актами, насамперед – Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Окремого нормативно-правового акту, який би встановлював особливості правового захисту усіх осіб, що постраждали від війни, немає [6].

Зауважимо, що в умовах повномасштабної війни існує низка проблем, пов'язаних з захистом прав військових і осіб, що постраждали від війни. Основними є: відсутність відпусток для військових, що перебувають на фронті, відсутність достатніх грошових виплат, своєчасних виплат за поранення або інвалідність, недостатнє матеріальне і продовольче забезпечення тощо. Щодо осіб, які постраждали від війни, найбільш поширеними є проблеми, пов'язані з недостатнім наданням соціальної фінансової допомоги та інших видів соціальної допомоги.

Таким чином, сьогодні існує необхідність вдосконалення норм вітчизняного законодавства, пов'язаних з захистом прав військовослужбовців та осіб, що постраждали від війни. Крім того, важливо вдосконалювати існуючі підходи до захисту їх прав. Це сприятиме можливості в подальшому уникнути додаткових проблем, пов'язаних з їх недостатнім захистом, враховуючи те, що сьогодні саме вони є тими групами населення, які найбільше потребують допомоги від держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T223200>
2. Статус постраждалих внаслідок воєнних дій. URL : <https://sheprda.gov.ua/strukturni-pidrozdiy-rda/sluzhba-u-spravakh-ditey/status-postrazhdalykh-vnaslidok-voien/>
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
4. Основні права військовослужбовців. URL : https://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/osnovni_prava_vs_2020.pdf
5. Павленко В. С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск № 7. 2020. С. 131–133.
6. Давиденко П. О., Рижкова Ю. А. Механізм захисту постраждалих від війни. *Юридичний електронний журнал*. Випуск № 12. 2022. С. 79–83.

УДК 344.131(477)

Катерина ГУЧЕНКО / Kateryna HUCHENKO

*аспірантка Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Київ)*

СТРАТЕГІЇ МІНІМІЗАЦІЇ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДЕЗЕРТИРСТВО (СТ. 408 КК УКРАЇНИ) В ЗСУ

Мінімізація дезертирства в збройних силах є багатограним викликом, який виходить за межі практичних стратегій і стосується права, філософії, етики і людської природи. По суті, проблема дезертирства спонукає нас замислитися над природою обов'язку, вірності і суспільного договору між окремими особами і інституціями, яким вони служать. Розглядаючи шляхи вирішення проблеми дезертирства з філософської точки зору, необхідно спочатку дослідити поняття обов'язку. Обов'язок, часто синонімом якого є зобов'язання або відповідальність, лежить в основі військової служби. Військовослужбовці присягають на вірність своїй країні і зобов'язуються відстоювати її принципи, захищати її інтереси і захищати її громадян. З філософської точки зору, обов'язок можна розглядати як моральний імператив, що ґрунтується на поняттях честі, добросовісності та служіння вищому благу. Тому сприяння глибокому розумінню обов'язку і його морального значення серед військовослужбовців має першорядне значення для мінімізації дезертирства.

Вірність, ще один фундаментальний аспект військової служби, переплітається з обов'язком, але має власну філософську вагу. Лояльність передбачає непохитну відданість і вірність своїм товаришам, начальству і самій інституції. Вона втілює довіру, солідарність і почуття приналежності до військової спільноти. З філософської точки зору, лояльність піднімає питання про природу вірності та баланс між індивідуальною автономією і колективною відповідальністю. Культивування культури лояльності передбачає плекання зв'язків товариськості, взаємоповаги і спільної мети, тим самим зменшуючи схильність військовослужбовців до відмови від своїх зобов'язань.

Крім того, вивчення концепції суспільного договору проливає світло на відносини між військовослужбовцями і збройними силами як інституцією. Теорія суспільного договору, що бере свій початок від таких філософів, як Томас Гоббс, Джон Локк і Жан-Жак Руссо, стверджує, що індивіди добровільно відмовляються від певних свобод і прав на користь влади в обмін на безпеку, захист і збереження суспільного порядку. У контексті армії військовослужбовці укладають мовчазну угоду зі своїми збройними силами, погоджуючись дотримуватися статутів, виконувати накази і відстоювати принципи інституції в обмін на навчання, ресурси і відчуття мети. Роздуми про суспільний договір підкреслюють взаємний характер військової служби і посилюють взаємні зобов'язання, що зв'язують військовослужбовців та їхні організації.

Проте, хоча обов'язок, вірність і суспільний договір створюють філософську основу для розуміння і вирішення проблеми дезертирства, важливо визнати складність людської природи і безліч чинників, які впливають на індивідуальну поведінку. Дезертирство часто виникає внаслідок поєднання особистих, соціальних і обставинних чинників, в тому числі моральних дилем, психологічних стресів, сімейного тиску і розчарування в керівництві або цілях місії. Філософські роздуми про дезертирство спонукають нас заглибитися в питання моральної відповідальності, свободи волі і невід'ємної напруги між індивідуальним сумлінням і інституційною владою.

Насамкінець, пошук шляхів мінімізації дезертирства в збройних силах спонукає нас до філософських роздумів про природу обов'язку, вірності і суспільного договору. Сприяючи глибокому розумінню цих понять і їх моральних наслідків, військові організації можуть розвивати культуру відданості, солідарності і спільної мети, тим самим зменшуючи кількість випадків дезертирства і зміцнюючи цілісність і ефективність збройних сил.

Дезертирство, тобто самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу створює значні проблеми для військових організацій у всьому світі [1]. Воно не лише підриває дисципліну і згуртованість у лавах ЗСУ, але й ставить під загрозу оперативну ефективність і готовність до виконання місій. Для вирішення цієї складної проблеми військові лідери повинні впроваджувати комплексні стратегії, спрямовані на мінімізацію дезертирства і формування культури відданості і лояльності серед військовослужбовців. У цій роботі ми розглядаємо різні підходи та ініціативи, спрямовані на зниження рівня дезертирства в збройних силах.

Впровадження суворих процедур набору і відбору може допомогти виявити осіб з необхідними якостями і мотивацією для ефективної служби в ЗСУ. Оцінюючи такі фактори, як характер, стійкість і відданість справі під час процесу набору, військові організації можуть зменшити ймовірність набору осіб, схильних до дезертирства. Інвестиції в комплексні навчальні програми та ініціативи з розвитку лідерства мають вирішальне значення для прищеплення військовослужбовцям дисципліни, товариського духу і почуття цілеспрямованості. Ефективне лідерство на всіх рівнях відіграє ключову роль у формуванні позитивної організаційної культури та усуненні першопричин дезертирства, таких як незадоволеність і розчарування.

Розуміння основних факторів, що сприяють дезертирству, є важливим для розробки цілеспрямованих заходів. Серед поширених причин дезертирства – особисті або сімейні проблеми, фінансові труднощі, проблеми з психічним здоров'ям,

незадоволеність керівництвом або умовами служби. Надаючи належні послуги підтримки, консультування та ресурси для проактивного вирішення цих проблем, військові організації можуть зменшити ризик дезертирства. Виховання сильного почуття морального духу і бойового духу має фундаментальне значення для зниження рівня дезертирства. Визнання і винагорода за зразкову поведінку, створення сприятливого середовища і сприяння спільному відчуттю місії і приналежності можуть підвищити бойовий дух і згуртованість у військових підрозділах, тим самим знижуючи ймовірність дезертирства.

Створення відкритих і прозорих каналів комунікації між керівництвом і військовослужбовцями має важливе значення для розгляду скарг, надання настанов і забезпечення зворотного зв'язку. Розвиваючи культуру довіри, поваги і підзвітності, військові організації можуть створити середовище, в якому військовослужбовці відчують, що їх цінують і підтримують, що зменшує схильність до дезертирства.

Впровадження програм проактивного втручання і підтримки може допомогти виявити осіб з групи ризику і надати їм допомогу, необхідну для подолання труднощів і продовження служби. Це може включати фінансове консультування, послуги з підтримки сім'ї, ресурси з охорони психічного здоров'я та можливості кар'єрного розвитку, пристосовані до унікальних потреб військовослужбовців. Хоча профілактика є кращою, для запобігання дезертирству і підтримання військової дисципліни необхідні жорсткі правові та дисциплінарні заходи. Чіткі правила, процедури і наслідки дезертирства повинні бути ефективно доведені до відома всіх військовослужбовців, а за порушення накладаються відповідні санкції. Наголос на етичному лідерстві, професіоналізмі та дотриманні військових цінностей і стандартів має важливе значення для формування культури добросовісності та підзвітності. Керівники на всіх рівнях повинні показувати приклад, демонструвати відданість місії та цінностям організації, а також нести відповідальність за свої дії як перед собою, так і перед іншими.

Отже, мінімізація дезертирства в збройних силах вимагає багатогранного підходу, що охоплює рекрутинг, підготовку, розвиток лідерських якостей, підтримку, комунікацію і дисципліну. Усуваючи першопричини дезертирства, просуюючи позитивну організаційну культуру і надаючи проактивну підтримку військовослужбовцям, військові організації можуть зміцнити моральний дух, згуртованість і оперативну ефективність, зменшуючи при цьому кількість випадків дезертирства [2]. Зрештою, виховання почуття відданості, лояльності і гордості за службу своїй країні є важливим для зменшення рівня дезертирства і забезпечення постійної боєготовності та ефективності збройних сил.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 25.02.2024).

2. Основи військової психології : навч. посіб. / Г. В. Бондарев, П. П. Круть. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 272 с.

Дмитро ДІДУС / Dmytro DIDUS

*аспірант 1 року навчання Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ДО ПИТАННЯ МЕХАНІЗМІВ СТЯГНЕННЯ РЕПАРАЦІЙ З РФ: ЛЕГАЛЬНИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Виплата репарацій в сучасній міжнародно-правовій доктрині є універсальним механізмом компенсаційного відшкодування, завданого державі внаслідок збройної агресії проти неї, себто участі такої держави у міжнародному збройному конфлікті (МЗК) не з власної ініціативи.

Проблематична складова механізму стягнення репараційно-компенсаційних виплат полягає у їхній звичаєвій оригінації. Використання Міжнародного суду ООН та Ради Безпеки ООН у якості інституції відшкодування шкоди, завданої внаслідок міжнародних воєнних злочинів, де-факто прописане лише доктринально – на рівні статті 3 Гаазької конвенції 1907 р. (Article 3 of Second Hague Convention 1907) [1]. Вищезазначені конотаційні розбіжності є актуальними і для факту неспровокованої збройної агресії РФ проти України, внаслідок котрого країна-агресор зобов'язана здійснити репараційні виплати по завершенню військових дій.

Питання стягнення репарацій з РФ в легальному та організаційно-правовому аспекті є актуальною на сьогодні аналітичною лінією. В той же час, на рівні вітчизняної доктрини дане питання досліджено обмеженим колом науковців, серед яких – К. Рашевська, Д. Спесівцев, Д. Бараненко та Р. Русін. Корисним для тематики дослідження можемо вважати іноземний аналітичний досвід здійснення репараційно-компенсаційних виплат по завершенню МЗК: затребуваними працями вважаємо науковий доробок Е.-К. Гіллер, О. Гетевей, П. Сулло, Дж. Вайет та ін.

Юридична (правова) складова виплати репарацій де-факто є інструментом безпекового забезпечення держави-переможниці міжнародного збройного конфлікту (МЗК) та держави, що зазнала у МЗК поразки відповідно. Ключовий критерій відносної ефективності міжнародних репараційних стягнень – їхній факультативний характер (положення ст. 2 (4) Статуту ООН можемо трансформувати у конотацію «опція держави, а не право держави») [2]. Фактичні механізми міжнародного стягнення репарацій із держави-агресора постраждалою державою внаслідок МЗК – забезпечення репараційних виплат в рамках Ради Безпеки ООН, Міжнародного суду ООН, а також укладення міжнародного договірною зобов'язання між державою-агресором та державою-учасницею МЗК щодо виплати компенсаційно-ресурсних активів за інфраструктурні, соціально-цивільні, приватно-персональні, державно-потенційні та ін. види руйнувань [3, с. 1035-1036; 5, с. 39-40].

У контексті можливостей та гіпотетичних меж стягнення репараційних виплат з РФ внаслідок неспровокованої збройної агресії проти України необхідно виділити декілька колізійних факторів. По-перше, процес стягнення компенсаційних виплат із держави-агресора знаходиться у дискореляції із фактом дипломатичної, політичної та юридичної недоторканості (імунітету) глав держав-агресорів та їхніх політичних верхівок, що утруднює аспект введення рішення щодо виплати репарацій законною силою. По-друге, сам процес репараційних виплат є деінституціоналізованим, тому регулюється міжнародними міжкомпетентнісними органами, як-от Рада Безпеки ООН

та Міжнародний суд ООН, рішення котрих для держав-членів міжнародної спільноти носять рекомендаційний, а не загальнообов'язковий характер. По-третє, ефективність стягнення репараційних виплат із рф як постійного члена Ради Безпеки ООН у якості держави- правонаступника СРСР викликає сумніви внаслідок опції ветування нею будь-яких рішень в одноголосному порядку.

Повинні зазначити, що у вітчизняній науковій доктрині опцію із стягненням репарацій за допомогою інституційної координації Ради Безпеки ООН все-таки пропонують до розгляду із двох причин: по-перше, міжнародно-правовий досвід та, по-друге, можливість використання механізмів позбавлення рф права вето та/або зміни політичного керівництва всередині держави співмірно із обраним внутрішньодержавним та міжнародним державним курсом [3]. Прецедентна підстава зі зміною політичного керівництва рф має у випадку із репараційними виплатами більшою мірою модельований контекст, в той час як прикладом міжнародно-правового досвіду забезпечення Радою Безпеки ООН виплати повоєнних репарацій для жертв військових дій у колишній Югославії (1991-2001 р.) є загальновизнаним міжнародно-правовим фактом [4, с. 37-38].

Можливості, межі та контексти стягнення репарацій за матеріальну шкоду, завдану збройною агресією рф проти України, також визначаються позиціонуванням даного юридичного факту міжнародною спільнотою. Факт ототожнення відкритої війни, розв'язаної рф, із термінологією міжнародного збройного конфлікту (МЗК) дає карт-бланш на вирішення означених «локальних протиріч» сторонами-учасниками воєнних дій. Ситуація також ускладнена термінологічним узвичаєнням рф власних військово-агресивних дій, зокрема, проти цивільного населення, у якості «спеціальної військової операції» та одночасним недотриманням стандартів, звичаїв та правил ведення війни, прописаних у Гаазькій конвенції 1907 р., згаданих вище [1].

До питання потенційної моделі відшкодування збитків, завданих рф внаслідок неспровокованої військової агресії проти України, опираючись на матеріали Доповіді Комісії ООН з міжнародного права (53 сесія, 23.04–01.06.2001; 2.07.–10.08.2001 р.) [6] потрібно застосовувати наступні принципи: звичаєвість процесу; повноцінність процесу; порядок процесу за формою «реституція–компенсація–сатисфакція». Звичайний характер процедури репараційно-компенсаційних стягнень із рф повинен передбачати використання наявного міжнародно-правового досвіду вимоги аналогічних відшкодувань в ході завершення інших міжнародних збройних конфліктів (МЗК), повноцінність процесу репараційної компенсації доцільно розглядати у повному за обсягом відшкодуванні витрат, завданих неспровокованою військовою агресією рф проти України, а процес формату «реституція–компенсація–сатисфакція» доцільно розкрити за послідовним процесом пред'явлення вимоги потерпілою стороною (державою-учасницею МЗК) із виплатою компенсації державою-агресором та визнанні факту сплати репарацій держави-агресора за зобов'язаннями постраждалою стороною.

Таким чином, процес визначення механізмів стягнення репарацій з рф у легальній та організаційно-правовій парадигмі полягає у використанні доступного звичаєвого, нормативного та інституційного інструментарію. Складність вимоги репараційно-компенсаційних виплат із держави-агресора Україною генерується декількома факторами, серед яких — постійне членство рф у Раді Безпеки ООН та рекомендаційний характер рішень Міжнародного суду ООН, що, окрім опції двостороннього договірної зобов'язання щодо виплати репарацій постраждалим

стороні конфлікту, є найбільш розповсюдженими формами ініціації стягнення воєнних збитків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі № 995_222 від 18.10.1907 р. Відомості Верховної Ради. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
2. UN. UN Charter (full text). UN official website. URL : https://untso.unmissions.org/sites/default/files/united_nations_charter.pdf
3. Рашевська, К. Моделі та механізми виплати репарацій : міжнародний досвід та ідеї для України. Baltija Publishing, Vol. 3. 2022. P. 1032–1041. URL : <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6348/13384-1?inline=1>
4. Van der Auweraert, P. Reparations for Wartime Victims in the Former Yugoslavia: In Search of the Way Forward. IOM, 2013. 64 p.
5. Vatamnaiuk,-Zelinska, U., Pavlyshyna, V. Reparations as a tool for holding the Russia responsible for war crimes committed on the territory of Ukraine. *Economics Finances Law*. Vol. 7. 2023. P. 37–42.
6. UN. Report of the International Law Commission on the work of its 53rd session: report of the 6th Committee : General Assembly, 56th session: corrigendum. NY, USA, 2001. 1 p.

УДК 343.226-027.533-053.2

Олена ДМИТРИШИН / Olena DMYTRYSHYN

ад'юнкт кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету № 3 ІФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЮ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДИТИНИ

Захист дітей, забезпечення їхнього повноцінного розвитку – проблема національного значення, яка повинна розглядатися й розв'язуватися в різних контекстах: історичному, соціологічному, культурологічному, демографічному, педагогічному та, безумовно, юридичному. Мова йде про закріплення певними законами й іншими нормативно-правовими актами чітко визначених правил, норм, стандартів і вимог щодо організації життєдіяльності дитини [1, с. 89].

Першим міжнародним документом, у якому розглядалась проблема прав дитини, є Женевська декларація 1924 року, спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист. Важливим документом стала прийнята 10.12.1948 Генеральною Асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини (введена в дію з 1976 року). У ній уперше зафіксовані основи захисту прав дітей [2, с. 206]. Свій розвиток Декларація отримала в пакетах прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення розв'язання їхніх основних соціальних проблем.

Генеральна Асамблея ООН 20.11.1959 прийняла Декларацію прав дитини – документ, який регулює становище дитини в сучасному суспільстві. Декларація складається з 10 принципів, якими проголошується, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист,

надані умови та можливості, що дали б їй змогу розвиватись фізично, розумово, морально, духовно [2, с. 58].

Документом, де проголошується, що людство зобов'язане дати дітям усе найкраще, надійно забезпечити дитинство, яке гарантує в майбутньому розвиток повнолітніх громадян, стала Конвенція про права дитини, схвалена ООН 20.11.1989 [2, с. 69]. Україна ратифікувала Конвенцію в 1991 році та внесла відповідні зміни до національного законодавства. Її ратифікували 189 країн світу. Серед тих, хто не ратифікував Конвенцію, – США й Сомалі.

Держави-сторони, зокрема, мають уживати на національному, двосторонньому й багатосторонньому рівнях усі необхідні заходи щодо протидії схилянню або примусу дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності, використання дітей з метою експлуатації в проституції або іншій незаконній сексуальній практиці, використання дітей з метою експлуатації в порнографії та порнографічних матеріалах; щодо запобігання викраденню дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанді в будь-яких цілях і в будь-якій формі. Вони повинні захищати дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини [5, с. 91].

Головні положення, які пронизують майже всі міжнародні правові акти, – це абсолютні заборони на жорстоке поводження з особою, передусім із дітьми. Цей принцип не має порушуватись у жодній ситуації без винятку. Але, на жаль, він порушується досить часто різними способами й у різних країнах [1, с. 90].

Україна слідом за іншими європейськими державами прийняла низку заходів щодо запобігання жорстокості та насильству над дітьми. Так, Конституція України [6], Закон України «Про охорону дитинства» [7], Закон України «Про соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю» [8], Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [9], Сімейний кодекс України [10], Кримінальний кодекс України [11], Кримінальний процесуальний кодекс України [12] та інші законодавчі та нормативно-правові акти визначають право дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, усебічний розвиток і гарантують захист від насильства у будь-якому його прояві [3, с. 19].

Конституція України є тією юридичною базою, норми якої визначають та гарантують охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та людини. Це такі статті Конституції України як: право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); ніхто не може зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32); право на звернення до державних інституцій (ст. 40); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); право на житло (ст. 47); права та свободи людини й громадянина захищаються судом (ст. 55); право знати свої права та обов'язки (ст. 57) [6].

Лише після початку збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 року, Верховна Рада України 20 червня 2022 року, ратифікувала Стамбульську конвенцію [3], яка є золотим стандартом прав жінок та дітей, що є частиною прав людини та європейських цінностей, 21 червня цього ж року Закон про ратифікацію підписав Президент, і 01 листопада 2022 року ця конвенція набрала чинності для України.

Положення Конвенції передбачають, що права та інтереси потерпілих від насильства мають бути в центрі уваги незалежно від перебігу обставин в державі, що зобов'язує відповідні органи, установи до координованої співпраці між собою та з громадськими організаціями [4, с. 487].

Новий підхід із використанням європейських стандартів до вирішення проблеми домашнього насильства регламентують Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2671-VIII від 17.01.2019) [13] та Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [14], нормативним підґрунтям для яких стали нормативні документи, що стосуються сімейного виховання та захисту прав дітей, які розглядалися вище: Конвенція ООН про права дитини, Європейська конвенція про здійснення прав дітей і базуються на принципах, визначених Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей [15].

Нормативно-правові акти, які регулюють діяльність закладів освіти з протидії жорстокого поводження з дитиною:

- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Постанова КМУ від 03.10.2018 р. № 800 «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю»;

- Наказ МОН України від 02.10.2018 р. № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників з іншими органами та службами»;

- Лист МОН України від 30.10.2018 р. № 1/9-656 «Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству стосовно дітей»;

- Лист МОН України від 24.07.2019 № 1/9-477 «Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України».

Нормативно-правові акти, які регулюють діяльність закладів освіти з питань запобігання та протидії домашньому насильству:

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків»;

- Постанова КМУ від 22.08.2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»;

- Наказ МОН України від 02.10.2018 р. № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами».

Що ж стосується протидії домашньому насильству, то можна відзначити, що нормативно-правові акти з питань протидії цьому виду насильства охоплюють доволі широкий спектр проблем. Так, наприклад, було подано протягом майже двох років 14 законопроектів з питань протидії домашньому насильству та ухвалена низка нормативно-правових актів, серед яких:

- Закон України від 20.06.2022 р. № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами»;

– Закон України від 01.07.2021 р. № 1604-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі»;

– Указ Президента України від 21.09.2020 р. № 398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»;

– розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 р. № 361-р «Про затвердження плану невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»;

– розпорядження Кабінету Міністрів України; Розподіл від 30.06.2021 р. № 696-р «Про затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на створення мережі спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, у 2021 році»;

– постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 145 «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року»;

– наказ Міністерства соціальної політики України від 16.11.2021 р. № 649 «Про затвердження форми направлення особи, яка постраждала від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги».

Керуючись вищезазначеними документами, держава має гарантувати захист дитини від:

– усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;

– втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;

– залучення до екстремістських релігійних психокультурних угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо [16].

Однак, незважаючи на відносно впорядковану нормативно-правову базу, результати наукових досліджень та аналіз практики щодо подолання наслідків сімейного насильства над дітьми доводять, що жорстокість і насильство продовжують поширюватися. Підсумувавши все вище сказане, варто зазначити, що насильство над дітьми та домашнє насильство в цілому є глобальною проблемою не лише в нашій країні, а й багатьох інших країнах світу. Це завдає серйозної шкоди для повноцінного здорового розвитку і соціалізації дитини, загрози життю та здоров'ю. Небезпека такого виду насильства щодо дитини полягає в тому, що прояви насильницьких дій та жорстокості з боку рідних людей по відношенню до дітей руйнують таким чином не лише гармонію і злагоду в сімейному колі, але й виступають однією із передумов провокування вчинення правопорушень серед підростаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герасимчук С. Нормативно-правовий захист дитини від насильства. JURNALUL JURIDIC NATIONAL: TEORIE SI PRACTICA. Національний юридичний журнал. *Теорія і практика*.

NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE. ІУНІЕ 2017. С. 89–92.

2. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист : збірник документів. Київ : АТ «Видавництво «Столиця», 1998. Ч. II. 1998. 292 с.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

4. Рибачек В.К. Захист прав дітей в Україні в період військової агресії РФ. A protection of rights for children is in Ukraine in the period of military aggression of Russian Federation : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». 2023. 952 p. URL : DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-320-0-37>

5. Система захисту дітей від жорстокого поводження: [навчально-методичний посібник]. За ред.: К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Держсоцслужба, 2005. 396 с.

6. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Редакція від 01.01.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Закон України «Про охорону дитинства». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

8. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>

9. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

10. Сімейний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

11. Кримінальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

12. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

13. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2671-VIII від 17.01.2019). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/paran2#n2>

14. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>

15. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

16. Захист прав дітей від насильства в сім'ї. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Захист_прав_дітей_від_насильства_в_сім%27

УДК 341.1/.8:005]:355.01

Ярослав ДРОЗДЮК / Yaroslav DROZDYUK

аспірант кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Відповідно до Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. було введено воєнний стан [1], що вплинуло і на діяльність системи публічного управління в Україні, яка повинна забезпечувати функціонування держави у нових реаліях.

З одного боку, принципової зміни у системі управління державою не відбулося. В Україні продовжують функціонувати основні гілки влади з розподілом повноважень відповідно до демократичних стандартів [2]. З іншого боку, здійснення публічного управління на тимчасово окупованих територіях, у районах ведення бойових, в умовах введення воєнного стану, зумовило зміни в роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Указом Президента України від 05.03.2015 р. № 123/2015 «Про утворення військово-цивільних адміністрацій» (далі – Указ № 123/2015) було створено військово-цивільні адміністрації на територіях ведення активних бойових дій [3]. Були утворені Донецька та Луганська обласні, районні, міські, селищні та сільські військово-цивільні адміністрації як тимчасові державні органи, що діяли у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України або у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України. Після їх створення діяльність місцевих рад припинялася. Тобто, на військово-цивільні адміністрації було покладено виконання повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Мережа військово-цивільних адміністрацій формувалась відповідно до потреб шляхом указами Президента України. Станом на 24.02.2022 р. діяли 2 обласні та 19 міських, селищних та сільських військово-цивільних адміністрацій.

Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій» (далі – Указ № 68/2022) [4], після повномасштабного вторгнення РФ, щоб здійснювати керівництво у галузі забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, на всій території України утворено військові адміністрації.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. (далі – Закон 389-VIII) визначені такі види військових адміністрацій, як обласні військові адміністрації; районні військові адміністрації та військові адміністрації населених пунктів (міські, селищні, сільські).

Указом № 68/2022 у обласних державних адміністрацій та на базі існуючих в Донецькій та Луганській областях військово-цивільні адміністрації було утворено обласні військові адміністрації. Також було створено Київську міську адміністрацію. Голови обласних та Київської міської державної адміністрації стали начальниками відповідних військових адміністрацій. У районних державних адміністрацій, теж було утворено військові адміністрації, а їх голови стали начальниками відповідних районних військових адміністрацій. Метою даних органів є забезпечення законності та дії Конституції, разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян на відповідній території.

Відповідно до частини третьої статті 4 Закону 389-VIII військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом. Військову адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації. Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений відповідний сільський, селищний,

міський голова [5]. Таким чином, військові адміністрації населених пунктів утворюються, коли органи місцевого самоврядування не можуть здійснювати свої повноваження.

Згідно абзацу другого частини першої статті 1 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03.02.2015 р. № 141-VIII (далі – Закон № 141-VIII) військово-цивільні адміністрації – це тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі проведення антитерористичної операції) або у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях) і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації, зокрема проведення антитерористичної операції [6].

Відповідно до статті 4 Закону № 389-VIII на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. [5].

Таким чином, правове регулювання вказаних державних органів різне. Діяльність військово-цивільних адміністрацій регулюється Законом № 141-VIII, тоді як діяльність військових адміністрацій регламентують норми Закону № 389-VIII.

Спільним у зазначених органах є наступне:

- утворюються указами Президента України,
- носять тимчасовий характер,
- функціонують на визначеній території,
- є державними органами,
- реалізують функції місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування,
- містять елементи військової організації управління,
- метою їх створення є забезпечення публічного управління в регіонах і громадах в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Політична система України в умовах війни. Медіацентр. Коментарі експертів. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>
3. Про утворення військово-цивільних адміністрацій: Указ Президента України від 05.03.2015 № 123/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/2015#Text>
4. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>
5. Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03.02.2015 № 141-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>

УДК 347.77/.78

Марія ДЯЧЕНКО / Mariia DIACHENKO,
Світлана КРИВОНОС / Svitlana KRYVONOS
*студентки 2 курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ)*

Петро ПАЛЬЧУК / Petro PALCHUK
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного
та комерційного права факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ)*

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах захист інтелектуальної власності набуває особливого значення. Війна, розв'язана російською федерацією проти України, несе серйозні виклики для всієї держави, включаючи сферу інтелектуальної власності. Воєнний стан може створити серйозні виклики і відповідна нормативно-правова база в Україні повинна забезпечувати ефективний механізм захисту в цих умовах. Адже з одного боку, важливо забезпечити збереження та охорону прав інтелектуальної власності, з іншого – війна може призвести до порушення цих прав. Використання винаходів, творів мистецтва, літературних та наукових творів, а також інших об'єктів інтелектуальної власності може мати значний вплив на розвиток економіки та гуманітарну сферу.

Цивільний кодекс України визначає перелік об'єктів інтелектуальної власності, але через постійний розвиток творчості і технічного прогресу цей перелік не може бути вичерпним [1]. Такі об'єкти, як торговельні марки, географічні зазначення, комерційні найменування, тільки прирівнюються до результатів творчої та інтелектуальної діяльності, що виникають через цей процес.

Відповідно до ч. 1 ст. 418 Цивільного кодексу України право інтелектуальної власності є непорушним, а також ніхто не може бути позбавлений чи обмежений права на результати своєї інтелектуальної та творчої діяльності. Право володіти результатом своєї інтелектуальної та творчої діяльності означає, що суб'єкт права інтелектуальної власності має право утримувати цей результат у власності, вправі безпосередньо впливати на нього. Інші особи, яким суб'єкт права інтелектуальної власності передав результат для тимчасового використання або законно придбали матеріальний носій цього результату, можуть володіти ним від імені суб'єкта права інтелектуальної власності.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає, що підставами для захисту особистих немайнових та/або майнових авторських і суміжних прав є будь-яке порушення, невизнання або оспорювання таких прав, а також створення загрози порушення таких прав. Також відповідно до статті 54 цього Закону захист

особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права та/або суб'єктів суміжних прав здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством [2].

Активні бойові дії ускладнюють охорону інтелектуальної власності, адже спершу люди повинні попіклуватися про свою безпеку. 13.04.2022 року набув чинності Закон України "Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України", згідно з яким з першого дня введення в Україні воєнного стану у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України зупиняється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав [3]. Ключові положення цього закону визначають відповідні дії щодо продовження чи підтримання чинності прав інтелектуальної власності на об'єкт інтелектуальної власності, строк чинності майнових прав інтелектуальної власності та правила зупинення перебігу строків.

Відповідно до Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», майнові права інтелектуальної власності, строк чинності яких спливає на день введення в Україні воєнного стану або під час дії воєнного стану, залишаються чинними до дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану. Передбачені цим Законом правила зупинення перебігу строків не тягнуть за собою зупинення дії свідоцтв, патентів, якими засвідчується виникнення прав інтелектуальної власності відповідно до законодавства, а також відповідних прав інтелектуальної власності. Під час дії воєнного стану встановлені законодавством права інтелектуальної власності продовжують діяти і реалізуються суб'єктами права інтелектуальної власності у повному обсязі [4].

Перебіг строків щодо яких дій зупиняється на період дії воєнного стану: строки, пов'язані з охороною прав інтелектуальної власності; строки щодо процедур набуття прав на об'єкти права інтелектуальної власності; строки подання заперечення проти заявки або міжнародної реєстрації на території України; строки оскарження Національного органу інтелектуальної власності у судовому порядку або до Апеляційної палати про визнання прав на винахід недійсними; строки, протягом яких можливі поновлення пропущених строків (крім – строків, встановлених для здійснення дій Національним органом інтелектуальної власності). Перебіг строку починається з наступного дня після скасування воєнного стану з урахуванням часу, що минув до призупинення.

Усі необхідні заяви, клопотання, заперечення, відповіді та подання, пов'язані з ними, також можна подати протягом 90 днів після припинення воєнного стану, без необхідності додаткового часу. Якщо початковий строк продовження строку дії свідоцтва на торговельну марку становить менше 90 днів, строк продовження або збереження чинності майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт власності вважається закінченим у день введення воєнного стану в Україні або іншої дати в період дії воєнного стану дія щодо продовження строку дії свідоцтва на торговельну марку вважається вчиненою особою своєчасно. Якщо вона вчинена не пізніше 90 днів з дня, наступного за днем закінчення дії або скасування воєнного стану, відповідна дія щодо продовження строку дії свідоцтва на торговельну марку вважається вчиненою особою своєчасно. Права інтелектуальної власності, термін дії яких закінчився на або під час дії воєнного стану в Україні, залишаються чинними до наступного дня після закінчення або скасування воєнного стану. Строк дії прав інтелектуальної власності

може бути продовжено після скасування воєнного стану або наступного дня після скасування воєнного стану в установленому порядку з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України».

А. О. Шаповалова зазначила, що загальновизнаною метою повинно бути створення та забезпечення діяльності стійкої та справедливої системи захисту інтелектуальної власності, яка сприяє розвитку науки, інновацій та технологій, навіть у складних умовах воєнного стану. Під час воєнного стану безумовно важливо забезпечити захист прав інтелектуальної власності. Співпраця між правоохоронними органами, відомствами інтелектуальної власності та правовласниками є критичною для ефективного застосування правових норм. Необхідно встановлювати надійні канали зв'язку та координації для оперативного реагування на випадки порушень прав інтелектуальної власності. Посилений моніторинг, інспектування та правозастосування є невід'ємними складовими у боротьбі з підробками, піратством та іншими формами порушень інтелектуальної власності [5, с. 644].

Узагальнюючи, можна сказати, що воєнний стан в Україні може суттєво вплинути на права інтелектуальної власності, зумовлюючи необхідність спеціальних заходів для їх захисту та використання. Під час конфлікту важливо забезпечити ефективну реєстрацію та захист прав на інтелектуальну власність, а також розробити механізми для компенсації власників у разі порушень. Тільки комплексний підхід та взаємодія всіх зацікавлених сторін можуть забезпечити ефективний захист прав на інтелектуальну власність в умовах воєнного стану в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 22.03.2024).
3. Борисенко В. Що змінилося в регулюванні права інтелектуальної власності під час війни. URL : https://jurliga.ligazakon.net/analytics/223120_shcho-zmnilosya-v-regulyuvann-prava-ntelektualno-vlasnost-pd-chas-vyni (дата звернення: 22.03.2024).
4. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 01.04.2022 р. № 2174-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
5. Шаповалова А. О., Запоцька О. В., Гуржій А. В. Правовий захист об'єктів інтелектуальної власності в умовах воєнного стану: збереження та безпека інновацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 642–645.

Олена ЄВДОКИМОВА / Olena YEVDOKIMOVA
*аспірантка кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету (м. Суми)*

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ

Вища рада правосуддя відіграє ключову роль у створенні суддівського корпусу, призначенні та відстороненні суддів, і виконанні ними своїх обов'язків. Цей орган має важливе значення для забезпечення незалежності судової системи. Враховуючи реформи у сфері правосуддя, які тривають в Україні, а також саме прагнення досягти європейських стандартів, дослідження ролі та особливостей діяльності Вищої ради правосуддя є досить важливим та актуальним питанням.

Одним із самих чітких і якісних чинників, які належать кожній правовій державі є забезпечення реальної та, головне, незалежної судової влади. В Україні подібним органом, на плечі якого покладено гарантування та підтримка незалежної судової системи є Вища Рада Правосуддя, або скорочено ВРП, яка була утворена шляхом реорганізації Вищої Ради Юстиції (ВРЮ) в процесі здійснення судової реформи, датованою 2016 роком. Проте, не дивлячись на те, що коло повноважень та функціональне призначення ВРП є досить широким, в особливості, якщо порівнювати з колишньою ВРЮ, якщо й досліджувати її правовий статус, було б доречним дослідити й осмислити її витоки, в особливості становлення та розвиток, так як саме історія дає нам можливість отримати досить багато знань, які будуть досить доречними, розкриваючи подібну тему.

На даний момент відсутнє комплексне наукове дослідження процесу формування та еволюції органу, що відповідає за управління персоналом судів і притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, в якості якого виступає Вища рада правосуддя на сучасний момент. Але, так чи інакше, дехто все таки робив певні спроби, задля аналізу процесу утворення органів управління судовою системою. Так, можна виділити О. Халука, який стверджує те, що створенню інституту ВРЮ в Україні передувала тривала передісторія [1]. Додаючи до цього, питання формування суддівського корпусу починається аж з грудня 1917 року. Відповідні повноваження, які стосуються кадрового забезпечення та притягнення суддів до відповідальності в той час були покладені на органи юстиції, які в свою чергу були залежними від правлячої на той час партії, тому мови про створення органу, який в свою чергу буде незалежним, не було. Є також інші вчені, наприклад В. Назаром, він проводив лише короткий огляд історії розвитку ВРЮ в період незалежності України без деталізації особливостей процесу її створення [2]. На останок варто відмітити також ще одного вченого, на ім'я В. Гончаренко, саме він вчинив спробу повного описування та дослідження питання створення ВРЮ в різних країнах. Але на жаль, вчений не так детально проаналізував питання ВРЮ в Україні, обмежившись згадкою про ЗУ «Про Вищу раду юстиції» [3; 4].

Взагалі ідея створення незалежного та самостійного органу, відповідального за формування корпусу суддів та притягнення їх до відповідної відповідальності, саме на міжнародному рівні, зародилась та реалізувалась у таких європейських країнах, як

Італія, Франція, тощо, в них було створено Вищу раду магістратури, які в свою чергу й стали прототипами для Української ВРЮ, а потім ВРП.

Починаючи з Франції, то там Вища рада магістратури була створена ще в 1883 році, спираючись на закон про організацію судової влади, також положеннями Конституції Франції від 27 жовтня 1946 року даний орган було перетворено на конституційний автономний орган в системі правосуддя [5]. Що стосується Італії, то подібна рада там була створена ще в 1958 році, та є автономним, та незалежним від інших гілок влади органом, це передбачено в статті 104 Конституції Італії [6].

В Україні Вища рада юстиції вперше була створена лише в 1998 році, до цього подібного самостійного органу з подібними функціями не існувало, не дивлячись на прийняття 1991 року Декларації про державний суверенітет України [7] та Акт проголошення незалежності України [8]. Створення ВРЮ, тобто нового конституційного органу, який буде відповідальним за формування суддівського корпусу та притягнення суддів до відповідальності, було досить великим і важливим кроком у напрямку позитивних зрушень та забезпечення незалежності судової влади. Спираючись на Конституцію України в редакції до 2016 року [9], а саме стаття 131, ВРЮ (зараз ВРП), була наділена досить суттєвими повноваженнями, наприклад: 1) внесення подання про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад; 2) прийняття рішення стосовно порушення судьями і прокурорами вимог щодо несумісності; 3) вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів, тощо.

Створення ВРЮ було досить важливим кроком, на шляху побудови сучасної судової системи, проте не дивлячись на це, в подібному органі все таки були численні недоліки. Практика показала недостатній рівень забезпечення належності даного органу від інших державних органів та посадових осіб. Враховуючи недоліки та досить високий рівень корупції, потреба у створенні прозорої та ефективної процедури, призвело до потреб реформування.

Функціями Вищої ради правосуддя фактично є адміністративно – управлінськими, в особливості важливо забезпечити присутність у цьому органі, який має управлінську спрямованість, представників органів саме виконавчої влади, які мають призначатись Кабінетом Міністрів України, проте зараз подібні представники майже, або повністю відсутні у складі Вищої ради юстиції, а уряд, в свою чергу, не бере участі в її формуванні.

Аналізуючи вищенаведене можна зазначити те, що Вища рада правосуддя відіграє центральну роль у забезпеченні правосуддя, верховенства права та правопорядку. А її функції спрямовані на зміцнення демократії, забезпечення належних прав і свобод всіх громадян, ну а також саме ефективне функціонування судової системи в інтересам не правлячої верхівки, а суспільства.

Варто акцентувати увагу й на реформи, які стосуються цієї ж сфери правосуддя. Варто було б почати з головних засад, які дали досить непоганий старт. Верховна рада, 12 лютого 2015 року прийняла новий Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» [10], який передбачив внесення змін до Конституції України про адміністративні правопорушення, різних процесуальних кодексів, Закону «Про Вищу раду юстиції», та Закону «Про судоустрій і статус суддів» [11].

Вища рада правосуддя є важливим органом у системі правосуддя України, який прийшов на заміну застарілої Вищої ради юстиції в результаті судової реформи 2016 року. ВРП відіграє ключову роль у формуванні суддівського корпусу, призначені та звільнені суддів, ну і також притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, тим самим забезпечуючи незалежну судову владу.

Історія створення подібного органу в Україні сягає ще з 1998 року, з початком створення ВРЮ. Це в свою чергу стало також серйозним кроком на шляху розбудови незалежної судової системи. Але через низку недоліків ВРЮ все таки пройшла реформування в сучасну ВРП.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Халюк. С. О. Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції. Каталоги – НБУВ національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. *LIBNAS / LIBRARY PORTAL OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE*. 2008. С. 22. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20080409000401> (дата звернення: 19.01.2024).

2. Назаров І. Правовий статус Вищої ради юстиції. *Каталоги НБУВ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. 2005. С. 20. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124036348> (дата звернення: 19.01.2024).

3. Гончаренко О. Адміністративно-правові засади діяльності Вищої ради юстиції. *Каталоги – НБУВ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. 2009. С. 20. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20100525000040> (дата звернення: 19.01.2024).

4. Про Вищу раду юстиції : Закон України від 15.01.1998 р. № 22/98-ВР : станом на 5 січ. 2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22/98-вр#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

5. Histoire & patrimoine | conseil supérieur de la magistrature. *Conseil Supérieur de la Magistrature*. URL : <http://www.conseil-superieur-magistrature.fr/le-csm/histoire-et-patrimoine> (date of access: 19.01.2024).

6. Constitution of the italian republic. *Il sito ufficiale della Presidenza della Repubblica*. URL : https://www.quirinale.it/allegati_statici/costituzione/costituzione_inglese.pdf (date of access: 19.01.2024).

7. Декларація про державний суверенітет України : Декларація Верхов. Ради Укр. Рад. Соціаліст. Респ. від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

8. Про проголошення незалежності України: Постанова Верхов. Ради України від 24.08.1991 р. № 1427-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

9. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

10. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII: станом на 30 груд. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text> (дата звернення: 20.01.2024).

11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII : станом на 1 січ. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 19.01.2024).

Анастасія ЄВТУШЕНКО / Anastasiia IEVTUSHENKO
студентка 2 курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ)

Петро ПАЛЬЧУК / Petro PALCHUK
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного
та комерційного права факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ)

СОЦІАЛЬНИЙ І ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Основні принципи державної політики щодо соціального захисту військовослужбовців та їх сімей регулює Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Цей закон встановлює єдину систему соціального та правового захисту, забезпечуючи сприятливі умови для реалізації обов'язку військовослужбовців перед Вітчизною в економічній, соціальній та політичній сферах та забезпечує відповідний рівень захисту для їх родин. Соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [1].

Військовослужбовцям встановлюється однакова система правового та соціального захисту, що враховує їхню посаду, звання, кваліфікацію, стаж та умови служби. Цей захист включає у себе закріплення їхніх прав і обов'язків, соціальних пільг і гарантій у законодавстві, а також механізми їхньої реалізації. Держава також забезпечує соціальний захист, що спрямований на задоволення потреб військовослужбовців з урахуванням особливостей їхньої службової діяльності та соціального статусу, з метою збереження стабільності у військовому середовищі. Це означає забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, безробіття з різних обставин, втрати годувальника, а також в інших випадках, передбачених законом.

Для покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців потрібно вдосконалити їх соціальний захист шляхом внесення змін до законодавства України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами [2, с. 154]. Останнім часом виникла ситуація, коли держава, надаючи військовослужбовцям та їх сім'ям особливий соціальний статус з усіма його правами, пільгами та гарантіями, не може забезпечити їх повну реалізацію через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг, вимагаючи при цьому неухильного й якісного виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків.

Військовослужбовці мають право оскаржити неправомірні рішення, дії або бездіяльність органів військового управління та командирів відповідно до законів, статутів Збройних Сил України і інших чинних нормативно-правових актів. Усі військовослужбовці мають право надсилати письмові звернення, подавати рапорти або особисто звертатися до посадових осіб, органів військового управління, органів управління Служби правопорядку, органів досудового розслідування та інших державних органів у разі: незаконних рішень, дій щодо них командирів чи інших військовослужбовців, порушення їх прав, законних інтересів та свобод тощо. Усі скарги в день їх надходження заносяться до Журналу реєстрації пропозицій, заяв і скарг громадян [3, с. 36]. Сім'ї військовослужбовців мають право на подання письмові скарги до відповідних органів згідно Закону України «Про звернення громадян» [4]. Скарги та звернення подаються безпосередньо особі дії якої оскаржуються, в скарзі потрібно також зазначити, в такій скарзі важливо зазначити, щоб по суті поставленого питання була надана письмова відповідь. Прикладами подання скарг є бездіяльність військової влади, перевищення владних повноважень, тощо.

Відшкодування військовослужбовцям заподіяної моральної й матеріальної шкоди проводиться у встановленому законом порядку, а саме статтями 23, 1167 Цивільного кодексу України та стаття 17 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5]. Розмір компенсації за моральну шкоду, яку суд визначає, залежить від ступеня та обсягу фізичних, душевних чи психічних страждань, що зазнав позивач, а також враховує характер немайнових втрат їх тривалість, можливість відновлення тощо. Суд враховує стан здоров'я потерпілого, важкість змін у його життєвих і виробничих стосунках, а також час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану, керуючись засадами розумності, виваженості та справедливості [6].

Щодо відшкодування моральної та матеріальної шкоди сім'ям військовослужбовців, які потрапили в полон чи безвісти відсутні, щомісячно виплачується грошове забезпечення, в тому числі додаткові та інші види грошового забезпечення, у порядку та в розмірах, що встановлюються Кабінетом Міністрів України. Військові формування також надають допомогу сім'ям та батькам військовослужбовців, які загинули або померли під час служби, шляхом компенсації витрат на похорон та будівництво пам'ятників у розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України [7].

Отже, ми розглянули принципи соціального та правового захисту військовослужбовців та їх сімей в Україні, визначені Законом "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" та підкреслили важливість цих заходів, але також розглянули проблеми, такі як недостатність ресурсів для повноцінної реалізації гарантій. Ми можемо дійти висновку, що для забезпечення ефективного соціального та правового захисту військовослужбовців та їх родин, необхідне подальше вдосконалення законодавства, розробка чітких механізмів реалізації гарантій та пільг, а також збільшення фінансових ресурсів на ці цілі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 19.03.2024).

2. Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 151–155.

3. Лукічов В., Арнаутова В., Нікітюк Т., Кучеренко С. Основні права військовослужбовців: довідник. Київ : Міністерство оборони України, 2020. 64 с.

4. Про звернення громадян: Закон України від 2.10.1996 р. № 393/96-ВР URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text> (дата звернення: 21.03.2024).

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.03.2024).

6. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду від 31.03.1995 р. № 4. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 19.03.2024).

7. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/KP220168> (дата звернення: 26.03.2024).

УДК 342.4(477)

Богдана ЄРМОЛЕНКО / Bohdana YERMOLENKO

*студентка спеціальності 014 «Середня освіта. Історія» Історичного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Тетяна ГАВРОНСЬКА / Tetiana HAVRONSKA

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інститут права та політології*

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

У системі права кожна галузь має своє джерело, яке визначає формування правових норм. Для конституційного права України це особливо важливо, оскільки воно визначає основи державного устрою та права громадян. Джерело права – це форма існування правових норм, яка перетворює право в об'єктивовану реальність. Право як об'єктивована реальність існує в певних формах. Без такої об'єктивації державна воля народу не може бути матеріальною рушійною силою, яка творить право. Джерела конституційного права України – це спосіб внутрішньої організації та зовнішнього виразу конституційно-правових норм [1, с. 25].

Зазвичай серед джерел права виділяють такі: за матеріальним змістом (матеріальні умови життя суспільства, система економічних зв'язків, форми власності тощо); за ідеальним змістом (правова свідомість); за юридичним змістом (різні форми, засоби вираження, об'єктивізація правових норм). Тому під джерелами права в юридичному значенні розуміється форма вираження, об'єктивізації державної волі [2, с. 22]. Джерела конституційного права утворюють складну систему, що поєднує в собі різноманітні акти, що містять конституційно-правові норми. Ця система включає велику кількість конституційних відносин і різноманітність їх об'єктів, що призводить до різних видів правових приписів і джерел конституційного права. Таким чином, джерела конституційного права виступають як засоби зовнішнього вираження конституційно-правових норм, що надають їм офіційний і загальнообов'язковий характер [2, с. 23].

Основними джерелами конституційного права України є Конституція, закони та підзаконні акти. Серед джерел конституційного права України можна відзначити Конституцію України, закони України, ратифіковані міжнародні договори, акти Верховної Ради України, а також практики Європейського суду з прав людини та нормативні акти вищих та місцевих органів влади. Джерела конституційного права розділяються залежно від характеру волевиявлення, форми, змісту, території дії, часу дії та інших аспектів. Основним критерієм класифікації джерел є їх характер та сутність. За сутністю виділяються такі типи джерел конституційного права: директивні вияви волі народу, вияви волі держави та її органів, а також вияви волі територіальних громад та інших суб'єктів місцевого самоврядування. За змістом, тобто за юридичною силою, вони поділяються на конституційні, законодавчі, підзаконні та місцеві [4].

Форми вираження різноманітні та обумовлені традиціями формалізації конституційно-правових норм та способами правотворчості суб'єктів конституційного права, включаючи нормативно-правові акти, договори, судові прецеденти та правові звичаї. Деякі норми Конституції мають пряму дію і не потребують додаткової регламентації для застосування [1, с. 22]. У свою чергу, акти конституційного права поділяються на закони, нормативні акти виконавчої влади, нормативні акти органів конституційного контролю (нагляду), парламентські регламенти, акти органів місцевого самоврядування [3, с. 36].

Важливим критерієм розмежування джерел конституційного права України є їхня територіальна дія. Джерела конституційного права можуть бути загальнодержавними або локальними та поділяються на постійні та тимчасові за часом дії. Більшість з них мають постійно діючий характер. Проте ця класифікація не вичерпна, оскільки існують інші критерії класифікації джерел конституційного права. Джерела конституційного права України відображають спосіб внутрішньої організації та зовнішнього виразу конституційно-правових норм. Різноманітні джерела конституційного права України взаємодіють у генетичних, структурних і функціональних зв'язках, утворюючи індивідуальну систему. Система конституційного права України включає законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що відображають волю українського народу та політику держави [4].

Важливо, що в Конституції України визначається багато інших джерел цієї галузі національної правової системи, а її норми застосовуються до кожного громадянина та всіх суб'єктів суспільних відносин. Багато конституційних норм мають установчий характер. Міжнародні договори є джерелом конституційного права України згідно з Конституцією України (ст. 9), яка визначає їх як частину національного законодавства. Наприклад, серед ратифікованих міжнародних договорів, що є джерелами конституційного права України, можна згадати Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 року, Європейську хартію регіональних мов або мов меншин 1992 року, Європейську конвенцію про громадянство 1997 року. Види джерел галузі конституційного права України, як правило, досить стабільні, але конкретні акти, що містять конституційно-правові норми, часто змінюються через об'єктивні та суб'єктивні чинники, включаючи труднощі перехідного процесу формування української державності [5, с. 37].

Юридичні позиції Конституційного Суду України відіграють важливу роль у конституційному праві країни. Конституційний Суд, визнаючи акти вищих органів влади неконституційними, виступає як «негативний» нормотворець. Юридичні позиції, сформульовані під час розгляду конкретних ситуацій у конституційному

праві, містять важливі доктринально-нормативні положення, принципи та висновки, які впливають на правозастосування та правотворчу діяльність. Рішення Конституційного Суду України мають остаточний характер і після їх опублікування вони стають безпосереднім регулятором суспільних відносин, визначаючи зміст та обсяг конституційних прав і свобод. Крім того, у контексті конституційної судової реформи 2016 року важливими джерелами конституційного права України є висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, які є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень. Особливе місце серед джерел конституційного права України належить Конституції України, яка закріплює найбільш принципи державно-правові норми і має універсальний та установчий характер [4].

Таким чином, основні джерела конституційного права в Україні встановлюють основи державного устрою та права громадян у формі різноманітних нормативних актів, таких як Конституція, закони, міжнародні договори та акти органів влади. Ці джерела регулюють взаємовідносини між суб'єктами права і визначають основні принципи, на яких ґрунтується подальша правова регламентація. Крім того, важливу роль відіграють міжнародні договори та рішення Конституційного Суду України, які впливають на правозастосування та правотворчу діяльність, закріплюючи загальні норми конституційного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституційне право України : курс лекцій / Р. Я. Демків. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 332 с.
2. Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.
3. Конституційне право України : підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с.
4. Поняття й склад джерел конституційного права. Studies. URL : https://studies.in.ua/shpora-konst_pravo/420-ponyattya-y-sklad-dzherel-konstitucynogo-prava.html (дата звернення: 26.03.2024).
5. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник / відп. ред. проф., д. ю. н. М. О. Баймуратов. Київ : Правова єдність, 2009. 1008 с.

Софія ЖУГРОВА / Sofiia ZHUKHOVA

студентка спеціальності 081 Право

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Олена МАКАРОВА / Olena MAKAROVA

кандидат юридичних наук, доцент,

заступник директора з навчально-методичної роботи

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ВИБОРИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до положень статей 1, 5 Конституції України наша держава є демократичною та має республіканську форму державного правління. Для того, щоб стверджувати, що конкретна держава є справді демократичною, в ній має бути визнане та гарантоване народовладдя [2]. У Конституції України такі норми містяться у ст. 5: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» й у ст. 69: «Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» [1].

Народовладдя ще з давніх часів є основоположною ідеєю нашої країни, та саме втілення його у життя зробило Україну такою, якою ми її знаємо зараз. В Україні 29 жовтня 2023 року мали б відбутися чергові вибори до Верховної Ради України, а вже навесні, 31 березня 2024 року – президентські вибори, місцеві – восени 2025 року. Повномасштабне російське вторгнення завадило цьому процесу, та якщо у 2022 році питання виборів було не на часі, то починаючи з літа 2023 року українське суспільство та наші закордонні партнери стали активно обговорювати можливість проведення виборів в Україні під час дії воєнного стану [3].

Отже, враховуючи що повномасштабна війна росії проти України триває вже третій рік, то питання можливості проведення виборів в Україні в таких важких умовах є надзвичайно гострим, і необхідно з'ясувати, чи не будуть такі вибори суперечити Конституції та законам України, а також нормам міжнародного права.

Формально Конституція України виключає можливість проведення лише чергових виборів народних депутатів України. Щодо інших видів виборів (зокрема за суб'єктом, президентських та місцевих) Конституція такої заборони не встановлює. Відповідні обмеження передбачено Законом «Про правовий режим воєнного стану» та Виборчим кодексом. Отже, теоретично, зміни до законодавства можуть розблокувати певні види виборів під час воєнного стану.

Існує навіть думка, що можна говорити про неконституційність норм зазначених законів стосовно виборів глави держави та місцевих виборів, але станом на зараз правових позицій від Конституційного Суду України немає (можливо, подібний аналіз ще буде ініційований кимось із суб'єктів конституційного подання).

Якщо з відсутністю в Конституції України прямої заборони виборів під час воєнного стану можна частково погодитись (на тлі наявності заборони законодавчої, якої можливо позбутися), то щодо реальної можливості їх проведення з дотриманням численних процедурних вимог, навряд чи. Сама доцільність таких виборів є

максимально сумнівною, бо з урахуванням усіх нюансів, суттєвих змін на політичній арені не очікується. Світова історія і політологія знають цей феномен – «ефект гуртування довкола прапору», зростання короткострокової підтримки населенням уряду або політичних лідерів країни в періоди міжнародної кризи або війни. І дійсно, В. Зеленський наразі сприймається українцями «на своєму місці» та є одним із символів опору окупантам. Окрім того народ під час війни не ризикує йти на радикальні зміни, суспільство боїться змін, тим паче у владі, адже це створює ситуацію «турбулентності» політичної системи, яка є особливо небезпечною у воєнний час (досвід американських президентських виборів під час Другої світової). Тобто якщо на меті лише формальна пролонгація «вотуму довіри», ставити на карту фінанси та безпеку людей точно не варто [4].

Існує досить категорична, але справедлива думка, що ця ідея (вибори під час війни) несе пряму загрозу національній безпеці України, життю та здоров'ю громадян і суперечить конституційним вимогам до виборів. Тим не менш, повідомлення в медіа та комунікація окремих представників державної влади вказує на можливу готовність держави провести вибори до скасування воєнного стану [5].

Щоб вибори були повноцінними, необхідно забезпечити можливість голосувати та бути обраними для всіх без винятку українців. Цілком очевидно, що під час війни мільйони військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та біженців це право повноцінно реалізувати не зможуть. Крім того, демократичним виборам під час воєнного стану перешкоджають обмеження свободи слова та заборона масових зібрань. У таких умовах кандидати не можуть проводити повноцінну агітацію.

Проведення виборів під час воєнного стану вимагає ретельного аналізу усіх можливих викликів та збалансованого підходу до його вирішення. Іншими словами, перед українським суспільством постає нове важливе завдання, яким чином забезпечити демократію та легітимність влади в умовах дії воєнного стану. Однак, потрібно відзначити, що в силу наявної імперативної заборони, яка міститься у абз. 3 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування є неможливим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Гринюк Р. Ф., Гуцуляк О. І. Вибори в умовах воєнного стану: конституція, законодавство, реальність. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право. 2023.
3. Вибори в Україні наступного року мають відбутися, навіть в умовах війни – сенатор США. Радіо Свобода. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vybory-ukrayina-usa/32561994.html>.
4. Не проводити вибори під час воєнного стану. Електронна петиція № 22/209780-еп від 06 листопада 2023 року. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL : petition.gov.ua/petition/209780.
5. Heinrichs, Waldo H.; Gallicchio, Marc S. Implacable Foes: War in the Pacific, 1944–1945. Oxford University Press, 2017. 728 p.

Тарас ЗАХАРОВ / Taras ZAKHAROV

аспірант кафедри політичних наук Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАГНЕННЯ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

З відновленням незалежності в Україні ширилися дискусії щодо вибору «західної» чи «східної» моделі інтеграції. Більше 20 років позиція української влади коливалася як в одну, так і в іншу сторону, часто такі зміни були викликані внутрішніми і зовнішніми чинниками. Виборчі технології 2004 р. поляризували суспільство у питаннях зовнішньої політики. У 2013 р. суспільство обурилося не підписанням Угоди про Асоціацію з ЄС, наслідком чого стала Революція Гідності, що свідчило про великий запит на інтеграцію з Європою. Тимчасова окупація Криму Росією, а також російсько-українська війна остаточно усунули полярність у цьому питанні й визначили інтеграційні пріоритети України. Євроінтеграція стала стратегічним напрямом української політики, а від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України – невідворотним і єдино можливим шляхом подальшого розвитку країни. Це також сприяло максимальній взаємодії влади і суспільства.

Таким чином, з 2014 р. Україна активно рухалася шляхом європейської інтеграції, підписавши Угоду про Асоціацію з ЄС [1] та закріпивши цей напрям у різних нормативно-правих актах. За останні роки країна впровадила низку євроінтеграційних реформ і суттєво наблизилася до *acquis* ЄС, попри фактичний стан війни, у якому перебувала весь цей час.

Від початку повномасштабного нападу РФ на Україну процеси євроінтеграції тільки пришвидшилися. Президент України В. Зеленський подав заявку про вступ до ЄС 28.02.2022 р. [2], активізувавши таким чином процес європейської інтеграції в державі. Вже 23.06.2022 р. на засіданні Європейської ради, на підставі висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в ЄС Україні надано європейську перспективу й статус кандидата на вступ до ЄС за одностайною згодою лідерів усіх 27 держав-членів ЄС [3].

Можна припустити, що такий стрімкий процес набуття статусу кандидата на вступ до ЄС більшою мірою є виразником політичної волі, передусім України, стати «повноцінною» частиною Європи (якщо не членом ЄС, то значно наблизитися до нього). При цьому Україна має виконати певні критерії та 7 умов для того, щоб зберегти статус кандидата на вступ до ЄС. Проте, вже у грудні 2023 р. лідери ЄС на саміті в Брюсселі схвалили рекомендацію Європейської комісії про відкриття переговорів про вступ із Україною та Молдовою [4], хоча й не всі країни однозначно поставились до цього рішення.

Через стан війни, темпи проведення реформ, а також через власні переконання й особисті цілі чимало європейських політиків скептично ставляться до євроінтеграційних перспектив України. Зокрема, про це в одній із промов зазначав Е. Макрон [5]. Відомі й позиції влади Угорщини, Словаччини, деякі українсько-польські труднощі. Переговорний процес щодо вступу в ЄС прогнозовано відбудуватиметься досить складно.

Слід відзначити також інституційні проблеми влади України стосовно вирішення питань на міжнародній арені, які мають велике значення для суспільства. Серед рекомендацій у цьому зв'язку варто було б зосередитися на декількох ключових. *По-перше*, у цих питаннях варто уникати емоційних політико-владних рішень. *По-друге*, необхідно посилити зусилля влади стосовно донесення меседжів європейським інституціям та США щодо необхідності визнання Росії державою-спонсором тероризму (поряд із Північною Кореєю, Кубою, Іраном, Сирією). Це дало б можливість пришвидшити процеси розробки юридичних механізмів використання заморожених російських активів на суспільні потреби України. Терористичні атаки Росії на мирні міста, вбивства багатьох тисяч цивільних людей, зокрема, щонайменше півтисячі дітей, а також вбивство політичних опонентів в РФ – беззаперечні підстави прийняти такі рішення. *По-третє*, варто підвищити міжнародний розголос задля визнання нелегітимності так званих «виборів» на тимчасово окупованих територіях України. *По-четверте*, слід покращити взаємодію влади з 10 млн громадянами України, які перебувають за кордоном (це близько 1/4 населення України) [6]. Цікавим у цьому зв'язку є приклад взаємодії уряду Ірландії зі своєю діаспорою на День Святого Патріка [7].

Настрої суспільства – важливий чинник у взаємодії з владою та довірі до неї. Довга війна, турбулентності відносин з військовим керівництвом, труднощі здійснення оборонно-наступальних дій сприяють недовірі до державних інституцій, провокують, на думку окремих оглядачів, «синдром розчарованої нації» [8]. Враховуючи зменшення західної військової допомоги, вкрай актуальним видалося би рішення влади про переведення економіки України на військові потреби. Це сприятиме створенню нових робочих місць, підвищенню зайнятості населення, покращенню його купівельної спроможності, а відтак і послабленню згаданого «синдрому». Така економіка відходить від аграрно-сировинних основ, орієнтована на наукові дослідження, відкриття в галузях оборонної промисловості, що підвищить зацікавленість і міжнародного військово-промислового комплексу, долатиме негативні стереотипи у світі щодо нашої країни. Також це менш трудомістка економіка, що потребуватиме залучення високо освічених працівників. У безпековому контексті при визначенні місць розташування підприємств оборонно-промислового комплексу перевага надаватиметься західним регіонам, що ймовірно сприятиме збільшенню зайнятості місцевого населення, поверненню людей з закордону.

Загалом у цьому комплексі питань доцільно враховувати досвід розвитку Ізраїлю та Південної Кореї за останні 70 років. Досвід становлення сучасних і високорозвинених країн показує, що важливо мати відповідальну та послідовну державну еліту та політичні інститути, що виробляють прозору політику соціально-економічного розвитку країни, поступово формування та стимулювання потенціалу нації. Це довгостроковий і цілеспрямований облік інтересів широких верств населення, ефективна законність, справедлива та необтяжлива податкова політика, значні систематичні інвестиції у людський капітал і, як наслідок, інтелектуалізація суспільства та розвиток політики й економіки інноваційного типу.

Фактично агресія прискорила процеси європейської інтеграції України. Також війна призвела до зміни світогляду українського суспільства, прийняття європейських цінностей та руху до Європи як єдиного та безальтернативного варіанту подальшого розвитку нашої держави. Прояв цієї тенденції можна визначити, спираючись на соціологічні дослідження: в Україні прихильників вступу до ЄС у 2021 р. було 59%, а опитування у січні 2024 р. показало збільшення цього рівня до 84% [9]. Відбуваються

також зміни громадянської свідомості суспільства, самоідентифікації: наприкінці 2022 р. близько 50% населення вважали себе європейцями (подвійний ріст у порівнянні з 2021 р.) та визначали свою приналежність до європейських культурних цінностей і традицій [10]. Держава, відчуваючи політичну відповідальність за втілення євроінтеграційних прагнень суспільства, зобов'язана посилити свою інституційну спроможність в контексті просування України до ЄС.

Україна розвиває свій шлях євроінтеграції у дуже важкі для влади й суспільства часи. Забезпечення позитивного інтеграційного ефекту має дуже важливе значення для взаємодії різних суб'єктів політики, подолання багаторічної системної кризи та протистояння зовнішній агресії з боку РФ. Європейський вибір став основою загальнонаціонального об'єднання задля забезпечення сталого розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Європарламент ратифікує Угоду про асоціацію. *Ми з Україною*. URL : <https://ukraine.europarl.europa.eu/uk/ievroparlament-ratifikuie-ughodu-pro-as/products-details/20220304CDT09183>
2. Володимир Зеленський підписав заявку на членство України у Європейському Союзі. Президент України, Офіційне інтернет-представництво. URL : <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidpisav-zayavku-na-chlenstvo-ukrayini-u-73249>
3. EU leaders grant Ukraine and Moldova candidate status. *POLITICO*. URL : <https://www.politico.eu/article/eu-leaders-grant-ukraine-and-moldova-candidate-status/>
4. European Council decides to open accession negotiations with Ukraine and Moldova and grants candidate status to Georgia. *EU neighbourseast*. URL : <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/european-council-decides-to-open-accession-negotiations-with-ukraine-and-moldova-and-grants-candidate-status-to-georgia/>
5. Макрон пропонує нове об'єднання до вступу України в ЄС за 10 років. *DW*. URL : <https://www.dw.com/uk/makron-proponuie-nove-obiednannia-bo-vstup-ukrainy-v-yes-zaime-desiatyiltia/a-61740809>
6. Корба Г. Тягар чи порятунк. Чи мають сенс заклики влади повернути українців з-за кордону. *BBC Україна*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c29kjzpz374o>
7. Celebrating St. Patrick's Day: Ireland's Global Perspective. *Embassy of Ireland, South Africa*. URL : <https://www.ireland.ie/en/southafrica/pretoria/news-and-events/news-archive/celebrating-st-patricks-day-irelands-global-perspective/>
8. Портніков В. «Все затягнеться на роки». URL : https://m.youtube.com/watch?v=_oj_2zWCCxw
9. Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну (січень 2024 р.). *Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова*. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-zovnishnoi-polityky-vlady-efektyvnosti-mizhnarodnoi-pidtrymky-ta-vplyvu-zovnishnopolitychnykh-chynnykiv-na-ukrainu-sichen-2024r>
10. Комплексне дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року». *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_ya_na_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html

Анастасія ЗАХАРЧУК / Anastasiia ZAKHARCHUK

студентка 4 курсу спеціальності 052 Політологія

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ПОТЕНЦІАЛ МЕДІА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Для частини співвітчизників війна сьогодні відбувається не на полях битв, а у медійному просторі комп'ютера і телевізора. Фахівці вказують на те, що маніпулювання інформаційним полем, віртуалізація бойових дій стають невід'ємною складовою сучасних воєнних технологій [3, с. 56]. Як зазначав Ж. Бодрійяр, «війна, перетворена на інформацію, перестає бути реальною війною і стає віртуальною» [3, с. 57].

Інформація сьогодні розглядається як один із видів зброї. У війні проти України Російська Федерація використовує різноманітні прийоми та технології, які спрямовує як на українців, так і своїх громадян. Так, з метою переконати свій народ у необхідності ведення війни в Україні, російська пропаганда розповсюджує ідеї щодо «можливого наступу Америки чи країн Північно-Атлантичного альянсу (далі – НАТО) з боку української території, міфічних «бандерівців», які узурпували державну владу в Україні, та нацистів, які не дозволяють російськомовним громадянам розмовляти російською» [3].

Вітчизняні фахівці вказують, що «одна з цілей російських дезінформаційних кампаній – залякати та розхитати українське суспільство з середини» [2]. У цьому контексті І.Субота наводить декілька прикладів використання російської пропаганди, які ілюструють різні її задачі: для створення панічних настроїв і залякування; для роз'єднання і посилення поляризації українського суспільства та інші. Так, для деморалізації українців і поширення паніки розповсюджувалися у 2023 році повідомлення про те, що нібито взимку українців «чекає пільма та холод», а також про «масову мобілізацію жінок та дітей» [2].

З метою поділу українців та послаблення єдності українського суспільства науковиця наводить приклад поширення російською пропагандою інформації про те, що «війна точиться лише на сході та півдні України, при цьому західні регіони та Київ живуть нормальним життям» [2]. Також з цією метою використовується тема українських біженців за кордоном. Зокрема, транслюється думка щодо зрадництва тих українців, які виїхали за межі України. Тим самим нав'язується ворожість у ставленні українців один до одного: між тими, хто виїхав і тими, хто залишився в Україні. Для маніпуляції використовується і тема «мітингів під час війни», яку виокремлює І. Субота. Українці під час війни виходять на мітинги, що є ознакою демократичного суспільства. Зі своєї сторони, російська пропаганда подає викривлений варіант інформації про ці акції і підкреслює, що це виступи проти влади, протистояння в середині українського суспільства [2].

Подібні дії спрямовані на формування в українському суспільстві недовіри до влади, розхитування його єдності і згуртованості тощо. Зокрема, це спрямовано на людину, яка не здатна «фільтрувати» новини, аналізувати інформацію, перевіряти її в офіційних джерелах, що в цілому впливає на об'єктивність сприйняття і оцінку тих подій, що відбуваються в реальності [4].

Важливим аспектом є вплив російської пропаганди в медійному середовищі зарубіжних країн. Переважно, ця пропаганда спрямована на те, щоб зменшити підтримку України чи сформувати негативне сприйняття нашої держави. Так, вітчизняні дослідники інформаційної агенції «Детектор медіа» провели дослідження щодо впливу нарративів російської пропаганди в країнах Глобального Півдня [1]. Зокрема, досліджено найпопулярніші медіа 11 країн Азії, Африки і Південної Америки. Науковці сфокусували увагу на медійному просторі Індії, Індонезії, Казахстані, Туреччині, Гани, Єгипту, Кенії, Нігерії, Південної Африки, Бразилії і Аргентини. Було зроблено висновки по кожній країні окремо. Зокрема, характер меседжів, що розповсюджуються в медіа Аргентини, пропагують чітку позицію проти НАТО і намагаються переконати суспільство, що Україна є «маріонеткою Заходу і не бажає миру; виступали з ідеєю, що війна зближує взаємодію Китаю та росії, тоді як НАТО лишається самотнім гравцем» [1].

У медійному просторі Бразилії, яка висловлює нейтральну позицію щодо підтримки України, місцеві медіа розглядають таку позицію не як наслідок російської агресії, а як результат «небажання України шукати шляхи миру» [1]. Слід відзначити, що ця країна через низку причин в економічному плані є певним чином залежною від росії. Цікаво, що президент Лула да Сілва запропонував «мирний план», який став однією з головних тем бразильських медіа у лютому 2023 року [1].

Медійне середовище Єгипту характеризується високим рівнем підтримки проросійської позиції, яка активно представлена у медійних каналах. Російські позиції транслиуються, як вказують дослідники, «через цитування російських посадовців, які пропагують ідеї про стабільність під санкціями економіки та успіхи російської армії» [1]. Нейтральна позиція щодо російської агресії в Україні відображена в медіапросторі Індії. Це віддзеркалює «бажання збереження дружніх відносин з Заходом і економічної вигоди від співпраці з росією, де остання розглядається як надійний енергетичний партнер для країни» [1].

У медійному дискурсі Індонезії транслиується нейтральна позиція стосовно України. Разом з тим, фахівці вказують на досить жваве обговорення питання щодо збільшення допомоги Україні. Цікаво, що Президент Джоко Відодо першим з державних лідерів країн Глобального Півдня відвідав Україну під час повномасштабної війни, а Індонезія як організатор саміту G20 у 2023 році, надала можливість президенту В.Зеленському вперше представити «українську формулу миру». Ці події дуже активно висвітлювалися у місцевих медіа протягом тривалого часу [1].

Насиченим на «суміш російських, проукраїнських і нейтральних меседжів» називають медійне середовище Казахстану. Також вказується на велику кількість публікацій «із посиланнями на російські медіа, цитування російських пропагандистів та лідерів думок» [1]. У медіа Казахстану визначається певна активність публікацій і повідомлень з вираженою антинаївською і антизахідною тематикою [1].

Викликає інтерес і медійний дискурс Туреччини. Фахівці вказують на присутність як проросійських, так і проукраїнських меседжів. Разом з тим відзначають, що «токсичні меседжі місцевих медіа пов'язані з українськими ракетними ударами по російських військах, нібито загрозами існуванню Росії, нібито навмисною ескалацією війни Заходом і нібито успіхами Росії на полі бою» [1].

Висновок: сучасна війна відбувається не лише на полях битв, але й у медійному просторі. Російська Федерація активно використовує дезінформаційні кампанії для залякування та роз'єднання українського суспільства, шляхом поширення паніки,

формування негативного ставлення до влади та один до одного. Пропаганда про те, що війна тільки на сході та півдні, а Київ і західні регіони живуть нормальним життям, сприяє ворожнечі між громадянами та часто породжує конфлікти в соціальних мережах.

Розповсюдження російської дезінформації в медіапросторі зарубіжних країн спрямоване на підрив довіри до української влади і зменшення підтримки України. Тема збройної агресії РФ проти України у медіа в багатьох країнах висвітлюються з різних позицій – проукраїнських, нейтральних та проросійських. Деяким країнам вигідно тримати нейтральну позицію, адже існує економічна залежність від Росії, і є бажання зберегти дружні відносини із Заходом. Медіа є інструментом демонстрації позицій як влади, так і суспільства, що може мати важливі наслідки для міжнародного сприйняття подій в Україні та зовнішньої політики країн.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Війна і битва наративів: як російська пропаганда діє в медійному просторі Глобального Півдня. 19 квітня 2023. URL : <https://detector.media/infospace/article/210274/2023-04-19-viyna-i-bitva-narativiv-yak-rosiyska-propaganda-diie-v-mediynomu-prostori-globalnogo-pivdny/>

2. Субота Ірина. Як російська пропаганда поляризує українське суспільство. Сайт УНІАН. 23 листопада 2023. URL : <https://www.unian.ua/society/yak-rosiyska-propaganda-polyarizuye-ukrajinske-suspilstvo-novini-ukrajini-amp-12464529.html>

3. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

4. Що таке пропаганда: її вплив на людей та як вона працює в умовах війни. Сайт ТСН. 24 травня 2022. URL : <https://tsn.ua/amp/ato/scho-take-propaganda-yiyi-vpliv-na-lyudey-ta-yak-vona-pracyuye-v-umovah-viyni-2068972.html>

УДК 342.7:355.01

Софія ЗИМА / Sofia ZYMA

*студентка 1 курсу спеціальності 081 «Право»
Навчально-наукового Інституту права та політології*

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Тетяна ГАВРОНСЬКА / Tetiana HAVRONSKA

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології*

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану, що діє в Україні з 24 лютого 2022 року, деякі права і свободи людини можуть бути обмежені. Проте, важливо розуміти, що ці обмеження мають бути законними, пропорційними та необхідними для захисту суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу України.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану *тимчасово*, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

Задля безпечного життя українців, з початку впровадження воєнного стану, влада обмежила деякі права громадян. За приклад ми можемо взяти *право на вільне пересування*: введена комендантська година, обмежено свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів. Також це заборона масових заходів та мітингів.

Право на виїзд з України: можуть бути обмежені виїзд за кордон для чоловіків віком від 18 до 60 років.

Не дивлячись на деякі обмеження прав і свобод людини, є права людини які ніхто не має права обмежити, зокрема це:

– *право на життя*: нікого не можна позбавити життя, окрім випадків самооборони або крайньої необхідності;

– *право на свободу від катувань*: заборонені будь-які жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність людини види поводження чи покарання;

– *право на свободу від рабства*: ніхто не може бути примушений до роботи чи служби;

– *право на справедливий суд*: кожен має право на справедливий суд, на захист своїх прав та законних інтересів.

Важливо забезпечити, щоб будь-які обмеження прав і свобод були вжиті лише в обмеженому обсязі, який не перевищує те, що необхідне для досягнення мети воєнного стану. Права людини, які гарантує Конституція України, є невідчужуваними та непорушними [2]. Існують права людини, що мають ранг так званих абсолютних прав, зокрема право на життя, заборона катувань тощо.

Тобто неможливо жодних відступів та жодних обмежень у здійсненні цих прав, навіть при умові надзвичайного та воєнного стану. Крім того, право на судовий захист (стаття 55 КУ) не підлягає обмеженню за статтею 64 Конституції України. Як уже зазначалося, здійснення декотрих прав людини може бути обмежено (ст. 64 Конституції України), зокрема, йдеться про наступні права, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України: недоторканість житла, таємниця листування, свобода думки і слова, проводити мітинги, право на освіту тощо [3]. Проте, таке обмеження не може мати своїм наслідком вилучення у людини самої сутності цього права. А сутністю прав людини є людська гідність та свобода.

Важливо пам'ятати:

– обмеження прав і свобод людини під час воєнного стану мають бути тимчасовими;

– усі обмеження мають відповідати Конституції України та міжнародним правовим стандартам;

– кожен має право на оскарження будь-яких незаконних дій з боку влади.

Права людини в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. Від Конституції України до відповідних законів України передбачається механізм, що дозволяє обмежити здійснення певних прав. Особлива

увага при захисті прав людини зосереджується в руках держави в особі уповноважених Конституцією та законами органів державної влади.

На державу покладається необхідність встановлення раціонального зв'язку між встановленими обмеженнями прав і свобод людини та зусиллями держави щодо ведення війни і збройному протистоянню України окупантам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: URL : <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
3. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>
4. Сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL : <https://ombudsman.gov.ua/>
5. Сайт WikiLegalAid. URL : <https://portal.legalservices.gov.uk/>
6. Сайт «Юридична клініка НаУ «ОЮА». URL : <https://onua.edu.ua/ua/legal-clinic-ukr>
7. Стаття «Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів». URL : <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>
8. Стаття «Які права можуть порушуватись під час війни і як їх захистити?» URL : <https://visitukraine.today/uk/blog/700/yaki-prava-mozut-porusuvatis-pid-cas-viini-i-yak-ix-zaxistiti>
9. Стаття «Які права громадян не можуть обмежуватись під час воєнного стану?» URL : <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9>

УДК 343.121.4(477)

Костянтин ІВАНЕНКО / Kostiantyn IVANENKO

*аспірант 4 року навчання спеціальності «Право»
кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Леся ДУБЧАК / Lesia DUBCHAK

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОГРОЗУ ЧИ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

На сучасному етапі розвитку суспільства з метою забезпечення захисту прав людини, підтримки правової держави та збереження демократичних цінностей все більшої актуальності набуває захист прав та законних інтересів людини і громадянина. Особливе значення має гарантування державою безпеки та охорони тих, хто займається захистом та представництвом прав та інтересів інших осіб в судових та правоохоронних органах. У цьому контексті велике значення має питання

кримінальної відповідальності за втручання в діяльність, загрозу чи насильство щодо захисника чи представника особи.

В Україні, як і в багатьох інших цивілізованих країнах, в останні роки спостерігається зростання уваги до захисту адвокатів, представників особи, свідків та інших учасників судового процесу. Неодноразово ставалися випадки тиску на адвокатів, загроз та навіть нападів на них. Це створює серйозні перешкоди для їхньої здатності виконувати свої обов'язки та спричинило необхідність у внесенні змін до законодавства для посилення захисту описаних категорій осіб.

Захист адвокатів та інших представників особи від втручання, погроз та насильства в рамках процесуальних дій є важливою складовою правової держави. Це гарантує незалежність та ефективність правосуддя, адже без вільного та безпечного виконання своїх обов'язків захисники не можуть належним чином представляти інтереси своїх клієнтів.

Ураховуючи реалії сьогодення, широкомасштабну збройну агресію російської федерації проти України, введений Указом Президента України від 24.02.2022 № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» правовий режим воєнного стану, також важливим аспектом захисту адвокатів та інших представників особи є також забезпечення їхньої фізичної безпеки, в тому числі в зоні активних бойових дій [1]. Зазначений Указ Президента України затверджено Законом України «Про затвердження воєнного стану в Україні» [2].

Відповідно до відомостей з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) за період з 2017 року до сьогодні за статтями 397-400 Кримінального кодексу України було внесено відомості про вчинення кримінальних правопорушень щодо адвокатів до ЄРДР понад 700 разів [3].

Аналіз судово-слідчої практики показує, що здебільшого захисник чи представник особи стає жертвою кримінального правопорушення під час здійснення діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги. Такі діяння носять переважно насильницький характер і вчиняються як під час безпосереднього виконання потерпілими своїх обов'язків, пов'язаних з наданням правової допомоги, так і після їх виконання, що додатково підкреслює суспільну небезпечність цих діянь.

Відповідно до частини першої статті 397 Кримінального кодексу України вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці – *карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років* [4].

Стаття 398 Кримінального кодексу України передбачає, що погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, – *карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк* [4].

Згідно із положенням частини другої вищезазначеної статті, умисне заподіяння захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, – *карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк* [4].

Тобто, законодавець виділяє прямий та непрямий тиск на захисника (адвоката), представника особи, а також їх близьких родичів.

До прямого тиску можемо віднести: фізичне насильство (погрози, напади, заподіяння тілесних ушкоджень тощо); психологічний тиск (залякування, знущання, поширення неправдивої інформації тощо); економічний тиск (позбавлення роботи, пошкодження майна, перешкоджання законній діяльності тощо) та перешкоджання адвокатській діяльності (погрози свідкам, блокування доступу до надання інформації, невиконання законних вимог).

До непрямого тиску можемо віднести: втручання в особисте життя (стеження, збір особистої інформації, розголошення приватних даних тощо); переслідування членів сім'ї та близьких родичів (погрози, залякування, знущання, заподіювання шкоди тощо); дискримінація (позбавлення можливості кар'єрного зростання, відмова у наданні послуг, несправедливе ставлення тощо); зловживання процесуальними правами (подання безпідставних позовів, затягування судових процесів, створення штучних перешкод тощо).

У той же час, на нашу думку, існуюча редакція Кримінального кодексу України не в повній мірі відповідає потребам правозастосовної практики у сфері захисту захисників та представників особи. Зокрема, не чітко визначено поняття «втручання» в діяльність захисника чи представника особи, а також не передбачено відповідальність за деякі види погроз та насильства щодо них, членів їх сімей та помічників.

З метою покращення захисту захисників та представників особи пропонується внести до Кримінального кодексу України такі зміни, зокрема шляхом доповнення новими кваліфікуючими ознаками, які б охоплювали всі можливі форми посягань на адвокатів та інших представників, включаючи: фізичне насильство, психологічний тиск, перешкоджання у здійсненні професійної діяльності, незаконне збирання та розголошення інформації про адвоката чи його клієнта, посягання на майно адвоката чи його клієнта тощо.

Також, важливою є роль міжнародного співробітництва в цьому питанні. Переймання досвіду та практик інших демократичних країн у сфері захисту адвокатів та представників осіб повинно сприяти покращенню національних законодавчих актів та забезпеченню ефективного захисту цих категорій осіб.

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, для посилення захисту захисників та представників особи необхідно виконати ряд першочергових дій, серед яких необхідно: внести зміни до Кримінального кодексу України, чітко визначивши поняття «втручання» в діяльність захисника чи представника особи, а також передбачивши відповідальність за всі види погроз та насильства щодо них; забезпечити належне розслідування та судове розгляд кримінальних правопорушень, вчинених щодо захисників та представників особи; здійснювати профілактичні заходи, спрямовані на запобігання вчиненню таких правопорушень.

Таким чином, ураховуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що посилення кримінальної відповідальності за втручання в діяльність захисника чи представника особи, а також вжиття інших заходів, спрямованих на їх захист, є важливим кроком на шляху до забезпечення верховенства права, захисту прав та законних інтересів громадян та утвердження демократичних цінностей в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022: станом на 13 лют. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravororushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 26.03.2024).
4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 1 січ. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.03.2024).

УДК 321.01:316.3-027.555«364»

Сергій КОВТУН / Serhiy KOVTUN

аспірант кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту політології та права

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ВЗАЄМОДІЯ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема людини, суспільства, держави, їх аналіз сягає в «сиву давнину». Ще Аристотель писав про людину як «політичну тварину». Формування громадянського суспільства і самого поняття «громадянин» починається в Стародавній Греції, а набуває розвитку в Стародавньому Римі. Бути громадянином Риму – це був особливий привілей для людей із завойованих провінцій. Пригадаймо Йосифа Флавія чи апостола Павла, котрі були ненависні для місцевих правителів, але їх захищав статус громадянина – свого роду імунітет від місцевої юрисдикції. Марк Тулій Цицерон писав, що люди, пов'язані між собою, складають громадянську общину, а надбанням такої общини, народу є держава. Платон у трактатах «Закони» і «Держава» писав, що державі потрібна людина, а людині – держава, справедливість у них однакова, та й людина може бути моральною лише в державі. Той же Аристотель розумів суспільство як сукупність людських індивідів, які об'єднуються для задоволення соціальних інстинктів. Т. Гоббс і Ж.-Ж. Руссо вважали, що об'єднання в суспільство потрібне людям для контролю над своїми діями.

Поряд із поняттям «громадянське суспільство» побутує поняття «інститути громадянського суспільства». Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 976 від 05.11.2008 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», такими інститутами є громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства та установи, легалізовані відповідно до законодавства. Спектр інститутів (організацій) громадянського суспільства в принципі є доволі широким і, як вказують зарубіжні експерти, може включати

організації, групи та мережі, що різняться за розмірами, структурою та платформою, починаючи від міжнародних неурядових організацій і закінчуючи невеликими місцевими організаціями [3].

Свою чергою, українські експерти відзначають, що у національній практиці організації громадянського суспільства, як правило, є партнерами державних органів влади всіх рівнів та місцевого самоврядування у реалізації широкого кола суспільно важливих завдань. «Організації громадянського суспільства беруть участь у формуванні державної політики в різних сферах та реалізації відповідних рішень практично в усіх ланках суспільно-політичного життя» [4, с. 6].

Нині дослідження ролі громадянського суспільства у державотворчих процесах набуває ще більшої актуальності, адже громадянське суспільство є основним актором швидкого та ефективного реагування на глобальні загрози.

Так, на початку повномасштабного вторгнення саме громадські активісти завдяки отриманому з 2014 р. досвіду змогли налагодити мережу волонтерських організацій, що виконували різноманітні нагальні функції на які були не в змозі відреагувати органи державної влади. Говорячи словами В. Цвиха, на сьогодні «інститути громадянського суспільства завершують свою еволюцію від комуністичної ворожості щодо нерегульованої самостійної громадянської активності до визнання її об'єктивної необхідності, від антагонізму між державним апаратом і громадськими організаціями до соціального партнерства» [6].

Особливо яскраво це проявилось в умовах воєнного стану, коли громадяни України продемонстрували здатність до оперативної самоорганізації та міжсекторальної співпраці: громадянське суспільство України долучилося до вирішення соціальних проблем громадян у спосіб надання соціальної допомоги, бере участь у заходах безпеки, зокрема надає різноманітну допомогу українським силам оборони, наданні медичної допомоги українським військовим.

Беззаперечно, що одним із найбільш важливих завдань Українського народу є формування громадянського суспільства. З приводу останнього шеститомна «Юридична енциклопедія» та «Великий енциклопедичний юридичний словник» зазначають, що «Громадянське суспільство – суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права. Побудова громадянського суспільства є метою суспільного розвитку, засобом всебічного забезпечення інтересів, прав та свобод людини і громадянина» [7, с. 646]. Упродовж цього громадянське суспільство також характеризується, «... як системи розвинутих економічних, політичних, духовних, ідеологічних відносин і зв'язків, а також незалежних від держави правових інститутів, які функціонують на засадах демократії і права, взаємодіють з державою, що дає можливість суб'єктам громадянського суспільства вільно самовиражатися в умовах існування рівних можливостей» [5, с. 9].

Отже, громадянське суспільство характеризується розвиненістю та соціальною солідарністю, яка означає, що Український народ є єдиною спільнотою, яка організовано здатна захищати загальнонародні, колективні (групові) та індивідуальні інтереси своїх членів. Громадянське суспільство окрім єдності інтересів має також відрізнятися своєю приватною власністю, сформованою системою недержавних інституцій, здатних його захищати, а у разі необхідності, протистояти державі. Саме громадянське суспільство повинно бути спроможним формувати демократичну, соціальну та правову державу, адже остання з'являється лише в умовах існування громадянського суспільства. Поза його існуванням така держава є неможливою.

Перспективними формами взаємодії держави і громадянського суспільства розглядаються: 1) взаємодопомога держави і громадянського суспільства в правовій формі; 2) участь громадянського суспільства в здійсненні державної влади шляхом впливу на неї через засоби масової інформації; 3) співпраця громадянського суспільства і держави по адаптації до реальних умов різних форм власності, включаючи приватну власність на землю; 4) співпраця інститутів громадянського суспільства і державної влади у вирішенні внутрідержавних соціальних і культурних проблем: охорона довкілля, розвиток науки, охорона здоров'я, освіта, культура, тощо [2, с. 5].

В умовах воєнного стану активізувалась участь у нормотворчій діяльності держави. Зокрема, Верховна Рада України упродовж 2022 року, від моменту початку повномасштабної агресії, розглянула й ухвалила понад 400 законопроектів та постанов, які забезпечували вирішення різноманітних питань, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності української держави, її функціонуванням, забезпеченням прав, свобод і законних інтересів громадян.

Зокрема, під впливом позиції громадянського суспільства України ухвалювалися такі закони як-от Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» 3 березня 2022 року № 2108-ІХ; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора)» 3 березня 2022 року № 2109-ІХ; Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» 3 березня 2022 року № 2114-ІХ та інші.

Участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій діяльності держави, яка забезпечується участю у розробленні та обговоренні діяльності проєктів нормативно-правових актів. Участь у правотворчій найпоширенішою формою участі громадських організацій у державному управлінні. Громадське обговорення проєктів нормативних актів є обов'язковим етапом нормотворчого процесу в системі органів виконавчої влади. Консультації з громадськістю в нормотворчому процесі проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості в діяльності цих органів. Проведення консультацій з громадськістю має також сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади і громадськості, підвищенню якості підготовки та прийняття рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням думки громадськості, створенню умов для участі громадян у розробленні проєктів таких рішень. Консультації з громадськістю проводяться з тих питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, життєвих інтересів широких верств населення.

Серед основоположних принципів взаємовідносин держави й особи, які отримали конституційне визнання, відповідальність держави перед особою займає особливе місце. З одного боку, це одна з найважливіших характеристик, одна з ознак правової держави. З другого боку, відповідальність держави перед особою є державно-правовим втіленням вимог свободи і справедливості в реальній соціальній дійсності, належить до засадничих характеристик самого громадянського суспільства, є основою його нормального функціонування в режимі демократії, свободи і соціальної справедливості [1, с. 97].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лотюк О. С. Особливості механізму конституційно-правового регулювання громадянського суспільства. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 1 (13). С. 92–101.
2. Мельник Л.А. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. С. 1–8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2019_2_18 (дата звернення: 20.01.2024).
3. Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 976. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-p#Text>
4. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року : матер. щоріч. доп. / В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін. ; заг. ред. Ю. Каплан. Київ : НІСД, 2022. 56 с. (Серія «Гуманітарний розвиток»).
5. Філик Н. В. Державно-правові засади громадянського суспільства : автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Філик Наталія Володимирівна. Київ, 2004. 20 с.
6. Цвих В. Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2002. 376 с.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.
8. Cooper Rachel. What is Civil Society, its role and value in 2018? University of Birmingham. 15 October 2018. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c6c2e74e5274a72bc45240e/488_What_is_Civil_Society.pdf

УДК 340«364»

Валерія КОЛЕСНИКОВА / Valeriia KOLESNIKOVA

студентка 1 курсу спеціальності 081 «Право»

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Тетяна ГАВРОНСЬКА / Tetiana HAVRONSKA

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ПРАВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право – це система загальнообов’язкових правил поведінки, що встановлюється і охороняється силою держави. Проте, війна в Україні, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, у зв’язку з військовою агресією російської федерації проти нашої країни, спричинила за собою введення воєнного стану, що зумовило певні зміни в правовій системі України. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози,

відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Визначально, що Конституція України як основний гарант забезпечення і захисту прав і свобод громадян містить перелік прав, які не можуть обмежуватися навіть в період дії воєнного стану.

Зокрема:

– не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

– громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство;

– не можуть бути порушеними невід’ємне право на життя; на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність;

– не підлягає обмеженню право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування;

– не можуть бути обмеженими право на житло, на шлюб і рівні права та обов’язки в шлюбі і сім’ї;

– неприпустимим є порушення рівності дітей у своїх правах незалежно від походження;

– не підлягає обмеженню право на захист прав і свобод у суді; на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади;

– не може бути обмеженим право на професійну правничу допомогу; право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення; презумпція невинуватості; право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім’ї або близьких родичів, коло яких визначено законом [1].

Основними змінами в правовій системі України є: обмеження прав і свобод (у 64 статті, II розділу Кодексу України вказано, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень). Це може стосуватися, наприклад, право на свободу пересування, права на мирні зібрання, право на недоторканість житла [2]. Встановлення комендантської години [3]. Введення військової цензури, вона може бути введена для контролю за інформацією, що поширюється в ЗМІ та інтернеті (у 41 статті Кодексу України вказано, що примусове відчуження об’єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження об’єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [4]. Запровадження трудової повинності – це короткостроковий трудовий обов’язок на період мобілізації та воєнного часу з метою виконання таких суспільно корисних робіт: виконання робіт, що мають оборонний характер, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, які виникли

в період воєнного стану, а також їх наслідків, задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань і сил цивільного захисту.

На жаль, в умовах війни практично беззахисним є основне право людини – право на життя. Вбивств та тілесні ушкодження, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування, зґвалтування та інші форми насильства – є серйозним порушенням як права на життя, так і прав на гідність та недоторканість.

Порушенням прав людини також можна вважати пошкодження або руйнування майна, а також те, що людина внаслідок війни може бути позбавлена власної домівки чи не може виїхати з окупованої території

Діти, під час війни, є незахищеними, вони можуть бути розлучені з батьками, втратити доступ до освіти та іншого, а це є порушенням прав дитини.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та кодексом України про адміністративні правопорушення передбачена відповідальність за такі порушення:

1. Порушення комендантської години (штраф від 510 до 1700 гривень);
2. Порушення правил світломаскування (штраф від 1700 до 3400 гривень);
3. Порушення режиму роботи (штраф від 3400 до 5100 гривень);

Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за більш серйозні злочини, вчинені в умовах воєнного стану, такі як:

1. Мародерство (позбавлення волі на строк від 5 до 10 років);
2. Диверсія (позбавлення волі на строк від 10 до 15 років);
3. Посягання на життя працівника правоохоронного органу (позбавлення волі на строк від 15 років до довічного позбавлення волі);
4. Непокора законному розпорядженню військовослужбовця (штраф до 1700 гривень).

Проте, за деякі порушення може бути застосована як адміністративна, так і кримінальна відповідальність. Розмір штрафів може змінюватися, за найтяжчі злочини може бути застосовано довічне позбавлення волі.

Пам'ятайте, що в умовах воєнного стану важливо знати свої права та обов'язки. Необхідно дотримуватися законних вимог влади та військових. У разі порушення прав та свобод слід звертатися за допомогою до юристів та правозахисних організацій. На даний час, головною метою нашої країни є завершення війни та відновлення миру на всій її території на основі принципів міжнародного права. Ми маємо вірити, що Україна переможе у цій війні і стане сильною та процвітаючою країною, де будуть захищені права та свободи всіх громадян. Важливо єднатися та підтримувати один одного, будь то родич, сусід чи звичайний перехожий. Підтримувати означає не дати впасти, допомогти знайти опору в конкретній ситуації. Це дає нам почуття безпеки та віри в себе.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Ст. 64, II розділ «Права, свободи та обов'язки людини громадянина». URL : <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
2. Конституція України. Ст. 30 «Кожному гарантується недоторканість житла». URL : <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii#:~:text=Стаття%2030.,як%20за%20вмотивованим%20рішенням%20суду>
3. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
4. Конституція України ст. 41 II розділ «Права, свободи та обов'язки людини громадянина». URL : <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>

УДК 347.9(477)«364»

Дар'я КОНОРЧУК / Daria KONORCHUK
студентка 2 курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ)

РОЗВИТОК СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК ВИКЛИК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Впровадження воєнного стану є завжди великим, але важливим випробуванням на території будь-якої країни у всіх сферах життя суспільства. В даному випадку не є виключенням ситуація і в Україні, оскільки воєнний стан породив низку невідкладних проблем, які потребують негайного врегулювання. Особливо зараз варто звернути увагу на роботу судової системи, її система переживає певний тиск у зв'язку зі зростаючою потребою вирішення питань безпеки, порядку та правосуддя в державі. Завдання судів полягає в тому, щоб швидко та ефективно реагувати на складну ситуацію, роблячи правильні рішення в умовах нестабільності і згідно з цим, у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій уведено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [1]. Відповідно до цього виникають питання: яким чином забезпечити здійснення правосуддя за даних умов і в той же час забезпечити виконання конституційних функцій, а також зберегти життя і здоров'я учасників судового процесу, суддів та працівників апарату суду.

Для врегулювання поставленого питання Рада суддів України (далі РСУ) прийняла ряд важливих рішень «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ» [2]. Вже 2 березня 2022 року РСУ опублікувала певні рекомендації стосовно роботи судів за умов, які передбачені воєнним станом. З цих рекомендацій можна виділити основні: 1) вирішувати питання відкладання або скасування розгляду справ, за винятком невідкладних судових розглядів, через те, що багато учасників судових процесів не можуть подати заяву про відкладення справи або бути присутніми у суді через загрозу для життя; 2) розглядати справи, які не є невідкладними, тільки за умови письмової згоди всіх учасників судового провадження; 3) надавати пояснення громадянам щодо можливості відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та можливості розгляду справ у режимі відеоконференції. У випадку неможливості участі в судовому засіданні, рекомендується подавати до суду клопотання про відкладення розгляду справи або участь у судовому засіданні через відеоконференцію. Такі клопотання можна буде направити до суду поштою або через систему Електронного суду [3].

Рекомендація стосовно проведення розгляду справ в режимі відеоконференції набула піку своєї популярності через поширення пандемії COVID-19 в період 2019-2020 рр. Спалах цього вірусу викликав серйозні обмеження та перешкоди для проведення не одного судового засідання у традиційному форматі, що призвело до

необхідності шукати альтернативні способи забезпечення правосуддя. На той час Верховна Рада України (далі – ВР України) прийняла певні нормативно-правові акти, які надавали можливість реалізувати право учасникам справи брати участь в судових засіданнях дистанційно, це надало учасникам судового процесу можливість брати участь в судових засіданнях без потреби особистого присутності в суді, що дозволило забезпечити їм право на справедливий судовий розгляд навіть у періоди обмежень. У свою чергу, Державна судова адміністрація України розробила порядок проведення відеоконференцзв'язку під час судових засідань, що дозволяє учасникам справи брати участь в процесі з будь-якої точки, навіть з меж приміщення суду. Цей механізм передбачає використання спеціальних систем, таких як EasyCon або інші доступні інструменти відеокommунікації, для забезпечення проведення судових засідань у форматі відеоконференції [4]. Такий підхід значно полегшив здійснення правосуддя під час карантину, дозволяючи забезпечити безпеку всіх учасників процесу. Однак, умови, спричинені воєнним станом, створюють нові виклики для забезпечення правосуддя. На жаль, на даний момент в Україні немає місця, яке було б повністю безпечним, і майже щодня у будь-якій частині нашої країни чути сирени, що вимагає від осіб (суддів, учасників справи або працівників суду) швидко знайти укриття.

Також варто зазначити питання стосовно процесуальних строків, де було РСУ визначила, що введення воєнного стану не має впливу на хід судових процесів, проте може стати серйозною причиною для відновлення або продовження процесуального строку. Процесуальний строк, встановлений судом, не може бути відновлений, але може бути продовжений тільки за клопотанням однієї зі сторін. Під час дії воєнного стану терміни загальної та спеціальної позовної давності, встановлені нормами цивільного та господарського законодавства, продовжуються [3].

Надалі питання щодо судоустрою не було забутим і тому ВР України 3 березня 2022 року прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів», в якому були передбачені певні норми, пов'язані з воєнним станом, а саме у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено [5]. Згідно даного закону Верховний Суд України, задля реалізації конституційного права особи на судовий захист, змінив територіальну підсудність більше 100 національних судів, які під час воєнного стану не можуть працювати. Отже, стосовно цього можна зробити такий висновок, що не дивлячись на те, що суд, який мав розглядати справу, припинив свою діяльність, розгляд справи все одно буде здійснюватися, але вже іншим судом, який є більш територіально наближеним для суб'єктів судового процесу.

Законодавець на цьому не зупинився і вже 26 квітня 2022 року у ВР України було зареєстровано законопроект про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) № 7316, який передбачав такі зміни: Під час дії воєнного чи надзвичайного стану передбачається можливість дистанційної роботи секретаря та надання його повноважень іншим працівникам апарату суду. Особливості судових викликів та повідомлень на період дії воєнного чи надзвичайного стану. Передбачається, що підготовче провадження та/або судовий розгляд має бути проведений протягом розумного строку з урахуванням можливості учасників справи

взяти участь у розгляді справи. Розширити сферу застосування письмового провадження у судах всіх юрисдикцій. Поширити особливості розгляду судових справ, які застосовувалися у зв'язку із введенням карантину через COVID-19, також і на період дії воєнного чи надзвичайного стану. Особливість вручення копії судового рішення на період дії воєнного чи надзвичайного стану [6].

Отже, стосовно вищесказаного, можна зробити такий висновок, що ситуація, яка є наразі на території України, потребує здійснення надзвичайних заходів для забезпечення доступу учасників судового процесу до суду. Усі виклики, які виникли перед судовою системою під час переходу до впровадження електронного судочинства, повинні бути вирішені рішуче й без зволікань. В умовах, коли формалізм стає надто великим, це шкодить авторитету судової влади, яка має захищати інтереси громадян за будь-яких обставин. Після аналізу вищезазначених норм можна зробити висновок, що для учасників судового процесу створюються всі необхідні та комфортні умови для якісного та ефективного вирішення судового спору. Введений в Україні карантин та військовий стан, незважаючи на суттєві обмеження та негативні наслідки, стали стимулом для цифровізації правосуддя та впровадження принципово нових процедур з метою захисту прав, свобод та безпеки учасників судового процесу. У зв'язку з цим важливо, щоб запроваджені законодавцем норми ефективно реалізовувалися на практиці. Це містить в собі поліпшення технічного забезпечення судів, навчання персоналу та учасників судового процесу щодо використання нових технологій та засобів комунікації, а також постійний моніторинг та оновлення правових норм у відповідності з потребами суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII: станом на 19 жовт. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Опубліковано рішення РСУ щодо невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні. URL : <https://rsu.gov.ua/ua/news/opublikovano-risenna-rsu-sodovzitta-nevidkladnih-zahodiv-dla-zabezpecenna-stalogo-funkcionuvanna-sudovoi-vladi-v-ukraini>
3. Усім судам України! РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Головна сторінка. URL : <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>
4. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. ЮРЛІГА. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII: станом на 1 січ. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
6. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану): проєкт Закону України від 26.04.2022 № 7316. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489>

Геннадій КРИВИЦЬКИЙ / Hennadiy KRYVYTSKYI
аспірант Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ВЛАДА І СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ І МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ

Початок повномасштабної війни в Україні трансформував всі види відносин в суспільстві, але чи не найбільшого впливу зазнали відносини суспільства і влади. Адже, з одного боку, потреба в єднанні та вирішення проблеми боротьби з зовнішнім ворогом допомогла консолідуватись та об'єднатись, адже на початку повномасштабного вторгнення суспільство чітко слідувало вказівкам влади та підтримувало її. Проте, з часом, війна «оголила» недоліки та проблеми, які існували та існують у владних органах держави.

Перед нами постає завдання дослідити актуальні проблеми взаємодії влади та суспільства в умовах війни, а також проаналізувати можливі механізми їх вирішення.

Цю проблему досліджували, використовуючи такі методи: порівняльно-описовий, історичний, теоретико-правового моделювання та метод вивчення документів. Порівняльно-описовий метод допоміг узагальнити та порівняти різні аспекти досліджуваної проблематики. Історичний метод допоміг дослідити генезис та еволюцію взаємовідносин між влада і суспільством на початку війни та зараз. Теоретико-правове моделювання дозволило сконструювати моделі та спрогнозувати розвиток подій, а також, можливі шляхи вирішення актуальних проблем та розбіжностей. Метод вивчення документів надав емпіричні дані та верифікував теоретичні положення.

Аналіз наукових публікацій свідчить про те, що тема взаємодії влади та суспільства в умовах війни досліджується в різних аспектах. Зокрема цим питанням займалися такі науковці як: Бойчук М. А., Курас І. Ф., Балабан Р. В., Ковальчук С., Пивовар М. та ін.

Якщо детальніше розглянути проблеми, які виникають в процесі взаємодії суспільства та влади під час військового стану, то це:

– зростання авторитарного впливу державних органів, рішення яких обмежують права та свободи людей;

– неефективне розподілення коштів та корупція. Як зазначає Доктор Джозеф Сігл із Національного університету оборони Міністерства оборони США: «будь-які військові конфлікти створюють сприятливі умови для корупції» [1]. В свою чергу, це сприяє недоотриманню військовими амуніції, озброєння, боєприпасів, що негативно впливає на загальну ситуацію на фронті та на моральний стан суспільства, в цілому;

– високий рівень ворожої пропаганди, зокрема через ЗМІ та соцмережі, що призводить до зниження довіри між суспільством і владою;

– психологічні та соціальні проблеми, на вирішення яких влада не має часу та засобів під час вторгнення, адже вирішує критичні питання.

Основним механізмами взаємодії, які зможуть уникнути багатьох проблем та наростання негативного настрою у суспільстві, можна назвати наступні:

– важливо посилити громадський контроль за органами влади, що зможе запобігти корупційним схемам. Як зазначають Ковальчук С. та Пивовар М.:

«інститути громадянського суспільства відіграють активну роль у сприянні боротьби за незалежність та відновленні миру в Україні. На сьогодні, враховуючи роль громадянського суспільства у різних сферах суспільного життя, створення сприятливих умов для його розвитку та налагодження взаємодії з його інститутами є важливим завданням органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Попри те, що в Україні триває війна, контроль з боку інститутів громадянського суспільства за органами публічної влади не можна послаблювати» [2];

– влада повинна вести постійний діалог та комунікацію з суспільством, інформувати про дії які здійснюються, пояснювати причини та вплив таких дій;

– залучення зацікавлених громадян до вирішення важливих соціальних проблем, які допоможуть певним групам людей адаптуватись до нових умов;

– налагодження механізмів допомоги людям, які постраждали від війни та постійний діалог з такими групами людей за ініціативою владних органів.

Загалом, найголовнішим є саме необхідність постійного діалогу між суспільством та владою, адже лише так можна здобути довіру та отримати підтримку в прийнятті державними органами важливих рішень, що стосуються майбутнього нашої держави.

Важливо розуміти, що війна – це не лише боротьба з внутрішнім ворогом, протистояння між армією, озброєнням, а й боротьба з різними цінностями. Задля досягнення успіхів у боротьбі з ворогом, влада та суспільство мають бути єдиними та рухатись в одному напрямку.

Війна ставить суспільство та владу перед серйозним вибором кожного дня. Потреба в єдності зростає, але і причин, що протидіють цьому теж стає більше. Проте, лише об'єднавшись навколо демократичних цінностей, свободи, людяності, влада та суспільство зможуть подолати спільного зовнішнього ворога і в майбутньому, відновити та побудувати сильну, демократичну та передову державу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану. Київ : Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022.

2. Ковальчук С., Пивовар М. Напрямки реформування громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах війни в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/34.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).

Дмитро КРУГОВИЙ / Dmytro KRUKOVYI
аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
(м. Київ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для кожної держави, що позиціонує себе, як правова, завдання щодо створення ефективного та доступного механізму судового захисту прав, свобод та інтересів особи у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом, є першочерговим і водночас, із об'єктивних причин, завданням вкрай непростим.

У цьому контексті Україна, безумовно, не є виключенням.

Перед Україною, як правовою державою (ст. 1 Конституції України) та суб'єктом виконання міжнародно-правових зобов'язань, що походять з міжнародних договорів у сфері прав людини, з перших днів здобуття незалежності поставали численні виклики, які, хоча й з різним ступенем успішності, але все ж поступово долалися.

Одним із вагомих свідчень загального прогресу у вказаному напрямку є осяжна перспектива членства у Європейському Союзі, остаточна реалізація якої, тим не менше, пов'язана з умовою проведення або завершення першочергових реформ у сфері організації діяльності органів державної влади, зокрема, судової.

Саме тому дослідження проблематики прав людини вже котрий рік поспіль не втрачає своєї актуальності для представників науки конституційного права, компаративного правознавства, загальної теорії держави і права, судоустрою.

Зі здобуттям 24 серпня 1991 року Україною незалежності різноманітні теоретичні аспекти конституційно-правових засад реалізації права на справедливий суд в Україні є незмінним предметом прискіпливої уваги науковців і продовжують залишатися в полі їх дослідницького зору.

Так, результати теоретичного осмислення загальних принципів права та судочинства знайшли своє втілення у працях таких дослідників, як К. А. Бабенко, В. Ф. Бойко, А. З. Георгіца, А. М. Колодій, В. В. Кривенко, Р. О. Куйбіда, Б. В. Малишев, А. Й. Осетинський, О. В. Скрипнюк, В. С. Стефанюк, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика та інші.

Окремі складові права на справедливий суд досліджувалися у роботах зокрема, М. М. Гімона, Ю. М. Грошевого, О. В. Константого, Г. Р. Крета, О. Р. Куйбіди, А. В. Лужанського, І. Є. Марочкіна, Л. М. Москвич, О. М. Овчаренко, Д. М. Притики, П. М. Рабиновича, М. В. Савчина, Н. Ю. Сакари, Н. П. Сизої, В. В. Сердюка, Н. В. Сібільової, В. Л. Федоренка, В. І. Шишкіна, П. І. Шевчука, С. В. Шевчука.

На рівні дисертаційних і монографічних досліджень право на справедливий суд було предметом наукових розробок Г. І. Бережанського («Організаційно-правові засади реалізації права на справедливий суд: порівняльно-правовий аспект», 2018), П. Д. Гуйвана («Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами», 2019), О. Б. Прокопенка («Право на справедливий суд:

концептуальний аналіз і практика реалізації», 2011), Є. В. Діденка («Реалізація права на справедливий суд при розгляді справ про адміністративні правопорушення», 2021).

Значний внесок у теоретичну розробку проблем реалізації права на справедливий суд внесли й іноземні науковці Е. Бредлі, Х. Вульф, Б. Гарт, Р. Гольдман, Д. Гом'єн, М. Де Сальвіа, М. Дженіс, І. Джекоб, Л. Зваак, М. Каппеллетті, Р. Кей, Е. Лентовска, Дж. С. Сесіл, Л. Г. Форер, С. Франковскі, Д. Харріс та інші.

Однак, попри те, що як у вітчизняній, так і в закордонній доктрині питання реалізації права на справедливий суд є значною мірою опрацьованими, протягом минулого десятиліття Україна зіткнулася з принципово новими для неї викликами, зокрема:

- збройною агресією Російської Федерації проти України, яка розпочалася 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші випадки порушення Збройними Силами Російської Федерації всупереч її міжнародно-правовим зобов'язанням порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих у Криму відповідно до Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року, для блокування українських військових частин;

- визнання 21 лютого 2022 року керівництвом Російської Федерації незалежність самопроголошених «ЛНР» і «ДНР» та прийняття рішення щодо введення на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей підрозділів збройних сил Російської Федерації;

- повномасштабним військовим вторгненням Росії в Україну 24 лютого 2022 року;

- необхідністю введення надзвичайного стану в окремих регіонах України (23 лютого 2022 року) та воєнного стану в Україні (24 лютого 2022 року) і продовження строку його дії воєнного стану у подальшому;

- адаптації органів державної влади, у т.ч. й судів, до роботи в умовах воєнного стану;

- необхідністю вжиття на загальнодержавному рівні комплексу невідкладних організаційно-правових заходів для запобігання унеможливленню або обмеженню можливості реалізації конституційних прав і свобод людини на території України, включно з її анексованою та тимчасово окупованою територіями.

Водночас, можна констатувати, що наявність як значного інтересу дослідників до проблематики реалізації права на справедливий суд, так і великої кількості наукових праць на цю тематику, оприлюднених до введення воєнного стану в Україні, не зумовили широке продовження наукових пошуків у вказаному напрямку.

Принаймні, стосовно конституційно-правових засад реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану в Україні наразі спостерігається відчутний брак наукових праць.

Зокрема, наявність у публічному доступі лише двох наукових статей вітчизняної дослідниці Н. В. Шелевер («Особливості забезпечення конституційного права на справедливий суд під час війни», 2022 [1] та «Конституційне право на доступ до суду в умовах воєнного стану та пандемії COVID-19», 2022 [2]) свідчить про те, що, фактично, дослідження є поодинокими, дисертаційні та монографічні праці на вказану тематику наразі відсутні.

З урахуванням зазначеного та з огляду на недостатній рівень концептуального наукового вивчення конституційно-правових засад реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану в Україні, вбачається нагальна потреба у їх теоретичному осмисленні.

Актуальність і масштаби проблематики в цілому, на нашу думку, дають обґрунтовані підстави для визначення таких першочергових завдань подальших наукових розвідок: з'ясувати поняття і зміст права на справедливий суд; дослідити правове регулювання права на справедливий суд в Україні; окреслити складові елементи права на справедливий суд у контексті міжнародних стандартів; виявити специфіку воєнного стану в Україні як особливого державно-правового режиму; визначити механізм реалізації права на справедливий суд в Україні; з'ясувати гарантії права на справедливий суд та дослідити окремі проблеми його реалізації в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шелевер Н. Особливості забезпечення конституційного права на справедливий суд під час війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. № 71. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/262898> (дата доступу: 26.03.2024).

2. Шелевер Н. В. Конституційне право на доступ до суду в умовах воєнного стану та пандемії COVID-19. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 70. С. 156-163. URL : http://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/24.pdf (дата доступу: 26.03.2024).

УДК 316.346.2-055.2:355.01(477)

Вікторія КУЗУБ / Viktoriia KUZUB

студентка 4 курсу спеціальності «Політологія»

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імена Михайла Драгоманова (м. Київ)

Лілія ЗАЙЧЕНКО / Liliya ZAYCHENKO

старший викладач кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імена Михайла Драгоманова (м. Київ)

ФЕМІНІЗМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну кардинально змінило умови життєдіяльності людей. Громадські організації починають активно допомагати фронту та долучатись до вирішення проблем, що постають в українському суспільстві в умовах воєнного стану. Не став виключенням і феміністський рух, оскільки нові виклики постали і перед жінками. Так, з початку повномасштабного вторгнення саме вони стикаються з більшою небезпекою гендерно зумовленого насильства, сексуального насильства, пов'язаного з військовими діями, торгівлі людьми та експлуатації через відсутність базового необхідного рівня безпеки та захисту, втрату постійного доходу та масштабне переміщення. Станом на 2023 рік Україну вже

покинули 5,9 мільйонів біженців, а кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) досягла 8 мільйонів людей. За оцінками, жінки та діти становлять 90% тих людей, яким довелося покинути Батьківщину [4].

З одного боку, війна загострила проблеми гендерної нерівності в суспільстві, з іншого – стала поштовхом до розвитку різних форм та проявів фемінізму. Більшість феміністок стали на захист країни або доєднуються до волонтерства для забезпечення потреб армії. Сьогодні жінки складають п'яту частину особового складу Збройних Сил України (ЗСУ). Це понад 50 тисяч борчинь, які захищають Україну від вторгнення рф. Можна зробити припущення, що жінок у лавах ЗСУ ставатиме все більше, адже 1 жовтня 2023 року набув чинності наказ №6482 Верховної Ради України від 26.12.2021 року, який, зокрема, передбачає прийняття жінок певних спеціальностей на військових облік [1]. Втім, це не заперечує того факту, що і там дівчата та жінки стикаються з викликами та труднощами. Військовослужбовиці зазначають, що з 2014 року армія значно модернізувалась, але гендерно зумовлені проблеми все ще залишаються. Однією з найгостріших проблем є те, що стандартна уніформа шиється за чоловічими мірками, тому уніформа, яку наші захисниці отримують від уряду, їм зазвичай незручна. Вийти із такого скрутного становища допомагають громадські організації та волонтерські проекти, які забезпечують жінок на фронті зручною формою та іншими необхідними жінкам речами. Зокрема, мова йде про такі організації, як «Землячки» та Arm Women Now [3]. Попри перешкоди, з якими жінки стикаються в армії, більшість із захисниць не шкодують про своє рішення піти добровольцями, оскільки вважають, що «готовність воювати та захищати свою країну не залежить від статі» [2].

Як уже зазначалось, після 24 лютого багато феміністок почали волонтерську діяльність та звернули свою професійну увагу на проблеми, які стосуються війни. До прикладу, медіаекспертка Ірина Земляна почала керувати рекрутинговим центром для іноземців, які мали бажання приїхати та вступити до ЗСУ. Журналістка Ірина Сампан в перші дні вторгнення залишила публіцистичну діяльність і доставляла з Європейського Союзу в Україну потрібні для фронту автомобілі. Українські феміністки вважають захист своєї країни зараз головною феміністичною цінністю, бо: «Україна є захисницею. Україна захищає своє населення, свої кордони, все, на що посягнула росія. А це верховенство права, загалом права і свободи людини», – зазначає фем.юристка Вікторія Карпа.

Також феміністки фіксують та аналізують різного роду порушення прав цивільних осіб з боку росії. Аналітичне дослідження «Гендерний вимір війни» проведено Аналітичним центром Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем» за підтримки Програми USAID «Справедливість для всіх» містить 10 експертних статей, що розкривають гендерні аспекти в різних сферах, в яких фіксувались воєнні злочини та порушення з боку рф: депортації, руйнування інфраструктури, сексуальне насильство і т.д. [5].

Варто згадати і акцентувати увагу на діяльності жіночих громадських організаціях, які є потужним тилом для України під час війни: 8-річна діяльність правозахисного руху українських жінок-військових проти російської агресії «Невидимий Батальйон»; гуманітарна та психологічна підтримка, розміщення внутрішньо переміщених осіб та документування воєнних злочинів від «Маршу жінок» та «Жіночих перспектив»; програма швидкого реагування на нагальні проблеми жінок «Українського Жіночого Фонду»; підтримка внутрішньо переміщених осіб від «Жіночих перспектив»; «Жіночий Ветеранський Рух»,

психологічна підтримка хабу «Розірви коло»; надання правових консультацій під час воєнного стану від Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем»; підтримка роботи журналісток під час війни від ініціативи «Жінки в медіа»; підтримка вразливої групи сільських жінок у відносно безпечних і тимчасово окупованих регіонах від «Бізнес-Мережі Сільських Жінок України», а також інформаційна діяльність ООН Жінки Україна [6].

Феміністки та феміністичні ресурси також здійснюють роботу щодо висвітлення громадської діяльності та підвищення інтересу до становища жінки під час війни. Наприклад, до Дня матері ресурс «Гендер у деталях» закликав ділитися історіями про роль матерів під час війни у флешмобі «Моя героїня». Важлива місія цих історій – створювати видимість жінок під час війни та руйнування віктимізованого жіночого образу на протигагу емансипованого, тобто стійкого, нескореного. Також існують окремі ініціативи, які не заявлені як феміністські, але також сприяють формуванню нового дискурсу жіночого сприйняття під час війни. Наприклад, Наталія Савранська – доцентка кафедри етика та естетики УДУ імені Михайла Драгоманова, створила серію малюнків «У кожного свій фронт», який репрезентує ідею різного, але рівного внеску в перемогу різних груп жінок і чоловіків: «Дякуємо мамам», «Дякуємо тим, хто рятує тварин», «Дякуємо психологам-волонтерам», «Дякуємо фермерам» [7].

Отже, підсумовуючи, варто наголосити на тому, що феміністський рух відіграє важливу роль у підтримці жінок різних соціальних груп під час війни та у просуванні ідеї гендерної рівності. Збільшення гендерно зумовленого насильства, дискримінація в лавах Збройних Сил, депортації та торгівля людьми, – це лише деякі з викликів, з якими стикаються жінки під час війни. Феміністські організації спрямовують всю свою діяльність на вирішення даних перешкод, а також акцентують увагу на допомозі незахищеним верствам населення України, активність та просування української культури на міжнародній арені. Також одним із завдань феміністського руху в умовах війни в Україні – говорити про подвиги жінок і зробити жіночий героїзм видимим.

ЛІТЕРАТУРИ:

1. Феміністки про війну: чим займаються і як живуть українські феміністки під час війни. *Феміністична Майстерня Львів*. URL : <https://femwork.org/blog/feministky-pro-viinu-tezy/>
2. «Готовність воювати не залежить від статі»: як жінкам служитися у ЗСУ? *Феміністична Майстерня Львів*. URL : <https://femwork.org/blog/feministky-pro-wiunu-6/>
3. Жінка заслуговує на комфорт: Як війна відкрила очі на проблему з формою для військовослужбовиць і чи вдалося її вирішити. *Divoche. Media*. URL : https://divoche.media/2022/12/25/zhinka-zasluhovuie-na-komfort-ia-k-viyna-vidkryla-ochi-na-problemu-z-formoiu-dlia-viyskovosluzhbovyts-i-chy-vdalosia-ii-vyrishyty/#google_vignette
4. Жінки, мир та безпека. *ООН Жінки – Україна*. URL : <https://ukraine.unwomen.org/uk/shcho-my-gobymo/zhinky-myr-ta-bezpeka>
5. Гендерний вимір війни: результати аналітичного дослідження / упоряд. Аналітичний центр ЮрФем Асоціації жінок-юристок України ЮрФем. Львів, 2023. 115 с.
6. Алляйн А. Фемінізм під час війни: місце жінки – не на фронті, так само як і не на кухні в мирний час. *Київщина24*. URL : <https://kyivschina24.com/news/feminizm-pid-chas-vijny-misce-zhinky-ne-na-fronti-tak-samo-yak-i-ne-na-kuhni-v-myrnyj-chas/>
7. Як позиціонувати феміністичний рух і комунікувати тему гендерної рівності в контексті війни? *Гендер в деталях*. URL : <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/yak-pozytsionuvaty-feministychnyi-ruh-i-komunikuvaty-temu-gendernoi-rivnosti-v-konteksti-viyny.html>

Владислав КУЛІНІЧ / Vladyslav KULINICH

*студент групи 281-20-1 кафедри прикладної економіки,
підприємництва та публічного управління НТУ «Дніпровська Політехніка» (м. Дніпро)*

Вікторія ЛОЛА / Viktoriia LOLA

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри прикладної економіки, підприємництва та публічного управління
НТУ «Дніпровська Політехніка» (м. Дніпро)*

ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Основою, фундаментом сучасної держави є демократія. Комунікація відіграє важливу роль у функціонуванні демократії, оскільки вона є основним механізмом для обміну ідеями, інформацією та узгодження позицій як в середовищі громадянського суспільства, так і між владою і громадськістю, у тому числі. Ефективно організований комунікаційний процес дозволяє громадянам виражати свої погляди, представляти суспільні потреби та вимагати від органів публічної влади відповідних дій щодо їх задоволення, а також, у свою чергу, дає можливість владі інформувати населення про відповідні рішення та політики, легітимізуючи їх таким чином. У той же час, роль суспільних комунікацій актуалізується в особливих кризових та форс-мажорних обставинах – саме забезпечення належного зворотного зв'язку дозволяє владі розуміти та адекватно оцінювати суспільні проблеми і розробляти ефективні механізми їх вирішення.

Традиційно комунікативна взаємодія між органами влади та інститутами громадянського суспільства передбачає інформування, забезпечення зворотного зв'язку, прозорості та підзвітності, громадську участь та залучення, тощо [1]. Це сприяє зближенню влади і громадськості, спільному діалогу та вирішенню більшості існуючих суспільних протиріч. У той же час, комунікативний процес виступає важливим механізмом формування відповідного рівня суспільної довіри та партнерських відносин між усіма акторами публічної політики. Загалом, комунікативна взаємодія між владою та громадськістю відіграє вирішальну роль у забезпеченні прозорості, підзвітності урядових структур та демократичного врядування. Вона сприяє розвитку культури діалогу, участі та довіри, що є важливим для підтримання демократії.

У той же час, в умовах нових викликів, якими для України стала війна, комунікативна взаємодія між владою і суспільством отримала нове значення – окрім підтримки конструктивного діалогу у суспільстві та забезпечення зворотного зв'язку в процесі формування та реалізації державної політики, зв'язки з громадськістю набувають особливого значення, оскільки стають інструментом для ефективного управління кризовими ситуаціями, підтримки морального духу та мобілізації суспільства на захист національних інтересів [2]. Крім того, взаємодія влади та громадськості, у тому числі й суб'єктів господарювання – бізнесу, стала важливим ресурсом консолідації суспільства для забезпечення функціонування фронту та підвищення обороноздатності держави. Такі підходи позитивно зарекомендували себе ще починаючи з 2014 року і їх було перезавантажено вже після повномасштабного

вторгнення у 2022 році, що дозволило країні об'єднатися заради відсічі ворогу та захисту Батьківщини.

Основними інструментами взаємодії між владою і громадськістю є громадські слухання, публічні консультації, петиції до органів публічної влади, консультативно-дорадчі органи при органах публічної влади – громадські ради та інші форми участі громадян у прийнятті рішень [3]. Так, наприклад, громадські слухання дозволяють представникам влади вислуховувати думки та погляди громадян щодо конкретних питань або проектів. У свою чергу, публічні консультації виступають важливим інструментом для забезпечення відкритості, прозорості та участі громадськості у прийнятті рішень. Окремо слід говорити про петиції як офіційні звернення громадян з метою висловлення певної думки, вимоги або прохання до органів публічної влади. Можливості для спільного обговорення проблем та шляхів їх вирішення закладені в такому інституті як громадські ради. Всі ці інструменти сприяють відкритості та взаєморозумінню між владою і громадськістю, що сприяє покращенню якості управління та розвитку суспільства.

Враховуючи попередній досвід комунікативної взаємодії влади та громадськості, а також традиційні форми такої роботи, то в умовах війни набуло популярності введення нових посад, зокрема, серед них посада «радник» (штатний/позаштатний). Так, наприклад, утворені при органах місцевого самоврядування різного рівня, вони покликані забезпечувати консультування голів міських чи обласних рад щодо конкретних актуальних напрямків роботи (допомога переселенцям, підтримка волонтерів, взаємодія з військовими формуваннями тощо). В свою чергу, з початку війни на ці посади призначались досвідчені та компетентні люди, які в свою чергу, могли взаємодіяти з представниками конкретного напрямку і обробляти їх звернення та пропозиції. Радники відіграють досить важливу роль в комунікаційному процесі, оскільки вони оперативніше реагують на зміну суспільної ситуації, аніж запити чи петиції, і можуть в умовах обмеженого часового ресурсу донести необхідну інформацію до відповідальних посадових осіб. А це, в свою чергу, дозволяє більш швидко та ефективно їх вирішувати.

Окремої уваги в умовах війни потребує формування та діяльність консультативно-дорадчих органів при органах публічної влади. Це певний колегіальний орган, який створений для ефективної взаємодії та комунікації представників громадськості та посадових осіб органів публічної влади. Наприклад, це ради з питань волонтерства, переселенців та підтримки військових, рада з питань безпритульних тварин, рада з питань освітніх та молодіжних проектів тощо. До складу ради, як правило, обирають представників конкретного напрямку, які мають вагомий досвід чи знання з цієї сфери. Рада дозволяє більш обширно та колегіально обговорювати та вирішувати соціальні, економічні, культурні, освітні та інші види питань, і, при цьому, заслуховувати думку різних експертів.

В умовах повномасштабного вторгнення, особливо у перші дні, які були особливо складні та напружені, виникла необхідність побудови нової комунікативної стратегії влади. Наприклад, в контексті розбудови захисних споруд, блок-постів та інших фортифікаційних споруд була потреба у залученні значної кількості ресурсів, перш за все, матеріальних – наприклад, металеві та бетонні конструкції, спецтехніка, тощо. І, якщо, ті ж самі конструкції, і були знайдені, то їх розвантажити, завантажити та встановити, звичайні люди – волонтери, добровольці, не змогли б. Саме тому, для влади було важливим налагодити пряму безпосередню взаємодію з небайдужими громадянами, суб'єктами господарювання, які б могли надавати таку техніку для

вирішення цього питання. Така пряма взаємодія влади та громадськості, у тому числі й бізнесу, є стала більш ефективною та дозволила у великій кількості громад країни, розбудувати серію захисних елементів від можливого російського вторгнення.

Окремо слід відзначити напрямок комунікативної взаємодії між владою та громадськістю, який ґрунтується на сучасних цифрових технологіях. Ще у довоєнний період (зокрема, у період пандемії) поступово почали набувати популярності інструменти е-Демократії – е-звернення, е-петиції, е-консультації, тощо. Вагомий внесок у їх розвиток під час війни зробило Міністерство цифрової трансформації та ДП «ДІА». Наприклад, було запроваджено можливість проведення онлайн-опитування через відповідний застосунок, що дозволило значній частині населення долучитися до участі у вирішенні суспільно-значущих проблем сьогодення в режимі «онлайн». Крім того, інструменти е-демократії дозволяють суттєво економити як час громадськості, так і час та ресурси публічно-владних інституцій. Нажаль, але особливої уваги після початку повномасштабного вторгнення, набув ресурс «Електронні Петиції» на веб-сайті Президента України. Через цю платформу люди почали звертаються до Глави держави з певними проханнями чи пропозиціями ще починаючи з 2015 року – саме тоді власне цей функціонал і запрацював за електронною адресою petition.president.gov.ua. В умовах війни змістився акцент із тематики звернень до Президента України від громадян – у переважній свої більшості, сьогодні це прохання про присвоєння звання «Героя України» (посмертно) для полеглих воїнів-героїв. І попри велику кількість петицій, люди як подають їх, так і продовжують ставити свої підписи і допомагають максимально досягти поставленої мети.

Крім того, слід відзначити корисні ресурси для е-взаємодії з органами влади для внутрішньо-переміщених осіб, такі як: е-Відновлення (подача та отримання грошової компенсації чи сертифікатів на житло, якщо помешкання було знищено чи постраждало від російських атак) і послуги для ВПО (зміна місця тимчасового проживання та скасування статусу ВПО). Вони дозволяють суттєво спростити цілу низку адміністративних процесів і наблизити владу до громадян.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах війни переважна більшість владних інституцій, як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях, намагаються взаємодіяти з громадянськими інституціями максимально ефективно. Не натякаючи на ряд бюрократичних процесів, а під методом «телефонний дзвінок – обговорення – розпорядження». Це говорить про суттєву економію часу та ресурсів, а також про те, що органи публічної влади, зі свого боку, є зацікавленими у розбудові комунікаційного простору для розвитку громади, регіону та країни в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дрешпак В. Комунікації у публічному управлінні : навч. посіб. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2015. 168 с.
2. Амро Тайер Алі. Вплив комунікативних технологій на ефективність публічного управління в Україні в умовах воєнного стану : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.05. Київ, 2023. URL : <https://maup.com.ua/assets/files/dis/25-00-05/tajer-disertaciya.pdf> (дата звернення: 07.03.2024).
3. Механізми та процедури залучення громадськості до прийняття рішень. *Національне агентство України з питань державної служби* : офіційний веб-сайт. URL : <https://nads.gov.ua/nads-u-mezhah-povnovazhen-rozglyanulo> (дата звернення: 07.03.2024).

Igor КУРІВСЬКИЙ / Ihor KURIVSKYI

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності
052 «Політологія» Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ЗАСТОСУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ РФ: СТРАТЕГІЧНА ДЕЗІНФОРМАЦІЯ VS РЕАЛЬНА ЗАГРОЗА

У питаннях права і політики, війни і миру, національної та міжнародної безпеки стратегічна дезінформація стала одним із важливих інструментів. Це систематична та цілеспрямована спроба впливати на цільову аудиторію, змінювати громадську думку, створюючи або розповсюджуючи неправдиву, маніпулятивну інформацію, задля досягнення конкретних політичних / економічних / соціальних цілей. Це поширення хаосу та/або панічних настроїв, які сприяють ініціаторам такого недоброчесного задуму. Певного роду довгостроковий «блеф», «шантаж» використовується як великими геополітичними гравцями, так і окремими політичними суб'єктами навіть тоді, коли йдеться про майбутнє людства загалом. Ядерні погрози цілком підтверджують цю думку.

Росія є однією з дев'яти держав світу, що володіють ядерною зброєю, яка має в своєму арсеналі як тактичну, так і стратегічну ядерну зброю, розміщену на всіх носіях стратегічної тріади: сухопутні мобільні ракетні комплекси та ракети шахтного базування, ракети на підводних носіях та літаки, здатні нести ракети, оснащені ядерним боєголовками та бомби [2, с. 88].

Актуальна «ядерна доктрина» РФ, що зафіксована в указі № 355 від 02.06.2020 р., є значною мірою документом, що нібито не залишає вибору іншим країнам. Зокрема тут міститься кілька блоків завдань (визначення суті ядерного стримування; військові небезпеки, за яких воно здійснюється; умови переходу РФ до застосування ядерної зброї), стосовно яких аналітики часто сходяться на думці: фактично документ передбачає припинення будь-якого конфлікту за участі РФ лише на умовах, прийнятних для Росії, тобто жодні інші сценарії агресором не розглядаються. Після початку війни Росії проти України чиновники РФ неодноразово зазначали про можливість застосування ядерної зброї в цій війні за певних обставин [1], при цьому західні політики нерідко розглядали ці заяви цілком серйозно [6]. Українські посадовці також вважали загрозу застосування ядерної зброї у 2022 р. цілком реальною, про що, наприклад, може свідчити колонка А. Єрмака, голови Офісу Президента України, у виданні Atlantic [12]. Провідні держави, які мають у своєму розпорядженні ядерну зброю, офіційними та неофіційними каналами повідомили керівництву РФ про неприпустимість таких дій та можливі наслідки [7].

Застосування ракетних ударів звичайними ракетами та дронами по енергетичній інфраструктурі України зимою 2022-2023 рр. є ймовірним наслідком розуміння керівництвом РФ, що на тому етапі військово-політичного протистояння ядерний шантаж не досяг успіху, як і розуміння реальності обмеженого зворотного удару від західних країн у відповідь на застосування Росією тактичної ядерної зброї на території України. Проте восени 2023 р. погрози з боку РФ про застосування тактичної ядерної зброї знову надходили різними каналами. На це звернули увагу як іноземні [3], так і українські експерти [9], адже окремі офіційні особи РФ

пропонували нанести ядерний удар по селищу Роботине, де розвивався український контрнаступ.

Деякі західні публічні інтелектуали, як, наприклад, історик Т. Снайдер, категорично відкидають можливість реального застосування ядерної зброї у війні Росії проти України, вважаючи риторику російських посадовців блефом, водночас існують й аргументи, чому не варто ігнорувати загрозу: по-перше, загроза нерозуміння справжньої логіки (цілей) Росії в цій війні, по-друге, через широку залученість військових засобів у війну, існує загроза ненавмисного застосування ядерної зброї; по-третє, є ризик нанесення ядерного удару для відновлення репутації Росії як значного гравця на міжнародній арені, а не з метою досягнення військових цілей [5]. Експерти з RAND Corporation на початку 2023 р. назвали три причини, які можуть спонукати Росію застосувати ядерну зброю на території України: 1) РФ розглядає цю війну як екзистенційну, 2) отримання суттєвої поразки на полі бою у випадку застосування лише звичайних воєнних засобів, 3) демонстративне використання нестратегічної ядерної зброї для досягнення операційних та тактичних цілей [4].

Ядерна риторика РФ спрямована не лише на Україну, а на США, яких Росія розглядає як суперника, з яким вона нібито веде боротьбу в Україні. Визначаючи для себе стороною протистояння США, РФ прагне закріпити в світовому порядку думку, що вона все ще є важливим гравцем на політичній карті світу, рівним по силі США, як і культивувати ідею спадковості від СРСР та двополярного світу.

На протипагу «ядерному шантажу» Росії, США протиставляють риторику стратегічної невизначеності або завуальованої загрози (*vague threat*), коли не вказуються конкретні заходи, що будуть вжиті США у випадку застосування Росією ядерної зброї у війні з Україною, проте підкреслюється, що наслідки будуть суттєвими. Така риторика не зобов'язує Сполучені Штати до певного курсу дій, не встановлює певних меж, які Росія могла би випробувати, проте показує рішучість і залишає РФ в стані невизначеності стосовно того, чи це є блеф, чи справді США готові до рішучої відповіді [8]. Згідно повідомлень в американській пресі, у 2022 р. США дійсно розробили програмні документи стосовно варіантів відповіді Росії на застосування нею ядерної зброї проти України [10, 11]. Наразі ж багато посадовців США зазначають, що загроза застосування ядерної зброї зменшилася з огляду на відносну стабільність фронту на сході України [11].

У висновках слід зауважити, що існують різні думки, чи реально РФ розглядає можливість застосування ядерної зброї у війні проти України, чи лише використовують риторику для послаблення участі західних країн на боці України та зниження рівня допомоги та її затягування в часі. Офіційні особи західних країн вживали і вживають заходів для уникнення ескалації як шляхом офіційних повідомлень про зворотні дії, так і зниженням темпів допомоги, які могли б суттєво змінити ситуацію на фронті, сприяти швидкому просуненню українських військ і ймовірно подальшим погрозам РФ про застосування ядерної зброї. Фактично, шляхом зниження інтенсивності конвенційних військових дій з боку України через обмеження допомоги, західні країни намагаються уникнути провокування Росії зі свого боку на застосування ядерної зброї. Поняття стратегічної дезінформації як інструменту ядерного шантажу та політичної боротьби на міжнародній арені загалом потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Петренко І. Ядерний шантаж – основа російського тероризму URL : <https://interfax.com.ua/news/blog/906553.html> (дата звернення: 11.03.2024).
2. Політичні проблеми міжнародної безпеки у сфері протидії розповсюдженню ядерної зброї (кін. XX – поч. XXI ст.) : монографія (ел. вид.) /за ред. Кудряченка А. І., Потехіна О. В. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. 235 с.
3. Baev Pavel K. Russian Nuclear Blackmail Remains Ineffective. URL : <https://jamestown.org/program/russian-nuclear-blackmail-remains-ineffective/> (дата звернення: 11.03.2024).
4. Charap S., Priebe M. Avoiding a Long War. U.S. Policy and the Trajectory of the Russia-Ukraine Conflict. URL : <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA2510-1.html> (дата звернення: 11.03.2024).
5. Cimbala S. J., Korb L. J. Putin's «bluff»: a cautionary note about underestimating the possibility of nuclear escalation in Ukraine. URL:<https://thebulletin.org/2023/10/putins-bluff-a-cautionary-note-about-underestimating-the-possibility-of-nuclear-escalation-in-ukraine> (дата звернення: 11.03.2024).
6. Dreuzu P. de, Gilli A. Ядерний шантаж Росії в Україні. URL:<https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2022/11/29/yadernij-shantayo-ros-v-ukran/index.html> (дата звернення: 11.03.2024).
7. FT розповів, чим Захід пригрозив Росії у відповідь на ядерний шантаж. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/1/7172645/> (дата звернення: 11.03.2024)
8. Kroenig M. How to deter Russian nuclear use in Ukraine – and respond if deterrence fails. URL : <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/memo-to-the-president/memo-to-the-president-how-to-deter-russian-nuclear-use-in-ukraine-and-respond-if-deterrence-fails/> (дата звернення: 11.03.2024).
9. Melnyk O. Nuclear blackmail, or FSB provocations in the Russian Federation. URL:<https://razumkov.org.ua/en/comments/nuclear-blackmail-or-fsb-provocations-in-the-russian-federation> (дата звернення: 11.03.2024).
10. Sanger David E. Biden's Armageddon Moment: When Nuclear Detonation Seemed Possible in Ukraine URL:<https://www.nytimes.com/2024/03/09/us/politics/biden-nuclear-russia-ukraine.html> (дата звернення: 11.03.2024).
11. Sciutto J. US prepared 'rigorously' for potential Russian nuclear strike in Ukraine in late 2022, officials say. URL : <https://edition.cnn.com/2024/03/09/politics/us-prepared-rigorously-potential-russian-nuclear-strike-ukraine/index.html> (дата звернення: 11.03.2024)
12. Yermak A. We Must Reject Russia's Nuclear Blackmail URL : <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/09/russia-putin-annex-ukraine-regions-nuclear-strikes/671614/> (дата звернення: 11.03.2024).

УДК 323.1:39]:355.01

Юрій ЛАДНИЙ / Yuriy LADNYI

аспірант кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ЕТНОПОЛІТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Етнополітика має численні виміри та функції, відрізняється за регіонами, країнами та режимами, впливає на спроможності держави і суспільства демократично розвиватися та протистояти зовнішнім загрозам. Водночас ретроспективний аналіз етнополітики дозволяє не лише побачити зміну її пріоритетів із плином часу, але й з'ясувати, які ознаки, особливості, типові прояви етнополітики можуть вказувати на її деструктивні наслідки для всього суспільства, міждержавних відносин або й глобальної спільноти у майбутньому. Ми звернемося до прикладу етнополітичних

процесів, інститутів і відносин в УНР в період з листопада 1917 р. по квітень 1918 р., тобто в умовах, коли розгорнулися громадянська війна та іноземна інтервенція, для того, щоб продемонструвати окремі тенденції, які можуть вказувати на конструктивні чи деструктивні наслідки етнополітики в період збройного протистояння.

Загалом цей період залишив по собі складну спадщину як жорстоких міжнаціональних розправ, так і розробки політики толерантності до національних меншин. При чому це багатоетапний процес, який із позицій уряду УНР розвивався саме в напрямку сучасної *демократичної моделі етнополітики*. Адже первинно націодержавотворення розглядалося ширше, тобто у масштабах революційних подій, і водночас, як справедливо зауважують вчені, тривалі попередні періоди розгортання українського визвольного руху захопили національними проблемами досить широкі верства населення, створили соціальну базу запиту на розвиток національної культури, національної автономії, національної незалежності [5, с. 35–36]. Дослідники тих історичних подій стверджують: «Своєю поведінкою, вчинками українська еліта незмінно демонструвала високу інтелігентність, чуйність, витончений національний такт, доброзичливість у ставленні до інших етносів, народів, їхніх звичаїв і традицій. Не втрачаючи почуття гідності, ніколи не допускала проявів зневаги, зарозумілості, образ, а надто – відкритої озлобленості і ворожості. Це однаково стосується як інодержавних соціумів, так і тих, хто жив поряд разом з українцями, поділяв їхні досягнення й невдачі, був співвітчизником, співавтором надзвичайно важливого, відповідального початкового етапу державотворення України» [3, с. 113].

Демократичні засади етнополітики Центральної Ради ще виразніше відстежуються після Брестського мирного договору 1918 р. і повернення в Київ, коли відновлено роботу національних міністерств, а в зверненні до громадян УНР повідомлялося: «Всі народності України мають користуватися всіма громадянськими і національними правами і вольностями, які проголошені Четвертим Універсалом» [7, с. 198]. У березневому урочистому засіданні ЦР взяли участь представники російської, польської, єврейської національних спільнот. Логічні вияви розвитку процесу етнополітики української республіки знаходимо й в прийнятті Центральною Радою Конституції УНР. М. Томенко справедливо вказує, що Конституція незалежної УНР 29 квітня 1918 р. визнавала за громадянами країни всі громадянські права і свободи, а за національними меншинами забезпечувалось право національно-персональної автономії: для російської, єврейської, польської нації це право гарантувалося прямою дією Конституції, а для білорусів, чехів, молдован, німців, татар, греків, болгар передбачалась можливість скористатися цим правом через подання до Генерального Суду заяви, підписаної 10 тис. громадян УНР, що заявили про свою прихильність до Української нації [6, с. 94].

Натомість у той же складний період війни кардинально інакше – маніпулятивну та зрештою агресивну – лінію політичної поведінки та стратегію етнополітики обрала більшовицька Рада Народних Комісарів (РНК). Це була передусім *політика ситуативних рішень, тимчасового конформізму та системної роботи над розколами всередині українського суспільства*. Більшовицький лідер, з одного боку, декларативно визнавав право за Україною на національну свободу, але водночас проголошував готовність «допомагати» українським робітникам у боротьбі, регулярно виразнював і інші суспільно-політичні, економічні, міжнаціональні протиріччя всередині соціуму. В період війни з Тимчасовим Урядом більшовики дотримувалися риторики національного самовизначення, однак одразу після Жовтневого перевороту в Петрограді більшовицька еліта зайняла відверту

антиукраїнську позицію, всіляко сприяла неконтрольованим спалахам насильства, погромам тощо. Активно у цьому аспекті використовувалися регіональні відмінності, зрештою двовладдя Київ-Харків дало старт громадянській війні. Очевидці тих подій згадують: «коли історія поставила ребром питання про соціальну революцію, Україна зробилась ареною напруженої і жорстокої націоналістичної боротьби, котра одночасно розколювала трудові маси, як по лінії поділу поміж селом і містом, так і по лінії поділу національності» [4, с. 15].

Інструменталізація національного питання на шляху досягнення власних політичних цілей аж до захоплення влади – ще одна характерна особливість етнополітики більшовиків, що призвела до значних втрат і руйнівних наслідків. Науковці переконливо доводять, що попри гучні політичні заяви на підтримку «права націй на самовизначення», більшовики на практиці реалізували крайню тоталітарну, терористичну за своєю суттю модель державного устрою, в якій «державна оболонка лише відіграла роль ширми, покликаної відволікати увагу населення, так і зовнішнього світу від людожерської суті режиму, який прагнув лише світового панування» [8, с. 102]. Тобто декларована повага до прав народів в дійсності стала лише механізмом на шляху до знищення цих народів тоталітарним режимом.

Безальтернативні, войовничі, ультимативні моделі політики, що суперечать національному багатоманіттю та демократичному плюралізму суспільно-політичних практик, можна виокремити ще однією засадничою основою політики майбутнього тоталітаризму. Для РНК політичне питання про владу не розглядалося окремо від питання націй, народів, меншин. Війна декретів, започаткована більшовиками, неминуче наближала збройну війну проти УНР. Генеральний Секретаріат максимально намагався уникати таких ультиматумів, відкидав політичні й національні звинувачення: «Неможливо одночасно визнавати право на самовизначення аж до відокремлення і в той же час робити грубий замах на це право, накидаючи свої форми політичного ладу, як це робить Рада Народних Комісарів Великоросів щодо Народної Української Республіки» [2, с. 93].

Осмилюючи події сучасності через ретроспективу, повторимо думку про те, що етнополітика повинна модернізуватися та трансформуватися навіть в умовах війни, посилювати ресурс стійкості політичних еліт і всього суспільства, взаємодіяти також в площинах політик пам'яті та ідентичності, інформаційної, освітньої, культурної, гуманістичної, соціальної, економічної політик, розвиватися інституційно і ціннісно [1, с. 64–73]. Цю ж думку підтверджують і наведені вище приклади з історії. УНР за напрямком етнополітики йшла шляхом не лише політичних заяв відповідальних осіб, але й інституційної розбудови, нормативно-правового регулювання відповідних відносин, що у перспективі заклало цінну спадщину демократичних політико-правових традицій. Навпаки, від початку деструктивні основи політичних практик у етнонаціональній сфері заклали більшовики, це зокрема інструменталізація національного питання для здобуття влади, політика обману, маніпуляцій і водночас системної роботи над розколами всередині суспільства, зрештою мова ультиматумів. В умовах сучасної війни ця ретроспектива дозволяє дослідити ще багато інших актуальних проблем етнополітики, у чому вбачаємо подальший академічний і практичний інтерес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волянюк О., Ладний Ю. Етнополітика та національна стійкість в умовах війни. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання

2. Історія України. Збірник документів і матеріалів / упор. І. Коляда та ін. Кам'янець-Подільський, 2014.

3. Литвин В. М., Солдатенко В. Ф. Апогей Української революції. Київ, 2017.

4. Петровський Д. Революція і контрреволюція на Україні. Нью-Йорк, 1921.

5. Ресент О. У робітнях історичної науки. Київ, 1999.

6. Томенко М. Історія Української Конституції. Київ, 2009.

7. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Т. 2. Київ, 1997.

8. Яневський Д. «Проект Україна». Загублена історія втраченої держави. Харків, 2017.

УДК 316.6«364»(477)

Вікторія ЛАХМАНЮК / Viktoriia LAKHMANIUK

студентка 4 курсу спеціальності 052 Політологія

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна – це завжди втрати: смерть, каліцтва, насильство, біль, страждання, страх. Масштаби цього є завжди значно більшими, ніж у мирний час. Війну складно пережити дорослим людям. Але складнішою ця ситуація є для дітей та підлітків, адже їхня психіка ще несформована і тому вразливіша, ніж у дорослих. Чим менша дитина, тим більше шкоди може завдати їй травма. Психічний розвиток зазнає певної деформації: замість здорових механізмів виникають компенсаторні, які своєю чергою потребують вирівнювання. Усі ці процеси відбуваються по колу, нашаровуються один на одного й викликають проблеми у всій структурі особистості.

У результаті травми формується спотворена картина світу, викривлене сприйняття, неадекватна оцінка себе, інших та навколишніх подій. Усе це створює перешкоди людині для успішної орієнтації та адаптації в соціумі, сприйняття його правил та вимог. Порушення стосуються практично усіх сфер особистості: мотивації, рефлексії, емпатії, критичного мислення, локусу контролю, цінностей та пріоритетів, самооцінки та загального образу «Я» [2, с. 541].

Особливістю людської психіки є те, що отримавши колись травму, людина може прагнути і ніби «очікувати» повторення подій подібного характеру. Є підсвідома потреба пережити її знову, щоб позбутися болю, який залишився в душі і тривожить людину доти, доки вона не зіткнеться з травмою знову. Час, що пройшов з моменту травми, не має значення. Фахівці у галузі психотерапії наголошують, що «для людини кількість років, які пройшли від того моменту, дорівнює віку на момент травми. Некомпенсована травма може супроводжувати людину, викликаючи психічні страждання, провокуючи проблеми з особистістю та поведінкою, і впливаючи на всі сфери подальшого життя» [2, с. 542]. Звісно емоційний стан дитини залежить від психічного стану дорослого, з яким вона має тісний зв'язок. Дитина більше, ніж доросла людина, здатна заражатися емоціями інших. Таким є природний розвиток емоційної сфери людини.

Психологи відзначають, що в ситуаціях кризового характеру для дорослих, які перебувають поруч із дітьми, важливо тримати під контролем власний емоційний стан. Крім того, доросла особа має розуміти почуття, які відчуває дитина і, відповідно надати їй відчуття безпеки, зв'язку з іншими людьми, спокою, надію на краще, легше майбутнє, пом'якшувати страхи та тривогу, підтримувати віру в те, що можливо допомогти самому собі та близьким, посилювати почуття сили і здатності впоратися зі складнощами ситуаційного характеру [2].

Основна ідея за первинною психологічною допомогою полягає в наданні широкого спектру підтримки та реальної допомоги особам, які переживають емоційний стрес, страждання та потребу у відчутті безпеки та прийняття. Цю допомогу можуть надати не лише професійні психологи, але й інші кваліфіковані фахівці, які керуються принципами первинної психологічної допомоги [2].

Фахівці називають орієнтовну кількість українців, які потребуватимуть психологічної допомоги. У Міністерстві охорони здоров'я України передбачають, що після війни психологічна підтримка знадобиться понад 15 мільйонам українців. З них приблизно 3-4 мільйони людей потребуватимуть медикаментозного лікування; орієнтовно кожна п'ята особа може зазнати негативних наслідків для психічного здоров'я. За урядовими даними, «у 20-30% осіб, які пережили травматичні події, може розвинутися посттравматичний синдром (далі – ПТСР). Крім того, через 5-7 років очікують збільшення числа осіб з наркотичною, алкогольною та іншими залежностями. Внаслідок психоемоційного стресу, спричиненого війною, українці застаріють на 10-15 років, що призведе до поширення хвороб, характерних для зрілого та літнього віку, на 10-15 років раніше, ніж це було до війни» [5].

Також привертають увагу й інші прогнози експертів. Очільниця директорату медичних послуг Міністерства охорони здоров'я України О. Машкевич наголошує, що «якщо ми прогнозуємо, що 15,7 млн осіб в Україні потребуватимуть психологічної допомоги, то 3,5 млн. з них матимуть певний розлад психічного здоров'я» [5].

Експерт штаб-квартири Всесвітньої організації охорони здоров'я у Женеві, співголова Референтної групи з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки Фамі Ханна вказує, що «ризик захворіти внаслідок війни на такі психічні розлади, як депресія і посттравматичний стресовий розлад, мають понад 8,5 млн українців» [5].

Представник Всесвітньої організації охорони здоров'я в Україні Ярно Хабіхт зазначив, що «близько чверті населення України, тобто майже 10 млн. осіб потерпатимуть від таких розладів, як тривога, стрес та посттравматичний синдром, спричинених тривожними подіями через вторгнення росії на територію України» [1]. Всесвітня організація охорони здоров'я прогнозує, що до 2025 р. кожен другий українець може зіткнутися з проблемами у сфері ментального здоров'я. На думку деяких фахівців, для психологічної реабілітації українців після війни знадобиться до 20 років [5].

Дослідники Національного інституту стратегічних досліджень наголошують на важливості питання психологічної допомоги для військовослужбовців і акцентують на тому, що після перебування в зоні бойових дій, серед багатьох військовослужбовців можуть спостерігатися симптоми депресії, тривоги та реакції на стрес або травму. Ці військовослужбовці потребують підтримки фахівців, таких як психологи, психіатри та психотерапевти, оскільки є більш вразливими до розвитку ПТСР. Психічне здоров'я військовослужбовців значно погіршується порівняно з цивільним населенням, у них частіше виникають тривожні та депресивні розлади. Фахівці відзначають, що «військові також частіше вдаються до вживання речовин, що впливають на їх

психічний стан ... Військові, які брали участь в активних бойових діях, мають практично в сім разів більше шансів на ПТСР та більшу схильність до зловживання алкоголем та іншими речовинами, порівняно з рештою військовослужбовців» [5].

Водночас експерти констатують, що «забезпечення Збройних Сил України психологами є недостатнім – недоукомплектовано 29 % штату. Лише 62 % офіцерів-психологів мають освіту за цим фахом. За результатами дослідження кадрового забезпечення ЗСУ, на 400–500 військовослужбовців працює 1 психолог. Натомість, до прикладу, в армії Ізраїлю встановлений норматив військових психологів та соціальних працівників – 1 фахівець на 70-90 осіб» [5].

Варто відзначити, що у підтримці і збереженні психічного здоров'я громадян беруть активну участь неурядові організації. Наприклад, Національна Психологічна Асоціація (НПА) на початку червня 2022 року відкрила безкоштовну гарячу лінію в Україні для аудіо- та відеодзвінків, яка надає професійну психологічну підтримку. За участю міжнародних партнерів такі гарячі лінії були розгорнуті НПА у двадцяти європейських країнах, де перебувають українці. Це є важливим, оскільки надає можливість українцям за кордоном отримати у першу чергу психологічну підтримку та зберігати зв'язок зі своєю країною [5].

Існує кілька інших платформ, що надають безкоштовну психологічну підтримку. Серед них: «Запорука» (здійснює цілодобову психологічну підтримку), «Хаб стійкості», Група психологічної підтримки «Разом», Центр психологічної підтримки «ОбійМи», Центр психологічного консультування «OpenDoors», онлайн-платформа «Розкажи мені», телеграм-канали «Психологічна підтримка» і «Перемога» (останній для осіб від 8 до 22 років), онлайн-програма «Бути батьками ангела», Національна професійна лінія «LifelineUkraine» з профілактики самогубств та підтримки психічного здоров'я, Реабілітаційний центр «Крок назустріч» та інші. У квітні 2023 року в Україні, у Києві, було відкритий перший Центр стресостійкості. Нині там працюють 15 психологів, які надають широкий спектр підтримки різним соціальним та професійним групам населення: «Крім сприяння демобілізованим військовим і їхнім сім'ям, спеціалісти з Центру також забезпечуватимуть психологічну підтримку працівникам у соціальній, комунальній, медичній та освітній сферах, а також тим, хто надає публічні та адміністративні послуги. Вони проводять групові, сімейні та індивідуальні консультації. Фахівці Центру проходили підготовку в Ізраїлі за програмою Ізраїльської коаліції травми (Israel Trauma Coalition)» [5]. Подібні центри допомоги працюють і в інших містах. Зокрема з червня 2023 року у Бучі почав діяти Центр психологічної підтримки «RAZOM з тобою» [5]. В Україні також функціонують центри психологічної реабілітації, наприклад, Організація ветеранських груп самодопомоги «Рівний – Рівному» [3].

Отже, нині проблема підтримки психічного і ментального здоров'я людини є одним з актуальних завдань для України. Її вирішення потребує спільних дій держави, фахових наукових і освітніх установ, а також громадських організацій (вітчизняних та міжнародних), що спеціалізуються на наданні психологічної допомоги. Для створення сучасної, ефективної служби психологічної підтримки військовослужбовців треба використовувати закордонний досвід, передусім тих країн, чії збройні сили найчастіше протягом останніх десятиліть бували в бойових ситуаціях, зокрема США та Ізраїлю. Значну роль в охороні та підтримці психічного здоров'я громадян України відіграють профільні неурядові організації. Важливим заходом можна вважати створення гарячих телефонних ліній у тих європейських країнах, де перебувають українські біженці. Завдяки цьому наші співгромадяни за кордоном можуть отримати

якісні та не ускладнені мовним бар'єром психологічні консультації, водночас підтримати духовний зв'язок з країною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Майже 10 млн людей можуть страждати від психічних розладів через війну – ВООЗ. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/20/novyna/suspilstvo/majzhe-10-mln-lyudej-mozhut-strazhdaty-psyichnyh-rozladiv-cherez-vijnu-vooz>
2. Максим О. В., Рябовол Т. Я. Первинна психологічна допомога постраждалим від війни як профілактика подальших психічних розладів. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні напрямки з наукових досліджень розвитку» (18-20 травня 2022 р.) ВоScience Publisher, Чикаго, США, с. 540–545.
3. Організація ветеранських груп самопомоги «рівний – рівному». URL : <http://surl.li/ihpsy>
4. Первинна психологічна підтримка постраждалим від війни як профілактика подальших психічних розладів URL : <https://lib.iitta.gov.ua/733334/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC.pdf>
5. Підтримка ментального здоров'я в часи війни. Інститут стратегічних досліджень. 27.06.2023. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny>.
6. Понад 8,5 млн. українців мають ризик психічних розладів психічних розладів через війну – ВООЗ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3567887-ponad-85-miljona-ukrain>
7. ПТСР та загострення хронічних хвороб: як війна вплине на здоров'я українців. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zah>

УДК 342.7-053.2:341.324(477)

Олена ЛЕФТЕРОВА / Olena LEFTEROVA

аспірантка Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса)

ЗАХИСТ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

«Влада РФ на тимчасово окупованих територіях активно та наполегливо впроваджує свої стандарти, знищує українську ідентичність, змінює свідомість дітей і молоді...», – такими словами підкреслив проблему порушення права на збереження ідентичності дітей, вивезених до росії, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець [1]. За офіційними даними, 19546 дітей було незаконно переміщено з території України до росії після 24 лютого 2022 року [2]. Однак цифри не дають можливості досягнути справжню глибину цієї проблеми. Ідентичність дитини є багатограним явищем, складеним із численних елементів, мета яких – зберегти унікальні риси кожної дитини. Саме тому право на збереження ідентичності дитини є надважливим, особливо у контексті депортації або примусового переміщення дітей. На дану проблему звернула увагу міжнародна спільнота.

З метою приділити окрему увагу становищу українських дітей під час війни, у січні 2024 року Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) прийняла Резолюцію «Становище дітей в Україні». У Резолюції ПАРЄ висвітлює дії російської влади, які призводять до порушення права дитини на збереження ідентичності, зокрема, зміна

громадянства і імені дитини, незаконне усиновлення, позбавлення контакту із родичами в Україні, занурення дітей у нове, відмінне від звичного, культурне і лінгвістичне середовище, застосування до дітей психологічного і фізичного насилля. У резолюції підкреслено, що чим більше часу проходить, тим нижчі шанси знайти цих дітей і повернути їх, тому вимагається активна роль міжнародної спільноти у сприянні поверненню українських дітей, незаконно переміщених до РФ [3].

Крім того, під егідою ОБСЄ складений Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до російської федерації (надалі – Звіт), котрий констатує численні порушення права на збереження ідентичності українських дітей, переміщених до росії.

У Звіті зафіксовано різні способи і форми втручання у право дитини на збереження ідентичності, зокрема висвітлюється питання надання дітям, переміщеним з України, російського громадянства у спрощеному порядку, про що свідчить низка указів президента РФ щодо спрощених умов відмови від українського громадянства і отримання російського дітьми віком до 14 років, які не мають законних опікунів, і дітьми-сиротами. Думка дітей щодо зміни громадянства не враховується. Крім того, російське громадянство отримують діти, народжені в ТОТ після 24 лютого 2022 року [4, с. 53–58].

Дії російської влади, направлені на порушення права українських дітей на збереження ідентичності після початку повномасштабного вторгнення здійснюються за системою, яка була розроблена раніше і апробована на тимчасово окупованих територіях України – Донецької, Луганської областей і АР Крим з 2014 року. Про це, зокрема, йдеться у Звіті ОБСЄ, у Резолюції ПАРЄ і в інших документах.

До прикладу, відповідно до аналітичного дослідження ЦПП «Альменда» знищення ідентичності дітей на ТОТ України відбувається з 2014 року за допомогою таких механізмів [5]: індоктринація – нав'язування вигідних РФ наративів; мілітаризація – комплекс дій, направлений на підготовку до несення військової служби в збройних силах РФ; знищення українознавчого компоненту в освіті; пропаганда «культу» війни. Такі дії російської влади порушують численні норми міжнародного права, у зв'язку з чим доречно дослідити регулювання права дитини на збереження ідентичності у міжнародному праві.

Право дитини на збереження ідентичності закріплено в Конвенції про права дитини – основній міжнародній угоді з захисту прав дітей, яку підписано більше ніж 190 державами світу. Стаття 8 накладає на держави-учасниці Конвенції зобов'язання поважати право дитини на збереження ідентичності і зобов'язання щодо вжиття всіх необхідних заходів для надання допомоги і захисту дитині для найшвидшого відновлення її ідентичності [6].

Промовистим є той факт, що стаття 8 була внесена до тексту Конвенції за пропозицією Аргентини, яка стикнулася із проблемою визначення ідентичності дітей підчас і після режиму військової хунти. У ті часи була поширеною практика масових викрадень дітей або відібрання їх у батьків, які були позбавлені волі, з подальшим переданням цих дітей на усиновлення прибічниками влади. Для неможливості повторення таких злочинів і була запропонована до Конвенції норма про захист ідентичності дитини [7, с. 60].

Унікальність статті 8 полягає в тому, що це перша норма міжнародного права, яка закріплює право дитини на збереження ідентичності, у статті підкреслено

особливу вразливість дітей: порушення права дитини на збереження ідентичності може призвести до перейняття дитиною ідентичності того оточення, до якого її помістили проти волі.

Інший міжнародний договір, положення якого регулюють питання збереження ідентичності дітей під час військових дій, є Конвенція про захист цивільного населення під час війни, більш відома як Женевська конвенція, і протоколи до неї. Зокрема, стаття 50 Женевської конвенції визначає, що окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Також, зазначена стаття закріплює імперативний обов'язок держави-учасниці не змінювати громадянського статусу дітей за будь-яких обставин [8]. Протокол I до Женевської конвенції регулює порядок і умови евакуації дітей під час збройних конфліктів і передбачає складання на кожну дитину, яку евакуювано, картки із особистими даними і фото, для полегшення повернення дитини у країну походження [9, ст. 78].

Прийнята у 2006 році Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень зобов'язує кожну державу-учасницю вживати всі необхідні заходи (в тому числі кримінального характеру) для недопущення та припинення неправомірного вилучення дітей, котрі піддалися насильницькому зникненню, фальсифікації, приховування або знищення документів, що посвідчують справжню особу цих дітей. Крім цього, Конвенція зобов'язує держави-учасниці здійснити встановлення особи дітей, про яких йдеться вище, з метою повернення їх до сім'ї походження, в тому числі шляхом міждержавного співробітництва [10, ст. 25].

У чинному законодавстві України не передбачено жодних заходів для захисту прав дітей, переміщених до Росії, на збереження ідентичності, що пояснюється відсутністю впливу національного законодавства на дії влади країни-агресора. Тому, захист прав українських дітей на збереження ідентичності можливий тільки за участі міжнародних організацій, які мають важелі впливу, компетенцію і правові інструменти, відповідно до розглянутих нами міжнародних угод, для здійснення контролю за дотриманням права дітей, переміщених до РФ, на збереження ідентичності. Проте, наразі важко говорити про ефективність дій міжнародної спільноти. Крім того, просування будь-яких дій щодо захисту українських дітей ускладняється навмисною ізоляцією російської влади і усуненням від виконання зобов'язань за міжнародними угодами, як приклад цьому – не підписання або вихід із міжнародних договорів у сфері захисту населення під час збройних конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL : <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/vstup> (дата звернення: 16.03.2024).
2. Портал «Діти війни». URL : <https://childrenofwar.gov.ua/en/> (дата звернення: 16.03.2024).
3. Situation of the children of Ukraine. Parliamentary Assembly Resolution № 2529, 25.01.2024. URL : <https://pace.coe.int/en/files/33348> (дата звернення: 14.03.2024).
4. Bilkova, V., Hellestveit C., and Šteinerte E. Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes Against Humanity, Related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation. Warsaw, OSCE, 28 April 2023. URL : <https://www.osce.org/uk/odihr/546560> (дата звернення: 14.03.2024).
5. ГЦП Альменда. Російська система знищення ідентичності українських дітей на ТОТ. Публікація від 6.04.2023. URL : <https://almenda.org/rosijska-sistema-znishhennya-identichnosti-ukrainskix-ditej-na-tot-sxema/> (дата звернення: 14.03.2024).

6. Про права дитини: Конвенція від 20.11.1989 № 995_021. Дата оновлення: 16.11.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 16.03.2024).

7. Vaghri Z., Zermatten J., Lansdown G., and Ruggiero R. Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child. 2022. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-84647-3> (дата звернення: 16.03.2024).

8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція № 995_154, від 12 серпня 1949 року. Дата оновлення 23.03.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#top (дата звернення: 16.03.2024).

9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів: протокол від 08.06.1977 № 995_199. Дата оновлення: 08.12.2005, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 16.03.2024).

10. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: Конвенція № 995_154 від 20.12.2006. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#top (дата звернення: 16.03.2024).

УДК 342.34«364»

Олександр ЛЕМЄШЕВ / Oleksandr LIEMIESHEV

*студент 44-ПЕК групи Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Ірина СИМОНОВА / Iryna Symonova

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту права та політології*

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ПРОБЛЕМИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Більше десяти років триває активна збройна російська агресія проти незалежної України. А від початку повномасштабного вторгнення російського агресора в житті держави та суспільства виникло багато нових проблем. Насамперед слід звернути увагу на ті, що ускладнюють реалізацію основного демократичного принципу – народовладдя. Сучасна демократія не є досконалою та потребує вирішення широкого кола проблемних питань.

Неможливість проведення виборів під час воєнного стану передбачено статтею 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[1], що відповідає міжнародним стандартам, зокрема Міжнародному пакту про громадянські та політичні права, та допомагає зберегти легітимність і стабільність демократичних інститутів, уникнути можливих маніпуляцій та зберегти прозорість виборчого процесу. Однак відмова від проведення виборів під час воєнного стану може створити непевність щодо сталості демократичних інститутів і правління. У такій ситуації влада може залишитися у руках тих, хто перебуває при владі, без можливості перевірки їхньої легітимності через виборчий процес. Це може призвести до зростання суспільної недовіри, внутрішніх конфліктів та нестабільності в країні. Таким чином, нездійснення виборів може підірвати надійність демократичних інститутів.

Успішна консолідація президентської влади під час воєнного стану створює загрозу для стабільності політичної системи, оскільки залежність від однієї особи, незважаючи на дотримання конституційних повноважень, підриває принципи розподілу влади та систему стримувань і противаг.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» [2], спрямований на заборону проросійських політичних партій українським законодавством, і Закон України «Про медіа» викликають занепокоєння щодо функціонування політичних партій в Україні, а це може вплинути на порушення свободи слова, обмеження прав політичних партій та загрозу демократичним інститутам в умовах воєнного стану.

Введення воєнного стану в Україні призвело до тимчасового обмеження ряду конституційних прав і свобод громадян, таких як право на недоторканність житла, таємницю листування, свободу пересування, свободу слова, право на участь в управлінні державними справами. Це може призвести до порушення принципів правової держави, збільшення можливостей для влади здійснювати дискреційний контроль, а також сприяти зростанню соціальної напруги та недовіри до державних органів.

Щоб запобігти подібним негативним наслідкам через введення воєнного стану, необхідно забезпечити дотримання принципів правової держави та захист конституційних прав громадян, навіть у надзвичайних ситуаціях. Доцільно розробляти законодавство, яке має встановлювати чіткі межі влади під час воєнного стану і гарантувати, що обмеження прав будуть тимчасові, пропорційні та обґрунтовані. Потрібно також забезпечити незалежність судової системи та механізми контролю за діяльністю владних структур, щоб уникнути зловживань та порушень прав людини. Обмеження в прав в воєнний стан є необхідними для гарантування безпеки та захисту національних інтересів держави в умовах війни, проте вони(обмеження) також підпадають під питання про збереження демократичних інститутів та гарантій громадянських прав у надзвичайних ситуаціях.

Воєнний стан ускладнює ситуацію також зі свободою медіа, зокрема через введення обмежень на публікацію інформації щодо військових подій, передбачених Законом України «Про медіа» [3], та запуск телемарафону «Єдині Новини». При цьому вбачається зростання впливу інтернет-платформ на поширення інформації, що стає яскравим фактором у забезпеченні плюралізму інформації, та водночас викликає сумніви в надійності джерел та якості інформації, що може підірвати демократичні інститути.

Також, в умовах воєнного стану в Україні, реформування судової системи стає важливим елементом забезпечення верховенства права та виконання міжнародних стандартів. Події останніх років, пов'язані з розслідуванням воєнних злочинів та боротьбою з корупцією, свідчать про спроби країни удосконалити свої демократичні інститути навіть у складних умовах військового конфлікту, але на жаль, поки що не було інформації чому довіра до судової системи всього 15 відсотків [4].

Воєнний стан в Україні вимагає змін і в роботі парламенту. Йде велика стагнація політичної гілки, парламент не насичується новими кадрами, а старі все більше губляться [5], не відвідують засідання та «втомилась від війни», а іноді маніпулюють, розуміючи свою потрібність [6]. Проте парламент продовжує функціонувати та займається ключовими питаннями, такими як інтеграція до Євросоюзу, бюджетна політика тощо. На фоні викликів, пов'язаних із війною, парламент повинен прагнути

забезпечити баланс між потребами оборони та безпеки, а також зберегти свою бюджетну функцію, як одну з основних складових демократичних інститутів.

Отже, задля майбутнього добробуту нашої країни, сьогодні важливо докласти спільних зусиль як від державних інститутів, так і від політичної поведінки звичайних громадян. Важливим є саме активне залучення громадян до політичного життя держави, підвищення рівня політичної культури держави та українців. Тож актуальним напрямком дослідження є міжнародний досвід ефективних способів підвищення політичної культури та активності громадян, механізмів консультацій та інших форм впливу на політичні рішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про воєнний стан» від 19.10.2023 № 389-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони діяльності російських політичних партій та їхніх об'єднань на території України» від 03.05.2022 № 2243-IX: сайт URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text>

3. Закон України «Про медіа» від 24.03.2022 № 2160-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>

4. Не довіряють Верховному Суду 60% українців, пріоритетом вважають кадрове оновлення судової системи – соціопитування. Інтерфакс-Україна. URL : <https://interfax.com.ua/news/general/962429.html>

5. Щомісяця Верховна Рада втрачає одного депутата. URL : https://lb.ua/news/2023/12/15/589194_shchomisyatsya_verhovna_rada_vtrachaie.html

6. Парламентська криза. Що далі? URL : https://lb.ua/news/2024/03/14/603321_parlamentska_kriza_shcho_dali.html

УДК 311.5-053.6

Марія ЛЯХВАЦЬКА / Mariia LIAKHVATSKA

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Наталія СУХИЦЬКА / Nataliia SUKHUTSKA

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПРОБЛЕМИ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ

Молодь є однією з найбільш вразливих груп на ринку праці, оскільки стикається з безліччю викликів та перешкод при пошуку роботи та працевлаштуванні. Ця проблема набула особливої гостроти в сучасному світі, де швидкі технологічні зміни, глобалізація та економічна нестабільність створюють додаткові бар'єри для входження молодих людей на ринок праці. Незважаючи на те, що молодь є рушійною силою інновацій та прогресу, їй часто бракує можливостей для повної реалізації свого потенціалу в трудовій сфері.

Проблеми працевлаштування молоді мають далекосяжні наслідки не лише для самих молодих людей, але й для суспільства в цілому. Безробіття серед молоді може призвести до зростання соціальної напруженості, марнування людського капіталу та сповільнення економічного розвитку. Тому забезпечення гідної зайнятості молоді є пріоритетним завданням для урядів, роботодавців та громадянського суспільства в усьому світі.

Більша частина молоді, яка тільки закінчила навчання є абсолютно невідготовленою до трудового життя. Ця негативна тенденція обумовлена тим, що в сучасних освітніх програмах існують певні недоліки. У випускників, які тільки що закінчили навчальний заклад, при пошуку роботи з'являються особливі проблеми:

– у ст. 22 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» держава гарантує отримання першого робочого місця тим, хто закінчив навчання у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової перед вищої і вищої освіти протягом двох років. Проте, насправді, цей закон ніяк не реалізується. На практиці роботодавці у вакансіях зазначають вимогу до випускників ВНЗ надати довідку щодо минулого працевлаштування;

– з іншого боку, самі молоді люди не можуть застосовувати отримані знання у своїй професійній діяльності у зв'язку з відсутністю необхідних для роботи за фахом практичних умінь і навичок. Це пов'язано з тим, що під час навчального процесу превалює теоретична частина навчання, та мінімальна кількість годин відводиться на практику. Роботодавці в Україні не зацікавлені у співробітнику, якому треба додатково надати необхідні навички або перенавчати після закінчення навчального закладу, який повністю безініціативний та лише механічно виконує поставлені завдання. Бізнесмени шукають людей, які можуть ефективно й самостійно вирішувати проблеми та пропонувати власні рішення [1, с. 59].

Однією з основних проблем зайнятості молоді є недостатня кількість робочих місць, особливо в сферах, де працюють молоді люди, таких як готельно-ресторанний бізнес, торгівля та інформаційні технології. Це, в свою чергу, призводить до збільшення безробіття та зменшення можливостей для молодих людей знайти роботу.

Ще однією проблемою є нерівномірний розподіл робочих місць між молодими людьми та старшими поколіннями. Багато підприємств надають перевагу досвідченим працівникам з великим стажем роботи, тому що вони вважають, що їх більш надійними та ефективними. Це часто призводить до того, що молодим людям важко знайти роботу, незважаючи на їх кваліфікацію та знання.

Також варто згадати одну з найсерйозніших проблем зайнятості молоді – низький рівень заробітної плати. Навіть якщо їм і вдається знайти роботу, ця робота може бути погано оплачуваною, що ускладнює їхнє фінансове положення та може впливати на якість життя. Відомо, що молоді люди часто отримують нижчу заробітну плату, ніж працівники старшого віку, навіть якщо вони мають однакову кваліфікацію та досвід. Це пов'язано з тим, що молодь часто вважається менш цінним працівником, ніж працівники старшого віку.

Крім того, часто молодим людям важко зайнятися підприємницькою діяльністю через бюрократичні перешкоди та відсутність достатньої фінансової підтримки від держави. Це є серйозною перешкодою для розвитку підприємництва серед молоді, яке може стати джерелом нових робочих місць та інновацій [2, с. 180].

Для вирішення проблем молоді на ринку праці потрібні комплексні зусилля з боку уряду, роботодавців, освітніх закладів та самих молодих людей. Одним із ключових кроків є реформування системи освіти для кращої підготовки молоді до

вимог ринку праці. Також важливо створити механізми для сприяння працевлаштуванню молоді, такі як стажування, менторство та тимчасові робочі програми. Уряд може надавати фінансові стимули роботодавцям, які наймають молодих працівників. Крім того, необхідно розвивати програми підприємницької діяльності, які дозволять молоді реалізувати свій потенціал та створювати нові робочі місця. Нарешті, слід посилити захист прав молодих працівників та боротися з дискримінацією на ринку праці.

Отож розберемося детальніше про основні шляхи вирішення проблеми безробіття. Одним з найважливіших кроків для вирішення проблем молоді на ринку праці є реформування системи освіти. Система освіти в Україні повинна бути більш адаптованою до потреб ринку праці, щоб молоді люди отримували освіту, яка відповідає попиту роботодавців. Кожного року освітні заклади випускають тисячі молодих фахівців, значна частина яких працює не за фахом. Тому треба забезпечити взаємовигідні партнерські відносини між організаціями та бізнес-структурами, налагодити зв'язок між державою та вищими навчальними закладами. Всі ці процеси приведуть до налагодження механізму зайнятості, подолання безробіття та скорочення відпливу цінних кадрів на міжнародні ринки праці. Співпраця між державою, навчальними закладами та бізнесом є підґрунтям для досягнення підвищення рівня молодіжної зайнятості. Взагалі можна виділити головні напрямки такого співробітництва:

- оптимізація законодавчої бази щодо пільгових оподаткувань для підприємств, які будуть приймати працювати молодих спеціалістів за планом професійного навчання державної служби зайнятості, а також компенсації витрат на їх зарплатню;
- створення стандартів освіти які будуть відповідати вимогам роботодавців;
- збільшення практичної підготовки студентів вищих навчальних закладів;
- налагодження наукового процесу в якому можуть приймати участь потенційні роботодавці та студенти;
- інтеграція сил бізнес-структур та вищих навчальних закладів у сфері працевлаштування випускників;
- створення на базах університетів центрів профдіагностики, кар'єри та профорієнтації;
- поширення грантових конкурсів для залучення молоді до співробітництва та партнерства;
- сприяння самозайнятості молоді [3, с. 423-424].

Одним зі шляхів зменшення безробіття молоді на ринку праці є розвиток сектору самозайнятості. Самозайнятість є ефективним способом покращення стану ринку праці, так як вона надає двобічний ефект: допомагає молоді реалізувати самих себе та обумовлює більш високий приріст економіки. Серед сучасного покоління багато молодих людей мають проблеми з адаптуванням до ієрархічної структури організацій і бюрократичними способами прийняття рішень. Молодь прагне до професійного розвитку своїх навичок та вмінь, не бажає довго залишатися на одній посаді та потребує кар'єрного просування. У певній ситуації буде зручно використовувати самозайнятість, так як молодь може відкрити свій бізнес, або стати фрілансером та одночасно працювати на декілька фірм. Для молоді самозайнятість зручна свободою вибору робочого місця, вільним графіком роботи, відповідальністю лише за свої дії, виконанням лише власної роботи (завдань). Окрім цього, самозайнятість вигідна і для держави, так як інтереси в отриманні трудового доходу та інтереси державної влади щодо зменшення напруженості ринку праці співпадають, оскільки цей сегмент

дозволяє реалізувати підприємницьку активність, що, у свою чергу, зумовить збільшення державного бюджету [1, с. 63].

Варто згадати також те, що дуже важливим аспектом взаємодії закладів освіти з бізнес-середовищем є забезпечення якості освіти, актуальності навчального процесу та відповідного технічного оснащення. Навчальні заклади мають постійно оновлювати навчальні матеріали та методики викладання, розширювати можливості практичної роботи студентів відповідно до їхньої майбутньої спеціальності. Таким чином, студенти можуть набути конкретних навичок і компетенцій, необхідних їм для успішної майбутньої кар'єри.

Нарешті, самі молоді фахівці повинні бути активними та наполегливими у пошуку можливостей для професійного розвитку, постійно підвищувати свою кваліфікацію, розвивати навички soft skills та налагоджувати професійні контакти.

Загалом, проблема безробіття серед молоді на ринку праці становить значну перешкоду соціальному та економічному прогресу нашої держави. Запровадження комплексних заходів для вирішення проблем допоможе молоді знайти роботу та побудувати успішну кар'єру, що в свою чергу позитивно вплине на розвиток економіки та суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Збрицька Тетяна Петрівна; МІНІН, Владислав Сергійович. Проблеми молоді на ринку праці в сучасних умовах. *Вісник соціально-економічних досліджень*, 2 (77). 2021. С. 55–65.
2. Остапенко А. О. Проблеми зайнятості молоді на ринку праці. 2023. URL : https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/32265/1/VII_konf_URSES_DBTU_2023-180-182.pdf
3. Сардак С. Е., Мормуль А. В. Глобальні тенденції та національне регулювання сфери зайнятості молоді: *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. С. 421-424. URL : <https://philpapers.org/archive/SAR-66.pdf>

УДК 349.3-057.36

Віка ЛЯШУК / Vika LIASHUK

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)*

Олена МАКЕЄВА / Olena MAKEIEVA

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВЕТЕРАНІВ

Захист та забезпечення прав людини в Україні є доволі актуальною проблемою сьогодення. В умовах російської агресії особливо актуальними є проблеми захисту соціальних прав військовослужбовців та ветеранів, оскільки з початком повномасштабного вторгнення більшість демобілізованих ветеранів повернулись на військову службу. Поряд з тим очікується підвищення навантаження на органи

державної влади, що опікуються соціальною підтримкою ветеранів, через збільшення кількості осіб, які мають статус учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни. За даними Міністерства у справах ветеранів кількість ветеранів, членів їхніх сімей та членів сімей загиблих військових може зрости до 4-5 мільйонів осіб.

Згідно п.2 статті 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Діяльність щодо забезпечення та утвердження прав людини є основною функцією української держави. Відзначимо, що соціальна функція держави повинна стати пріоритетною в умовах війни та післявоєнного відновлення України, а функція соціального захисту та захисту соціальних прав має стати основою державної ветеранської політики.

У сучасних умовах державна політика соціального захисту ветеранів війни є комплексною та передбачає різноманітні пільги в системі охорони здоров'я, у сфері матеріальної підтримки та оподаткування, в системі освіти, у сфері зайнятості населення, а також житлові пільги та інші пільги.

Слід зазначити, що за роки незалежності Україна розробила значну законодавчу базу, пов'язану з правами військовослужбовців та ветеранів. Найважливішими законодавчими актами у цій сфері є: Конституція України (1996), Закони України: «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991), «Про соціальні послуги» (2003); «Про Збройні Сили України» (1991), «Про відпустки» (1996), «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005), «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012) та інші нормативно-правові акти.

Забезпечення виконання вимог законів, інших нормативно-правових актів щодо соціального й правового захисту військовослужбовців покладається на органи державної влади та органи місцевого самоврядування [2].

Міністерство у справах ветеранів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни.

У 2022 році закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» було доповнено статтею 1-1, згідно якої державна політика соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України – цілеспрямована, системна діяльність органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства [3].

Соціальні права передбачають надання ветеранам пільг у системі охорони здоров'я, які передбачають відновлення їх фізичного та психічного здоров'я й включають в себе психологічну реабілітацію, фізичну реабілітацію, протезування, санаторно-курортне лікування, безоплатне одержання ліків. Надання пільг в цій сфері регулюється відповідними нормативно-правовими актами та забезпечується різними державними органами у системі центральних органів виконавчої влади. Для військовослужбовців встановлюється єдина система правового та соціального захисту

з урахуванням грошового, матеріального та інших видів забезпечення відповідно до їхньої посади, військового звання, кваліфікації, тривалості та умов військової служби.

Також не варто забувати про військових, чиї конституційні права зараз порушуються. Наприклад: проблеми із виплатами, що порушує ч. 7 ст. 43 Конституції України, відмова у лікуванні, що суперечить ст. 49 Конституції України, відмова у наданні відпустки, яка передбачена ст. 45 Конституції України тощо. Тому напрацювання дієвої законодавчої бази, а саме системного законопроекту «Про засади ветеранської політики в Україні» – має стати запорукою змін, які сьогодні потрібні військовослужбовцям і ветеранам.

Наразі потребує законодавчого врегулювання автоматизація ветеранських послуг, зокрема, програма «Ветеран, де всі послуги в смартфоні й доступні. Потребує ухвалення єдиний стандарт надання ветеранам послуг за принципом єдиного вікна в ЦНАПах. Крім того, варто удосконалити медичне забезпечення: потрібно змінити перелік за програмою «Доступні ліки» та розширити послуги з якісної стоматології, забезпечити якісну психологічну реабілітацію. Потребує удосконалення державна підтримка працевлаштування ветеранів, потрібен діалог органів держави з роботодавцями, що сприятиме розширенню можливостей ветеранів, реалізації державної політики у сфері професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці ветеранів війни, членів їхніх сімей та родин загиблих. Крім того, варто удосконалити єдину систему обліку отриманих послуг ветераном; підтримку їх фізичного та ментального здоров'я; адаптацію до цивільного життя, інтеграцію в суспільство, підтримку осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів родин загиблих (померлих); забезпечення житлом.

Отже, зараз захист соціальних прав військовослужбовців та ветеранів є однією з найгостріших проблем української реальності, є найважливішим завданням не просто функціонування, а й взагалі існування держави. Тому, якщо не прийде усвідомлення про те, що людина – найбільша цінність держави та не почнеться належне забезпечення її прав, держава не зможе повноцінно розвиватися. Забезпечення належного захисту прав та свобод людини є одним із найважливіших завдань держави, а також актуальним напрямком у розвитку правової системи. Але через те, що держава не забезпечує повно мірою захист прав людини з'являється недовіра суспільства до влади. Держава разом з громадами та суспільством має взяти відповідальність за якісну реінтеграцію українських ветеранів, які повертаються з війни до мирного життя. Так само, як вони взяли відповідальність за рідну країну, коли стали на її захист зі зброєю в руках. Важливим завданням є не просто технічно удосконалити окремі норми існуючого законодавства для ветеранів, а напрацювати системні зміни до законодавства, які комплексно будуть вирішувати зазначені проблеми щодо захисту соціальних прав військовослужбовців і ветеранів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України № 2011-ХІІ від 20 грудня 1991 року URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України № 3551-ХІІ від 22 жовтня 1993 року URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 26.03.2024).

Назарій МЕЛЬНИК / Nazarii MELNYK

аспірант кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

СТАН ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СПІЛЬНОТНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Через повномасштабний військовий конфлікт з Росією, Україна проживає значні зміни в колективному мисленні. Українці приймають нове уявлення про себе, не лише як індивідууми, здатні боротися із зовнішніми загрозами, але й як суспільство, що усвідомлює свою національну ідентичність. Ці значущі трансформації найефективніше аналізувати в контексті поступового самосприйняття українців, яке формується за їхнім довготривалим історичним досвідом.

Дослідниця Л. Коробка зазначає: «Результати дослідження, проведеного ще до повномасштабного вторгнення, показали, що, з одного боку, національна ідентичність стала більш помітною, ніж інші територіальні або нетериторіальні ідентичності, ніж це було до війни; а з другого боку, змінилося саме значення належності до української нації, і ця зміна найяскравіше проявилася в посиленні відчуженості від Росії та більшому сприйнятті українського націоналізму як світогляду і, відповідно, як історичного наративу» [3, с. 92-93]. Збройна агресія, РФ, підкреслює зростаючу силу цих проявів, оскільки вона відображає конфлікт цивілізацій, в якому перед українцями постає важливе завдання – збереження національної ідентичності.

Саме через хибне тлумачення української ідентичності, російська влада розпочала широкомасштабну збройну агресію 2022 року. Російські пропагандисти не врахували наявність значної кількості російськомовних громадян України, які не прагнули приєднання до Росії та вступали до лав ЗСУ для захисту територіальної цілісності держави. Уявлення стосовно того, що кожна людина, котра спілкується російською, прагне отримати громадянство Російської Федерації виявилось помилковим. Більшість українців, незважаючи на їх відношення до влади, перш за все ототожнюють себе з Україною [1, с. 8-9].

Крім того, спостерігається помітна зміна у сприйнятті регіональної ідентифікації. Реформа децентралізації влади вплинула на активізацію регіональних ідентичностей, але саме війна значно зміцнила національну ідентичність, що стало гарантією збереження української нації.

Українська дослідниця Л. Коробка зазначає: «Таким чином можемо говорити про те, що найбільш рельєфно ідентичність проявляється в найбільш кризовій ситуації – війні, яка виступає в якості найбільш виразного і дієвого подразника кристалізації національної свідомості та ідентичності» [6, с. 129].

Згідно з опитуванням Київського міжнародного інституту соціологічних досліджень, яке проводилося вже у період воєнного стану, «на питання «Ким Ви себе перш за все вважаєте?», що стосувалося ідентичності в територіальному та політичному контекстах, майже 85% опитаних обрали варіант відповіді «Громадянином України». Мешканцем свого населеного пункту або регіону себе вважають трохи більше 6%» [4].

Українська політична сфера довгий час акцентувала на питанні регіональних розбіжностей, що призвело до другої хвилі громадянської мобілізації, яка відзначилася революційними змінами у 2013 р. (перша хвиля відбулася з 1992 по 2000 р.). Ці події, разом з початком російської агресії стали чинником тривалих трансформацій у формуванні громадянської ідентичності, яка поступово зміцнювалася протягом наступних років. Отже, місцева та регіональна ідентичності зайняли другорядну роль в українському суспільстві, незважаючи на їх досить активне розповсюдження [4].

У кінці лютого 2022 р. широкомасштабне вторгнення відзначилося новим етапом революційних змін у сприйнятті громадянської ідентичності, свідчаючи про початок третього етапу громадянської мобілізації. На цьому етапі інші форми територіальної чи політичної ідентичності набули вторинні або допоміжні позиції.

На думку Т. Степико: «Внаслідок нинішньої війни в Україні з'явилася політична нація. Нині вже не має значення твоя національність і рідна мова: наріжним каменем є те, хочеш ти суверенітету країни чи ні, вважаєш своїм набір українських цінностей або ні. Тому сьогодні ідентичність «українець» – це не національно-етнічна категорія, а ціннісна» [5, с. 139].

Ці цінності транслює і українська політична влада. Підтвердженням цього є численні виступи Президента України, в яких він значну увагу приділяє українській національній ідентичності, а також ухвалення 16 серпня 2022 р., Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

На думку, О. Резніка: «Сучасна колективна ідентичність українців визначається європейськими поглядами у майбутнє. Міжпоколінні історичні травми відходять на задній план – їх заступає надія великої перемоги. Таке безкомпромісне ставлення до територіальної цілісності навіть попри невідомість та майбутні масштабні жертви дають підстави констатувати про вагомні зміни у колективній ідентичності українців» [2].

Під час війни захист української ідентичності для суспільства відображається у спроможності боронити державу навіть ціною свого життя. Враховуючи це, необхідно підкреслити нагальну необхідність створення патріотичної військової еліти, вірної ідеї захисту України, відстоювання її цілісності та свободи, а також позиціонування як активного та вагомого суб'єкта на міжнародній політичній арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ключник Р. М. Проблема політичної ідентичності в умовах сучасних криз та конфліктів. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 25 (4). 2022. С. 5–10.
2. Колективна ідентичність за умов війни: від комплексу меншовартості до нації переможців. Аналітика д. соц. н., О. Резніка. «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL : <https://dif.org.ua/article/kolektivna-identichnist-za-umov-viyni-vid-kompleksu-menshovartosti-do-natsii-peremozhstiv> (дата звернення: 18.03.2024).
3. Коробка Л. М. Види спільнотних ідентичностей: проблеми трансформації та взаємодії в умовах війни. *Проблеми політичної психології*. 13 (27). 2023. С. 86–97.
4. Показники національно-громадянської української ідентичності. Пресреліз підготовлений Заступником директора Інституту соціології НАН України, доктором соціологічних наук Сергієм Дембиським. URL : <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=9> (дата звернення: 16.03.2024).
5. Степико М. Т. Виклики, та загрози українській ідентичності в умовах російської агресії. *Стратегічна панорама*. № 1. Київ, 2015. С. 135–139.

6. Korobka L. M. Transformation of community identities under the influence of war. The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society: international scientific conference, conf. proceedings, July 30–31, 2022. Riga, Latvia: Baltija Publishing. p. 129–133.

УДК 341.231.14«364»

Катерина МИРОНЧУК / Kateryna MYRONCHUK

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Наталія СУХИЦЬКА / Nataliia SUKHUTSKA

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Трансформація прав людини в умовах воєнного стану – складний процес, який потребує ретельного балансування між потребами безпеки та захистом прав.

Права людини повинні бути головною метою діяльності будь-якої демократичної та правової держави. Згідно зі статтею 22 Конституції України, «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути анульовані». Також, відповідно до статті 64 Конституції України, «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, за винятком випадків, передбачених Конституцією України» [1]. Одним з таких випадків обмеження конституційних прав і свобод є введення воєнного стану. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан є особливим правовим станом, який вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії або загрози нападу, загрози державній незалежності України, її територіальній цілісності. Цей стан передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки [2].

При вивченні питання саме щодо нормативно-правового регулювання обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, важливо звернутися до міжнародних стандартів у сфері прав людини. Наприклад, у статті 29 Загальної декларації прав людини зазначено, що кожна особа, користуючись своїми правами і свободами, повинна підкорятися обмеженням, установленим законом лише з метою захисту прав і свобод інших людей, а також для забезпечення громадського порядку та загального благополуччя в демократичному суспільстві. Проте, Загальна декларація прав людини не розкриває деталізації обмежень або масштабів їх застосування [3].

Конвенція про захист прав та основних свобод регулює питання відступу від зобов'язань під час надзвичайних ситуацій. Згідно зі статтею 15, держава може відступати від своїх зобов'язань, якщо загроза життю нації вимагає негайних заходів, які не суперечать іншим міжнародним зобов'язанням. Держава повинна повністю

інформувати Генерального секретаря Ради Європи про обмеження та їх причини, а також повідомити про час, коли обмеження більше не застосовуються [4].

У міжнародному пакті про громадянські та політичні права в статті 4 зазначено, що в надзвичайних обставинах може бути відступ від зобов'язань, якщо це обґрунтовується гостротою ситуації та не суперечить іншим міжнародним нормам. Однак не допускається відступ від основних прав, таких як право на життя, свободу думки, совісті, а також заборона на катування і рабство [5]. Доцільно звернути увагу, що у вітчизняній правовій доктрині визначають таке поняття, як «конституційні засади обмеження прав людини», мета яких «забезпечити потрібний баланс особистих (індивідуальних) та суспільних (публічних) інтересів» [6, с. 194]. Саме Конституція України та інші нормативно-правові акти, якими вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини, має встановити баланс особистих та суспільних інтересів, адже недотримання такого балансу матиме наслідком порушення таких прав і свобод людини.

Враховуючи вищесказане, слід зауважити, що основною метою обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина є досягнення балансу між інтересами особи, суспільства та держави. Права людини можуть бути обмежені з дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності на основі правових засад. Крім того, обмеження прав людини мають відповідати законній меті, що означає необхідність встановлення меж для виконання суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб.

Досліджуючи проблеми реалізації прав людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні, можна прийти до висновку, що воєнний стан не є приводом для порушення прав людини. Законодавчий орган держави швидко реагує на потреби суспільства в умовах воєнного стану, приймаючи відповідні закони відповідно до стандартів Європейського Союзу. Ці закони, прийняті під час дії правового режиму воєнного стану на території України, мають враховувати потреби українського суспільства та забезпечити доступність і ефективність реалізації прав, закріплених у Конституції України та міжнародних документах.

Взаємодія між Україною та Європейським Союзом у сфері захисту прав людини і громадянина необхідна не лише для перспектив інтеграції, а й для збереження безпеки у Європі. Тепер безпека Європи напряму залежить від України. За останній час в Україні спостерігається активна робота у напрямку вступу до Європейського Союзу та вдосконалення системи захисту прав людини і громадянина. Крім того, дослідження проблем реалізації прав людини і громадянина в умовах воєнного стану показує, що законодавчі органи держави активно реагують на потреби суспільства, приймаючи відповідні закони та вдосконалюючи їх у відповідності з європейськими стандартами.

Зважаючи на ці зусилля та важливість співпраці між Україною та Європейським Союзом у сфері прав людини і громадянина, можна зробити висновок про тісну взаємодію обох сторін, спрямовану на покращення якості законодавства, захист прав та забезпечення безпеки в регіоні [7, с. 205-210].

Після аналізу норм міжнародного законодавства слід зазначити, що можливість обмеження конституційних прав і свобод людини державою передбачена у всіх міжнародно-правових актах, що регламентують права і свободи людини. Однак не кожен міжнародний акт конкретизує перелік підстав обмежень прав людини та визначає, які саме права людини можуть бути обмежені і в якому обсязі.

З моменту введення воєнного стану на території всіх областей України 24 лютого 2022 року, вітчизняне законодавство стало більш деталізованим щодо обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Це стосується окремих особистих, політичних та соціально-економічних прав людини і громадянина. В кожному конкретному випадку обмеження прав людини і громадянина передбачає зменшення обсягу дозволеної нормами права поведінки людини та розширення повноважень органів державної влади [8, с. 7-17].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 13.03.2024).
3. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 13.03.2024)
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.03.2024).
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 13.03.2024).
6. Конституційне право : підручник / за загальною редакцією М. І. Козюбри / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.
7. Нове українське право, Випуск 6, Том 1, 2022. Костюк Н.П. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану і відповідність їх до законодавства ЄС. 205-210 с.
8. Конституційне право; муніципальне право / Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. С. 7–17.

УДК 32:001.102-049.2

Єгор МІНЕНКО / Yehor MINENKO

*аспірант Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасному світі кіберпростір є основним полем конкуренції у політичній, економічній, культурно-інформаційних сферах. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дозволив створити новий віртуальний простір, в якому взаємодіють різні політичні сили та держави. У кіберпросторі відбувається багато протистоянь, зокрема між розвідувальними та військовими структурами різних країн. Ці процеси мають велике значення для сучасного політичного аналізу та політичної практики. З міркувань національної безпеки, інформаційна безпека стає невід'ємним елементом системи захисту держави. У зв'язку з цим, важливо розробляти ефективну інформаційну політику та створювати систему захисту від потенційних загроз в кіберпросторі [1].

Основою цієї політики є чинна Конституція України, яка встановлює засади забезпечення безпеки людини та визначає найважливіші функції держави: захист суверенітету та територіальної цілісності, забезпечення економічної та інформаційної безпеки, які є справою всього українського народу (Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, 1996). Закон України «Про національну безпеку України», що був прийнятий 21 червня 2018 р., регулює правові засади національної безпеки України і визначає понятійний апарат у цій сфері [3].

З урахуванням швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і створення глобального інформаційного простору, виникли нові субстанції, такі як кіберпростір, інформаційне суспільство, які мають значний вплив на політико-економічний, соціальний і культурний розвиток держави. Інформаційне суспільство також призвело до появи багатьох кіберзагроз у важливих сферах суспільного життя, зокрема банківській, воєнній, критичної інфраструктури тощо. Тому інформаційна безпека повинна бути розглянута в якості самостійного елемента національної безпеки [1].

«Інформаційна безпека» є терміном, що має правове значення і означає стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері. Цей стан визначається сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства та держави [2].

Інформаційна безпека є фундаментальним аспектом забезпечення стабільності та безпеки держави, організації чи індивіда в умовах сучасного інформаційного простору. Вона охоплює заходи, спрямовані на захист інформації від несанкціонованого доступу, використання, розголошення, зміни чи знищення. Пропаганда, як метод масового впливу на громадську думку, може становити загрозу для інформаційної безпеки, оскільки вона часто використовується для поширення дезінформації, маніпуляції фактами та формування упередженого сприйняття подій.

Пропаганда може бути спрямована на підрив довіри до інституцій, зміну політичних переконань або створення соціальної напруги, що безпосередньо впливає на інформаційну стабільність суспільства. Використання пропагандистських технік і технологій у сучасному інформаційному просторі, особливо з розвитком соціальних мереж та інших цифрових платформ, значно посилює потенціал для масового впливу на громадську думку. Це створює виклики для інформаційної безпеки, оскільки дезінформація та маніпулятивні повідомлення можуть швидко поширюватися, досягаючи широких верств населення.

Пропаганда має на меті спонукати індивідів до певної поведінки чи прийняття конкретної точки зору. У зв'язку з початком воєнних дій на території України, російські медіаінституції ініціювали кампанію, спрямовану на формування толерантного ставлення населення країни до збройного конфлікту.

Створення пропаганди базується на використанні різноманітних прийомів, які мають підґрунтя в соціальній психології та психологічних дослідженнях. Багато з цих методів можна класифікувати як логічні помилки, оскільки вони включають в себе аргументацію, яка може бути переконливою, але не завжди відповідає критеріям надійності [6].

З метою протидії впливу пропаганди на інформаційну безпеку, необхідно розробляти та впроваджувати комплексні стратегії, які включають правові, технічні та освітні заходи. Правові заходи передбачають регулювання діяльності медіа та інтернет-платформ з метою запобігання поширенню дезінформації. Технічні рішення включають застосування сучасних технологій для ідентифікації та блокування

фальшивих новин та маніпулятивного контенту. Освітні заходи спрямовані на підвищення критичного мислення та медіаграмотності населення, щоб люди могли самостійно розпізнавати та критично оцінювати інформацію. Такий комплексний підхід дозволяє ефективно протистояти викликам, які пропаганда ставить перед інформаційною безпекою.

У контексті інформаційного суспільства пропаганда має значний вплив на суспільнополітичну стабільність, оскільки вона використовується як інструмент для формування громадської думки, маніпуляції свідомістю мас і впливу на політичні процеси. Через свою здатність швидко поширювати інформацію, пропаганда може сприяти підтримці або, навпаки, підриву довіри до державних інституцій, впливати на виборчі процеси, спричиняти соціальну напругу або конфлікти. В умовах інформаційного суспільства, де доступ до інформації є майже необмеженим, здатність розрізнити достовірну інформацію від пропагандистської стає ключовою для забезпечення інформаційної безпеки та підтримки суспільнополітичної стабільності. Таким чином, пропаганда в інформаційному суспільстві виступає як двогранний інструмент, здатний як консолідувати, так і дестабілізувати суспільство, залежно від контексту її застосування та критичної освіченості аудиторії.

Механізми запобігання загрозам суспільнополітичній стабільності в рамках інформаційного суспільства представляють собою систему інститутів держави та громадянського суспільства, які функціонально об'єднані з метою використання сил і засобів системи забезпечення національної безпеки для впливу на причини виникнення загроз суспільно-політичній стабільності та умови, що сприяють їх виникненню і реалізації [7].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міненко Є. Організаційно-правовий аналіз забезпечення інформаційної безпеки як фактор суспільно-політичної стабільності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2023. С. 76–84. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/43809/Minenko-76-84.pdf?sequence=1>
2. Войціховський А. Інформаційна безпека як складова системи національної безпеки (міжнародний і зарубіжний досвід). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*, 2020.
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII : станом на 31 берез. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Захаренко К. Держава як суб'єкт інформаційної безпеки суспільства. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 78. С. 86–96.
5. Захаренко К. Глобальна природа інформаційної безпеки. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 79. С. 181–189.
6. Міненко Є. Вплив російської пропаганди на суспільно-державну стабільність України: аналіз методів та наслідків. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 3 (69). С. 47–51. URL : [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-3\(69\)-6](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-3(69)-6)
7. Міненко Є. С. Сутність політичної стабільності в умовах інформаційного суспільства. *Науковий журнал «Politicus»*. 2023. № 5. URL : http://politicus.od.ua/5_2023/24.pdf

Дар'я НІКИТЕНКО / Daria NIKYTENKO

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Наталія СУХИЦЬКА / Nataliia SUKHUTSKA

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ

Щоб чітко окреслити поняття «звільнення від покарання та його відбування», важливо детально вивчити кримінально-правові норми, що містяться у Розділі XII Загальної частини («Звільнення від покарання та його відбування») в статтях 74-87 Кримінального кодексу України.

Під звільненням від покарання та його відбування слід розуміти передбачені в КК випадки незастосування судом до особи, винної у вчиненні злочину, покарання або припинення подальшого його відбування [4].

Рішення про звільнення від покарання та його відбування приймає лише суд. Про це свідчить ч. 1 ст. 74 Кримінального кодексу України, звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватися тільки судом у випадках, передбачених цим Кодексом [1].

Кримінальний кодекс України передбачено такі види звільнення від покарання та його відбування:

1) *звільнення від покарання (тобто не призначення покарання):*

- внаслідок втрати особою суспільної небезпечності;
- у зв'язку із закінченням строків давності;
- у зв'язку з хворобою особи.

2) *звільнення від відбування покарання:*

- особи, засудженої за діяння, караність якого законом усунена (ч. 2 ст. 74);
- з випробуванням (ст. 75-78);
- з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79);
- у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80);
- умовно-дострокове звільнення (ст. 81);
- вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83);
- у зв'язку з хворобою (ст. 84);
- на підставі закону України про амністію або акта про помилування (ст. 85);

3) *заміна більш м'яким покаранням:*

- невідбутої частини покарання, якщо засуджений став на шлях виправлення (ст. 82);

-
- вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до трьох років (ч. 4 ст. 83);
 - покарання повністю або невідбутої його частини на підставі закону України про амністію або акта про помилування (ст. 85);

4) *пом'якшення призначеного покарання:*

- якщо призначена засудженому міра покарання перевищує санкцію нового закону (ч. 3 ст. 74);
- на підставі закону України про амністію (ч. 2 ст. 86) [5].

Таким чином, система звільнення від покарання та його відбування ґрунтується на кримінально-правових нормах, які визначають випадки, коли суд може вирішити не застосовувати покарання або припинити його відбування. Звільнення від відбування покарання – це компроміс між принципами гуманізму та справедливості. З одного боку, воно дає шанс засудженому виправитися та не втратити зв'язок з суспільством. З іншого боку, воно несе в собі ризик повторного вчинення злочину.

Звільнення від відбування покарання є одним із ключових аспектів сучасної кримінально-правової системи, яке вимагає уважного та обґрунтованого підходу. Питання підстав для звільнення від покарання є складним та багатограним, оскільки воно стосується не лише прав особи, але й громадської безпеки та загальних принципів правосуддя.

Відповідно до статті 152 Кримінально-виконавчого кодексу України, підставами звільнення від відбування покарання є:

- відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- закон України про амністію;
- акт про помилування;
- прийняття уповноваженим органом рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого;
- скасування вироку суду і закриття кримінального провадження;
- закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;
- умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- хвороба;
- інші підстави, передбачені законом [2].

З наведеного переліку випливає, що законодавець залишив його відкритим, тобто вказані підстави звільнення не є вичерпними, закон може передбачати й інші (наприклад, звільнення від відбування покарання у зв'язку з декриміналізацією діяння). Пояснюється це тим, що життя і, відповідно, законодавство змінюється, світова спільнота дотримується напрямку пом'якшення та економії засобів кримінальної репресії, тому можуть виникати нові підстави звільнення від покарання [3, с. 16-17].

Цей перелік підстав для звільнення від покарання дійсний для більшості видів покарань, передбачених законодавством України. Виняток становить лише звільнення з випробуванням, адже згідно зі статтею 75 КК України, воно не може бути застосоване до всіх видів покарань.

Отже, звільнення від покарання та його відбування – це комплекс заходів, які передбачають звільнення засудженої особи від несення покарання, призначеного судом, або від подальшого його відбування. Це складне та багатогранне питання, яке потребує ретельного вивчення та врахування всіх обставин. Українське законодавство передбачає чіткий перелік підстав для звільнення від відбування покарання. Цей перелік є вичерпним, і його застосування залежить від виду покарання, тяжкості злочину, поведінки засудженого та інших факторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.03.2024).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#n1194> (дата звернення: 17.03.2024).
3. Навч. посіб. / М. В. Романов. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 90 с.
4. *ОДУВС – Одеський державний університет внутрішніх справ*.
5. URL : https://oduvs.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/09/lek_17_Krum_pravo_fak_1_2_kurs.pdf (дата звернення: 17.03.2024).
6. Поняття та види звільнення від покарання. Наукові конференції. *Наукові конференції*. URL : <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2926/> (дата звернення: 17.03.2024).

УДК 356.13(1-04)

Ігор ОЗАДОВСЬКИЙ / Ihor OZADOVSKYI
*аспірант ОНП PhD «Політологія» кафедри політології
Національного університету «Києво-Могилянська академія» (м. Київ)*

КОНФЛІКТОГЕННІСТЬ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Сучасний світопорядок перебуває в процесі трансформації, що призводить до розмивання кордонів і посилення ролі неінституціональних політичних акторів, таких як глобальні міста, мегаполіси та прикордонні території. У науковій літературі пограниччя часто розглядаються як периферія, що може підсилити свої позиції, претендуючи на власну суб'єктність. Проте прикордонні території без достатніх ресурсів для отримання самостійності або які є географічними фронтами, ризикують опинитися під впливом зовнішніх акторів і перетворитися на конфліктні зони, які можуть дестабілізувати держави, у межах яких вони розташовані, а також нести загрозу для світопорядку.

Прикордоння може бути і місцем міжкультурного діалогу, і зоною конфлікту. Щоб розуміти причини та передумови конфліктів у пограниччі, потрібно дослідження їхніх витоків та ефективних практик управління конфліктами, що є метою цього дослідження.

Сталого загальноприйнятого визначення «прикордоння» не існує в політологічному науковому дискурсі. Ця категорія носить міждисциплінарний характер, постійно ускладнюється, а сфера її використання розширюється. Проте спільним знаменником для підходів істориків, соціологів, політологів дослідників ідентичностей можна назвати те, що вони відзначають конфліктогенність порубіжжя. Тобто його здатність породжувати конфлікти, виступати середовищем, у якому існують сприятливі передумови для виникнення конфліктів. Це проявляється у використанні таких характеристик, як протиставлення «свій-чужий», конкуренція державних утворень, боротьба сфер гегемоній, простір протистояння щодо влади та контролю, тощо.

Значна частина сучасних прикордонних територій сформована на місці фронтирів, які протягом тривалого часу залишалися «неосвоєним». У нашій державі яскравим прикладом такого порубіжжя можна назвати Донбас. Простір, який протягом століть був малозаселеним, де під впливом природних і географічних факторів склалися умови, непридатні для постійного проживання. У ХІХ-ХХ ст., коли регіон вже був заселений, американський дослідник Г. Куромія описував його в термінах насильства, експлуатації та терору [4].

Проте історія формування сприяє посиленню конфліктогенності не тільки на фронтах. Американський історик і політолог Ч. Тіллі відзначав, що хоча на кінець ХХ століття держави здебільшого припинили використовувати війну, як засіб переділу спірних територій, сам процес створення держав протягом століть був насильницьким, а кордони та пограниччя часто відігравали центральну роль у цьому процесі [6, с. 167-169].

Певна конфліктогенність притаманна цим просторам ще й через особливі ідентичності, які виникають на прикордонні. Історикиня О. Кривицька відзначає, що у порубіжжі відбувається зіткнення культур та ідеологій та боротьба ідентичностей. Людина пограниччя, чия ідентичність не співпадає з національно-державною, легше піддається впливу міфологізованих ідеологічних конструкцій [3, с. 309-310].

При цьому конфліктні ідентичності порубіжжя можуть, як самостійно впливати на внутрішню політику, так і ставати «агентами» зовнішнього впливу.

Особливості економічної діяльності і специфіка порубіжної ідентичності призводять до формування та активного функціонування в пограниччі специфічних акторів. У першу чергу, мова йде про різноманітні силові структури, в тому числі й нелегальні. Що не може не створювати напруги та конфліктності між центром (державою) та прикордонням.

Держави постійно перебувають у пошуку способів подолати конфліктогенні фактори, які формуються на їхніх прикордонних територіях. Дослідник Латинської Америки Г. Сільва відзначає тенденцію до мілітаризації кордонів в першу чергу там, де межа розділяє розвинуті країни та «країни третього світу» [5, с. 217-218]. Проте ефективність таких заходів є сумнівною, особливо, коли мова йде про справжню «барикадизацію» із встановленням фізичних стін, укріплень, тощо.

Спроби подолати конфліктогенний вплив пограниччя можуть набувати дуже різноманітних форм і варіюватися від надання широких автономних прав до повного придушення місцевої культури. Крайньою формою останнього підходу може бути реалізація геноцидних практик. До цього вдаються тоталітарні режими. Прикладом таких дій можна назвати цілеспрямовану політику СРСР щодо населення Криму, ключовою подією якої була депортація корінного населення півострова. Як зазначає Г. Бекірова: «В результаті депортацій був зруйнований Крим як метаєтнічний феномен, в якому мирно співіснуючи, але фактично не асимілюючись, жили представники різних етнічних і релігійних груп» [1, с. 9].

Натомість у Європі реалізовується протилежний підхід. Ефективна кооптація та інтеграція еліт прикордоння значно знизила конфліктогенність, пов'язану з діяльністю різноманітних політичних акторів у Вельсі та сепаратистів і терористичних угруповань у Країні Басків. Проте важливо відзначити, що у ситуації з європейськими прикордоннями мова йде про інтеграцію в національну політику акторів, які представляють інтереси саме регіонів, а не є провідниками впливу зовнішніх акторів.

Конфлікти у пограниччях, у які залучені одразу кілька країн по обидва боки кордону, особливо складні для розв'язання. Дослідження Інституту всесвітньої історії НАН України демонструє, що ефективними можуть бути: налагодження політичного та торгівельно-економічного співробітництва, розбудова широких транскордонних соціальних контактів, спільна діяльність по формуванню інтеграційних проєктів, залучення посередників [2]. Проте слід відзначити, що жоден із цих механізмів не є універсальним і має обмежений потенціал.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бекирова Г. Крымские татары. 1941–1991 (Опыт политической истории). Симферополь : Изд. дом «Тезис», 2008. 480 с.
2. Контroversійні фактори розвитку прикордоння: світовий досвід узгодження суперечностей : Науково-аналіт. доп. / А. Кудряченко та ін. Київ : Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії НАН України», 2021. 192 с.
3. Кривицька О. Лімітрофна ідентичність крізь призму феномена пограниччя. *Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. № 3/4 (83/84), трав. – серп. С. 298–313.
4. Куромія Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки / пер. з англ. : Г. Кьорян, В. Агеев. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 510 с.
5. Silva G. J. On the militarization of borders and the juridical right to exclude. *Public affairs quarterly*. 2015. Vol. 29, no. 2. P. 217–234.
6. Tilly C. Coercion, capital, and European states, AD 990-1990. Cambridge, Mass., USA : B. Blackwell, 1990. 269 p.

УДК 364«364»

Владислав ПАВЛЕНКО / Vladyslav PAVLENKO
*слухач 153 групи факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України (м. Київ)*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ТА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови дії правового режиму воєнного стану підкреслюють важливість ефективного захисту прав військовослужбовців та осіб, які постраждали від війни. Це охоплює гарантії їх основних конституційних прав на життя, здоров'я, безпеку, а також доступ до медичної, психологічної та соціальної допомоги. Крім того, необхідний юридичний захист для забезпечення їх прав та інтересів у всіх аспектах життя, включаючи покращення їхнього статусу в суспільстві.

Захист прав військовослужбовців та осіб, які постраждали від війни, є важливим аспектом гуманітарної діяльності та державної політики в сфері національної безпеки. Ці категорії осіб часто стикаються з особливими ризиками, які виникають у зв'язку з їх службою та досвідом участі в бойових діях. Агресія росії призвела до масового страждання українського народу. Мільйони мирних жителів були депортовані, міста по всій Україні зазнали руйнувань через бомбардування, величезні житлові райони, багато лікарень, шкіл, культурних об'єктів та об'єктів інфраструктури були знищені.

Внаслідок цього мільйони українців стали переселенцями та біженцями. У 2022 році коли росія вторглася в Україну, це призвело до найбільшого внутрішнього переміщення осіб в Європі з часів Другої світової війни. Збройна агресія росії призвела до великої кількості постраждалих громадян, які змушені були шукати безпечного притулку в межах України та за її межами, включаючи депортованих, примусово переміщених та тих, хто залишився на тимчасово окупованих територіях чи районах конфлікту. Благодійна організація «Благодійний фонд «Стабілізуєшен Суппорт Сервісез» визначив наступні категорії постраждалого населення [1]:

1. Люди, які були змушені покинути свої домівки та перемістилися в більш безпечні населені пункти України – внутрішньо переміщені особи (ВПО).
2. Люди, які були змушені покинути своє житло та знайшли прихисток за кордоном.
3. Люди, які евакуюються/евакуйовані з населених пунктів, що розташовані в районах проведення воєнних (бойових) дій (можливих бойових дій), у безпечні райони.
4. Люди, які проживають в деокупованих населених пунктах.
5. Люди, житло яких було пошкоджено або зруйновано через війну російської федерації проти України.
6. Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.
7. Члени родини загиблої/го (зниклої/го безвісті) через війну росії проти України.
8. Члени родини людини, яка перебуває в полоні на території, що тимчасово – поза контролем уряду України, територіях росії та білорусі
9. Люди, які проживають на території, що тимчасово – поза контролем уряду України.
10. Люди, які через війну росії проти України зазнали контузії або каліцтва.
11. Люди, які через війну росії проти України опинилися в складній життєвій ситуації.
12. Учасниці/ки АТО/ООС, бойових дій та члени їхніх родин.

Важливо пам'ятати, що цей перелік не є вичерпний. Постраждалим населенням є всі люди, які через війну росії проти України зазнали фізичного та/або психологічного насилля, обмеження волі тощо. Ось декілька ключових напрямків захисту прав військовослужбовців і осіб, які постраждали від війни:

Соціально-економічна підтримка. Військовослужбовці та постраждалі від війни особи можуть потребувати фінансової підтримки через інвалідність, втрату заробітку або інші обставини. Надання відповідних соціальних гарантій, пенсій та інших виплат є важливим питанням, що регламентується законами України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей", "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" та іншим законами України.

Медична допомога: Забезпечення якісної медичної допомоги для військовослужбовців та постраждалих від війни осіб, включаючи психологічну підтримку, реабілітацію. Це включає не тільки медичну допомогу для фізичних травм, але й психологічну підтримку для тих, хто пережив травматичні воєнні події.

Реабілітація також є важливим етапом відновлення здоров'я і повернення до повсякденного життя для цих осіб. Військовослужбовці та постраждалі від війни можуть потребувати психологічної підтримки через травматичний досвід воєнних подій. Надання психологічної допомоги, консультацій та групової підтримки є важливим для їх соціалізації у суспільстві.

Юридичний захист: Гарантування доступу до правової допомоги та захисту прав військовослужбовців та постраждалих від війни осіб, включаючи право на справедливий суд, компенсацію та відшкодування за завдані збитки.

Соціальна реінтеграція: Підтримка в процесі повернення в суспільство для військовослужбовців та постраждалих від війни осіб, включаючи підтримку в пошуках роботи, освітніх можливостей та соціальної адаптації.

Так, за даними Мінсоцполітики, станом на 16.01.2023 в Україні офіційно зареєстровано 4 851 119 ВПО. До 24.02.2022 р. обліковувалося 1 470 072 ВПО, які були переміщені з 2014 року. Отже, кількість ВПО за рік збільшилась більш ніж втричі. Наслідками агресії також є значна кількість постраждалих цивільних осіб. Так, за даними Моніторингової місії ООН з прав людини, станом на 10.01.2023 р. зафіксовано 6 952 загиблих серед цивільного населення, 11 144 мирні особи поранено, майже третина населення України вимушені були покинути місця свого постійного проживання та стали ВПО в Україні, або отримали тимчасовий захист в інших країнах. Достовірні дані щодо кількості осіб, які проживають у районах, де проводяться (проводились) бойові дії та на тимчасово окупованих територіях, наразі відсутні [2]. Незважаючи на тривалу агресію та багатьох постраждалих, законодавство не має чітких категорій для потерпілих від агресії проти України, що ускладнює їхню повноцінну підтримку. За оцінками експертів, 40–50 % населення потребуватимуть психологічної допомоги [3].

У певних групах населення кількість таких людей буде становити: з-поміж військових та ветеранів – 1,8 млн; серед людей старшого віку – 7 млн; близько 4 млн – дітей та підлітків. Прогнозована потреба в допомозі з питань психічного здоров'я на первинній ланці медицини – 27 млн звернень [4].

Водночас близько 3–4 млн українців матимуть певний розлад психічного здоров'я – помірної або тяжкої форми. Хоча законодавство частково передбачає допомогу внутрішньо переміщеним особам, дітям, що постраждали від війни, особам з інвалідністю, особам, зниклим безвісти, та їх родинам, іноді ці заходи вважаються недостатніми. Аналіз показує, що після закінчення Другої світової війни Європа та світ в цілому не стикалися з гуманітарними кризами такого розміру. Це призвело до відсутності досвіду у нормативно-правовому регулюванні соціального забезпечення в подібних ситуаціях. Таким чином, державі довелося самостійно навчатися на власних помилках, постійно удосконалюючи свої системи у відповідь на кризові ситуації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соціальний захист для людей, які постраждали через війну Російської Федерації проти України: веб-сайт. URL: <https://sss-ua.org/useful-materials/sotsialnyy-zakhyst-dlya-lyudey-yaki-postrazhdaly-cherez-viynu-rosiyskoyi-federatsiyi-proty-ukrayiny/> (дата звернення: 23.03.2024).
2. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi> (дата звернення: 23.03.2024).
3. Зеленська про програму ментального здоров'я: Виявилось, що «сильні не ходять до психологів». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3703135-zelenska-pro-programu-mentalno-godorova-viavilosa-so-silni-ne-hodat-do-psihologiv.html> (дата звернення: 23.03.2024).
4. У межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я визначили пріоритетні проєкти. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3695613-u-mezah-vseukrainskoi-programi-mentalno-godorova-viznacili-prioritetni-proekti.html> (дата звернення: 23.03.2024).

Владислав ПАЦ / Vladyslav PATS

студент 2 курсу Фахового коледжу

Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила» (м. Івано-Франківськ)

ПРАВО НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасному світі невід'ємною частиною життя людини стали Інтернет та соціальні мережі. Вони стали важливим засобом комунікації, отримання інформації, навчання та розваг, а також джерелом заробітку. Однак, поряд із перевагами, соціальні мережі також несуть у собі певні ризики. Наприклад з'явилися нові види злочинів пов'язані з Інтернетом та соцмережами, такі як інтернет-тролінг чи кіберзлочинів, або фобій – соціонетофобія (боязнь завести акаунт в соцмережі, оскільки його можуть використовувати для стеження) або тредофобія (боязню коментувати записи в соцмережах, висловлювати свою думку). Крім того з соцмережами пов'язані більш реальні небезпеки, ніж просто фобії. Користувачі, при реєстрації у соціальних мережах, таких як Facebook, Instagram, Twitter тощо, а також у процесі користування ними, діляться своїми особистими даними (ім'ям, прізвищем, адресою, датою народження, номером телефону, електронною адресою, фотографіями) і часто не усвідомлюють всіх можливих наслідків цього. Обробка персональних даних у соціальних мережах здійснюється операторами цих мереж. Однак, оператори соціальних мереж часто не дотримуються вимог законодавства щодо захисту персональних даних. Неконтрольована обробка персональних даних може призвести до серйозних наслідків для користувачів. Наприклад, дані можуть бути використані для шахрайства, шантажу та інших злочинів. В умовах війни, захист персональних даних, особливо військовослужбовців є питанням національної безпеки.

Україна при регламентації відносин щодо захисту персональних даних керується насамперед Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також Конвенцією Ради Європи від 28 січня 1981 року № 108 «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних». Обробка і захист персональних даних регламентуються нормами Конституції України, передусім статтею 32 [2] та Законом України «Про захист персональних даних» [1]. Даний закон визначає правові та організаційні засади захисту персональних даних, права та обов'язки суб'єктів відносин, пов'язаних із захистом персональних даних, а також відповідальність за порушення законодавства про захист персональних даних. Однак згаданий закон не містить норм, які б дозволяли застосовувати даний закон до соціальних мереж, зважаючи на їх специфіку обробку персональних даних.

Право на захист персональних даних включає в себе право на конфіденційність та контроль за власними особистими даними. У соціальних мережах користувачі мають право знати, як їхні дані збираються, зберігаються, обробляються та використовуються. Крім того, вони повинні мати можливість видаляти свої дані з платформи у будь-який момент, якщо вони бажають це зробити.

Витік персональних даних у соціальних мережах може призвести до таких негативних наслідків.

Ідентифікація особи. Зловмисники можуть використовувати персональні дані для ідентифікації особи та здійснення незаконних дій від її імені.

Фінансові втрати. Зловмисники можуть використовувати персональні дані для здійснення шахрайських дій, таких як крадіжка коштів з банківських рахунків, оформлення кредитів або кредитних карток на ім'я потерпілої особи.

Психологічний тиск. Зловмисники можуть використовувати персональні дані для здійснення психологічного тиску на потерпілу особу, наприклад, для шантажу або погроз.

Вважаємо за доцільне, при розробці законодавства щодо захисту персональних даних у соціальних мережах враховувати зарубіжний досвід і передусім китайський. Зокрема доцільним буде використати наступні положення «Закону про захист персональної інформації» від 20 серпня 2021 року, щодо захисту персональних даних у соціальних мережах: згода (організації отримують інформовану згоду осіб перед збором і обробкою їх персональної інформації); заходи безпеки (організації, що обробляють особисту інформацію, мають впроваджувати відповідні заходи безпеки, щоб захистити дані від несанкціонованого доступу); транскордонна передача даних (організації мають пройти оцінку безпеки або отримати сертифікат від визнаної сторонньої організації для передачі персональних даних на територію іншої іноземної держави); права користувача (право доступу, виправлення, видалення та обмеження обробки їх особистої інформації) [3, с. 52].

Безперечно, оскільки право на захист персональних даних є важливим для забезпечення безпеки та приватності кожної людини, а в умовах війни є основою безпеки держави, саме остання повинна створити належні законодавчі заходи для захисту цього права. Однак, у захисті персональних даних насамперед має бути зацікавлений користувач, а тому потрібно усвідомлювати ризики при реєстрації та користуванні соцмережами та не бути необачними чи довірливими. Водночас, користувачі соціальних мереж повинні бути обізнаними про ризики витоку персональних даних і використовувати методи для їх захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про захист персональних даних». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 34. Ст. 481. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/conv/print> (дата звернення: 23.03.2024).
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996, № 30, ст. 141). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Кравчук В. О. Зарубіжний досвід захисту персональних даних у соціальних мережах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 78: частина 2. С. 49–53.

Христина ПРИТУЛА / Chrystyna PRYTULA

*студентка Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ: ЧИННИК ВІЙНИ

В історії політико-правових і міжнародних відносин культурна дипломатія постає як важлива функція та механізм у взаєморозумінні та співпраці між країнами. Ретроспективний огляд її розвитку в контексті війни відображає складні та змінні аспекти взаємин між націями на різних історичних етапах. Кожен період відзначається впливом воєнних конфліктів на розвиток культурних обмінів, формування дипломатичних зусиль та зміну стратегій впливу. З цієї перспективи, аналіз етапів розвитку культурної дипломатії дозволяє краще зрозуміти, як війна стала чинником, що впливає на культурні взаємодії та дипломатичні зусилля міжнародного співтовариства.

Одним із головних аспектів культурної дипломатії є порозуміння у сфері міжкультурного співробітництва, обмін ідеями, цінностями, інформацією та традиціями для сприяння кращому розумінню між народами. Та не варто забувати, що є інша сторона такої дипломатії, іноді це потік лише в одну сторону, а не двосторонній обмін, коли одна держава концентрує зусилля на просуванні національних інтересів, у вигляді політики, мови, ідентичності у світовому культурному полі. Це призводить до порушення рівноваги в геополітичному просторі де одна країна розвиває свою культурну сферу, а інша дбає про військовий чи економічний потенціал [4, с. 123].

Розвиток культурної дипломатії через призму історичного контексту, зокрема, в контексті чинника війни, можна розглядати з декількох перспектив. На перший погляд, культурна дипломатія визначається як соціальний конструкт, що відображає сукупність принципів, поглядів та переконань, які впливають на політичну поведінку (тобто ідеї та переконання зарубіжної аудиторії можуть формуватися через культурний обмін, що стає важливим інструментом міжнародної політики) [3, с. 76].

На етапах війни культурна дипломатія часто виявлялася як засіб для зменшення напруги та побудови мостів. Наприклад, під час світових конфліктів, таких як Перша та Друга світові війни, було багато прикладів використання культурних обмінів та співпраці як інструментів для підтримки міжнародного миру та розуміння. Зокрема, як слушно вказують дослідники, культурні програми, обміни митцями, літературні фестивалі та інші події можуть бути використані для підвищення свідомості про гуманітарні аспекти конфлікту, а також для відновлення національної єдності та підтримки міжнародних зусиль у врегулюванні конфлікту [1, с. 17-19].

Важливо взяти до уваги й те, що війна також може спричинити обмеження у культурній діяльності та обмінах, зокрема через цензуру, заборону на в'їзд іноземцям, обмеження переміщення людей і матеріальних цінностей через кордони. Такі обмеження можуть спричинити зниження можливостей для культурної співпраці, а відтак і відносини між країнами та націями.

Варто приділити увагу історичному розвитку культурної дипломатії, зокрема науковці виокремлюють його чотири етапи [2, с. 117-119]:

1) Культурний націоналізм (1870–1914 рр.) як етап політичних рішень щодо поширення мови та культури в ті сфери, до яких уряди не мали великого впливу (наприклад, створення організацій які проводили культурну асиміляцію в колоніальних землях певної країни) [2, с. 117].

2) Культурна пропаганда (1914–1945 рр.) як етап, що ознаменував явну інституціоналізацію та політизацію культурної дипломатії, що пов'язано зі світовими війнами та створенням системи націй-держав (наприклад, уряд Німеччини у 1920 р. заснував Департамент культурних справ та німців закордоном; Франція – Управління з питань культурних зв'язків МЗС; Велика Британія – Британську раду; США ще до початку війни створили 2 організації: Державний департамент міжнародної комунікації та Відділ культурних відносин; в Україні в період після Першої світової війни за ініціативою С. Петлюри створили Українську Республіканську Капелу, метою якої було поширити питання української незалежності за допомогою нашого музичного мистецтва, протягом п'яти років колектив дав близько тисячі концертів по всьому світу, здобув величезний успіх) [2, с. 118].

3) Культурна дипломатія (1945–1989 рр.) як етап міжвоєнного та післявоєнного часу, як інструмент примирення, згуртованості та морального відновлення, коли культурну сферу відокремлено як галузь державного втручання, а організаціями, які почали управляти зовнішньою культурною політикою стали політичні уряди та міністерства (наприклад, створено Раду мистецтв Великобританії, Міністерство культури у Франції; ідея поширювалась по всьому світу, вплинула на перерозподіл влади в глобальній системі, а це зокрема створення ЮНЕСКО), також це період, коли світ поділився в ідеологічних пріоритетах та військових змаганнях, коли культурну пропаганду використовували в цілях поширення впливу, з'явився термін «публічна дипломатія» [2, с. 118].

4) Культурний капіталізм (1989р. – теперішній час) ознаменувався соціально-економічними подіями, які привели до зростання та автономізації культурної дипломатії, коли відбувся технологічний розвиток, лібералізація торгівлі, що сприяло культурному брендингу та встановленню нових форм втручання уряду; це також етап підвищення конкурентоздатності міст та націй за допомогою творчого підходу та впровадженню інновацій; культурна політика тепер охопила нову мету та вимогу для дії [2, с. 119].

Сучасні концепції, які закладають принципи культурної дипломатії, наголошують на важливості співробітництва та рівності всіх культур, враховуючи при цьому аспект війни як значущий фактор. Вони відкидають розмежування між «великими» та «невеликими» культурами. Для досягнення культурного співробітництва використовуються різноманітні інструменти: культурна мобільність (передбачає культурні обміни та участь у міжнародних програмах, вибірково підсилено в умовах воєнного конфлікту, як засіб для зміцнення взаєморозуміння та зменшення напруги); організація різноманітних культурних заходів; сприяння міжнародній співпраці (як комплексного інструменту культурної діяльності, обмін досвідом і технічна допомога у різних сферах культури); сприяння розвитку освіти та мов через мистецьку діяльність або культурні практики; дискусія на тему ускладнених або конфліктних аспектів культури (може сприяти зближенню та вирішенню суперечностей в умовах воєнного конфлікту) [2, с. 120].

Отже, короткий історичний екскурс дозволяє стверджувати, що чинник війни відіграв суттєву роль у формуванні й розвитку культурної дипломатії як засобу політики, водночас сьогодні цей фактор складає особливу загрозу для світової

культури, національних ідентичностей, людства загалом. Тема потребує подальших досліджень, особливо у контексті злочинів держави-агресора проти культурної спадщини України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дубов Д. Публічна дипломатія США в добу Холодної війни. Як США завойовували «серця і розум людей» (у дзеркалі розсекречених документів ЦРУ): Аналіт. доп. Київ : Нац. ін-т стратег. дослідж., 2020. 164 с.
2. Коберська А. Еволюція концепції культурної дипломатії. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини*. 2023. № 5.
3. Парчевська В. В., Паніна І. Г. Дискусія щодо поняття «культурна дипломатія». *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. Т. 1, № 12.
4. Сербіна Н., Кучмій О. Культурна дипломатія як інструмент зовнішньої політики сучасної європейської держави. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. № 100 (1).

УДК 340.12

Софія РАЗУВАЄВА / Sofia RAZUVAEVA

студентка 1 курсу спеціальності 081 «Право»

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Тетяна ГАВРОНСЬКА / Tetiana HAVRONSKA

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Держава і право – це два найважливіші елементи політичної та правової системи суспільства, які нерозривно пов'язані між собою. Їхній взаємозв'язок має багатогранний характер і проявляється в різних сферах життя. Право і держава завжди існують разом: вони разом виникли, разом розвиваються і функціонують. Об'єднує право і держава і те, що обидва вони являють собою явища політики: виникають як результат політичного розшарування суспільства і є основними інструментами управління політично диференційованим суспільством, в якому потрібно врахувати, узгодити суперечливі інтереси великих соціальних груп.

Ця тема є ключовою як для юридичної науки, так і для політичних наук, оскільки вона визначає спосіб, якими правила і закони регулюються, створюються та застосовуються в контексті державного устрою. З одного боку, держава є творцем права. Вона приймає закони та інші нормативно-правові акти, які регулюють поведінку людей. Право виступає як форма закріплення та вираження волі держави. Закони та інші нормативні акти дають людям чітке розуміння їхніх прав та обов'язків, а також правил поведінки в суспільстві. З іншого боку, право є формою організації та діяльності держави.

Правові норми визначають структуру та функції державних органів [1]. Вони також регулюють діяльність державних службовців, гарантуючи законність та справедливість їхніх дій. Норми права ставлять певні рамки для діяльності держави, не дозволяючи їй переступити межі дозволеного. Взаємозв'язок держави і права проявляється також у сфері реалізації права. Держава створює органи та механізми, які забезпечують дотримання та виконання норм права. За допомогою примусу держава гарантує реалізацію правових норм, караючи тих, хто їх порушує. Структура та функції держави часто визначаються правовими нормами. Наприклад, конституція країни встановлює систему влади, розділяє її між різними гілками влади і визначає межі їх повноважень. Таким чином, право впливає на структуру та функціонування держави.

Зв'язок між державою і правом є складною і багатогранною темою, яка вимагає глибокого аналізу з різних перспектив. Зазначимо, що держава є безпосереднім чинником створення правових норм і головною силою їх здійснення. Державна влада має конституційне значення для самого буття права як особливого інституту. Держава «опікує» право, використовує його потенціал для досягнення цілей державної політики. Однак вплив держави на право не слід абсолютизувати і розглядати у дусі етичних поглядів, що визнають право як засіб держави, її ознакою або атрибутом. Право має відносну самостійність, власні, внутрішньо властиві тільки йому закономірності формування та функціонування. З цього випливає, що право відносно держави має самостійне значення. Якщо і припустити, що право можна розглядати як інструмент держави, то лише із застереженням, що і держава є інструментом щодо права.

Тому розглянемо цей взаємозв'язок більш докладно з точки зору юридичної теорії, політичних наук, історії та культурології. З юридичної теорії: одним з ключових аспектів взаємозв'язку держави і права є питання про природу права і його джерела [3]. Правовий позитивізм, наприклад, стверджує, що право походить від влади держави, а його законність базується на тому, що воно встановлено компетентними органами. Натуралістичний підхід, натомість, аргументує, що право має вищий моральний чи природний характер, що перевищує владу держави [2]. Ці різні теорії визначають спосіб, яким право формується та функціонує в контексті державного устрою. З політичних наук: Політичні науки досліджують, як влада впливає на правову систему та, навпаки, як право регулює владу. Тут можна розглядати роль політичних інститутів у формуванні законів та політику, а також вплив правових норм на політичні процеси і прийняття рішень.

З історичної перспективи: Історія кожної країни відображається в її правовій системі. Історичні події, культурні традиції та політичні перевороти впливають на формування права та державних інститутів. Наприклад, заснування конституційних правових документів часто є результатом історичних боротьби перемог громадянських прав.

З культурологічної точки зору: Культурні особливості кожної країни відображаються в її правовій системі. Концепції справедливості, свободи, права власності та інші цінності визначаються культурними нормами та традиціями. Тому правова система кожної країни відображає особливості її культури та ідентичності. Загалом, взаємозв'язок між державою і правом є невід'ємною складовою будь-якого суспільства. Він визначає, як правила та закони формуються, застосовуються та захищаються, і грає ключову роль у створенні стабільності, справедливості та демократії в суспільстві. Між державою і правом можуть бути суперечності, колізії,

розбіжності (у цілях, методах, устремліннях), їхні стосунки не завжди складаються гладко. Крім інших причин це пояснюється тим, що держава і право, будучи тісно пов'язаними, в той же час в деякому роді – «антиподи», їхні позиції не в усьому збігаються.

Влада має тенденцію до необмеженості, виходу з-під контролю, вона тяготиться якої зовнішньої залежністю, а право прагне «поставити її на місце», ввести в юридичні рамки. «Право існує і розвивається у відомому протиборстві з державою ... воно – потужний антитоталітарний фактор» (С. С. Алексєєв) [1].

Ось деякі ключові моменти, які характеризують взаємозв'язок держави і права:

– право є формою вираження волі панівного класу. Держава використовує право для закріплення та захисту своїх класових інтересів;

– право є засобом регулювання суспільних відносин. Держава використовує право для встановлення правил поведінки для всіх членів суспільства;

– право є засобом забезпечення законності і правопорядку. Держава використовує право для боротьби з злочинністю та іншими правопорушеннями;

– право є засобом виховання громадян. Держава використовує право для формування у громадян правосвідомості та поваги до закону. Таким чином, держава і право нерозривно пов'язані між собою. Вони взаємно доповнюють і обумовлюють одне одного. Держава не може існувати без права, а право не може бути реалізовано без держави [4].

Отже, ця взаємодія визначає основні принципи та цінності суспільства. Правова система формується та розвивається під впливом політичних, історичних, культурних та соціальних факторів. Держава, у свою чергу, виступає як головний регулятор цього процесу, забезпечуючи створення, застосування та захист правових норм. Глибоке розуміння взаємозв'язку між державою і правом допомагає суспільству розвиватися на основі законності та демократії. Цей взаємозв'язок відображає принципи справедливості, рівності перед законом та захисту прав людини. Тому взаємозв'язок держави і права – це динамічний процес, який постійно розвивається.

Зміни в суспільстві та державі призводять до змін у правовій системі. Важливо, щоб право постійно вдосконалювалося, відповідаючи потребам суспільства та забезпечуючи його справедливий розвиток. Взаємозв'язок держави і права не є статичним. Він постійно розвивається та змінюється під впливом різних факторів, таких як економічний розвиток, політичні зміни, соціальні трансформації. Держава і право має велике значення для розвитку суспільства. Завдяки цьому зв'язку забезпечується організованість і стійкість суспільства, а також захист прав та свобод громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теорія держави і права : навчальний посібник / В. В. Копейчиков. Київ : Юрінком Інтер, 2016.
2. Вступ до теорії держави і права : підручник / М. В. Цвіркун. Київ : Атіка, 2017.
3. Теорія держави і права : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ : Правова єдність, 2019.
4. Вступ до теорії держави і права : навчальний посібник / О. В. Петришин. Київ : Алерта, 2020.

Ганна РІЗНИК / Anna RIZNYK

*студентка 2 курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ)*

Петро ПАЛЬЧУК / Petro PALCHUK

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету (м. Київ)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

XXI століття – час змін, реформування та розвитку, але сучасні реалії, а саме введення воєнного стану на території України вплинули на всі сфери життя. Правова система не стала виключенням, оскільки потребувала аналізу та чіткого розуміння, щодо регулювання тих чи інших питань. Цивільне право є однією з найпоширеніших галузей права, яка регулює правовідносини між суб'єктами, оскільки має широку базу правових норм. Звичайно, введення воєнного стану запровадило свої корективи, але це не мало стати на заваді регулювання цивільно-правових відносин.

Під час повномасштабного вторгнення в Україну у цивільному праві гостро постала проблема спадкування, оскільки, на жаль, це стало актуальною темою, тому дослідження та опрацювання проблематики, яка виникає на сьогодні з даного питання стало надважливим завданням. Статтею 1216 Цивільного кодексу України визначено, що спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [1]. Законодавець визначив що спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. Проаналізувавши дані положення можна дійти висновку, що змістом спадкування є права та обов'язки спадкодавця, які не припинилися внаслідок його смерті. Це положення підтверджує, що спадкування є одним із проявів цивільної правоздатності, яка базується на правонаступництві [5, с. 8].

У зв'язку із запровадженням воєнного стану на території України постала потреба у аналізі чинного законодавства та прийнятті нових нормативно-правових актів, норми яких пристосовані до даних умов. Регулювання питань спадкування в умовах воєнного стану знайшло своє відображення у запровадженні підзаконних нормативно-правових актів, а саме: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» [2], та наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5 «Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» [3], та внесенні певного переліку змін, які направлені на забезпечення прав та інтересів суспільства. Зокрема йдеться про: процедуру відкриття спадкової справи, видачу свідоцтва про право на спадщину, посвідчення заповітів та спадкових договорів [6, с. 315].

В Україні спадкування може здійснюватися за заповітом та законом. Процедура отримання спадщини в обох випадках регулюється Цивільним кодексом України, а саме главою 85 та 86 Цивільного кодексу України. Спадкування за заповітом та законом становить комплекс дій, які потрібно вчинити для отримання спадщини. Такі дії впливають з певних факторів, до яких насамперед належать прийняття або відмова від спадщини та її виконання. Відповідно до ст. 1233 Цивільного кодексу

України особливості спадкування за заповітом полягають у особистому розпорядженні фізичної особи на випадок її смерті. Процедура спадкування за законом відображена у ст. 1258 Цивільного кодексу України, у якій зазначено, що право на спадкування за законом здійснюється позачергово.

На нашу думку, вагомим аспектом є сторони спадкових відносин, оскільки тільки за їх участі може бути здійснена процедура спадкування. Яка ж роль сторін, які породжують спадкові відносини? Насамперед потрібно визначити, що сторонами є спадкодавець та спадкоємець. Спадкодавцем у спадкових відносинах є фізична особа, яка протягом свого життя нажила певне майно, яке у разі її смерті буде передано спадкоємцям. Також до спадкоємця, безпосередньо перейдуть права та обов'язки, які належали спадкодавцю. Статус спадкоємців зазначено у статті 1222 Цивільного кодексу України, яка визначає, якщо спадкування відбувається за заповітом, спадкоємцями можуть бути як фізичні так і юридичні особи, але у випадку, коли спадкування відбувається за законом, спадкоємцями можуть бути лише фізичні особи. Важливим елементом, який потрібно брати до уваги є те, що не кожна особа може стати спадкоємцем через певні обставини, які відображають її не доброякісну поведінку. Дане положення закріплено у статті 1224 Цивільного кодексу України, у якій безпосередньо передбачено які особи та за яких умов будуть усунені від спадкування.

Важливою складовою спадкових відносинах є місце відкриття спадщини та відкриття спадкової справи. За законодавством України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. У випадку, якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна. І хоча за сучасних умов процедура спадкування потребує адаптації та спрощеної процедури, але всі нововведення не були включені до основного законодавства, а саме Цивільного кодексу України, а лише регулювалися на підставі, вищезазначених нами, підзаконних нормативно – правових актах.

Також не менш ваговою складовою є строки прийняття спадщини, оскільки поновленню або продовженню вони не підлягають. Щодо цього варто зауважити, що в умовах війни застосовуються строки, які передбачені Цивільним кодексом України та не підлягають змінам. Строки прийняття спадщини регулюються статтею 1270 Цивільного кодексу України. За даним положенням чітко визначено, що для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. У результаті зазначеного, варто сказати, що строки прийняття спадщини є важливим аспектом, тому що зволікання строками прийняття спадщини може призвести до втрати спадщини. Проте це не позбавляє зацікавлених осіб права звернутися до суду із заявою про поновлення строків для прийняття спадщини. Зокрема, якщо прийняття спадщини було неможливим в силу об'єктивних чинників, зокрема якщо це пов'язано із наслідками бойових дій, інші поважні причини то суд враховуючи фактичні обстави справи поновить строки прийняття спадщини.

Актуальним стало питання, яке регулює відумерлість спадщини. На жаль, причиною такої поширеності стали насамперед окуповані території, а також загибелі мирних жителів та воїнів, які не мають рідних. Про відумерлість спадщини зазначено у ст. 1277 Цивільного кодексу України, насамперед спадщина, яка визнана відумелою переходить у власність територіальної громади за місцезнаходженням нерухомого

майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна [4, с. 145].

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна дійти висновку, що повномасштабне вторгнення в Україну та введення воєнного стану внесло доволі багато змін у правову систему. І хоча, до сьогоднішнього дня виникають різні труднощі з регулюванням цивільно-правових відносин, але законодавство певною мірою змогло пристосуватись до умов, які диктує нам сучасний світ. На нашу думку, запровадження підзаконних нормативно – правових актів було вимушеним та необхідним, адже питання спадкування є дуже важливою процедурою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5933> (дата звернення: 22.03.2024 р.).
2. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.03.2024 р.).
3. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text> (дата звернення: 22.03.2024 р.).
4. Коваль І. В., Тімуш І. С. Особливості спадкування в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний вісник. Серія: «Цивільне і трудове право»*. 2023. Вип. 4 (69). С. 144–150.
5. Нестерцова – Собакарь О.В. Спадкове право : навч. посібник. Дніпро, 2018. 164 с.
6. Ямковий В. І. Особливості спадкування в умовах воєнного стану. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій* : праця наук. конф. (Кривий Ріг, 30 вересня 2022р.). Кривий Ріг, 2022. С. 314–318.

УДК 347.1:352

Станіслав РУБЦОВ / Stanislav RUBTSOV

*аспірант Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Сергій МОСКАЛЕНКО / Serhiy MOSKALENKO

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПЛАНУВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ В ГРОМАДАХ: ВИМОГИ ДО ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією, спричинила істотну шкоду для всіх сфер суспільного життя в Україні: падіння економіки, руйнування інфраструктури, вимушена міграція – це лише частина переліку спричинених війною проблем. За оцінками Світового банку, на кінець 2023 року потреби України в реконструкції та відновленні оцінюються в 486 млрд доларів США [1, с. 16]. При

цьому завдана шкода має регіонально диференційований характер, що зумовлено географією ведення бойових дій.

Для повернення постраждалих регіонів та країни в цілому до нормального життя важливого значення набуває ефективне планування відновлення. І провідну роль в цьому процесі відіграє планування відновлення на місцевому рівні. На сьогоднішній день вже створено необхідну нормативно-правову базу для планування місцевого відновлення та визначено архітектуру ключових планувальних документів в громадах – саме аналізу останньої присвячено нашу роботу.

Наразі законодавством передбачено ряд програмних документів щодо відновлення та розвитку, які розробляються громадами. Ключовими з них є: (1) план відновлення та розвитку територіальної громади; (2) стратегія розвитку територіальної громади; (3) програма комплексного відновлення території територіальної громади. Кожний з них має свої особливості, які дозволяють врахувати специфіку конкретних територій. То ж розглянемо їх більш детально.

План відновлення та розвитку територіальної громади (далі – «План»). Розробка цього документа врегульована Порядком розроблення, реалізації та моніторингу плану відновлення та розвитку регіонів і планів відновлення та розвитку територіальних громад, затв. постановою КМУ від 18 липня 2023 р. № 731 [2].

Підготовка Плану є обов'язковою для всіх громад, які віднесено до територій відновлення. Він розробляється виконавчим комітетом сільської, селищної, міської ради або військовою адміністрацією населеного пункту та затверджується сільською, селищною, міською радою або військовою адміністрацією населеного пункту/-ів (в разі їх утворення). В погодженні бере участь обласна військова державна адміністрація або Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Обов'язкових громадських обговорень в процесі розробки Плану законодавством не передбачено.

Планом повинні охоплюватися наступні питання: (1) завдання і заходи з відновлення та розвитку; (2) прогнозована потреба та можливі джерела фінансування; (3) індикатори виконання завдань, здійснення заходів з відновлення та розвитку і їх прогнозні значення; (4) перелік проектів регіонального (місцевого) розвитку. Він повинен розроблятися із урахуванням відповідного регіонального плану відновлення.

Стратегія розвитку територіальної громади (далі – «Стратегія»). Розробка цього документа врегульована Методичними рекомендаціями щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад, затв. наказом Міністерства розвитку громад та територій від 21 грудня 2022 р. № 265 [3].

Документ розробляється для усіх типів територій (можуть не розроблятися для територій відновлення на період реалізації Плану). Стратегія розробляється виконавчим комітетом сільської, селищної, міської ради, а затверджується сільською, селищною, міською радою. Необхідність додаткових погоджень та обов'язкових громадських обговорень законодавством не передбачена.

Стратегією повинні охоплюватися наступні питання: (1) аналіз поточної ситуації; (2) SWOT-аналіз; (3) сценарії розвитку територіальної громади; (4) стратегічне бачення розвитку територіальної громади; (5) стратегічні, оперативні цілі та завдання розвитку територіальної громади; (6) проведення моніторингу, оцінювання реалізації Стратегії та управління ризиками. Вона має враховувати положення Державної стратегії регіонального розвитку та відповідних регіональних стратегій розвитку.

Програма комплексного відновлення території територіальної громади (далі – «Програма»). Розробка цього документа врегульована Порядком розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них, затв. постановою КМУ від 14 жовтня 2022 р. № 1159 [4].

Підготовка Програми є обов'язковою для територій що постраждали внаслідок збройної агресії проти України або які є місцями концентрації соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних чи інших кризових явищ (не варто ототожнювати з територіями відновлення), зокрема в яких: 1) зруйновано та/або пошкоджено понад 15 % житлового фонду територіальної громади та/або окремих населених пунктів; 2) чисельність населення змінилася порівняно із чисельністю станом на 1 січня 2022 р. більше ніж на 25 %. Вона розробляється виконавчим комітетом сільської, селищної, міської ради, а затверджується сільською, селищною, міською радою. Участь в погодженні бере орган містобудування та архітектури відповідної обласної державної/військової адміністрації. Громадське обговорення Програми є обов'язковим етапом її розробки.

Програмою повинні охоплюватися наступні питання (перелік невичерпний): 1) загальний опис населеного пункту (території); 2) наявність містобудівної документації, аналіз її актуальності та ступеню реалізації; 3) аналіз негативних впливів на громаду (бойових дій, надзвичайних ситуацій тощо); 4) аналіз наявних ресурсів; 5) загальні підходи до комплексного відновлення та розвитку території громади та конкретні ініціативи; 6) фінансово-економічний розрахунок для забезпечення заходів та пропозиції щодо джерел фінансування таких заходів; 7) план реалізації. Вона має враховувати положення програми комплексного відновлення області.

Існуючі виклики та рекомендації щодо їх подолання. Аналіз вищевказаних програмних документів та вимог до них дає можливість виокремити чотири ключові виклики пов'язані з їх розробкою та реалізацією:

1) забезпечення узгодженості між різними видами (План, Стратегія, Програма) та рівнями (місцевий, регіональний, державний) планувальних документів – важливо, щоб контроль за їх відповідністю планувальним документам вищого рівня забезпечувався органом, який погоджує відповідний місцевий документ, а контроль за «горизонтальною» узгодженістю – органом, що затверджує;

2) врахування динамічного обсягу та характеру потреб у відновленні – важливо, щоб розроблені планувальні документи не були статичними, а переглядалися із певною періодичністю або у разі форс-мажорних обставин (нові значні руйнування тощо);

3) забезпечення інклюзивності – важливо, щоб розроблені планувальні документи враховували думку основних стейкхолдерів, вкл. вразливі верстви населення, та були інклюзивними. Використання інструменту громадських обговорень може бути корисним навіть для документів, де таке обговорення не є обов'язковим;

4) забезпечення реалістичності цілей, завдань та ініціатив планувальних документів – важливо, щоб при розробці документу цільові показники були досяжними, а пріоритезація проектів відновлення відбувалася із врахуванням обмеженості фінансових ресурсів.

Таким чином, ефективне планування є важливою передумовою успішної реконструкції та відновлення громад. Законодавцем було визначено основні

положення щодо розробки планувальних документів у сфері місцевого відновлення. В той же час, важливо, щоб розробка таких документів не була формальністю та, окрім вимог законодавства, враховувала кращі практики – це дозволить забезпечити їх узгодженість, реалістичність, інклюзивність та відповідність потребам громади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023 [Електронний ресурс]. URL : [/https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf](https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf)

2. Порядок розроблення, реалізації та моніторингу плану відновлення та розвитку регіонів і планів відновлення та розвитку територіальних громад, затвердженому постановою КМУ від 18 липня 2023 р. № 731 [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF>

3. Методичні рекомендації щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад, затвердженими наказом Міністерства розвитку громад та територій від 21 грудня 2022 р. № 265 [Електронний ресурс]. URL : <https://mtu.gov.ua/content/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku.html>

4. Порядок розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них, затвердженому постановою КМУ від 14 жовтня 2022 р. № 1159 [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF>

УДК 343.2:17.026.4

Леся РУДНИЦЬКА / Lesya RUDNYTSKA

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Наталія СУХИЦЬКА / Nataliia SUKHNYTSKA

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Злочини проти волі, честі та гідності особи – це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні умисні діяння, що посягають на особисту волю, честь та гідність особи.

Ураховуючи специфіку безпосередніх об'єктів, можна виділити такі групи злочинів проти волі, честі та гідності особи:

– незаконне позбавлення волі або викрадення людини, захоплення заручників, підміна дитини та незаконне поміщення в психіатричний заклад (статті 146-148, 151 КК);

– торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, експлуатація дітей та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (статті 149, 150, 151 КК) [3].

Кримінальні правопорушення проти волі, гідності та честі людини є серйозними злочинами, які порушують основні права та свободи людини. Ці правопорушення можуть включати насильство, погрози, образи, дискримінацію та інші форми негативного впливу на особистість та гідність людини.

З упевненістю можна сказати, що найнебезпечнішою формою незаконного позбавлення волі є викрадення людини, тобто протиправне таємне або відкрите захоплення потерпілого, переміщення його з того місця, де він знаходився, та подальше утримання потерпілого викрадачем або іншою особою (ст. 146 КК).

Підміна дитини (ст. 148 КК). Безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують особисту недоторканність дитини та її нормальний розвиток. Під дитиною у цій статті слід розуміти лише чуже для винної особи новонароджене або грудне немовля.

Незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151 КК) становить спеціальний вид незаконного позбавлення волі. Безпосереднім об'єктом злочину є воля особи, її гідність та недоторканність. Потерпілий від злочину – психічно здорова людина.

Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (Ст. 149 КК). Торгівля людьми – це незаконна безповоротна передача особою (продавцем) хоча б однієї людини та відповідне їй одержання іншою особою (покупцем) за грошову винагороду або шляхом обміну на коштовності, дорогоцінні метали, певне майно.

Під здійсненням іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, слід розуміти інші, крім торгівлі людьми, випадки передачі людини однією особою та її одержання іншою особою на підставі незаконної угоди (наприклад, передача людини в рахунок боргу). Така передача може бути як безповотною, так і на певний строк.

Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом – це використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) з метою отримання прибутку (ст. 150-1 КК).

Насамперед зазначимо, що питома вага досліджуваних злочинів у загальній структурі злочинності є незначною. Так, протягом 2017 р. органами прокуратури обліковано 523 911 злочинів, з яких лише 858 – злочини проти волі, честі та гідності особи (0,16%). Протягом 2018 р. обліковано 487 133 злочини, з яких лише 882 – посягання на волю, честь та гідність особи (0,18%). Протягом 2019 р. обліковано 444130 злочинів, з яких лише 924 – злочини проти волі, честі та гідності особи (0,2%). Протягом 2020 р. обліковано 360622 кримінальних правопорушень, з яких лише 658 – кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи (0,18) [4].

Сучасний стан та тенденції торгівлі людьми в Україні. За 2013 р. органами прокуратури обліковано 130 випадків торгівлі людьми, у 2014 зареєстровано 118, у 2015 – 110, у 2016 – 114, у 2017 – 340, у 2018 – 268, у 2019 – 316, у 2020 – 205 таких злочинів [4].

Таким чином, попри надзвичайно велику увагу, яка приділяється проблемі торгівлі людьми в Україні, можемо констатувати, що питома вага цього злочину у загальній структурі злочинності є зовсім незначною. При цьому варто зауважити, що у ЗМІ (та й не тільки) під торгівлею людьми іноді мають на увазі й ті явища, які до неї мають доволі опосередковане відношення (наприклад, до жертв торгівлі людьми подеколи зараховують мало не всіх українських заробітчани) [2, с. 68].

Серед злочинів проти волі, честі та гідності особи використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом за загальною чисельністю зареєстрованих випадків

посідає третє місце (після незаконного позбавлення волі або викрадення людини та торгівлі людьми). За 2013 р. органами прокуратури обліковано 41 випадок використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, у 2014 зареєстровано 53, у 2015 – 12, у 2016 – 14, у 2017 – 5, у 2018 – 7, у 2019 – 7, у 2020 – 7 таких злочинів [4].

Порівняно з іншими злочинами проти волі, честі та гідності особи, незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги за кількістю зареєстрованих випадків займає не останнє місце. Тим не менш, слід зазначити, що ситуація виглядає зовсім іншою, якщо включити інші важливі показники.

Кримінально-правовий захист – це сукупність стратегій правового захисту, спрямованих на запобігання конкретним злочинам та їх наслідкам.

Однією з основних проблем кримінально-правової охорони честі та гідності особи є недостатня ефективність правових механізмів захисту цих цінностей. Часто правопорушення, які порушують честь та гідність особи, залишаються без належного реагування з боку правоохоронних органів або судових установ. Іншою проблемою є недостатня свідомість громадян про їх права та можливості захисту в разі порушення їх честі та гідності. Багато людей не знають про існування відповідних правових механізмів або не мають можливості скористатися ними через відсутність фінансових або інших ресурсів.

Також важливою проблемою є недостатня жорсткість кримінально-правового законодавства у сфері захисту честі та гідності особи. Часто санкції за такі правопорушення є недостатньою строгими, що не відповідає реальному ступеню шкоди, завданої постраждалому.

Для вирішення цих проблем необхідно посилити контроль з боку правоохоронних органів, підвищити правову культуру серед населення, а також удосконалити законодавство у сфері захисту честі та гідності особи. Таким чином, можна забезпечити більш ефективний захист цих важливих цінностей для кожного громадянина.

Запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи має здійснюватися як на загально-соціальному, так і на спеціально-кримінологічному рівнях.

Загальносоціальне запобігання злочинності – це насамперед комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності.

До спеціалізованих суб'єктів запобігання злочинам проти волі, честі та гідності особи необхідно віднести Національну поліцію України, в структурі якої функціонує Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, органи охорони державного кордону, судові органи, громадські організації, заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми та ін. [1, с. 423–427].

Спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

Крім того, важливим заходом є розробка та впровадження ефективних механізмів реагування на випадки порушень прав людини. Це може включати в себе створення гарячих ліній, центрів психологічної допомоги, а також сприяння доступу до правосуддя для потенційних жертв.

Злочини проти волі, честі та гідності особи порушують основні права та свободи людини, завдають шкоди її гідності та самовизначенню. Вони потребують ефективного запобігання та покарання з боку правоохоронних органів. Для боротьби з цими злочинами необхідно проводити постійну кримінологічну роботу, а також підвищувати правову культуру та свідомість громадян щодо їх прав та обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваіте, 2020. 560 с.
2. Батиргарєєва В. С. Торгівля людьми в Україні: погляд із сьогодення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 33. С. 68–77.
3. Кримінальний кодекс України. Київ, Алерта, 2015, 208 с.
4. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013–2020 рр. / Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

УДК 343.2:347.23

Діана РУКІНА / Diana RUKINA

*студентка 3 курсу Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро)*

Валентин ЛЮДВИК / Valentyn LIUDVIK

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро)*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕЛІКТИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», що затверджено Законом № 2102-ІХ від 24.02.2022 у зв'язку із повномасштабним вторгненням на територію нашої держави армії рф є початком нового етапу не тільки в частині соціокультурних змін, що сприяли консолідації всього українського народу та світової спільноти, але й в обумовленні новел у низці нормативно-правових актів, ефективність застосування яких знизилась у зв'язку з укладанням їх у мирний час [1]. Тому злободенною залишається проблема вдосконалення чинного національного законодавства з урахуванням умов воєнного стану.

В контексті вищезазначеного слід зауважити, що кримінальні правопорушення проти власності становлять найбільшу частку, скоєних у нашій державі. Так, за статистичними даними Генеральної прокуратури України вбачається, що такі делікти займають значну частку у відсотковому співвідношенню облікованих кримінальних правопорушень, показник яких знижується: за 2019 – 58 %, 2020 – 52%, 2021 – 49%, 2022 – 31%, 2023 – 37% [2].

У період суспільно-політичних, економічних та соціальних змін, що відбуваються внаслідок повномасштабної збройної агресії проти нашої держави,

окупації частини її території та пов'язаних з цим факторів, питання поширення корисливих посягань на власність набуло особливого значення. Як правило, такі кримінальні правопорушення в кримінології визначаються як корисливі прояви, які в свою чергу складають основу загальнокримінальних правопорушень в Україні та пов'язані з незаконним оберненням чужого майна з метою збагачення одного чи більше суб'єктів кримінального правопорушення. Саме цим зумовлена актуальність та необхідність цієї частини дослідження, де одним з найнебезпечніших кримінальних правопорушень є шахрайство.

Тому цілком логічним виглядає крок вітчизняного законодавця щодо прийняття ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 № 3233-IX, яким була запропонована нова редакція статті 190 КК [3], шляхом доповнення вказаної статті особливо кваліфікуючою ознакою, а саме вчинення цього кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану [5, с. 572].

Відповідно до ст.190 КК України під шахрайством слід розуміти заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Склад цього кримінального правопорушення є матеріальним, оскільки воно є закінченим з моменту заволодіння чужим майном або придбання права на майно, що передбачене об'єктивною стороною та отриманні можливості розпорядитися чужим майном [4]. Принагідно, що із диспозиції статті 190 КК впливають такі ознаки об'єктивної сторони:

- 1) суспільно небезпечні альтернативні дії: заволодіння чужим майном; придбання права на майно;
- 2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді майнової шкоди для потерпілої особи;
- 3) причинний зв'язок між суспільно небезпечною дією та суспільно небезпечним наслідком;
- 4) спосіб вчинення кримінального правопорушення: обман – це повідомлення неправдивих відомостей або замовчування відомостей, які мають бути повідомлені, з метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно; зловживання довірою – це вид обману, що полягає у використанні винним довірливих відносин з власником або іншою особою, заснованих на родинних, службових відносинах, знайомстві, інших цивільно-правових відносинах.

Слід відзначити, що безпосередня участь потерпілого у передачі майнових благ і добровільність його дій є обов'язковими ознаками шахрайства, які відрізняють його від викрадення майна та інших кримінальних правопорушень проти власності.

Щодо суб'єктивної сторони шахрайство має прямий умисел, мотив якого є корисливим. Суб'єктом в свою чергу є фізична осудна особа, яка на момент вчинення цього кримінального правопорушення досягла 16-річного віку.

Також доречно окремо зупинитись на кваліфікуючих ознаках вищезгаданої статті закону про кримінальну відповідальність. Відповідно до ч. 2 ст. 190 КК України кваліфікуючими ознаками є: повторність; за попередньою змовою групою осіб; що завдало значної шкоди потерпілому, за ч. 3: вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану; що завдало значної шкоди потерпілому, за ч. 4: вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, за ч. 5 вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою [4]. Водночас з аналізу суміжних статей до яких слід віднести:

ч. 4 ст. 185 КК, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 191, не логічним є наявність в ч. 3 ст. 190 КК такої кваліфікуючої ознаки, як «вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану; що завдало значної шкоди потерпілому», тому задля унормування статей передбачених Розділом XI з цієї особливо кваліфікуючої ознаки слід виключити вимогу «завдання значної шкоди потерпілому».

Таким чином, внаслідок збройної агресії рф правова система в Україні ставить перед собою нові завдання, насамперед захист життя і здоров'я людини та громадянина, а також невід'ємних конституційних прав, одним з яких є право власності, що потребує вдосконалення положень Кримінального кодексу України та санкцій за вчинення діянь, які на них посягають. Численні зміни в законодавстві України про кримінальну відповідальність та відповідні законопроекти свідчать про те, що Верховна Рада України працює над трансформацією кримінального права з метою захисту суспільних відносин в умовах воєнного стану. Проте така діяльність повинна мати комплексний підхід та не суперечити законодавчій практиці внесення змін до КК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 25.01.2024).
2. Офіс Генерального прокурора. URL : <https://www.gp.gov.ua/>
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n39> (дата звернення: 25.01.2024).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (в останній редакції ЗУ від 13.07.2023 № 3233-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.01.2024).
5. Людвік Валентин Дмитрович, and Хашев Вадим Георгійович. «Окремі аспекти кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти власності в умовах воєнного стану в Україні». *The 10th International scientific and practical conference «Science, innovations and education: problems and prospects»(May 4-6, 2022)* CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2022. 624 p.

Євген РУШЕЛЮК / Ievhen RUSHELIUK

*аспірант гр. 3-081 Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Наталія СУХИЦЬКА / Nataliia SUKHUTSKA

*кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

СТАН ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Валютний ринок є невід'ємною складовою фінансової системи будь-якої країни, адже забезпечує обмін національної валюти на іноземні, сприяючи міжнародній торгівлі та руху капіталів. Його стабільне функціонування має вирішальне значення для макроекономічної рівноваги, інвестиційного клімату та загального добробуту населення. Проте у випадку кризових явищ, зокрема воєнних конфліктів, валютний ринок стикається з безпрецедентними викликами.

Російська збройна агресія проти України завдала нищівного удару по всіх сферах економіки країни. Воєнні дії призвели до руйнування виробничих потужностей, транспортної інфраструктури та логістичних ланцюгів. Внаслідок цього відбувся різкий спад експортно-імпортних операцій, порушення інвестиційних процесів та відтік капіталу з України. Ці чинники створили безпрецедентний тиск на валютний ринок, спричинивши девальвацію національної валюти – гривні. В умовах війни Національний банк України був змушений вживати екстрені заходи для стабілізації ситуації на валютному ринку. Водночас, міжнародні партнери надали Україні масштабну фінансову допомогу для підтримки економіки та валютно-курсової політики. Аналіз поточного стану валютного ринку України, викликів, пов'язаних з війною, заходів щодо його стабілізації, а також перспектив розвитку у воєнний та повоєнний періоди є надзвичайно актуальним для розуміння загальноєкономічної ситуації в країні та визначення пріоритетів відбудови.

Учасниками валютного ринку є різні групи економічних суб'єктів, кожна з яких прагне здобути максимальний прибуток. Характерним для сучасного валютного ринку є наявність широкого кола регулюючих інституцій, до яких належать: відповідні державні органи; система міжнародних фінансових організацій, угруповань і угод, діючих на міждержавній основі, а також система страхування від валютного ризику. Хоча в сучасних умовах роль держави у валютному регулюванні зростає, державне регулювання не повинно підміняти ринкові саморегулятори, а має лише доповнювати та коригувати відповідним чином їх дію [1, с. 29]. Саме тому валютний ринок України відрізняється високим регулюванням, з чітко встановленими правилами та обмеженнями для всіх його основних сегментів. Це робиться з метою забезпечення стабільності фінансової системи країни та контролю над потоками іноземної валюти.

Валютний ринок та механізм його регулювання може як стримувати, так і стимулювати економічний розвиток у країні та, відповідно, впливати на стан окремих секторів, галузей і підприємств, а також на місце держави на світовому ринку, тому з кожним днем він має все більше значення в економічній політиці держави. Зміни ж в

економіці країни та її міжнародному становищі здійснюють вплив на розвиток валютних відносин і також коригують валютну політику, що проводиться в державі.

Від ефективного функціонування валютного ринку залежить не тільки своєчасне здійснення міжнародних розрахунків, страхування від валютних ризиків, валютні інтервенції та отримання прибутків його учасниками у вигляді різниці курсів валют, але й загальний розвиток економіки, рівень інфляції, стан платіжного балансу, обсяг заборгованості, конкурентоспроможність держави [2, с. 4].

Характеризуючи тенденції розвитку сучасного валютного ринку, варто зазначити, що він розвивався в складних соціально-економічних умовах. Зараз національна економіка переживає спад виробництва та погіршення економічної та політичної ситуації, що суттєво впливає на управління грошово-кредитною політикою та коливання грошової одиниці. Основним завданням НБУ є збалансування попиту та пропозиції іноземної валюти [3, с. 110]. Варто також додати, що для ефективного виконання своїх функцій НБУ потрібно мати відповідні інструменти і важелі впливу. Також важливим є координація зусиль з урядом та іншими регуляторами для усунення причин економічної нестабільності та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Зокрема, за нормальних умов суб'єкти валютного ринку під впливом бажання надмірного і легкого збагачення могли швидко активізуватись при настанні ризику знецінення національної грошової одиниці – швидко скуповувати великими обсягами іноземну валюту за старою низькою ціною з впевненим переконанням про можливість її продажу через короткий час за значно вищим курсом. Натомість, з першими днями війни переважна більшість населення зосередили зусилля на подолання життєво необхідних проблем (міграція, переселення, харчування, медичне обслуговування та ін.) і лише не значна частина – швидко оговтались і почали формувати валютні заощадження (орієнтуючись на передбачення, досвід кризових років та маючи упередження достатньої обізнаності), передусім, з метою резервування, а також для певного убезпечення від додаткових ризиків. Поряд з цим, на валютному ринку виникла загроза певного хаосу, оскільки, проявилась неоднозначність поведінкових факторів, загострилися емоції та ускладнювалась загальна ситуація в країні [4, с. 23-24].

Функціонування ринку іноземної валюти в країні, де йде масштабна війна, формує попит на особливе регулювання з боку монетарної та економічної влади, яка має забезпечити фінансову стабільність, а також можливість безперебійних розрахунків для підтримки експорту та імпорту товарів і послуг. Відсутність стабілізуючих факторів на валютному ринку під час війни може призвести до зменшення попиту на національну валюту, та до дисфункції національної валюти в аспекті виконання ролі грошей в процесі обігу. Взаємозв'язок між функціоналом емісійного механізму центрального банку країни, державним боргом, інфляцією та курсовою стабільністю вказує на те, що тема стабільності курсу національної валюти до основних світових резервних валют є центральним аспектом стабілізації фінансової системи на ринках, які розвиваються. Особливо це питання є актуальним під час такого дестабілізуючого для економіки чинника як війна. Тому важливим завданням для центрального банку під час дії постійного дестабілізуючого фактору стає наявність алгоритмів практичної стабілізації валютного курсу, уникнення панічних настроїв, приборкання інфляції та інфляційних і негативних курсових очікувань. Разом з тим, курсова стабільність не повинна бути самоціллю, а курс національної валюти до основних світових резервних валют мають відповідати стану торгового та платіжного балансу. Вивчення алгоритмів стабілізації валютного ринку

під час такого дестабілізуючого фактору як війна не є поширеним в економічній літературі через брак емпіричних даних. Втім такий аналіз має практичну цінність, оскільки кожен регулятор валютного ринку має усвідомлювати необхідність мати план дій в умовах непередбачуваних обставин, зокрема в умовах війни [5, с. 1-2].

Завершення війни та відновлення миру в Україні відкриє шлях до поступової нормалізації ситуації на валютному ринку. Проте цей процес буде тривалим і потребуватиме комплексних зусиль як з боку держави, так і приватного сектору.

По-перше, критично важливим є відбудова експортного потенціалу економіки, особливо в промисловому секторі, який традиційно генерував значну частину валютних надходжень. Відновлення роботи підприємств, транспортної інфраструктури та логістичних ланцюгів дозволить поступово нарощувати експорт товарів та послуг.

По-друге, суттєвим чинником відновлення буде повернення іноземних інвестицій та капіталів, які були виведені з України через війну. Створення сприятливого інвестиційного клімату, забезпечення належного захисту прав інвесторів та верховенства права допоможе залучити прямі іноземні інвестиції та портфельні інвестиції.

Третім ключовим аспектом є поступова лібералізація валютних обмежень, запроваджених НБУ під час війни. Це дозволить повернутись до вільного руху капіталів, знизити попит на іноземну валюту та зміцнити позиції гривні. Однак цей процес має бути виваженим і узгодженим з темпами відновлення економіки.

Нарешті, для забезпечення стійкого функціонування валютного ринку необхідно провести низку структурних економічних реформ, спрямованих на зміцнення макроекономічної та фінансової стабільності. Серед пріоритетних напрямків – оздоровлення банківського сектору, підвищення стійкості державних фінансів, боротьба з корупцією та тінізацією економіки.

Отже, війна РФ проти України завдала нищівного удару валютному ринку країни, спричинивши різке знецінення гривні, дефіцит ліквідності в іноземній валюті, відтік інвестицій та проблеми з експортом. Для стабілізації ситуації НБУ запровадив плаваючий курс гривні, тимчасові обмеження та рефінансування банків, а уряд залучав міжнародну допомогу. Проте нормалізація валютного ринку можлива лише після відновлення миру, відбудови експортного потенціалу, повернення інвестицій, лібералізації валютних обмежень та проведення структурних реформ для макроекономічної стабільності. Це тривалий і складний процес, що потребує консолідованих зусиль держави, бізнесу та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харабара В. М. Сучасний стан та перспективи розвитку валютного ринку України. *Економіка та держава*, 2016. С. 28–30.
2. Мудра Н. Р. Валютний ринок: теоретичні засади функціонування та проблеми розвитку в Україні. 2018. 33 с.
3. Костюнік О. Рудий Д. Сучасний стан та розвиток валютного ринку України. *Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки*, 2023. С. 110–110.
4. Подорецька В. О. Детермінанти розвитку валютного ринку України: рукопис. Житомир, 2022. 37 с.
5. Шапран Н. Тенденції розвитку валютного ринку України в період війни. *Економіка та суспільство*, 2023.

Олесь РЯБЧУК / Oles RIABCHUK

*аспірант Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ЗВІЛЬНЕННЯ КЕРІВНИКА МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ БЕЗ ЗГОДИ ВЛАСНИКІВ: ПОСЛІДОВНІСТЬ ДІЙ

На жаль, непоодиноким є збільшення випадків коли власники приватних медичних закладів перестають брати участь в його діяльності. Наслідком цього є неможливість здійснення директором своїх повноважень щодо операційного управління медичним закладом та фактичне блокування можливості прийняття рішень, згоду на які можуть надати лише власники (учасники). Для уникнення директором можливих негативних наслідків як юридичного так і репутаційного характеру для себе та медичного закладу в цілому, звільнення є необхідним та найбільш доцільним кроком у ситуації, що може скластися.

Метою є аналіз ситуації та виходу з неї за якої власники (учасники) медичного закладу ігнорують повідомлення щодо проведення загальних зборів або не приймають рішення щодо звільнення керівника всупереч його волі.

Для початку зауважимо, що найбільш розповсюдженою організаційно-правовою формою діяльністю приватних медичних закладів в Україні є товариства з обмеженою відповідальністю. Тому будемо аналізувати звільнення керівника саме з товариства з обмеженою відповідальністю.

Законодавство дозволяє структурувати відносини із директором медичного закладу двома шляхами: через укладення цивільно-правового договору або укладення трудового договору (контракту) [1].

У випадку укладення із директором цивільно-правового договору, припинення правовідносин між директором та медичним закладом потрапляє у договірну площину та має вирішуватися з урахуванням положень договірного права.

Якщо ми говоримо про трудові правовідносини, варто зауважити те, що відносини директора та медичного закладу мають трудовий та корпоративний аспекти, що прямо впливають на можливість його звільнення.

З одного боку, директор, як найманий працівник може звільнитися за власним бажанням в порядку визначеному трудовим законодавством України. Згідно статті 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю [2]. Зазначене положення екстрапольоване у національне законодавство. Зокрема, відповідно до статті 43 Конституції України використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [3].

Таким чином, директор, як найманий працівник, має право звільнитися за власним бажанням, подавши відповідну заяву. Проте, це не вирішує питання його корпоративної відповідальності як посадової особи, зокрема щодо ведення бухгалтерського обліку, вчасного подання фінансової звітності та інших питань не віднесених до компетенції загальних зборів учасників медичного закладу. Так, зокрема, керівник підприємства зобов'язаний створити необхідні умови для

правильного ведення бухгалтерського обліку, забезпечити неухильне виконання всіма підрозділами, службами та працівниками, причетними до бухгалтерського обліку, правомірних вимог бухгалтера щодо дотримання порядку оформлення та подання до обліку первинних документів [4].

Отже, керівник медичного закладу не має самостійних повноважень щодо вирішення питань про своє звільнення з посади, зокрема з урахуванням того, що особливість його звільнення полягає в тім, що воно відбувається за рішенням загальних зборів учасників.

Дієвим виходом із ситуації, що склалася, є звернення директора до суду з позовом про визнання трудових відносин припиненими та зобов'язанням державного реєстратора виключити відомості щодо нього з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (надалі «ЄДР»).

Почати в першу чергу потрібно з вибору правильної підсудності цього спору з огляду на існування жвавої дискусії серед юристів та суддів стосовно предметної належності такого спору. Одні наводять аргументи на користь господарської юрисдикції таких спорів, інші, достатньо вмотивовано, наполягають на цивільній юрисдикції.

Зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі № 448/362/22 зазначено, що спір щодо припинення трудового договору одноосібного виконавчого органу (директора) ТОВ є спором, який виник із корпоративних відносин, оскільки він пов'язаний із реалізацію загальними зборами цього товариства їхньої компетенції щодо формування виконавчого органу та припинення його повноважень. Тому такий спір стосується управління юридичною особою і належить до юрисдикції господарського суду [5].

Таким чином, є практика Верховного Суду, котра очевидно вказує на господарську юрисдикцію такого роду спорів. Проте, така позиція є досить спірно та ставиться під аргументований сумнів окремими суддями на панельних дискусіях та в реальних спорах. Тому, паралельно такого роду спори успішно розглядаються як господарською так і цивільною юрисдикціями, про що переконливо свідчить актуальна судова практика.

Проте, шанс неприйняття позову з боку як господарського так і цивільного суду є досить високим, тому при поданні та підготовці позовної заяви про визнання трудових відносин припиненими варто правильно та переконливо обґрунтувати юрисдикційну належність спору, визначити предмет спору та позовні вимоги.

Для формування якісної правової позиції для суду, необхідно з дотриманням чинного законодавства та статуту медичного закладу ініціювати звільнення директора та документально це зафіксувати.

В першу чергу, необхідно ініціювати проведення загальних зборів учасників медичного закладу відповідно до статуту та законодавства. Тут є важливим повідомити всіх учасників медичного закладу належним чином та зафіксувати факт направлення повідомлення про скликання загальних зборів до учасників. Заява про звільнення з посади директора та звернення до загальних зборів учасників має бути оформлено відповідно до законодавства та з урахуванням визначених строків. Варто ретельно зберігати всі докази відправлень.

Якщо учасники проігнорують загальні збори, важливим є зафіксувати факт їх неявки.

Отже, для досягнення позитивного рішення у суді, необхідно буде довести перед судом дотримання процедури звільнення з посади директора медичного закладу відповідно до статуту та законодавства з наданням всіх підтверджуючих документів, зокрема довести факт подання заяви про звільнення відповідно до трудового законодавства, факт дотримання процедури скликання загальних зборів учасників та факт неприйняття рішення загальними зборами щодо звільнення директора або неявки на збори.

Наразі, було б помилково не зазначити, що Державним підприємством «Національні інформаційні системи» доопрацьовано програмне забезпечення Єдиного державного реєстру (надалі «ЄДР») в частині технічної можливості вилучення відомостей про керівника юридичної особи. Нагадаємо, що раніше такої можливості технічно не існувало і навіть за наявності рішення суду про звільнення, директор медичного закладу все одно відображався в ЄДР, що на практиці створювало для нього безліч незручностей.

Проте, для реалізації зазначеного, підставою для вилучення відомостей про директора медичного закладу з ЄДР може бути виключно рішення суду, що тягне за собою зміну відомостей в ЄДР.

Отже, у прохальній частині позову необхідно також вимагати суд зобов'язати державного реєстратора внести зміни в ЄДР шляхом вилучення відомостей про керівника медичного закладу.

Отже, як видно з аналізу, вирішення питання звільнення директора без згоди власників медичного закладу вимагає комплексного підходу, поєднуючи трудові та корпоративні аспекти, правильний вибір юрисдикції для судового вирішення ситуації та дотримання алгоритму звільнення з урахуванням корпоративного та трудового аспектів діяльності директора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06 лютого 2018 р. 2275-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19/print>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція 04 листопада 1950 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. 254к/96-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. 996-XIV // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

5. Постанова Верховного Суду від 14 червня 2023 р. по справі № 448/362/22. [Електронний ресурс]. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/C025107>

Віталій СВІРІДОВ / Vitaliy SVIRIDOV

студент 3 курсу спеціальності 052 Політологія

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Анна КАРНАУХ / Anna KARNAUKH

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук,

заступник директора з наукової роботи та міжнародної діяльності

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Війна завжди спричиняє великі втрати. Ці втрати виникають не лише серед населення. Від них страждає економіка, господарський сектор, політика, медицина та багато іншого. Але, перш за все – освітній процес.

Освітній процес в закладах вищої освіти після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 року мав низку особливостей. Зокрема, на початку вторгнення було оголошено вимушені канікули у ЗВО. Освітній процес відновився в середині-наприкінці березня 2022 року. «Попри раптовий початок військової агресії, заклади вищої освіти швидко відновили освітній процес за допомогою сучасних сервісів онлайн-комунікації та інформаційних технологій» [1, с. 20].

Викладачі активно опанували можливості різних платформ, зокрема Google Meet, Moodle, Google Classroom та ін., для дистанційного навчання, використовують гаджети в освітньому процесі, працюють з електронними журналами тощо. На вдосконалення цих компетентностей вплинув попередній складний період роботи науково-педагогічних працівників в умовах карантину щодо поширення COVID-19.

Рішення про обрання формату навчання приймалися органами місцевої влади відповідно до безпекової ситуації в кожному окремому регіоні, а згодом, ще й в умовах обмеженого використання електроенергії та постійних ракетних ударів по енергетичній інфраструктурі нашої країни.

В закладах вищої освіти навчаються студенти, які переїхали до м. Києва з тимчасово окупованих територій або з тих, де ведуться активні бойові дії. Це особлива категорія студентів, які потребують соціально-психологічного супроводу та підтримки, допомоги в адаптації до нового колективу та умов, чіткого визначення їхніх прогалин у навчанні. Адже психологічні/емоційні чинники викликають складність засвоєння навчального матеріалу.

Створення належних безпекових умов у закладах вищої освіти м. Києва є одним із нагальних завдань сьогодення. Безпечних умов для роботи науково-педагогічного та адміністративно-господарського персоналу, який працює постійно в приміщенні закладу вищої освіти, та для студентів – за умови організації змішаного навчання.

«Необхідно відзначити, що процес системи дистанційного навчання має особливості, які відрізняються вимогами до студентів, цілями, змістом, методами подання, мотивами, структурою та термінами. Усе це дозволило виокремити

дистанційне навчання як самостійну форму, яка посідає особливе місце в структурі вищої освіти» [2, с. 343].

«Адаптація студентів до навчання в умовах воєнного стану відрізняється низкою психологічних особливостей, до яких можна віднести складність, етапність, тривалість, індивідуальність та обов'язковість. Її ускладнює низка проблем: складність використання дистанційних освітніх технологій, зміна співвідношення видів навчальної діяльності, втрата мотивації до навчальної діяльності, відсутність кваліфікованих фахівців в психологічних службах, дискримінація студентів-переселенців» [3, с. 409–410].

«Психологічна адаптація студента до навчання – важлива умова його особистісного та професійного розвитку» [3, с. 409]. Таку адаптацію може організувати та забезпечити лише професійне втручання психологів, які мають досвід праці з молоддю у складних ситуаціях.

Становлення студентів у їхньому подальшому професійному розвитку забезпечить нашу країну майбутніми фахівцями у різних сферах праці та прискорить відновлення у післявоєнні часи. Під час освітнього процесу особливо важливим є надання політологічної освіти, що має складати основу становлення людини у соціальному просторі та навчати майбутніх спеціалістів різних галузей взаємодії з державою.

Це дає змогу говорити про необхідність впровадження якісного навчального процесу у ЗВО, який можуть надати лише підготовлені педагоги. Для цього викладачі у закладах освіти мають створити умови, які б надали студенту якісно засвоювати матеріал та бажати навчатись далі, навіть за умов воєнного стану. «Як правило, найкраще студента мотивують емоції. Для цього викладачем можуть бути використані пошукові методи, спрямовані на знаходження творчих завдань, цікавих вправ, що значно зацікавлює студентів до навчання. Вимушена ізоляція під час ведення воєнних дій впливає на психіку студента, тому викладачеві доцільно більше контактувати зі студентами, заохочувати спілкуватися між собою, залучати до бесіди їхніх батьків, обговорювати спільні події, проекти, плани на майбутнє» [4, с. 87].

Освітня діяльність закладів вищої освіти в умовах воєнного стану потребує переосмислення традиційних підходів до її організації; прийняття чітких, швидких і вчасних рішень на всіх рівнях управління; розробки нових та внесення змін до чинних нормативно-правових актів, вироблення рекомендацій та доступних роз'яснень для всіх учасників освітнього процесу.

Заклади вищої освіти в умовах воєнного стану організували освітній процес переважно у змішаній формі, поєднуючи різні форми здобуття вищої освіти з використанням технологій дистанційного навчання. Такий формат виявився найбільш оптимальним, за оцінками усіх учасників освітнього процесу, а також в умовах перебоїв з електроенергією, небезпеки пересувань по місту, перебування у приміщеннях під час повітряних тривог тощо.

Викладачі і студенти перебувають у стані постійного стресу і потребують соціальної та психологічної підтримки. Особливо вразливою до стресу є молодь, що значною мірою впливає не тільки на психічний стан, а й на їхню успішність у навчанні. Розуміючи важливість заходів соціально-психологічної підтримки студентів та викладачів в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова відкрито Центр психологічної підтримки.

Безпека всіх учасників освітнього процесу залишається нагальним питанням порядку денного функціонування вищої освіти у м. Києві. Облаштування належним

чином приміщень укладах вищої освіти є одним із найважливіших завдань в умовах воєнного часу. Йдеться про максимальне дотримання безпекових вимог до таких приміщень, таких як побудова другого виходу, налагодження належної роботи вентиляції, облаштування місць для санітарно-гігієнічних потреб (туалетів), створення умов для надання домедичної допомоги, забезпечення інтернетом, комфортних місць для сидіння тощо.

Особливо важливим є проведення регулярних лекцій та практичних занять зі студентами по наданню першої медичної допомоги собі та оточуючим у разі виникнення небезпеки, діям під час екстремальних ситуацій, наданню психологічної підготовки для профілактики численних стресів та психічних атак.

Підсумовуючи, зазначимо, що сьогодні перед Україною постає безліч викликів, які необхідно подолати. Зокрема, потрібно створити безпечні умови для здобуття вищої освіти в Україні в умовах воєнного стану – це зумовлює нагальну потребу в пошуку нових підходів до розвитку освіти і науки, що мають відповідати на всі запити сучасності й майбутнього, задовольняти потреби українців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василенко В., Борсуковська А., Яворська Ю. Особливості використання інструментів дистанційного навчання укладах вищої освіти під час воєнного стану. *Вісник Книжкової палати*, 7. 2023. С. 16–23. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.7\(324\).16-23](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.7(324).16-23)

2. Юрій Р. Ф., Богута В. М., Нагорняк С. В. Ефективність дистанційної освіти в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*, 8(13). 2022. С. 338–345. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8\(13\)-338-345](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8(13)-338-345)

3. Березяк К. М., Накорчевська О. П., Васильєва О. А. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*, 10 (15). 2022. С. 401–411. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10\(15\)-401-411](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10(15)-401-411)

4. Когут У., Сікора О., Вдовичин Т. Виклики навчання та викладання в умовах війни. *Молодь і ринок*, 6(204). 2022. С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260171>

5. Рудницька О. Г., Кузик П. В., Дзямко В. Й. Перспективи онлайн-навчання в умовах війни. *Наука і техніка сьогодні*, 7(7). 2022. С. 196–204. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-196-204](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-196-204)

6. Горбатюк О. В., Поліщук С. В. Особливості функціонування закладів вищої освіти під час війни: очна та дистанційна форми освіти, їх ключові переваги та недоліки. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, Is. 66. 2022. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-66-5-13>

Дар'я СИТНИКОВА / Daria SYTNIKOVA

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)*

Олена МАКЕЄВА / Olena MAKEIEVA

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Юридичного факультету Національного авіаційного університету (м. Київ)*

ПРАВА БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне вторгнення на територію України з боку російської федерації, яка порушуючи принципи ООН і принципи міжнародного гуманітарного права, веде кровопролитну війну проти нашого народу. З того часу і до сьогодні на нашій території точаться інтенсивні бойові дії. В умовах нестабільної економічної ситуації в країні актуальним постає питання захисту громадян України, які постраждали внаслідок бойових дій і потребують допомоги.

Актуальним питанням для населення стало пошук відповідних умов проживання для реалізації прав людини. Внаслідок того, що Україна межує із Польщею, Словаччиною, Румунією, Болгарією, Угорщиною, Молдовою, які є надійними партнерами у протистоянні з агресором, громадяни України, рятуючись від загарбницької навали, знайшли захист на їх територіях, а також на територіях інших європейських держав та світу.

У 2002 році Україна приєдналася до Конвенції від 28 липня 1951 року про статус біженців, а також до Протоколу від 4 жовтня 1967 року, з того часу розробила відповідну національну законодавчу базу, спеціальним є Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 р., Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 07.06.2001 р., Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 р. та інші [1, с. 128].

Відповідно до ч.1 ст.14 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, користуються тими самими правами і свободами, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім випадків, установлених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Різницю у статусах цих двох категорій можна простежити вже у ч. 2 і ч. 3 цієї статті, оскільки біженців визнають як тих, хто постійно проживає в Україні, а осіб, які потребують додаткового захисту, – такими, які безстроково на законних підставах перебувають на території України.

Сфери, в яких ці два статуси відрізняються відповідно до Кваліфікаційної директиви, є наступними: єдність сім'ї, доступ до посвідки на проживання та її тривалість, право на отримання проїзних документів, доступ до працевлаштування, право на соціальне забезпечення, право на охорону здоров'я, доступ до інтеграційних можливостей, права супроводжуваних членів сім'ї [3, с. 90].

Щодо доступу до посвідки на проживання, то відповідно до ст. 25 Кваліфікаційної директиви держави-члени видають особам, які мають статус біженця, проїзні документи за формою, встановленою в Додатку до Женевської конвенції, а особам, які потребують додаткового захисту (якщо вони не можуть отримати національний паспорт або документи) – документи, що дозволяють їм подорожувати тоді, коли виникають серйозні гуманітарні причини. Важливою відмінністю також є те, що біженці протягом шести місяців (поки розглядається їхня заява) не можуть знайти роботу або залишити країну. Особи, які потребують додаткового захисту, також можуть бути працевлаштовані лише після отримання статусу, але в цьому випадку можуть бути враховані умови ринку праці, включаючи пріоритетний доступ до можливостей працевлаштування протягом обмеженого часу, визначеного відповідно до національного законодавства. Щодо соціального забезпечення: відповідно до ст.28 Кваліфікаційної директиви держави-члени можуть як виняток до першого параграфу обмежити соціальну допомогу, що надається бенефіціарам статусу додаткового захисту, основними пільгами, які будуть надаватися на тих самих рівнях і за тих самих умов, що й громадянам. В той же час по відношенню до біженців подібний виняток не застосовується [4, с. 93].

Проте на сьогодні питання захисту та забезпечення прав і свобод людини на окупованих територіях не вирішено. Українська влада юридично неспроможна захистити громадян на непідконтрольних територіях, залишається лише постійно відвойовувати законну територію та звільняти наших громадян з мінімальними втратами. Волонтери, українські організації та небайдужі люди намагаються поставити продукти харчування, предмети гігієни та інші речі необхідне для нормального існування людини і для того щоб запобігти гуманітарній катастрофі, проте окупанти розстрілюють колони вантажівок із гуманітарним вантажем для громадян, одиницям вдається доставити вантаж та повернутись живим додому. Такі дії є свідомим порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та відповідних вимог звичаєвого міжнародного гуманітарного права. Покращенню ситуації слугувало б більше залучення Міжнародних організацій покликаних захищати населення під час військових дій, таких як залучення відповідних комітетів ООН, заходи з правового захисту прав людини, що здійснює ОБСЄ, Товариство Червоного Хреста тощо.

Аналізуючи вищевказане, можна зробити висновок, що перелічені факти передують масовим міграційним потокам громадян України, порушенням міжнародного законодавства у сфері дотримання прав і свобод людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маньгора В. В., Тельнюк С. Р. Особливості реалізації права на притулок громадянам України в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2022. № 4. С. 129–138.

2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Закон України № 3671-VI від 8 липня 2011 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 26.03.2024).

3. Воротиленко Катерина Порівняльний аналіз правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового захисту. *Міжнародне приватне право та захист прав людини в умовах військової агресії*: збірник тез доповідей та повідомлень за матеріалами студентської наукової інтернетконференції (м. Харків, 15 листопада 2022 р.) / за ред. д. ю. н., проф. Д. В. Лук'янова. Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. 327 с. Електронне наукове видання: URL : <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/vnd/zbirnyku-naukovyh-konferenczij/>

4. Магда С. О. Правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового захисту в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових режимів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. Випуск 22, 2016. с. 93–96.

УДК 323:349.3-057.36

Мирон СТАН / Myron STAN

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-наукового інституту права та політології*

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ВСТАНОВЛЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ПРАВА НА ДОСТУПНІСТЬ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ, ЯК ВАЖЛИВОЇ ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВЕТЕРАНІВ

Відповідно до статистики Міністерства у справах ветеранів України станом на 01.01.2022 року кількість осіб з інвалідністю внаслідок війни складає 68 290 осіб [1]. Варто зазначити, що у цю цифру входять усі особи, що мають відповідний статус, відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії та їх соціального захисту» [6].

Військова агресія Російської Федерації проти України, що стала причиною введення в Україні військового стану, [4] призвела до багатьох викликів та загроз, що постали перед нашою державою. Одним з таких викликів є збільшення кількості осіб з інвалідністю внаслідок війни та відповідно потреба формування, оновлення, покращення, модифікації державної політики, що спрямована на забезпечення прав цієї групи ветеранів. Фундаментальною основою розроблення та впровадження відповідних політик має бути акцент на реінтеграції, і у тому числі на забезпеченні права на доступність для осіб з інвалідністю внаслідок війни, як ключову передумову реінтеграції.

Комітет ООН з питань інвалідності заявив, що: «доступність справді є життєво важливою передумовою для людей з інвалідністю брати повноцінну та рівну участь у суспільстві та ефективно користуватися усіма своїми правами людини та основними свободами» і є: «передумовою та засобом досягнення фактичної рівності для всіх осіб з інвалідністю» [8]. Для того, щоб забезпечити право на доступність, потрібно визначити з яких компонентів воно складається.

По-перше, слід зазначити, що компонентами права на доступність є, в принципі, все, з чим взаємодіє людина з інвалідністю та має бар'єри, що перешкоджають такій взаємодії. Загалом компоненти права на доступність можна розділити на три загальні групи: доступність фізичного середовища, доступність інформації та доступність послуг.

Ці компоненти закріплені у статті 9 Конвенції про права осіб з інвалідністю [3]. Ця стаття закріплює позитивне зобов'язання держав-учасниць забезпечити право на доступність для людей з інвалідністю.

Зокрема, держава-учасниця зобов'язана забезпечити особам з інвалідністю доступ до «фізичного середовища, транспорту, інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій та систем, а також інших об'єктів та послуг,

відкритих або наданих населенню як у міській, так і у сільській місцевості». Що стосується доступності фізичного середовища, слід зазначити, що до нього відноситься у тому числі визначені у пункті 1 (а) статті 9 Конвенції:

«(а) будинки, дороги, транспорт й інші внутрішні та зовнішні об'єкти, зокрема школи, житлові будинки, медичні установи та робочі місця»

Цей список не є вичерпним, і містить лише найважливіші об'єкти, доступ до яких слід забезпечити в першу чергу. Як правило, усі об'єкти навколишнього середовища (все, що нас оточує) – всі об'єкти інфраструктури (будівлі, тротуари, дороги, інформаційні знаки на цих об'єктах) повинні бути спроектовані та адаптовані таким чином, щоб максимально можлива кількість людей могла ними користуватися [2]. Сюди в першу чергу належать «правоохоронні органи, трибунали, в'язниці, соціальні установи, зони соціальної взаємодії та відпочинку, культурні, релігійні, політичні та спортивні заходи та торгові заклади» [7]. Тому відповідні умови обов'язково мають бути враховані при плануванні та реалізації відбудови України, що забезпечить повне включення осіб з інвалідністю загалом і осіб з інвалідність внаслідок війни зокрема, у суспільне життя.

Що стосується іншої групи компонентів права на доступність, то вони перелічені у пункті 1 (b) статті 9 Конвенції ООН про захист прав людини «на інформаційні, комунікаційні та інші служби, зокрема електронні служби та екстрені служби».

Щодо інформації та комунікації, це поняття включає будь-яку інформацію, яка є загальнодоступною та відкритою для громадськості. Наприклад, в Україні така інформація може не включати інформацію з обмеженим доступом (включаючи конфіденційну та секретну) [5]. Забезпечення права на доступ до інформації, зокрема, передбачає можливість отримання такої інформації у форматі, доступному для осіб з інвалідністю. Наприклад, для осіб, основним засобом спілкування якої є жестова мова усна інформація повинна надаватися мовою жестів, а для людей з інтелектуальними порушеннями в максимально спрощеному / зрозумілому форматі. Забезпечення права на доступність інформації є важливим «тут і зараз», оскільки, наприклад, діюче сповіщення про сигнал повітряної тривоги (сирена) є недоступним для осіб, основним засобом спілкування якої є жестова мова.

Що стосується інформаційних та телекомунікаційних технологій, то через різне тлумачення терміна інформаційні та телекомунікаційні технології, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю (тут і далі – «Комітет») у своєму загальному коментарі № 2 (2014) до статті 9 Конвенції ООН з прав осіб з інвалідністю дав чітке визначення того, що таке інформаційні та телекомунікаційні технології (ІКТ): «загальний термін, що включає будь-який інформаційно-комунікаційний пристрій чи додаток та його зміст». До таких технологій належать зокрема: радіо, телебачення, мобільні телефони, стаціонарні лінії, комп'ютери, мережеве обладнання та програмне забезпечення. «Важливість ІКТ полягає в її здатності відкрити широкий спектр послуг, трансформувати існуючі послуги та створити більший попит на доступ до інформації та знань, особливо у малозабезпечених та виключених груп населення, таких як люди з інвалідністю». ІКТ, по суті, є каналами масової передачі інформації і можуть слугувати рушієм швидкого розвитку доступності такої інформації.

Що стосується доступності послуг, стаття 9 Конвенції закріплює: «... Держави-учасниці вживають відповідних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до ... послуг, відкритих або наданих населенню ...». Тобто всі послуги, які є відкритими для громадськості, повинні бути доступними для осіб з інвалідністю. Це стосується як послуг, що надаються державою, так і послуг, що

надаються приватними підприємцями. Хоча вичерпного переліку цих послуг немає, на наш погляд, до найважливіших (пріоритетних) послуг належать ті, які опосередковано згадуються в тексті конвенції. Сюди входять послуги в галузі освіти (стаття 24), охорони здоров'я (стаття 25), культури, дозвілля та спорту (стаття 30) державного управління (послуги, що надаються державою громадянам). Пізніше, в загальному коментарі № 2 (2014) до статті 9 Конвенції, Комітет також зазначив, що інші важливі послуги повинні включати поштові, банківські, телекомунікаційні та інформаційні послуги [7]. Вибір найважливіших послуг спрямований на те, щоб зосередитись на тих послугах, якими найчастіше користуються особи з інвалідністю і які недоступністю безпосередньо впливають на якість їхнього життя. Варто також зазначити, що доступність послуг дуже часто є складною, тобто вона може включати як доступність фізичного середовища, так і до інформації.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, можна прийти до висновку, що забезпечення права на доступність для осіб з інвалідністю внаслідок війни є важливою передумовою їх реінтеграції і має стати основою державної політики у цій сфері. Для ефективного забезпечення права на доступність потрібно чітко розуміти з яких компонентів таке право складається. Загалом є три загальні групи: доступність фізичного середовища, доступність інформації та доступність послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. Київ, 2022. URL : <https://data.mva.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2024).
2. Андрусишин Б. І. Соціально-правовий захист дітей в Україні : кол. монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 264 с.
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 р.: станом на 19 черв. 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 26.03.2024).
4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII: станом на 27 лип. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
6. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII : станом на 1 січня 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
7. General comment № 2 (2014). 2014. 14 p. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/812025?v=pdf> (date of access: 18.03.2024).
8. Questioning segregation of people living with dementia in australia: an international human rights approach to care homes / L. Steele et al. *Laws* 8. № 3.

Діана СТАНДРАТЮК / Diana STANDRATIUK

аспірантка 3-го року навчання

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК НАДАВАЧІ ПОСЛУГ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Під час повномасштабного вторгнення громадянське суспільство, як інституціоналізовані організації, так і в форматі самоорганізованих ініціатив, поруч з державою стало одним з основних надавачів послуг для населення. З головних сфер діяльності можна виділити такі:

- надання гуманітарної допомоги постраждалому населенню;
- облаштування місць тимчасового перебування (прихистків) внутрішньо переміщених осіб (ВПО);
- підтримка роботи бізнесу та розвиток підприємництва;
- перекваліфікація або допомога у створенні умов для роботи або її пошуку ВПО;
- надання соціальних послуг постраждалому населенню та внутрішньо переміщеним особам (юридичних, психологічна підтримка та ін.);
- проведення дослідження, розроблення політик, що сприяють інтеграції ВПО до нових громад.

На початку повномасштабного вторгнення найактуальнішим запитом від населення була гуманітарна допомога та облаштування місць тимчасового перебування ВПО в нових місцях проживання. Так, наприклад, в межах програми Міжнародної благодійної організації «Фонд Східна Європа» за рік реалізації програми «Шелтер», з березня 2022 по березень 2023 року, через мережу партнерських громадських організацій було доставлено 275 тон гуманітарної допомоги до 20 областей України, роздано більше 9 000 продуктових наборів та більше 5 000 наборів непродовольчих товарів, 65 прихистків отримали підтримку в облаштуванні технікою та меблями, а загалом близько 75 000 населення отримали допомогу та стали бенефіціарами програми [2].

Логічним продовженням цієї діяльності стала програма «Разом ми – Шелтер», що реалізовувала МБО «Фонд Східна Європа» за підтримки Гуманітарного фонду для України. В межах цієї програми допомогу отримали понад 11 000 осіб, з них 1 438 осіб стали бенефіціарами програми у зв'язку з проживанням у прихистках, де відбувся ремонт або облаштування меблями та побутовою технікою, а 9 775 осіб отримали допомогу непродовольчими товарами [1].

З часом, коли потреба в гуманітарній допомозі в межах держави дещо спала та почався процес адаптації ВПО на нових місцях, ГО почали забезпечувати новоприбуле населення такими послугами, як підтримка ведення бізнесу, розвиток підприємництва та перекваліфікація, оскільки перед ВПО постала проблема в пошуку засобів до існування. Наприклад, Вінницька місцева ГО «Академія успіху» протягом липня 2023 року – лютого 2024 року реалізувала проєкт «Програмна підтримка діяльності МСП та розвиток підприємницьких навичок ВПО», мета якого – сприяти реінтеграції та відновленню роботи релокованого малого та середнього бізнесу у громадах Вінницької та Хмельницької областей. Основним результатом реалізації

проекту стала розробка проектів програм розвитку малого та середнього підприємництва у Вінницькій та Хмельницькій областях на 2024-2026 роки, зокрема й релокованих [4].

Окрім цього, організації громадянського суспільства активно займаються перекваліфікацією ВПО на нових місцях проживання. Наприклад, релокована із Запоріжжя ГО «Об'єднання ромських жінок «Голос Ромні» створила в Ужгороді «Місце сили», де жінки з числа ВПО можуть отримати кар'єрну консультацію, а також пройти курси з англійської мови або навчитися так званим «швидким професіям»: пройти курси манікюру, нарощення вій або шиття з метою подальшого працевлаштування [5].

З початком повномасштабного вторгнення все більшої актуальності набуває діяльність ГО в сфері надання соціальних послуг, зокрема юридичних та психологічних. Наприклад, в 2022 році була створена ГО «Юридичний штаб України» – волонтерська ініціатива, яка надає безкоштовні юридичні консультації для населення щодо тем, що мають актуальність у суспільстві під час воєнного стану: мобілізація та військова служба, ведення бізнесу в умовах воєнного стану, отримання статусу та допомоги для ВПО, трудові відносини та міграційні питання [7].

Особливо затребуваною серед населення стала психологічна підтримка під час воєнного стану. Так, якщо аналізувати тематику грантових конкурсів для організацій громадянського суспільства, які проводила МБО «Фонд Східна Європа» з початку повномасштабного вторгнення, 5 з 8 мали компонент, який включав різноманітні форми психологічної підтримки (зокрема, в межах програм «Спроможні та сильні», «Спільнодія», «Стійкість», «Шелтер» та проекту «Фенікс»). Окрім високого запиту від населення, включення цього компоненту означає як те, що тема психологічної підтримки населення важлива серед міжнародної донорської спільноти, так і наявність громадських організацій в Україні, які можуть надати відповідні послуги населенню [3].

Сьогодні громадянське суспільство стає все більш активним актором, який впливає як на формування політичної адженди загалом, так і на вироблення політик на місцях. ГО «Аналітичний центр «Соціоконсалтинг» реалізувала проєкт «Моніторинг соціальної інтеграції ВПО у приймаючі громади: розробка методики, її апробація та імплементація», головною метою якого було посилення потенціалу органів влади та ОГС у формуванні політики інтеграції ВПО через розробку універсального інструменту моніторингу ситуації щодо соціальної інтеграції ВПО у приймаючі громади на всіх рівнях. В межах проєкту було розроблено та протестовано універсальний інструмент моніторингу соціальної інтеграції ВПО, що представляє собою анкету, що включає блоки запитань щодо доступу ВПО до послуг у різних сферах та ставлення до них громадян. На основі розробленої анкети було проведено національний моніторинг інтеграції ВПО, в межах якого опитано 800 ВПО, що отримали цей статус після 24 лютого 2022 року, за допомогою стандартизованих інтерв'ю face-to-face з використанням планшетів. Крім того, було здійснено просування розробленого інструменту та результатів моніторингу серед зацікавлених стейкхолдерів. Таким чином, в межах реалізації проєкту було досягнуто два важливих результати: по-перше, проведено національний моніторинг соціальної адаптації ВПО, результати якого можуть використовуватися органами місцевого самоврядування та організаціями громадянського суспільства в роботі; по-друге, органи місцевого самоврядування та організації громадянського суспільства отримали готовий інструмент, який можна використовувати у майбутній роботі з ВПО [6].

Отже, у період повномасштабного вторгнення громадянське суспільство відіграє надзвичайно важливу роль у наданні гуманітарної допомоги, соціальної інтеграції, психологічній підтримці та реабілітації внутрішньо переміщених осіб та постраждалих, та інших послуг для населення. Зусилля громадських організацій та ініціативних груп спрямовані на забезпечення не лише миттєвої допомоги, але й на створення умов для стабілізації та відновлення життя в умовах кризи. Таким чином, їхній внесок важливий не лише на етапі кризової ситуації, але й у післякризовому відновленні та процесі соціальної реабілітації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Разом ми – Шелтер» у цифрах. [Електронний ресурс]. URL : <https://eef.org.ua/razom-my-shelter-u-tsyfrah/>
2. «Шелтер» для кожного: як ми допомагали українцям [Електронний ресурс]. URL : https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/web_report_Shelter_2022-2023_UA_revI_WEB.pdf
3. Конкурси грантів. [Електронний ресурс]. URL : <https://eef.org.ua/konkursy-grantiv/>
4. Міжрегіональний бізнес-форум: презентовано проекти програм розвитку малого та середнього підприємництва у Вінницькій та Хмельницькій областях. [Електронний ресурс]. URL : https://news.donnu.edu.ua/2024/02/13/mizhregionalnyj-biznes-forum-prezentovano-proyekty-program-rozvytku-malogo-ta-serednogo-pidpryyemnyctva-u-vinnyczkij-ta-hmelnyczkij-oblastyah/?fbclid=IwAR2nMwenwfsUqanUiidlRQIF5r8DdSSWfRrJZk19pAy_kDgrrgmi_jyFlMw_aem_AagH6SsRDF7KF2ONqXTEReFcIwNWor2_PJYpVaK4m-A6ZFfqXiU0U-M_qvSSHmhS9xo8F7PjD9JfR-Wq-hKeIY79
5. «Місце сили» в Ужгороді: у нас жінки-ВПО можуть отримати консультації та пройти курси. [Електронний ресурс]. URL : <https://www.voiceofromni.com.ua/uk/blog/how-to-take-course-in-uzhgorod>
6. Моніторинг соціальної інтеграції ВПО у приймаючі громади: розробка методики, її апробація та імплементація. [Електронний ресурс]. URL : <https://sociocon.org/doslidzhennia/analiz-sotsialnoi-polityky/monitorynh-sotsialnoi-intehratsii-vpo-u-pryymaiuchi-hromady-rozrobka-metodyky-ii-aprobatsiia-ta-implimentatsiia/>
7. ЮрШтаб. [Електронний ресурс]. URL : <https://www.yurshstab.com/about>

УДК 316.3-027.555(477)«364»

Іван СТАШЕВСЬКИЙ / Ivan STASHEVSKYI

*аспірант 1 курсу підготовки Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ВИКЛИКИ ТА ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Російська воєнна агресія проти України спричинила низку змін в нашій державі. Зміни торкнулися усіх сфер та структур держави, а також і громадянського суспільства. Щодо останнього маємо декілька тезових позицій.

Зокрема, привертає увагу здатність швидкої мобілізації і самоорганізації громадянського сектору, що дозволило вирішити низку поточних і важливих питань й стало підтримкою та допомогою державі у протистоянні ворогу. Серед основних форм діяльності, до яких залучалися і продовжують залучатися громадські організації, це: забезпечення потреб військових; документування воєнних злочинів і злочинів

проти людяності, вчинених російськими військовими та проросійськими колаборантами; допомога тим, хто постраждав від вторгнення; допомога вимушеним переселенцям; правова допомога; відбудова зруйнованих будівель та багато інших.

Наукову цінність має осмислення консолідованості і згуртованості громадянського суспільства у протистоянні російській збройній агресії через контекст національної стійкості в умовах кризи і безпекового середовища. Так, на думку дослідників, в умовах кризової ситуації децентралізовані структури та неформальні мережеві зв'язки виявляють гнучкість, маневреність та здатність до самоорганізації [5, с. 101].

Прикладом є громадянське суспільство України, яке з початку 2014 року продемонструвало оперативність створення низки волонтерських організацій, які допомагали Збройним Силам України, іншим державним структурам протистояти російській агресії [5, с. 101]. Під час повномасштабного російського вторгнення на територію України у 2022 році громадянське суспільство стало основною силою спротиву і опору. При чому без досвіду і практики протидії таким масштабним воєнним загрозам.

Варто відмітити, що ця ситуація стала певним індикатором, який продемонстрував прогресивні зміни у розвитку громадянського суспільства в Україні протягом останніх десяти років. Ідея захисту свободи, національного суверенітету і території об'єднали та згуртували людей. Усвідомленість об'єднання та взаємодопомоги стало метою, цінністю та силою громадянського суспільства у боротьбі проти зброї російської федерації (далі – рф). Громадські активісти та організації практично втілювали свої знання, навички та ресурси для перемоги України. Науковці вказують, що так працюють механізми спонтанної самоорганізації, «яка є проявом потенціалу стійкості держави та суспільства» [5, с. 101].

Іншим типом самоорганізації є спрямована (контрольована) самоорганізація, що є комплексом заходів, які включають: планування, навчання і реалізацію під час кризових ситуацій; визначення спільної ціннісної основи, цілей і чітких алгоритмів реагування, які мають відповідати певній ситуації, бути гнучкими, «переважно інклюзивними, а не ексклюзивними» [5, с.102]. Це також передбачає аналіз ризиків і загроз, їхніх наслідків; оцінку ресурсів та можливостей, необхідних для протидії загрозам; вироблення протоколів і правил узгодженої взаємодії, чіткий розподіл ролей і відповідальності, налагодження комунікації між різними суб'єктами; формування необхідних знань і навичок на рівні суспільства щодо реагування на загрози й кризові ситуації. Визначення комплексу заходів, які дозволяють оцінити потенціал самоорганізації суспільства та управління ним, є одним із напрямів державної політики у сфері безпеки. Таким чином, ефективна державна політика здатна посилити самоорганізаційну спроможність суспільства, громад і організацій, а також забезпечити його спрямоване застосування [5, с. 104].

Серед суспільних змін, спричинених повномасштабним російським воєнним вторгненням в Україну, фахівці відзначають і зміни в соціальній структурі, які треба буде враховувати у повоєнний час. В українському суспільстві з'явилися такі групи: військові і ті, хто був дотичний до Сил оборони (їх понад мільйон); люди, які перебувають у зоні бойових дій; українці, які залишились на території України під час війни; люди, які є внутрішньо переміщеними особами; люди, які виїхали за кордон (орієнтовно 5-8 мільйонів); українці, які опинилися на тимчасово окупованих територіях. Кожна з цих груп має свій досвід переживання війни [3; 4, с. 14].

Нині перед нашою державною владою і громадянським суспільством є низка викликів, які можна розглядати як «іспит на міцність і зрілість» у повоєнні часі. Зріле суспільство, на думку вітчизняних науковців, пов'язане із якостями самих громадян. Це громадяни «з високим рівнем економічної, соціальної, політичної, культури і моральних властивостей»; це суспільство, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини» [1, с. 13-14].

Не претендуючи на висвітлення усього спектру викликів нашого суспільства, погодимося із позицією А. Дробовича щодо цього питання. Фахівець визначає п'ять пріоритетних викликів, серед яких: запит на справедливість; зменшення чисельності населення; значна чисельність групи ветеранів; розбалансована система міжнародних відносин і світового порядку; зруйновані міста і села й зміна екологічної ситуації [2]. Окреслені виклики мають політичний, правовий, економічний, соціальний, ціннісно-культурний, морально-етичний та психологічний виміри.

Перший – «запит на справедливість» – охоплює досить широке коло питань щодо справедливої оцінки участі суспільних груп у здобутті перемоги (зокрема воїнів; тих, хто залишився в країні; тих, хто виїхав за межі країни та інших), повернення тимчасово окупованих територій, діяльності сепаратистів. Вирішення цього запиту пов'язано із роллю правосуддя, розумного підходу досягнення балансу інтересів в суспільстві. У разі ігнорування чи не вирішення цього питання, може виникнути ситуація з чисельним загостренням конфліктів, суперечностей, агресії, що може негативно позначитися на цілісності і консолідації суспільства.

Другий – «зменшення чисельності населення» – з причини загибелі, безвісті загиблих і зниклих людей; тих, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях; ті, які виїхали за кордон. Цей виклик є певною загрозою для існування та розвитку країни, якщо не приділяти йому увагу. Автор називає два варіанти вирішення: «політика поміркованого ізоляціонізму, за якої українців залишиться 25-30 мільйонів і будуть реформувати економіку»; «політика гостинності на власних умовах», де будуть чітко окресленими умови для людей, які хотіли б стати резидентами України після перемоги [2].

Третій виклик – значна чисельність групи ветеранів. Після завершення війни прогнозується наявність значної частки людей, які знаються на володінні зброї і військовій справі. Це може нести у собі потенціал формування військової диктатури чи створення різних угруповань військового типу. З іншого боку, ця ситуація може стати основою для формування нової політики у сфері оборони країни чи нової військової доктрини. Для вирішення цього виклику доцільно звернутися до схожого досвіду інших країн.

Четвертий виклик – зміна системи міжнародних відносин та правил. Перемога України буде засвідчувати перемогу однієї групи країн над іншою, перемогу цінностей демократичного розвитку над системою цінностей авторитаризму. З іншого боку, сама можливість реалізації збройної агресії однієї країни над іншою вказує на кризу наявної системи світового порядку і потребує нової архітектури, нової системи безпеки, більш ефективної, ніж існуюча.

П'ятий виклик – зруйновані міста і села, зміна екологічного середовища. Пропонується думка створити «інклюзивну політику соціальної інтеграції і розробити заходи для економічного стрибка» з метою створення нового зручного, комфортного та ефективного простору на території зруйнованих міст. Це і відновлення підприємств, і створення нових робочих місць, зокрема, і для військових,

які потребуватимуть інтеграції до цивільного життя, повернення в цивільні професії [2].

Окреслені виклики з одного боку, прогнозують потенційні проблеми для держави і суспільства. З іншого – їх можна розглядати як можливості для розбудови нової України. З урахуванням сучасної методології вивчення ризиків та загроз, можливостей прогнозування є більш точними аналіз та результати для окреслення узгоджених дій держави та громадянського суспільства у реагуванні на подібні виклики, а також планування відповідних шляхів їхньої взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біловус Д. Громадська активність як критерій зрілості громадянського суспільства. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді*: збірник тез доповідей V Міжнародної студентської наукової конференції (м. Тернопіль, 12 травня 2021 року). С. 13-16. URL : <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/625/620>
2. Дробович А. П'ять основних викликів сьогодні. Вокс Україна. 2024. 29 січня. URL : <https://voxukraine.org/anton-drobovych-p-yat-osnovnyh-vyklykiv-dlya-ukrayiny-v-umovah-vijny>
3. Дробович А. Які українці зараз. Гард.City. 2024. 7 лютого. URL : <https://thegard.city/articles/341586/osnovni-vikliki-pered-ukraincyami-na-tli-vijni>;
4. Остапенко М. Соціальна напруженість: зміни в умовах війни. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2023. Випуск 22(33). 13–24.
5. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с. URL : https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2022-04/Reznikova_Resilience_UKR.pdf

УДК 328.184(477)

Віталій СТОЛЯРОВ / Vitalii STOLIAROV

*аспірант I курсу підготовки Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПРОЦЕС ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Лобізм в демократичних системах є для окремих громадян та організованих груп одним з цивілізованих засобів впливу на процес прийняття рішень, формування та реалізації державної політики. Один з ризиків, коли відсутні чітко визначені правила лобіювання, це можливість корупції та підкупу, коли відбувається зловживання владними повноваженнями посадовцями для отримання особистої неправомірної вигоди. Такі дії приводять до перекосу у конкуренції в системі просування інтересів різноманітними групами повністю нівелюючи демократичність процесу лобіювання. Рішення прийняте з використанням незаконних засобів впливу може привести не лише до викривлення його мети на користь конкретному інтересу, але й нанести значну шкоду суспільним та національним інтересам.

Відсутність законодавчих механізмів регулювання лобістської діяльності призводить до безкарності та зловживань, що може загрожувати принципам правової

держави, зокрема, таким як незалежність влади від конкретних приватних інтересів, рівність перед законом. Групи, які мають значний вплив на законотворців та урядовців можуть намагатись створити для себе привілеї, іноді навіть шкодячи інтересам конкуруючих груп, ринку цілих галузей економіки, або можуть прагнути уникнути відповідальності перед законом.

В Україні можемо спостерігати нерівний доступ до засобів впливу на об'єкти лобіювання. Характерним є перевага груп з великим обсягом фінансування та доступом до політичних ресурсів при захисті власних інтересів над менш впливовими групами та суспільними інтересами. Така тенденція створює ризики концентрації засобів впливу в невеликих колах олігархічних груп та бізнес-структур, що може призвести до обмеження конкуренції інтересів в політичному середовищі та монополізації влади [6, с. 203-204].

Наразі розпочато процес законодавчої інституціоналізації лобістської діяльності в Україні, зокрема, відбувається створення нормативно-правових умов для діяльності суб'єктів лобіювання та визначення їх ролі в процесі розробки та прийняття рішень. Такі дії продиктовані прагненням України стати на активний шлях до членства в ЄС, тож законодавче забезпечення є важливим та вкрай необхідним засобом, аби зменшити кількість неформальних методів впливу на політичних суб'єктів, які в своїй більшості негативно впливають на політичний процес, та створити прозорі формальні засоби просування інтересів та рівний доступ різноманітних зацікавлених груп до процесу лобіювання.

Відповідно до рекомендацій Групи держав Ради Європи проти корупції від 8 листопада 2023 року, Україні необхідно провести низку антикорупційних реформ, зокрема, законодавче регулювання лобізму є однією з них, як частина антиолігархічного плану дій. Новий закон про лобізм має бути розроблений по європейській моделі лобіювання. Такі дії мають полегшити взаємодію зацікавлених груп та груп громадянського суспільства з владою. Важливим принципом лобістської діяльності є забезпечення уникнення конфлікту інтересів та створення стандартів етичної поведінки суб'єктів лобіювання [7, с. 36].

Тож у лютому 2024 року Верховною Радою України прийнято Закон про лобіювання № 3606-IX, який у березні був підписаний Президентом України [1, 2]. Закон визначає термін «лобіювання», як діяльність, що здійснюється з метою впливу на об'єкт лобіювання в комерційних інтересах бенефіціара (за винагороду, що отримується прямо або опосередковано, та/або з оплатою фактичних витрат, необхідних для її здійснення) або у комерційних інтересах особи та стосується предмета лобіювання. Визначаються повноваження суб'єкта, об'єкта лобіювання, їх взаємодія, статус клієнта та його права. Бенефіціаром може виступати будь-яка фізична або юридична особа, іноземна держава (що має представництво в Україні), які прагнуть реалізувати комерційні інтереси шляхом впливу на процес розробки та прийняття на нормативно-правових актів [5].

Введення закону в дію передбачається не пізніше ніж 1 січня 2025 року. До цього часу необхідно провести низку адміністративних підготовчих дій. Зокрема, підготувати та впровадити нову інформаційну систему для реєстрації лобістів «Реєстр прозорості», лише через 2 місяці після його впровадження закон може набрати чинності, але не пізніше вказаної вище дати. Саме реєстрація в реєстрі дає суб'єкту офіційний статус лобіста. Порядок ведення та відповідні положення функціонування реєстру мають бути затверджені рішенням Кабінету Міністрів України, а вести Реєстр прозорості покладено на Національне агентство з питань запобігання корупції

(НАЗК). Окремо варто зазначити, що впроваджується також механізм звітності лобістів, відповідно до якого кожен півроку необхідно подавати звітність, дані про клієнтів, вартість договорів, кошти отримані та використані суб'єктами лобіювання, дані про зустрічі та спілкування з об'єктами лобіювання [5]. Подібні реєстри ми можемо спостерігати в країнах ЄС, тож при розробці та прийнятті рішення про створення такого реєстру важливо врахувати цей досвід щодо переваг та можливих недоліків такого реєстру, аби створити дійсно дієвий механізм для виведення лобістів з тіньової діяльності.

Також ж до 2025 року Кабінету Міністрів України необхідно підготувати та затвердити Правила етичної поведінки суб'єктів лобіювання. Дотримання цих правил визначено, як обов'язкове при здійсненні лобістської діяльності [5]. Оскільки етичні принципи діяльності та поведінки лобістів є певним набором норм, цінностей, які мають не лише регулювати поведінку певних суб'єктів, а й забезпечити відкритість діяльності, відповідальність та повагу до демократичних процесів, то розробка таких правил має включати максимальну залученість громадськості, експертного, наукового середовища, представників українських та європейських антикорупційних органів, адаптацію іноземного досвіду відповідно до української політичної дійсності. Широке обговорення дозволить знайти баланс між інтересами суспільства, груп та держави.

Діяльність та вплив громадських організацій, об'єднань на владних суб'єктів з метою прийняття певного рішення не є лобіюванням відповідно до вищезазначеного закону, окрім тих випадків, коли така діяльність стосується комерційних інтересів [5]. Проте, в практичній площині, наразі багато лобістів в Україні діють саме як громадські організації, інколи лобіюючи певні треті інтереси під виглядом громадської адвокації та суспільного запиту. Визначення чи є спрямованою діяльність певного об'єднання на реалізацію комерційних інтересів чи ні, досить складне в громадсько-політичній діяльності. Оскільки при цьому необхідно аналізувати усю діяльність та комунікацію з суб'єктами влади конкретної громадської організації. За твердження голови НАЗК, а саме цей орган має бути здійснювати облік та контроль лобістів, реєстрація громадських організацій в реєстрі лобістів буде добровільною та залежати від бажання самої організації [3]. Питання чи буде у НАЗК функціональні, правові та організаційні можливості реалізувати контроль за громадськими організаціями, та чи не стане цей контроль елементом тиску, а буде саме процесом виявлення порушень у сфері лобізму – залишається доволі спірним.

Необхідним залишається створення дієвих механізмів відповідальності за порушення законодавства, процедур здійснення лобіювання. Проте, на даному етапі, такі механізми є більш поверхневими, ніж такими, що спрямовані на виведення лобістів з неформальної площини. Оскільки прийнятий 21 березня 2024 року ВРУ законопроект № 10373 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення законодавства у сфері лобіювання» встановлює доволі низькі штрафи за незаконне лобіювання. Зокрема, передбачається адміністративна відповідальність за лобіювання особою, яка не зареєстрована як лобіст, або особою, яка перестала бути такою, але здійснює лобіювання, то покарання у вигляді штрафу у розмірі 850-1700 грн, повторне правопорушення протягом року – штраф у розмірі від 3400-8500 грн [4]. На жаль, такий рівень відповідальності за порушення законодавства навряд чи здатний сприяти виведенню лобізму у цивілізовану площину.

Отже, важливим на даному етапі інституціоналізації є створення не лише нормативно-правового забезпечення лобістської діяльності, а саме створення дієвого

механізму виведення з тіні діючих лобістів, груп інтересів, які довгі роки своєї діяльності майже монополюють вплив на державні інститути з метою отримання привілейованих умов своєї діяльності шляхом ухвалення тих чи інших рішень. Нові законодавчі механізми лобізму мають створити прозорі умови та засоби для здійснення відкритої лобістської діяльності, сприяти можливості залучення до процесу лобіювання усіх зацікавлених груп та потребує значної уваги з боку громадянського суспільства України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 12 березня 2024 року Президент України підписав прийнятий Верховною Радою України 23 лютого 2024 року Закон України «Про лобіювання». Верховна Рада України: веб-сайт. URL : https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/247403.html (дата звернення: 26.03.2024).
2. Верховна Рада України прийняла Закон про добросчесне лобіювання. Верховна Рада України : веб-сайт. URL : <https://www.rada.gov.ua/news/razom/246963.html> (дата звернення: 26.03.2024).
3. Звітування у Реєстрі прозорості буде обов'язковим тільки для лобістів – голова НАЗК. Укрінформ : веб-сайт. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3799797-zvituvanna-u-reestri-prozorosti-bude-obovazkovim-tilki-dla-lobistiv-golova-nazk.html> (дата звернення: 26.03.2024).
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо порушення законодавства в сфері здійснення лобіювання. Проект Закону України від 25.12.2023 р. № 10373. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43450> (дата звернення: 26.03.2024).
5. Про лобіювання: Закон України від 23.02.2024 р. № 3606-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-IX#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
6. Трофименко А. В. Проблеми інституціоналізації лобізму в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія.* 2014. № 11. С. 203–212.
7. Commission staff working document. Ukraine 2023 Report. Brussel. 2023. 151p. URL : https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en (дата звернення: 25.03.2024).

УДК 316.3-027.555(477)«364»

Анна СТУЖУК / Anna STUZHUK

*студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ

Україна пройшла складний шлях історичного розвитку. Її тривалий статус провінційності, відсутність власної державності позначилися, серед іншого, і на особливостях формування та розвитку громадянського суспільства. Зміни у розвитку громадянського суспільства в Україні почалися зі здобуттям країною незалежності. Після розпаду Радянського Союзу у політичній риторичі та програмах політичних партій з'явилися загальноприйняті для демократичного світу поняття, зокрема свобода, права людини, альтернативність вибору, ідеологічний і політичний плюралізм тощо.

Конституція України містить чи не найбільш широкий перелік прав і свобод людини і громадянина, але багато з них ще й досі залишаються такими, які не реалізуються. Серед причин цього можна виокремити дії влади, яка протягом

багатьох років, проголошуючи принципи демократичного життя, недостатньо приділяла уваги їх практичному втіленню, навіть демонструвала ефективність інших, які не поєднуються із демократичними. Іншою причиною можна назвати незрілість і слабкість громадянського суспільства. Водночас, під час Помаранчевої революції (2004 рік) з'явилися підстави говорити про окремі елементи становлення громадянського суспільства. У зв'язку з цим слід нагадати слова Р. Дарендорфа, який зазначав, що «достатньо шести місяців, щоб написати Конституцію, шести років, можливо, вистачить для впровадження реформ, але, безперечно, й 60 років бракуватиме для закладання підвалин громадянського суспільства» [1, с. 28].

Для українського суспільства помітною є одна з рис політичної культури – недовіра до державних владних структур й загалом до влади. Натомість довіру українці висловлюють громадському сектору, зокрема громадським та волонтерським організаціям. За останні десять років після Революції Гідності (2013-2014 рр.) співпраця та взаємодія між людьми набули реальної суспільної ваги. Під час повномасштабної війни це стало особливо помітним – українці безпрецедентно об'єдналися та згуртувалися [2].

За 32 роки незалежності України, зокрема за останнє десятиліття, фіксуються тенденції певної зрілості та впливовості громадянського суспільства. На думку науковців, це відбувається під впливом таких чинників:

- після розпаду Радянського Союзу владні органи в Україні були досить слабкими, тому громадські організації взяли на себе деякі функції, які зазвичай в інших країнах виконують уряди;

- до 2014 року існували певні обмеження та перешкоди для активістів, складності щодо реєстрації та припинення діяльності громадських об'єднань до переслідувань незалежних журналістів, що певним чином гальмувало, проте не придушувало розвиток громадянського суспільства;

- Революція Гідності – зростання самоорганізації та активності громадян;

- нині громадянське суспільство отримує підтримку як від України, так і з-за кордону [2].

Заслугує на увагу питання участі молоді у розвитку громадянського суспільства. Участь молоді у суспільному житті – це надання можливості молодим людям впливати на вирішення питань, які стосуються їхнього життя, через участь у прийнятті рішень або через особисту діяльність [3].

З 2015 року, на замовлення Міністерства молоді та спорту України, щорічно проводиться дослідження становища молоді, зокрема соціально-економічного стану, цінностей та уподобань. У рамках його продовження, але з урахуванням ситуації повномасштабного вторгнення, наприкінці 2022 року було проведено цю хвилю дослідження [4].

Дослідження проведено аналітичним центром Cedos і дослідницькою агенцією Info Sapiens за ініціативи, а також технічної та організаційної підтримки Представництва Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України, за фінансової підтримки МЗС Данії [4].

У звіті окреслено низку тенденцій у молодіжному середовищі. Зростання громадської активності. Частка молоді, що займається волонтерством, в окреслений період зросла з 20% до 42%. З 6% респондентів, які вперше долучилися до волонтерської діяльності протягом останніх 12 місяців у 2021 році, у 2022 році таких було вже 30%. Також значно збільшилась частка молодих людей, які серед життєвих

цілей зазначили – бути корисними своїй країні: з 6% у попередній хвилі до 37% у 2022 році [4].

Зростання частки тих, хто не хоче виїжджати з України з 49% у 2021 році до 66% у 2022 році. Це може пояснюватись як посиленням патріотичних настроїв та соціальної згуртованості, так і виїздом частини молоді за кордон (тоді як ті, хто не хотів виїжджати, частіше залишались в Україні або повертались з-за кордону) [4].

Бачення свого майбутнього в Україні: 76% молодих людей, які виїхали через війну за кордон, виявили бажання повернутись в Україну. Зокрема, 64% респондентів планують повернутися до свого населеного пункту, в якому раніше проживали, і тільки 2% – вже до іншого. Прикметно, що 57% молоді за кордоном серед найважливіших цілей в житті зазначили бути корисними Україні [4].

Єдність у баченні умов миру і майбутнього України. Молодь одноставно підтримує територіальну цілісність України: 86% респондентів визначили як абсолютно неприйнятний варіант «Україна претендує лише на ту територію, яка підконтрольна їй станом на сьогодні», а 71% так само відкинули варіант встановлення миру, за якого Україна контролюватиме територію станом на 23 лютого 2022 року. Також порівняно з 2021 роком суттєво зросла підтримка вступу до НАТО (з 59% до 80%) та ЄС (з 57% до 85%) [4].

За словами переважної більшості опитаних (72%), вони готові долучатися до процесу відновлення у своїй громаді, але лише 1% відповіли, що вже це роблять. На питання, що може посилити активність молоді, респонденти вказали на те, що «місцева влада або інші стейкхолдери мають зосередитися на створенні проєктів для молоді або за її участі, фінансувати проєкти молодих людей, сприяти або проводити публічні заходи (навчально-освітні та суспільно важливі) для молоді та спільно з іншими віковими групами, відкривати молодіжні центри для дозвілля, розвивати програми стажувань при інституціях» [4].

Слід відзначити, що у складні періоди молодь долучається до об'єднань людей з активною громадянською позицією, демонструючи віру в себе і свою країну. Водночас, науковці акцентують увагу на тому що, «безмежно люблячи Україну, розмовляючи державною мовою, молодь може й змінити постійне місце проживання, якщо держава не спроможна забезпечити гідне життя своїм громадянам» [1, с. 32].

Перші місяці повномасштабного вторгнення РФ на територію України актуалізували різні форми самоорганізації, взаємодії та підтримки громадян, посилили ступінь довіри в середині самого суспільства. Мова йде про налагодження комунікації, використання різних інструментів та форм взаємодії та підтримки, особливо в умовах тимчасово окупованих територій. Це: взаємодія і взаємодопомога мешканців у місцях проживання, в укриттях; створення будинкових чатів, проведення перекличок, надання продуктів харчування, медикаментів, нічні чергували у під'їздах тощо. Учителі давали проводили безкоштовні онлайн-уроки для дітей. Лікарі безкоштовно консультували людей онлайн. Єдності суспільства сприяло й те, що в перші ж дні війни етнічні спільноти України, які проживають тут – грузини (Грузинський легіон), кримські татари (Добровольчий батальйон «Крим») та інші – долучилися до допомоги заблокованому населенню, силам територіальної допомоги та армії. Взаємна емпатія, відчуття солідарності, підкріплені взаємодією, стали ключовими для цементування колективної ідентичності, важливої для формування політичної нації та громадянського суспільства [1, с. 32].

Українське громадянське суспільство продемонструвало неймовірну стійкість під час війни. Люди самоорганізуються, допомагають одне одному та волонтерять,

а громадські об'єднання та волонтерські ініціативи стали опорою для країни. Війна – це шанс для змін, і громадянське суспільство може стати рушійною силою відновлення та розбудови України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу. *Збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 22 квітня 2023 р.). Ред. кол. А. Є. Конверський (голова), О. В. Батрименко, Ф. П. Власенко, [та ін.]. Київ : ВАДЕКС, 2023. 216 с.
2. Мигаль М. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни: рекомендації для міжнародних партнерів. *Інститут аналітики і адвокатури*. URL : <https://iaa.org.ua/articles/civil-society-development-in-times-of-war-recommendations-for-international-partners/>
3. Бойко С. Українська молодь і громадянське суспільство в умовах сучасних викликів. *Українознавчий альманах*. 2020. Вип. 27. С. 22–28. URL : <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.3>
4. Вплив війни на молодь в Україні. *Аналітичний центр Cedos*. URL : <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/>

УДК 2-78(477)«364»

Владислав СУХОМЛИН / Vladyslav SUKHOMLYN

студент Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сучасне українське суспільство кожного дня стикається з численними викликами, головним із яких, безумовно, є війна. У контексті таких непередбачуваних і напружених умов релігійні організації стають важливими суб'єктами, які впливають на соціально-культурну динаміку та пошук шляхів до вирішення проблем соціально-політичного характеру. Перебуваючи на перехресті історичних подій і геополітичних трансформацій, Україна пережила та досі переживає низку значних подій, зокрема подальший розвиток національної свідомості, нові етапи державотворення, тимчасову окупацію окремих територій, відкрити форму війни з боку РФ, різні види соціально-політичних потрясінь. Воєнний стан поставив перед суспільством багато складних викликів, серед яких важливу роль відіграють релігійні чинники. Вивчення ролі релігійних організацій у таких ситуаціях має важливе значення для розуміння соціальної та політичної динаміки країни, відновлення миру та розвитку громадянського суспільства у його співпраці з державою.

Дослідження такого масштабу має базуватися на соціологічних даних, кількісному та якісному аналізі, а також експертних оцінках. Інтеграція цих методів дозволить краще зрозуміти вплив релігійних організацій на суспільство в умовах військового нападу зовнішнього агресора та визначити шляхи подальшого сприяння громадянському миру та міжконфесійній злагоді всередині країни.

Мета подібного дослідження полягає у ретельному вивченні та аналізі ролі релігійних організацій в умовах воєнного стану в Україні з метою розкриття їхнього впливу на соціально-політичну динаміку, громадянське суспільство та міжконфесійну

гармонію. Зробимо припущення, що релігійні організації можуть мати значний вплив на формування громадянсько-політичного життя, зміцнення міжконфесійної співпраці та сприяти побудові національного діалогу.

Україна – конфесійна плюралістична держава з вираженим домінуванням християнства, серед напрямів і течій якого першість належить православ'ю [1, с. 32]. Ситуація у православному середовищі країни значною мірою визначає порядок денний державної політики щодо забезпечення національної безпеки у сфері свободи совісті та свободи релігії.

Релігійні організації в Україні відіграють значну роль в умовах воєнного стану. На початок 2023 р. в Україні діяло 36 594 релігійних організацій [1, с. 6]. Це також пов'язано з тим що, українське суспільство протягом своєї незалежної історії демонструє досить високий рівень релігійності. Це підтверджують і різного роду соціологічні дослідження. Зокрема, станом на кінець 2010 р., порівняно з 2000 р., число громадян, які визнавали себе віруючими, зросло з 58% до 71%⁵. Надалі, впродовж 2010-2020 рр., частка віруючих серед дорослих громадян України становила в середньому 70%. Водночас, дослідження 2014 р. зафіксувало зростання, порівняно з «довоєнним» 2013 р., числа віруючих з 67% до 76% – що є характерним для суспільства, яке опинилось у стресовій ситуації [1, с. 32].

Перш за все, релігійні організації виступають важливими медіаторами та сприяють зменшенню напруги у суспільстві шляхом сприяння діалогу та співробітництва між різними групами населення. Релігійні лідери та організації активно взаємодіють із державними структурами, громадськими організаціями та міжнародними акторами для пошуку шляхів до миру та врегулювання конфліктів.

Релігійні організації відіграють також важливу роль у підтримці громадянського суспільства та міжконфесійної гармонії. Вони активно працюють над зміцненням етичних і моральних цінностей, сприяють соціальним програмам допомоги та реабілітації, а також підтримують духовний розвиток нації. Наприклад, такі організації як: Caritas Ukraine, Українська Греко-Католицька Церква, Всеукраїнський Союз Євангельських Християн-Баптистів та інші, активно надають їжу, притулок і медичну допомогу людям, постраждалим від війни, допомагають людям евакуюватися з небезпечних зон та всіляко підтримують, надаючи евакуаційний транспорт, тимчасове житло для постраждалих від війни. І це тільки невеликий відсоток прикладів позитивного залучення релігійних і громадських організацій до ліквідації наслідків війни. Зрозуміло, що ці ініціативи відіграють ключову роль у збереженні та відновленні соціальної координації та спільності під час воєнного конфлікту.

Варто сказати і про деякі ризики. Серед різноманітних релігійних груп і організацій, деякі викликають занепокоєння щодо їхніх можливих впливів на національну безпеку. Важливо розрізнити між релігійними організаціями ті, які сприяють мирному співіснуванню та демократичним цінностям, і ті, які можуть становити загрозу для національної безпеки.

Для національної безпеки України реальну загрозу становлять релігійні організації, керівні центри котрих розташовані на території держави-агресора. Першочергово це стосується московського патріархату, що діє в Україні під назвою Українська православна церква (УПЦ). Значна кількість експертів та аналітичних видань у питаннях національної безпеки України вважають, що УПЦ МП веде «підривну» діяльність всередині країни. До прикладу, в аналітичній доповіді від Національного інституту стратегічних досліджень зазначені деякі факти про те, що за

організацією та за особами, котрі пов'язані з нею, було помічено: наповнення світового інформаційного простору повідомленнями агресивного маніпулятивного квазірелігійного змісту, спрямованими на розкол українського народу, безпосередній вплив на всі соціальні верстви населення, у т.ч. на владні структури України, з інспіруванням внутрішньої суспільної напруги та генеруванням міжконфесійної й міжцерковної ворожнечі, а також дискредитації Української держави та української влади, організація масових заходів із подальшим переростанням у силові й дестабілізаційні протистояння [1, с. 32]. Секретар Ради національної безпеки і оборони О. Данілов у цьому зв'язку також переконаний: «Поширення церков Московського патріархату в Україні з 1991 року – це спецоперація РФ» [3].

У контексті воєнного стану в Україні релігійні організації відіграють важливу роль у наданні гуманітарної, медичної, психологічної підтримки та притулку для біженців. Вони забезпечують духовну підтримку та допомагають сприяти мирному вирішенню конфлікту через свої миротворчі ініціативи. Проте важливо враховувати, що деякі псевдорелігійні організації можуть мати політичні амбіції або втручатися в суспільні процеси, тому до них потрібно ставитися уважно та об'єктивно, ретельно аналізуючи їхні дії та вплив на безпекову ситуацію в країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітична доповідь «Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України». Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2023. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-07/religiini_vidnosyny_dopovid_13072023_zdioruk.pdf
2. Війна і церква: церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL : https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf
3. Інтерв'ю секретаря РНБО в етері видання «Радіо свобода». URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-danilov-lavra-vyselelnia/32352066.html>

УДК 349.6(477)

Антон ТЕНИК / Anton TENYK

аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ)

ЕКОЛОГІЧНИЙ ДОГОВІР ДЛЯ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

За два роки повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну було завдано надзвичайно великої шкоди українському довкіллю.

Наприклад, 06.06.2023 російськими військами було підірвано дамбу й машинну залу Каховської ГЕС, від функціонування якої залежить не лише забезпечення півдня України електроенергією та прісною водою, а й наповнюваність ставків, що призначені для охолодження розташованої в зоні.

На масштаб екологічної катастрофи, спричиненої цим військовим злочином, окрім іншого, вказує і той факт, що за інформацією генерального директора ПрАТ «Укргідроенерго» Ігоря Сироти «і в турбінах, і у трансформаторах Каховської ГЕС зберігалось 450 тонн мастила. Яка кількість мастила вилілася ми точно не знаємо, але

розуміємо, що це більше 150 тонн. Воно десь осідає по течії, бо великий промив, а зрештою опиниться в Чорному морі» [1]. Окрім цього: було затоплено щонайменше 17 автозаправних станцій; рівень солоності Чорного моря біля Одеси знизився майже втричі нижче норми; у зоні впливу опинилися Регіональний ландшафтний парк «Кінбурнська коса» загальною площею майже 18 тис га; ділянки Чорноморського біосферного заповідника «Волижин ліс», о. Довгий, о. Круглий площею 2,7 тис га; регіональний ландшафтний парк «Висунсько-Інгулецький», площею 2,7 тис га. [2]; станом на кінець червня 2023 р. збитки, завдані довкіллю, оцінювалися від 1,5 млрд доларів США [2] до близько 146 млрд грн [3].

Як зазначив Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець, за вказаний період було задокументовано понад 3700 злочинів проти природи. Розмір збитків, нанесених агресором довкіллю України, складає майже 57 млрд євро [4].

Протягом цього періоду Україна докладє значних зусиль для фіксації фактів нанесення шкоди довкіллю, організації кримінальних розслідувань, визначення розміру збитків, збору доказової бази, що в кінцевому результаті має на меті притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

У червні 2023 року в Україні за ініціативою Офісу Президента України було створено Робочу групу високого рівня з екологічних наслідків війни, до складу якої увійшли українські та іноземні члени: Андрій Єрмак, Співголова, керівник Офісу Президента України; Маргот Вальстрем, Співголова, ексвіцепрем'єр-міністерка, колишня Міністерка закордонних справ Швеції; Андрій Костін, Генеральний прокурор України; Руслан Стрілець, Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України; Гайді Гаутала, Віцепрезидент Європейського парламенту, колишній міністр міжнародного розвитку Фінляндії Саймон Холмстрьом, колишній член парламенту від Аландських островів у Фінляндії; Ребека Ле Муан, членкиня парламенту Швеції; Мері Робінсон, Голова організації «Старійшини», колишня президентка Ірландії та колишня Верховна комісарка ООН з прав людини; Віргініус Сінкявічюс, Європейський комісар з питань довкілля, океанів та рибальства; Ізабелла Тейшейра, колишній міністр навколишнього середовища Бразилії; Грета Тунберг, екоактивістка; Лоранс Тубіана, генеральний директор Європейського кліматичного фонду.

Зазначеним органом 9 лютого 2024 р. було розроблено Екологічний договір для України (Environmental Compact for Ukraine).

Попри назву «Екологічний договір», цей документ за змістом не є ні договором у класичному розумінні цього правового поняття, ні проектом такого договору.

Натомість, як зазначають його автори, він фактично є звітом, що «містить рекомендації, адресовані українському уряду, з розумінням того, що українська влада повинна дотримуватися відповідних процедур під час ухвалення політичних рішень», а, власне, застосування у назві слова «договір» зумовлене усвідомленням авторами можливості досягнення цілей документу лише внаслідок об'єднання зусиль українців та міжнародної спільноти [5, с. 2].

Екологічний договір містить 50 чітких і змістовних рекомендацій за такими напрямками:

- а) Пріоритет 1: Моніторинг збитків та зменшення ризиків (8 рекомендацій);
- б) Пріоритет 2: Забезпечення відповідальності (14 рекомендацій);
- в) Пріоритет 3: Мобілізація зеленої реконструкції та відновлення довкілля (28 рекомендацій, з них):
 - Відновлення пошкодженого війною природного середовища (5 рекомендацій);

-
- Видалення наземних мін (5 рекомендацій);
 - Побудова зеленої економіки для майбутнього (6 рекомендацій);
 - Створення захисту під час розчищення завалів та реконструкції (4 рекомендації);
 - Залучення громадськості (4 рекомендації);
 - Стале фінансування (4 рекомендації).

Всі зазначені рекомендації мають не лише ступінь певного пріоритету, а й стратегічний та «кроссекторальний» [6] характер, до того ж, деякі з них є багатокомпонентними (наприклад, рекомендації 35, 36, 47-49).

За словами Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України Руслана Стрільця, для реалізації цих рекомендацій за дорученням Прем'єр-міністра Дениса Шмигала утворено урядову Міжвідомчу робочу групу.

Підґрунтя для виконання рекомендацій – насамперед євроінтеграційні реформи у сфері захисту довкілля, серед яких:

- розвиток кліматичного законодавства;
- реформа державного екологічного контролю;
- запобігання промислового забрудненню;
- впровадження Смарагдової мережі [6].

Водночас авторами документу виділено три питання, які запропоновано вважати «наскрізними темами, що стосуються всіх рекомендацій» [5, с. 4]:

- пріоритет інклюзивного формування політики (на основі публічних консультацій, у т.ч. із залученням потужної мережі експертів та організацій, які займаються цими питаннями; врахування впливу політики як на чоловіків, так і на жінок, а також на людей різного віку та за будь-яких обставин);

- тверда прихильність до прозорості та протидії корупції як передумова повної довіри Українського народу, донорів та інвесторів (буде мати вирішальне значення для реалізації цих рекомендацій);

- врахування Україною у відновленні та відбудові концепції «Планетарних Меж» (Planetary Boundaries), яка базується на тому, що глобальні ресурси є обмежені і що всі країни повинні докладати багатосторонніх зусиль для зменшення забруднювачів, захисту природних територій та зменшення навантаження на довкілля і клімат (це уможливить ідентифікацію взаємопов'язаних факторів, які стосуються відновлення довкілля, а також забезпечить позитивний внесок України у глобальні зусилля, спрямовані на розв'язання проблем клімату та здоров'я екосистем).

З урахуванням зазначеного, доходимо висновку про те, що Екологічний договір для України, будучи довгостроковим програмним документом, значною мірою орієнтованим на безпосередню участь у його реалізації іноземних партнерів України, у т.ч. донорів і інвесторів, є складовою механізму забезпечення екологічної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Підрив Каховської ГЕС / Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата доступу: 28.08.2023).
2. Гордійчук, Дана. Детально порахували: скільки коштувала Україні вчинена росіянами катастрофа на Каховській ГЕС. Українська правда. 2023. 30 черв. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2023/06/30/701747/> (дата доступу: 30.06.2023).
3. Руслан Стрільць: близько 146 мільярдів гривень. Така орієнтована сума завданих довкіллю збитків від підриву росією дамби Каховської ГЕС / Міністерство захисту довкілля та природних

ресурсів України. 30 червня 2023. URL : <https://mepr.gov.ua/ruslan-strilets-blyzko-146-milyardiv-gryven-taka-oriyentovana-suma-zavdanyh-dovkillyu-zbytkiv-vid-pidryvu-rosiyeyu-damby-кахovskoyi-ges/> (дата доступу: 30.06.2023).

4. Міндовкілля: Презентовано екологічний договір для України як новий механізм захисту довкілля / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 09.02.2024. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillia-prezentovano-ekolohichniy-dohovir-dlia-ukrainy-iak-novyi-mekhanizm-zakhystu-dovkillia> (дата доступу: 26.03.2024).

5. Екологічний договір для України. Зелене майбутнє: Рекомендації щодо відповідальності та відновлення / Робоча група високого рівня з екологічних наслідків війни. 09.02.2024. URL : https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/24/65/148029c127aa3b2a3fe9f482f9226118_1707492894.pdf (дата доступу: 26.03.2024).

6. Міндовкілля презентувало Екологічний договір для України / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. *Урядовий портал*. 27.03.2024. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillia-prezentovalo-ekolohichniy-dohovir-dlia-ukrainy> (дата доступу: 26.03.2024).

УДК 342.7-053.2«364»

Шота ТОДУА / Shota TODUA

аспірант зі спеціальності 081 «Право»

Навчально-наукового інституту права та політології

*Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
юрист ПриватБанку (м. Київ)*

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Дитина, яка постраждала внаслідок дій воєнних дій – дитина, яка отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно виведена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі у полоні [1, ст. 1].

Охорона дитинства – система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [1, с. 1].

У кожної дитини є невід’ємні права, такі як: право на життя, право на ім’я, на вільне висловлення своєї думки, право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності, право на освіту, право на захист від усіх форм насильства, право на вільне пересування і т.д. [1].

Для цілей Конвенції ООН про права дитини дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [8, с. 1].

Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров’я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин [8, с. 2].

Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання [8, с. 16].

Для захисту прав дитини був створений Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану – це тимчасовий консультативно – дорадчий орган Кабінету міністрів України. Був створений з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, також задля координації дій щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України [2, ст. 1].

Ще одним значним кроком для захисту дітей під час воєнного стану стало запровадження загальнонаціональної програми «Дитина не сама». Цю програму запроваджено Офісом Президента України спільно з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики. Програма являє собою чат-бот «Дитина не сама» – ресурс допомоги дітям у воєнному стані. Ця програма створена для того, щоб можна було прихистити дітей, позбавлених батьківського піклування [3].

18 квітня 2023 Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 339 «Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», згідно з якою передбачається створення Єдиного реєстру осіб, зокрема дітей, депортованих або примусово переміщених через збройну агресію Російської Федерації проти України. Реєстр об'єднуватиме інформацію щодо всіх депортованих або примусово переміщених осіб. Інформацію до Реєстру вноситиме Національне інформаційне бюро на основі щомісячного подання інформації від міністерств, центральних і місцевих органів влади, голів обласних військових адміністрацій [4].

Створена платформа «Діти війни» за дорученням Офісу Президента України Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України разом з Національним інформаційним бюро, Офісом Генерального прокурора, Національною поліцією, Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Офісом Президента для накопичення, обробки та часткового оприлюднення відомостей про дітей в умовах воєнного стану а саме: кількості поранених та загиблих дітей, депортованих дітей, тих, що були знайдені та тих, які знаходяться в розшуку [5].

В рамках функціонування інформаційно-комунікаційного порталу «Діти війни» Уповноважений Верховної Ради України з прав людини відкрив новий простір – Консультаційний центр Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У таких центрах усім громадянам можна отримати допомогу, щодо : розшуку дитини, повернення дитини з окупованих територій, отримання гуманітарної допомоги [5].

Відповідно до Положення про Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерство реінтеграції координує заходи з повернення на територію України, на якій органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі, громадян України, зокрема дітей, примусово переміщених (депортованих) на тимчасово окуповану територію або на територію Російської Федерації, інших держав [6].

Дітей–сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування влаштовують у дитячі будинки сімейного типу, до прийомних сімей [7].

Дітей із числа тимчасово переміщених (евакуйованих) в межах України або за межі України за відсутності документів влаштовують до дитячого будинку сімейного

типу на підставі витягу з обліково-статистичної картки дитини. Зазначений витяг подається обласною, Київською міською службою у справах дітей за місцем перебування дитини на первинному обліку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, або Нацсоцслужбою на письмовий запит відповідної служби у справах дітей. Якщо дитина не має відповідного висновку про стан здоров'я, фізичний та розумовий розвиток, то після влаштування її в сім'ю батьки-вихователі вживають заходів для проходження дитиною медичного огляду в закладах охорони здоров'я [7].

Важливу роль в захисті прав дітей відіграє розслідування воєнних злочинів. З початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України Офісом Генерального прокурора виокремлено напрям документування міжнародних злочинів, які вчиняють військові РФ щодо українських дітей, оскільки діти складають особливу категорію, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права. Наразі органами прокуратури зафіксовано факти вчинення військовослужбовцями країни-агресора низки серйозних порушень проти дітей. Ці порушення згідно з нормами міжнародного гуманітарного права є воєнними злочинами, а саме: вербування і використання дітей; вбивства та каліцтва, зґвалтування та інші форми сексуального насильства, напади на школи, лікарні та захищених осіб, які пов'язані з ними, викрадення дітей, відмова у доступі до гуманітарної допомоги [5].

Під час дії воєнного стану Національне інформаційне бюро наділено певними повноваженнями, щодо повернення дітей з окупованих територій або територій РФ, а саме :надавати Міністерству закордонних справ усю необхідну інформацію для розшуку та повернення таких осіб; забезпечувати обмін інформацією з Міжнародним комітетом Червоного Хреста, Центральним агентством з розшуку й іншими міжнародними організаціями; також представляти інтереси депортованих дітей, задля захисту їх прав [5].

Починаючи з того часу, коли стан воєнного положення, законодавство, що регулює захист прав дитини, зазнало значних поліпшень. Проте і досі існують значні прогалини, які необхідно усунути через прийняття та внесення змін до нормативно-правових актів, що стосуються даного питання. Навіть у ці важкі для нашої держави часи важливо відзначити досягнення України в області захисту прав дітей. Одним із ключових напрямків діяльності нашої країни у цьому контексті є удосконалення чинного законодавства, ратифікація конвенцій і впровадження норм міжнародного права. В результаті Україна стала учасницею численних міжнародних документів, спрямованих на забезпечення прав дітей. Проте в умовах воєнного стану, який оголошено на всій території країни, реалізація функцій, покладених на державу у справі забезпечення захисту прав дитини, стає надзвичайно складною [5].

Загальновідомими формами захисту прав, свобод та інтересів людини є: захист органами публічної влади(адміністративна форма); захист громадськими організаціями (громадська форма); самозахист; конституційне право на звернення; діяльність органів прокуратури; діяльність системи органів внутрішніх справ; судовий захист та контроль тощо. Президент України займає особливе місце у системі гарантій та зобов'язаний сприяти формуванню відповідних механізмів контролю та забезпечення реалізації праві свобод людини й громадянина, створювати умови нетерпимого ставлення до будь-яких випадків порушення таких прав і свобод.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про охорону дитинства». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
2. Постанова Кабінету міністрів України № 302 «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>
3. Сайт Офісу Президента України. URL : <https://www.president.gov.ua/>
4. Постанова Кабінету міністрів України № 339 «Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/339-2023-%D0%BF#Text>
5. Сайт інституції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL : <https://ombudsman.gov.ua/uk/zayavniku>
6. Постанова Кабінету Міністрів України № 376 «Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>
7. Постанова Кабінету міністрів України № 564 «Про затвердження положення про дитячий будинок сімейного типу». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>
8. Конвенція про права дитини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

УДК 340.12

Анастасія ТОМЕНКО / Anastasiia TOMENKO

*студентка гр. 41-П Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Павло ГОРИНОВ / Pavlo GORINOV

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений працівник соціальної сфери України,
директор Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ВЗАЄМОДІЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ТА ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У цій роботі розглядаємо фундаментальні питання взаємозв'язків між філософією права та загальною теорією держави і права, акцентуючи на їх спільних наукових викликах та завданнях. Аналіз базується на дослідженні не лише сутнісних відмінностей між цими дисциплінами, але й на розгляді їх синергетичного потенціалу для розуміння та формування правової реальності. Відмінність у підходах до права і держави надає унікальну можливість для переосмислення сучасних правових норм і їх взаємодії з динамічно змінюваними соціокультурними, політичними та економічними контекстами.

Особлива увага в роботі приділяється аналізу того, як філософські розуміння права можуть сприяти адекватному визначенню пріоритетів прав людини у світі, що зазнає постійних змін. Це включає розгляд теоретичних концепцій права в контексті їх практичної аплікації і необхідності зміцнення моральних основ правової системи. Вирішення цих питань вимагає глибокого осмислення існуючих розривів між нормативними теоріями та їх реалізацією в правовій практиці, що становить основу для подальшого розвитку обох дисциплін.

Розуміння цих взаємозв'язків відкриває перспективи для більш широкого діалогу між теоретиками і практиками, що може сприяти розвитку інтегративних підходів у правознавстві. Вивчення та аналіз міждисциплінарних зв'язків допомагає виявити нові напрямки в дослідженні права, що є надзвичайно важливим для адаптації правових систем до сучасних соціальних вимог і викликів.

У контексті дослідження взаємодії між філософією права та загальною теорією держави і права, акцент робиться на аналізі наукової літератури, проведенні емпіричних досліджень та застосуванні методів теоретичного моделювання. Ці методи дозволяють дослідити реальні взаємодії між цими дисциплінами та оцінити потенціал їх розвитку у сучасному соціокультурному контексті. Важливим є підхід, який включає систематичний огляд академічних робіт та їх критичний аналіз з метою виявлення основних тенденцій і змін у теорії та практиці.

Сучасне наукове середовище характеризується посиленням інтегративних процесів, що ведуть до взаємозбагачення і синтезу знань між різними галузями. В контексті цього процесу, особлива увага приділяється розгляду співвідношення і взаємопідсилення зв'язків між дисциплінами. Така інтеграція є особливо важливою в політичних науках, де історичні та теоретичні дослідження часто використовують досягнення філософії права та загальної теорії держави і права для глибшого розуміння соціальних процесів.

Значення міждисциплінарного підходу у політичних дослідженнях полягає у використанні філософських і юридичних концепцій для забезпечення більшої глибини аналізу та розширення теоретичної бази досліджень. Це допомагає виявити нові перспективи та можливості для розвитку правових і політичних теорій, сприяючи формуванню більш ефективних стратегій управління та законодавчих змін, що відповідають сучасним викликам.

У центрі інтегративно-загальнонаукового підходу стоїть філософія, яка завдяки своїм світоглядним та методологічним функціям, а також універсальному категоріальному апарату впливає на процес зближення різних наук. Філософія права, як загальнометодологічна галузь знань, має на меті надати світоглядне розуміння суті права, його значення та призначення для людей, аргументувати соціальні, духовні та етичні передумови правового порядку з точки зору людського існування [1, с. 568].

Філософія не залишає поза своєю увагою державу і право, однак вона визначає їх сутність, природу, призначення і місце в системі соціальних явищ і цим обмежується. Що стосується теорії держави і права, то вона вивчає державу і право багатогранне, звертаючись при цьому до передових досягнень філософії і використовуючи філософські категорії – сутність, зміст і форма, частина і ціле, можливість і дійсність, система і структура. Філософія виробляє засоби світоглядної орієнтації людини, дає ключ до розгадки державно-правових явищ.

Теорія держави і права озброює філософію матеріалом, який дозволяє робити узагальнення і формулювати загальні принципи соціального прогресу, свободи, а також виробляти загальнометодологічні принципи дослідження в галузі всіх окремих наук, у тому числі в царині держави і права. Не випадковим є те, що філософія права як частина загальної філософії започаткувала теорію держави і права, перетворилася на методологічне підґрунтя юриспруденції завдяки дослідженню глобальних державно-правових категорій (насамперед категорії «право»). Однак філософія права не займається практичним вивченням основних закономірностей держави і права. Вона не підмінює собою теорію, покликану здійснювати аналіз емпіричного матеріалу, що міститься в історично сформованих нормах права, у переплетінні

випадкового і необхідного в правовій дійсності, у порівнянні правових систем держав. Філософія права зосереджується на методологічному аспекті пізнання правових явищ і процесів, вивчає їх з філософської точки зору. Можна сказати, що філософія права – це система знань про фундаментальні принципи буття права, про онтологічну природу права, його людську і соціальну сутність. [2, с. 13]. Лише поєднання філософських концепцій про природу права з юридичними знаннями про його формально-нормативний аспект створює необхідну теоретико-методологічну базу для розвитку загальної теорії держави та права як наукової основи сучасної юридичної практики. Це відображає думку, що «філософія без права мертва, а право без філософії порожнє».

У світлі розгляду проблем співвідношення філософії права та загальної теорії держави і права важливо враховувати плюралізм існуючих підходів до розуміння природи права. Деякі концепції філософії права розглядають природне право як вихідний пункт у формуванні правових норм, але ці ідеї та принципи набувають конкретної юридичної форми через розумовий аналіз та включення їх до системи позитивного права.

Суттєвий внесок у розвиток концепції природного права здійснив німецький філософ І. Кант, який розрізняв різні аспекти права та виділяв його теоретичні та практичні аспекти. Подібно до Канта, Гегель підкреслював необхідність поєднання ідеального та практичного у праві, що стає чіткішим у розумінні свободи та практичної реалізації права. Гегель вбачав основне завдання філософії права в її очищенні від ідей природного права та у формуванні раціонального правового порядку. У ході еволюції філософії права здійснювалися спроби подолати дуалізм між двома одночасно діючими теоріями права – природного та позитивного – шляхом знаходження своєї родової ідеальної формули співвідношення між ними. Деякі філософи, такі як В. Соловйов, Є. Трубецький, вказували на те, що над позитивним правом стоїть вища категорія – совість. Інші, як П. Новгородцев, розглядали природне право як ідеальну вимогу, що визначає «практичне майбутнє право». Загалом, деякі представники неокласичної філософії права стараються уникнути вживання терміну «природне право», замінюючи його поняттями «справедливість», «ідея права» або «надзаконне право» [3, с. 332].

Проте, в такому підході часто спостерігається сплутування права та моралі, а також формального та фактичного в контексті трактування категорії «природне право». Це може призвести до абсолютизації відносних моральних цінностей, які, на думку вчених, мають відобразитися в позитивному праві. Такий підхід створює виклик у розрізненні між об'єктивними нормами права та суб'єктивними моральними переконаннями, що може впливати на розуміння та застосування правових норм у суспільстві.

Оскільки право є не лише абстрактною концепцією, але й практичною реальністю життя людей, філософія права набуває значення та теоретичної вагомості лише тоді, коли вона взаємодіє з позитивним правом, що безпосередньо стосується правового матеріалу та виходить з його творчого осмислення. Такі творчі контакти між філософією та правознавством сприяють розумінню права як не лише функції держави, але й як сутності соціального буття та духовності людини. Для подолання розриву між теорією та практикою необхідне розширення взаємодії філософії, соціології, теорії держави і права у вивченні механізмів та соціальних результатів функціонування держави і права. Ця взаємодія ґрунтується на принципі взаємодоповнюваності у сфері соціального пізнання, що дозволяє зберігати

теоретичну цінність будь-якого альтернативного погляду в системі їх цілісності. Важливо зазначити, що розвиток контактів між філософсько-правовими та юридичними дослідженнями не має призводити до знеособлення нормативності права та його нормативної визначеності. Це необхідно для реалізації принципу рівності перед законом.

Зростання інтересу українських юристів до філософії права пов'язане з потребою розвитку та удосконалення методології дослідження права, а також з необхідністю правового осмислення нових соціальних проблем та подолання ідеологічних обмежень. Встановлено, що взаємодія між філософією права та загальною теорією держави і права має складну та багатогранну природу. Виявлено, що обидві дисципліни взаємопов'язані та впливають одна на одну, сприяючи розвитку теоретичного та практичного розуміння правової системи суспільства. При цьому виявлені певні проблеми, такі як нестача взаємодії між теорією та практикою, а також потреба в подальшому дослідженні з метою визначення перспектив розвитку цих наукових напрямків.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що вивчення взаємодії між філософією права та загальною теорією держави і права є важливим напрямком в юридичній науці. Цей діалог сприяє більш глибокому розумінню природи права та держави, їхніх взаємозв'язків та впливу на суспільство. Дослідження цих аспектів відображає постійну потребу у вдосконаленні теоретичних засад правознавства та розвитку сучасного правового регулювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабкін В., Усенко Б. Нарис історії розвитку загальної теорії держави і права, філософії та енциклопедії права. Антологія української юридичної думки : в 6 т. Т. 1. Київ : Видавництво, 2002. 568 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Київ, 2000. С. 13.
3. Філософія права: проблеми та підходи. Навчальний посібник для студентів спеціальності «Правознавство» / за заг. ред. П. М. Рабіновича. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. 332 с.

УДК 341.231.14«364»

Анна УДОВЕНКО / Anna UDOVENKO
студентка спеціальності «Політологія»

*Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА РЕАЛІЇ

Захист прав і свобод громадян є одним із основних обов'язків держави, водночас в окремих випадках обмеження у законодавчо визначений спосіб є невідворотним. Згідно з Конституцією України підставою для таких обмежень є впровадження воєнного або надзвичайного стану. В умовах воєнного стану можуть обмежуватися: право на недоторканність житла (ст. 30); право на таємницю

листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32); право на свободу думки і слова (ст. 34); право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність (ст. 42); право на працю (ст. 43); право на страйк (ст. 44); право на освіту (ст. 53) [1].

Дослідники зазначають, що ці обмеження необхідні для запобігання злочинам, рятування життя людей та майна, забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку та економічного добробуту, забезпечення охорони здоров'я населення, захисту репутації, прав і свобод інших людей; запобігання розголошенню конфіденційної інформації тощо [3, с. 98].

Водночас вчені вказують переконливі ознаки, що під час російсько-української війни мають місце серйозні порушення міжнародного права, зокрема принципів розрізнення і заборони невивірених нападів, а також поводження з військовополоненими, водночас і міжнародні організації мають підтверджують ці позиції, наприклад, Управління Верховного комісара ООН з прав людини проводить докладний аналіз питань прав людини та міжнародного гуманітарного права, що виникають через конфлікт [4, с. 1].

Як РФ, так і Україна зобов'язалися дотримуватися звичаєвого міжнародного гуманітарного права, зокрема, чотирьох Женевських конвенцій і Додаткового протоколу I. Стосовно ведення бойових дій міжнародне гуманітарне право вимагає від учасників конфлікту завжди розрізняти цивільних осіб і комбатантів, цивільні та військові об'єкти, а також спрямовувати свої операції лише проти військових цілей і вживати всіх можливих запобіжних заходів під час вибору засобів і методів атак, щоби уникнути або щонайменше звести до мінімуму випадкову загибель цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів. Це також докладні правила поводження з особами, які потрапили під контроль однієї зі сторін конфлікту [4, с. 2].

Однак реалії свідчать про недотримання цих міжнародних стандартів державою-агресором. Зокрема про це свідчать втрати серед цивільних осіб: лише з 4:00 год 24.02.2022, коли РФ почала збройний напад на Україну, до опівночі 26.03.2022 зафіксовано 2909 випадок загибелі або поранення цивільних осіб, в тому числі й дітей [4, с. 4].

Україна зверталася до Міжнародного Суду ООН (МС) і до 2022 р., з метою притягнення Росії до відповідальності за вчинення тероризму та дискримінації, зокрема за збиття літака малайзійських авіаліній рейсу МН17, обстріли житлових районів Маріуполя та Краматорська, знищення цивільного пасажирського автобуса неподалік від Волновахи, смертоносний вибух під час мирного зібрання в Харкові протягом незаконної агресії російської федерації проти України. 26.02.2022 Україна подала позов до МС ООН щодо порушення Росією Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього та клопотання про запобіжні заходи. 13.03.2022 Суд ухвалив рішення по поданому Україною запиту щодо визначення тимчасових заходів у справі про звинувачення в геноциді відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Україна проти Російської Федерації). У своєму рішенні, яке є обов'язковим для виконання, Суд визначає такі тимчасові заходи: 1) РФ має негайно зупинити військові дії, які вона розпочала на території

України 24 лютого 2022 року; 2) РФ повинна негайно забезпечити припинення будь-яких заходів, що сприяють військовим операціям, зазначеним в пункті, та вживаються будь-якими військовими підрозділами або нерегулярними збройними формуваннями, які підконтрольні РФ або підтримуються нею, а також будь-якими організаціями та особами, які можуть перебувати під її контролем або керівництвом; 3) Обидві сторони повинні утримуватися від будь-яких дій, які можуть погіршити чи подовжити цю суперечку у Суді або ускладнити її вирішення [2, с. 11].

Вагомими у цьому зв'язку є зусилля й інших міжнародних інституцій. 13.07.2022 на сайті Європейської Комісії оприлюднена заява про підтримку зусиль України щодо справи України проти Росії в рамках Конвенції про запобігання геноциду задля «встановлення того, що Росія не має законних підстав для воєнних дій в Україні на підставі необґрунтованих звинувачень у геноциді» [2, с. 12]. Україна також задіяла й інший правовий механізм – звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Запит від 28.02.2022 був задоволений Судом, він зобов'язав Росію утримуватися від військової атаки на цивільних осіб і цивільні об'єкти, негайно забезпечити безпеку медичних установ, персоналу та транспортних засобів швидкої допомоги на території, що піддається нападу або в облозі російських військ, забезпечити безперешкодний доступ цивільного населення до безпечних шляхів евакуації, медичної допомоги, продовольства та інших необхідних товарів, швидке та безперешкодне проходження гуманітарної допомоги та пересування гуманітарних працівників [2, с. 13]. Водночас проблема співвідношення стандартів і реалій на цьому етапі не вичерпується, потребує подальших консолідованих зусиль науковців, правозахисників, міжнародної громадськості.

У висновках зазначимо, що в умовах воєнного стану права людини стають особливо важливими, оскільки вони визначають, як держави повинні реагувати на конфлікти та як вони повинні захищати своїх громадян. Міжнародні стандарти, такі як Конвенція про права людини, надають фундаментальні принципи, які повинні бути дотримані усіма державами, незалежно від того, чи перебувають вони в стані війни. Ці стандарти охоплюють захист від дискримінації, права на життя та безпеку особи, свободу від тортур та інші основні права. Однак реалії можуть значно відрізнятись від міжнародних стандартів. Наприклад, деякі країни можуть використовувати воєнний стан як привід для обмеження прав людини, зокрема свободи слова або права на зібрання. Важливою є робота міжнародних організацій, таких як ООН, для моніторингу дотримання прав людини в умовах воєнного стану та для надання рекомендацій державам щодо захисту цих прав. Національні уряди також повинні працювати над забезпеченням дотримання прав людини в умовах воєнного стану, включаючи розробку національних законів та створення незалежних органів для моніторингу дотримання цих прав. Високим залишається суспільний запит на справедливість у міжнародних та національних судах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Березняк В. С., Демичева А. В. Права людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні: аналіт. огляд. Дніпро: ДДУВС, 2023. 38 с.
3. Маркович Х. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf>(дата звернення: 20.03.2024).

4. Оновлена інформація щодо ситуації у сфері прав людини в Україні. Організація Об'єднаних Націй в Україні. URL : https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-04/HRMMU_Update_2022-03-26_UKR.pdf (дата звернення: 20.03.2024).

УДК 342.9:330(477)

Дмитро ХАНИКІН / Dmytro KHANYKIN
аспірант Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Відносно новим органом, що створений з метою запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності вважається Бюро економічної безпеки України. Його було створено у січні 2021 р. замість ліквідованої Податкової міліції, структурного підрозділу Державної фіскальної служби України та інших підрозділів боротьби з економічною злочинністю у складі правоохоронних органів. Це відбулось внаслідок проведення адміністративної реформи з метою удосконалення правового статусу органу, що покликаний протидіяти економічній злочинності відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України». Працівниками Бюро економічної безпеки України є особи, які є гласними і негласними штатними працівниками, які мають спеціальні звання, державні службовці та особи, які уклали трудовий договір з Бюро економічної безпеки України [1].

Новий орган за своїми завданнями та функціями, статусом посадових та службових осіб відрізняється від ліквідованої Податкової міліції, а також визначення поняття та елементів адміністративно-правового статусу працівників Бюро економічної безпеки України є актуальним напрямком дослідження сучасної науки адміністративного права.

Питання адміністративно-правового статусу державних органів та їх посадових осіб досліджувалися: Л. І. Аркуша, О. І. Безпалова, Д. О. Горбач, Ю. М. Кириченко, А. Колісник, Л. В. Крупнова, В. В. Люх, В. Сімчук, С. В. Стародубов та інші.

З цього приводу у науковій літературі висловлюється думка про те, що призначення категорії правового статусу полягає у деталізації ознак суб'єктів правовідносин. При визначенні правового статусу будь-якого суб'єкта акцентується увага на його ролі та місці у системі правовідносин та на відмінності від інших суб'єктів [2, с. 123].

Становище суб'єкта в системі правовідносин визначається її правовим статусом, а саме нормами законодавства закріплено сукупність прав, обов'язків та інших елементів, що утворюють цей статус. Останній вирізняє кожного конкретного суб'єкта з-поміж інших учасників відповідних правовідносин [3].

Адміністративно-правовий статус, галузеві статуси, загальний правовий статус пов'язуються з конституційно-правовим статусом, який визначає найбільш загальні та непорушні засади регулювання прав, свобод та обов'язків людини та громадянина, повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування [5].

Адміністративно-правовий статус уточнює повноваження та компетенцію відповідних суб'єктів при їх вступі саме в публічно-управлінські правовідносини, що визначають положення громадянина України, що детермінується через можливість брати участь у адміністративних правовідносинах через наділення визначеними правами й обов'язками у сфері публічного адміністрування та здатність їх реалізовувати [4, с. 26].

Визначають такі ознаки адміністративно-правового статусу:

- урегульований нормами адміністративного права;
- визначає правове становище відповідного суб'єкта, що вирізняє його з-поміж інших учасників адміністративно-правових відносин;
- визначає правове становище відповідного суб'єкта саме як учасника правовідносин, що виникають у публічно-управлінській сфері, причому, таке становище може бути повноважним або зобов'язальним [6, с. 162].

Варто наголосити, що окремі складові елементи структури адміністративно-правового статусу працівників Бюро економічної безпеки України можуть відрізнятися, залежно від того, яку саме посаду в зазначеному органі займає працівник, спільним для всіх працівників Бюро економічної безпеки України можна вважати:

- принципи та гарантії проходження служби (правовий та соціальний захист, грошове забезпечення та оплата праці працівників Бюро економічної безпеки України);

- контроль за діяльністю працівників Бюро економічної безпеки та їх відповідальність (розгляд питань осіб, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України, створення громадського контролю у складі 15 осіб для забезпечення прозорості та суспільного контролю за діяльністю працівників, покладення на працівників Бюро економічної безпеки України за невиконання або неналежне виконання ними своїх обов'язків кримінальної, адміністративної, цивільно-правової, матеріальної та дисциплінарної відповідальності згідно із законом);

- засади взаємодії з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями;

- порядок та підстави звільнення із займаної посади [2].

Водночас, такі елементи у структурі адміністративно-правового статусу працівників Бюро економічної безпеки України, як порядок призначення та повноваження, відрізняються, залежно від того, яку саме посаду відповідний працівник займає в цьому органі (детектив, аналітик та ін.).

З цього приводу є класифікація повноважень правоохоронних органів щодо забезпечення економічної безпеки держави:

- повноваження у сфері боротьби з правопорушеннями,
- забезпечення публічного порядку та безпеки,
- захисту (охорони) власності від протиправних посягань,
- забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб та прав і законних інтересів юридичних осіб [3].

При цьому повноваження окремих правоохоронних органів у сфері забезпечення економічної безпеки держави дублюються, що викликано специфікою роботи цих органів [4, с. 13].

Повноваження працівників Бюро економічної безпеки України можна класифікувати залежно від напрямків діяльності Бюро на такі основні види:

- оперативно-розшукова діяльність та досудове розслідування;

– аналітичне забезпечення досудового розслідування, оперативно-розшукової діяльності;

– інформаційно-аналітична діяльність, що полягає у збиранні, проведенні аналізу, узагальненні інформації щодо кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Бюро економічної безпеки України, факторів, що їх детермінують, прогнозування тенденцій розвитку негативних процесів кримінального характеру в цій сфері [6].

Таким чином, адміністративно-правовий статус працівника Бюро економічної безпеки України – це закріплена нормами адміністративного законодавства та суміжних галузей права (конституційного, трудового та ін.) система структурних елементів, що визначають правове становище відповідних працівників у сфері управлінських відносин, є похідним від правового статусу Бюро економічної безпеки України, та завдяки яким забезпечується можливість виконання завдань та функцій щодо забезпечення економічної безпеки держави, що покладені на цей орган. Структуру адміністративно-правового статусу працівників Бюро економічної безпеки України складають такі елементи: порядок призначення працівників, принципи та гарантії проходження служби, контроль за діяльністю працівників Бюро економічної безпеки та їх відповідальність, система повноважень працівників відповідного органу, засади взаємодії з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, порядок та підстави звільнення із займаної посади. Такі елементи адміністративно-правового статусу працівників Бюро економічної безпеки України, як порядок призначення та повноваження, можуть відрізнятися, залежно від категорії посади, яку займає працівник. Особливостями адміністративно-правового статусу працівників Бюро економічної безпеки України є виконання комплексу завдань у сфері забезпечення економічної безпеки держави, починаючи зі здійснення інформаційно-аналітичної роботи та закінчуючи проведенням розслідувань у кримінальних провадженнях

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від № 2849-IX від 13.12.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
2. Сімчук В. Загальна характеристика адміністративно-правового статусу працівника митної служби. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1(21). С. 123–127.
3. Білоус-Осінь Т. І. Структура адміністративно-правового статусу громадянина. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.); за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 25–29.
4. Лях В. В. Адміністративно-правові засади оптимізації діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення фінансової безпеки держави : дис. ... кан. юр. наук. Запоріжжя, 2021. 204 с.
5. Безпалова О. І., Горбач Д. О. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 31–38.
6. Комірчий П. О. Структура адміністративно-правового статусу персоналу органу публічної служби у правоохоронній сфері України. *Серія ПРАВО. Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 50. Т. 3. С. 161–165.

Іван ХУДЯКОВ / Ivan KHUDIAKOV

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Наталія СУХИЦЬКА / Nataliia SUKHUTSKA

*кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Наркоманія – це одне з найгостріших соціальних явищ сучасності, яке становить значну загрозу національній безпеці України. Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (далі – НЗ) дестабілізує суспільство, завдає шкоди здоров'ю людей, негативно впливає на демографічну ситуацію, сприяє поширенню злочинності.

Незважаючи на вжиті заходи, кримінальні правопорушення у цій сфері залишаються одними з найактуальніших проблем сьогодення. Їх поширеність обумовлюється комплексом причин, серед яких:

- зростання попиту на наркотики;
- доступність прекурсорів для виготовлення наркотичних засобів;
- недостатня ефективність правоохоронної діяльності;
- недосконалість законодавства;
- відсутність належної профілактичної роботи.

Дослідження НЗ базується на ґрунті загальнотеоретичних положень кримінального права, а також спеціальних знань з галузі кримінології, наркології, соціології, психології та інших наук.

Загальнотеоретичні положення кримінального права:

– Кримінальний кодекс України (далі – КК України) визначає поняття, об'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторону, суб'єкт злочинів у сфері обігу НЗ.

– Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори» встановлює правові основи державного регулювання обігу НЗ.

– Теорія кримінального права дає уявлення про загальні закономірності злочинності, поняття та види злочинів, їх кваліфікацію, стадії вчинення злочину, співучасть тощо.

Кримінальне право виділяє такі основні види кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту [2, ст. 309];

2. Незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [2, ст. 307];

3. Посів або вирощування снотворного маку чи конопель [2, ст. 310];

4. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем [2, ст. 315];

5. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних і сильнодіючих речовин [2, ст. 321];

6. Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [2, ст. 320];

7. Спонукування неповнолітніх до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів [2, ст. 323].

Після ознайомлення з видами кримінальних правопорушень у сфері НЗ можна провести аналіз чинного законодавства у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

З метою протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (далі – ННР), в Україні існує чинне законодавство, яке постійно вдосконалюється. Основним законом, що регулює цю сферу, є Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [4]. Він визначає правові та організаційні засади державної політики щодо обігу ННР, встановлює порядок державного контролю, повноваження органів виконавчої влади, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб у цій сфері.

Окрім цього Закону, діють інші нормативні акти, що конкретизують його положення:

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»;

– Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»;

– інші нормативно-правові акти.

Характеристика чинного законодавства

Чинне законодавство України у сфері обігу ННР має такі особливості:

– Комплексний характер: воно охоплює всі аспекти обігу ННР, від їх виробництва до реалізації та знищення [2] ;

– Жорсткість: за незаконне виробництво, обіг та зловживання ННР передбачена суворя відповідальність;

– Відповідність міжнародним стандартам: законодавство України у цій сфері гармонізовано з міжнародними стандартами, зокрема з Конвенцією ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року.

Переваги та недоліки чинного законодавства.

Переваги:

– ефективна протидія незаконному обігу ННР;

– зниження рівня злочинності, пов'язаної з наркотиками;

– захист здоров'я населення.

Недоліки:

– складність та громіздкість процедур, пов'язаних з обігом ННР;

– недостатнє фінансування програм з лікування та реабілітації наркозалежних осіб.

Після аналізу чинного законодавства можна знайти шляхи вдосконалення законодавства та практики його застосування у сфері НЗ.

Для удосконалення законодавства слід дотримуватися таких напрямків:

-
- Жорсткіше покарання за злочини у сфері обігу наркотиків:
- збільшення максимальних строків позбавлення волі за збут та зберігання наркотиків, особливо в крупних розмірах.
 - введення конфіскації майна для осіб, засуджених за наркозлочини.
- Криміналізація нових діянь:
- введення відповідальності за пропаганду наркотиків у мережі Інтернет.
 - криміналізація схиляння до вживання наркотиків.
- Вдосконалення кваліфікації злочинів:
- розмежування відповідальності за збут наркотиків та їх зберігання для особистого вживання.
 - уточнення критеріїв визначення «великих» та «особливо великих» розмірів наркотиків.
- Для удосконалення практики його застосування слід дотримуватися таких ідей:
- підвищення ефективності розслідування наркозлочинів;
 - використання нових методів розслідування, таких як оперативно-розшукові заходи, контрольовані поставки наркотиків.
 - покращення координації роботи правоохоронних органів.
- Підвищення кваліфікації суддів та прокурорів:
- проведення спеціальних тренінгів та семінарів з питань кваліфікації та розслідування наркозлочинів.
 - видання методичних рекомендацій щодо застосування законодавства у цій сфері.
- Забезпечення невідворотності покарання за наркозлочини:
- зменшення кількості випадків закриття кримінальних справ за наркозлочини.
 - приведення судової практики у відповідність до вимог закону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. URL : <https://www.president.gov.ua-/documents/constitution>
2. Кримінальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-2341-14#Text>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
4. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори та їх аналоги». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>

Сергій ЯКИМЕЦЬ / Serhiy IAKUMETS

*аспірант гр. 1-081 Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПОНЯТТЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЗАГАЛЬГА ХАРАКТЕРИСТИКА

Суд присяжних є невід'ємним атрибутом демократичного правосуддя, одвічною формою залучення народного елемента до здійснення правосуддя у кримінальних справах. Його коріння сягає часів античності, коли громадяни Стародавніх Греції та Риму безпосередньо брали участь у судових процесах. Подальший розвиток ідея суду присяжних отримала в країнах загального права, зокрема у Великобританії, де в XII столітті було закладено основи його сучасного розуміння. Залучення непрофесійних присяжних до розгляду кримінальних справ покликане забезпечити дотримання принципів верховенства права, рівності всіх перед законом і судом, змагальності й диспозитивності, презумпції невинуватості, безпосередності дослідження доказів та інших фундаментальних засад судочинства. Присяжні представляють інтереси суспільства, виступаючи своєрідним «фільтром» проти можливих зловживань з боку держави у кримінальному переслідуванні.

Сучасний етап розвитку української держави характеризується реформами, вдосконаленням законодавства, що сприятиме зростанню авторитету країни на міжнародній арені. Конституція України закріпила принципи соціально-орієнтованої держави. Вона визначає людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпеку як найвищі соціальні цінності [1]. Цей конституційний припис зобов'язує державу забезпечувати належний захист прав людини, включно із судовим захистом. Відповідно до частини 1 статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Такий суд повинен вирішувати спори щодо цивільних прав та обов'язків особи або встановлювати обґрунтованість будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти неї [2].

Досвід європейських країн із високим рівнем демократії та правовим захистом, популяризація європейських правових норм, прагнення України приєднатися до Європейського Союзу та відновити довіру до судової системи сприяли розвитку демократичних інститутів у кримінальному процесі. Відповідно до статті 124 пункту 4 Конституції України, громадяни безпосередньо беруть участь у здійсненні правосуддя в якості присяжних [1].

Запровадження інституту суду присяжних стало одним із кроків на шляху до побудови демократичної правової держави та реформування судової системи. Метою такого інституту є забезпечення справедливого, демократичного, неупередженого судочинства, подолання кризи правосуддя, підвищення рівня довіри громадян до суду, а також розгляд і вирішення справ за участю народних представників.

Велика юридична енциклопедія тлумачить суд присяжних як одну з форм здійснення правосуддя при розгляді справ у першій інстанції за участю представників від різних верств населення [3]. Вчена Л. Р. Шувальська зазначає, що суд присяжних –

це один з інститутів судової системи та всієї системи органів державної влади, що втілює принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя [4].

Хоча на законодавчому рівні досі чітко не визначено поняття «суд присяжних», у статті 1 проекту Закону України «Про суд присяжних» від 14 липня 2020 року зазначено, що це форма безпосередньої реалізації природного, закріпленого в Конституції України права народу на здійснення правосуддя [5]. Проте, визначення поняття «присяжні» законодавчо врегульоване та закріплене в ч. 1 ст. 63 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», де встановлено, що присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя [6].

Отже, з представлених визначень випливає, що інститут присяжних дійсно посідає важливе місце у процесі здійснення правосуддя.

Вчений Тертишник В.М. виокремлює особливість класичної моделі суду присяжних:

– розподіл судової влади між двома відносно незалежними інституціями – судом присяжних і професійним суддею, які взаємно контролюють одне одного. Це створює додаткові противаги проти свавілля, корупції та зменшує ризик судових помилок.

– відокремлення питання про винність, яке вирішують присяжні у вердикті, від питання про покарання, яке вирішує суддя у вирокі. Це обмежує можливості для зловживань, корупції та свавілля.

– ретельне безпосереднє дослідження доказів у суді та змагальність сторін активізується, зокрема, через те, що присяжні не знайомляться зі справою до початку судового розгляду.

– колегіальне прийняття вердикту, велика кількість суддів та широкі права їх відводу значно обмежують можливості тиску та корупційних проявів [7].

З метою гармонізації українського законодавства з законодавством Європейського Союзу, Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року впровадив європейську (континентальну) модель судового розгляду за участю присяжних.

Права та обов'язки присяжних регулюються Кримінальним процесуальним кодексом. Відповідно до частини 1 статті 386 КПК, присяжний наділений такими правами: брати участь у розгляді всіх відомостей та доказів під час судового засідання; вести нотатки протягом судового засідання; за дозволом головуючого судді ставити питання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам та іншим особам, які допитуються; просити головуючого роз'яснити застосовані норми закону, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених документів, а також ознаки злочину, в якому обвинувачується особа [8].

Згідно з частиною 2 статті 386 Кримінального процесуального кодексу України, основні обов'язки присяжного включають:

1. Чесно відповідати на запитання головуючого та учасників судового провадження щодо можливих перешкод для його участі, стосунків із особами, причетними до кримінального провадження, та обізнаності про обставини справи, а також надавати необхідну інформацію про себе на вимогу головуючого.

2. Дотримуватися порядку в залі судового засідання та виконувати розпорядження головуючого.

3. Не залишати зал судового засідання під час судового розгляду.

4. Не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, які не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій.

5. Не збирати відомості, пов'язані з кримінальним провадженням, поза судовим засіданням.

6. Не розголошувати інформацію, яка безпосередньо стосується суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснювалися під час нього і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків [8].

Відповідно до ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: «Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом» [6]. Також діють деякі обмеження щодо набуття статусу присяжного, як-от визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною; не володіння державною мовою; досягнення 65-річного віку тощо.

Згідно з частиною 3 статті 31 Кримінального процесуального кодексу України, розгляд кримінальних справ у суді першої інстанції за участю присяжних відбувається лише у випадках, коли обвинуваченому загрожує довічне позбавлення волі, і тільки якщо обвинувачений сам клопоче про це. У такому випадку правосуддя здійснюють два професійних судді та три присяжні засідателі. Якщо у справі є кілька обвинувачених, то за клопотанням хоча б одного з них справа розглядається судом присяжних стосовно всіх підсудних [8].

Таким чином, з огляду на вищезазначене, констатуємо, що поняття «присяжний», особливості його правового статусу визначаються законодавством України.

Отже, суд присяжних у чинному законодавстві відображає принцип участі громадськості у правосудді, що сприяє демократизації суспільства, підвищення довіри до судової системи, її прозорість та відкритість, об'єктивність судових рішень.

Разом з позитивними зрушеннями ми виокремлюємо недоліки існування суду присяжних. На сьогодні суд присяжних немає чіткого регламентування, відсутність окремого закону про присяжних. Формування суду присяжних буває складним і довготривалим процесом. Вимоги до присяжних є формальними, відсутність юридичної освіти, недостатній рівень знань законів, процедури судових процесів та доказової бази, юридичних конструкцій, правової культури ставить під сумнів об'єктивність судового рішення особою, яка не обізнана в юриспруденції. Присяжні під час судових засідань можуть підпадати під вплив професійних суддів, тиску адвокатів і прокурорів, громадськості. Не будучи професійними суддями, вони приймають рішення, базуючись на своєму життєвому досвіді та сформованих уявленнях.

Відтак, утвердження в правовій системі України суду присяжних як суб'єкта правовідносин у кримінальному судочинстві є підтвердженням регулятивних процесів розбудови демократичної правової держави, розвитку громадянського суспільства. Безумовно, існування суду присяжних є підтвердженням того, що українська Фемида стоїть на сторожі верховенства права, законності та соціальної справедливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / укладачі : Бабка В. Л., Шумило М. М. ; за ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. С.135.

-
4. Шувальська Л. Р. Суд присяжних як форма народовладдя у демократичній державі. *Право*. 2015. № 3. С. 168.
 5. Про суд присяжних: проект Закону України від 14 липня 2020 р. № 3843 URL : https://ips.ligazakon.net/document/ji02716i?ed=2020_07_12
 6. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402–VIII. Чинна редакція 26.03.2024 р. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T161402>
 7. Тертишник В. М., Солнишкіна Н. С. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при формуванні кримінального судочинства України. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 223.
 8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T124651>

УДК 340(477)

Юлія ЯРЕМЧУК/ Yuliya YAREMCHUK

*студентка спеціальності 081 «Право» Навчально-наукового інституту
права та політології Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

Тетяна ГАВРОНСЬКА/ Tetiana HAVRONSKA

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

РОЗВИТОК ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Розвиток права в сучасній Україні – це складний і динамічний процес, який характеризується як позитивними, так і негативними тенденціями. До позитивних тенденцій можна віднести: прийняття Конституції України 1996 року, яка проголосила Україну правовою державою, створення багатопартійної системи та прийняття законів, які гарантують свободу слова, свободу зібрань та інші права та свободи людини і громадянина проведення судової реформи, яка покликана зробити судову систему більш справедливою та незалежною, співпраця України з європейськими та міжнародними організаціями у сфері права. Важливо зазначити, що розвиток права в Україні є постійним процесом. Існує багато проблем, які ще потрібно вирішити. До негативних тенденцій можна віднести: широке поширення корупції, яка негативно впливає на всі сфери життя суспільства, включаючи правову систему, недостатнє фінансування правоохоронних органів та судової системи, незавершеність багатьох реформ, в тому числі судової реформи, війна з росією, яка негативно впливає на розвиток права в Україні [2]. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року суттєво вплинуло на розвиток права в країні. З одного боку, війна змусила українську владу вжити надзвичайних заходів, які обмежують деякі права та свободи громадян. З іншого боку, війна також стимулювала прийняття нових законів, спрямованих на захист прав та свобод громадян, а також на покарання воєнних злочинців. Від початку повномасштабного вторгнення в Україні з'явилися такі проблеми та виклики: знищення правової інфраструктури: Російські війська завдали значної шкоди судам, прокуратурі, адвокатурі та іншим правовим установам.

Це ускладнює доступ до правосуддя та робить його менш доступним для людей, необхідність адаптувати законодавство до воєнних умов. Війна змусила українську владу прийняти низку нових законів та внести зміни до існуючих. Ці зміни стосуються, зокрема, воєнного стану, мобілізації, обороноздатності, санкцій проти Росії та інших питань, забезпечення прав людини: Війна спричинила масові порушення прав людини, такі як вбивства мирних жителів, руйнування житла, депортації та катування. Українська влада та правозахисні організації роблять все можливе, щоб документувати ці порушення та притягнути винних до відповідальності, реформування правової системи: Війна показала, що українська правова система потребує реформування. Це стосується, зокрема, боротьби з корупцією, підвищення ефективності правосуддя та посилення незалежності судової влади [3].

Є декілька ключових напрямів розвитку: а саме цифровізація правосуддя – це впровадження електронних судів та інших цифрових інструментів робить правосуддя більш доступним та ефективним. Підвищення кваліфікації правників – важливо, щоб юристи мали знання та навички, необхідні для роботи в умовах воєнного стану. Співпраця з міжнародними партнерами. Україна співпрацює з міжнародними організаціями, щоб отримати допомогу в реформуванні правової системи та захисті прав людини. Ось деякі з законів, які були прийняті в Україні під час повномасштабного вторгнення: закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення оборони України, цивільного захисту населення та захисту критичної інфраструктури» (від 03.03.2022 № 2118-IX), закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за колабораційну діяльність» (від 03.03.2022 № 2119-IX), закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за злочини проти воєнної безпеки України» (від 03.03.2022 № 2120-IX), закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту прав та свобод осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії російської федерації проти України» (від 15.03.2022 № 2134-IX) [7].

Ці закони: вводять режим воєнного стану та надають владі додаткові повноваження для забезпечення оборони країни, посилюють відповідальність за колабораційну діяльність, встановлюють відповідальність за злочини проти воєнної безпеки України, забезпечують захист прав та свобод осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії росії [5]. Війна також негативно вплинула на розвиток права в Україні: знищення судової інфраструктури ускладнює доступ до правосуддя, внутрішньо переміщені особи та біженці стикаються з труднощами у реалізації своїх прав, існує ризик порушення прав людини з боку окупантів.

Незважаючи на всі виклики, українська влада та громадянське суспільство вживають заходів для того, щоб мінімізувати негативний вплив війни на розвиток права в Україні. Для покращення права кожен з нас повинен: дотримуватись законів (це найпростіше і найефективніше, що може зробити кожен), знати свої права (знання своїх прав допоможе вам захистити себе від свавілля влади та інших порушень), бути активним громадянином (беріть участь у громадських обговореннях законопроектів), боротися з корупцією (не давайте хабарів, підтримуйте антикорупційні реформи, повідомляйте про випадки корупції правоохоронним органам), підвищувати свою правову свідомість (читайте книги та статті про право), бути чесними та справедливими (чесність і справедливість-це основа правової держави), поважати

права інших людей та вірити в правосуддя (правосуддя – це важливий елемент правової держави).

Сучасна Україна і тогочасна Україна (до 1991 року) істотно відрізняються за політичним устроєм, економічною системою, соціальними відносинами, а отже, і за розвитком права. Ось деякі ключові відмінності:

– Політичний устрій. Сучасна Україна – унітарна, демократична, правова республіка. Тогочасна Україна – радянська республіка, частина СРСР.

– Економічна система. Сучасна Україна – ринкова економіка. Тогочасна Україна – планова економіка.

– Соціальні відносини. Сучасна Україна – плюралістичне суспільство з багатопартійною системою. Тогочасна Україна – однопартійна система, домінування комуністичної ідеології.

– Розвиток права. Сучасна Україна – багатопартійна система: закони гарантують свободу слова, свободу зібрань та інші права та свободи людини і громадянина. Судова реформа: спрямована на те, щоб зробити судову систему більш справедливою та незалежною. Співпраця з європейськими та міжнародними організаціями: у сфері права. Тогочасна Україна – панування комуністичної ідеології: право було підпорядковане політичним цілям. Незалежність судової системи: була обмежена. Права та свободи людини: були обмежені. Важливо зазначити, що розвиток права в сучасній Україні все ще має багато проблем. Тогочасна Україна також мала свої здобутки в розвитку права, наприклад, прийняття Конституції УРСР 1978 року.

Незважаючи на всі відмінності, можна сказати, що право в Україні постійно розвивається. Сучасна Україна має багато можливостей для того, щоб побудувати справедливу та ефективну правову систему, яка буде відповідати потребам суспільства. Право відіграє важливу роль у житті суспільства, особливо під час війни. Воно допомагає: захищати права людини, забезпечувати порядок, боротися з безкарністю, зберігати єдність і найважливіше будувати краще майбутнє. Звичайно, право не може повністю зупинити війну або стерти її жахливі наслідки, Однак право може допомогти нам захищати себе, своїх близьких та свою країну. Тому в сучасній Україні потрібно вивчати право незалежно від того, яку кар'єру ви обираєте, знання права допоможе нам захищати свої права та інтереси в такий складний для кожного українця час.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теорія держави і права: Академічний курс / за ред. В. М. Корецького. Київ : Юридична думка, 2014. 767 с.
2. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. Ф. Скакуна. Харків : Право, 2017. 672 с.
3. Загальна теорія держави і права : навчальний посібник / Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. Київ : Видавець Паливода А.В., 2007. 296 с. (Бібліотека студента)
4. Пархоменко Н. М. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2007. 352 с.
5. Петришин О. В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Львів : Новий Світ-2000, 2016. 304 с.
6. Алексеев С. С. Шляхи розвитку права в сучасній Україні. *Держава і право*. 2016. № 4. С. 3-10.
7. Скакун О. Ф. Актуальні проблеми розвитку права в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 10–18.

Для нотаток

Наукове видання

**ПОЛТИКА ТА ПРАВО
В УМОВАХ ДІ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПОШУК РШЕНЬ**

**ЗБІРНИК
МАТЕРІАЛІВ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

23 квітня 2024 року

Випусковий редактор – Л. Макаренко
Макетування і оригінал-макет – Т. Меркулова
Художнє оформлення, обкладинка – О. Гордашевська

Підписано до друку *10 квітня 2024 р.*
Формат 60x84. Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. аркушів 49,8. Облік видав арк. 30,08. Наклад 300.
Віддруковано з оригіналів

ВИДАВНИЦТВО

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7896 від 25.07.2023